

ETHNOGRAPHIA

A

MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉS A M. NEMZETI MÚZEUM

ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

X

XI. ÉVFOLYAM 1900.

BUDAPEST,
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

11

11

11

11

TARTALOM.

I. Értekezések.

	Lap
<i>Balogh Pál</i> : A népfajok Magyarországon	193
<i>Galgóczy János</i> : Östörténelmi tarlózás	155, 250
<i>Jancsó Benedek</i> : Az újabb román ethnographiai mozgalmak hazánkban	11, 63
<i>Jankó János</i> : Adatok a samán vallás megismeréséhez 211, 257, 326, 345, 394, 446	
<i>Katona Lajos</i> : Müller Miksa önvédelme	18
— —: A remete és az angyal	145, 199
— —: Az ünneprontók	297
— —: Müller Miksa †	389
<i>Krausz Sámuel</i> : Adalékok a csodaszarvas regéjéhez	116
— —: A vérbabona	289
<i>Munkácsi Bernát</i> : Adalékok a magyar halotti szokások pogány hagyományaihoz	97
<i>Nagy Géza</i> : A magyar halászat eredete	241
<i>Patkanov S.</i> : A szabirok nemzetisége	337, 385
<i>Sebestyén Gyula</i> : „Gyázmagyarok“	1, 49, 111
— —: A magyar varázsdob	433

II. Néphit és népszokások.

<i>Atovich Ferenc</i> : Zobor-vidéki szent-iváni szokások	220
<i>Balló István</i> : Régi paraszt háziorvosságok	352, 411
<i>Bellosits Bálint</i> : Régi babonák	355
<i>Domonkos István</i> : Balázs-járó	461
<i>Erdélyi Pál</i> : Régi babonák és kuruzslások	80
<i>Katona Lajos</i> : Régi magyar kuruzslások és varázsigék	118, 270
<i>Margalits Ede</i> : Koledák a délszlávoknál	163
— —: Boszorkánypörök Horvátországban	311
<i>Marmula János</i> : Árвамеге lengyel ajkú lakosainak néprajzi leírása	403, 451
<i>Gróf Matuska Lászlóné</i> : Krassószőrényi román lakodalmi szokások	26, 71
<i>Nagy József</i> : Hegyhát-vidéki (vas megyei) népszokások	309, 357
<i>Peterdi László</i> : Eljegyzési és lakodalmi szokások	399
<i>Szlámek József</i> : Szláv karácsonyi szokások Alsó-Domborún, Zalamegyében	82
<i>Varga Lajos</i> : Húsvéti dülöckerülés, didergés és hajnalozás	268

III. Népköltészet.

	Lap
<i>Balásy Dénes</i> : Karácsonyi köszöntők	275
<i>Birkás Géza</i> : Adalékok a dunántúli népköltészethez	366
<i>Elekes István</i> : Székely népdalok	276
<i>Friedmann Bernát</i> : Rab-ének	168
<i>Gönczi Ferencz</i> : Göcseji „danajok“	83
— —: Göcseji lakodalmi kurjantások	131
<i>Keviczky Ferencz</i> : Egy Rákóczi-kori dal	418
<i>Kovács Gyula</i> : Pulutó a magyar népköltészetben	168
<i>László Imre</i> : Halasi népdalok	370
<i>Nemes Mihály</i> : A talaborvölgyi ruthének karácsonyi kolendái	226
<i>Ósz János</i> : Ünnepi rigmusok	273
<i>Sebestyén Gyula</i> : Balladák s rokonneműek, szerelmi dalok, bordalok	32
<i>Szerkesztők</i> : Gyűjtjük a népköltészet termékeit	31
<i>Vikár Béla</i> : Phonograph-fal gyűjtött népköltési adalékok	121
— —: Szöllősi Pál meg a róka	419

VI. Kisebb közlések.

— <i>a</i> : A népmesék feljegyzésének módjáról	423
<i>Baloghy Dezső</i> : A magyar halotti szokások pogány hagyományaihoz	190
— <i>ch</i> : Kétes „magyar“ nyomok Oroszországban	424
(<i>e. p.</i>): Éjjeli terítés	281
<i>K. L.</i> : A remete és angyal	333
— —: Miért bőjtölik meg a pénteket?	334
<i>Katona L.</i> : Homo non homo	190
— —: Fára nem megy fel	191
— —: A czinkotai kántor	191
— —: A tetemre híváshoz	277
<i>Kertész József</i> : Mátkáló vasárnap	422
<i>Kováts L.</i> : Adatok a XVII. századbeli néphíthez	280
— —: Adatok a magyar népszokások történetéhez	375
— —: A XVII. század néphíthez	376
<i>Munkácsi Bernát</i> : Menyét, mint a menyasszony jelképe	45
— —: „Huszár“ szavunk eredete	47
<i>Patrubány Lukács</i> : Szákák és örmények	372
<i>Sebestyén Gyula</i> : Gyűjtési felhívás	432
— —: Nyilt kérelem	192
<i>Thomas, N. W.</i> : Kérdések az állatvilágnak a néphitben való szerepéről	374

V. Irodalom.

<i>Bátky Zs.</i> : Hathalmi Gabnay Ferencz: A böleső	141
— <i>ch.</i> : Az 1899. aug. 1—20. közt Kijevben tartott XI. orosz archaeologiai kongresszus munkálatai	93
— —: Zawilinski Román: A tótok, életük és irodalmuk	171
— —: Eljasz-Radzikowski Staniszláv: A tót folkloristikából	171

	Lap
(e.) Temesváry, Rudolf: Volksbräuche und Aberglauben in der Geburtshilfe und der Pflege des Neugeborenen in Ungarn	142
<i>E. L. Dr.</i> : Katona Lajos: Gesta Romanorum	138
<i>Éber László</i> : Nemes Mihály és Nagy Géza: A magyar viseletek története	425
— —: Woermann, Karl: Geschichte der Kunst aller Zeiten und Völker	428
—g.—: Váli Dezső dr.: Előítéletek, népszokások és babonák a szülészet körében Szabadkán	468
<i>Hellebrant Árpád</i> : Néprajzi könyvészet 1899-ből 236, 283, 380, 430	430
— <i>is</i> : Gumpłowicz M.: A magyarországi lengyelekről	379
<i>K. L.</i> : Szántó József dr.: Babona a gyógyítás terén	379
<i>Katona Lajos</i> : Kallas, Oskar: Achtzig Märchen der Ljutziner Esten	377
— —: Petch, Robert: Neue Beiträge zur Kenntnis des Volkrätsels	463
<i>Kováts László</i> : (Reizner János:) A szegedi boszorkányperek	281
<i>Krausz Sámuel</i> : Strack, Hermann L.: Das Blut im Glauben und Aberglauben der Menschheit	232
<i>M. J.</i> : Orosz népdalgyűjtemény	42
— —: A Rigában tartott X. archaeologiai kongresszus munkálatainak első kötete	42
<i>Munkácsi Bernát</i> : A néptudomány mai állása és főbb módszertani elvei (II. III.)	38, 88
(<i>ng.</i>) Dr. gróf Kuun Géza: Ismereteink Tibetből	376
<i>N—s.</i> : Szentmártoni Darnay Kálmán: Magyarország őskora	168
<i>Patrubány Lukács</i> : Törökök és húnok Indiában és Iránban	230
<i>T—i.</i> : Katona Lajos: Régi gyöngyök új foglalatban	282
<i>Zolnai Gyula</i> : Tolnai Vilmos: Magyarító szótár	427
<i>Névtelenül</i> : Dr. Herrmann Antal: Az ipar és a néprajz	283
— —: Herrmann Antal: Az iparos és nemzet	467
— —: Keleti Szemle — Revue Orientale	429
— —: A német művelődés-történet monographiái	93
— —: Az orosz néprajzi irodalom köréből	235
— —: A párisi kiállítás magyar osztályának francia ismertetése	283
— —: Zichy Jenő gróf: Notes de voyage en Sibérie	283

VI. Társulati ügyek.

Állandó állami segély	43
A M. Néprajzi Társaság 1900. márczius 21-én tartott rendes évi közgyűlése:	
I. Dr. Munkácsi Bernat alelnök megnyitó beszéde	174
II. Dr. Sebestyén Gyula főtítkári jelentése	176
III. Dr. Kúnos Ignác titkári jelentése a Keleti Szakosztály működéséről	182
IV. A számvizsgáló bizottság jelentése	184
V. Zárszámadás az 1899. évről	185
VI. Mérleg az 1899. év végén	186
VII. Költségelőirányzat az 1900. évre	187
VIII. Jegyzőkönyvi kivonat az 1900. márczius 21-én tartott rendes évi közgyűlésről	188

A Magyar Néprajzi Társaság Keleti Szakosztályának ügyrendje	Lap 189
Jegyzőkönyvi kivonat az 1899. november 4-én tartott választmányi ülésről 44. l. — Az 1899. nov. 15-ki felolvasó és vál. ülésről: 94. l. — Az 1899. decz. 20-ki felolv. és vál. ülésről: 95. l. — Az 1900. jan. 17-ki felolv. és vál. ülésről: 143. l. — Az 1900. febr. 21-ki felolv. és vál. ülésről: 172. l. — Az 1900. márcz. 21-ki vál. ülésről: 173. l. — Az 1900. ápr. 18-ki felolv. és vál. ülésről: 240. l. — Az 1900. máj. 16-ki felolv. és vál. ülésről: 383. l. — Az 1900. okt. 17-ki felolv. és vál. ülésről: 431. l. — Az 1900. nov. 21-ki felolv. és vál. ülésről: . . .	468
A Magyar Néprajzi Társaság tagjegyzéke az 1900. év végén	469

VII. Néprajzi hírek.

Bastian a berlini egyetemen. 96 — Ezer forintos ajándék a Magyar Néprajzi Társaságnak. 144 — Párisi kongresszusok. 144 — Zsolnay Vilmos halála. 192 — A M. Nemzeti Múzeum kiküldöttei a párisi nemzetközi kongresszusokon. 192 — Phonograph-fal gyűjtött népköltési termé- kek a párisi világkiállításon. 192 — A Dugonics-Társaság néprajzi pályázata. 382 — Katona Lajos magántanársága. 383 — A párisi nem- zetközi kongresszusok lefolyása	383
--	-----

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

DR. MUNKÁCSI BERNÁT és DR. SEBESTYÉN GYULA.

XI. évf.

1900. január

1. szám.

„GYÁSZMAGYAROK.“

Adalékok a középkori énekmondók történetéhez.

(Első közlemény.)

Pogánykori történetünk leghomályosabb adalékainak egyikét óhajtuk megvilágítani. A 955-ki augsburgi ütközet hét levágott fülű magyar menekültjének emléke ez, mely az Árpádkori magyar és idegen krónikák zavaros följegyzései óta kifogyhatlan kútforrása lett az egymást váltogató félszeg magyarázatoknak és együgyű tévedéseknek. Történetíróink, irodalomtörténészeink, publicistáink, drámairóink derűborúra tárgyalják a meg nem értett kútfők *gyászmagyarjait*, *gyászvitézeit*, *gaz magyarjait*, *magyarkáit*, és nem is sejtik, hogy a köztudatba belevitt, szálló igékké vált nevek és a velük fedett csúfos fogalom egy közönséges sajtóhibából erednek. Mivel a megcsontított menekültek heten voltak, a nép *hét magyarnak* is nevezte őket. Ez az elnevezés aztán újabb ok volt arra, hogy őket a honfoglaló hét magyarral, Anonymus *hétumogerjaival* már eleve összetéveszszék. E tévedés ellen a Nemzeti Krónika vezérkori része már fölemelte szavát; de a korai tiltakozás utóbb maga is elhomályosult és a kitűzött célnak épen az ellenkezőjét érve el, azt eredményezte, hogy újabb irodalomtörténetünkben a honfoglaló hét magyar szerepeljen a kalandos sorsra jutott „gyászmagyarok“ helyén.

Nehogy a szokatlan eszközökkel dolgozó bizonyítás eredménye meglepő legyen, már most bejelentjük, hogy a tévedések sűrű kódéval eltakart régiséget a néprajzi kutatások igénytelen mécsével fogjuk megvilágítani.

Mindenek előtt a Nemzeti Krónika följegyzéseivel kell jól megismerkednünk. Benne az augsburgi ütközetről tulajdonképen egy régi epikai dal kivonata olvasható. Röviden megtudjuk, hogy Augsburgot

csak Ulrich püspök védte. Ez fenhéjazóvá tette a támadó magyar sereget, a mely talán nem is értesült arról, hogy Ulrich I. Konrád német császár segédkezéseért folyamodott. „A mint tehát — mondja a krónikás — a magyarok a város vívása körül vigyázatlanul jártak el, a német és olaszországi sereg hirtelen meglepte őket, úgy hogy ha akartak volna, sem menekülhettek, egy felől a Lich (Lech) folyó, mely azon napokban a patakokkal csodálatosan megáradt volt, akadályt vetvén, másfelől az említett seregek köfal gyanánt bekerítvén és összeszorítván őket. Így szorongatva lévén tehát, *egy részöket az ellenség elfogta, más részöket kegyetlenül leöldökölte.*

„Ott estek fogságba Lél és Bulcsu derék vezérek s elvitték őket a császár elébe. S midőn a császár kérdezte tőlük, miért olyan kegyetlenek a keresztyénekhez? így szólának:

— Mi a nagy Isten bosszúja vagyunk, kiket rátok ostorul bocsátott; mert akkor a ti kezeitekbe esünk és elveszünk, mikor titeket üldözni megszününk.

„S monda nékik a császár:

— Válaszszatok magatoknak olyan halált, a melyet akartok.

„S Lél így szóla:

— Hozzátok elő kürtömet; elébb hadd fujjam meg, s azután majd megfelelek neked.

„S a mint a kürtjét előhozták, a császárhoz közeledvén, mikor kürtjét meg akarta volna fujni, azzal, *a mint mondják*, oly erősen sujtotta fejbe a császárt, hogy arra az egy csapásra szörnyet halt, és monda neki:

— Te előttem fogsz menni, s engem szolgálsz majd a másvilágon.

„Mert az a szkythák hite, hogy a kiket az életben megölnék, a másvilágon nekik szolgálni tartoznak. S rögtön letartóztatták s Regensburgban fülakasztották őket.“¹

Ámbár Kézai Simon 1280 körül már tiltakozott az ellen, hogy összekötözött foglyokról ilyen képtelenséget regéljenek, a későbbi kompilátorok sem szívesen csonkították meg a regényes szöveget.² A német krónikák adataival igazolható magyar hagyományból annyi mindenesetre igaz, hogy az elfogott két magyar vezért egy harmadik társukkal, Sur-ral vagy Assur-ral Regensburgban felakasztották. A

¹ Bécsi Képes Krónika. 33. fejt. (Ford. Szabó K.)

² Ugyanez a régi szöveg van belemásolva a Budai Krón. Podhradeczy kiad. 56. l., a Dubnici Krón. 57. fejt. és Thuróczy krónikájának 25. fejt. — Kézai tiltakozását I. II. könyv 15. fejt.

kürt-jelenetnek ellenben semmi történelmi támasztéka sincs. Konrád császárról is csak annyit tudunk, hogy benne azért nem szerepelhetett, mert 918 óta már nem volt az élők között. A monda közeli változata alig is Konrád császárt, hanem Vörös Konrád lotharingiai herceget szerepeltette. Erről a félelmetes hősről, a ki az augsburgi ütközet szomorú kimentelének tulajdonképeni előidézője volt, a hiteles német kútfők azt beszélik, hogy a döntő pillanatban elesett. Csakhogy őt nem Lél kürtje, hanem egy torkának irányzott nyíl küldte a másvilágra.

Midőn a magyarok romlását kiengesztelő jelenet krónikáinkba belekerült, a monda már több száz éves lehetett. A nép száján és az énekmondók dalaiban élő hagyomány a kronologiai tévedésekre sem nálunk, sem más népeknél figyelni nem szokott. Nálunk Attila hunjával összekeverte a később megjelenő longobardokat, avarokat és magyarokat; nyugaton pedig összekeverte a hunokat és burgundokat, Attilát s a hun király halála után születő Nagy Theodorikot, vagy Berni Detrét. Ugyanígy kerülhetett idővel egymás mellé Lél vezér és Konrád császár halálesete is. E változással szemben tiszta pogánykori elem gyanánt a másvilágra vonatkozó felfogás maradt meg érintetlenül. Mert ebben nem az a jellemző, a mit belőle a krónikát szerkesztő klerikus kiolvasott, hanem az, hogy a pogánykori monda kialakulása idején a másvilág a földi élet egyenes folytatása volt. A legyőzött s hadifogoly gyanánt elhurcolt ellenség nálunk Szent István király intézkedéseig szolgálta. ¹ Ezt a felfogást, a földi élet közvetlen folytatására alkalmazva, Lél úgy egészítette ki, hogy a legyőzött halott pedig a másvilágon szolgálja majd a győző felet. Ma már tudjuk, hogy a kürtös vezér csakugyan az egykorú pogány hitet tolmácsolta. A pogánykori magyar sirok régészeti leleteiből kiderült, hogy az előkelő katonákat lovastól, a szerényebb viszonyok közt elhaltakat fegyvereikkel s a halotti tor alkalmával elköltött paripa néhány tagjával, rendszerint a fejével és alsó lábszáraival szokták eltemetni.

Abban a régi szövegben, melybe később a regényes kürt-jelenet belekerült, a Nagy Ottó idejére eső 955-ki augsburgi ütközet már át volt helyezve Konrád császár idejére. Így volt ez megírva abban a magyar krónikában is, a melyből Anonymus 1203 körül merített. Mivel azonban a vele együtt használt Reginóból a kronologiai tévedésre könnyű szerrrel rájöhett, a kiigazítást az elferdült magyar hagyomány

¹ Kézai: Appendix, II: 1. §.

javára akként ejtette meg, hogy a Lech melletti (augzburgi) ütközetet fölcserélte azzal a Hin (Inn) folyó melletti ütközettel, a mely csakugyan Konrád császár idejében, 913-ban történt. Az 1358-ban kompilált Bécsi Képes Kronikában, az 1473-ban lenyomatott Budai Krónikában, az 1488-ban két helyütt is kiadott Thuróczi-féle kompilációban s a Dubnici Krónikában a tévedés változatlanul maradt; az élelmes Kézai pedig úgy segített magán, hogy a császár nevét egészen elhallgatta.

Az itt említett összes változatok abban a másik állításban szintén megegyeznek, hogy a szokatlan módon megcsufolt magyarságnak volt még egy másik serege is, a mely győzödelmesen átkelt a Rajnán s feldulta Lotharingiát (az elesett Konrád birtokát), Franciaországot, visszatérőben pedig Felső-Olaszországon diadalmaskodott. Közben természetesen arra is nyílt alkalom, hogy azokkal, a kiket a letitött császár embereiből elfogtak, „Regensburgban letartóztatott társaikat kiválthatták“. Mivel ez a második hadjárat néhány leigázott ország és néhány szokatlanul kongó jelző hozzátóditásával Anonymus feldolgozásában is megtalálható, azt kell következtetnünk, hogy a kürtjelenettel kiegészített szöveg a folyton toldott-foldott régi Nemzeti Krónika egyik XII. századi szövege lehetett. Mert ha ebben a közös forrásban ez a bennünket engesztelő adat már benne lett volna, Anonymus a kronologiai hiba kiigazítása után, aligha hagyta volna megemlítés nélkül. Nála most a híres kürtösről csak annyi olvasható, hogy a Salán ellen indított hadjáratához ő fujta a riadót (39. fej.).

Úgy látszik, sokáig kellett a rajtunk esett gyalázatot felejtenünk. míg krónikáink mindent el mertek mondani, a mit erről a csapásról a hazai naiv hagyomány és a külföldi krónikairódalom tudott. Még sem Anonymusnál, sem Kézainál nem találjuk fölemlítve azt, hogy az augzburgi ütközetből csak hét megcsonkított magyar került hírmondónak haza. Ez annyival is inkább feltűnő, mert előttük már nagyon sokat beszélnek róluk a kárörvendő külföldiek. Először az 1050 körül irt Ebersbergi Krónika említi meg, hogy a támadó magyar seregből csak heten maradtak életben.¹ Ugyanezt bizonyítja Freisingi Otto krónikája a XII. század derekáról², valamint a vele egykorú Garsteni,

¹ L. Szabó K.: A m. vezérek kora. 293—4. 1. jegyz. — V. ö. Wattenbach: Deutschlands Geschichtsquellen, 6. kiad. II. köt. 73. l.

² Pertz: Monum. Germ. SS. XX. köt. 238. l. „Barbari vero, quod etiam incredibile videtur, usque ad internationem septem tantum residuis omnes deleti dicuntur.“

Admonti és Salzburgi Annales is.¹ Ha forrásaikul a német szájhagyományt tekintjük, aligha tévedünk.

Csak a naiv monda vezethette félre Gerhard steterburgi prépostot, midőn 1200 körül azt jegyezte fel, hogy Steterburg váránál Attila hun király hajdan egészen tönkre veretett és hét társával csúfosan megfutamított.² Már Dümmler észrevette, hogy a hét augsburgi menekült emléke van ide belekeverve. Sőt a közvetítő okot is megtalálta abban a 938-iki hadjáratban, a melyben a magyarok Widukind X. századi följegyzései szerint (II: 14. fej.) egész Steterburgig eljutottak.³

Nálunk, a kiket a gyászos esemény közelebből érintett, az arany-szájú monda jóval beszédesebb lehetett. Mégis csak XIII. végén, vagy a XIV. század elején jutott eszébe egy kompilátornak, hogy a honfoglaló „hét magyar“ régi vitás kérdésénél a másik „hét magyart“, az augsburgi hét menekültet szóba hozza. Az alkalmoszerű fölemlítésre az adott okot, hogy a másolt szöveg a hét kapitány elszámolásánál már szóvá tette, vajjon lehetséges-e az, hogy heten foglalták el és telepítették be az országot. „Ha tehát *némely könyvek* (codices quidam) azt mondják, hogy ez a hét kapitány jött be Pannoniába és Magyarországot ők magok alkották és telepítették: honnan jön hát Ákos, Bor, Aba és más nemes magyarok nemzetsége? Hiszen mind ezek nem jövevények, hanem Szkythiából jöttek ki? Ezt az egyetlen egy okát adják, hogy a nép azt mondja: *hét magyar* (vulgus dicit: septem Hungaros). De ha csupán hét magyar volna cselédestől, és több háznépről, asszonyokról, fiúkról, leányokról, szolgálókról és szolgáló leányokról szó sem lehetne: vajon ilyen haddal országokat lehetett volna foglalni? Hagyján!“⁴

A ki barátságsszel csak ennyit tudott a régi törzrendszeréről, a folyton szem előtt tartott nemzetségi leszármazásról és az egész régi társadalmi rendről, az ebben a teljesen félreértett kérdésben el nem igazodhatott. Mivel egy utána következő másik együgyű krónikást a fölvetett kérdés ilyen elintézése megnyugtadni sehogysem tudott, a „hagyján“ után elbeszélte a másik hét magyar esetét. Ezzel azt akarta tudniillik bebizonyítani, hogy a nép, mikor hét magyarról beszél, nem

¹ U. o. VII. X. köt. 566., 573. és 771. l. „qui autem evaserunt septem tantum fuerunt.“

² U. o. XVI. köt. 199. l.

³ Ueber die Sage von den sieben Magyaren. Göttinger gelehrte Anzeigen. 1868. évf. 367. l. s másodszer lenyomatva: Kaiser Otto der Grosse. 589. l.

⁴ Bécsi K. Krón. 19. fej.

a honfoglaló kapitányokról, hanem a megcsonkított menekültekről beszél. Igen ám, de előbb azt a másik kérdést is el kellett dönteni, hogy mikor is járt hát szerencsétlenül az a nép ajkán élő hét magyar? Lehet, hogy a nép és az énekmondók az augsburgi veszedelemről fecsegték; de ez a másolt krónika bizonyossága szerint alig lehetett igaz, mert az augsburgi ütközetről már régen megírták, hogy a magyarok győzedelmesen harcoló másik serege a Regensburgba hurcolt foglyokat kiváltotta. Abban a még régebbi följegyzésben fogódzkodott meg tehát, a melyet Anonymus a már említett közös forrásból így tolmácsolt olvasóinak: „S innen (Lothár országából, azaz Lotharingiából) megindulván, Franciát és Galliát megvívák, és midőn innen győztesen visszatérének, a szászok lesei miatt nagy romlással elveszének, a kik pedig közülök megmenekedének, tulajdonukba visszajutának“ (55. fejj.). Ez alatt tulajdonkép a 932—933-ki thüringiai és szászországi hadjárat emléke lappang. Mivel ebben a merseburgi veszedelem is benne foglaltatik, a Nemzeti Krónika későbbi kompilátorai, még ezt a keveset is megkurtítva beszélték el az augsburgi ütközet leírása előtt. A mi krónikásunk betoldása tehát a merseburgi csata halvány emlékeihez keveredett, s a nyilvánvaló tévedést azonban rögtön elárulja az, hogy a krónikás Takson koráról beszél, holott az ő korára a 955-ki augsburgi ütközet esik, míg a merseburgi Zsolt korában volt.

De lássuk immár a hét menekültről szóló nevezetes helyet:

„Történt pedig Taksnak idejében, hogy a magyar sereg zsákmányt szedni Franciaország felé ment; kik is midőn visszajövet a Rajnán átkelve három részre osztotak, két rész becsület nélkül, egy becsülettel jő vala haza Magyarországba, minthogy Szászország fejedelme Eisenach thüringeni város mellett *hét magyaron kívül mindnyájokat leölte, hetet azonban közülök életben hagyván, levágott füllel bocsátott haza Pannoniába*. Menjetek, úgy monda, magyarjaitokhoz, s mondjátok meg nekik, hogy többé a gyötrelmek ezen helyére ne jöjjenek. A más két rész pedig már a sváb földre bément vala; de látván hogyan jártak barátjai és atyjafiai, félbe hagyá a zsákmánylást a sváb földön, s a mit az Iller folyótól a Sár vagy Lajtha vizéig elől-utol talált, embertől fogva le a baromig, mind leöldökölte. A fületlen hét magyarra pedig, azért hogy élve visszajöttek és nem ölették le inkább magokat bajtársaikkal együtt, a község, *mint mondják*, ilyen ítéletet hozott, hogy mindenöket, a mijök vala, akár ingatlan birtokban, akár ingóban, veszítsék el, s feleségeiktől és gyermekeiktől elválasztván

őket, nekik semmi tulajdont birni nem engedtek, s arra kényszerítették, hogy mindig együtt gyalog mezitláb járva sátorról-sátorra kolduljanak mind halálokig. Ezt a hét magyart aztán ezen botrány miatt *Lázároknak* hívták: *ezen így elítéltekről beszél a köznép, nem arról a hét első kapitányról.* S aztán, minthogy a világiak hiúságának természetében van, hogy inkább magok veszik magokra a dicsőséget, mintsem hogy mások ruházzák rájuk; azért *az a hét kapitány* is magáról *énekeket* szerezvén, a világi dicsőségért és hírok-nevök terjedéséért a nép közt énekelteté, hogy maradékaik ezeket hallva, szomszédaik és barátaik közt büszkén hánytathassák magokat. Bizonyos e szerint, hogy nemcsak a hét kapitány szerezte meg Pannoniát, hanem más nemesek is, kik Szkythiából jöttek. A honnan méltóságukat és hatalmukat tekintve többre lehet őket (a kapitányokat) becsülni mint másokat, de nemességökre nézve egyenlően.¹

A megbecsülhetlen betoldás szerzője csak részben érte el célját. Olvasói és az utána következő másolók már mind megtudták, hogy a hét magyar neve alatt a szerencsétlen menekülteket is érthetik. De a mennyit ezzel megmagyarázott, ugyanannyit zavart is azzal a furesza hozzáadással, hogy a hét kapitány magáról énekeket szerzett és azt a nép közt énekelteté. Hogy értsük ezt? Ha szó szerint vesszük, a hét „kapitány“ alatt a honfoglaló „hét első kapitányt“ lehetne értenünk. Csakhogy a szöveget kellő kritikával szószerint vennünk nem szabad. Hiszen a meglehetősen együgyű szerző már a betoldás elején elárulja azt, hogy a *hallott* dolgokat nem jól értette meg. Az ő téves felfogása szerint ugyanis, a három sereg közül egy tisztességgel, kettő tisztességtelenül tért haza. Abból pedig, a mit utána elbeszél, világosan kitűnik, hogy a nép kettőt tartott tisztességesnek, a harmadikat, t. i. a hét menekültet pedig tisztességtelennek. (A jó klerikus krónikás figyelmét ezúttal szíve vesztegette meg.)

Az énekszerző kapitányokra a szöveg alapján szintén rácafolhatunk. A megtoldott régi szövegben azt olvastuk, hogy azért beszélünk hét honfoglaló kapitányról, mert a nép azt mondja: hét magyar. Az újabb betoldás pedig annak bizonyítására kíván szolgálni, hogy a nép az elitelt hét menekültről beszél, nem a hét első kapitányról. Ha tehát krónikásunk szerint a nép csak a Lázároknak is nevezett hét magyarról tud, akkor az is bizonyos, hogy szerinte sem a hét „első“ kapitány

¹ Bécsi K. Krón. 19. fejj.; Thuróczy, II. rész 9. fejj. — A végén említett „kapitányokat“ a Budai és Dubnici Krón. szövegében (I. Podhradezky és M. Florianus kiadását) találjuk pótlólag beszurva.

szerzett éneket a népnek, hanem az a későbbi hét „kapitány“, a kiról a nép beszélt és tőlük származó dalokat is énekelt.

Fenti idézetünket a Bécsi Képes Krónikából vettük, mert szövege ebben az esetben legrégebb forgalmazásnak látszik. A Budai és Dubnici Krónikák kompilátorai már kénytelenek voltak az eredeti szövegezést kissé megigazítani. Az énekszerzőkről szóló homályos hely folytatásában szó van arról, hogy becsülni lehet „öket“. Ezt a későbbi másolók arra igazították ki, hogy becsülni lehet „azokat a kapitányokat“ (in ipsis capitaneis venerari potest nomen dignitatis). Az így ismételt elkülönített elitáltak népies nevét rejtő eme mondatott pedig: „Qui quidem septem ob offensam huiusmodi *Lazari* sunt vocati“ a Budai Kronika így igazította ki: „Qui quidem septem ob offensam huiusmodi *het magyar* et *Gyak* sunt vocati“. A Dubnici Krónika másolója előtt már két kódex feküdt s a két eltérő szöveget a maga igazolására így állította egymás mellé: „Qui quidem septem ob offensam huiusmodi *Lazari* sunt vocati. *Vel sic*: Qui quidem septem ob offensam huiusmod *Hethmagyar* et *Gyak* sunt. vocati.“¹ A két változatot Thuróczy János, elvégre így vonta össze: „Qui quidem septem ob offensam huiusmodi *margyorkak* et *gyoz*, sive *lazari* sunt vocati“. Krónikája 1488-ban két helyütt, Augsburgban és Brünbnben jelent meg s a „magyorkak et gyak“-ra javítandó sajtóhiba mindkét kiadásban benne van. E tekintetben a krónikák másolói sem maradtak messze az idegen nyomdászok mögött. A Sambucus-féle kéziratban már „het mogor et *Gok*“, a vaticani kódexben „het mogor et *Woh*“, Mügeln Henrik XIV. századi német fordításában „*Ecciogor* und *tziack*“ s ennek egy jobb fajta kéziratában „*ecciogor* und *gyak*“ olvasható.²

Ebből elég világosan látjuk, hogy a régi szöveg közvetítői leginkább a *gyak* szó másolásánál jöttek zavarba. Eligazodásuknak az állott útjában, hogy a régi kiejtés emlékeül megmaradt avult írásmód a közhasználatban lévő *diák* szó értelmét egészen eltakarta. Mielőtt félreértették volna, a latin *diaconus*-ból származtatott *diák* szó *gyiák*-nak hangzott s lejegyzésnél a *gyi* kezdőszótagot *gy*-nek, illetve *gij*-nek (gi = gy + j = i) írták.³ Hasonló hangtani jelenséggel és írásmóddal kútfőinkben igen gyakran találkozhatunk. Anonymus szerint Árpád „in

¹ M. Florianus: Fontes Dom. III. köt. 32. l.

² U. o. IV. köt. 26. l. — Kovachich: Sammlung, I. köt. 24. l. — Tóth Béla: Szájruj-szajra, 7. l.

³ Ma is divó ejtészváltozatai a *diák* szónak: *gyiák* a palóczban, *gyiják*, *gyiwák* Gömörben, *gyeák*, *gyák* Moldvában (MTSz.).

eodem loco Cundunec (Kundunek) ... dedit terram ... ad *Gyoyg*“, azaz *Diódi*g. Ez a helynév a Nemzeti Krónika változataiban szintén előfordul s a Bécsi Képes Krónika (47. f.) és Thuróczi (39. f.) *Gyod*, a Dubnici (82. f.) *Gyogh*, a Budai (Podhr. 96.) *Gyogy* formában írja. Oklevéltárainkból még több példával szolgálhatunk. Egy 1273-ki oklevélben *Gyosgwr* Diósgyórt, egy 1267-kiben *Gyznowfyrtes* Disznófertóst, egy 1263-kiban *Gyznoukwth* Disznókutat jelent.¹ Egy 1275-ki oklevélben Diós-nak *Gios*, Dióslápá-nak pedig 1288-ban *Gioslapa* formája bukkanik fel. Van példa arra is, hogy Divéket, az Árpádkori oklevelek Dyvekjét 1275-ben *Gyvek*-nek írják.² Arra, hogy ezek a formák még a következő század folyamán is divatban voltak, álljanak itt bizonyítékul a következő nevek: *Geyznou* 1338-ból Disznó, vagy Gyesznó (Gyeznuo) *Geznoud* 1341-ből, *Gjznody* 1342-ből Gyesznódi, Gyisznódi, *Gyosgjjur* pedig 1387-ből Diósgyőr jelentéssel.³

A *gyak* „gyiák“ szó ekként kihüvelykezhető értelméből az tűnik ki, hogy a sátorról-sátorra járó hét magyart, vagy hét Lázárt az egykorú kolduló diákok őseinek képzelte a XIII—XIV. századi krónikás. Mivel ezekről a diákokokról semmi egyéb adat nem maradt, irodalmunk nagy szerencséjének tarthatja, hogy a XV. században akadt véletlenül egy krónikás, a Pozsonyi Krónika szerzője, a ki a régi szöveg szóban forgó helyét már teljesen hasznavehetetlennek tartotta és a további félreértések kikerülése végett felvilágosító magyarázatokkal megtoldotta.

„Ezt a hetet aztán — írja a névtelen szerző — ezen botrány miatt *het moğyoriek*-nek hívták. Ezekről az elítéltekről beszél a köznép, nem arról a hét első vezérről. Azért aztán *a hét elítélt* is magáról *éneket szerezvén*, a világi dicsőségért és híruk, nevök terjedéseért a nép közt énekelteté, *kik szent Lázár szegényjeinek* hivatnak mind e mai napiglan. Így nevezték őket pedig azért, mert *szent István király*, a ki minden szabadosan csavargókat megfenyít vala, a mint ezek *nemzetségeit* házról-házra, sátorról-sátorra járva látta *énekelni*, magyarázatot kívána *felekezetök és trufáik* felől; kik is mindent elbeszélének, a mi *apáikkal* a község által történt vala. Szent István megmondván, hogy fő és előljáró nélkül senki jó nem lehet, azért meg-

¹ Wenzel: Árp. új okmánytár, XII. köt. 294. és 508. l.; III. köt. 174 l.; VIII. köt. 52. l.

² Hazai Okmánytár, VI. köt. 212, 334. és 207. l.

³ Anjoukori Okmánytár, III. köt. 462., IV. köt. 130. és 213., Hazai Okm. II. köt. 152. l.

parancsolá nekik, hogy a szent Lázár-rend *esztergomi* kereszteseinek hálosága alá tartoznak magokat vetni, s ezért hívják őket *Szent Lázár szegényjeinek*.¹

Ebből a meglepő magyarázatból mindenek előtt azt tudtuk meg, hogy a régebbi krónikák énekszerző hét kapitánya csakugyan azonos a hét augsburgi menekülttel. Megtudtuk továbbá, hogy azok, a kik a szájról-szájra adott régi énekek miatt magukat szomszédaik és barátaik közt küszkén hánytorgathatták, nem a hét honfoglaló vezér utódai voltak, hanem a híres menekülteké. Sőt most kiderült az is, hogy a menekültek énekmondó mestersege utódaikra is átszállt, s hogy a későbbi századok is emlegették, miként rendszabályozta meg szent István király azt a XI. századi énekmondó hadat, a mely magát a hét megcsontított magyar utódjának vallotta és a későbbi folytatóknak *Lázár* nevet adott. E magyarázat révén értjük meg végül azt, hogy a régebbi krónikák miért azonosították az énekmondó Lázárokat és hét magyarokat nevét az egykorú *gyiákok* vagy *diákok* nevével.

Az elnevezés oka ugyanis csak az lehet, hogy a XI—XIII. századi latin iskolákból nálunk is került ki egy olyan rend, a melynek a nyugati országokban *goliard* volt a nemzetközi neve. Félben maradt tanulók, elzüllött vidám, genialis diákok voltak ezek, a kik énekmondással tartották fenn magukat. Vidékről-vidékre vándorolva, egyaránt fölkeresték a korezmákat, kolostorokat, várakat, udvarházakat, iskolákat, népünnepeket s a hallgatóságához alkalmazkodva énekelték latin nyelven, nemzeti nyelven vagy vegyes nyelven költött vidám bordalaikat, ledér szerelmi dalaikat és egyéb mulattató gajdjaikat. Belőlük kerültek ki az ezmesterek, szemfényvesztők, trufátorok. Hogy e vagansok a nyugati szomszéd területekről hozzánk is ellátogattak kétségtelen; sőt az is valószínű, hogy látogatásaikat magyarországi társaik is visszaadták. Az utóbbiak egyik képviselője, a titokzatos Klinsor von Ungerland, a hagyomány szerint részt vett a híres wartburgi dalnokversenyen. Azokat, a kik itthon bolyongtak, a nép krónikáink bizonyosága szerint *gyiákoknak* nevezte s hogy első sorban az ezmestereket, nekromantikusokat tartotta diákoknak, a zivatar-támasztó *garabonciás diák* nevével is bizonyítható. Ha az ilyen vándor énekmondók előéletében nem szerepelt volna az iskola, s ha később ajánlólevelükben nem szerepelt volna az, hogy tulajdonkép ők is literátusok, az 1279-ki budai zsinat

¹ Id. h. 29. fej. (M. Florianus: Fontes Dom. IV. köt. 25—27. l.) Szabó K. ford. felhasználásával (A magyar vezések kora, 300—1. l.).

VIII. határozata nem rendelkezett volna arról, hogy a papok a mimusokat, históriákat, jocularokat, szóval az alakoskodókat és egyéb mulattatókat ne hallgassák. Középkori okleveleink latin szövegéből és nyelvemlékeinkből tudjuk, hogy a magyarországi mulattatóknak *regös, tom-bás, pakocsás, igrec, kobzos, hegedős, énekes* volt a nemzeti nevük. Alább majd megállapítjuk, hogy ezek közül melyik szerzet volt az, a melyet középkori krónikairodalmunk hétmagyarnek, Lázároknak és diákoknak nevezett.

Dr. Sebestyén Gyula.

AZ ÚJABB ROMÁN ETHNOGRAPHIAI MOZGALMAK HAZÁNKBAN.

(Első közlemény.)

A M. Néprajzi Társaságnak feladata volt, hogy kezdettől fogva figyelemmel kísérje mindazt, a mi a hazai népek ethnographiája ügyében történik. — egyrészt a tudomány általános érdekű szempontjai miatt, másrészt pedig annál a kölcsönhatásnál fogva, melyben az egyes hazai népek ethnikumuma áll a magyaréval. A magyar ethnographia ez összehasonlító tanulmányt nem nélkülözheti, mert e kölcsönhatásból igen sok olyan dolgot meg lehet érteni, melynek eredetét meg szoktuk gyakran igen messze keresni. Az ilyen szempontból vett összehasonlító ethnographiának sok olyan kérdésben van szava, melyet eddig tisztán történeti vagy nyelvészeti kérdésnek szerettek tekinteni. Azt hiszem, igazat mondok, ha azt állítom, hogy az ilyen módszerrel dolgozó ethnographia a specifikus tudományos feladatok teljesítése mellett, mintegy közvetve, nagy szolgálatot tehet az államférfiúnak és a politikusnak is. Az ethnographia semmi egyéb, mint a nemzetet alkotó nép ismeretének tudománya. A népeket helyesen és jól kormányozni, a népek igazi tudományos ismerete nélkül nem lehet. A mi hazánk sokféle népnek volt mindig és lesz is hazája. A magyar államférfiú feladata ezeket a különböző jellemű, törekvésű és értékű népeket a hazaszereteten és a nemzeti állam céljainak egyakarató szolgálatában egyesíteni. Ebben áll a magyar politika legnagyobb és legnehezebb problémája. Igen, de ezt a problémát nem lehet a hazai nemzetiségek ethnikumának tudományos ismereten alapuló tekintetbevétel nélkül megoldani. Mikor társaságunk munkássága körébe vonta a hazai nemzetiségek ethnikumának elemező és összehasonlító tanulmányát, egyúttal olyan fontos nemzeti és magasabb értelemben vett politikai missziót is teljesít, mely miatt méltán megérdemelné, hogy

tudományos eredményeit a magyar közélet minden számottevő tagja megismerje, törekvéseit pedig az eddiginél nagyobb és hathatósabb támogatásban is részesítse.

Nem czélom a jelen tanulmányban szemlét tartani az összes román ethnographiai mozgalmak felett, csakis arra a néhány jelentősebb mozzanatra szorítkozom, a mi hazánkban az utolsó másfél év alatt történt.

Az „*Asociațiunea literară pentru cultură și literatură poporului român*“ nevű közművelődési és irodalmi egyesület tavalyelőtti közgyűlésén vetették fel a román nemzeti ház eszméjét, a melynek magvát egy ethnographiai múzeum alkotná. A terv útjában pénzügyi akadályok állanak ugyan, de a vezetők már is közel vannak ahhoz, hogy ez akadályok legyőzésének módját is megtalálják. Ez okból a m. kir. kormánytól egy 200.000 koronás sorsjáték engedélyezését kérték. Az engedelmet már meg is kapták s e sorsjáték az *Asociațiunea* vezetőinek számításai szerint a román nemzeti házra mintegy 70—80.000 koronát fog jövedelmezni.

Mi célja van egy ilyen román ethnographiai múzeumnak? Erősíteni a nép öntudatát; megtanítani saját egyéniségének megismerésére és megbecsülésére. Összegyűjteni mindazokat a vonásokat, a mik ethnikumát alkotják. Az így nyert önismeret által a népben erősíteni a faji öntudatot s azon aspirációkat és törekvéseket, a melyek a megerősödött faji öntudat következményei szoktak lenni. Az önismeret erősebbé és bölcsőbbé teszi egyúttal nemcsak az egyént, de a nemzeteket is.

Valószínű azonban, hogy az erdélyi magyarság megelőzi a románokat. Mátyás király szülőháza Kolozsvárott a legközelebbi jövőben okvetetlenül ethnographiai múzeummá fog átalakulni. Benne össze lesz gyűjtve mindaz, a mi Erdély népeire vonatkozik. A dolog természete szerint e múzeumnak előkelő részét fogja alkotni az erdélyrészi románság ethnikumára tartozó dolgok gyűjteménye is, alkalmas anyagául szolgálván az összehasonlításnak. Valószínű, hogy most is az fog történni, mi a románság kulturális fejlődését illetően egynéhányszor már megtörtént: a magyar tudomány fog példaadó és tanítómester lenni a román ethnographiai tudományosság terén is. Különbösen az idegen hatás, objektivitásánál fogva, mindig hivatva van jótékony hatást gyakorolni, kivált a nemzet egyéniségével kapcsolatos tanulmányoknál, hol az önszeretet s más egyéb érzelmi motívumok oly megtevesztő szerepet szoktak játszani.

Az aradi „*Asociațiunea națională*“ 1899. december 25-én tartott közgyűlésében *Mangra* Vazul indítványára kimondotta, hogy Aradmegye román népességű községeinek ethnographiáját meg fogja iratni. *Mangra* Vazul indítványa egyúttal megjelölte azokat a szempontokat is, a melyeket a mono-

graphia írójának minden egyes községre vonatkozóan követnie kell s a melyek főbb vonásaikban a következők: 1. A község földrajza és története. 2. A románság viszonya és aránya a községbeli más nemzetiségekhez. 3. A nép társadalmi és művelődési viszonyai. 4. A nép vallásos és nemzeti szokásai. 5. A nép költészete és művészete.

Eltételezve ettől a muzealis és egyesületi mozgalmaktól, az 1898—99. évek a román ethnographia, de különösen a román folklóre terén sem voltak meddők hazánkban.

A múlt év folyamán jelent meg Brassóban a Ciurcu-féle „*Culegere de cântece poporale nationale*“ (Népies nemzeti dalok gyűjteménye) című 222 lapos gyűjtemény második kiadásban. Hodos Eneának „*Cântece banațene*“ (Bánsági dalok) című gyűjteménye, melyben a bánsági román népköltészet termékei vannak összegyűjtve. A múlt évben a cs. és kir. hadügyminiszter az egyes ezred-parancsnokságokat rendeletben szólította fel, hogy gyűjtsék össze azon katonai dalokat, melyeket a legénység szokott énekelni, szövegeikkel és dallamaikkal együtt és pedig azért, hogy a katonaság férfias önérzete és harezias kedve ily módon is ápoltsék és fejlesztessék. Hogy e dalok és dallamok összegyűjtésében az egyes ezredparancsnokságok minő buzgalmat fejtettek ki, nem tudom. Gondolom azonban, hogy a magyar katona-dalok összegyűjtése terén nem sok történhetett s attól félek, hogy az ilyes fajtájú dalok magyar gyűjteménye nem fog valami előkelő helyet elfoglalni a monarchia többi népeinek hasonló gyűjteményei között. A magyar polgári irodalmi stb. világból nem ment tudomásom szerint senki a magyar ezredek parancsnokságainak segítségére. A románok figyelmesebbek voltak. Ugyancsak Hodos Enea gyűjtötte össze a román nép katonai dalait „*Cântece catanești*“ című füzetében.

A román népköltészet válogatott balladáit foglalja magában Corcea A. „*Ballade poporale*“ című Karán-Sebesen megjelent kis gyűjteménye is. *Pop-Reteganul* pedig „*Chiviturî*“ cím alatt II. kiadásban adta közre azon párverseknek, felkiáltásoknak gyűjteményét, melyeket a román legények táncz közben szoktak kurjogatni ép úgy, mint a székely legények. *Pintea Viteazul* cím alatt pedig érdekes és sok tekintetben figyelemre méltó tanulmányt irt a Rákóczy-féle mozgalmak hírhedt guerilla kapitányáról, *Pintye* Gligorról, a ki nemcsak a román, de a Szilágyvidék és Szathmár magyarságának népköltészetében is alakká lett. Hogy a román közoktatásügyi miniszterium minő figyelemmel kíséri azon törekvéseket, a melyeknek czéljok a magyarországi románság népköltési termékeinek összegyűjtése, azt elismerésre méltóan mutatja az a körülmény, hogy november hóban *Pop-Reteganul*-nak, ki egyike hazánkban a román folklóre legszorgalmasabb munkásainak.

„*Povestii din popor*“ című és egyéb munkáiból 200 példányt vett meg a román népiskolai és falusi népkönyvtárak számára.

Hogy minő gyümölcsöző hatása van az idegen tudományosság objektivitásának, azt lehet látni azon két műből is, mely mint a hazai román ethnographiai irodalom legtöbbet érő terméke e jelen dolgozat anyagát alkotja.

Az első román nyelven jelent meg s a román folklóre körébe tartozik. Társaságunk választmányi tagja, dr. *Alexics* György adta ki „*Texte din literatura poporană română*“ (szövegek a román népies irodalomból) cím alatt. E vállalat 3 kötetre van tervezve. Belőle az idén csak az *első* jelent meg.

Román népköltési gyűjteményekben eddigelé sem volt hiány a román irodalomban s azok némelyike, mint a *Teodorescu* Gh. Demeter nagy gyűjteménye a folklorista legnagyobb figyelmét érdemlik meg úgy az anyag teljessége, mint a kritikai összeállítás szempontjából. De tisztán tudományos philologiai és összehasonlító folkloristikai szempontból szerkesztett népköltési gyűjtemény még mindig hiányzik. *Alexics* gyűjteménye az első ilyen fajtájú kísérlet s ezért érdemli meg a különösebb figyelmet.

Az egész mű, ha meg fog jelenni, magában fogja zárni a román népköltészetnek azokat a legnevezetesebb termékeit, a melyeket a szerkesztő a nép ajakáról maga gyűjtött és tudományos céljainak megfelelően maga jegyzett fel és pedig saját phoneticus helyesírásával. A román kritika¹ súlyos kifogásokkal illette *Alexics* e helyesírását. E kifogásoknak annyiban van is jogosultságuk, hogy az *Alexics*től használt orthographia se nem tisztán linguistikai, se nem irodalmi, hanem — a mint maga mondja *Előszavában* — amolyan kompromisszum a kettő között.

Ebben az *első* kötetben balladák, románeczek, kolindák, hajdú-dalok s más egyéb kisebb elbeszélő költemények vannak felvéve. A kötet második, kisebbik részében ráolvasások, találós kérdések, gyermekjáték szövegek stb. vannak. A II. kötetben lesznek a népdalok, a melyeknek alapján a szerkesztő meg fogja kísértetni a román népköltészet rhythmusának elméletét megállapítani és megmagyarázni. A román kritika a szerkesztés e módja ellen is kifogást emel. Tényleg kár is volt az I. kötetbe a második rész tartalmát felvenni. Jobb lett volna az I. kötetet lírai költeményekkel folytatni s az I. kötet második részét kiegészítésül külön a II. kötet végén adni. A III. kötet már a philologia körébe fog vágni, a mennyiben a gyűjtemény anyagának grammatikáját és szótárát fogja magában foglalni s

¹ *Coworbiri literare*. 1899. okt. havi füzet 961—963. l.

továbbá azon román szavak etymológiáját, a melyek, mint ritkább használatuk, kevésbé ismeretesek.

Magát a gyűjtött szövegeket tekintve, legnagyobb érdeme az összehasonlításokban és párhuzamokban keresendő. Az Alexicstől közölt darabok mindenike ismeretes már közzétett variánsokban s épen azért hibája, hogy nem ismeri ezek némelyikének már publikált változatait, mint azt idézett román ismertetője szemére is vetette. Érdeme azonban, hogy a kötet végére tett magyarázó jegyzetekben a szerkesztő minden egyes darabnál rámutat azon megfelelő párhuzamos költeményre, mely megtalálható a szomszéd népek, de különösen a délszlávok népköltészetében. Ez összehasonlítások világossá teszik még a hamisítatlan rómaiság legelfogultabb hive előtt is, hogy mennyire erős hatása volt a délszlávságnak úgy a román népköltészetre, mint egyáltalán a románság egész szellemi világára.

Ez azért fontos, mert a román irodalomban tisztán a hamisítatlan rómaiság dogmájától vezetettve, számtalan kísérlet történt e dogma érdekében meghamisítani még a néphagyományokat is annak bizonyosságául, hogy a nép lelkében még máig is él Trajának és a dicsőséges római eredetnek emlékezete. Ez állítás igazolására csak a következő tényeket említem meg:

1877-ben a Kisfaludy-Társaság *Vulcanu* Józseftől „*Román népdalok*“ czim alatt magyar fordításban a román népdalok egy gyűjteményét adta ki. *Vulcanu* a bevezetésben, a román népdalköltészetet ismertetve, mondja: „a román nép ajkán ma is él egy kolinda, mely kétezer év előtt történt esetet énekel meg: a sabin nők elrablását, sőt némelyik kolinda valóságos krónikaszerű ballada, mely elbeszéli Dacia kolonizációját“. Egy másik román író is, *Mariencescu*, 1859-ben Budapesten *Colinde* czim alatt egy román népköltészeti gyűjteményt adott ki. Ebben van egy *Jocul* czimű kolinda, melyről *Mariencescu* azt mondja, hogy „íme a rómaiak történelme a románok kolindáiban“. Húsz évvel később *Teodorescu* Gh. Demeter, kinek népköltészeti gyűjteményéről az előbb elismeréssel emlékeztünk meg, a román kolin-dákról írott tanulmányában kimutatta, hogy a *Jocul* és a hozzá hasonló kolindák egyszerűen hamisítványok.

Mariencescu azonban a kritika nem józanította ki. 1884-ben az ismeretes *Novák* és *Gruja*-féle balladának variánsait összeszedte s azokat *Marcmondaköre* czim alatt egy 23 énekes eposzszá szerkesztette, azért, hogy megmutassa, hogy a románoknak is van olyan népeposza, mint a görögök *Iliás*-a, vagy a finnek *Kalevalá*-ja. Hogy *Mariencescu* ez alkalommal hamisított, azt a román akadémiában nem csekélyebb ember mutatta ki, mint a legnagyobb román költő, *Alexandri* Vazul.

Ez *Alexics*-féle gyűjtemény három legelső darabja is, úgymint *Copi-*

laşul de turc, *Marcu Cralovič* és *Novac şi Gruja* ebből a Marienescutól népeposzszá szerkesztett balladakörből van véve. Alexics azonban nem látja e balladákban az ősi román nép-eposz alkotó részeit, hanem józanabb és tudományosabb összehasonlító módszertől vezetettve, kimondja, hogy ezek bizony délszláv átvételek. „Temesmegye déli részeiben — mondja jegyzeteiben — a szerbek egyre jobban pusztulnak, a köznép romanizálódik, — és ez a vérkeveredés ajándékozott meg minket az olyan népballadákkal, mint ez“. Sőt megelőzően ezt a balkáni közös eredetet, még határozottabban fejezi ki, mikor azt mondja: „A Balkán népek balladái inkább román-czok, vagy epikus énekek. Bár a mi balladáink egész külső megjelenésükben legközelebb állanak a balkáni népballadákhöz, in specie a bulgár népballadákhöz, mégis van egy speciális nemzeti jellemvonásuk, a bennök levő hatalmas tragikai mag. Sőt vannak egyesek olyanok is, mint *Valean*, a mely tele lévén étellel, mozgással és rövid, de plasztikus párbeszédekből állván, semmit sem engednek az éjszaki balladáknak“. Alexics szerint a román népballadák abban a formában vannak alkotva, melyet a balkáni népek szel-leme szült, de a bennök megnyilatkozó tragikai elem speciális román nemzeti vonás. Ennyi engedményt tesz Alexics a megszokott román álláspontnak s felfogásában ez is a vitatható pont.

Érdeme Alexicsnak, hogy összehasonlításaiban mindenütt rámutat a magyar párhuzamokra is. *Mesterul Manole* = Kőműves Kelemenné; *Valean* = A megégetett János stb. Hibája Alexicsnak azonban az, hogy a szláv hatást a magyar, in specie pedig a székely népköltészetre kizárólagosan román közvetítésnek tartja, holott minden egyes esetben ki lehetne mutatni, hogy ez voltaképen direkt hatás. Kétségtelenül hatott a román népköltészet is a magyarra, de ez a hatás nem volt oly nagy, mint azt Alexics gondolja. A székely és dunántúli regölés és a román kolindák között van bizonyos hasonlóság, sőt ezekben a kolindákban a csoda-szarvas is ép oly nagy szerepet játszik, mint a románságtól távol eső dunántúli regös-énekekben. A regösök rőt ökrének is meg van párja a román kolindáktól annyit emlegetett *buhaii*-ban. Igen, de mindez megvan a szlávoknál és pedig azon szlávoknál is, a melyek a magyarokkal és románokkal szomszédosan vagy vegyesen laknak. Érdekes volna ezeket a kérdéseket egy részletes összehasonlító tanulmányban megvitatni.

Alexics e gyűjteménye, a mint itt kimutattam, nagyon jó szolgálatot tesz ugyan a román folklore-nak is, de főérdeme mégis csak philologiai szempontból méltatható eléggé. Bevallott célja is az, hogy hiteles szövegeket adjon arra a célra, hogy a román dialektusoknak fonetikai és grammatikai telekkönyve megcsinálható legyen.

Közelebb áll a tulajdonképen való ethnographiához *Moldován* Gergely magyar nyelvű könyve: „*Alsó-Fehér vármegye román népe*“, a mely előbb külön, most pedig Alsó-Fehér vármegye monographiájának II. kötetében látott napvilágot.

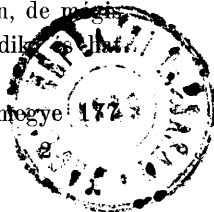
Bár a könyv ezime csak Alsó-Fehér vármegye románságára hívja fel a figyelmet, azért tulajdonképen benne megkapjuk az egész román nép ethnographiai leírását. *Moldován* e könyve azért érdemel különösebb figyelmet, mert az első román ethnographiai termék, mely a dáciai kontinuitással és a tiszta vérű rómaisággal szakítva, a tudománytól inkább igazolt balkáni elmélet álláspontjára helyezkedik. Könyve tulajdonképen a bizonyítékoknak egész adattára a tekintetben, hogy a hazai románságban — bármely kis területen is fogjuk vizsgálat alá — megkapjuk mindenütt: nyelvében, hitvilágában és erkölceiben egyaránt a balkáni ízt. És ez nagyon természetes is, mert mikor ez a nép a Balkánban alakuló korszakát élte, egy területen s egy állandó erős hatásnak kitéve, felszívta magába annak a talajnak ízét, a melyből először táplálkozott. Ezzel az ethnikai alapszínnel ellátva, váltak ki idő folytán a románság tömegéből egyes kisebb-nagyobb csoportok s jutottak új népek és új szellemi viszonyok közé, a melyekbe aztán itt más erkölcsi és szellemi hatások szivódtak fel.

Moldován e könyvéből azt is látjuk, hogy a románság ethnikumában az újabb idegen és külső hatások ellenére is megmaradt a balkáni alap hatás, a mely a román faji jellegben ma is főszerepet játszik. A faj hazánkban is, mint mindenütt, nagy hatással volt a vele érintkező szomszédos népekre. Helyesen mondja *Moldován*, hogy míg a szomszéd népek a románokat csak hitvilágukban, szokásaikban támadták meg, addig ő a vele érintkező népeket egyenesen nemzeti és faji jellegükben támadta meg, beolvastván magába a legheterogénebb elemeket is.

Rátérve Alsó-Fehér vármegye románságára, mindenekelőtt azt vizsgálja, hogy abban minő kisebb ethnographiai csoportokat lehet megkülönböztetni a származás és a foglalkozásból eredő sajátosságok szerint?

A térbeli viszonyokat tekintve, Alsó-Fehér vármegye román népét fel lehet osztani: *havasi és mezőföldi románra*. E két területen a magyar és a román népelem egymásra hatását a hely-, család-, állat- stb. nevek segítségével vizsgálva, arra az eredményre jut, hogy a havasi részekben a román közélet fejlettebb, általánosabb. Ott tehát a román hatás minden irányban mutatkozik. A mezőségen, bár a magyarság törpe minoritásában van, de mégis mindenütt a magyar kultúra és közélet fejlettsége győzedelmeskedik a románságra.

A helyneveket vizsgálva, úgy találja, hogy Alsó-Fehér vármegye

községéből csak 32-nek van román neve s ezeknek is legnagyobb része szláv eredetű; tiszta román alig van egy pár, mint *Bucium, Carpeniş* (Kerpenyes), *Limba, Corna* (Korna), *Valea Doszuluj*. Ezek a tiszta román vagy romános szláv hangzású községnevek a folyók mentén és a síkságokon ritkák, míg a havasok közelében gyakoriabbak. A mi a többi helynevet illeti: a folyó-, határ-, hegy-, havas neveknél is hasonló az arány. A síkságokon, folyók mentén magyar, a havasalj románosabb, a havas egészen román, illetőleg szláv-román. A szláv eredetű román helynevekre vonatkozóan Moldován abban a nézetben van, hogy egy tekintélyes részök az őszláv lakosoktól maradt, de nem mindenik ilyen őseredetileg szláv. Az Alsó-Fehér vármegyei havasok nevei szlávosságuk ellenére is román eredetű és nem az autochton szláv lakosságtól örökölt nevek. Ezeket a szókat a románság már a Balkánban vette fel és saját nyelvében meghonosítva, használta mindannyiszor, valahányszor azokra szüksége volt. A szláv nyelvi hatás a román nyelvben megelőzte a hazai román község-alapítást s így azt a románság magával hozva, új hazájában a községalapításoknál érvényesítette. Moldován ez elméletének igazságát vagy hamisságát csak az ilyen nevek behatóbb nyelvészeti vizsgálata után lehetne eldönteni.

Részletesen foglalkozik Moldován a házi állatok neveivel is. Úgy találja, hogy a nagyobb állatok nevei, az ökrök, lovak, tehenek stb. nevei magyarok, míg a juhok nevei románok. E körülmény is azt bizonyítja, hogy a bevándorló román nép nem volt földművelő, hanem pásztor. A földművelést a román készen kapta s úgy tanulta el később a magyar néptől, míg a pásztorkodás továbbra is egyik főfoglalkozása maradt a románságnak. Vizsgálva azt a kérdést, hogy az Alsó-Fehér vármegyei románság a juhoknak őrizte-e meg oly neveit, a melyek balkáni eredetre emlékeztetnek? — igenlően felel s felsorol egynéhány olyan juhnevet, melyek nemcsak Romániában, de az egész Balkánon is honosak.

Jancsó Benedek.

MÜLLER MIKSA ÖNVÉDELME.

Egy munkás, eredményekben gazdag élet alkonyán mindenesetre keserű érzés lehet azt az épületet, a melynek fáradságos megalkotására éveinek legjavát szentelte az ember, nem egy oldalról támadásnak kitéve látni. Az ostrom igazságos voltában kételkedhetik, sőt azt kereken tagadhatja is a megtámadott; de már maga a védelem kényszerűsége akkor, a midőn alkotásának nyugodt élvezetére vélné inkább jogosultnak magát, mint arra, hogy

érte újra ládsát törjön: elég szomorú végzet. S ez a sorsa az összehasonlító mythologia ú. n. „solaris“ elmélete legkiválóbb képviselőjének, a ki legújabb kétkötetes munkájában¹⁾ alig mond valami újat, csupán régi állításait védelmezi az ellenük évek óta folyó támadásokkal szemben.

A mi könyvében új, az leginkább bizonyítja e támadások részben való alaposágát, mert oly térre csábítja védekezése közben a nagynevű tudóst, a melyet eddig alig-alig vett figyelembe. Csak most, a mikor ellenfeleinek egyik-másikától, bár be nem vallottan, mégis csak tanult egynémit, látja jónak a mythos-összehasonlítás sokáig vajmi szűkre szabott körét jóval tágabbra kiterjeszteni. Ezzel elméletének egyik leggyengébb oldaláról ismeri el önmaga is azt, a mit róla ellenfelei már rég hirdetnek. S ebben látjuk mi e könyv legbecsesebb, miránk magyarokra nézve pedig annyiban kiválóan érdekes tanulságát, hogy Müller Miksa itt, e legújabb munkájában méltányolja először érdeme és értéke szerint az *ural-altáji* népek ősvallási emlékeit.

Teszi ezt természetesen azzal a fentartással, a mely elméletéből, ebből a még mindig féltve dédelgetett elméletből önként következik. Minekünk azonban, a kik a solaris, helyesebben meteorologiai mythos-magyarázat ellenében már e folyóiratban is hangoztattuk, hogy a vizsgálat terének önkényesen igen szűkre szabása annak a fő hibája,²⁾ — nekünk e késői, de így is örvendetes megtérés igen nagy elégtétel.

Sőt már nemcsak az ural-altáji népek folklore-ját, hanem a sokáig fenhéjázó kiesinyléssel lenézett „vadak“-ét is meg-megszólaltatja Müller M. ezúttal; bár még mindig nem teljes elfogulatlansággal és nem minden ironia nélkül. Ez utóbbinak kesernyész hangjából ugyan egy-egy kis igazságos kritika is szól néha; s ennek a kedveért, a mely az igazság őszinte keresésének mindig csak hasznára van, szívesen elviseljük a nem mindig sikerült gúnyolódás ártatlan játékait is.

E tekintetben a legtanulságosabb az I. kötet 3. fejezete, melynek a czíme: Az analogiai iskola a mythologia tudományában. E fejezet bevezetésében a vitás pontról így nyilatkozik a szerző: „Mindig az volt a nézetem, hogy a mythologiának az analogiákra ügyelő vizsgálata³⁾ hasznosságát tekintve, mindjárt a genealogiai vagy etymologiai mythos-fejtegetés után kö-

¹⁾ Beiträge zu einer wissenschaftlichen Mythologie von *F. Max Müller*. Aus dem Engl. übers. von Dr. Heinrich Lüders. Leipzig, I. Bd. 1898., II. Bd. 1899.

²⁾ V. ö. Mythologiai irányok és módszerek. (Ethnographia 1896: 121., 272. L. különösen a 275. l.

³⁾ A német ford. (227. l.) „eine analogische Behandlung der Mythologie“-t mond, a mi nem elég világos kifejezése a szerző gondolatának.

vetkezik. Csakhogy e czélra oly mythológiáknak adom az elsőbbséget, a melyeket tudósok kutattak át, nem pedig olyanoknak, a melyeket átabotában utazók szedegettek fel, tehát oly emberek, kik gyakran még az illető nyelvekben is járatlanok, a melyeken e mythosok születtek. Én tehát az analogiai tárgyalás czéljára inkább fordulok Mexiko, Peru vagy Közép-Amerika vallásaihoz, mint az ausztráliai vagy melanéziai törzsekéhez; inkább az ugorfinn népek mythológiájához, mint Afrika lakóiéhoz. Természetes, hogy sohasem kísérlénem meg az indiai vagy görögországi árnjak vallásos hitét a finnekéből vagy az inkákéből származtatni, avagy megfordítva ezeket amazokéből. De mindig élénk érdeklődésemet kelti fel, ha hasonló érzéseket és gondolatokat találok oly fajoknál, a melyek sem nyelvi, sem vérbeli atyafiságban egymással nem állanak s a melyeknél a személyes (értsd: történelmi) érintkezés legalább ama hatezer év alatt, a mire úgynevezett történelmünk terjed, nem valószínű¹⁾.

Igazán meglepő nyilatkozat, kivált a végső szavai miatt! Ha csak azt nem teszszük fel, hogy itt már csupán az olyan végletes analogiák lebegtek a szerző szemei előtt, a milyenek az árnjak és a legsötétebb világrések vad törzseinek hitében is akadnak elvéve. De vajjon még ezeket illetőleg is csakugyan olyan valószínűtlen volna-e „hatezer év“ óta minden érintkezés, mint a szerző gondolja? Már az árnjak és az ural-altáji, tehát a finn-ugor népeket is nézve, ez érintkezést talán Müller M. sem tartja valószínűtlennek. Ha pedig ez érintkezés nemcsak valószínű, de számos ponton és több műveltségi rétegen ismétlődve is kimutatható, akkor mit bizonyítanak az ú. n. „analogiák?“ Hiszen ily körülmények között mindjárt meg is szűnnek analogiák lenni, mivel genealogiai kapcsolatba lépnek, jóllehet nem épen a faji és nyelvi rokonság alapján létesült, hanem a történelmi érintkezés talaján álló genealogiai kapcsolatba.

De nem az a czélunk ezúttal, hogy az ősz mesternek a kritikát nagyon is kihívó egyes állításaiba mindenáron belekössünk. Inkább hálával akarjuk elismerni, hogy jó szolgálatot tesz az összehasonlító mythologia ügyének, mikor a maga megingatott elméletét támogatva, az ellenfél gyengébb ellenvetéseit értékükre leszállítja. Igaz, hogy néha értékükön alul is becsüli őket, és ebben már nem adunk neki igazat. De annyiban mindenesetre igaza van, hogy az ú. n. „agriológiai“⁴⁾ iskola vagy irány némely képviselője sem ment az egyoldalúságtól és az elhamarkodott következtetésre, a mindig nagyon veszedelmes könnyelmű általánosításra ép oly hajlandó, mint a meteorológiai

¹⁾ Így nevezi Müller M. a vad népek folklorejával tüzetesebben foglalkozó anthropo- és ethnológiai irány ő vele leginkább ellentétes iskoláját.

elmélet védői. Szóval „Iliacos intra muros peccatur et extra“ a mythosok eredetének és értelmének kutatása közben is. S a hol a vezérek kis hibát követnek el, ott a nyomdokaikon haladó „servum pecus“, a melynek ősidők óta a legfőbb erénye „iurare in verba magistri“, csak tóditja és rohamosan növekvő arányban szaporítja a tévedést. Innen a sűrű „journalistikai köd“, a mely Müller M. szavai szerint utóbbi időben a tisztán tudományos kérdések körül támadt. Sok, kelleténél jóval több mindenütt mai napság a tudomány ú. n. „népszerűsítője“, a kiknek lármás termékenységből, sajnos, sem a tudománynak, sem a népnek nincsen haszna.

Ezek a fogadatlan prókátorok helyenkint jól megérdemlett leczkét kapnak az agg tudóstól s neki, ha valakinek, utóvégre megbocsáthatjuk, ha kissé bosszantja őt, mikor olyan emberek is bele mernek szólni az etymológiába, a kik erre igazán teljesen illetéktelenek, t. i. még *csak* szanszkritul sem tudnak!

Nem is itt az ő elméletének a bibéje, hanem abban, hogy még mindig csökönyszerűen ragaszkodik ahhoz, a mit az ő beczéjének, szülői vak szeretettel dédelgetett csemetéjének tart. Ez a *diseased language* túlhajtása. Ez a „nyelvbeli betegség“ szolgál nála még ma is minduntalan visszatérőleg a mythosok legtöbbjének kimagyarázására Érdekes toldaléka új könyvében ez elméletnek csak az a nagy szerep, a mit a *találós mesének* tulajdonít a hitregék keletkezésében (I. 77—99.). S itt megint alkalma kerül a finn-ugor folklore elemeinek értékesítésére, a mennyiben legtöbb és legjellemzőbb példáját *Paasonen* finn tudósnak mordvin találós meséi közül idézi. (Journal de la Soc. Finno-Ougr. XII., 1894. Erzjanische Zaubersprüche, Opfergebete, Räthsel, Sprichwörter u. Märchen.)

Azt hiszszük azonban, hogy Müller M. a találós mese mythologiai vonatkozásainak értékelésében is túloz kissé, mikor vajmi könnyen hajlandó mindent, a mi az ő kész elméletét támogatni látszik, ősinek és az illető nép eredeti hagyománykincsének tekinteni, a mi pedig sok esetben későbbi keletű és idegen származású is lehet, sőt nem egyszer kimutathatólag is ilyen. Az efféle primitív „jeu d'esprit“ a földkerekség minden, egymástól még oly távol eső helyein is annyira felöltő hasonlóságokat mutat, hogy ennek az alapján akár a genealogiai, akár az analogiai okfejtés javára egyenlő súlylyal eshetnék latba, ha az ilyen szinte súlytalan apróságok egyáltalán nyomnának valamit a bizonyítás mérlegében. Azt azonban készséggel elismerjük, hogy a mythologiai beszéd leglényegesebb alkatelemének, az allegoriának, ezekben is jellemző példáit lelhetni, a melyekből sokszor világosság esik nem egy mythosi szólásmód *lehető* eredetére is.

Csak azt ne feledjük e mellett, hogy az ember, még a legműveltebb

ember is, nyelvének öröklött és eltanult szerkezeténél fogva, tömördek allegoriában beszél még ma is, a miből könnyen mythológiát olvashatna ki egy kis jóakarattal akárki, ha nem ügyelne egyúttal arra, hogy az ilyen szólás-módookról a velük élők is nagyon jól tudják, ha nem eszmélnek is folyton rá, hogy ezek *csak* allegóriák. S vajjon ki kérdezte ki eléggé behatóan a „primitív“ (?) embert, a kivel épen néplélektani vizsgálatot tartott, arra nézve, hogy mennyit *hisz* ő voltaképen abból, a mit nála mindjárt mythosnak vagyunk hajlandók nézni, holott talán szintén csupán allegoria? Azt a kemény ellenvetést, bár új könyve több helyén rá tér, sehol sem sikerül Müller M.-nak eloszlatnia, hogy az ő *ősárjái*, a kik pedig már nagyon föltte állnak az *ősebernek*, még ennél is alig érthető kezdetleges vagy gyermekded naivsággal ismételtetik unos-untalan a legmegszokottabb égi tünemények allegorikus meséit, a melyek pedig már a Védák korában is csak pusztá szólás-módok lehettek és tudatosan is ilyenek voltak már nagyobb részükben.

A mi pedig a Védák „mythologiai“ szólás-módjai és a máshonnan idézett ú. n. analógiák közös eredetét illeti, ahhoz már vajmi sok szó fér. Először is azért, mert — hogy csak egy jellemző és minket is közelebről érdeklő példát említsek — a finn mythológiára nézve Müllernek csupán *Castrén* a forrása. Róla pedig jól tudjuk, hogy már könyvének (Finnische Mythologie) az egész alapterve is a Grimm német mythologiai munkájának a vezérlő hatását mutatja s ugyanerre vall egész felfogása és legtöbb következtetése a részletekben is. Ezt különben egy helyütt (I., 101. l.) Müller maga is elismeri, mikor így ír a német és a finn tudós egy alapvető kérdésben egyező felfogásáról, az isteneknek utóbb hősökké válását illetőleg: „Castrén, der derselben Ansicht wie Grimm ist . . .“ Ámde, ha így van a dolog — pedig így van, az kétségtelen, egyebekben is — akkor hogyan mondhatja Müller alább (I., 250. l.) Castrént már csak azért is teljesen elfogulatlan tanúnak a meteorologiai elmélet helyessége mellett, mivel „neki nem kellett saját szerzésű mythologiai elméletet védenie“. ¹⁾ Ha nem is épen „saját“ elmélete, de valamilyen elmélete bizony Castrénnak is volt; és épen

¹⁾ „Es ist bemerkenswerth, dass Castrén, der die höchste Autorität für finnische Mythologie ist, und der keine eigene mythologische Theorie zu vertheidigen hatte. die finnischen Gottheiten sofort in vier Klassen theilt, 1. Götter der Luft und des Himmels; 2. Götter des Wassers; 3. Götter der Erde; 4. Götter unter der Erde. Wir werden sehen, dass Yäska, dessen Werk Castrén kaum bekannt sein konnte, eine sehr ähnliche Eintheilung hat . . .“ Ebben csak az a „bemerken-swerth“, hogy Theophylaktos, a ki szintén aligha ismerte Yäska mythologiai rendszerét, a *turkok* vallásáról (VII., 8.) írván, majdnem teljesen ugyanezen kategóriákba, t. i. a négy ú. n. „elem“ szerint osztályozza az ő tiszteletük tárgyait.

ez az egyik, még pedig nem a legkisebb oka annak, hogy ma már csak Müller Miksa tartja Castrént a finn mythologia terén a „legmagasb tekintély“-nek. Munkácsi Bernát, a ki talán e részben illetékesebb az oxfordi tudósnál, legutóbb (Nyelvtud. Közl. XXIX., 390.) Castrénnak az éjszaki osztjakok vallásáról szóló feljegyzéseit idézve, azok egyik nagyon is a lényegbe vágó részét illetőleg a saját jobb értesülése alapján azt mondja, hogy téves felfogást árulnak el. Az egészről pedig (u. o. 389. l.) az az ítélete, hogy főképp csak az addigi utazók közléseit isméli C.; „melyekhez csak kevés új adat s eredeti felfogás csatlakozik“. Ez nagyon megingatja C. hitelét a finn mythologia terén is; a mint különben ma már az ural-altáji, különösen a finn-ugor vallásrégiségek kutatóinak körében eléggé meg is ingott az egyébként nagyérdemű úttörő némely állítása és főleg egyes magyarázatai iránt a bizalom.

Hogy ezt Müller M. nem tudja, vagy hogy nem akarja tudni, az talán onnan ered, mivel csak most, nagykesőn kezd az árjaság körén túl is mythologiai vizsgálatokba bocsátkozni s ezeket csupán német, francia vagy angol nyelvű, többnyire másodkézből kapott közlések alapján végezheti. De abban is lelheti magyarázatát e feltétlen bizalom, hogy Castrén felfogása neki már csak azért is igen tetszetős, mert az ő elméletét a legjobban látszik támogatni. Ebben azonban semmi csodálni való sincsen, mert hiszen mind a ketten, Castrén is, Müller is, egyazon mythologiai iskolának a növendékei. A minek tehát itt bizonyítania kellene, az azért nem nyom sokat a latban, mert nem az egyező *tényekben*, hanem csak a tényekről képzett egyenlő *felfogásban* van meg a találkozás. A felfogásnak ez a „meglepő“ egyezése tehát nem is olyan meglepő, mint Müller feltüntetni szeretné. S e mellett az érdemes aggastyán igazán megható melegséggel czirógtatja elvarátját,¹⁾ a mi közben nem veszi észre, hogy ép ez a nagy melegség árulja el, mennyire régi jó czimborák inkább ők ketten, mintsem véletlenül találkozó s eddig egymásra nézve idegen munkásai ugyanannak a területnek. Csakhogy ez a terület olyan széles, hogy az egyik a másíkról könnyen nem tudhatott jó sokáig; de találkozásuk mégis csak abban leli a magyarázatát, hogy mind a ketten ugyanazzal az iránytűvel felszerelve indultak útnak. Azt

¹⁾ „Wer Castrén als Gelehrten und als Mann kennt, fühlte sich in seinen Händen sicher. Er berichtet sorgfältig und gewissenhaft; er erfindet nichts, und wenn er selber zweifelhaft ist, so sagt er es.“ (l. h. I., 269.) Igazán szép nyilatkozat a finn mythologusról. Hátha még Müller M. a mi Regulynk nagybecsű feljegyzéseit ismerhetné! Mennyi tanulság van itt a külföldi tudomány elöl még ma, Munkácsi Bernátnak Regulyt kiegészítő kutatásai után is hét peccséttel lezárva! Ép ezért igaz örömmel üdvözljük a legközelebb meginduló *Keleti Szemlet*, a mely e részben igen jó szolgálatot tehet.

különben Müller M. maga is elismeri, hogy az már az emberi természettel jár, „dass jeder, der über alte Mythen und Gebräuche schreibt, das acceptirt, was mit seinen eigenen Überzeugungen übereinstimmt, ohne sich um das zu kümmern, was dagegen zu sprechen scheint“. Megköszönjük az ilyen tárgyilagosságot. De akkor Castrént illetőleg is kérdezhetjük az iménti nagy dicséret ötletéből, hogy hát akkor hol marad az ő nagy „gondossága“ és „lelkiismeretessége?“ Ha csak azt nem tesszük fel, hogy a ki a meteorologiai elmélet híve, az már eo ipso minden emberi gyarlóságtól, tehát az imént említett legáltalánosabbtól is teljesen mentes. Pedig ha valakikről, akkor az elmélet buzgó és túlbuzgó apostolairól lehet elmondani, hogy csak azt látják és mindent úgy látnak, a mi és a hogy az az ő elméletükbe illik; ellenben mindazt, a mi ezzel a praeconcepta opinióval ellenkezni látszik, azt vagy teljesen figyelmen kívül hagyják, vagy a hitelességébe kötnék bele.

Ennél pedig semmi sem könnyebb. Müller M. pl. új könyve számos helyén beszél fitymálva az utazókról, a kik tudvalevőleg szeretnek kissé „színezni“, hogy ne mondjuk épenséggel „füllenteni“. De hát a meteorologiai elmélet egészen megbízható forrásokul elismert nagy tekintélyei sorában nincsenek-e ép oly nagy számmal ilyen „messze járt“ és kevéssé ellenőrizhető tudósítók, mint azok sorában, a kiket a kegyetlenül leszólt „agriologusok“ idéznek? Csakhogy amazok persze „tudósok“, emezek pedig csak „utazók“. De mit szólnunk az olyan tudósokról, a kik (talán csak tréfából?), mint Müller Miksa is, ugyanarról a dolgról egyszer csak mint ki nem zárt lehetőségről, máskor már mint nyilvánvaló bizonyosságról írnak, a nélkül, hogy saját beismerésük szerint is a kérdésben forgó tárgyról önálló ítéletre illetékesek volnának.¹⁾

De tán nem vagyunk egészen igazságosak a kitinő szanszkritista iránt, mikor munkájának éppen azokat a fogyatkozásait emeljük ki, a melyek az ő saját tanulmányaitól annyira idegen téren való járatlanságából erednek. Azonban annyit mégis meg kellett tennünk, éppen ama nagy tekintély miatt, melynek egyéb területen oly becses alkotásai miatt örvend, hogy az olvasók szé-

¹⁾ I. h. I. 246.: „ . . . die sieben Kudais gewisser türkischer Stämme *erinnern uns* an den persischen Khodäi, Gott, Zend quadhäta . . .“ I. h. I., 271.: „Kudai bei den Tataren *ist deutlich* das persische Khodäi, Gott (Zend quadhäta, selbstgemacht) . . .“ A finn *Manala* egyszer (I., 266.) „ist kontrahirt aus *maan-ala* (was unter der Erde ist)“, kevéssel alább pedig (I., 271.) már: „warum sollte da nicht Manala von den lateinischen Manes stammen und nicht von *maan-ala*?“ Mi is azt kérjük, miért ne? De a ki ilyen könnyedén veszi az etymológiát a neki idegen nyelvterületen, vajjon teljesen megbízható-e az a sajátján is?

leesebb körét, a kik közt a pusztta tekintély után indulók is lehetnek, az öreg mester egynémely hinárba csalogató állításával szemben óvatosságra és némi bizalmatlanságra serkentsük.

Egyébként ismételten teljes készséggel elismerjük a két kötet sok elmemozdító részletének érdemét s különösen azt, hogy az ural-altáji vallásrégiségek iránt szélesebb körben kelt, bár nem mindig a legmegbízhatóbb alapon álló érdeklődést. Erre nézve igen jellemző kivált a következő két nyilatkozata a szerzőnek: (I., 248.) „Nem hiszem, hogy e fokozatokat¹⁾ a mordvinek mythológiájában és vallásában pusztán csak azért találtuk meg, mert azokat kerestük. Igaz ugyan, hogy a priori okokból kerestük őket; de azért találtuk meg, a mit meg akartunk találni, mert megvolt, nem pedig azért, mert mi vittük bele a tényekbe“. Castrén összefoglaló ítéletét idézve pedig (I., 267.) ezt veti utána a szerző: „Ez tökéletesen ugyanaz a nézet, a melyet én mindenkor vallottam és a mely minden gúnyolódás ellenére is alig lesz válaha kiküszöbölhető“. Kérdés, vajjon Castrénnek épen ilyen igazza lenne akkor is, ha véletlenül nem egyeznék a nézete a Müller Miksáéval? Avagy hogy épen olyan föltétlenül megbízható, jeles, gondos és lelkiismeretes „tudós“ és nem csak afféle szószátyár „utazó“ lenne-e ő is, meg azok is, a kik Müllernek a mordvinokról hírt adnak, mint a pápuák, zuluk és a többi vadak vallási hagyományainak leírói és ismertetői?

Máskülönben csak örülhetünk annak a nagy elismerésnek, a melylyel Müller M. munkája II. kötetében is adózik (34—44. l.) a finn-ugor irodalmi társaság iránt azokért a becses tanulságokért, a miket közleményeiből (a már említettekén kívül még Mainofnak a mordvákrol az V. és Wichmannak a votjákokról a XI. kötetben lévő dolgozatát idézve) merített. S itt ismét csak sajnálhatjuk, hogy Munkácsinak „Votják népköltészeti hagyományok“ című gazdag gyűjteménye a már előbb érintett oknál fogva nem részesülhet a nemzetközi tudomány szélesebb területén hasonló méltánylásban, mint a kis finn nemzet ugyanily irányú munkálatai. Ott persze nem zárkoznak el attól, hogy a külföldet is érdekelhető tudományos dolgozatokat és anyagközléseket valamely nagyobb európai nép nyelvén az emberiség közkincsévé teszik a helyett, hogy megvárnák, míg az ő kedvükért majd az egész világ megtanul finnül.

Az imént említett tanulságok sorában nem a legutolsó az, a mit a jeles tudós műve végszávaiban, az engesztelődés jótékony szellemétől meg-

¹⁾ T. i. a személyesített és egyénített természeti erőktől egy valamennyi istenség fölött álló főistenhez és ettől az istenség abszolút képzetében való fokozatos emelkedést.

ihletve, így tolmácsol igen szépen: „Mindnyájan követünk el hibákat, és vajjon ki nem eszmél a maga tudatlanságára, mikor nyomon követi amaz új meg új felfedözéseket, a melyeket nap-nap után Babylonban, Egyiptomban, Phoeniciában, Indiában és Perzsiában tesznek, nem is szólván a mincoupik vagy mincop:k és az athapascokról?*) De bármit tegyünk is, mindig komolyan kellene megeselekednünk és nem könnyelműen. A világ legrégebb történetének határköveit nem szabad pusztá tetszésünk szerint elhelyeznünk. Munkám számos fogyatkozását jól ismerem; de egyet legalább bátran állíthatok és ez az, hogy mindenütt az igazság szelleme vezérlett. S akár a tudományos mythologia elveit állapítottam meg, akár a védai-görög mythologia példáival világítottam meg azokat, sohasem feledkeztem meg arról a súlyos felelősségről, a melyet az emberiség története minden kutatójának éreznie kellene“.

Valóban arany szavak ezek; méltó zárókövei egy munkás élet kétségtelenül dús eredményeire visszapillantó nagy tudós alkotásának, a ki a maga épen nem kifogástalan elmélete védelménél sokszor hibázhatott a védő és támadó fegyverek megválogatásában és értékük megbecsülésében, de egyet joggal állíthat magáról: hogy egy magasztos czélnak áldozta egész életét, midőn az emberiség legbecsesb javainak szolgálatában, legmagasb eszményeink keletkezésének történetét igyekezett felderíteni.

Katona Lajos.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Krassószörényi román lakodalmi szokások.

(Első közlemény)

A krassószörényi, marosmenti oláh nép szerelmi és egyéb babonáiról volt alkalmam írni e folyóirat tavalyi évfolyamában; ezekhez kiegészítésül kívánom most a jegyváltás és házasságkötés szokásait ismertetni.

A házasságokat a román népnél igen korán kötik, a polgári házasság életbelépése előtt már 13—14 éves leányokból is lettek menyecskék, mint-hogy náluk is, valamint általában a keleti népeknél, igen korán fejlődnek ki a nőknél a szerelemre és házasesetre való hajlamok. A leányok tizenhárom — ha igen vézna, csenevész teremtések, tizennégy — éves korukig gyermekeknek tekintetnek s mint ilyenek, ennek megfelelő bánásmódban

*) Ez megint egy kis oldalvágás az „agriologusok“ tábora felé.

részesülnek. Anyjuktól vagy nővérüktől eltanulva a náluk szokásos női kézi- és házimunkákat, örzik szüleik marháit, de közülök szolgálatba csak elvértve áll imitt-amott egy-egy földhözragadtabb 7—8 tagú család gyermeke, vagy valami árvaleánya. Különben is a Birkis-Valeamare vidéki oláh földművelő nép eléggé vagyonos, s így nem egykönnyen adja a fejét másnak szolgálatára.

A mikor látják a szülők, hogy leányuk már elérte a szükséges életkort és az ennek megfelelő testi és szellemi fejlettséget, mely utóbbi tekintetében egyébként nagyobb igényeket nem támasztanak, — besorozzák őt a nagy leányok közé, azaz „beállítják a tánczba“ (o púne la žoc); ez rendszerint karácsonykor vagy husvétkor történik, mely alkalomra a leány sajátkezüleg készíti el szebbnél-szebb hímzésű ingét (khimeásza), a melyhez való vásznat azonban még az édes anyja fonja és szövö meg. Öltözetük elég csinos, fő alkatrésze az ing, mely náluk a mi felső ruhánkat is helyettesíti. Hímzéseik, melyekkel ezen ruhadarab ujjait körülbelül egy félröfnyi hosszúságban és ennek megfelelő szélességben díszítik, valósággal bámulatba ejtik a női kézimunkákhoz értőket. Az ing alján arasznyi széles csipke van, mely szintén a legnagyobb gonddal és műértelemmel készül. Megjegyzendő, hogy már ők is nagyban hódolnak a divatnak, így például a férfiak néhány év előtt csupa zöld kalapot viseltek, a nők bocskor helyett már többnyire cipőt és pedig minél hegyesebb orrút és magasabb sarkút hordanak, esernyő alatt sietnek a piacra és különösen hétköznapiokon szoknyát viselnek. E helyett ezelőtt az úgynevezett „opreg“-et hordták, de most is, a mikor különös pompát akarnak kifejteni, nagy előszeretettel öltik magukra ezt a jellemző ruhadarabjukat. Az „opreg“ egy feszesen a csipőkhöz simuló, hátul hordani szokott, selyem,- ezüst,- és aranyszálakkal átszőtt, arasznyi széles szövötdarabból és az ebből az ingnél is hosszabbra alácsüngő, váltakozva fehér és vörös színű szőrrojtokból áll. Elöl többnyire igen nagy virágú, piros- kék- sárga színű selyem kötényeket viselnek. Hajzatuk, minthogy varkocsaikat már kiskoruktól fogva igen feszesen fonják, vajmi gyöngye növésű és rövid, de ez mitsem von le a csinoságukból, a mennyiben alig látszik belőle az elöl levágott hunczutkánál több, mivelhogy többnyire kendőt viselnek. A hunczutkát sem hordják régóta, ezt ezelőtt fekete kacsáknak farktollai (kokóri) helyettesítették. A leányok, ha tánczra mennek, lelógó hajfonatot viselnek ugyan, de végesvégig rakva ezüst tallérokkal, a végibe háromszínű pántlikát kötnek, füleik mellett pedig meglehetősen nagy, élő vagy csinált virágból készült csokrokat viselnek. Mindamellet inkább az előbbieket szeretik, egyáltalán rajonganak a virágokért s nem riadnak vissza a legmerészebb kerítésmászástól sem, csakhogy egy-egy szál virág birtokába juthassanak. Nyakukon bársonyszalagot, 6—7 sor színes üvegyöngyöt, a tehetősebbek

pedig pár sor ezüst, néha arany tallért hordanak. Ruházatuk kiegészítő része a fekete posztóból vagy bársonyból való lajbi, mely szintén ezüst szálakkal, színes zsinorkákkal van gazdagon kiczifrázva. A menyecskéket csak a konty s az ennek megfelelő kendő különbözteti meg a leányoktól.

A férfiak ruházata a nőkénel sokkal egyszerűbb. Főalkatrészei a férfiaknál általában használni szokott alsó ruhák (khimeásza és izmenile). Ruházatuk, a melyhez való fehér gyolesot nők fonják és szövik, rendszerint igen szép hímzésekkel ékített. Az inget a derékhoz többnyire széles bőrvön erősíti, a melyben pénzőket s bicskájukat tartják, de a „kuraua“ (bőrvön) helyettők is hordják a nőknél említett „brecirile“-t is. Lábbelijök az „opines“, bocskor, mely szíjjakkal van a lábhoz erősítve, vasárnap és ünnepnapokon azonban a módosabbak inkább csizmát viselnek. Nyáron kerek szalma- vagy posztókalapot viselnek, de csak nyár derekán; olykor még június elején is nagy előszere-tettel viselik a báránybőrsüveget. Az ing fölött báránybőrrel béelt, piros alapon élénk színű czifrázatokkal agyonteremtettézt ködmönt hordanak, az úgynevezett kozsókot, a mit nemesak télen használnak, hanem még nyár derekán sem tesznek le végképen. A hideg ellen s a tavaszi és őszi esős napokon szűrt viselnek, a melynek ha zöld „burka“, ha fehér „şuba“ a neve, az előbbi minden dísz nélkül való, az utóbbi fekete zsinórzással gazdagon kiczifrázott s ezt szokták ünnepélyesebb alkalmakkor magukra ölteni.

Az előbbi bekezdésben említettekre visszatérve — a felöltöztetett fátát apja, anyja és nagyszámú rokonság kíséri el a tánczra, mely vasárnapokon vagy ünnepeken valami esürben, vagy terebélyes fa alatt rendszeren a délutáni órákban tartatik, az éjszakába soha sem nyúlik bele, mert az szerintök nem tisztességes dolog. Jellemző, hogy bármilyen sokáig tartson is a mulatozás, a leálynak szokás szerint elejétől végig minden tánczot azzal a legénynyel kell járnia, a melyikkel megkezdette, akármilyen ellen-szenves legyen is előtte az. A tánczkérés a legénynek egy intéséből áll, néha egy szemhunyorítás, egy kacintás is elegendő a megértetéséhez. Belépti díjat az ilyen összejöveteleken nem szednek ugyan, de a helyett a leány egy-két hatossal hálálja meg a mulatság végeztével tánczosának „fáradságát“, a mi nem ritkán a szó igazi értelmében fáradság, mert vannak tánczaik, melyeknek néha egy óra hosszáig tartó járása nem kényelmes, nem könnyű s mulatságszámba alig jöhet. Van rá eset, hogy egy-egy csúnya vagy habár szép, de testes, nehéz, vagy ügyetlen tánczos leány maga kéri fel a legényeket, hogy tánczoltassák, ezzel azonban valóságos alkuba bocsátkoznak s míg a szép leányokat egy hatosért, néha ingyen is tánczoltatják, a csúnyák vagy ügyetlenek sokszor csak forintok árán jutnak tánczozhoz. Ezek a leányok persze nem ritkán titokban eladogatnak szüleik jószágából egyet-mást, gabonát vagy egye-

bet, hogy pénzre s ennek árán tánczosra tehessenek szert, mert különben a többiek kigúnyolják őket. A pártában maradt leányok hasonló sorsban részesülnek, általános gúny és megvetés tárgyai, azért is vajmi nagyon igyekeznek a szülők, hogy leányaikat minél hamarább konty alá juttathassák. De nemcsak ezért; van erre más, nagyobb okuk is, a mi a leányok említett koraérettségében rejlik. A míg t. i. a menyecskek vajmi esekély kivétellel mind kikapósak s ezt nem is igen veszi rossz néven más a férjen és a sérelmet szenvedett másik asszonyon kívül, addig a leányok erkölcesi tekintetében igen szigorú bírák a Birkis-Valeamare vidéki oláhok. Minthogy azonban leányaik erényességének megóvása vajmi nehéz feladat, azon igyekeznek, hogy mielőbb férjet fogjanak leányuk számára, ha másként nem, babona, cselifogás, ígéretések által. A tisztán szerelmen, leány és legény egyetértő előzetes megállapodásán alapuló házasságok a ritkaságok közé tartoznak, minthogy a fiatalok rendszerint még nem érték el azt a kort, a midőn már önálló ítéletre, gondolkozásra képesek lennének. A mikor tehát 13—14-ik életévét betöltötte a leány, a szerint a mennyire testi fejlettsége előhaladott, bucsút mond a libapásztorkodás vagy marhaórzés tiszttségének és megkezdí a tánczba való járást. Egy, esetleg két éven belül férjre kell szert tennie, különben igen hosszantartónak látszanék a nagyleány-kor, mert ők a 18 éves leányt már vénnek tartják. Ebben a korban már a legény is megérett szerintök a házasesetre, annak daczára, hogy a férfiaság jele, a bajusz, legtöbbjénél ekkor még alig mutatkozik, de náluk ép a sima, leányos arc a leghódítobb, mint szinte az „aprós“ fekete szemeket becsülik a legtöbbre, míg azokat a nagy szemeket, a melyeket a költők meg szoktak énekelni, ők csúnyának tartják.

A fiúk 16—17 éves korukban lépnek a legények sorába, addig ők is, mint a leányok, többnyire pásztorkodással foglalkoznak és mezei munkáknál segédkeznek. Tizenhat éves korában áll be a legény — nem a tánczba, noha ez amazzal együtt jár, hanem — a „dubás“-ok (dobosok) közé. A karácsony ünnepét megelőző két-három héten át a falu legényei meg fiatal házas férfiai tíz-tizenöt főből álló csoportonként naponta összegyűlnek egy-egy gyakorlottabb és jó énekes házánál, többnyire késő este vagy éjjel (mert napközben ilyesmire nem érnek rá) s ott karácsonyi szent éneket tanulnak be, a melyek mellett a dobot verik szép rithmikus tempóban. Mindeniküknek megvan a maga doboskája, a melyet aztán karácsony másodnapján (első napon mindenemű szórakozást kerülnek) zöldelő fenyőágacsákkal, piros vagy egyéb színű szalagokkal körülfonnak s ezzel délutáni négy óra után külön csoportokban megindulnak, hogy minden házhoz beköszöntsenek s dobszó mellett énekléssel dicsérjék az Istent, no, meg hogy fáradságukért némi jutalmat is nyerjenek.

Mindenik csoport minden házhoz beköszönt, a hol aztán a háziak tehetségök szerint vagy pénzzel vagy pálinkával és kalácsesal vagy másnemű ennivalóval kedveskednek nekik. Minden egyes kompániával egy-két szál cigány tart, a hol aztán menyecske vagy leány van, ott egy-két tánczot fordulnak velök a fáradhatatlan énekesek. Ez a házalás a késő hajnali órákig eltart, a szerint a milyen vendégszeretettel találkozhatnak vándorlásuk közben. Ez a vándorlás ünnepélyesebb és a legmulatságosabb akkor, ha „czurka“ is van velök. A czurka nem valami elragadó látnivaló, sőt inkább ijesztő, gyermekekre nézve valóságos rémalak, ám nagyon érdekes és valóban mulatságos. Egy szálalabb legényt, lehetőleg a legmagasabbat, szebbnél-szebb, drágábbnál-drágább piros selyem kendőkkel aggatnak tele úgy, hogy alul csak a lábak, felül pedig a lárva nyílásain át a szemek látszanak ki; fejére piros bőrrel bevont szarvakat erősítenek, a melyek hatalmas virágbokrétákkal díszítvék; ennek a csodálatkeltő s nem épen gyönyörködtető fölszerelésnek kiegészítő része egy körülbelül 30—35 cm. hosszúságú s alsó és felső részében együtt a csőr tövénél 5 cm., a végén 3 centiméter átméretű, vörös színű bőrrel bevont, fából készült csőr, a melynek alsó része mozgatható. Hogy tetszés-szerint mozgatható legyen, alsó feléhez zsinórral botot erősítenek, mely azonban kívülről nem vehető ki, mivel a czurka ruházata alá van rejtve. Az ördögöt jelképező czurka görnyedt, előrehajlott állásban — felső teste mindvégig csaknem egészen vízszintes helyzetben van — az ének és dobszó ütemeire tánczol, miközben botjával folytonosan rángatja a csőr alsó részét, mely a felsőhöz verődve kelepelő, kattogós hangot ad. Ebbe a csőrbe szokás a pénzt beletenni, de sokszor eléje a földre teszik s a czurka ritka ügyességgel onnan emeli azt fel csőrehegyébe csipve s úgy nyújtja át a fő-dubásnak, a ki egyúttal a kompánia pénztárosa. Habár mindenki tudja, hogy igazi húsból és vérből való ember rejtőzik a maskara alatt, mégis nemcsak gyermekek, hanem a felnőttek is — persze csak asszonyok, leányok — félnek, vagy inkább irtóznak tőle, hogy készek előle akár még az ágy alá is bujni, a mikor aztán a czurka ezeket onnan felhajtja és kizavarja. Mondanom se kell, hogy ilyenkor van aztán sivalkodás és lárma, sőt gyöngébb idegzetű gyermekeknel nem ritkán veszedelmesebb következménye is lehet az ilyen karácsonyi mulatságnak.

Karácsonyról lévén szó, meg kell emlitenem azt a szép szokásukat, mely a nálunk is annyira divatban lévő Jézuska-várást, vagyis az ú. n. kriszt-kindlit helyettesíti, náluk azonban nem a szülők vagy rokonok részéről a gyermekeknek való ajándékozgatásra ad az alkalmat, hanem a szó valódi értelmében vett általános ajándékozgatás napja a karácsonyest. Karácsony vigiliáján este felé a templomban istentisztelet tartatik s míg benn a pápa

általános áldást oszt a jelenlevőkre, különösen pedig az asszonyok által magukkal hozott tarisznyákban rejlő, néha 50—60 darab ökölnagyságú, többnyire koronfeketére égetett pogácsákra, a „pizerei“-re, addig odakünn a templom körül szépen egymásmellé sorakozik a falu valamennyi — akár koldús, akár jómódú — gyermeke, tisztára mosdatva, megfésűlve, mindenkinek karján vagy nyakában piros csikos tarisznya, természetesen üresen. Templomozás végeztével aztán megkezdődik az általános adakozás az üres tarisznyákba, a mely mindig kifogástalan rendben megy végbe. Persze van aztán zajos öröm, mikor a dermesztő hideggel nem törődő apróságok összehasonlítják, hogy kinek van több fehér pogácsája.

Dr. gróf Matuska Lászlóné.

NÉPKÖLTÉSΖET.

Gyűjtsük a népköltészet termékeit!

Dr. Wlassics Gyula miniszter úr Ö nagyméltósága társaságunk hathatós anyagi támogatásával (l. alább a „Társulati ügyek“ c. rovat első számát) lehetővé tette, hogy folyóiratunkat tetemesen kibővítsük, és hogy az így nyert teret az eddigénél jóval nagyobb arányú anyaggyűjtésre fordíthassuk. A rég várt alkalmat megragadva, a magyar *népköltészet* kincsei számára azonnal külön rovatot nyitottunk, intézkedtünk továbbá, hogy a *néphit* és *népszokások* eddig is gyűjtött emlékei ezután fokozott mértékben közöltessenek. Ezen örvedetes hírel kapcsolatban sietünk fölkérni a magyar néprajz barátait, hogy népünk lelki életét pontosan megfigyelve, az egész vonalon megejtendő gyűjtési munkálatokban részt venni sziveskedjenek. Útbaigazításul röviden megemlítjük azt a rendkívül változatos tárgykört, a melynek anyagát a végenyészettől megmenteni s a hazai néprajzi tudománynak hozzáférhetővé tenni óhajtjuk:

1. **Népköltészet:** történeteket tárgyaló *epikai dalok* (balladák, románcok s rokonneműek), *lirai dalok* (szerelmi dalok, katona-, pásztor-, betyár-dalok, tréfás és gúnydalok, bordalok és mulató gajdok stb.), *verses levelek*, *táncszók*, *lakodalmi versek*, *dajkarimek*, *kiolvasó versikék*, *játék-rigmusok*, *verses talányok*, *közmondások*, *mesék*, *történeti* és *helyi mondák*, *Krisztus-mondák* (Krisztus és Szent Péter földönjártáról).

2. **Népszokások** a következő alkalmakra: *születés*, *keresztelés*, *házasság*, *halál*, *temetkezés*, *ünnepek* (újévi köszöntők, három-királyok, farsangi és húshagyói szokások, Balázs- és Gergely-járók, húsvéti és pünkösdi játékok,

szent-ivánnapi tűzgrás, lucázás vagy palazolás, betlelhemes-játékok, regös-énekek, lóstolások, névnap-köszöntések stb.), *népmulatságok* (határjárás, aratás, szüret, kukorica-fosztás és törés, disznótor, fonóka, kaláka, tánc, társas-játékok, gyermekjátékok, házszenelések stb.), továbbá hagyományos szokások a *joggyakorlat* (népies kormányzat, igazságszolgáltatás, eskü, örökösödés, birtoklás stb.) teréről.

3. **Néphit** s a belőle folyó cselekedetek: *babonák és babonás szertartások* (születés, keresztelés, házasság, betegeskedés, haláleset, temetkezés, továbbá egyes napok, pl. Szent-Györgynap, karácsony, Sylvester, újév stb. alkalmából), *ráolvasások, varázsigék, varázseszközök, kuruzsló gyakorlatok; a szellemi lények* (ördögök, boszorkányok, garabonciások, lidéreck, tündérek stb.) felel való hit, továbbá *a természet jelenségeinek népies magyarázatai*, pl. a világ keletkezéséről, vízözönről, hegyekről, vizekről, napról, holdról, csillagokról, villámlásról, dörgésről, szívérványról, — *káromkodások, esküdözések*, mithikus tartalmú elnevezések különösen növényeknél, állatoknál s természeti jelenségeknél.

A lejegyzés helye és a lejegyző neve mindig megjelölendő. Óhajtandó továbbá, hogy a népi szöveg a tájnyelv sajátágaival fonetikailag jegyeztessék le, s hogy a gyűjtőktől származó leírások, jellemzések mindenre kiterjedjenek és lehetőleg tömörek, rövidék legyenek.

Az ily tárgyú anyaggyűjtéseket, ha azok minden tekintetben *pontosaknak* és *hiteleseknek* bizonyultak, a Magyar Néprajzi Társaság ezután szívesen közli folyóiratában s nyomtatott ivenként legalább 32 koronával, ha pedig a beküldött szöveghez használható *hangjegyzés* is járul, 60 koronáig terjedhető összeggel díjazza. A gyűjtésre vonatkozólag további felvilágosítással a *M. Néprajzi Társaság főtitkári hivatala* (Budapest, Nemzeti Múzeum) szolgál.

Végül megemlítjük, hogy az alábbi közlemények abból a kéziratban levő *Dunántúli népköltési gyűjteményből* valók, a melyet *Dr. Sebestyén* Gyula főtitkár a Kisfaludy-társaság részére e társaság megbízásából és többek közreműködésével állított össze.

Szerk.

*

Balladák és rokonneműek.

1.

Templomkerülő.

A karádi biróné
Küldte lányát misére;
De a lánya nem ment el,
Beugrott a kis kertbe.
Ottan virágot szedett,

Abból koszorut kötött.
Mikor elsőt kötötte,
Pap a misét elkezdte.
Másodikat kötötte,
Pap az urat fölvette.

Harmadikat kötötte,
Pap a misét végezte.
Negyediket kötötte,
Három gonosz ment érte.
Ötödiket kötötte,
Három gonosz ott érte.
Fogta ördög hátára,
Vitte pokol ajtaára

„Zuggó pajtás, eressz be!
Testet hoztam lelkestül.
Ültessétek le székre,
Itassátok meg vízzel.
Ötsetek az üvegbe,
Üvegből a pohárba.“

Mikor elsőt megitta,
A fejét lehajtotta.

(Szemnecz Emil és Dr. Sebestyén Gy. gyűjt. Költse, Somogy vm.)

Másodikat megitta,
Szívét elszoritotta
Harmadikat megitta,
Szavát megindította.

„Izenek az apámnak,
Apántól az anyámnak.
Hogy a fiát tanítsa,
A misére elhajtsa,
Mert ki aztat kerüli,
A poklot megérdemli.
Lám, én aztat kerültem
S a pokolba kerültem.“

Negyediket megitta,
Szavát elállította.
Ötödiket megitta,
Lelkét kiszakította.

2.

Fujdogál a szellő . . .

„Fujdogál a szellő
A Nájgebáj felől,
Rossz híreket hallok
Az én fiam felől . . .“

„„Ne csodálkozz, anyám,
Hogy én sárga vagyok:
Kilenc esztendeje,
Hogy én itt hervadok.

Hallottad-e hírét
Hires Nájgebájnak?
Hát a benne lévő
Sötét áristomnak?

Nájgebáji urak
Tizenketten vannak,
Mind a tizenketten
Rólam tanácskoznak.

(Barla-Szabó István gyűjt. Hencse, Somogy vm.)

A tizenegyedik
Nevemet olvassa,
A tizenkettedik
Rám a törvényt szabja.“

„Hallottam, hallottam
Voltam is már benne
Verje meg az isten,
A ki építette.

Nagy a kerítése,
Magos az ablakja
De sok édes anya
Sirdogál alatta.“

„„Ne sirj anyám, ne sirj,
Így kell ennek lenni,
Minden nemzetségben
Kell egy rossznak lenni.“

3.

Bazsó Mári.

Bazsó Mári kis fia
Mindig az apját rija.
Ne rij fiam, van apád,
A verebi uraság a te apád . . .

Bazsó Mári firhangja,
Leszakadt a sallangja.
Majd vesz rá az uraság,
Bazsó Mári firhangjának sallangját.

*

Bazsó Mária kis ágya,
Meg van vetve puhára,
Oda jár az uraság,
Öleli a Bazsó Mária derekát.

Bazsó Mária orcája,
Elnyílt a rózsája.
Rösteli az uraság,
Pirosító keni el a bajuszát.

Bazsó Mária köténye,
Kurta lett a kötője.
Majd vesz rá az uraság,
Bazsó Mária kötényére pánlikát.

Bazsó Márin megesett,
Kicsi fia született.
Tisztelli az uraság:
Bazsó Mária, keress neki más apát.

(Sebestyén Gy. gyűjt. Tengőd, Tolna vm.)

4.

A kanász.

Megismerni a kanászt
Ékes járásáról,
Táncra termett lábáról,
Tarisznya-szíjjáról.

Eredj utána bojtár
Fényes balaskáddal.

Búzába megy a disznó
Kilenc malacával,

„Hutá, hutá, lele, le!“
Csak a füle látszik . . .
A berekben a kanász
Menyecskével játszik.

(Dr. Sebestyén Gyula gyűjt. Köveskál, Zala vm.)

5.

Stájeri menyecske.

Vágott farkú fecske —
Stájeri menyecske,
Miért jöttél, hogyan jöttél
Ez idegen földre?
„Nem jöttem én gyalog,
Kese lovam hozott,
Kese lovam négy lábáról
A patkó lehullott.
„Csak egy maradt rajta,
Az is lotyog rajta,
Kovács-legény, édes rózsám,
Szorongasd meg rajta.“

Barna-piros két orcádat
Meg is csókolgatom.“

„Sokáig szorongasd,
Sokáig kopogtasd,
Odahaza az uramat
Jól megvárakoztasd.“

Stájer menyecskének
Mi baja szegénynek?
Régen látta jámbor urát,
Az fájhat szívének

„„Meg is szorongatom,
Meg is kopogtatom,

„Nem vagyok én beteg,
Csak a ló rázott meg,
Barna-piros kovács-legény
Szerelme ártott meg.“

(Dr. Szita Elemér gyűjt. Felső Eőr, Őrség.)

6.

Mit sirsz, mit keseregsz . . .

„Mit sirsz, mit keseregsz, édes feleségem?
Van nékem jószágom, sok szép gazdaságom,
Sok szép gazdaságom, szép szántóföldeim,
Szép szántóföldeim, jó termő szőleim,

Jó termő szőleim, három gulya marhám,
Három gulya marhám, négy szép hintós lovam,
Négy szép hintós lovam, kőből rakott váram,
Kőből rakott váram, szép eladó lányom! "

„Verje meg az isten sok szép gazdaságod,
Hordja el az árvíz szép szántóföleidei,
Jégeső verje el jó termő szőleidei;
A menykő csapja meg négy szép hintós lovad,
A dög eméssze meg három gulya marhád,
Szakadjon hegyibéd kőből rakott várad,
Magam se érjem meg a holnapi napot:
Hogyha nincsen néked ifju legénységed. -“
(Káldy Imre gyűjt. Nagy-Dém, Veszprém vm.)

*

Szerelmi dalok.

1.

(1—6. sz. Dr. Sebestyén G. gyűjt.)

Félre innen bubánat,
Ölelem a babámat;
Ámbátor elpirulok,
A szivére borulok;
Ha szivére borulok,
Talán el is ájulok.

(Akali, Zala vm.)

2.

Az én rózsám kis gunyhója
Többet ér, mint Buda vára.
Ragyogó csillagom, galambom!
Buda vára az országé,
De a gunyhó a rózsámé.
Ragyogó csillagom, galambom!

Az én rózsám kökény szeme
Többet ér, mint Zalamegye.
Ragyogó csillagom, galambom!
Zalamegye az uraké,
De a rózsám csak magamé.
Ragyogó csillagom, galambom!
(Zala-Szent-Gróth, Zala vm.)

3.

Este későn kiállok az utcára
Ennek a kis leánynak a truccára!
Jaj istenem, a szivemnek de nehéz:
Nem is szeret, nem is köszön, rám se néz...
(Somló-Vásárhely, Veszprém vm.)

4.

Keserű a borostyánfa levele,
Még keserűbb az én rózsám szerelme.
Viselek én mindenféle bánatot,
De csak az fáj, de csak az fáj,
De csak az fáj, hogy a rózsám elhagyott.

Duna, Tisza viz a tenger partjára,
Tekints, rózsám, szívem bubánatjára.
Majd ha téged gyöngé szél is döntöget,
Akkor tudod, akkor tudod,
Akkor tudod, mi vitt sírba engemet.

Ha meghalok, nem kell akkor szerető,
Jó lesz nekem a szedresi temető,
Sárga agyag hervasztja a szívemet,
Csalfa kis lány, csalfa kis lány,
Csalfa kis lány felejtja a nevemet.
(Szedres, Tolna vm.)

5.

A pöttendi kis falu határa,
Körös-körül gombos majoránna;
Valahány szál gombos majoránna,
Annyi betyár gyerek istrázsálja.

A pöttendi utca sarkán egy bó't,
Abba vásál a rózsám koszorút;
Koszorút vesz, lánságát elhagyja,
Szeretőjét Pöttendér' se adja.
(Pettend, Fehér vm.)

Verje meg az én istenem,
Ragyogó csillagom, galambom!
Verje meg az én istenem,
Ki áskálódik ellenem,
Ragyogó csillagom, galambom!

Ha én valamit vétettem,
Ragyogó csillagom, galambom!
Ha én valamit vétettem,
Azt is szerelemből tettem,
Ragyogó csillagom, galambom!
(Bársonyos, Veszprém vm.)

7.
(Pollák Ida gyűjt.)
Elszáradt az ibolya.
Nem tudom, miért?
Elhagyott a szeretőm.
Nem tudom, kiért?

Ha elhagyott, visszatér
Könyes szemekkel,
Én törülöm orcáját
Fehér kendőmmel.
(Rábaköz.)

8.
(8—9. sz. Sebestyén Izabella gyűjt.)
Elszállott a fecske,
Visszatér, visszatér.
Fügefa-levéltre
Verset ír, verset ír.

Az lesz a levélre
Ráírva, ráírva:
Érted van a szemem
Kisírva, kisírva.
(Kup, Veszprém vm.)

1.
(Nagy Zsigmond gyűjt.)
Kimentem én a szőlőbe
Kapálni, kapálni;
Utánam jött egy kis leány
Gyomlálni, gyomlálni.

9.
Szépen szól a cimbalom,
Cimbalom —
Kérdik tőlem, mi bajom?
Mi bajom?
Itt, itt, itt fáj valami,
Valami;
Szívemben van a bibi —
Bibibi . . .
(Pápa.)

10.
(Pirá János gyűjt.)
Rég lehullott a levele a fának,
Kis angyalom régen járok utánad:
De mi haszna, ha nem tudsz megszeretni,
Előbb-utóbb el kell téged feledni.

Felednélek, felednék ezerszer,
De eszembe jutsz én nékem ezerszer:
Be vagy írva a szívembe örökre,
Duna, Tisza nem mosna ki belőle.
(Gyimóth, Győr vm.)

11
(Kerek F. Jolán gyűjt.)
Bécsi-piros a szoknyám,
Ugy-e rózsám illik rám?
Ugy-e rózsám illik rám?
Holnap is ezt veszem rám.

Fekete-gyász a kendőm,
Elhagyott a szeretőm.
Nem kell helyette másik:
Ugy se lesz így sokáig.

Veszik a szemfődelet.
Holnapután temetnek.
Sárga szekfű, liliom —
Kinyilik a siromon.
(Óld, Baranya vm.)

Bordalok.

Utána a feleségem
Etyegni, petyegni . . .
Hej! — — nem véltém én teréfára —
Megesókoltam hamarjába.
Süttüdüdrom . . . süttüdüdrom . . .
(Köveskál, Zala vm.)

2.

(2—8. sz. Dr. Sebestyén Gyula gyűjt.)

Ha bemegyek a kustányi csárdába,
Eszem, iszom kedvem szerint rovásra,
Elégséges hitelem van ott nékem,
Mégfizetek, becsületem nem sértem.¹⁾

Szép csárdásné nekem pirosat hozzon,
Az áráról semmit se gondolkozzon,
Eladom a kifli-szarvu tehenét,
Bor árarul mégis tesztek eleget
(Felső-Kustyán, Zala vm.)

3.

Iszom, iszom a csárdában,
Míg egy lovam lesz a hámban
Babám!

Kettőt fogok bé középre,
Az keres a menyecskékre.
Babám!

Iszom a bort, rúgom a port,
Szeretem én a szép asszonyt.
Babám!

A szép asszony ábrázatja
Hajt engem a gyalázatra.
Babám!

(Pusztá-Darány, Somogy vm.)

4.

(Mind:)

Megsavanyult már az új bor,
Ihatunk pajtás!
Félre a vizes kancsóval,
Van helyette más!

(Egy:)

Gem vasanyult rám az új rob,
Áhitunk sajtáp!
Léfre a szives nakesóval
Van helyette sám!

(Mind:)

Emlegettük fáradozva
A szüret nevét,
Mostan azért vigadozva
Igyuk a levét.

(Egy:)

Emgelettük ráfadozva
A rüszet venét,
Somtan azért gyszorozva
Gyuki a levét.

(Mind:)

Mért epezstenéd magadat:
A kancsó tele!
Dobd a sutba most a gondot,
Ne gondoldj vele!

(Egy:)

Trém peszetedén gamadat,
A csónak etel!
Dobd a tusba som a dongót
Ne noglódj evvel!
(Pusztá-Darány, Somogy vm.)

5

Ma van Jakabnap,
Bort iszik a pap.

Ia iszik a pap:
Iszik, mint a csap.

Iszik, mint a csap:
De csak hogyha kap.
(Bares, Somogy vm.)

6.

Húzd rá cigány, szakadjon el a húrod,
Ugyis tudom, máskor nekem nem húzod;
Énnékem majd ő fölsége muzsikál, —
Annak a nótája pedig jaj de fáj
(Toponár, Somogy vm.)

7.

Bortól oszlik a gond,
Bortól oszlik a gond,
A kinek van bubánatja,
A mi borunk meggyógyítja,
Meggyógyítja

Ej de jó a dinom-dánom,
Nincs ennél szebb a világon.
Addig igyál, jó barátom,
Míg nincs itt a jajdebánom,

Jajdebánom.

(Sajtsókál, Sopron vm.)

¹ Petőfi „Hírös város az aafödön Kecske-
mét“ kezdetű népdalából átvett versszak.

8.

(A 7. sz. más változatban.)

Cseng, cseng, cseng a pohár,
Cseng, cseng, cseng a pohár!
Hol a pohár bujdosik,
Siklik a bú, mint a csik.
Jaj de jó a dinom-dánom.
Nincs ennél szebb a világon,
A világon, a világon!

Idd, idd, idd meg a bort,
Idd, idd, idd meg a bort;
Bortól szökik a bubánat,
A bajból is öröm támad.
Jaj de jó a dinom-dánom,
Nincs ennél jobb a világon,
A világon, a világon!

(Kemenes-alja, Vas vm.)

9.

(Kiss Lajos gyűjt.)

Még azt mondják, az orromon
Piros bor virága vagyok.

Lám piros a liba orra,
Pedig soh'sem mártja borba.

Még azt mondják, ingadozom,
Alig állok a lábamon.
Lám a nád is ingadozik,
Pedig mindég vízben ázik.
(Siklós vidéke, Baranya vm.)

10.

(Sebestyén Izabella gyűjt.)

Tízet ütött az óra
Hipp, hipp, hopp.
Beharangoztat a pap
Délig az istent kéri,
Délután a bort méri
Hipp, hipp, hopp.
Sefrű, korsó, vasvella —
Ez is mingyár egy nóta.
(Kup, Veszprém vm.)

IRODALOM.

A néptudomány mai állása s főbb módszertani elvei.

II.

Áttérve a néprajzi vizsgálatok *tárgyaira*, KRAUSZ Frigyes meghatározása szerint ezeknek köre kiterjed az etimologiai értelemben vett *populus*-nak, a tömegnek mindennemű sajátosságára, más szóval a földrajzi határok közt társadalmilag kapcsolatos csoportok szellemi életének *szokásokban, hitben, joggyakorlatban, művészetben s nyelvi kifejezésekben* nyilvánuló jelenségeire. BRINTON (*Religions of primitive peoples*. New-York, 1897.) a néptudomány kutatásainak főelemeit módszeres vizsgálat czéljából hét csoportba foglalhatónak tartja, melyek egymással kapcsolatban szemlélendők; ezek: 1. *A kezdetleges társadalom jelenségeinek csoportja*; 2. *a család s benne a nő helyzete*; 3. *a jogi fogalmak gyarapodása*; 4. *az erkölcsiség fejlődése*; 5. *a kezdetleges tudásban való haladás*; 6. *a művészetek virulása és 7. az egyénnek független élete*. NEWELL Johnson Encyklopaediájában (New-York, 1894.) a nyers néprajzi anyagnak következő beosztását javallja:

I. *Népszokások*: Szertartások (az év napjai stb. rendjében). — Istentisztelet. — Társadalmi szokások. — Az emberi élet különböző alkalmaira vonatkozó szokások. — Iparfoglalkozások. — Jog és kötelesség. — Játékok. — Alakoskodások.

II. *Néphit*: A jelenkori mithikus képzeteket tárgyazó közlések. — Időkre és időszakokra vonatkozó néphitbeli képzetek. — A természet jelenségeire vonat-

kozó képzetek. — Varázslat és büvölés. — Jóslás. — Népies gyógyszerek és gyógyítás. — Amulettek és varázsszerek. — Személyekre vonatkozó néphit. — Physiologiai néphit.

III. *Népköltés*: Dalköltészet (epika, ballada, népdal stb.) — Prózai népköltés (rege, mese, állatmese, legenda, tréfás előadások, példázatok). — Apróbb műfajok (rimes versikék, találós mesék, közmondások és szólások, sajátos kifejezések stb.).

A harmadik fejezet a *terminologia* kérdéseirehöz fűz észrevételeket. Kiemeljük itt, a mit KRAUSZ a nálunk is gyakran bizonytalan értelemben használt „eredeti“ (pl. „eredeti szokás, viselet“ stb.) jelzsről mond. „A népies vonások elemzésében“, így írja szerzőnk, mindenütt találunk *idegen* elemeket, *nemzetközi* közös sajátságokat és *az illető népre jellemző, különös* alkatrészeket. Idegen elemnek tekintendő mindaz, a mi pl. a folklóre terén kimutathatólag valamely szomszédos néptől került át szóbeli közlés, vagy irodalmi befolyás útján. Ilyen pl. a germán hősmonda a román népek országaiban. „Vándorelem“, vagy „nemzetközi sajátság“ az, mely egyik néptől a másikhoz megy át s meghonosodik mindenfelé. Ilyen pl. a Lenora-monda. *Eredeti* az, mi ezen két előbbi csoportba nem tartozik, hanem megfeythető közvetlenül az illető nép vallási és jogszokásaiból, nyelvéből, szemléletéből stb. Ilyen pl. az endogámia (törzsön belül való házasság), vérbosszú, törzsfői szervezet stb. Midőn azonban ily kifejezéseket alkalmazunk, mint „nyelv“ és „nép“, szem előtt kell tartanunk, hogy ezek már sokszorosan összetett fejleményekből álló jelenségek, melyeknek alapjai a legsötétebb régiség homályában gyökereznek. *Ősnyelv és ősnép pusztán költött fogalmak*, melyeknek a tapasztalati tudomány valóságos adatát nem igazolhatja. E szerint ez a gyakori kifejezésünk: „eredeti sajátság, népiesség stb.“ szintén csak egyike azoknak, melyekkel kényszerüségből élünk jobb hiányában, tudván tudva, hogy nem azt fejezik ki, mit velük megértetni akarunk. *Egy embernek még nincs ethnikuma, azt az őcsaládot* sem mutathatjuk ki sehol, melyből valamely nép eredt; mi az ethnikumot már nagyobb embercsoportoknál kezdjük megfigyelni, mely akár nagy, akár kicsiny, hatalmas, vagy egyedül álló, mindenkép az emberiség egy töredékének mutatkozik. Hogy miként terjedtek el az egyes népcsaládok a föld kerekéségén, arról megközelítő fogalmunk sincsen; csak arról vagyunk megbizonyosodva, hogy az *egész emberiség alapsajátságaiban egységes*, hogy már szétszóródása előtt megvoltak benne csirái, leglényegesebb előfeltételei a későbbi ethnikai alakulásoknak, melyek kiinduló pontjait alkották a nyelv, gondolatszerkezet és művészet fejlődésének. Ezek szerint „eredetinek“ jogosan csak az nevezhető, a mi minden más néppel közös (pl. a szellemhit), míg a mi használatunk szerint e szó épen azt a föltünő sajátságot jelzi, melylyel egyik nép a másiktól eltér.“

A negyedik fejezet az *anyaggyűjtés* gyakorlati módjaival foglalkozik. Jogosan hangoztatja szerzőnk, hogy semmilyen tudomány terén sem igrkeeznek annyira előképzettség nélkül való dilettánsok érvényesülni, mint épen a néprajzban. Innen a tömérdék fogyatékosság a közlésekben, melyek gyakran tartalmaznak helytelen megfigyeléseket is. Fontosnak tartja különösen a népköltésre vonatkozó gyűjtéseknél a *fonográf* alkalmazását, a mint ez különösen Amerikában divatba jött. Tudvalevőleg ez eljárást nálunk is gyakorolja néhány szakképzett gyűjtő. A kérdések útján nyert fölvilágosításokra vonatkozólag a legnagyobb bizalmatlanságot

ajánl: mert a nép embere gyakran megtréfálja, fölülteti a kutatót, legbadarabb magyarázatokat gondol ki sokszor csupán azért, hogy kedvében járjon annak az úrnak, ki fagvatva, zaklatva akar tőle tanulni. „*Aushorchen* soll man die Leute, nicht *ausfragen*“. mondja szerzőnk. Azoknak, kik a néprajzi vizsgálatok terén a boldogulás főeszközét a *kérdőív*ekben keresik, tanulságosan idézhetjük a következő észrevételt: „A legtöbb kérdőívnek megvan az a hibája, hogy a kérdéseket czélszerűtlen bőséggel halmozza. Természetes, hogy mind a kérdésekre, vagy akár csak a nagyobb részére, senki a népből kielégítő feleletet nem adhat; hiszen a nép embere nem hivatásos folklorista s a népiességet a maga sokféle jelenségeiben minden oldalról alaposan nem ismerheti. Ha ilyen kérdőíveket nézegetünk, önkénytelenül eszünkbe jut a régi közmondás: Egy bolond többet tud kérdeni, mint a mennyire száz okos válaszolhat. Minden-kérdésre tíz okos és harmincz tévútra vezető feleletet adhat valaki; mert nem a föltett kérdés, hanem a kapott válasz mutatja a népszellem kutatójának ügyességét. A kérdések révén nyert válaszokkal legritkább esetben juthat valaki ahhoz, hogy tárgya felől alapos tudományos tájékozottságot szerezzen. Mindenkép csak arra van utalva a kutató, hogy a népköltésben mesterkélttség nélkül előadott szokásokra és néphítbeli szemléletekre, mint leghitelesebb és legközvetlenebb vallomásokra építsen, melyek mellett a nép embereitől kérdések révén szerzett magyarázatok legfeljebb csak másodsorban jöhetnek tekintetbe főképen azért, mivel ezek oly személyek felfogását és véleményét tükrözik, kik az illető népies sajtóságot gyakorlata szerint ismerik ugyan, de annak valódi értelmére és okára nézve teljesen tájékozatlanok lehetnek. A kérdőívek leginkább annak tesznek hasznos szolgálatot, ki azokat összeállítja s esetről-esetre mindenkinek kell ilyeneket a maga részére összeállítani, ki néprajzi gyűjtésekkel rendszeresen és tudományos törekvéssel foglalkozik“.

Az ötödik fejezet az egyes népfajok monografiákban való feldolgozásának szükségét hangsúlyozza. Mily fontos dolog volna ez pl. nálunk is. Mindaddig, míg tüzetes összefoglaló munkákban nem bírjuk a körülöttünk lakó nemzetiségek néprajzi monografiáit, a magyar néprajz tudományos kifejtésére való törekvésünket sem kísérheti kellő siker; mert mi haszna, ha akármily alaposan ismerjük egyik vagy másik magyar vidék népies sajtóságait, ha nincs módunk annak megállapítására, hogy vajjon egy-két századdal előbb is élt-e az illető magyar népnél a megfigyelt szokás s nem jött-e az valahonnan idegenből? Általában a pusztá anyagi leírása s a tények megállapítása csak előmunkálat az igazi tudományos feladathoz, melynek czélja a jelenségek történeti kapcsolatainak felkutatása s továbbmenőleg azon lelki tényezők vagy okok földerítése, melyek ama jelenségekben kifejezésre jutnak. Mindez pedig csak úgy lehetséges, ha mennél bővebb módunk van az összehasonlításra, a teljesebb és világosabban beszélő változatok szemléletére első sorban azon népek ethnographiája terén, melyekkel a mi népünk a multban érintkezett, illetőleg jelen földrajzi határaiban szomszédos.

Néprajzi jelenségek történeti elemzésénél soha sem szabad szem elől téveszteniünk, a mit Posr a jogtörténetre alkalmazva fejteget „Über die Aufgaben einer allgemeinen Rechtswissenschaft“ művében. „Valamely népnek társadalmi élete“, úgymond e tudós író, „különösen ha ez már bizonyos előhaladott műveltségi fokra jutott, nem pusztán amaz egyének társadalmi viszonyainak folyamánya, melyekből az illető nép egy adott időben áll, hanem *nagyszámú egymásra halmozódott réte-*

geknek, egymástól lényegesen eltérő műveltségi állapotok hagyományainak összetétele, mely rétegek és hagyományok ősrégi időktől fogva egymás mellé rakódtak, egymásra módosítólag hatottak a nélkül, hogy egymással szoros szervi kapcsolatba léptek volna. Nagyban és egészben minden népnek kulturája inkább mondható több évezred szellemi élete romterületének, mint bizonyos idő keretében élő nemzedék alkotásának. Természetes, hogy minden nemzedék némi új anyaggal is gyarapítja a régi idők örökségét, de amaz ehhez képest elenyésző csekélység. Ezért merőben tudománytalan az az eljárás, mely valamely nép életét egy bizonyos kor, vagy nemzedék szükségleteiből és törekvéseiből igyekszik megmagyarázni. A népet mindig történeti alakulatnak kell tekintenünk. *A népeletben mindig egész tömege található az olyan felfogásoknak és szokásoknak, melyek rég elmúlt korokból erednek* s a tehetetlenség törvénye alapján nemzedékről nemzedékre átörökítve fenmaradtak s élnek a nélkül, hogy jelentőségük tudata is fenmaradt volna. Az ilyeneknek megfejtését nem a jelen állapotai, hanem csak a letűnt korszakoké adhatják.

Igen különös, hogy a néptudomány művelőinek ma is különböző nézeteik vannak az ú. n. primitív és művelt népek népiességének értékéről; egyik csak a félvad, másik csak az előhaladott nép sajátosságait tartja kutatásra méltóknak és becseseknek. STEINMETZ pl. azt hiszi, hogy „a jogtudománynak ép oly kevés oka van a kezdetleges szokásokat és jogfelfogásokat mellőzni, mint az állattannak az alacsonyabb rendű állatokat”. Helyesen jegyzi meg ezzel szemben BASTIAN („Lose Blätter aus Indien“ 71.), hogy nemcsak hogy nincs ok e mellőzésre, hanem szigorú, elutasíthatatlan kötelessége a néptudománynak, hogy ott keresse az egyetlen megengedhető s természetes kiinduló pontot. Hasonló tévedés az ellenkező irányú, mely t. i. a művelt népeknél fenmaradt hagyományokat becslüli kevésre. Ezek nem kisebb értékűek a kezdetleges népek hasonló vonásainál. „Általában egyszer s mindenkorra” — írja KRAUSZ — „szakítanunk kell azzal a babonával, hogy mi európaiak az emberiség legmagasabb rendjét alkotjuk. Ha ezen előítéletől megszabadultunk, alapos kutatással rájövünk, hogy azok a lenézett primitív népek sok tekintetben *magasabb* fokon állanak, mint mi s hogy legtöbb tekintetben csak alakilag, látszólag térnek el tőlünk. GERLAND azt hiszi, hogy a polinéziak képességei épen olyanok, mint az európaiaké, csak viszonyaik sokkal kedvezőtlenebbek s innen a különbség műveltségük fokaiban. De ki mondhatja azt, hogy az európaiak valami kiváló képességűek volnának? Ép oly nyugodtan állíthatjuk, hogy nincs egyetlen Európán kívüli nép sem, melynek képességei alacsonyabb fokúak volnának. A primitív népek is kulturái népek”.

Mert azt jól jegyezzük meg, hogy fajunknak még legalacsonyabb műveltségi fokán is már bizonyos fejlődött kulturával van dolgunk, az ősember állapotát nem találjuk meg sehol. Ép úgy mint nincs nyelv történet, azaz régibb és újabb rétegek és fejlemények nélkül, úgy nincs népiesség sem, mely ne mutatkozzék összetételnek előbbi korok szellemi és gyakorlati életének maradványaiból. Az ősemberig nem juthat el a pozitív kutatás, az továbbra is költők képzeletének birodalma marad.

Ismételve hangsúlyozhatjuk, hogy az emberiség szellemi élete egynemű, hogy nincs élesen elválasztó különbség a félvad s a művelt fajok közt. A különbség ezek között legfeljebb a gyermek s a felnőtt emberéhez hasonlítható; beszél-

hetünk a gyermekek gondolatvilágáról, de hozzá tehetjük, hogy az emberek legnagyobb része érettebb korban is alig kerül ki szellemi életével ezen körből. Azért téved FROBENIUS, midőn a természeti állapotban levő s ú. n. „előrehaladott” népek közt a különbséget a következőkben véli föltalálhatónak: „A természeti népek szemlélete a világ jelenségeire vonatkozólag *egységes* képzetekből áll, illetőleg bizonyos meghatározott nem nagy számú motívumokból, melyek a történeti tapasztalatokból és életszükségletekből folyólag fejlődnek valamelyes határok között tovább”. Ezen fejlődésben fontos elem „az eredeti motívumok *el felejtésének ténye*”, a melynek következtében a nép idővel nincs tudatában többé a kultusz gyakorlásánál ama motívumoknak, melyek amazt létre hozták. Ezt, így véli FROBENIUS, „meg kell engednünk a kultúra népeinél is, bár nagy ellenzéssel találkozánk, ha pl. ezen népek *fetisizmusáról* akarnánk beszélni”. Mindez a különbségtéves igen mesterkélts. Alaposan megfigyelve rájövünk, hogy a legműveltebb népek alsó rétege gondolatvilágában nem különbözik lényegesen a félvad népektől s hogy bizony teljes joggal beszélhetünk a kulturai népek fetisizmusáról is; sőt épen ennek föl ismerése volt elhatározó befolyással arra, hogy a tudományos népvizsgálat kiterjesztette körét az európai művelt fajokra is, a mint tudvalevőleg épen a primitív népeknél szerzett tanulságok alapján ez a kutatás kiváló sikerekre is utalhat.

Munkácsi Bernát.

*

Orosz népdalgyűjtemény. *Szoboljevskij* A. J. pétervári egyetemi tanár szerkesztésében megjelent a „Nagy orosz népdalok” (Велико-русскія народныя пѣсни) czimű gyűjtemény első kötete, melyből a *Novoje Vremja* czimű napilap 1899. decz. 9-iki tudományos mellékletében azt írja, hogy körülbelül 800 népdal s népi eredetű ének van benne közölve. A dalokat részint a szerkesztő gyűjtötte és gyűjtötte, részint pedig a pétervári császári (nyilvános) közkönyvtár azon gyűjté-
lékes kézírataiból vette, a melyek ilyen énekeket a XVIII. század végéről és ennek a századnak első feléből magukban foglalnak. A legrégebb ilyen maradvány 1780-ból való. — Alkalmom adtán e kötetről részletesebben is beszámolunk olvasóinknak.

31. J.

*

A Rigában 1896-ban tartott X. archaeologiai kongresszus munkálatainak első kötete nem rég hagyta el a sajtót (Труды X. археологическаго съѣзда въ Ригѣ 1896 г. Подъ редакціи графини Уваровой. Томъ I Москва 1899). — E munkálatok közt magyar szempontból becsesek: 1. *Brandenburg* értekezése, melynek tárgyát ama pogány törzsek képezik, a kik a *kijevi guberniumban kiásott sírok* tanúsága szerint lovaikkal együtt temetkeztek. Szerinte e sírokba a törökséghez tartozó nomád *bessenyők* temetkeztek. — 2. *Herman* tanulmánya a *sumir nyelvről* s az ural-altáji nyelvekhez való viszonyáról. — *Budilovič* A. S. a szláv-orosz archaeologia azon feladatairól értekezik, a melyeket ennek a *mai Magyarország különböző vidékeivel és nemzetiségeivel* szemben teljesítenie kell. — 4. *Chilevič* J. P. a *földrajzi nomenklatura* tudományos feldolgozásáról értekezik. — 5. Végül megemlítem *Jakubov* cikkét a „ruszj (русь)” orosz szó eredetéről.

M. J.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Az állandó állami segély.

Most, midőn a Magyar Néprajzi Társaság folyóirata a második évtized küszöbéhez érkezett, örömmel hozzuk munkatársaink és olvasóink szives tudomására, hogy társaságunk tiszteletbeli tagja, dr. Wlassics Gyula miniszter úr Ő Nagyméltósága, teljes mértékben méltányolva az úttörés nehéz munkájának elért eredményeit, valamint azokat a rendkívül nehéz feladatokat is, a melyeknek a magyar néprajzi irodalom terén társaságunk csakis fokozott mérvű munkássággal lesz képes ezután megfelelni, az idei költségvetésbe már 2000 koronát vett fel társaságunk állandó támogatására. Erre vonatkozólag a M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1900. évi költségvetésének *Indokolásában* (80—81. l.) a következő nagyfontosságú sorok olvashatók:

„Ezen 2000 korona többlet a maga egészében a Magyar Néprajzi Társaság segélyezésére szolgál.

„E társaság eddigelé évek óta a Rökk-alapból eleinte 400. s majd utóbb 600, 700 korona segélyben részesült. mely összegek azonban az aránylag gyéren befolyó tagdíjak mellett mindinkább elégtelen anyagi erőforrásnak bizonyultak s nem nyújtottak elég kilátást arra, hogy a társaság nagyfontosságú kulturális feladatát, hazánk néprajzi anyagának rendszeres gyűjtését és ismertetését továbbra is eredményesen végezhesse.

„Figyelembe vévén ennél fogva a Magyar Néprajzi Társaság ezen nehéz helyzetét s méltatván a néprajz tudományának a közmívelődés szempontjából való kiváló jelentőségét, nemkülönbén a társaság tagjainak a közös cél érdekében kifejtett buzgó munkásságát, a magam részéről is teljesen indokoltnak láttam és ezért nem zárkozhattam el a társaság ama kérése elől, hogy részére költségvetésileg állandó összegű évi segélyt biztosítsak.“

Midőn Ő Nagyméltósága e magas elhatározásáról társaságunk értesült, a választmány az *Indokolás* teljes szövegét azonnal jegyzőkönyvbe foglaltatta s intézkedett az iránt is, hogy a társaság mélyen átértett hálája Ő Nagyméltósága előtt kellő formában tolmácsoltassék.

Az így tetemesen megszilárdult anyagi helyzet tette lehetővé, hogy folyóiratunk, mely a társaság munkásságának eddig igen szűk határok közé szorított s nagy időközökben megjelenő letéteményese volt, ezután kibővítve s évi 10 füzetben láthasson napvilágot. Az így nyert teret az *Indokolásban* jelzett irányításhoz mérten néprajzi gyűjtések közlésére és feldolgozására fogjuk fordítani. E célból a népköltészet számára azonnal külön rovatot nyitottunk s reméljük, hogy így csakhamar módunkban lesz a legszélesebb körökben fölkelített érdeklődés révén számos gazdátlan kincsünket a végenyészettől megmenteni.

A folyóirat örvedetes gyarapodása teszi lehetővé azt is, hogy a M. Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményeinek ismertetésére szolgáló részt külön választathatjuk s a néprajzi osztály vezetőjének szakavatott gondozása alatt álló hivatalos *Értesítő* gyanánt folyóiratunk állandó mellékletéül adhatjuk.

A megváltozott anyagi helyzetnek köszönhető végül, hogy társaságunk némi

támogatást nyújthat a már megalakított keleti szakosztály új folyóiratának, a *Keleti Szemlének*, a mely hivatva lesz arra, hogy a magyar néprajzi irodalom főbb eredményeit valamely idegen nyelven a külföldi tudományosság számára hozzáférhetővé tegye s hivatva lesz viszont arra is, hogy a bennünket érdeklő külföldi tudományos munkákat itthon állandóan nyilvántartsa. Ez a kettős munkakör teszi aztán lehetővé, hogy mi magyarok, a kik a nagy ural-altáji népesaládban a legerősebb művelt elemet képviseljük, elvégre egy olyan nemzetközi folyóirattal is rendelkezünk, a mely az említett nagy népesalád jelenét és multját kutató hazai és külföldi néprajzi irodalomnak ma még csak közös, de idővel vezető organuma legyen. A rég nélkülözött vállalatnak hozott csekély (300 k.) áldozat azonban nemcsak erkölesileg térül meg társaságunknak, hanem anyagilag is, mert gondoskodva van arról, hogy a folyóiratot társaságunk tagjai tetemesen leszállított áron kaphassák meg.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaság 1899. évi november hó 4-én, d. u. 5 órakor a M. N. Múzeum üléstermében tartott választmányi üléséről

Jelen vannak: *Szalay Imre* min. tanácsos, elnök, *Munkácsi Bernát dr.* és *György Aladár* alelnökök, *Sebestyén Gyula dr.* főtitkár, *Herrmann Antal dr.* titkár, *Feichtinger Győző* pénztáros, *Alexics György dr.*, *Asbóth János*, *Balassa József dr.*, *Balásy Dénes*, *Baróti Lajos dr.*, *Bátky Zsigmond*, *Erdélyi Pál dr.*, *Huszka József*, *Jankó János dr.*, *Katona Lajos dr.*, *Kúnos Ignác dr.*, *Kurz Sámuel*, *Máder Béla*, *Margalits Ede dr.*, *Nagy Géza*, *Strausz Adolf*, *Tialios György*, *Vikár Béla* és *Zolnai Gyula dr.* vál. tagok.

1. Elnök az ülést megnyitván, a jegyzőkönyv hitelesítésére *Nagy Géza* és *Strausz Adolf* vál. tagokat kéri fel.

2. Az előző ülés jegyzőkönyve felolvastatván, hitelesítettik.

3. Főtitkár jelentést tesz: a) a Magyar Néprajzi Társaság és a M. Nemz. Múzeum közötti kapcsolat ügyében összehívott elnöki értekezletről, mely abban megállapodott, hogy az *Ethnographia* mellékletének czime: „A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője“ leend és *Jankó János dr.* szerkeszti. Nyomatási költségeit az 500 frtos állami dotációból fedezik. Ezen határozatról a Vallás- és Közokt. Minisztériumhoz jelentést küldött az értekezlet. b) A kültagoknak kiállítandó oklevelekről, a melyeknek elküldése azonnal megtörténik, mihelyt a belügy-minisztériumtól a szokásos jóváhagyás megérkezik. c) Három néptanítói gondnokság még nem küldötte meg a Vallás- és Közokt. Minisztérium által részükre megrendelt „*Ethnographia*“ 1-ső számának átvételi elismervényét; ezekhez sürgetést küld a főtitkár. d) Ujból kérelmezte a Rökk-alapítványból eddig megnyert 300 frtos állami segélyt. — Főtitkár jelentéseit a vál. tudomásul veszi

4. Elnök a) felhatalmazást kér arra, hogy a Hornyánszky-czégnek járó nyomdaköltségek egy részének, 500 frtnak fedezésére addig, a míg azt a közel jövőben befolyó bevételek fedezik, az alaptőkét vehesse igénybe. A vál. Munkácsi Bernát felvilágosítása után a felhatalmazást megadja. — b) Jelenti, hogy a Nmélt. Vallás- és Közokt. Miniszter úr méltányolván a Társaság tudományos érdemeit, az 1900. évi költségvetésbe 2000 koronás évenként megújuló segélyt vett fel. Java-

solja, hogy a vál. ezért a Társaság hálájának kifejezését illő formában juttassa el a Nmélt. Miniszter úrhoz, s hogy a miniszteri indokolást egész terjedelmében jegyzőkönyvbe iktattassa. Választmány ezen értelemben határoz.

5. *Főtítkár* utalva az alapszabályok 13. §-ára és rámutatva arra, hogy a Társaság intenzívebb munkássága is követeli, javasolja néhány szakosztálynak felállítását, illetve felelevenítését. Egyelőre a folklore- és keleti szakosztály megalakítását javasolja; az utóbbit különösen azért, mert szükségünk van egy szűkebb-körű tudományos közegre, mely az ural-altáji kutatások terén elért hazai eredményeket a külfölddel ismertesse s hogy a velünk egy téren működő külföldi tudósokkal az állandó összeköttetést fentartsa, munkásságuk eredményeit időről-időre tüzetesen bemutassa. — A főtítkár indítványa körül kifejlődött vitában *György Aladár*, *Margalits Ede dr.*, *Strausz Adolf*, *Munkácsi Bernát dr.*, *Erdélyi Pál dr.* a szakosztályok felállítása mellett nyilatkoztak, de általános nézetként azt hangsúlyozták, hogy az első sorban felállítandó keleti szakosztály kérdésében előbb konkrét adatokat kérnek annak életét illetően. — A szakosztályok felállítását *Herrmann Antal dr.*, *Jankó János* és *Asbóth János* nem tartja szükségesnek. — *Munkácsi Bernátnak* írásban előterjesztett indítványából és szóbeli felvilágosításából a keleti szakosztály működésének feltételeit illetően megnyugtató adatokról értesülvén a választmány, a keleti szakosztály ügyrendjének és a szakosztály folyóirata ügyének előkészítésére *Munkácsi Bernát dr.* elnöklése alatt *Sebestyén Gyula dr.* és *Kúnos Ignác dr.* kiküldetése indítványoztatik. Ezután még a folyóiratnak egy vagy több nyelven való szerkesztése körül fejlődött ki vita, a melyből az az elv jutott diadalra, hogy a folyóirat czéljához képest több nyelvű legyen. — Vál. elvben elfogadja a szakosztályok, közelebbiből a keleti szakosztály megalakítását és a háromtagú bizottságot a részletek előkészítésével megbizza.

6. *Pénztáros* jelenti, hogy az ülés napjáig 1986 frt 42 kr. bevétele és 1827 frt 31 kr. kiadása volt a Társaságnak. Készpénz tehát 159 frt 11 kr.

7. Tagul *Balogh Pált* ajánlja *Vikár Béla*. Megválasztatik.

Több tárgy nem levén, elnök az ülést bezárja. K. m. f. *Szalay Imre*, elnök. *Kováts László*, titkári segéd, jegyző. Hitelesítik: *Nagy Géza* és *Strausz Adolf* vál. tagok.

KISEBB KÖZLÉSEK.

Menyét, mint a menyasszony jelképe. NEMES MIHÁLY-nak a talaborvölgyi ruthén nép lakodalmi szokásairól írt igen tanulságos közleményében (Ethn. VI: 432.) olvassuk, hogy midőn a nászközönség a menyasszonyi házhoz érkezik, a menyasszony elrejtőzik, a háziak képviselője pedig (a *síroká*) kiáll a kapuhoz s az érkezőket a következő kérdéssel fogadja: „Hova, hova szándékoznak maguk; talán eltévedtek? Erre, erre vezet az út N. falvára“. A násznagy (minthogy különben be nem bocsátják) esellel él, szép szóval előadja, hogy ők fáradt utasemberek, egy kis pihenőt kívánnak tartani s igéri, hogy igen tisztességesen, csendesen fogják viselni magukat. Ekkor bevonul-

nak s az asztal körül foglalnak helyet. Most az italkezelő egy üveg pálinkával kezében kérdi tőlük, hogy tulajdonkép mi járatban volnának. „Hja, mi vadászféle emberek vagyunk“ — viszonozza a násznagya — „sok hegyet, völgyet bejártunk; ha valami nemes vadra akadunk, azt el sem szalasztjuk, nem hagyjuk, míg meg nem fogjuk. Így vagyunk most is, egy ritka szép menyétnek (*kunica*) nyomán ide értünk s föl is hívjuk magukat, hogy ne rejtegensék előlünk, hanem adják elő a nemes vadat; mert különben házkutatást rendezünk“. Hiába tiltakoznak a háziak a jogtalan föllépés ellen, a keresett „nemes vadat, a menyétet“ a menyasszony képében sok ügygyel bajjal s furfangosan támasztott akadályok legyőzésével fölkutatják s elővezetik. Igen érdekes itt, hogy a menyasszonyt a hamiskás beszéd épen „menyét“-nek nevezi s hogy ezen állat keresésének ürügye alatt rendezik a menyasszony-kutatás játékát. Egybehangzó t. i. ez BUDENZ-nek ama véleményével (MUGSz. 614.), hogy a magyar *menyét*, székely *mönyet* szó — melynek végzete SIMONYI szerint az *evet* régi *evét* alakja utánzásával képződött (NyK. 24:138.) — egybefügg a *meny* „nurus, sponsa“ szóval tekintve, hogy egyéb nyelvben is megtaláljuk a „meny“ szónak ezen állatra való alkalmazását, így: ó-szlovén *невѣстка* „nova nupta“ és „mustela“, új-görög *μουσταίτσα*, olasz *dommola*, spanyol *comadréja* (MIKLOSICH: Lek. palaeoslov.). Zalában és Somogyban a „mustela“-t egyenesen *mönyét-asszon*, *mönyed-asszony* néven nevezik (MTSz.). Ugyanígy keletkezett a *hölgy* „hermelin“ (= vogul *sólši* „hermelin“) szónak „nupta, amasia, sponsa; domina“ (Moln. Alb., Heltai; l. NySz.) s legujabban általánosabb „előkelő nő“ értelme. Idevágó tanulságos adatot idézhetek a vogul hősénekekből is (II:201—3 ll.). A múnkeszi hadisten menyasszonya házából haza készülődik; de leendő nejéhez nem jut minden nehézség nélkül. A dolgot maga következőképen adja elő: „Szarvas lába nyoma látható vékonyhavú ősz, eb lába nyoma látható vékonyhavú ősz alkotott (Numi-Târem atyám). Im indulni készülődöm. A mint a deres erdő hét közében járok, szarvastulok, szarvastinó nagyságú rettenetes két vadászkutya, 'au-vau' jeles hanggal álldogál. 'Au-vau' jeles hanggal álló helyükre im oda lépdegélek: *üst kormához hasonló* (t. i. olyan fekete) *szép nyuszt* üldögél im (ottan). Üst kormához hasonló szép nyusztom soká tartó hosszú tavaszi napon által, soká tartó őszi napon által hiába vadászgatom; semmikép sem hagyja magát megöletni, sőt azután nyomát is veszem. A mint (egyszer) mellém pillantok: hát egy *csipkés kendőt, rojtos kendőt öltött nőcske* áll ime ottan (nyuszt képére változott menyasszonya visszanyerte eredeti nő alakját) — A csipkés kendőt, rojtos kendőt öltött nőcske im miképen szól: 'Te e mai napon én velem hogy úgy huzakodol, hogyan van? Olyanféle gondolattal vagy talán, hogy

engem már észre sem veszel? Most bálványok nyaka, istenek nyaka magaságú váraeskámba érkezünk im meg; leány-gyermekbeli, fiú-gyermekbeli koros, idős nemzedéket alapítunk (értsd: leányokat, fiúkat nemzünk s nevelünk)“. Fölhívjuk lakodalmi népszokásaink gyűjtőinek figyelmét e tényekre, hátha megtalálják a menyétnek hasonló szerepét *magyar téren* is, a mint e föltevésre bennünket a nyelv adatai följogosítanak. *Munkácsi Bernát.*

*

„**Huszár**“ **szavunk eredete.** A Nyelvőr tavalyi évfolyamában (342—44. ll.) RÉTHEI PRIKKEK MARIÁN „abból az alkalomból, hogy a párisi világkiállításon huszárságunk történeti fejlődését be akarják mutatni“, újból bírálat alá vonja a *huszár* szó eredetéről eddig vallott nézeteket s azon eredményre jut, hogy a kérdéses szó nem szlávtság területéről való, hanem mint VÁMBÉRY állítja (Magyarság keletkezése: 34. l.) a törökségből: „a *huszár* a török *khazar*, *khuzar* ‚kalandos levante, rablólovag‘ ivadéka“. Ez a nézet épen 170 esztendő; megvan már PHILIPP JOHANN VON STRAHLENBERG 1730-ban megjelent „Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia“ etc. művében. Ez érdemes író ugyanis megemlékezvén a kazarokról, ezeknek állítólagosan *Cosar*, *Corsar*, *Chorsar* és *Chazar* változatokkal irt népvééhez a következő megjegyzést fűzi (195. l.): „*Corsar* oder *Chorsar* bemercket, wie bekannt, einen See-Rauber, oder Streiffer; Sie solten den Nahmen haben von *Corsica*, welcher Insul Plinius (Lib. 3. Cap. 6.) bereits gedencket; Dahero nun alle See-Räuber im Mittelländischen-Meer, sie mögen aus *Corsica* seyn, oder nicht *Corsaren* heissen. . . . Einige werden vorgeben, es komme dieser *Corsaren* Nahme her, von denen Lateinischen Wörtern *Cursus* et *Cursoros*, welches auch gantz glaublich, würde also das Völeke der Insul, und nicht die Insul dem Völeke den Nahmen gegeben haben; andere aber möchten es vielleicht auf andere Art herzuleiten suchen; Da es nun bekannt, was für grosse Verwandtschaft die Persische mit der Lateinischen Sprache habe, so will nur allein wegen dieser Völeker hier im Text genannt erinnern, weil solche bey denen Slavoniern bald *Corsari*, bald *Cosari* oder *Chosari* genannt werden, dass in der Persischen Sprache *Chusar* so viel wie *properatio*, *festinatio* et *desertio* heisset, welches also einerley mit denen Lateinischen Wörtern *Cursus* et *Cursoros* bemercket; wesfalls auch glaublich, weil das Wort *Husar* in Ungern einen Streiffer bemercket, solches hiemit verwandt seyn könne.“ Rövidre fogva STRAHLENBERG szerint: magy. *huszár* = szláv *corsar*, *cosar*, *chosar* = latin *cursor* = *chosar* (népnév). Alább még a következő észrevétel olvasható: „Und weil die Türcken einen See-Rauber *Cursanlich* nennen; Könnte diese

Benennung ebenso leicht von denen alten Persischen *Chorsaren*“ (így nevezik t. i. Plinius és mások szerint a szkithák a perzsákat), „als von der Insul *Corsica* herkommen; Zumahl da die Spanier auch *Cosar* an statt *Corsare* sprechen: welche pronounciation sie von denen Saracenen haben werden“.

A Vámbéry-Prikkel-féle szómagyarázat érdemére nézve fontolóra veendő a következők: 1. Hogy tényleg létezik-e a VÁMBÉRY-től említett *khuzar* ejtés (*u*-val, nem *a*-val); mert ez az alak lehetne egyedül alapja annak, hogy a magyar *huszár*-nak első szótagbeli magánhangzója *u*? AHMED VEFIK szótárában, melynek adatára VÁMBÉRY az idézett helyen hivatkozik, a kazakok neve *χazar* és *χozar* alakban van idézve; de föltétvén, hogy az utóbbi jelzés valóban régi török ejtést tükröz (miben a bizancziai *χαζάραι* írása nyomán kételkedni van okunk),¹ a változat még mindig csak *o* s nem *u* hangzós: pedig régi török jövevényelemeinkben, a minő állítólag *huszár* szavunk is volna, *u* csak ott mutatkozik az első szótagban, hol ez a török megfelelőben is igazolható. — 2. Valóság-e, hogy régi török jövevényelemekben hangzóközi török *z*-nek a magyarban *sz* is megfelelhét? Eddigi ismereteink alapján ily hangváltozás nem igazolható. — 3. Csakugyan elválasztható-e a magyar *huszár* a déli szlávtság *huršarš*, *gursar*, *gusarš*, *husarš* = ó-szlov. *kuršarš* „räuber“ = olasz *corsare* szavaitól, (MIKL. EtWb. 148) látván, hogy az eredeti szóközépi *rs* hangcsoport egyszerűsítése már a szlávtság terén megtörtént? A jelentés tekintetében is eloszlatta a PRIKKELTŐL támasztott nehézséget KROPF LAJOS (Nyőr. 28:413.), ki régi (1560- és 1603-ból való) angol idézetekből mutatta ki, hogy „a magyar lovasok *béke idején rablásból élnek*“ és „becstelenítő néven *husaron*-oknak (*Vsarons*) hívják“ őket, valamint hogy Magyarországnak „*Hussar*“ lovasai „*rendkívül prédaszomjas és kegyetlen emberek*“; tehát nem pusztán „könnyű, portyázó lovas katonák“, miőt PRIKKELTŐL véli, hanem kedvtelésükből „*rablók*“ is ép úgy mint déli szláv *huršarš*, vagy *gusar*. Ezek után mégis csak MIKLOSICH-nak kell igazat adnunk, a ki szerint: „Das wort hängt weder mit dem germ. *hansa* noch mit *chazaren* zusammen: es ist griech *κωρσάρης*, türk. *kursan*, ital. *corsare*“.

Munkácsi Bernát.

¹ Nem hozható föl a *o* ejtés bizonyosságára az itt-ott található *Chosari* írásmód, valamint a magyar *Kozár*, *Kozárd* helynév sem; mert ezekben az *o* a török *q* jelzésére is szolgálhat. Most már bizonyosnak vehető, hogy Árpádkori okleveleink *o* betűje ott, hol ma a közbeszéd *a*-ja áll vele szemközt, nem *o*-nak, hanem *a*-nak olvasandó. Ha a *Kozár* helységnév ma nem *Kazár*-nak ejtődik, ez bizonyára az archaistikus írás hatása.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XI. évf.

1900. február

2. szám.

„GYÁSZMAGYAROK.“

Adalékok a középkori énekmondók történetéhez.

(Második közlemény.)

A középkori krónikák ide vonatkozó helyeivel már többen foglalkoztak, de a felületes vizsgálódások meglepően tarka eredményei közt vajmi kevés az, a mi megállja a kritikát.

Az újabb előmunkálatok szerint Alberich följegyzéseivel kellene a tévedések sorát megkezdenünk. A XIII. század első felében élő francia barát világkrónikájában ugyanis az olvasható, hogy a hét augsburgi menekült közül egyet otthon királylyá választottak s a többiek is előkelő nemesek lettek Magyarországon.¹ De ennek a badar állításnak szerintünk semmi köze sincs azokhoz a magyarországi följegyzésekhez, a melyek a honfoglaló vezéreket és az augsburgi menekülteket együtt emlegették. A nálunk járó praenestei Jakab révén különben is nehéz lett volna Alberichnek megszerezni azt, a mit egykét emberöltő mulva még itthon sem ismert a Kun László király környezetében élő Kézai. Sokkal valószínűbb tehát, hogy a troisfontaines-i barátot azok a németországi följegyzések vezették félre, a melyek szerint Augsburgnál nem a felakasztott magyar vezérek, hanem a számszerint is folyton növesztett magyar királyok vallottak kudarcot.² — Krónikáink a külföldiek közül először a XIV. századi Műgeln Henriket vezették félre, midőn ez a németre fordított zavaros latin szöveget szószerint vette s a félreértett „eccior und gyak“ felemlí-

¹ Pertz: Monum. Germ. SS. XXIII. köt. 767. l.

² Az Annales Sangallenses majores (Pertz, I. köt. 79. l.) szerint „rex Pulszi“ és „rex Lele“ szerepel; a Chron. Ebersberg. szövegében (u. o. XX. köt. 12.) „Sur regem Hungarorum et Leel ducem“ olvasható; a XVI. századi Aventinusnál (Ann. Boior. V. 1: 22. §.) már „Bultzko rex, et eius quatour reguli Schaba, Lelius, Sura, Toxus (!)“ jut akasztófára.

tése után nyomban azt állította, hogy „do liessen die gewaldigsten hauptleut von in gesank und pucher machen“, ebből pedig nyomban azt következtette, hogy nemcsak a magyar krónikákban említett könyvek (codices quidam), hanem némely pakocsás beszéd, jocator-hagyomány (etliche pucher und cronicken) is azt állítják, hogy hét magyar foglalta el Pannoniát.¹

Nálunk Thuróczi népszerű krónikája csinált zavart. Pethő Gergely a krónika 1660-iki magyar átdolgozásában egészen mellőzte az érthetetlen „margyorkak“, „gyoz“-ok és Lázárok ügyét. Az eredeti szöveget az 1488-iki két kiadás ritkuló példányai után Schwandtner 1746-ban újra kiadta a minket érdeklő sajtóhibákkal együtt. Mivel a többször megismételt kiadás elég hű szövegét a kiadatlan Pozsonyi Krónika Praynál és Podhradczkynál található idézéséből² csak a beavatottak tudták ellenőrizni, íróink lassanként megállapodtak abban, hogy a *gyoz* tulajdonkép „gyász“-t akar jelenteni s ezért a krónika romlott szövegét *gyászmagyarokra*, *gyászmagyarkákra* s röviden *magyarkákra* igazították ki. Ez a név azután a legújabb időig rajtuk maradt. Tőle csak Szigligeti Ede tért el, midőn *Gyászvitézek* címen utódaikról 1836-ban egy négy felvonásos drámát írt. „A nép — mondja a dráma egyik szereplője — *gyászvitézek*, *magyarkák* gúnynévvel üdvözlé őket“.³ Az utóbbi címen jelent meg a híres *Magyarkák* is Lipcsében 1845-ben. Thuróczi szövegének olvasását Toldy kívánta később helyreigazítani, midőn a X. századi hősmonda maradványai közé ezt a címet iktatta be: „*A gazvitézek* (nem *gyászvitézek*) *vagy magyarkák mondája*“.⁴ Ugyancsak Toldy volt az, a ki irodalomtörténetünkben meggyökereztetette azt a téves véleményt, hogy a hét honfoglaló magyar énekszerzővel foglalkozott.⁵ Ez a tévedés aztán napjainkig fenmaradt,⁶ holott Toldynak Pray és Podhradczky idézeteinek mellőzésével is módjában lehetett volna ezt kiigazítani, mert a Pozsonyi Krónikát két ízben (1852-ben és az 1861-iki Analectákban) kiadta s Knauz Nándor a fontos helyre külön is figyelmeztette az említett tévedés előtt.

¹ Kovachich: Sammlung, I. köt. 23—4. l.

² Dissert. hist. crit. in Annales Vet. 1774. 240. l. — Másodszor idézve Podhradczkynál: Chron. Budense, 1838. 45—6. l. 5. jegyz. Az egész Krónikát Pray hibás másolatából először Toldy (Chron. Hung. Posoniense) 1852-ben adta ki.

³ I. h. 10. l.

⁴ A magy. költészet története, II. kiad. 1867. 73. l.

⁵ U. o. 53. l.

⁶ Képes irodalomtörténet, I. köt. 1896. 38. l.

A szigorú kútfőkritikával dolgozó újabb történetírók közül először a német Dümmler tárgyalta a hét magyar mondáját.¹ A különféle följegyzések közt azonban ő sem tudott eligazodni. Szerinte a sok eltérő adat kútforrása abban keresendő, hogy egy régi honfoglalási monda folyton vándorolt és a mondák természete szerint folyton más és más eseményekkel jött összekötetésbe. A jelen esetben a honfoglalást megelőző besenyő öldöklés lehet a monda tulajdonképeni magva. Ámde ez a föltevés minden alapot nélkülöz s hihetőleg Dümmler sem élt volna vele, ha az Alberichéhez hasonló adatokban és kronológiai eltérésekben nem naiv mondák tolmácsolását, hanem a krónikások kézzel fogható tévedéseit keresi és találja meg.

Itthon Knauz Nándor volt az első, a ki — mint említém — a Pozsonyi Krónika pompás adatára az Új Magyar Múzeum 1856-iki folyamában figyelmünket felhívta.² Kítűnő palaeográfusunk a Pray hibás másolata után készült első Toldy-féle kiadás emendálásával lévén elfoglalva, a szöveghasonlításba krónikáink ide vonatkozó eltérő adatait már nem vonta bele. Ugyanezt különben Toldy is elfelejtette, midőn Knauznak a cikkéhez függesztett Utóirat-ban felelt. De e helyett bebizonyította, hogy Szent István korában még nem voltak nálunk Szent Lázárról elnevezett keresztes vitézek. Mivel e rendnek nálunk csak a XII. század óta van nyoma, szerinte azt kell hinnünk, hogy a gondjaira bizott esztergomi ispotály már régen megvolt, mielőtt a XII. században keletkezett rendet hozzánk betelepítették. Vannak okleveleink is, a melyek pusztán az ispotályt emlegetik. Nem lehetetlen tehát az sem, hogy a kiket a krónikás idejében (usque modo) Szent Lázár szegényeinek neveztek, azok már korábban, talán már Szent István idejében az ispotály felügyelete alatt állottak; a keresztesek pedig csakis a régi ispotály révén kerültek bele a későn lejegyzett mondába.³ Midőn Knauz erre a tárgyra később visszatért, maga is megerősítette ezt a helyes nyomon járó föltevést azzal, hogy a Lazarita-ispotályok Quaresmi Ferenc állítása szerint jóval régebbiek a XII. századnál, vagyis a Szent Lázárról nevezett szentföldi keresztes lovagrend keletkezésének idejénél.⁴

A Pozsonyi Krónika adatát vezérkori történetünkben Pray után

¹ Ueber die Sage von den sieben Magyaren. Göttingische gelehrte Anzeigen, 1868. évf. 365—75. l.

² I. h. I. köt. 581—2., 589—91. l.

³ U. o. 597—8. l. jegyz.

⁴ Monum. Strigon. I. köt. 45. l. jegyz.

Szabó Károly iktatta be legelőször. A többi krónikák eltérő adataival azonban ő sem törődött s így kész igazságnak vette a „gyászmagyarok“ nevét. Annál több gondot fordított a külföldi adatok összeállítására és annak hangsúlyozására, hogy ezeket a magyar hagyomány után jegyezték fel a győztes németiség dicsőítésére.¹ Mivel itt csakis írott közvetítésről lehetne szó, e föltevést helyben hagynunk azért nem lehet, mert a német följegyzések a régiebbek. Ezek a XII. században még tudták, hogy a hét magyar az augsburgi ütközetből menekült haza;² míg nálunk az már végleg feledésbe ment, midőn a menekültekről szóló mondát a forgalomban levő régi szövegbe utólag betoldták. Viszont arra, hogy a hét menekült emléke Németországban is élt a nép ajkán, elég bizonyíték a fentebb említett steterburgi helyi monda, a mely őket tévedésből már nem magyaroknak, hanem Attila hunjainak nevezte. Arról, hogy a menekülteket meg is csonkították, a kegyetlenkedő fél krónikásai hallgatnak. Pedig a gúnyolódás e durva formájáról okvetlen értesülniök kellett abból a szájhagyományból, a mely nekik arról is beszélt, hogy a 933-iki merseburgi vérengzés előtt Henrik császár egy kis levágott fülű-farkú kutyát küldött a magyaroktól követelt adó helyett. Ezt a mondát a XII. század második felében először egy Theodor nevű szerzetes jegyezte fel³ s hogy a mondának tényleg volt valami alapja, a X. századi Widukind is megerősíti azzal a hitelt érdemlő állítással, hogy az Elbe melletti szlávok 932-ben szintén egy kövér kutyát vetettek az ajándékot váró magyarok elé.⁴

A krónikák egymástól eltérő s részben egymásnak ellentmondó adatait végre Mátyás Flórián vette beható vizsgálat alá. Midőn kútfőkiadásában a Pozsonyi Krónika specifikus helyére került a sor, egymással szembeállította a menekültek forgalomba hozott neveit s belőlük azt következtette, hogy a Pozsonyi Krónika neve, a *het mogoriek* az eredeti, a *het magyar et Gyak* és társai pedig ennek hibás magyarázatából származtak. Szerinte ugyanis a „mogoriek“ magyari-eket, magyari-akat jelent. Mivel pedig a számnévvel egybekapcsolt régies

¹ A magy. vezérek kora, 1869. 299—302. l.

² Előző közleményemben (Ethn. I. füz. 4. l.) tévesen bizonyítottam az 1050 körül írt Ebersbergi Krónikával, mert a hét menekültet e krónikának csak egy későbbi átdolgozása ismeri.

³ Annales Palidenses (Pertz: Monum. Germ. SS. XVI. köt. 61. l.).

⁴ Res gestae Saxoniae (U. o. III. köt. 434. l.). V. ö. Waitz: König Henrich I. Neue Bearb. 244. l.

többszám (pl. három királyok napja) idővel egészen kiment a divatból, a régi szöveg későbbi átirói belőle kihüvelyezték a „magyar“ egyes számát, az *-iek* és *-iak* maradványából pedig létrehozták a *giak*-ot és ennek érthetetlen társait, a *Gok*-ot, *Woh*-t és *tziak*-ot.¹

Mi ezt a föltevést semmi esetre sem fogadhatjuk el. Hiszen minden jel arra mutat, hogy a szembe állított nevek sorrendjében nem a „het magyar et Gyak“, hanem a „het mogoriek“ a későbbi keletű. A Pozsonyi Krónika ép azokat a régebbi kódexeket bővítette és javította ki, a melyek — mint a Bécsi Képes Krónika — röviden Lázárokról, s a melyek — mint a Budai Krónika és Mügeln XIV. századi fordítása is — hét magyarról és gyiákról beszélnek. Ez a javított szöveg aztán beszélt a hét magyarról és beszélt Szent Lázár szegényeiről, de a gyiákokról, diákokról egészen megfeledkezett. Ezért tartjuk mi sokkal valószínűbbnek, hogy a nevek ferditéséről nevezetes krónikairó az eredeti szöveg „*het mogori et gyak*“-jából elhagyta a homályosnak tetsző *gyak* szót s a „het mogori et“-ből létre hozta a tévesen irt *hc mogoriek*-et, a mit mi most „het mogoriek“-nek olvassunk. Sőt az sem lehetetlen, hogy ez már összefüggésben van azzal a korábbi tévedéssel, a melyből Thuróczi a menekültek „*margyorkak* et Gyoz síve Lazari“ neveinek elsejét meritette.

Felhozott ellenvetéseink mellett az elismerés teljes mértékével adózunk a kitünő kútfőkritikus ama másik észrevételéért, a melyben sikerrel rámutatott arra, hogy a hét honfoglaló vezér miért nem szerezhettek magáról éneket. Egyszerűen azért, mert az előző krónikásoknál a *hét kapitány* (isti capitanei septem) szerepel a tévedésből, vagy tollhiba miatt mellőzött *hét elítélt* (isti iam dampnati septem) helyén. Ez a szövegjavítás a Pozsonyi Krónika szerzőjének köszönhető. Bár a Szent Lázár szegényeiről szóló egész betoldás az emendált szöveg igazolására szolgál, a javítást Mátyás Flóriánon kívül csak Toldy vette észre. Ámde Toldy ezt teljesen félreismerte, mert benne a krónikás tévedését látta s ezért mellőzendőnek is tartotta.²

Foglalkozott e tárggyal újabban Marczali Henrik is.³ Nála a honfoglaló hét magyar még mindig az énekszerzés gyanúja alatt áll. Mivel Mátyás Flórián észrevételét mellőzte, beleesik abba a másik tévedésbe is, hogy a honfoglalók énekszerző voltával krónikásaink

¹ M. Florianus: Fontes Dom. IV. köt. 1885. 25—6. l. 6. jegyz.

² Analecta, 45. l.

³ Szilágyi: A magy. nemzet története, I. köt. 186—7. l.

tulajdonkép azok ellen „tiltakoztak“, a kik Albericussal egyetértve az augsburgi hét menekültet összetévesztették a honfoglalókkal. Albericus tudvalevőleg a hét menekült egyikét királylyá választatja, a többit főnemessé teszi. De ezt a badarságot aztán kivülről más nem is állította soha. Mivel világkrónikáját nálunk nem ismerték, nem értjük, hogy hazai krónikásaink kik ellen tiltakoztak, vagy — helyesebben szólva — kiket menthettek volna azzal, hogy a kétféle hét magyar azért összetéveszthető, mert énekszerző volt a hét honfoglaló magyar is. A mi krónikáinkban tényleg van egy tiltakozás; de ez nem az érintett tévedésre, hanem arra vonatkozik, hogy hét magyar foglalta volna el Pannóniát.

Abból folyólag, hogy a hagyomány hét magyarja összeköttetésben állt a történeti énekekkel, Marczali „egy igen merész véleményt“ kockáztatott meg. „Úgy látszik — mondja — hogy a későbbi jó keresztényen felfogás a sátorról sátorra járó énekesekkel érezte megvetését, midőn a gyávák utódainak állította őket. István király gondoskodása és a Szent Lázár oltalma alá helyezés egy vonalra sülyesztette a bélpoklosokkal azokat, kik minden szavukkal leghőbb dicsőítői voltak a pogány vitézségnek és erkölcsöknek.“ Midőn Marczali a későbbi énekmondók genealogiáját kétségbe vonta, nagyon helyes nyomon járt; sőt abban is nagyon közel járt az igazsághoz, hogy az elitelő genealogiai monda létrejötte és ébrentartása részben a későbbi keresztényen felfogásnak köszönhető. Pauler újabban ezt kétségbe vonja, mert szerinte „annak a fable convenue-nek viszhangja ez, mely a kereszténységben a régi nemzeti hagyományok ellenségét látja még akkor is, ha azok nem vonatkoznak egyenesen a pogány cultusra“. ¹ Midőn a legújabb vélemények ennyire elágazók lehetnek, még mindig nagyobb súlya van annak a pár apró adatnak, a melylyel Pauler bizonyítani tudja, hogy a hét menekült mondája csak az Árpádkor végén, vagy a rákövetkező XIII. század elején került bele krónikánkba. Közülök azt, hogy a mondat Anonymus 1203 táján, Kézai 1280 táján még nem tárgyalja, fentebb már megemlítettük. De Pauler figyelmeztet bennünket még arra is, hogy krónikáink a hét menekült esetét Taksony idejére teszik, holott a régibb szöveg szerint a magyarok kalandozásai csak Taksony idejéig tartottak. Mivel pedig ezt a szöveget már Anonymus is idézi a monda nélkül, a későbbi betoldás egészen nyilvánvaló azokban a későbbi, XIV—XV. századi kompilációkban, a melyek ugyanezt a szöveget szolgálilag idézik a mondával.

¹ A magyarok 954. és 955. évi hadjárata (Századok, 1899. évf. 594. l.).

Mindössze ennyi az, a mit a krónikák közvetlen tanulmányozásával kideríteni és helyreigazítani lehetett. Mielőtt tehát a még mindig kimerítetlen tárgy a régi tévedések és meddő föltevések várható folytatásának újabb teret nyitna, hallgassuk meg magát a népet, a mely egyenes örököse lévén a hét menekültről szóló középkori mondáknak, még mindig őrizhet olyan emléket, a mi annak idején az együgyű XIV—XV. századi krónikások figyelmét elkerülte.

*

Már 1838 óta ismerünk egy sajtószerű téli népszokást, melyet a nép *regölésnek* nevez. Az első leírás, melyet Pländer novai plébános küldött be a Tudományos Gyűjteménynek, röviden csak arról értesített, hogy Göcsejben, Zalavármegyében néhány serdülő ifjú Szent István vértanú estéjén (dec. 26-án) végig látogatja az eladó lányok házait s az ablak alatt elmondja az egész terjedelmében bemutatott éneket.¹ Később, 1860-ban, Torkos Sándor közölt egy másik zalavármegyei változatot Zala-Egerszeg vidékéről;² 1863-ban pedig Kriza lepte meg irodalmunkat azzal, hogy a regölés Erdélyben, Udvarhely vármegyében, Kénos vidékén is ismeretes.³ Az utóbbi tudós közlő már utalt arra, hogy e népszokásunknak történelmi értéke van, mivel az ország két végén följegyzett változatoknak nem egy sora találkozik s mivel Heltai Gáspár 1552-ben már följegyezte, hogy Erdélyben „az ördögnek nagy innepe a *Regelő hét*“, a melyben „a sok duska itálnak, a *regelésnek* nincsen semmi vége“.⁴ Újabban Szily Kálmánnak az 1626-iki gyulafehérvári és az 1642-iki löcsei kalendáriumok érdekes adatai alapján sikerült bizonyítani, hogy a „regölő hétfő“ Erdélyben általánosan ismert naptári fogalom volt.⁵ Az így nyert történelmi távlatot s a hozzá fűződő történelmi ismereteket pedig Szabó Károlynak sikerült tetemesen kibővíteni, midőn közzé tette azt az 1346-iki oklevelet, a melyben az egykori *királyi regösök*, vagy „királyi együttívők“ Pest melletti birtokának, *Regteleknek* határát (cuiusdam possessionis *Reg-*

¹ Göcsejnek esmérete (Tud. Gyűjt. 1838. évf. VI. köt. 20—22. l.).

² A regélés Zalamegyében (Magy. Nyelvészet, 1860. évf. 335—7.) és: Még néhány szó a regélésről (u. o. 371. l.).

³ Vadrózsák, I. köt. 121—2. l.

⁴ A reszégsgnec és tobzódásnac veszedelmes vóltáról való Dialogus. Kolosvar, 1552. (Egyetlen példánya a gyulafehérvári püspöki könyvtárban). Idézve: Vadrózsák, I. köt. 532. l. és a Századok, 1881. évf. 559. l.

⁵ M. Nyelvőr, 1893. XXII. köt. 329. l.

teluk vocate in Comitatu Pestiensi . . . possessionis Combibatorum Regalium conditionariorum vulgariter Regus dictorum) Pál országbíró biztosan megállapította.¹ Ebből a száraz periratból, melyet Nagy Lajos király a következő 1347. év febr. 2-án Budán megerősített, világosan kiderül, hogy régebben a királyi várak conditionariusai, cselédsége közt nemcsak gyakran emlegetett tárnokok, asztalnokok, pohárnokok, lovászok, vadászok, solymárok, kovácsok stb. voltak, hanem voltak együttivóknak nevezett mulattatók, regösök is. Sajnos, a még korábbi, Árpádkori latin oklevelek már csak jocularoknak nevezik a várföldek birtokosai közt szöbáhozott királyi mulattatókat s mi az Igriczinék nevezett néhány helységen kívül semmi bizonyítékkal sem rendelkezünk annak az eldöntésére, hogy mikor kell a muzsikusokat és alakoskodókat is jelző latin szó alatt az említett Anjoukori királyi regösök elődeit érteni. Szerencsére megmaradt II. András királynak egy 1219-iki oklevele, a melyben egy *Regus* (Regös) nevű királyi udvarnok szerepel annak bizonyosságául, hogy az Árpádkori regösök a conditionariusok közül az udvarnokok közé fölemelkedhettek s hihetőleg a királyi ház valóságos combibatorai is lehettek.²

Midőn Szabó Károly a gróf Lázár-család medgyesfalvi levéltárában fölfedezett becses adalékot közzétette, Heltai idézett följegyzése után lenyomatta az addig ismert három regös-ének szövegét, de az egymás mellé állított történeti és népköltészeti adalékok közt sötétlő nagy űrt még nem tudta áthidalni. Mert az, hogy az egymástól teljesen elkülönített göcseji és erdélyi regös-éneknek közös vonásai nem újabb keletű kölcsönzések, hanem az Árpádkori királyi regösök közvetítése révén támadtak, nem egyéb pusztá föltevésnél. Hasonló föltevés az is, hogy a népi énekek érthetlenné vált refrénjei az előkelő énekmondók tulajdonából kerültek volna a regösök birtokába. Szabó Károly a további eligazodást a hathatósan sürgetett nagyobb arányú gyűjtések eredményétől tette függővé; de buzdító szava ép oly hatástalan maradt irodalmunkban, mint a mily hatástalan volt Hunfalvy Pálé, midőn Torkos Sándor közleménye mellé Plander régebbi följegyzését újra lenyomatta és a még hozzáférhető adalékok összegyűjtését megsürgette.

A regös-népszokásra csak a Magyar Néprajzi Társaság megalakulása után térült rá ismét a folkloristák figyelme. Az *Ethnographia*

¹ A királyi regösökről (Századok, 1881. évf. 553—68. 1.).

² Wenzel: Árpádkori Új Okmányt. VI. köt. 401. 1.

1891—2. évi folyama gyors egymásutánban négy változatot közölt. E számot az 1895. évfolyam s a *Magyar Nyelvőr* 1891. évi füzete még egy teljes példánnyal szaporította.¹ Ha tehát a három régi följegyzést is hozzá számítjuk, 1838 óta összesen nyolc változat került nyilvánosság elé. Én két év óta foglalkozom e népszokásunk emlékeinek összegyűjtésével s a Kisfaludy-Társaság és lelkes vidéki munkatársaim támogatását élvezve, sikerült a kevés figyelemre méltott énekek számát *másfél százra* növesztenem. Megkísérlem tehát, vajjon sikerül-e a rendelkezésemre álló adatok tömkelegéből csakugyan rekonstruálnunk egy kapcsot, mely a népi regösök multját a középkori énekmondók emlékeivel szorosan összekötheti?

A Zala, Somogy, Baranya, Vas, Veszprém és Sopron vármegyék területén összegyűjtött változatok (Erdélyből nem került elő új adat) teljesebb példányai két részből állanak: a regösök beköszöntőjéből és a tulajdonképeni regös-énekből. Bennünket most a bemutatkozást magába foglaló első rész érdekel. E rész leggyakrabban előforduló prózai töredéke már a Torkos-féle följegyzésben megtalálható, így: (a szobaajtón kívül jelentik) „Megjöttek szegény Szent István szolgálói *hideg havas országból*, elfagyott kinek füle, kinek lába, a kendtek adományából akarjuk meggyógyítani. Mondjuk-e vagy nyomjuk? (Ha mondhatják, belépnek és énekelni kezdenek.) Máshol a belépéskor a régi regös-jelmez magyarázatául még ilyen rigmusokat is hallhatunk: „Ha beeresztenek, becsiszegünk, becsoszogunk, cserfa-kéreg a bocskorunk, hajdina-szalma a köntösünk“ (Pländer föl.); vagy: „Becsiszegünk-cszozogunk, cserfa-kéreg bocskorunk, hajdina a köntösünk, répahéj a szijjunk, kukorica (és: nyirfa-héj) a nadrágunk, krumpli a sarkunk“ (Csonkahegyhát, Göcsej); vagy: „Becsiszegünk-cszozogunk, nyirfa-kéreg a bocskorunk, tők-cserép a kalapunk“ (Orosztony, Zala vm.).

Ha az épebben megmaradt beköszöntöket vesszük figyelembe, még többet megtudunk. Bucsun (Vas vm.), a hol egy pogány elemekkel vegyes ősrégi regös-misztériumot sikerült fölfedeznünk, az énekmondók már jövet éneklük: „Erre lertük földnek nyomát. Ki háza ez? Jámborejje (jámboré). Jámbor ember lakik benne“. Mikor pedig az

¹ L. az Ethnographia 1891. évf. 237—9. 1. Király Pál tévesen hosszúfaluinak (Brassó vm.) tartott kénos-vidéki változatát; u. o. 398—400. 1. Nagy József hegyhátí (Vas vm.); u. o. 1892. évf. 75. 1. Kovács S. János répezszentgyörgyi (Vas vm.); u. o. 129. 1. Márton József sorkitótfalui (Vas vm.); u. o. 1895. évf. 313—20. 1. Wagner Aladár nagybakónaki (Zala vm.) följegyzéseit. Kovács S. János fenti közleményét először a *M. Nyelvőr* 1891. évf. IX. füz. közölte.

ajtó elé értek, a hadnagy bekiáltja: „Dicsértessék a Jézus Krisztus! Eljöttek *Szent István király szolgálói* régi szokás szerint. Készek szolgálatjukra akár kívül, akár belül. Mondjuk-e, vagy nyomjuk?” A magyar Szent István királyt vallják uruknak, a kiről itt az *ének* szövege is megemlékszik, midőn a gyakran emlegetett csoda-szarvas arról panaszkodik, hogy Szent István király kergeti. Ugyanígy találjuk ezt a dozmati (Vas vm.) regös-ének szövegében is, a hol a csodafüű szarvas homlokán a nap, oldalán a hold, jobb veséjén az égi csillagok fénylenek. A „csodaféle szarvas“ után siető Szent István király még csak egy vas-vármegyei változatban, a vámos-családiban (Rábaköz) szerepel. A „királyra“ vonatkozó adatok tehát a nehezen megbontható kötött szöveg révén menekültek meg. Mivel az aug. 20-án ünnepelt Szent István király alkalmyszerűleg sehogy sem tévedhetett ide, már előre is sejthető, hogy a prózává átalakult beköszöntőkben szintén neki kellett szerepelnie. Csakhogy itt a névnapok csakhamar zavart csináltak, mert a regösöknek mód nyujtatott, hogy a dec. 25—27. közti regölő napokon Szent István mártir (dec. 26.) és János apostol (dec. 27.) napjához, vagy e napok előestéihez alkalmazkodjanak. Ezért emlegetnek aztán ma a legtöbb helyen egyszerűen Szent Istvánt, vagy ha az alkalom úgy hozza magával, Szent Jánost.

A későbbi változtatás bizonyítására szolgálhatunk olyan példányokkal is, a melyeknek beköszöntői verses formában maradtak reánk, s a melyekben a régi kötött szöveg Szent István király nevét szerencsésen meg tudta számunkra őrizni. Zala és Somogy határán vannak azok a községek (Nagy-Récse, Kis-Récse, Sárszeg, Merenye Zala vm.), a melyekben a regölés ekként kezdődik: (Az ajtó előtt éneklik) „Hársfa-kéreg nadrágunk, nyirfa-kéreg bocskorunk, ha szabad becsoszogunk. Haj, regő rajta! Azt is megadhatja az a nagy úr Isten! (a szobába lépve) Ne fuss, ne fuss, ne fuss, *Szent István királyunk*. Mi se vagyunk *ördögök*, hanem te *szolgáid*. Haj, regő rajta! stb.“ A közeli Nagy-Bakónakon és vidékén (Zala vm.) az éneket az ajtó előtt éneklik s ezért a jelmezre vonatkozó versrészekre csak a legvégén, a belépés előtt keritenek sort. Az ének itt így kezdődik: „Ne fuss, ne szaladj, *Szent István királyunk*, mi sem vagyunk *ördögök*, hanem a te *szolgáid*. Haj, regő rajta! stb.“; az ének végére áthelyezett bemutatkozás pedig ekként alakult: „Cserfa-kéreg a bocskorom, nyirfa-kéreg a nadrágom, ha szabad, becsoszogom. Haj, regő rajta! stb.“ Az alkalmyszerűtlennek tetsző „király“ mellőzésére ezen a vidéken is történt kísérlet, mert a garabonci regösök a közeli Nagy-Récsén és

vidéken énekelt szöveget így változtatták meg: „Ne fuss, ne fuss *Szent István*, mi sem vagyunk ördögök, hanem a te szolgálid“. Már pedig a névnaphoz való alkalmazkodás itt egészen nyilvánvaló; mert különben a következő névnapon aligha említenének Szent István helyett *Szent Jánost*.

A különös jelmezek ma már nincs nyoma. A szomszéd népek viszonyba hozható téli népszokásaival azonban könnyen bebizonyítható, hogy a regösök régebben csakugyan hajdina-szalmával, kergekkel stb. fedték be magukat. Sőt az is bizonyos, hogy ördög voltak külső kifejezésére szintén volt gondjuk. A dunántúli nagy regös-terület túlnyomó részén még a kötetlen szövegű beköszöntők is folyton emlegetik, hogy a havas hideg országból haza érkező regösök *füle* és *farka* elfagyott. Az *ördögök* jelmezenek mellőzése óta néhol ez terhére van a regösöknek s — mint Torkos idézett példányában is történt — az elfagyást emlegető hagyományos szöveget ma már a jelmez nélküli énekesek füleire, lábára, kezére vonatkoztatják. Az ördögök tényleges szerepének utolsó emléke szintén az említett vármegye-határ mentén maradt meg. Nagy-Récse tőzsomszédságában, Komárvároson és Kis-Komáromban van még divatban, hogy a regösök *arcukat befeketítik*. Pár éve ugyanitt a galamboki regösök is kormos arccal házaltak. És a hagyományos külsőséget őrző gyerek-nép együgyű észjárása még arról is gondoskodott, hogy ezt az arcfeketítést valamikép az ördögöket emlegető szöveg utólagos illusztrálásának ne tarthassuk. Mert hiszen a szöveg régi vonatkozásainak elhomályosulása ezen a vidéken előbb áldozatul ejtette az ördögök emlegetését, mint az ördögök fekete arcát. Nevezetesen ott, a hol ma az arcukat feketítik, már nem ördögöknek tartják magukat, hanem bekormozott képű rablóknak. A komárvárosiak pl. így rontották el Szent István királyt és az ördögöknek tartott szolgálakat emlegető régi szöveget: „Nem vagyunk mink *rablók*, Szent István szolgálái. Most jöttünk Hideg-Kútról (e. h. hideg útról), hideg mezejéről (e. h. idegen mezőről). Haj, regő, regő! Azt is megadhatja az a nagy úr Isten!“ A galambokiak ezt teljesebb formában így éneklék: „Nem vagyunk mink *rablók*, Szent István szolgálái. Most jöttünk hideg kútról, hideg mezejéről. Elfagyott kinek lába, kinek füle, farka. Haj, regő, regő! stb.“

Somogy vármegye határa mentén, a hol az arc befeketítése már egészen kiment a divatból, szintén ezt a változatot éneklék. Miháldon pl. ezzel köszöntenek be: „Nem vagyunk mi *rablók*, Szent István szolgálái. Most érkezünk hideg földről, hideg mezejéről. El is vagyunk

fagyva, kinek füle, kinek ajka (!) elfagyott. Nyomjuk-e, vagy mondjuk. Haj, regő rejtő! Azt is megadhatja az a nagy úr Isten! Nemes-Déden már csak ennyit tudnak: „Nem vagyunk mink rablók, Szent István küldői. Haj, regő rajta!” Sandon az újabb időben eltorzult verses bemutatkozás mellett megmaradt a kötetlen szövegű jelentkezés is: (a hajdú kérdi) „Szabad-e regőlni? Most érkezünk messze földről, idegenből. A nagy útban, nagy hidegben kinek füle, kinek farka lefagyott. Mondjuk-e, vagy ne? (Ha megengedik, mind éneklik :) Nem vagyunk mi rablók, Szent Istvánt szolgáljuk. Most érkezünk ideg (igy!) földről, ideg mezejéről. Haj, regő rejtő! Azt is megadhatja az a nagy úr Isten!”

Annak bizonyítására, hogy a Szent István király és az ördögök emlékét őrző épebb változatok, hajdan, a kötetlen szöveg létrejötte előtt, az egész dunántúli regős-területen divatban voltak, érdemes föl- említenünk, hogy a romlott verses beköszöntőknek ma is van még nyoma néhány sopron-, veszprém- és felső-vas-vármegyei regős-ének elején; sőt van nyoma az ördög szerepének is, mert Hegyfalun, a vas—soproni határ közelében, szintén divatban van még az arc befektetése. A nagy regős-terület másik végén, Baranya vármegyében, Vásáros-Dombó vidékén viszont az idézett zalai és somogyi szövegek romlott változatával kezdik meg az éneket: „Ne bújj, gazda, ne bújj! Mink is vagyunk, mink is *Szent István* szolgálai. Szálljon erre házra *Szent János* áldása. Haj, regő rajta! Haj, regő rajta!” A két szent nevének szerepe előttünk már ismeretes s tudjuk, hogy a dec. 26—27-iki névnaphoz való alkalmazkodást jelenti. A regősök elől buvó gazda bátorításából pedig könnyű kitalálnunk, hogy a félelmet itt a jól ismert régi szövegből kimaradt ördögök idézték elő.

Ha most már azt kérdezzük, kik lehettek azok, a kikről a népre hagyományként rámaradt annak az emléke, hogy a karácsonyi ünnepek táján megjelenő vándor énekmondók egy hideg, havas idegen országból érkeztek haza lefagyott füllel és egyéb tagokkal; ha kérdezzük továbbá, hogy kik lehettek azok, a kiket itthon ördögöknek tartottak, holott ezek a fagyos vándorok magukat Szent István király szolgálainak vallották: okvetetlenül eszünkbe kell jutni azoknak a X—XI. századi énekmondóknak, a kikről a XIII—XIV. századi hiányos följegyzések pótlásául a Pozsonyi Krónika ismeretlen szerzője egész világosan megírta, hogy eredetileg megcsonkított, fületlen hadi menekültek voltak s hogy itthon énekmondással keresték kenyerüket, sőt utódaik is énekmondók lettek s felekezetük és trufáik miatt magukra haragították Szent István királyt, a ki nemzetségeiket az esztergomi

lazariták felügyelete alá rendelte. Honnan tudta ezt a XV. század első felében élő krónikás? A *néptől* és nép közt kóborló *énekmondóktól*. Mert hiszen azt kellett eldöntenie, hogy kit tart a nép pogánykori hét magyarnak. A nép pedig „egész a mai napig“ beszélt „Szent Lázár szegényeiről,“ a kiknek hét őse „magáról éneket szerezvén a világi dicsőségért és hírok, nevök terjedéseért *a nép közt énekelleté*.“ Ez az utóbbi állítás pedig benne van a XIII—XIV. század határán készült és később többször átírt hiányos kánon szövegben is. Ha ehhez hozzáveszszük, hogy Müngeln Henrik Róbert Károly idejében már olyan latin szöveget fordított, a mely „hét magyarról és gyiakról“ beszélt, ki derül, hogy a XIII. század végén a vándor mulattatók közt szereplő literátusok, vagyis az iskolakerülőkből támadt ezermesterek, nekromantikusok, garabonciások voltak a pogánykori hét magyar hagyományos mesterségének folytatói. Ezek a *diákok* ép úgy „szabadosan csavargók“ voltak, mint az őstüknek tartott hét menekült, vagy a mint azok voltak későbbi „nemzetiségeik“ és házaló felekezeteik, a kiket Szent István király énekeik és trufáik miatt „megfenyít vala“. Ezeket nevezte a nép a bibliai bélpoklos koldús szegényeinek is. De arra ebből az időből már semmi adat sincs, hogy a nép regösöknek szintén nevezte volna őket.

Ennek a sajtáságos jelenségnek pedig az oka abban rejlik, hogy a regösök neve a XIII. században már nem a szegény házaló énekmondók, korcsma-látogató vágánsok, varázsló és gyógyító ezermesterek, elzüllött literátusok fogalmát fedte, hanem azokét a jó módban élő királyi mulattatókét, a kik a vidám várnépekkel együtt ettek-ittak, királyi javak élvezetében részesültek, a királyi udvar multságain énekeltek, vidám bohóságokat űztek s szerzett érdemeik fejében a condicionárus szolgák közül udvarnokokká is előléphettek. Ez azonban csak a XIII. század folyamán volt így. Az előző századok viszonyait kevésbé ismerjük; de azért aligha tévedünk, ha azt hisszük, hogy a királyi regösök rendje akkor ép oly változáson ment át, mint a milyen a legtöbb középkori rend átment. A szolgálattételre rendelt idegen, különösen szláv foglyokból lettek a *dvornikok*, a később nagy tekintélyre vergődött *udvarnokok*; a nemes *jobbágy urak* nevének pedig a későbbi szegény jobbágyok lettek az egyenes örökösei. Hogy a királyi *regösök* milyen sorból emelkedtek ki, azt az ősrégi név értelme és a népnél megmaradt emlékek vallomása fogja eldönteni.¹

¹ A történeti emlékek vallomását megerősítő név értelmét szerkesztő-társam, Munkácsi B. fogja közelébb magyarázni.

Egyelőre csak az bizonyos, hogy a XIII. – XV. századi krónikások a regösöket már nem származtatták a hét augsburgi menekülttől. Ez pedig abban leli magyarázatát, hogy a menekültek emlékét a diákoknak nevezett csavargók foglalták le a mesterségük és énekeik hitelét megerősítő genealogia számára. És a mennyiben erre csakugyan hivatkoztak, tökéletesen igazuk is volt. Hiszen az évszázados fejlődés folyamán nekik lehetett leginkább elhinni azt, hogy hét ősiük a hagyományosan reájuk szállott bűvész-tudomány révén még az augsburgi csatából is megmenekült; vagy azt, hogy hagyományos mesterségük folytatóit Szent István királyunk a terjesztett pogány emlékek, a még mindig gyakorolt pogány trufák és egyéb üzemek miatt megrendszabályozta s a tisztátalan bélpoklos koldúsok rendjére bizta. Hogyan lehetett volna ilyen multat királyi mulattatónak elválni abban az együgyű korban, midőn a régi idöket az énekmondók és krónikások is, meg a hallgatók és olvasók is mindig a saját koruk képére képelték el! A kik pedig változásokra nem gondoltak, azok azt sem tudták volna elképzelni, hogy a pogánykori hét énekmondónak két olyan egymástól elütő utódja legyen, mint a minő a XIII. századi szabadon csavargó diák és a várjóságokra letelepült királyi regös volt.

Pedig a két rend csakugyan egy közös törzs kétféle hajtása volt. Mi ezt a nép ajkán magmaradt regös-énekekből tudjuk meg. A nép határozottan azokról a menekültekről beszél, a kiknek utódait Szent István király üldözte, a kikről tudta továbbá, hogy idegen havas országból vetődtek haza s a kiket itthon ördögöknek, illetve ördöngösöknek, pogány mesterségen lévő varázslóknak tartottak. Ezen kívül a nép változatlanul megőrizte a XIII. és XIV. században följegyzett *regös* nevet is. Ha tehát a nép regöseinek neve nem az Árpád-királyok XIII. századi mulattatóinak nevét fedi, ethnikuma pedig a velük egykorú hét magyar, vagy hét diák jelenével és multjával szoros viszonyba hozható: a kézzel fogható igazság egyedül csak az lehet, hogy a királyi regösök ősei ugyanazok, a kiket a népi regösök és a XIII—XV. századi énekmondó és bűvölő diákok magukénak vallottak.

Dr. Sebestyén Gyula.

AZ ÚJABB ROMÁN ETHNOGRAPHIAI MOZGALMAK HAZÁNKBAN.

(Befejező közlemény.)

A havasi románság is két részre oszlik: *móczokra és mokánokra*.

A *mokán* szó tulajdonképen havasi pásztort jelent s átvitt értelemben annyit is jelent, mint neveletlen, durva. Tényleg a mokánság, mely nemcsak Alsó-Fehér vármegyében lakik, hanem áttérjed Torda-Aranyos és Kolozs megyékbe is, mindenütt a havasok alján, műveltségi tekintetben alatta áll nemcsak a mezőségi románságnak, de a móczoknak is. A mokán paraszt voltát a románság maga hirdeti közmondásaiban: „Nu şti mocanul de ce treaba-i şofranul“ (nem tudja a mokán, mire való a sáfány). Mokánok nemesak a jelzett területen vannak, de vannak Romániában is. Ott majdnem kizárólag pásztorkodással foglalkoznak és meglehetősen vagyonosak, míg nálunk földművelésre kényszerültek és relative nagyon szegények.

A magyarországi románságnak legérdekesebb csoportját kétségkívül a móczok alkotják. Ezek csinálták Hóra lázadását; ezek voltak Janku vitézei is, kik 1848/49 folyamán nem egyszer mérték össze diadalmasan fegyverüket a magyar honvédséggel. A móczok a politikai aspirációkat és a harci szereplést tekintve, az erdélyrészi románságnak olyanféle elemül tűnnek fel, mint a magyarságében a székelyek. És kétszeresen érdekes, hogy a románság ethnographiájával foglalkozók már régebben felvetették azt a kérdést, hogy székelyek-e a móczok? — mert a köztudatban régi idők óta az a hiedelem uralkodik, hogy a móczok eloláhosodott székelyek. Tényleg a móczok egyéniségében, háztartásában, ruházatában van is valami olyan, a mi a székelyekre emlékeztet. Hunfalvy János a *Magyar birodalom földrajzá*-ban azt mondja, hogy az erdélyi feledelmek az abrudbányai havasokat székelyekkel telepítették be, hogy a nagy kiterjedésű kincstári erdőségekben lendületet adjanak a faiparnak. Hunfalvy, mikor ezt írta, tulajdonképen csak a köztudatban élő meggyőződésnek adott kifejezést minden közelebbi bizonyítás nélkül. A történeti kutatás feladata megállapítani, hogy mennyiben vehető valóságnak ez a székely telepítés és mennyire nem?

A móczok földje tulajdonképen Alsó-Fehér vármegyében fekszik, mert az fenn az Aranyos folyó völgyében Bisztránál kezdődik és Topánfalva, Cseretés, Alsó- és Felső-Vidra, Albák, Szkerisóra, Szekátura, *Kerpenyes*, *Szohodol*, *Bucsum*, Nyágra, Ponorel községek területére szorítkozik, melyekben a lakosság száma az utolsó népszámlálás szerint körülbelül hatvanezer. A vidék

középpontja Topánfalva. Alsó-Fehér vármegyéből összesen, a fennebb aláhuzott három község esik a móczok földére.

A móczokat másként *topi*-nak (czop) is nevezik, a mi tulajdonképen semmi egyéb, mint a német czopf szó. Magának a *mócz* szónak is értelme nem egyéb, mint czopf. A román népnyelvben előforduló *mofochina*, annyi mint hajtincs, hajfürt. A *gaină mofoată*, annyi mint bubos, kontyos tyúk. A románságnak a Dunán innen egyetlen más csoportját sem nevezik sehol mócznak. *Bolintinean* Demeter balkáni utazásában¹ felemlíti, hogy a macedoniai románság hat nemzetségre oszlik. A negyedik nemzetség neve *móczok* = *moțiui*. A móczok azonban nemcsak életmódjukra és külsejükre nézve különböznek a többi románoktól, de nyelvükre is. A móczok nyelvét a rhotacizmus jellemzi, a mely abból áll, hogy az *n* mássalhangzó két hangzó között *r*-ré változik. *Frânc* Teofil és *Candrea* György 1888-ban az Érczhegységek románjairól írott könyvükben² a rhotacizált mócz szavak szótárát összeállították. Néhány évtized előtt még uralkodó volt a móczok nyelvében ez a rhotacizálás. Ma már csak az öregek beszélnek így, az ifjúság az iskola hatása alatt mellőzi. A legrégebb román nyelvemlékekben ez a rhotacizálás állandó. A *Psaltirea Scheiana* és a *Voronecki* kódex csak a szlávból és a görögből vett szavaknál nem rhotacizál. A XVI. század végéről való *mohácsi kódex* szintén rhotacizál. A rhotacizmus a román dialektusok közül az isztriaiinak, a román dialektusok legnyugatibb ágának a jellemző sajátága.

A móczok nyelvében, mint Moldován kimutatja, van erős magyar hatás is, a mi nagyon természetes, mert hiszen a mócz, a ki a házi faipart nagyban űzte mindig s a ki ipartermékeivel a magyar vidéken is házaló kereskedést folytat, a magyarsággal nagyban érintkezik. E mellett a bányavárosok magyar lakossága is nagy hatással volt a móczokra. A kölcsönvételek mindazáltal csak azokra a magyar elemekre szorítkoznak, a melyekkel a román nép nyelvében Magyarországon mindenütt találkozunk. Valamely nyomósabb székely nyelvi hatásra azonban nem akadunk.

A móczok között vannak *igriczek* is. Így nevezik az énekmondó zeneszt. E tényben *Jankó* János³ bizonyítékát látja annak, hogy a móczok elrománosodott székelyek. „Ma e vidéket románság lakja — mondja Jankó idézett tanulmányában — de sajátosságos románság ez: kapuja tiszta székely; ezrivel van meg e kapuk mása a Székelyföldön; a szénapadlással összekötött szénás-ól szakasztott olyan, a minőt Csíkbán a legrégebb székely telepek

¹ *Calătoriile la românii din Macedonia și muntele Atos. București. 1863: 90. s köv. lapok.*

² *Românii din munții apuseni (moți) București 1888. 85—90. l.*

³ *Igriczek a Biharhegységben. Erdélyi Múzeum. 1894. XI. k. 32. l.*

házaival egybekötve máig is találunk, mely igen jellemzetes típus azóban az egész Székelyföldön régen általános elterjedésű volt. Ezeknek a románoknak tiszta magyar családneveik vannak (Pogány, Talpas, Gombos, Király, Székely, Varga); sok községnek (p. o. Bucsum = Tökésfalva) ma is ismeretes régi tiszta magyar neve; maga *Vidra* — mely a vidra állattól kapta nevét — ugor szó, az ugor *vid* (víz) továbbképzése —; megvannak a székelyek összes kalákái ugyanazon (clacă) elnevezéssel. Mindezek nem véletlenül, nem a székelységgel való érintkezés által jutottak e nép közé... itt eloláhosodott magyarsággal van dolgunk.“

A mi az *igrécszséget* illeti, ez nem székely hatás, mert a székelységben, *regesek* vannak és nem igréczek. Különben *Márki* Sándor kimutatta, hogy az igrécszség nyoma a régi Zarándban és Aradmegyében is megvan. Valószínű, hogy a móczok közé nem a székely hatás útján, hanem ezen a csatornán került. A kaláka sem székely hatás; sőt megfordítva, még a székelyeknél is román hatás.

Eltagadhatatlan azonban, hogy a székely és mócz ház, sok tekintetben hasonlít egymáshoz. A székely kapu a móczoknál is megvan, épen úgy mint a szénás-ól. A mócz ruházatában is van találkozás a székelyével. Ingét nem kívül, hanem a nadrágba szorítva viseli és ujjsa is székelyes. Az a körülmény, hogy ez az építkezés a többi havasi lakosságnál is megvan, nem bizonyít a közvetlen székely hatás mellett. Moldován különben egy egész külön fejezetben foglalkozik a román házzal. Ennek szerinte legősibb alakja a *kaliba* (coliba) volt. Ennek fejlődöttebb alakja a mai román paraszt ház, a mely egy szobából s egy pitvarból áll. Ez a pitvar, mint neve is (tindă) mutatja, hihetően a kaliba fészereből fejlődött ki. A haladottabb jellegű román házat az jellemzi, hogy a pitvarból jobbra még egy helyiség van, a kamara, melyet néhol lakószobának is használnak. A legősibb jellegű román házak Moldován szerint a *Valea Dosului*-ban és a *Trimpoele* vidékén találhatók. A haladottabb jelleg a megye minden részében előfordul.

Van azonban a móczoknál egy sajátos intézményszerű szokás, a fiú-leányság, mely teljesen és mindenben megfelel a székely fiú-leányságnak. A móczoknál bizonyos körülmények között a fiú utód elveszti családi nevét s felveszi a leányét, kit feleségül vesz, ha ez a leány olyan családból származik, a melyben nincs fiú s a név és családi vagyon átszállt a nőre. A ki ilyen fiú-leányt vesz nőül, az egyúttal annak jószágába költözik s nevét is felveszi. Az ilyen férfőről a mócz nem azt mondja, hogy *s'a însurat* = megházasodott, hanem hogy *s'a maritat* = férjhez ment. A férfiú azért veszi fel a fiú-leány nevét, hogy az örökös neve ki ne pusztuljon. Ha az ilyen férfiú

más faluból való, új lakóhelyén jövevénynek (venetic) tartják s csak hosszan tartó jó magaviselet után juthat ahhoz, hogy a falu ügyeinek intézésében részt vegyen.

Ez kétségtelen jele annak, hogy ha nem is lehet azt állítani, hogy a móczság a maga egészében elrománosodott székelyekből állana, de annyi tény, hogy a móczság közé bizonyos időben a székelyeknek kisebb-nagyobb csoportja települt le s az elrománosodva, a móczságba beolvadt. E beolvadásnak a most említett jelenségen kívül még van más tanúbizonysága is. Alsó-Vidrán van egynéhány házból álló külön kis telep; úgy hívják, hogy *la nemnisi*. Ez arra mutat, hogy a telep lakói eredetileg magyar nemesek, azaz kiváltságos székelyek voltak. Van ott egy másik hely is: *la hognoji* = a hadnagyoknál, a mely szintén kisebb székely telep lehetett. A magyar nevek ezekről a telepekről valók legtöbbszörire. Ilyen magyar, illetőleg székely eredetre valló telepeket a móczok között más községekben is lehet találni. Érdekes volna a Moldován által jelzett irányban a történet és az ethnographia adatainak segítségével tovább kutatva, megállapítani, hogy mekkora volt a móczokra a székely beolvadás hatása.

Az 1665-iki erdélyi országgyűlés végzése között a következőket olvasuk: „Némely oláh esperesek és papok privata iniuriából vagy magok privatumától viseltetvén, magok hallgatóik közül némelyikre neheztelvén, egész falukat tiltottak el a templomtól, holt embereket is el nem temettnék, a kisdedeket is keresztleletlen hagyták meghalni; concludáltuk azért, hogy az oláh vladika sub omissione honoris et officii, az ilyeneknek igazán végére menvén, hol comperiáltatni fognak, az ilyen exorbitáló espereseket és papokat mind most, mind ennek utána érdemek szerint, semmiben nem kedvezvén nekik, igaz törvény szerint megbüntesse“. Az a rettenetes fegyver, melyet a gör. kel. román papság a maga hívei ellen felhasznált, rendszerint azért, hogy anyagi javakat csikarjon ki s a mire itt utalás történik, az *egyházi átok*. Tömérdek visszaélés történt ezzel a szegény nép kárára úgy, hogy az erdélyi rendek törvényben voltak kénytelenek elrendelni, hogy „az oláh papok ne afurizáljanak“.

A hazai román népnek, sőt az egész románságnak ethnikumát, nem lehet megérteni, ha egy tekintetet nem vetünk arra a viszonyra, a mely e nép s a lelkivilágát valóságosan elemi hatalommal megragadó vallásos eszmék között van. „Görögöt kellene oláh püspöknek tenni — írja Geleji I. Rákóczi Györgynek 1640 szeptember 4-ről — mert még sem olyan corrupta a görög vallás, mint ez az oláh, mely nagy részint csak merő superstítio.“ „Az oláhoknak a vallásos dolgokról sejtelmök sincs — informálja Heydendorf II. Józsefet első utazása alkalmával — nem tudnak egyebet

elavult szokásaiknál, melyeket jóformán az anyatejjel szívnak magukba és ettől semmi szín alatt sem térnek el.“ Kovács Albert ev. ref. theologiai tanár és volt országgyűlési képviselő 1894-ben a „Pesti Napló“-ba a román politikai törekvésekről egy cikksorozatot írva, azt mondta, hogy a románok vallása nagy részben merő balkáni babona. *Djuvara*, egy jelenlegi román író, a népet vallásos tekintetből a következő szavakkal jellemzi: „A román ember inkább babonás, mint vallásos“. Maga *Moldován* Gergely is úgy van meggyőződve, hogy a román nép nem annyira vallásos, mint babonás, hogy benne a vallásos érzelmet és az isteni félelmet is a babona: a gonosz szellemeiktől való félelem tartja fenn.

A román nép e babonásságát egy nagy műveltségtörténeti mozzanat tekintetbevételével nélkül nem érthetjük meg. Ez az egyetemes műveltségtörténeti mozzanat pedig semmi egyéb, mint a *bogumilismus*. Alig van balkáni eredetű nép, a melyen a bogumilismus oly állandó és erős nyomot hagyott volna, mint a románon. Ismeretes dolog, hogy a bogumil-kultuszban a satanismus elsőrangú szerepet játszik. E szekta tanításaiban az ördög talán még nagyobb szerepet játszik, mint maga az Isten. Az ördög többet árthat és több kárt tehet az embernek, mint a mennyi jót az Isten. Azért az ördögtől még jobban kell félni, mint az Istentől, ki utóvégre is kegyes és irgalmas. A papnak az Isten nagy hatalmat adott kezeibe. Kiűzheti valakiből az ördögöt, de meg is parancsolhatja neki, hogy a tőle kijelölt egyént megszállja, gyötörje és végül kárhozatra juttassa. A sokat emlegetett *afurizálás* semmi egyéb, mint egy rettenetes átok segítségével végrehajtott ördögűzés.

Moldován részletesen megismertet ez ördögűző átokkal és annak hatásával a román nép lelkületére. Ha a román embert kár éri, elmegy a paphoz s leteszi az *afurizálásért* járó díjat. A pap a panasz napjától számított kilencedik naptól kezdve, kilenc egymásután következő pénteken templomozást tart. Már kora reggel megszólal a *fa-tóka*, — mert ekkor sohasem szoktak harangozni — a miről a nép azonnal megtudja, hogy *afurizálás* lesz. A pap teljes ornátusban misét mond az oltárnál, mi alatt az oltáron kilenc gyertya ég. A mise után Dávid zoltárai közül elmond kilenczet és kezdetét veszi az *afurizálás*. A pap felmutatja az áldozó kelyhet s miután ivott belőle, megkezdí a még ismeretlen bűnösre vonatkozó átkozódást, a melyben lehetőleg sűrűn emlegeti a *halált*, *poklot*, *elkárhozást*, hogy ha a bűnös esetleg jelen van, megrémülve az átoktól, vallja be bűnét. Az *afurizálás* kilenc egymásután való pénteken tart és mindig sujtóbbak lesznek az átkok. Ha a bűnös a kilencedik pénteken sem jelentkezik, akkor az oltáron kilenc gyertya helyett kétannyt gyujtanak meg és az elmondott átkot is

a legrettenetesebb szavakból s kifejezésekből szerkeszti a pap. Az afurizálás jelenleg inkább a megye havasi részeiben van általánosabb szokásban.

„Az oláh minden rosszat elkövethet — írják Hunyad vármegye rendjei azon felterjeszésükben, melyet a Hóra lázadás idején küldöttek fel II. József császárhoz — mert ha e földön büntetés nem éri, nem fél a jövő életbeli büntetéstől, mert meg van győződve, hogy papja a *szcrindár* nevű imádság elmondásával még a pokolból is kiszabadíthatja.“ A bogumilismus hatása a román népnél ez a jellemző felfogás is. Ha joga van a papnak az átok kimondásával az embert a pokol áldozatául, az ördög hatalmának átadni, miért ne lenne joga arra is, hogy egy imádsággal, vagy valamely egyházi szertartással még az örök kárhozatból is kiszabadítsa!

A román papság, mint azt a fennebb jelzett régi erdélyi országgyűlési végzések is mutatják, igyekezett is a bogumilizmus e hatását a román nép lelkében egész napjainkig ébren tartani. A politikus, ha nem ismeri a román nép e lelki állapotát, nem értheti meg okát annak a nagy befolyásnak, melyet a román papság a népre annak minden dolgában gyakorol. Ennek tekintetbe vétele nélkül a kriminalista előtt az egyes bűnesetek motivumai örökre elrejtettek maradnak. Anekdotaszerűen emlegetik az erdélyrészi kriminalista körökben a következő esetet:

Két oláh legény egy alkalommal egy erdei úton agyonvert egy vándorlólegényt. Megfosztották csekélyke pénzétől s azt egymás között felosztották. Az agyonvert vándorlólegény tarisznyájában egy darab szalonna is volt. Egyik oláh legény kivette a szalonnát a tarisznyából s elkezdte falatozni. Erre a másik egész elszörnyűködve kiáltott rá: Petru! Hát nem félsz az Istentől? — hiszen ma péntek van s ha zsirosat eszel, halálos vétket követsz el. Az nem jutott eszükbe, hogy valakit agyonverni igazán halálos véték. Nem, mert erről papjok vagy éppen nem, vagy csak nagyon keveset beszélt, míg a bűjtről, mint Istent megengesztelő kegyszerről, eleget hallott unos-untig. — Röviden, a bogumilismus hatásától okozott babonáság nélkül nem lehet a román nép lelki világát megérteni s azért az ethnographusnak is elsőrangú kötelessége a román nép tanulmányozásában figyelmét erre is kiterjeszteni.

A mit Moldován könyve 11-ik fejezetében előad a román hitvilágról, az hivatva van világosságot deríteni a román nép egész szellemiségére. Részletesebben foglalkozik a levegőbeli szellemekkel: a *iele*-kkel, melyekről kimutatja, hogy mint a szinonim *dinsele* nevezet is mutatja, nem egyéb, mint a nőnemű pronomen többes harmadik személye = *ők* s hogy éppen ezért mindaz, mit *Saineanu* és mások e szó etymológiájához fűztek, mint önkényes feltevés magától megdől. A *iele*-k vagy *dinsele*-k annyit jelentenek, mint a *szél úrnői* =

stăpânele vîntului, ama gonosz szellemek, a kik a levegőben uralkodnak s az embereket könnyen megronthatják azzal, hogy betegségekkel elárasztják. A *frumouse, maestre, bune, zine, vîntoase, șoimane, milostive* mind hasonló fogalmat fejeznek ki s csak névbeli eltérések. A *iele*-k és társaik a leg-határozottabb rokonságban vannak a szláv *vile*-ekkel. A román tudósok, kik mindenben római hagyományt keresnek, szeretik a levegő e tündéreiből a klasszikus *nereidákat* látni. Valószínűbb azonban, hogy nem ezek utódai, hanem a szláv *vile*-k átalakulásai.

Külön fejezetben foglalkozik az ördöggel (drák) és annak válfajaival s rokonaival: *ursitoare, moroiu, strigoiu, priculiciu*. Már előbb, mikor az afurizálásról beszéltünk, említettük, hogy a bogumilismus satanismusa minő nagy hatással volt a románság egész erkölcsi és szellemi világára. Kimutathatóan a román ember egész lelkivilágára az ördög tette a legnagyobb hatást. A román úgy tudja, hogy minden ember a jobb vállán egy angyalt s a balon egy ördögöt czipel. Az ördög az embert a bal vállaról a rossz elkövetésére unszolja, az angyal ellenben a jobbról a jóra. Ha az ember az angyalra hallgatva, jót cselekszik, a balvállán ülő ördög a méregtől majdnem megpukkan. Közmondásai, szólásformái, de egyáltalán egész népköltészete telve vannak az ördögre vonatkozó dolgokkal. Sajátságos vonás a román népies felfogásban az a gondolat, hogy az asszony az ördögnél hatalmasabb. Számos román mese és adoma van, a mely szerint az asszony még az ördögöt is legyőzi, elkergeti, megvéni, mérgében megpukkasztja stb.

Az ördöggel rokon, de sokkal gyengébb szellemek az *ursitoareák* = a sorsvetők, sorsosztók, a melyek különösen a gyermekek születésénél játszanak nagy szerepet. Továbbá a *moroiu*. Ezek a halvaszületett vagy egyáltalán kereszteleetlenül elhalt gyermekekből lesznek, kik éjjelenként hazajárnak s anyjukat titokban megszopják. A *moroiu* azonkívül megrontja a teheneket is, elviszi a tejüket. Sokkal veszedelmesebb ezeknél a *strigoiu*. Majdnem olyan veszedelmes és előkelő szerepet játszó, mint maga a *drák*. Vannak bizonyos egyének: asszonyok és férfiak egyaránt, kik életükben boszorkány természettel birva, a boszorkány bűvös hatalmáért eladják lelküket az ördögnek. Ezek haláluk után a sírból feljárnak, kiszívják az alvó emberek véréit. Különösen a gyermekek között visznek véghez nagy pusztítást. A *priculiciu* = prikulics, rendszerint olyan boszorkány természetű férfiú, a kinek hatalma van valamely állattá átváltozni. A gonoszlelkű kövér és egészséges embereknek nagy hajlandóságuk van prikulicscsá változni át. Arról lehet őket megismerni, hogy hátgerinczük egy kis farkban végződik. A prikulics rendszeren farkas- vagy kutya-alakot vehet fel.

Az ördöngös hatalommal bíró boszorkányoknak még a következő fajtái

ismeretesek: *şolomonár*. Ez nem más, mint a magyar garaboneziás diák. A *balaur* = sárkány olyan kigyóból lesz, a melyik születése napján a föld alá úgy bebúvik, hogy hét esztendőn át nem jön a föld színére. Mikor legelőször napvilágot lát, azonnal sárkány lesz belőle. Körülbelül azt cselekszi, mit a magyar népmesék hétfejjű sárkánya. A *zmeu* szintén sárkányt jelent, de legtöbbször amolyan óriási termettel bíró emberi alak, kinek felesége, anyja, gyermeke szokott lenni. Feleségül legtöbbször valami királykisasszonyt vagy más előkelő származású szüzet rabol el. A *spiritus* a varázslónő szeleme, a melyhez a következőképen jut: A tyúk zápul hagyott tojását, vagy a fekete jérece első tojását pamutba vagy szöszebe göngyölve, kilencz napig hóna alatt hordja. Kilencz nap múlva a tojásból egy *csirke* alakú ördögöske búvik ki s ez a *spiritus*. A *vârcolaci* olyan titkos lények, a melyek a hold testén rágódva, előidézik a holdfogyatkozást. A *nâlucû* = visio, oly kép, a melynek keletkezéséről az ember nem tud magának számot adni.

Részletesen foglalkozik Moldován a román népköltéssel is. A román népköltészeti termékek Moldován szerint a következőképen osztályozhatók: *Verses termékek*: *dal* (doina), *ének* (hore), *ballada* (cântece bătrâneşti), *ráolvasás* (descântece), *kolinda* (colinde), *oráció* (oraţi); *gyászének* (bocete), *tánczszó* (chiuituri). *Prózai termékek*: *mese* (basmе, poveşti), *adoma* (snoave, glumă, păcălituri), *közmondás*, *példabeszéd*, (proverbe, zicătură) *talány*, *szójáték* (ghicitori).

A *varázsköltészet*, *kuruzslás* című fejezetben megismerkedünk mindazzal, a mi ide vonatkozóan a román népköltészetben feltalálható. Nemcsak felsorol, de összehasonlít és magyaráz is. Némely esetben magyarázataiban túlságosan messze megy s azért erőltetettnek is látszik több magyarázata. Részletesen foglalkozik a *kolindák*-kal. A név kétségtelenül a latin *calendae*-ből ered. A román kolindák tárgyukat tekintve, két csoportra oszthatók fel: *vallásiakra* és *világiakra*. A vallásosak: a *betlehemî csillag* (= stea de viflaim) vagy más vallásos tárgyú énekek az apostolok, az egyes szentek, a szűz anya, vagy Krisztus életéből meritve. A világiak *eke*, *vadász*., vagy valakinek a tiszteletére elmondott kolindák. A kolindálás és a magyar *regelés* között nagy a hasonlóság. Hogy az előbbieket az utóbbiakra nagy hatással voltak, körülbelül bizonyosra vehető. *Ne kolindálj!* valóságos szólásmóddá lett a magyarban, a mi kétségtelen jele annak, hogy a kolindálás hatása a magyarságra meglehetősen nagy és eleven volt. A *ballada* című rovatban bemutat, egy, a vármegye területéről vett *betyár*-, vagy *hajdú-balladát* és Erdélyi Anna = Ana Ardeleana ezim alatt egy *társadalmi*. Mind a kettőt esinosan gördülő jó fordításban. Részletesen és behatóan megismertet a doinaival, a horával és a strigaturî, vagy chiuituri-nak nevezett tánczszókkal.

Majd a mese, legenda, adoma tárgyalására térve át, számos termékét ismer-teti meg az alsófehér-vármegyei népköltészetnek. Hibája azonban, hogy nem jelöli meg az egyes daraboknál, hogy a vármegye melyik községéből valók?

A román népköltészet megismertetése után rátér a születési, lakodalmi és temetési szokásokra. Majd a családi és társadalmi szokásokat ismerteti meg részletesen, valamint az ünnepi szokásokat időtöltéseket és játékokat is. Végül pedig megismertet irodalmi kútforrásaival is.

Moldován rendkívül tanulságos és az ethnographus számára az érde-mes tanulmányozni valók egész anyagát felölelő könyvének van egy sarka-latos hibája: Nem mondja meg, vagy csak nagyon ritkán, hogy mit vett egye-nesen az alsófehér-vármegyei román nép ajkáról s mit általában magából a román népköltészet közös anyagából. Inkább az egész románság ethnikuma az, a mi Moldován könyvéből szemünk elé tárul, mintsem specialisan az alsó-fehér-vármegyei román népé. A sajátos alsófehér-vármegyei vonások elhala-ványulnak, a románság széles vonásokkal megrajzolt egyetemes képe alatt. E hibától eltekintve, Moldován könyvének nagy becsét kötelességszerűen el kell ismernünk, mert belőle ismerhetjük meg magyar nyelven a románság ethnographiai főbb jellemvonásait.

Kár, hogy, valószínűen költségkimelés miatt, nagyon kellett takarékos-kodnia az illusztrációkkal. Összesen csak 5 kép van benne. Ezek is csupán a népviseletek bemutatására szorítkoznak. Szükséges lett volna még a leg-fősvényebb takarékoság mellett is egy pár illusztrációval — ha másban nem, hát alaprajzokban — bemutatni a különféle román ház-típusokat is, mert ily dolgokban még egy kis vázlat is jobban illusztrál, mint a legele-venebb leírás és magyarázat is.

Az itt előadottakban akartam megismertetni az Ethnographiai Társa-sággal és folyóiratának közönségével főbb vonásaiban mindazt, a mi az utolsó két év alatt a román néprajz terén magyar és román nyelven figyelemre méltó történt.

Jancsó Benedek.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Krassószörényi román lakodalmi szokások.

(Befejező közlemény.)

A felnőttek szórakozása csak az ünnep másodnapján kezdődik a már emli-tett módon, harmadnap pedig a tánczba megy a falu ifja-véne, apraja-nagyja, ki résztvevőnek, ki nézőnek. Ilyen vigalmak alkalmával dől el a legtöbb leány és legény jövődő sorsa, mert míg a fiatalok minden mellékgondolat

nélkül teljes odaadással hódolnak az „árgyelánka“ (táncz nem) gyönyöreinek (hiszen valamennyien még csaknem gyermekek), addig az öregek s náluk a 30—35 éves emberek is már azok, összeülnek s esendesen tanakodnak rajta, hogy melyik leány illenék legjobban a fiukhoz vagy viszont. Ha aztán a külsőt illetőleg megállapodásra jutottak, nem késnek azt nyomban közölni a másik érdekelt fél szüleivel, mindenekelőtt azonban mellékatokon megtudakolják, hogy mennyi lesz a leány hozománya, avagy hogy berendezkedésre mennyire számíthat öregeitől a legény. A vagyonosabbak természetesen nagyobb igényeket támasztanak gyermekük jövődi hitvestársának anyagi módját illetőleg, de a szegényeknél van rá eset, hogy tíz forint meg egy malaczká vagy egy borjú is számot tesz. Minthogy farsangban tartják a legtöbb lakodalmat, nem sokáig haboznak a szülők, hanem elmennek a fiuk keresztszüleihez (nanaši) s felkérlik a kérői s illetve násznagyi és nászasszonyi tiszt elvállalására, mit azok mindig készséggel elfogadnak, mert az már úgy szokás. Olyankor, ha a szülők annak tudatában vannak, hogy a faluban nincs legény, a kinek vagyoni állapota az övékkel kiállhatná a versenyt, megesik, hogy ők küldik el komájukat és komaasszonyukat a legény szüleihez, nem ugyan kérőbe, hanem inkább csak megalkuvásra (se ne tomneasca). Ilyenkor a kérőbe menők a pillanat fontosságához mért komoly, mondhatni ünnepélyes arczezal lépnek be a már előre értesített családhoz, és ott meg lehetőszen cikornyás beszédben kerülgetve a kását, előadják, hogy például: „Mírea Juon és felesége előregedvén, segítségre lenne szükségük, olyas valakire, a ki szorgalommal és a dologhoz való értelenmel gyámolíthatná őket vén napjaikban; ebből a czélból fiúkat megházásítani (leányuknak hozzávaló férjet szerezni) szeretnék. Tanakodtak is sokáig egymásközt, mígnem arra a meggyőződésre jutottak, hogy bizony a faluban nincs több olyan leány, (legény), a ki szépségben, okosságban, szorgalomban a maguk Floriczájával (Páveljével) vetekedni tudna stb.“

Ezután a dolog gyakorlati része következik: az alkudozás, hogy hát mennyit is hajlandók a gyerekekkel adni. Ha erre nézve is megállapodásra jutottak, akkor a legény násznagya kíséretében személyesen ellátogat a lányos házhoz, de helyette ekkor is a násznagy beszél, most azonban már a leány is jelen van. A megkérést követő szombati nap estéjén megtartják a kézfogót (credințe), a mely náluk csaknem az esküvővel fölértő jelentőséggel bír, ám azért nem tartják annyira kötelezőnek, hogy meg ne szeghetnék. Jegyajándékol a vőlegénynek a menyasszony kendőt ad, még pedig, ha van huga vagy jó barátnéja, rendszerint ennek a kendőjét, mert azt tartják, hogy akkor az is nemsokára férjhez megy. A vőlegény másféle ajándékkal köti le magát menyasszonyának. Mindamellet nem elegendhetlen náluk a

jegykendő, de sőt a jegygyűrű sem; jegyajándék lehet akármi, bár a leány részéről többnyire mégis kendő, míg a legény övet, pénzdarabot stb. ad a leánynak. A lakodalmat az eljegyzés után két héttel ülik meg, huzamosabb ideig nem illik jegyben járni; azt a leányt, a ki három-négy héten át menyasszony, nagyon megszólják, mert nagyon hanyagnak tekintik, a ki nem képes kellő időre elkészíteni vőlegényének az esküvői ruháját. Náluk ugyanis az a szokás, hogy a menyasszonynak sajátkezüleg kell vőlegényének azt a ruháját — inget, gatyát, övet — elkészíteni, a melylyel vele az oltár elé lép és a melyek elkészítése, tekintve az azok diszítésére szolgáló kézimunkák, áttört hímzések rendkívül gondos, művészi és fölötte szemrontó kivitelét. nem csekély fáradsággal jár s nem csekély időt igényel. A vőlegény lakodalmi ruhájához tartozó öv alatt nem szabad a minden nap használt bőrövet értenünk, hanem egy színes hímzéssel díszesen készített derékövet. Ezeknek a ruhadaraboknak kellő időben való elkészítése olyan fontos, hogy a menyasszonyok inkább a saját kelengyjüket készíttetik mással díjazásért, semmint hogy e kötelezettségöknek az utolsó öltésig eleget ne tennének. A jegyben járó leány — akárcsak az úri osztálynál — menyasszonyságának ideje alatt semmiféle szórakozásban sem vesz részt, a mi ugyan az idő rövidegét tekintve nem is valami nehéz feladat.

A lakodalom, akár koldússzegények az örömszülők, akár dúsgazdagok, mindig három napig tart. Mivel a Birkis-Valemare vidéki oláhok alig mennek túl szülőfalujuk határán, rendszerint helyből nőülnek és így elég tekintélyes számú rokonságra tévén szert, még ha idegent nem hívnak is meg, elég nagy násznép kerül ki a csupa rokonságból. Megesik olykor, hogy házastársat a másik vagy akár harmadik, negyedik faluból keres és hoz a legény vagy leány, ez azonban nagyon ritka eset; az ilyen házasság híresztelés, közvetítés folytán jön létre.

A leányok a lakodalmi vigasságokból ki vannak zárva, ezeknek ott nem szabad részt venniök, mivel ez a leányos szeméremmel nem fér össze: a menyasszony és vőlegény hugai azonban részt vehetnek ezekben a mulatóságokban, de csak a saját szülei házánál, a násznépet a másik fél lakodalmos házához elkísérniök nem szabad. — Ellenben a legényeket igen szívesen látják a lakodalmakban, kivált a tánczravagyó menyecskék.

Az esküvő természetesen a lakodalom első napján megy végbe: ez előtt kizárólag vasárnapra volt kitűzve, hétköznapra soha; most, a polgári kötés behozatala óta azonban hétköznap is esküsznek. Három-négy év előtt még egy-egy vasárnap nem ritkán 9—10 pár esküdött egymásnak örök hűséget az oltár előtt délelőtt 10—12 óra között, a templomi szertartás hoszszadalmassága miatt aztán az időből gyakran kifogytak annyira, hogy 1—2

esketést a következő vasárnapra kellett halasztani. Most persze ez másként van, mert a kötelező polgári házasságkötés divatja óta a pap a délutáni, sőt az esti órákban is megesketi azokat, a kik az egyházi áldás elhalasztását nem tűrik. Esküvő napját megelőző délután a vőfély ünnepi köntösben, bokrétás kalappal s a piros kendőcskéekkel és virágokkal fölczifrázott csutorjával (doliá-val) hivogatni jár. Mindenüvé ugyanazzal a rimbeszedett hivogató mondókával köszönt be, a mely azonban a meghívandónak több vagy kevesebb tekintélye szerint hosszabb vagy rövidebb lehet. A hivogató vers elmondása után a vőfély a kulacsból iszik; azután illedelmesen megtörülgetvén tenyerével a csutora száját, magát meghajtva s a csutorát a meghívottak közül először a házigazdának, azután sorba valamennyinek átnyújtja. Ha a meghívott a kínálást elfogadja és iszik, ez annyit jelent, hogy a meghívást is elfogadja, tehát az ő megjelenésére föltétlenül lehet számítani. Ha a meghívottat valamely ok előreláthatólag akadályozza a megjelenésben, a kulacsból innia nem szabad, mert ha iszik és még sem megy el, súlyos sérelemnek tekintik s nehezen felejtik el. Ezért ha nem megy el a meghívott, szépen megköszöni a meghívást, a csutorát érintetlenül visszaadja és nyomban kijelenti, hogy sajnálatára ebből vagy abból az okból azzal nem élhet. Esküvőre ép úgy öltözik a menyasszony, mint rendszerint ünnepélyesebb alkalmakkor szokott, mégis azzal a különbséggel, hogy most nem csupán a fülei mögött visel virágbokrétákat, hanem a mellett nagy rózsakoszorú ékíti a fejét; de csak az olyannak, a ki a szó valódi értelmében véve ártatlan leány; mert az olyannak fejről, a kinek tisztaságához csak a legkisebb gyanú is fér, az oltár előtt letépi a pap a koszorút mint az ártatlanság jelképét.

A vőlegény rokonsága ennek házánál gyűl össze s onnét megy cigánybanda kísérete mellett a menyasszonyért, még pedig a vőlegény a násznagy és a vőfély között, utánuk a nászkiséret és a cigánybanda, előttük pedig a zászlóhordozó (stegariul) kezében a selymekendőkből, fenyőgallyakból virágok- és szalagokból összeállított s hosszú póznára erősített lobogóval, folytonosan tánczolva, ugrándozva, forgolódva és kurjongatva: eme kötelességei alól még akkor sincs fölmentve, ha a harmadik faluba mennek is a menyasszonyért, habár ilyenkor többnyire kocsikon mennek: a stegariu az első kocsin ül, a legutolsón a muzsikus cigányok. De akár per pedes apostolorum, akár pedig tengelyen mennek, ha útközben hosszabb, útközben — rendszerint valamely közbeeső falu elején vagy végén — kétszer, háromszor is megállanak s a kocsikról leszállván, fiatalja, vénje tánczra perdül, a minek következtében aztán útközben tetemes időbe kerül. A menyasszony a hozományát rejtő, erre a czélra vásárolt tulipántos ládjában, két koszorúasszonya között

szótlanul, szemlesütve várja be a vőlegény násznépét. Az esketés a menyasszony lakóhelyének templomában történik s így a vőlegény és násznépe megérkezésük után legfőlegb egy ital pálinkát hajtanak föl s nyomban viszik esküvőre a menyasszonyt. A menetet most is a zászlóvivős nyitja meg, a ki ekkor még vigabban tánczol, még hangosabban kurjongat. Őt követi a vőlegény a násznagygyal és a vőfélylyel, ezután lépked ugyancsak szerénykedve a bánatos arcú menyasszony, a kinek szomorúsága nem mindig az alkalomhoz illően tettetett, hanem a legtöbbször őszinte; mert bizony igen kevés leány mehet ahhoz, a kihez a szive húzza; a vőlegényt inkább csak a szülők szokták kiválasztani tekintet nélkül leányuk érzelmeire. — A menyasszony mellett két oldalt őt kézenfogva halad a két koszorúasszony (diverite = gyiverice), a kik a másutt szokásos nyoszolyóleánynak felelnek meg. Ezek után jön a leány násznagya és nászasszonya és a többi násznép. A menyasszony fehér fátyolokat kap ajándékba, ezeket a vőfély mellén és vállain át keresztül kötik, a karok alatt megerősítik s utóbb az esketési szertartásnál használják. Mielőtt a nászmenet az udvarból kiindul, a kapunak mindkét szárnyát feltárják s a küszöbre egy tányér búzát — a tehetősebbek rizksását — tesznek, mit a kiindulásnál a zászlóvivő lábával felrúgni tartozik, de lehetőleg oly erővel, hogy a tányér darabokra törjön, mert ez jót jelent; míg ha nem törik el, a házasság gyermektelen marad. A templomba a násznagyon, nászasszonyon, vőfélyen és koszorúasszonyokon kívül csak az idősebbek kísérik be a fiatal párt, a fiatalság a templom előtt marad az utczán s ott tánczolnak addig, a míg benn véget nem ér az egyházi szertartás.

Nem mellőzhetem itt, hogy a görög-keleti románok templomának belsejéről s annak berendezéséről egyet-mást el ne mondjak. A román templom négy fő részből áll és pedig a szentélyből, a szentebb szentélyből, a férfiak hajójából és a nők hajójából. A főbejáraton behaladva, kicsiny előcsarnokba lépünk, mely 3—4 oszloppal van a nők hajójától elválasztva. Innét vezetnek fel a lépcsők a karzatra és a toronyba. A nők hajóját ismét oszlopzat választja el a férfiakétól, melynek berendezése csekély különbséggel olyan, mint a nőké. Az ülőhelyek nem egymás mögött elhuzódó padsorokban vannak, hanem egymásmellett köröskörül, míg a középen lévő egész térség üres. Úgy a nők, mint a férfiak közül csakis az idősebbek és módosabbak foglalják el az ülőhelyeket, mert a rendszerint igen szegény egyházközségek a templom fentartási költségeinek némi pótlása érdekében az ülőhelyeket meghatározott évi díjért többnyire bérbe adják, a mire való tekintetből a helyek számozvák. A fiatalabbak az istentisztelet egész ideje alatt állanak. A férfiak hajójában két iskolai katedra alakjára emlékeztető szekrény előtt az egyházi gondnokság tagjai számára fentartott ülőhelyek vannak, a szekré-

nyekben pedig egyházi pénzeket, írományokat, gyertyákat és más efféléket tartanak. A férfiak hajója után az ettől alacsony fakorlással elkülönített szentély következik, melyben jobb és bal felől az istentiszteletnél segédkező személyek részére ülőpadok vannak elhelyezve: itt szoktak a gyermekek is állani. A szentebb szentélyt a szentélytől riktó színnel festett s többnyire izléstelen cizfrázatokkal ellátott magas fal különíti el, de a mely korántsem ér a templom mennyezetéig, hanem csak oly magasságig, hogy a mögötte történőket a hívek ne láthassák. Ez a fal három ajtóval van ellátva, melyek az istentisztelet alatt csak olyankor nyílnak meg, a midőn a pap a mise egyes részeinek, valamint a prédikáczióknak elmondása végett a szentebb szentélyből a szentélybe kijő; a papnak ezen váltakozó el-, majd előtünése némileg színpadiassá teszi a szertartást. A nők hajójában gyertyák és virágok között Szűz Mária kegykép van elhelyezve, a mely rendszerint igen régi és a sok csókolástól csaknem felismerhetetlenül moeskos. Mert az a szokás, hogy a mikor egy asszony a templomba lép, meg kell kérdeznie, hogy ki nem csókolta még meg a képet: vagy pedig megvárja, míg új hívő érkezik, azt aztán kézenfogja s párosával a kép elé járulva, a kép előtt magukat meghajtják, azt egyenként megcsókolják, azután pedig egymás előtt hajtják meg magukat. A templom falai és mennyezete mindenféle színű és formájú szentképekkel van csaknem teljesen beborítva. Ezek a képek némely — különösen valamennyi régi — templomban olyan tárgyúak, a melyek nem annyira vallásos ihletet keltenek, mint inkább szégyenpírt kergetnek a szemérmesebb asszony nép arczába, rendszerint a pokolban divó büntetések különböző neveit kívánják minél közvetlenebbül és ezerféle változatban, mezítelen őszinteséggel szemléltetni, miért aztán ugyancsak drasztikussakká, vagy pikánsakká válnak.

Az esketés rendszerint a férfiak hajójában történik, mely alkalommal ide a nőknek is van belépési joguk, de csak azoknak, a kik a szertartás körül bizonyos funkziók végzésére kötelezvék. A menyasszonyt a koszorú-asszonyok vezetik be kézenfogva a templomba, egy abroszszal betakart kis asztalka, tehát nem az oltár elé, itt a koszorúasszonyok hátralépnek és a menyasszony jobbán a vőlegény foglalja el helyét: a vőlegénytől jobbra, vele egy sorban a násznagy, a menyasszony mellett a vőfély, hátuk mögött kezében egy csomó gyertyával a menyasszony áll. Az esketési szertartás igen hosszadalmas és sokban hasonlít a római katolikus szertartáshoz, a kérdések ugyanazok, a lényeg, t. i. a kezek stólával való összekötése is ugyanaz, csak hogy itt a pap, miután a menyasszony (mireasa vagy tinera) és vőlegény (mirelu vagy tineru) kezét összekötötte, a stóla szabad végét megfogja és így az asztalka körül vezeti őket, követve a fentebb elsoroltak-

tól, kik mindnyájan égő gyertyát tartanak kezökben. Ezután jönnek alkalmazásba a vőfély vállalai és melle köré tekert fátylak, melyeket onnan lefejtve teljesen kibontanak s a menyasszony és vőlegény fejére borítanak úgy azonban, hogy azok elől is hátul is egész szélességükben hullanak alá; azok fölé teszik aztán föl az összeesketendők fejére a koronákat, melyek három nádvesszőből állítvák egybe. Az egyházi házasságkötést előző polgári kötéshez a házasulók nem a főntebb vázolt díszben és nászakisérettel vonulnak fel, hanem csak a szokott ünneplő ruhában és csupán a két tanú s egykét kíváncsi ismerősnek a kíséretében. Esketés után az egész násznép a menyasszonyos házhoz tér, de most már változott sorrendben, a mennyiben ekkor a menyasszony és vőlegény kézenfogva együtt mennek a zászlóvivő után. A ház kapuja előtt a leány édes anyja kezében rizsszel teli tálkával fogadja az új párt s a mikor az már lépésnyi közel van, a rizst rájuk szórja a mi azt jelenti, hogy úgy hulljon a fiatalokra Istennek áldása is. Ezután lakomához ülnek, a zászlóhordozó pedig lobogóját a ház utczára néző padlás ablakába kitüzi, hogy mindenki lássa, hogy a házban lakodalom folyik. A lakománál a menyasszony és vőlegény középen ülnek, jobbról a násznagy, balról a nászasszony azután a koszorúasszonyok, majd a vőfély s azután a többi násznép. A lakoma nem szokott valami fényes lenni, habár a jobb módúak természetesen bővebben ellátják vendégeiket. Még mielőtt a templomból hazatérnének a lakodalmások, már asztalra adják az első tál párolgó káposztát, hús nélkül. Az asztalok csinos otthon szőtt piros-kék csíkos abroszokkal vannak leterítve, mindenik vendég helyén egy-egy darab kukoriczamalé, speciális nemzeti eledelük, mely náluk a kenyeret pótolja és valóban nagyon jó ízű, ha kellően van elkészítve. A módosabbak tányért is adnak minden vendég elé, rendszerint a legtöbb helyen azonban az asztal közepén egyenlő távolságban szétrakott tálak köre csak fakanalakat tesznek, minden tálhoz négyet-ötöt s így egy közös tálból többen esznek. Egyik-másik igen szegény földműves azzal a kéréssel hívja meg vendégeit, hogy ki-ki hozza el magával a saját kanalát. A káposztával első ízben megtöltött tálakat újból káposztával töltik meg, ezt megismétlik harmadszorra, sőt negyedszerre is, hogy azonban az utolsó káposzta-fogás unalmassá ne váljék, reá izelítőül sertés- vagy marhahúst, esetleg kolbászarabkákat adnak. Ezalatt a vőfély és vele 1—2 férfi-rokon sorba járnak és pálinkát töltenek a vendégeknek. Káposzta után bab-főzelék kerül az asztalra, de ez már csak egyszer. Érdekes, hogy míg másutt levessel szokták kezdeni a lakodalmi ebédet, addig náluk nemcsak lakodalomban, hanem kalakában -- erről, nemzeti tánczaikról, lakásuk berendezéséről, köszöntő és hívogató verseikről majd más alkalommal közlök egyet-mást — és más hasonló alkalmakkor is

a leves csak harmadik sorban kerül az asztalra : többnyire ezzel végzik az ebédet, de sok helyütt a menü koronájaként „laște cu țucor“ (főtt tésztából való laska megeczukrozva) is kerül a vendégek elé. Étkezés után a fiatal-ság tánczba fog, míg az öregek az asztal körül üldögélnek tovább is s isznak és énekelgetnek ; ezek tánczra csak másnap csábíttatják magukat.

Estefelé a nászasszony újdona-túj kis csöbröt hoz félig vízzel töltve és virágokkal, szalagokkal, kendőcskékkal díszítve. Ezt az udvarban felállított asztalkára helyezik, a menyasszony és vőlegény melléje állanak s ott várják. a míg a vendégek egyenként kijönnek s mindenikök pénzt dob és egy csepp pálinkát tölt a csöbörbe, a bőség jeléül. Miután megtelt a csöbör, a meny-asszony és vőlegény leemelik s a nászasszony és koszorúsasszonyok kíséretében a kertbe viszik, ott a tartalmát egy fa tövébe öntik ; a pénzt természetesen összeszámlálják és zsebrerakják. Vacsora előtt az asszony-nép — ha ugyanabból a faluból valók, a melyben a lakodalom van — hazamegy az ajándékokért (cinsta, olv. csinsztä), míg a távolabbról jöttek már magukhoz-ták ajándékaikat. Ajándék nélkül, legyen az bárminő csekély értékű is, lakodalomba senki sem megy ; mert az nagy szégyen lenne, az olyan vendégnek nincs becsülete. Ajándékul többnyire kendőt, a módosabbak szoknyára vagy kötényre valót visznek s a mellett kalácsot, sőt más élelmiszereket is. A kalácsok többnyire barna lisztből vannak és annyiféle formájuk, a hány házból valók. Vannak egészen lapos, minden dísznélküliek, vannak olyanok, a melyekbe köröskörül tyúktojásokat dugnak s azokkal együtt sütik meg, vannak aztán olyanok is, a melyek öt-hat lepényből állítvák össze, ezek közül a legnagyobb van alul, a fölött kisebb, ismét kisebb s fent csúcsban végződik, melyen aztán egy nyers avagy főtt koppasztott csirke begyeskedik. Az ajándékokat éjfélig a konyhában vagy a kamarában tartják.

Éjfélkor történik meg a konty feltétele. Ekkor a menyasszonyt a kamarába vezetik, a hol az édes anya és a nászasszony, néhány néne és a legmeghittebb barátnő segédkezése mellett leszedik a menyasszony fejről a koszorút s fölteszik a kontyot, a mi a konty komplikált szerkezetére való tekintettel sok fáradságot és jókora időt igényel. A kontyot egy patkós alakú vastag drót köré tekerik, s aztán az így feszesen körülcavart hajfonatot még oda is varrják a dróthoz. Erre jö egy kis főkötő, a mely bárminő egyszerű lehet. Erre a vőlegény által ajándékozott selymekendővel vagy fátyollal hátrakötik az új menyecske fejét, úgy hogy a kendő avagy fátyol a sarkáig érjen, reá díszül két-három sor pénz jön s az egészet bársonyszalagokkal és üveggyöngyből való boglárokkal erősítik a kontyhoz. A felkontyozott menyasszonyt azután bevezetik a házba s előbbi helyére ültetik a vőlegény mellé. Ezután külön-külön behozzák az ajándékokat s most követ-

kezik a lakodalmi szokások legérdekesebbje, az ajándékok kihirdetése (striga cinstele). Ezt rendszeren egy olyan idősebb férfi végzi, a ki elég jó humorú és jól tudja a szokásos verset. Az ajándék-hirdető felállva, a letakarva behozott ajándékokat egyenként átveszi s a mennyre lehet észrevétlenül a ködmöne alá rejti, ha csak elfér ott s ezzel kezdi humoros mondókáját. E mondókában ügyesen beszövött szavakkal az ajándék szépségét, értékét kiemeli, az ajándékozót megdicséri és megnevezi végül pedig előhúzza az ajándékot s úgy tartja, hogy mindenki jól szemügyre vehesse: ha kendő, egészen szétbontja, lobogtatja és mind a két oldalát megmutatja, aztán odanyújtja a menyasszonynak. Így megy ez végig, míg az új menyecske csaknem egészen eltűnik az ajándékba kapott kendők, kalácsok és egyéb mindenféle halmazában. Igen rossz néven venné az ajándékozók bármelyike, ha ő róla megfeledkeznék az ajándék-hirdető, a kire nézve az a fő követelmény, hogy ne ismétljen meg semmit és mindig új ötlettel álljon elő.

Az ajándékok kihirdetése után azokat elrakják s következik a menyasszony-táncz. Ekkor a vőfély egy kis tálaeskát tesz maga elé s mindenki-nek, a ki a menyasszonynyal kíván tánczolni, elébb le kell szűrnia a taksát, a melyeknek persze maximuma nincs meghatározva, de a minimuma igen. egy hatosnál, azaz hogy húsz filléرنél kevesebb nem lehet.

Hajnaltájt ki-ki hazamegy pihenni, hogy másnap újult erővel folytat-hassák a mulatozást még délutáni négy óráig a menyasszonyos háznál. Ekkor hárman-négyen összeölelkezve, csoportokban, a menyecskék egymásközt s az „öregek“ meglehetősen rózsás hangulatban a vőlegény házához mennek át, hogy ott folytassák a murizást.

Ha más faluban lakik a vőlegény s nem apósának a házába nősil. — a mi nagyon gyakori eset náluk, ha pedig egyetlen lány az újdonsült menyecske, akkor épen elengedhetetlen — hanem ő viszi a maga házához a feleségét, akkor természetesen kocsikon mennek, még pedig a menyasszony valamennyi párnájával, ruháival és tulipántos ládájával megrakott első koesi az új párt viszi, a menyasszony a tulipántos ládán ül vőlegényével, most már férjével együtt, velök szembe a nászasszony, a kocsis mellett a zászlóvivő. Útközben most is megállanak néhányszor, leszállnak a kocsikról, pálinkáznak és tánczolnak. Bizonyos távolságban valamelyik öcs vagy egy cseléd a hozományul adott sertést, kecskét vagy tehenet hajtja a nászmenet után. Ha a menyasszony új otthona vőlegénye házánál lesz, a ház küszöbén az anyós fogadja, és kenyérrrel meg sóval kínálja az új házassokat, a kiknek addig nem szabad belépniük, a míg azokat meg nem izlelték; a kenyeret azért, hogy sohase fogyjon ki házukból, a sőt pedig azért, hogy az miként az étkeket megóvja a romlástól, úgy óvja meg lelköket s különösen házass-

életöket is minden bajtól. A menyasszony a nászajándékul kapott kendőkből férje minden női nemen lévő hozzátartozójának visz egyet-egyet.

A vőlegény házánál a lakodalmazás harmadnap délig tart, a mikor az új pár a násznépet a falu végeig kíséri s ott búcsuzik el szüleitől.

Nyárban hat héten át a kamrában rendeznek be lakást az egybekelteknek, kik a lakodalom utáni első vasárnapon a menyecske avagy a férj szüleihez mennek ebédre s ajándékot visznek magukkal a szülőknek és testvéreknek. Nyilvánosan addig sehol sem mutatják magukat együtt, míg valahová vásárra nem mehetnek, a mi a románoknál igen nagy szerepet játszik: a vásárlátogatás előttük a legnagyobb élvezet, elmennek oda akkor is, ha egy fillér sincs a zsebökben.

Dr. gróf Matuska Lászlóné.

Régi babonák és kuruzslások.

A m. nemzeti múzeumi kéziratár *Komáromi Énekeskönyvében* néhány érdekes babona, kuruzslás stb. van följegyezve. Az Énekeskönyvet az Egy. Philologiai Közlönynek múlt évi folyamában terjedelmesen ismertettem. Ránk itt csak az tartozik, hogy e kéziratós költői emléket a XVII—XVIII. század határán *egy falusi mészáros* irogatta össze. A benne lévő dalok, énekek 1617—1701 között kelhettek s maga a könyvecske 93 levélből áll. Az alábbi szemelvények a 70—80. levélről valók. Mivel ezek a levelek felfordítva köttetnek az előző részekhez, az idézetek a foliálás megfordított sorrendje szerint következnek. Idézni — sajnos — csak azokat a számokat tudtuk, a melyek szövege a nagyon megrongyolt lapokon még elég épen megmaradt.

Az kiben kigyó vagyon. Az körös fának haját, levelét meg kel törni és borban meg innya, avagy az eleven kinösöt az borban meg kel innya, meg gyógyul. Pro(batum). Fol. 80, b.

Részség ellen. Az fetskét égesd meg és az hamvat id meg. Fol. 78, a.

(Töredék a büvös körről.) Magad az kerítésben vagy ülle, vagy térdre áll(j) és imádkozzál egész étczaka; akármiképpen hijanak, ki ne gyűj, mert bizton nem árthatnak ha pedig ki g . . . , tehát megrontnak; elég tsaláld-sággal hinak kj, ki ne gyűj és azután semmit sem árthatnak, de ne gyűj ki a kerítésbül, mert megrontnak; se ne s . . . hozzájuk és semmi féle mesterséggel nem árthat. . . és meg átkoznak téged, hogy semmi fel. . . tehetnek neked; sem az puska semm. . . . és ha az taratzkal hozzád lü. . . Fol. 77, b.

Eb ellen. Ha valaki az eb szivét az bal holna alat hozdoza, 1 eb sem ugat rá, hanem meg némulnak. 77, a.

Ha valakit akarsz meg szeretni. Az fötskének az nyelvét tedd az nyelvéd alá. Probált dolog. Fol. 76, b.

Ha azt akarod, hogy lovad jó futó legyen. Ha kigyót találsz szengyer (Szent-György) nap előtt — napján találnál jobb volna —, ved fejét, szentesd meg és az nyelvét, tsináld szügyelőben és jó futó lészen. Fol. 75, b.

Ha az asszony nem szeret téged, vegyed az farkasnak bal lába velejét, hordozd nálad, senkit náladnál (jobban) nem szeret. 75, a.

Ha akarod, hogy az asszony, vagy leán valamit tsinál, mind meg beszéllye tenéked, ved az gala(m)b szivét és a béka fejét, mindeniket szárazd meg, törd meg és hints(d) meg az mellye fölöt az aluvónak, és mindent meg beszél. (U. o.)

Miképen kel az vasat az emberből kivenni. Vegyed az him lud . . . ganéjat, ted reá reggel a lyukra és estve, és ki gyün a vas, hogy ki husz(hatod). Fol. 74, b.

Nem lát senki. Önts(d) meg az hangya fészket és keverd el és taláj benne három követ, vereset, fejt, sárgát, hordozad nálad, senki sem lát. (U. o.)

Az házban mindenek el alusznak. . . Az igen meleg kementzére ted az menydirgő füvet, melnek valakik az ilatyát érzik mind elalusznak mind addik, míg ki nem veszed a füvet, ismét füstöld meg az házat vele. Fol. 74, a.

(Tolvaj ellen.) Az melly halotnak még harmad napja nintsen hogy el temették, arul az halotrul hoz egy marok földet, egyel (egyben?) ted az helyre, az honnan el loptak, és meg lészen, vissza eresztik. (U. o.)

Jó szerentsérül. Menny el uj hold vasárnap hangya fészkekhöz, végy egy marokal benne mind fészkestül hajts (hajtsd) által rajta és ezt mondgyad: Ur Isten, agy énnékem is hogy illen gazda lehessek, mint ezek az hangyálok; adgyon az Isten, nekem is anyi pénct, anyi jószágot, mint ennek van. Ezt háromszor kel mondani: Ámen. Használ. Fol. 73, b.

Koldús szerzest (?). Kócz, kócz, karikám, batkandum. Hány pénzed van csillagom. Förgeteg igen is vagyon. Bonus a vineo. Képes az ábrázat, Igaságomra mondom: Ugy megh külözhetném, hogy! Debreczeni koldusok szoktak evvel élni egymás között. Fol. 72, a.

(Talizmánok.) Az első szám a kézirat javítása alkalmával leragasztatott.

Item. Valamely köre metszess egy ökörfejű és saslábú embert és azt hordozd nálad, és felöled senki rosszul nem szól. Fol. 71, b.

Item. Vegyed az tüzkövet és metszess reá egy szájában tartó olaj ágot sas keselyüt és ezt ezüst gyűrűben csináltatván hordozd veled, sok vendég-ségben hivattatol és ott minden ember reád néz és csudál. (U. o.)

Item. Vörös köre metszess egy ember képpet a ki halon álljön és a feje fölött páva legyen és azt az vendégségben az asztal alá tegyed, senki a ki jobb kézzel eszik, meg nem elégeszik. (U. o.)

Item. Vegyed egy tiszta fekete ebnek a szivét és abban szúrj ismét egy tiszta fekete ebnek a fogai között egyet s hordozd a jobb kebeledben; valahol leszesz, az ebek téged nem ugatnak. Fol. 71, a.

Ha a farkas beliből mazzagot avagy kötelecskét csinálsz és azt a földben elásod, sem a lovat, sem a juhot, ha a fustélylyal ösztökölöd is, által nem hajthatod. (U. o.)

Vegyed az akasztott embernek az kötélét és a mely port avagy polvát a forgó szél a levegő égben felfüggesztett, tedd egy fazékban, annak utánna tedd ismét a többi vasékban (fazék), ha ottan tá(n)czolni fo(g)nak. (U. o.)

Vegyed az kakas(nak) az fejét és vidd az hangya határban, és nagy, sok idő múlva menj oda, találsz ott egy fekete, állallátszó virágos követ és azt hordozzad véled, ha valakitül kérés által akarsz (valamit) megnyerni. Fol. 70, b.

Vegyed az hollónak az monyát és erősen főzd meg és ismét vidd vissza a fészkében, mert a holló oly követ hoz az Vörös tengerül hogy mihelt véle a monyát meg éri, mindjárt megnyersülnek, és kikelnek. Azt a követ vedd hozzád és vagy lakatot vagy lánczot meg érendesz, mind el szakadoz ellene. (U. o.)

Jó szerencsérül való dolog. Puska és kard ellen. Szent György nap előtt két héttel, kigyót ha találsz, ved(d) fejét és tégy egy fokhajmagerezdet a szájában ásd a küszöb alá és öntözzed az(t), mindennap jobban (azból) kiesirázik vedd ki azt Szent György napján, míg az nap föl nem kel, varrd fekete vászonban és a süveged karimájába tedd, men(j) ki [házad e]ljeiben, minden téhennek egy-egy ördögöt látsz ülni az hátukon. Fol. 70, a.

Erdélyi Pál.

Szláv karácsonyi szokások Alsó-Domborún, Zalamegyében.

Karácsony előestéjén a házi gazda imádságharangszókor egy csomó szalmát visz be a lakószobájába, s midőn az ajtót megkoczogatva belép, következő beszéddel üdvözlí a már várakozó családját:

„Natom mladom letu zdravi veseli, tučni debeli, kak jedmi jeleni. Daj vam Bog puriče, račiče, konjiče, voliče, teliče, zrebieče, drobnu drobinu, prosu, hajdinu, za mleku dojaču, za decu zibaču, največ zlata i srebra, dušnoga zveličenja, mira božjega. Amen.“ (Kivánok ez újévben egészséget, örömet, kellő kövérséget, özike-frisseséget. Adjon az Isten pulykákat, ruczákat, csikókat, borjúkat, ökröket. apró majorságot, köles- és hajdina-kását.

tejhez fejkét, gyermekek bölsejét, igen sok aranyat, ezüstöt, lelki üdvösséget és istentől békességet. Amen.)

E beszéd után a behozott szalmacsomót asztal elé teszi, aztán egész háznépével letérdepel és imádkozik. Ennek végeztével a szalma egyrészt asztalra teríti és fehér terítővel befedi; a másik részét pedig az asztal alá rakja. Az asztalra terített szalma alá minden gabnafajból tesz egy keveset és végül a pénztárczáját is alája dugja. Az asztal alatt lévő szalmára pedig lehordanak a jobb módú gazdáknál — lószerszámot, fejszét, baltát, seprűt, rostát, fűrőt kalapácsot stb. Ezután a vacsora következik, a mely mákos mézes metéltből, öreg maszolt babból és száraz főtt gyümölcsből áll.

Éjféli misére egynek kivételével valamennyi elmegy. Mikor onnan haza jönnek, a jobb módú gazdákat a rokonság vagy a barátjai meglátogatják. Ekkor már a húsétel is előkerül. a mi hurkából, kocsonyából és boritalból áll.

Reggeli, illetőleg **hajnali mise** után a gazda felhossa a pálinkát, almát, kenyeret s esetleg a kalácsot és a következő szavakkal megkinálja hozzátartozóit :

„Daj nam dragi Bog se včakati kletu ovoga dneva, Kristuševoga narođenja zmenjšemi grehi, z vekšem obiljem“. (Adja a jó Isten, hogy a jövő év e napját, mint Krisztus urunk születése napját kevesebb vétékkel és nagyobb isteni áldással megérhessük.)

Karácsony másodnapján az asztalon lévő szalmából köteleket fonnak és a kertben, avagy az udvaron lévő fákat derékban megkötözik, mert azt hiszik, hogy így a jövőre jó termést adnak. A kakast és a gunarat ugyanekkor pálinkával megitatják, vagy magyar borssal etetik, mert akkor jobban szaporodnak a baromfiak.

Szlámek József.

NÉPKÖLTÉSZELET.

Göcseji „danajok“.

1.

Likas a dolmányom,
Rongyos a nadrágom,
Ej, sódér lapiczkámat,
Veri a kalapom.

Olyan vagy te rózsám,
Mint egy vad oroslán,
Ej, én meg olyan vagyok,
Mint egy szelid bárány.

Szegény vagy te rózsám,
Én is veled együtt,
Ej, annyi ágyunk sincsen,
Kire lefekügyünk.

Meguntam én mmár,
A gazdám konyháját,
Ej, össze gömbölygetett,
Kukaczos turóját.

Meguntam én immár,
A gazdám konyháját
Ej, sok eczettel főzött,
Kukaczos borsóját.

Meguntam én immár,
A gazdám konyháját,

Ej, dióhéjjal mérett
Büdös pálinkáját.

Haragszik a gazda,
De nem félek tőle;
Ej, jön a Szentgyörgynapja
Búcsut veszek tőle.

2.

Czintányéron, réztányéron popáca,
Fáj a szivem erre barna kis lányra.
De hiába fáj azért a te szived,
Mert úgy sem lesz az sohasem a tied.

Czintányéron, réztányéron pecsenye,
Szeretőnek szép a barna menyecske.
Többet ér egy menyecske, mint száz leány.
Nem mondja meg az urának, mit csinál.

3.

Mókuska felfutott a fára,
Piczike levelet hozott a szájában.
Úgy megválogatja a legényt,
Mint az asszony a főzőedényt.

Mókuska felfutott a fára,
Piczike levelet hozott le szájában
Úgy megválogatja a leányt,
Mint az asszony a főzőkalánt.

4.

Selyem kendőm, de én aztat nem vettem
Mind a féle szolgáló lány szereztem.
Selyem kendőm, sej haj! lehuzom a szememre,
Rá se nézek minden büszke legényre.

Kis kalpom, de én aztat nem vettem
Mind a féle kocsis legény szereztem.
Kis kalpom, sej haj! jobb szememen viselem
Leány legyen, ki előtt megemelem.

Kis kalpom darútollas, virágos,
Félre csapom, jaj de nagyon betyáros.
Babám vette sejeha, elmúlt vásár elején,
Reng a virág kis kalpom tetején.

5.

Nem vagyok én paraszt gyerek,
Úgy nézzetek én rám,
Tekintetes rokonom,
Úri familiám.
Ej élet, élet, kanász élet,
Az ám a gyöngy élet.

Apám uram az erdőben
Disznók után sétál,
Anyám asszony a faluban
Kenyeret koledál.
Ej élet, élet stb.

Itthon van-e a kanász,
Vagy a felesége?
Nem kell nekem a kanász,
Csak a felesége
Ej élet, élet stb.

Tűzre teszem a kanászt,
Úgy melegszen nála,
Ha megunom magamat,
Pipát gyújtok nála.
Ej élet, élet stb.

Megismerni a kanászt,
Ékes járásáról,
Elöl fűzött boeskoráról,
Tarisznya szíjjáról,
Disznó sz . . ral kipödrött
Fekete bajszaról.
Ej élet, élet stb.

6.

Azért, hogy én kanász vagyok,
Mind egy geróf úgy mulatok.
Tyuhajna! itt a régi kedvem,
Tyuhajna, újra legény lettem.

Tegnap vettem a boeskorom,
De azért ma széttánczoló.
Tyuhajna stb.

Félre csapom a kalapom,
Mert elhagyott a galambom
Tyuhajna stb.

7.

Sirhat az az édes anya,
Kinek sujszterlegény fia:
Mert nem tudja mely órában
Fullad a csirizes tálba.

Sirhat az az édes anya,
Kinek molnárlegény fia;
Mert nem tudja, mely órában
Fullad a lisztes ládába

Sirhat az az édes anya,
Kinek kanászlegény fia,

Mert nem tudja, melyik ólban
Fullad a disznóvályuba.

Sirhat az az édes anya,
Kinek tislérlegény fia;
Mert nem tudja, mely órában
Fullad a főstékes tálba.

Sirhat az az édes anya,
Kinek a fia katona,
Mert nem tudja, mely órában,
Lövök agyon a csatában.

8.

A szilvágyi telek alatt,
Ugyis tudik *) ám,
Egy kis kút van földél alatt,
Ugyis tudik ám
Közepében rozmaring szál,
Tudik ám,
Lányoké lesz a mennyország
Nem mondom én, ugyis tudják már.

A szilvágyi telek alatt,
Ugyis tudik ám,
Egy kis kút van földél alatt,
Ugyis tudik ám,
Közepében túskebokor,
Tudik ám,
Legényeké lesz a pokol,
Nem mondom meg, ugyis tudják már.

A szilvágyi telek alatt,
Ugyis tudik ám,
Minden széna széjjel maradt,
Ugyis tudik ám.
Gyere rózsám majd estére,
Tudik ám.
Rakjuk össze petrenczébe,
Nem mondom meg, ugyis tudják már.

9.

Erre gyere rózsám
Nincsen sár,
Nincs is az ajtómon
Semmi zár.

*) tudják.

Fölnyilik az ajtóm
Magától,
Az én rózsám gyöngye
Karjától.

Nyitva van az ajtó
Bejöhetsz,
Bontva van az ágyam
Lefekhetsz.

(1—9. sz. Szilvágy, Zala vm.)

10.

Már én rajtam elmúltak
A szép hatvan esztendőök.
De házuknál nem jártak
Soha leánykérők.
Bárcsak egyszer eljönne,
A ki engem elvenne.
A hátamat hasogatná,
Booskor szijjnak elszakgatná;
Csak vén leány ne lennék,
Pártát ne viselnék.

Bárcsak egyszer eljönne,
A ki engem elvenne,
A földjét felszántanám,
Szépen be is hordoznám.
Csak vén leány ne lennék,
Pártát ne viselnék.

Bárcsak egyszer eljönne,
A ki engem elvenne.
Árpáját learatnám,
Lova helyett kinyomatnám.
Csak vén lány ne lennék,
Pártát ne viselnék.

De még egy próbát teszek,
Talán szerencsés leszek.
Eljárok a pajtakra,
Pajtákról a sarkokra;
Ott összeszedem magamat,
Rinczes-ránczos pofámat.
Csak vén lány ne lennék,
Pártát ne viselnék.

(Bucsuta, Zala vm.)

11.

Volt énnékem feleségem,
Az is pedig kettő;
Egész héten nem volt kenyér,
Meghalt mind a kettő.
Ej élet, élet,
Próbálatlan drága kincs,
Hogyha kérdik, hol asszony,
Hála Isten, meghalt, — nincs!

Volt énnékem uram,
Az is pedig kettő:
Egész héten nem volt kenyér,
Meghalt mind a kettő.
Ej élet, élet,
Próbálatlan drága kincs,
Hogy ha kérdik, hol az ember,
Hála Isten, meghalt, nincs

(Szilvágy. — Az utolsó négy sort Páka vidékén, Zala vm. így éneklik:)

Ej élet, élet, szép virágszál
Próbálatlan drága kincs.
Hogy ha kérdik, hol az asszony
(vagy ember)
Megette a fenyé, — nincs.

12.

Tölts ide is, tölts oda is.
Hadd fürödjön a bajsom is.
Ej haj! igyunk rája
Ugyis elnyel a sir szája,
Ott lesz fáradt testünk
Csendes hazája.

Ez a jó bor inni való,
Nem czipöre kenni való
Ej haj! igyunk rája stb.

Ez sem részeg, ez sem józan.
Itt is ott is nagy hiba van
Ej haj! igyunk rája stb.

Nohát, nohát, nohát, nohát,
Igyunk egyet az irgalmát
Öregapánk is azt mondta,

Mikor a esőbröt hordozta
Igyál, igyál, igyál,
Ebadta fattya!

(Szilvágý.)

13.

Czinege, czinege,
Haragos pinyöke,
Éjféiben, hajnalban,
Szépen szól a fecske

Borom a pinczéiben
Magam a szöல்லöiben
Minden tüketöiben
A Jézus nevéiben.

Pohár a kezemben,
Bort iszom belöle,
A Jézus nevéiben.

14.

Addig üssük azt a vasat,
Míg tüzes,
Semmit sem ér az az erszény,
A ki üres.
Pénzt kell abba tenni,
Ki is kell azt venni.
Koresmárosné.

Beleillik a sült kappan
A czintálba.
Melléje még egy pohár bor
A javából.
Igyál jó barátom,
Néked azt kívánom
Élj sokáig!

(13—14. sz. Vakonya, Zala vm.)

15.

Három veréb, kan veréb,
Meg egy parti fecske.

Hajtsd föl babám a kulacsodat
Hadd forduljon erre.

Hadd forduljon erre,
Hadd kerüljön erre.
Igyál jó barátom,
Töled nem sajnálom!

*

Rerere
Váljék egészségünkre,
Ez a jó bor!

Ez a jó bor tessék,
Jézus dicsértessék!
Mind örökre dicsértessék!

16.

Asszony,

Ha az urad koresmából jön borosan,
Fogd a kezét, vezesd haza szépen lassan
Fektesd bele meleg ágyba,
Ottan strázsáld térdén állva;
— De csak a jókat.

Hallod ember,

Ha rossz lesz valamikor a te feleséged.
Készíts neki furkós botot, az lesz a te
reménységed.

Üssed, dobjad, verd a hátát,
Verd ki egyenkint a fogát
Az asszonynak;
— De csak a rossznak.

Ha az urad mindig ver is, te csak hallgass.
Ha hátadból szíjjat hasít, még se jajgass.
Nem messze van kesziszoku, kesziszoku,
Neki szoku, utoljára hármat iszu,
Denej-danaj.

(15—16. sz. Szilvágý.)

Gönczi Ferencz.

IRODALOM.

A néptudomány mai állása s főbb módszertani elvei.

III.

Igen tanulságos észrevételeket tartalmaz KRAUSZ művének az a része, mely a monda- és mesekutatással foglalkozik. Kiindulva azon tudományos hitellel igazolt tényből, hogy alapvető gondolataiban és szemléleteiben az egész emberiség *egynemű*, szerzünk a monda- és meseanyag vándorlásainak vizsgálatában három nagy folklore-területet vél különtartandónak, ezek t. i. 1. az ú. n. *óvilág* (Afrika, Ázsia és Európa); 2. *Amerika*, 3. *Ausztrália* s szigetei. Ezen területek mindegyikén, még mielőtt az egyes nemzetek kialakultak volna s a praehistorikus kutatások legmesszebb eső korait is megelőzőleg szakadatlan cserével s vegyüléssel adták át egymásnak a különböző törzsek hagyományait, mely szellemi érintkezés kifejlesztette az emberek elmetehetségét s létrehozta az egységes népeszmék változatait és sajátos képződéseit. Bár bizonyos, hogy a tartós szájbéli hagyomány kedvező viszonyok között szintén előmozdíthatja a monda- és meseanyag vándorlását országról országra s fordítását egyik nyelvről a másikra: mégis sokkal könnyebben és egyszerűbben történhetett ez, midőn még nem volt a különböző nyelvek válaszfala az emberek közt, vagyis midőn a hanggal való beszéd még legegységesebb fokán volt s a kölcsönös megértés eszközüül a jelközlés s a kezdetleges föliratok képbeszéde szolgált. Az eszméknek ezen oly tökéletlennek tetsző közlésmódjai voltak minden időben legjelentősebb eszközei a mondák keletkezésének és elterjedésének mindazéval együtt, a mi velük kapcsolatos. Az ily szempontból kiinduló módszeres mondakutatástól még távol vagyunk, bár kezdetei megindultak. Kiemelendők ezek sorából GAIDOZ monographiái a Melusine folyóiratban, ki a legkezdetlegesebb képeszmék továbbfejlődését a modern keresztény kultuszban mutatta ki mintaszerű feldolgozásban.

A GRIMM testvéreknek többektől ma is védelmezett nézete szerint valamely népnél található hagyományok nagyobb részét a legrégebb történetelőtti korszakokból eredő *törzsi örökségét* alkotják az illető népnek, melyen leginkább az egymásra következő nemzedékek téves emlékezete változtatott s kisebb mértékben a szomszédos népek befolyása. A modern népek hagyományaira való alkalmazásában ezen módszer azon felfogáshoz vezetett, hogy különböző népeknek hasonló folkloreja *közös ősiségre* vall s így keletkeztek indo-germán, szlávgermán, indo-árja folklore-rokonságok, melyek rendkívül sok képtelen és badar magyarázatokra adtak alapot.

Már KÖHLER REINHOLD fölismerete („Weimarische Beiträge“, 1856.), hogy a mondák és mesék, a mint közöttünk élnek, többszörösen átdolgozott maradványai bizonyos, aránylag kicsiny számú alapanyagoknak, melyeket valahol kigondoltak s innen aztán ezek tovább terjedtek. Hol van valamely mondai alapanyagnak eredete, az esetről-esetre külön vizsgálatra szorul. Az összehasonlító vizsgálatnál fődolog az alapelemeknek különválasztása a mai mondák és mesék tartalmát képező összetételes szerkezetekben.

Igen elterjedt s szándékosan nagyra növelt tévedés, hogy a változatok halmozásával s a változatokra való utalásokkal különösen emelkedik valamely monda-, vagy mesegyűjteménynek tudományos értéke. Ezzel voltaképp nem történik egyéb, mint megállapítása annak, hogy valamely elbeszélés anyaga különböző alakításban különböző helyen előfordul. A merész és tarthatatlan következtetések, melyeket egyesek a változatok alapján fölállítottak, kétes hírűvé tették az ily irányú kutatás egész értékét. Élesen kikel ezek ellen BÉDIER, ki szerint a legtöbb esetben lehetetlen meghatározni valamely hagyomány keletkezésének helyét és idejét s ha kimutatható is a változatok egyikéről a régibb kor, még nem következik, hogy a hozzátartozó másik változat is ilyen régi. A jelenleg divatozó fáradságos változatkeresés merőben meddő munka; mert csak ritka esetben mutatkozik a különféle átdolgozásokban valami olyan jel, melyből a közösségi kapcsolat természetére valami biztos következtetés volna vonható. BÉDIER nek ez a felfogása mindenesetre túlzás, melylyel szemben joggal hangsúlyozza NEWELL, hogy valamely természeti, vagy mesterséges jelenség alapos megértésére okvetetlenül szükséges változatainak egybevetése; mert csakis így juthatunk némi történeti következtetéshez. Akár becsesek, akár nem a nyerhető eredmények, a népiesség kutatójának mindenképp azon kell lennie, hogy a jelenségeket minden alaki eltéréseiben vizsgálhassa. Így juthatunk az illető hagyomány legeredetibb alakjának s anyagának ismeretéhez is.

Valamely népköltési hagyományt eredeti szövege szerint megállapítani legtöbb esetben merő lehetetlenség. A rege-, vagy mesemondó nép embere öntudatlanul mindig bizonyos mértékben költő is s hozzátehetjük, rendszerint kritikátlan elme. Midőn a hagyományt tovább adja, általános eljárás szerint azt egyszersmind újjáalakítja, kivéve ha rituális szövegeket, varázsigéket, ráolvasásokat, találós meséket mond el, melyeknél különös gondot fordít arra, hogy a megtanult szöveget a maga eredeti szavaival adja elő. Egyébként az elbeszélő éppenséggel nem tartja lényegesnek a közlés hűségét, hanem akár mivel az egyes részletekre már nem emlékszik, akár mivel előadásának érdekességét akarja fokozni, toldozgat új anyagokkal s kihagy részeket. Jó szerencse, ha a hagyomány továbbadásában legalább annak

magva megmarad. Az ilyen szerkesztésekből keletkeznek a nagyobb szabású epikai alkotások prózában és versben. Ilyenekkel szemben a kutatás feladata az elemekre való bontás s meghatározása azon alpanyagoknak, melyekből az illető népköltési mű alakult.

Legtöbbszörire a változatok csak azt bizonyítják, hogy valamely népköltési tárgy kedvelt s ismerete szélesebb körben el van terjedve; magára az anyagra nézve azonban tanulság nélkül valók. Ez okból annak, ki a népköltési hagyományok lélektani jelentőségét kutatja, rendesen elég ha egy, lehetőleg teljes és hiteles alakítással foglalkozik, minden egyéb számára fölösleges teher. Nem nagy értékűek a változatok helyeire utaló jegyzetek sem, ha csak a gyűjtő nem törekszik irodalomtörténeti, nyelvészeti és folklorisztikai észrevételekkel tanulságossá tenni magukban véve keveset mondó hivatkozásait.

„Miképen terjed el a mese, mi magyarázhatja meg az egyes részek egyezését?“ — kérdi a modern népkutatás egyik jeles képviselője H. I. FEILBERG (Am Urquell 1898 : 165—169. stb. 1.). „Volt-e valaha valami központ (a minőnek pl. Indiát vették), a hol a mesék nagy sokfélesége keletkezett s az egész világra elvándorolt? Vagy talán az „árja“ ősök bízták ezen szellemi kincseket fiaikra és unokáikra, kik oly módon hagyományozták késő utódaikra, hogy a hol rokonság van a népek közt, megvan a hagyományoknak is rokonsága? Avagy végül műveltségi áramlatok hordották-e szét a mondákat és meséket néptől néphez tekintet nélkül a rokonságra s ez esetben minő áramlatok voltak ezek? Ez a kérdés s docti dissentiunt. Nekem az a fölfogás tetszik leginkább elfogadhatónak“ — mondja FEILBERG — „hogy a műveltség volt a nagy meseterjesztő s hogy a népmesék közösségeiben ezek eredeti egységei foglaltanak. Akármiképp beszélték is el eredetileg a meséket s akárminő volt bennük a részek sorrendje, annyi bizonyos, hogy midőn a meséket újra előadták, e részeket össze-visszavetették, úgy hogy ezek mint a kaleidoskopban az üvegszemek minden forgatásra más-más képet nyertek. Mint egy lazaczfogásra használt eszkimónyi, melyet az éjszaki tenger a dán partokra vet, úgy vetődtek el a népek tengerének nagy szellemi áramlatai következtében rendkívüli távolságokra az ősi hagyományok s a mi a sok forgás alatt teljesen szét nem bomlott, miben még van valami élet, megragad s új virulásra kel, új hajtásoknak válik törzsévé a jelenben is. Mindez természetesen nem zárja ki, hogy eszmék s általános emberi viszonyokra vonatkozó elbeszélések mindenütt maguktól is keletkezhettek“. A tényezők, melyek a hagyományok tovaterjedését legalkalmasabban elősegíthették, kimutathatók minden vidéknek és népnek viszonyaiban; ilyenek voltak pl. a házalók, matrózok, koldusok, országjárók, a fonókák s másféle népgyülekezések.

Ha ezek szerint végső eredetükben a népmondák és mesék is ép úgy mint az irodalmi munkák *egy* szellem alkotásai, kérdés, hogy csakugyan egy bizonyos terület-e a forrásvidékük? BENFEY tudvalevőleg úgy oldotta meg a kérdést, hogy a nyugati népmesék Indiából kerültek Európába. E nézethez csatlakoztak a középkori francia irodalom népies anyagának kutatói is, kimutatván ennek egyezéseit keleti forrásokkal. Általánossá vált ezek alapján a felfogás, hogy az élénk keleti képzelődés teremtette meg a nyugati meséket s hogy ezek a középkori harcziás és békés érintkezések révén kerültek tájainkra. BÉDIER újból átkutatván e nézet alapjait, „Les Fabliaux“ (1893.) művében ellenkező meggyőződésre jut. Kimutatja, hogy a középkor nyugati íróinak egyike sem ismerte a keleti mesegyűjtemények fordításait, melyekben a tőle összeállított ezen korbeli 400 elbeszélésből összesen csak 13 nak találkozik mása, 11 pedig olyan, hogy előfordul ugyan a keleti anyagban is, de nem egyszersmind a fordításokban. A mi pedig a földolgozás természetét illeti, ebből is nyíltan kitetszik szerinte, hogy a keleti mesék nem lehettek a nyugatiaknak mintái; mert emezek előadása sokkal élénkebb, változatosabb, és logikusabb. Mindent egybevetve BÉDIER a középkori nyugati meséket az európai folklóre ősi hagyományának tartja, melyre a keletnek számbajöhető befolyása nem volt. NEWELL e felfogás merevségét avval enyhíti, hogy elismeri a keleti irodalmi gyűjtemények hatását a nyugati irodalmi művek keletkezésére; de szintén tagadja, hogy e hatás egyszersmind az élő hagyományokban, tehát a szorosan vett népmesék terén is működött. BENFEY szerinte abban tévedett, hogy a kétségtelen irodalmi hatásból következtetéseket vont a népszellemnek írásban föl nem jegyzett alkotásaira is. Ez utóbbi nem bizonyítható; az irodalmi érintkezés s a népiesség kölcsönös hatása külön utakon jár. Előfordulhatnak igen meglepő közösségek a népek gondolatvilágában olyan vidékeken is, melyek közt irodalmi kapcsolat sohasem volt lehetséges.

Igen tanulságosan világítja meg a mesevándorlás kérdését a jelen kornak egyik legkiválóbb folkloristája, KROHN KÁROLY. „Tisztán áll előttünk“ — írja ő „Eine uralte griechische Tierfabel“ című értekezésében (Am Urquell III: 176—181.) — „hogy ugyanazon mese különböző alakjainak elterjedése s általában a meseanyagok közössége nem *ethnologiai* föltételek-től függ, hanem a *földrajzi érintkezésben* birja magyarázatát. Nyelvelvi különbség éppenséggel nem vet akadályt a mese vándorlásának; mert nem a *nyelv*, hanem a *műveltségi befolyás* terjeszti a népies elbeszéléseket, tréfás előadásokat és mithoszokat. *Valóban kárba veszett fáradság indo-európai, vagy finn-ugor meseanyagokat kutatni; az ily irányú kísérletek csak arról tanuskodnak, hogy a néptudomány még nem bontakozott ki mindenütt a nyelv-*

tudomány pályáiból. A keleti, klasszikus és keresztény műveltséggel jutottak el mindenféle az emberiség legmagasztosabb és legszentebb eszméi. Miért ne terjedhettek volna ugyanez úton az alacsonyabb rendű és profán képzelet-akotások is? A műveltség szép szó; de mennyi visszaélés történik vele. hányszor szolgál ürügyül más társadalmi rétegek, nemzetek és felekezetek elnyomására?! Még ott is, a hol csakugyan a magasabb műveltség a hódító fél, mi mindent nem takar tekintélyesebb külsejének máza?! Nemcsak hit-hirdetők s igaz tudást terjesztő tanítók működnek a fölvilágosodás terjesztésében: hanem nyomukban jár s részben megelőzi őket a *commis voyageur*-ök egész serege s ezek nem épen magas, hanem gyakran igen alacsony színvonalú eszmékkel foglalkoztatják idegen embereiket. A hol két, vagy több nép egyazon politikai hatalom alatt egyesülve él egymás mellett hosszabb ideig, ott folytonos cseréjét s egymástól való átvételét tapasztaljuk a szellemi termékeknek a legalsóbb rétegekben is. Az emberi művelődéstörténetnek ez a fejezete, a néplélek mélyére ható rejtett áramlatok földérítése, azon kutatásoknak alkotja feladatát, mely napjainkban folklóre néven vonul be a tudományok Pantheonjába“

Hogy az ily irányú vizsgálatok mennyire jelentősek, még a legrégebb korok szellemi termékeinek megértésére is, érdekesen bizonyítja be KROHN ugyanez értekezésében avval, hogy Archilochos görög költőnek egy homályos közmondását („Sokat tud egy róka; de egy sündisznó még valami különöset“) mai állatmesékkel világít meg, kimutatván ezekben ama régi görög irodalmi művekben meg nem található alapot, melyre a szóban forgó közmondás céloz. „Szerencsére“ -- úgymond -- „van az irodalmi hagyományokon kívül élő szóbeli átörökítés is, mely nem kevésbé tartós s gyakran hivebb amannál. Igaz ugyan, hogy az a hagyomány, mely a nép ajkán él s terjed tovább nemzedékről nemzedékre, kissé megváltoztatja az eredeti alakítást; de ez a változtatás öntudatlanul, bizonyos lelki törvények szerint történik s többször évezredek át sem tér el annyira az eredetitől, a mennyire valamely mester-séges irodalmi feldolgozása ugyanazon tárgynak. E mellett az élő hagyományban az is megkönnyíti az ősi alak visszaállítását, hogy különböző vidékekről gyakran nagy mennyiségű változatok állanak rendelkezésre, melyekből kritikai egybevetéssel az eredeti elemek kellő biztossággal kihüvelyezhetők“.

Két meseszerkezet egybehasonlításánál rendesen azt szokás régiebbnek tekinteni, melyben kezdetlegesebb társadalmi viszonyoknak képe rajzolódik. Különösen középkori elbeszélések egymáshoz való viszonyának megítélésében, szeretik alkalmazni az ily alapú következtetéseket, mi azonban, mint NEWELL megjegyzi, téves. Rendes eljárás t. i. szerinte, hogy előhaladott műveltségű népektől átvett történetekbe kezdetleges műveltségi fokok szemlélete s felfogása

vegyül, még pedig kétféle módon, jelesül irodalmi közvetés esetén a régi színre való szándékos törekvéssel, folklorisztikai hatás esetén pedig az átvevő nép primitív képzeletéhez való alkalmazkodással. *Munkácsi Bernát.*

*

Az 1899. aug. 1—20. közt Kíjében tartott XI. orosz archaeologiai kongresszus munkálatai. Az XI. orosz archaeologiai kongresszus üléséről szóló jelentések sok olyan dolgot tartalmaznak, a melyek magyar szempontból is figyelmet érdemelnek. — *Golubovszki* előadást tartott a ,tábor'-ral való védekezésről, s úgy találta, hogy a ,tábor' szó tulajdonkép szekérvár s Dél-Oroszországban e védekező mód a legrégebb időkig visszavezethető. A szó eredetéről nem mondott véleményt. — *Szcepkin* az ó-szláv és a bolgár dialektusok osztályozásáról értekezett. *Niederle* „A szlávoknak a Kárpátok éjszaki részéből Magyarországra való vándorlása idejéről” tartott felolvasást. Nagyon tanulságos *Pogodin* értekezése, a ki kulturszók alapján az indogermán törzs viszonyáról a finn-ugorhoz tartott előadást. — *Florinszki* T. D. értekezése, a mint bő kivonatban az előtünk fekvő füzetből látjuk, nem elég tudományos. Szerzőnek nem sikerült — s nem is sikerülhet — bebizonyítani, hogy a morvaországi ,vlachok' tiszta tipikus szlávok. — *Lamanszki* az alánok-jászokról beszélt, s kutatásai körébe a magyar és moldva-oláhországi helyneveket is bevette. Ez éles elme vizsgálódásairól akkor fogunk beszámolni, ha majd felolvasása egész terjedelmében megjelenik. — *Knauer* a rusj (Русь): orosz szóról tartott előadást. Az ember szinte bámul, hogy mennyire csúrik-csavarják az oroszok nemzeti nevük eredetének vizsgálatát. Egyszer a Dnjeper, másszor a Volga hasonló hangzású mellékfolyócskájától, patakjától akarják leszámaztatni az ,orosz' nevezetet, pedig eredete olyan világos. Az arab írók — főleg Ibn-Rosteh megadják kérdésükre a feleletet. *Leviczki* a XVI—XVII. századi déloroszországi házassági szokásokról tartott előadást.

Végül megjegyzem, hogy több magyar szempontból is érdekesnek ígérkezett bejelentett felolvasás elmaradt. Ilyen többek közt *Budilovics*-é, a ki a magyar helynevekről óhajtott értekezni.

*

A német művelődés történet monographiái A múlt év végén dr. S. *Steinhausen* Lipcsében egy „Monographien zur deutschen Kulturgeschichte“ című vállalatot indított meg. A rövid időközökben egymástól függetlenül megjelenő kötetek a régi társadalom egyes osztályait, vagy foglalkozási köreit ölelik fel. Eddig a katonákról, kereskedőkről és orvosokról szóló részek jelentek meg s utánuk nyomban a parasztokról, bírákról és tudósokról szóló monographiák fognak következni. Mivel mi a középkor határán és a reformáció idején a németiséggel szoros művelődési viszonyban állottunk, megemlítendőnek tartjuk, hogy az új vállalatot különösen a XV—XVI. századi ritka forrásmunkák illusztrációinak példátlanul gazdag másolatai teszik nevezetessé. Az 5000 fa- és rézmetszettel rendelkező vállalat képeihez a szöveget előkelő tudósok írják. Most kibocsátott tervezetük szerint a következő néprajzi tárgyú köteteket fogják a közeljövőben könyvpiacra bocsátani: Vándor énekmondók, Vadászat és halászat, Házasság és családiélet, Boszorkányság és babona, Táncz és zene, Ivószokások, Viseletek, Tornák stb.. A kötetek ára 4 márkában (4 k. 40 fill.) van megszabva.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1899. évi november hó 15-én d. u. 5 órakor a M. Tud. Akadémia üléstermében tartott rendes felolvasó és vál. üléséről.

Jelen vannak: *Szalay Imre* min. tanácsos, elnök, *Munkácsi Bernát dr.*, *György Aladár* alelnökök, *Sebestyén Gyula dr.*, *Herrmann Antal dr.* titkár, *Feichtinger Győző* pénztáros, *Alexics György dr.*, *Balassa József dr.*, *Barta Sándor dr.*, *Jancsó Benedek dr.*, *Katona Lajos dr.*, *Kános Ignác dr.*, *Kurz Sámuel*, *Máder Béla*, *Melich János dr.*, *Posta Béla dr.*, *Semayer Vilibáld dr.*, *Tialios György*, *Tolnai Vilmos*, *Vikár Béla* és *Zolnai Gyula dr.* vál. tagok.

Elnök a felolvasó ülést megnyitja és felkéri *Jancsó Benedek drt.* hogy „Az újabb román nemzetiségi törekvések Magyarországon” című tanulmányát olvassa fel. A tanulságos értekezéshez *Alexics György dr.* és *György Aladár* szóltak hozzá, előbbi néhány nyelvészeti adalékkal bővítvén az értekező előadását, utóbbi pedig a felolvasásban is megemlített mőczok bővebb, kimerítőbb tanulmányozására híván fel az ethnographusok figyelmét.

Felolvasó ülés után választmányi ülés.

1. *Elnök* az ülést megnyitván, jegyzőkönyv-hitelesítőül *Jancsó Benedek dr.* és *Alexics György dr.* vál. tagokat kéri fel.

2. Az előző ülés jegyzőkönyve felolvasatván, hitelesítettik.

3. *Főtítkár* bemutatja a M. Népr. Társaság és a M. Nemzeti Múzeum közötti kapcsolat megállapítására kiküldött bizottság jegyzőkönyvét, a melyet a vál. tudomásul vesz.

4. *Elnök Torma Zsófia dr.* alapító tag halálát jelenti. Vál. jegyzőkönyvben ad kifejezést részvétének.

5. *Munkácsi Bernát dr.* a keleti szakosztály szervezésére kiküldött bizottság munkálatait terjeszti elő. Felolvassa egész terjedelmében a szakosztály ügyrendjét és jelentést tesz a Keleti Szemlééről, mint a szakosztály folyóiratáról, mely a Magyar Néprajzi Társaság és a Keleti Keresk. Akadémia támogatásával fog 15—20 ivnyi terjedelemben megjelenni. — *György Aladár*, *Sebestyén Gyula dr.*, továbbá az *elnök* szóltak az előterjesztéshez s azon nézetüknek adtak kifejezést, hogy a szakosztálynak a M. Népr. Társasághoz való viszonya minél határozottabb formában jusson érvényre, különösen a mi az anyagi ügyeket és a könyvtárt illeti. *Munkácsi Bernátnak* azon felvilágosítása után, hogy az ügyrendben a Társulathoz való közvetlen kapcsolat ki van fejezve, vál. elhatározza, hogy az ügyrendtervezetet elfogadja, de megtoldja azzal, hogy a szakosztály könyvein bélyegzővel jelölendő meg a társaság tulajdonjoga.

6. *Munkácsi Bernát* jelenti, hogy a keleti szakosztály egyelőre 20 szakemberrel kezdi meg működését. Tud. szolgál.

7. *Sebestyén Gyula dr.* a Vallás- és Közokt. Minisztérium által adott 2000 koronás évi segély helyes felhasználásának megállapítására egy költségvető bizottság kiküldését indítványozza, úgy hogy előleges megbizásképen vegye fontolóra

majd a folyóirat 10 füzetre való kibővítését Vál. a bizottságba kiküldi *Munkácsi* Bernát dr. elnöklete alatt *főtítkárt*, *pénztárost*, továbbá *Erdélyi Pál* dr., *Jankó János* dr., *Margalits Ede* dr., *Tolnai Vilmos* dr. és *Zolnai Gyula* dr. vál. tagokat és elhatározza, hogy a Társaság folyóirata ezentúl 40 ivnyi terjedelemben 10 füzetben jelenik meg.

8. *Sebestyén Gyula* dr. felhatalmazást kér arra, hogy az *Ethnographia* 10 évfolyamából készült tartalomjegyzék és egy taggyűjtő levelezőlap kíséretében felhívásokat küldhessen szét az országban. Ezen felhívást csatolni óhajtja néhány tudományos folyóirathoz és külön is elküldené papoknak, tanítóknak és minden czélszerűnek mutakozó czimekre is. 10 · 15.000 drb felhívás nyomtatására kér felhatalmazást. *György Aladár* jó magánczimekre, *Zolnai Gyula* dr. pedig a középiskolákhoz ajánlja a felhívások küldését. — Vál. a főtítkár és a hozzászólók indítványát elfogadja és a nyomtatásra a felhatalmazást megadja.

9. *Pénztáros* jelenti, hogy az ülés napjáig volt: Bevétel: 2485 frt 62 kr. Kiadás: 2329 frt 14 kr. Készpénz: 156 frt 48 kr. Új tagul *Temesváry Rezső* drt ajánlja: *Semayer Vilibáld*; megválasztatik. — Kilépnek: *Krausz Jakab*, *Jovanovits János*, *Pitvaros község*, *Berzsenyi Gusztáv*

10. *Főtítkár* utal arra, hogy a választmány többször hangoztatta a folyóirat nyomtatási költségeitnek magas voltát, kéri tehát a választmányt, hogy ez a sürgtetett kérdés most lévén időszerű, olesőbb előállításra szólítsa fel a nyomdát. — Vál. elhatározza, hogy több nyomdától ajánlatot kér és azután határoz.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja. K. m. f. *Szalay Imre*, elnök, *Kováts László*, titkári segéd, jegyző. Hitelesítik: *Jancsó Benedek* dr. és *Alexis György* dr.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1899. évi december hó 20-án a M. Tud. Akadémia üléstermében d. u. 5 órakor tartott rendes választmányi üléséről.

Jelen vannak: *György Aladár* alelnök elnöklete alatt *Munkácsi Bernát* dr. alelnök, *Sebestyén Gyula* dr. főtítkár, *Feichtinger Győző* pénztáros,, *Balassa József* dr., *Baróti Lajos* dr., *Erdélyi Pál* dr., *Gönczi Ferencz*, *Huszka József*, *Katona Lajos* dr., *Kúnos Ignác* dr., *Kurz Sámuel*, *Máder Béla*, *Tialios György* és *Vikár Béla* választmányi tagok és a jegyzőkönyvet vezető titkári segéd *Kováts László*.

Elnök az ülést megnyitván, felkéri *Vikár* Bélát, hogy előadását újabb népdal-gyűjtése eredményéről tartsa meg. A fonográffal élenkített előadás után *Sebestyén Gyula* dr. értekezett a „Haláltalan Detré“-ről. A felolvasó ülést zárt választmányi ülés követte.

1. *Elnök* a választmányi ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére *Erdélyi Pál* dr. és *Balassa József* drt kéri fel.

2. Az előző ülés jegyzőkönyve hitelesítettik.

3. *Főtítkár* a) jelenti, hogy a taggyűjtő felhívásokat a „Századok“ decemberi száma mellékletül hozta. Még több tudományos folyóirathoz és laphoz szándékozik csatolni a felhívást. A kereskedelmi Minisztérium a Társaságnak 100 frt ára bélyeget adományozott, hogy a taggyűjtő felhívásokat ezzel küldhesse. —

Választmány a főtitkár jelentését tudomásul vette és a kereskedelmi miniszternek köszönetét nyilváníttja. — *b)* Jelenti, hogy a külföldi tiszteleti és külső tagok díszoklevelei még nem küldettek el; a belügyminisztérium előbb az illető tagok pontos lakezimét kéri. Tudomásul szolgál.

4. *Pénztárnok* a a költségvető bizottság nevében tesz jelentést a zárszámadásról, az 1899. évi mérlegről és az 1900. évi költségvetési előirányzatról. Tudomásul szolgál. — *b)* Indítványozza, hogy ezentúl az összes budapesti tagokat hívja meg a választmány a felolvasó ülésekre. Választmány elfogadja.

5. *Elnök* indítványára a választmány *Posta Béla* dr. helyére, a ki Kolozsvárra költözött, *Mahler Ede* drt választja meg.

6. *Kúnos Ignác* dr. jelentést tesz a „Keleti Szakosztály“ megalakulásáról, a mely az ügyrenden annyi változtatást tett, hogy az alelnöki állás helyett egy második elnököt szervezett és a szerkesztői mandátumot nem élethosszra hanem 5 éves ciklusra adja. — Elnökül megválasztottak *Zichy Jenő* gróf és *Vámbéry Ármin* dr. Titkárrul: *Kúnos Ignác* dr., szerkesztőkül: *Kúnos Ignác* dr. és *Munkácsi Bernát* dr.

7. Új tagokul megválasztottak: *dr. gróf Matuska Lászlóné*, *Liptó-Szt-Miklós*; *Kohlbach Bertalan*, *Kaposvár* (mindkettőt aj. *Munkácsi Bernát* dr.); *legifj. dr. Szász Károly*, *Budapest* (aj. *Erdélyi Pál* dr.); *Éber László* dr. *Budapest* (aj. *Sebestyén Gyula* dr.). — Kilépett: *Főkövi Lajos* *Szeged*ről.

9. *Zolnai Gyula* *Pápai Károly* *Anthropológiájának* kiadására nézve tesz kérdést. Választmány a kiküldött bizottságot jelentés beadására kéri.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja. K. m. f. *György Aladár*, elnök, Jegyezte *Kováts László*, titkári segéd, jegyző. Hitelesítik: *Erdélyi Pál* dr. és *Balassa József* dr. vál. tagok.

NÉPRAJZI HÍR.

Bastian a berlini egyetemen. A németek kitünő ethnologusának, *Bastian* Adolfnak, II. Vilmos császár külön tanszéket állítottatott fel a berlini egyetemen. Az ősz tudós, a ki mellé két helyettes tanár is rendeltetett, jelenleg 74 éves. Eredetileg orvosnak készült, de ethnologiai művei révén 1868-ban már a berlini udvari múzeumok néprajzi osztályának élére került. 1886-ban titkos államtanácsos. Lett s ugyanakkor lett az új „Museum für Völklerkunde“ igazatója is. Ez idő óta a déli tenger szigetlakóinak primitív viszonyait tanulmányozta nagy előszerzetettel. Legutolsó tanulmányútjáról csak pár hónapja érkezett haza. Az egyetemes néprajzi tudományok úttörő munkását érő újabb kitüntetés bizonyos mértékben szintén nemzetközi jellegű, mert egy fiatalnak tekintett tudomány térfoglalását jelenti.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XI. évf.

1900. márczius

3. szám.

ADALÉKOK A MAGYAR HALOTTI SZOKÁSOK POGÁNY HAGYOMÁNYAIHOZ.

Kiegészítésül a régi magyar lovas temetkezés keleti változatairól irt tanulmányomhoz (Ethn. VII: 297—323. ll.) ezúttal a *jelenkori* magyar halotti szokások köréből szándékozom néhány oly részletet bemutatni, melyeknek teljesebb fejlettségű s lélektani kapcsolatainkban világosan szemlélhető másai megtalálhatók a magyarral régibb történeti korszakokban érintkezett keleti, különösen a nyelvileg rokon népek között. Az ily egyezéseknek főkép a halottak kultuszában van meg az a jelentősége, hogy alapjukon ősi eredetre vonhatni következtetést; mert az átörökölt képzetekhez s ezek külső nyilvánításának szokásos módjaihoz semmilyen terén a nép lelki életének nem olyan szivós a ragaszkodás, mint épen itt, hol a megrendítő események fájdalmas hatása s az ember legerősebb erkölcsi érzése, az elhunytak iránt való kegyelet működnek közre a hagyományos gondolkodás kifejezéseinek lehető változatlan fentartásához és tiszteletéhez. Sajnos állapot, hogy magyar részről még az ily irányú kutatásokhoz is rendkívül csekély és fogyatékos anyag áll rendelkezésünkre; miért is szolgáljanak az itt közölt észrevételek egyszersmind figyelmeztetőül gyűjtőink számára, kik ezek szemmel tartásával bizonyára még sok becses és tanulságos adattal fognak járulhatni halotti népszokásaink ősi elemeinek földerítéséhez.

*

ISTVÁNFY GYULA a palócz temetési szokások leírásában a következő érdekes eljárásról tudósít (Ethn. V: 182.): „Az áldott állapotban elhalt nő mellé egy kis inget, egy szál vékony viaszgyertyát és egy krajczárt is helyeznek, a mit a kiszemelt *keresztanya* köteles adni. Palócz hiedelem szerint ugyanis a

gyermek megszületik még a koporsóban is, arra kell tehát a kis ingecske, az egy krajczárt pedig azért teszik a koporsóba, hogy az ujdonszülöttnek a másvilágon legyen mivel megvennie a világosságot, a kis viaszgyertyára meg a keresztelés alkalmával lesz szüksége. mert úgy vélik, hogy az ily gyermekeket Keresztelő Sz. János az utolsó ítélet napján a Jordán vízében meg fogja kereszteni, valamint a halva született és kereszteletlen gyermekeket is, a kik mellé ingecskét, krajczárt és viaszgyertyácskát szintén helyeznek a koporsóba“.

Látni való e szokásban, hogy a nép a sírba tett holmikkal az elhunynak lelki szükségletéről kíván gondoskodni, mely nélkül t. i. boldogulását a túlvilágon ép oly kevésbé képzelheti, mint a földön az élőkét. Más vidéken a népszokás nem ily egyoldalúan jár el, hanem törődik a test kívánalmaival is. WLISLOCKINÉ DÖRFLEER FANNI szerint (Ethn. IV:208.) az az eljárás divik némely magyar helyen, hogy a gyermekágyban elhalt nőnek koporsójába tűt, czérnát, gyermekpólyát s a gyermek ápolásához szükséges egyéb holmikat raknak nyilván azon hitttel, hogy az elköltözött anyai kötelességeit a más világban is gyakorolja. Lényegében ez a szokás is a halottnak erkölcsi szükségletében akar segédkezni, de már egészen fizikai szempontokat követ az, mely a koporsóba egy darabka kenyert s egy pénz darabot helyeztet, bár itt sem hiányzik az eredeti szándékot leplező „keresztényi“ magyarázat, mely szerint a halottnak azért volna szüksége e készsége, hogy a mennyek országába vezető út hét vámszedő helyén eleget tehessen a követelményeknek.¹ Nem változtat e szokás tanulságán, hogy katolikus vidékeken a halotthoz adott kenyert szentelt vízzel nedvesítik oly magyarázattal, hogy ez óvó intézkedés következtében nem fogja szárazság sujtani a föld termését. Eredeti és igazi célja ez eljárásnak a halottnak útravaló eleséggel való ellátása, a mely végből helyenként hüvelyes veteményeket is tesznek a koporsóba. Hasonló régi szokásról tesz említést BARTHOLOMAIDES (Not. com. Gömör, Leutshoviae 1808; 453. l.): „Tumbae imposito cadaveri olim ex singulo genere frugum partem addebant“.² Megegyezik jelentésében evvel az a szokása némely magyar

¹ L. WLISLOCKI HENRIK „Tod und Todtenfetische im Volksglauben der Magyaren“ című becses értekezését a „Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien“ 1892. évfolyamában (XXII. köt.; Neue Folge XII köt.): 173. l.

² IPOLYI: Magyar Mythologia, 555. l.

vidéknek, hogy a csecsemő gyermek koporsójába az anya emlőiből néhány csepp tejet ereszt állítólag azért, hogy a tej minél hamarabb elapadjon (W^{LISLOCKINÉ}: Ethn. IV:116.), helyesebben fölfogva, hogy az ekkép éhségében kielégített gyermek a tej további megmaradását ne kívánja. Kétségtelenül útravaló készség a pénz is, melyet a borsodi matyó halottnak egy krajczár összegében a „jó kezibe“ tesznek, hogy „*átvigyék a Jordán folyón*“ (Ethn. VII:281.), a hosdáthinak pedig esetleg nagyobb, jelesen „egy piczuláig“ terjedő bőkezűséggel a *nyelve* alá (u. o. VI:122.).

Mindezen szokások apró törmelékei, mondhatnók csökevényei, a pogány magyarok ama temetkezési rendszerének, melynél fogva ép úgy, mint a szkithák, hunnok, avarok, kúnok s más keleti népek tették s mint ez ma is divatban van Ázsiának jóformán minden kezdetleges műveltségű népénél, vele adták a halottal a földi életben szükségelt legfontosabb tárgyait s különösen a válás alkalmával bőségesen elláták étellel (I. Ethn. VII:297—98.). Hogy a jelenkorból csak egy világos analógiát idézzünk, nézzük, mikép érvényesül e rendszer s mikép világlik ki igazi értelme legközelebbi nyelvrokonainknál, a voguloknál és osztjákoknál. E népek hite szerint „minden attól függ a jövő élet alakulásában, hogy *részesül-e a testtől eltávozott lélek a megfelelő ápolásban és gondozásban övéinél s hogy kellőleg fölszerelték-e ezek nagy útjára*. Az alapfelfogás pedig ezek tekintetében az, hogy a *lélek valameddig más testhez nem csatlakozik, előbbi testi életét folytatja*, más szóval, *foglalkozásai és szükségletei teljesen egyneműek az eddigiekkel*. A temetkezési szokásoknak legtöbb részlete azon eszmét fejezi ki, illetőleg azon törekvés szolgálatában áll, hogy a halottnak meglegyen mindene, a mit életében kedvelt; meg ne szoruljon semmiben, mi az előtte álló feladatokhoz kívánatos. Ezen törekvéssel nyer nyugtot mindkét fél, az elvált lélek úgy, mint a hátramaradottak, mely utóbbiak t. i. csak a halott illő ellátásával kerülhetik el azt a veszedelmet, hogy az elköltözött fenyegető megjelenésekkel és csapásokkal ne figyelmeztesse őket mulasztásaikra“ (NyK. 29:13—14.). E nézeteknek megfelelőleg a kondai osztjákok *annál több inget adnak a halottra, mennél gazdagabb s mindezek fölé néha még egy subát is raknak*. A sok ing itt bizonyára arra való, hogy *a halott a más világon fehérneműjét válthassa*. A felső-kondai voguloknál a „mint a halottat a koporsóba helyezték, az asszonyok *különböző ételeket kezdenek készíteni s mind-egyiket a halott mellé állítják*. Így pl. legelőbb sült fajtót, aztán főtt rénszarvas-húst, majd tehénhúst hoznak s *mindegyik tából egy darab-*

kát a koporsóba tesznek, midőn az ételeket elviszik. Végül még *dohányt, pipát* s ha az elhunyt tubákos volt, *burnótszelenczét* raknak a koporsóba, a hova egy kis *pálinkát* is öntenek, továbbá néhány *pénzdarabot* tesznek“ (u. o. 15.). Célja e szertartásnak *a halottnak ellátása útra való eleséggel és pénzzel*. De maga a ruházat, étel és pénz nem elég a túlvilág minden szükségletének kielégítésére. A halott ott épen úgy foglalatoskodik mindenféle mesterséggel, ügyyel-bajjal, mint az élők napfényes világában; szüksége van tehát mindenkifölött *halász-, vadász- s úti szerszámaira*. E végből az éjszaki vogulok és osztjakok részben a sirba bocsátják, részben melléje helyezik az elhunytak *íjját, nyilait, fejszékét, kését, szaruját, üstjét, hálóit*, ennek egyes részeit a *parafákat, súlyeszöket* stb., *ladikját, szánját, rénhajtó rúdját, hótalpais, rénhámjait, réncsengetyűjét*, mely utóbbiak helyét a délieknél a *lóiga* váltja föl. Hogy vonó állatban sem legyen hiány, a temetkezésnél *leölik az elhaltak legkedveltebb réneit* s miután húsát a halott lelkével közösen tartott vendégségen elköltötték, csontjait a sir mellé ássák, koponyáját pedig a rajta hagyott szarvakkal valamely közeli fára aggatják. A kondai osztják nő temetésénél vele adják egy nyirhéjkosárban *varrószerszámaait* s leánynál még ezen felül *szalagjait*. A déli osztjakok általában ráteszik a gyermek sírjára *felfordított bölesőjét*, melyet a felsőkondai vogulok az erdőben bizonyos meghatározott fára akasztanak (l. u. o. 16—17. ll.). Íme, ezek teljesebb változatai a fent idézett magyar népszokásoknak, melyek nem hagynak fenn kétséget az iránt, hogy ez utóbbiaknak eredetileg mi volt a rendeltetésük, akármint módosította is a megváltozott vallás- és világfelfogás magyarázatukat.

*

↳ PINTÉR SÁNDOR a palóczok halotti szokásai közt mint csak némely „had“-ban s ritka esetben gyakorolt eljárást említi meg azt, hogy „18—24 éves korban elhalt (s csakis ilyen) fiatal embernek mellére lópatkót helyeznek s azzal el is temetik“. „Ez is ősi szokásnak maradványa“ — jegyzi meg a közlő — „azon időkből, midőn még *lovakkal temetkeztek*; úgy látszik, ma már elégségesnek tartják ló helyett annak patkóját áldozatul hozni a szokásnak“ (Ethn. II:109.). Tud ily szokásról ISTVÁNFY GYULA is, ki szerint Felső-Hevesben ama szekér-derék alá, melyen a halottat kiterítik, „rendesen egy dézsa kútvizet, a halott mellére pedig vasat, pl. patkót, vagy vasalót szoktak tenni, hogy föl ne dagadjon, azt hívén, hogy míg a vasdarab egyfelől nyomást gyakorol a

holttestre, másfelől meg a víz annak puffedségét leszívja magába“ (u. o. V: 182.).

BINDER JENŐ nem találja eléggé igazoltnak PINTÉR magyarázatát; szerinté a holt mellére tett lópatkónak egészen más a jelentősége. „Már Grimm megjegyezte, hogy az aczél gátló hatással van a szellemek működésére s LIEBRECHT nagy apparátussal mutatja ki, hogy közönségesebb érczemek, de különösen a vas és aczél s a belőlük készült tárgyak (tü, kés, kules, kard stb.) a néphitben mily gyakran szerepelnek védő eszközül szellemekkel s mindennemű varázsszal szemben. Ily szerep jutott névszerint a patkónak is, melyet az angolok, francziák és svédek a küszöbre szegeznek a kísértetek ellenében; a svédek gyermekeik feje vánkosa alá is teszik, hogy a rángástól megóvják“ (Ethn. II: 271.).

Látszólag az utóbbi felfogás mellett szól az a körülmény, hogy a lópatkón kivül más vasszerszám, jelesen a vasaló is végezheti az előbbinek szolgálatát; ámde figyelembe veendő, hogy PINTÉR adata szerint a lópatkó alkalmazása *csakis 18—24 éves korban elhunyt fiatal ember-nél* történik s hogy ezt a halottal együtt *el is temetik*. Itt nyilvánvaló, hogy a lópatkó *a legénykedő fiatalság* halotti készsége, a mint a hajdani lovas harcosok is leginkább ilyen korú fiatal emberek voltak. Azután meg a patkónak sirba tétele is bajosan választható el a régi (nyilván már keresztségre tért) magyaroknak azon eljárásától, hogy a vitéz sirjába nem ugyan magát a lovát, hanem ennek jelképét, a zabolát, kengyelt stb. tették (l. Ethn. VII: 298.), úgy a mint az egykori lovas temetkezés ily jelképi maradványait megtaláljuk még a beltiri tatárok-nál (u. o. 313.), a kirgizeknél (u. o. 314.), a telengut-tatároknál (u. o. 316.) s a kelet más népeinél. Így magyarázván a lópatkó szerepének eredeti értelmét, a helyében használt más nehéz tárgyét alkalmasan úgy képzelhetjük, hogy teljesen elhomályosulván az előbbinek alapeszméje, benne azon vonás vált feltünővé, hogy a halott mellét megnyomja, ezen czél pedig patkó hijában természetesen más eszközzel is elérhető. Az eredeti jelentés félreértéséből, vagy elfelejtéséből eredő népszokás-változatok rendkívül gyakori jelenségek a folklóre-vizsgálatok körében.

*

A palóczok „halottaikat rendszeren festetlen fenyőkoporsóban temetik el, párna helyett mindenik halott feje alatt *gyallás*‘ (gyaluforgács) van“ — írja ISTVÁNFY (Ethn. V: 183), ki ugyan ezt a szokást kissé bővebb alkalmazással a borsodi matyó népnél is

megfigyelte. Itt „a koporsó fenekére is tesznek gyaluforgácsot, azt fehér lepedővel letakarják; a halott feje alá meg gyaluforgácscsal vagy szalmával kitömött kis „gyócpárnát” helyeznek el“ (u. o. VII:281.). Mi értelme van itt a gyaluforgácsnak? Azt hiszem fölvilágosítást nyújt e kérdésben az éjszaki osztjakoknak az a szokása, mely szerint a legjobb ruháikba felöltöztetett halottakat a koporsóban *mohára és rénszörre, vagy pedig gyaluforgácsra fektetik*, tehát ugyanazon készséggel látják el, melyet a *világra jövő csecsemőnek* adnak, nyilván oly gondolattal, hogy *a halál is születés*, belépés egy új világba, afféle mint a gyermeké (l. NyK. 30:17.). Megjegyzendő ehhez, hogy az éjszaki vogulok a bölcső aljába *puha fatörmeléket* tesznek, mely a pelenkát helyettesíti s a mint nagyon átnedvesedik, tisztával cserélik föl. Törlő kendő gyanánt az éjszaki vogulok és osztjakok *puha gyaluforgácsot* alkalmaznak. A gyaluforgács tehát a palócz koporsóban azon ósrégi műveltségi állapot maradványa, midőn még a vászon (úgy mint ma is még az éjszaki voguloknál) nem volt oly könnyen szereshető birtoka minden egyszerű embernek s nem volt oly kicsiny értékű, hogy ágyalja és párna czéljára is használhatták volna. Sok helyt ma is gyaluforgácscsal töltik meg az ágy szalmazsákját s midőn még nem volt földművelés és nem volt könnyen és nagy mennyiségben hozzáférhető szalma, ennek helyét bizonyára általában a gyaluforgács pótolta.

*

Egy másik érdekes szokás, melyről ISTVÁNNFFY a palócz temetkezés leírásában megemlékezik, az, hogy ama négylábú széket, melyre a gyermek koporsóját helyezik, „midőn a gyászmenet elindul mindig felszokták dönteni s mindaddig úgy hagyják, míg vissza nem térnek a temetőből, azért, hogy a megholt gyermek is békén nyugodjék majd sirjában“ (Ethn. V:184.).

Helyesebben azért, hogy az esetleg nyugtalan lélek a megszo-kottnak képzelt széket, még egyszer más személylyel ugyanazon célra, mint ő, föl ne használtathassa. Mert *efféle okból fordítják föl a vogulok és osztjakok is a sír mellé helyezett ladikot, szánat, bölcsőt* s minden fölfordítható tárgyat, nyilván attól tartván, hogy a föl nem fordított szánat, ladikot majd csak komolyan használatba vehetné a halott s egyszer csak haza utaznék. Az úti készséggel való ellátás mellett mindig érvényesül az a gondoskodás is, hogy az elköltözött lélek valahogy vele adott holmiját az emberek rontására föl ne használhassa.

Ezért a fejszéket és késeket megtompítják, a halász-, vadász- és vonószerszámokat megszagatják, az üst fenekét beverik, az evező lapát nyelét eltörik stb.

*

Kalotaszegen, mint JANKÓ JÁNOS írja (Kalotaszeg magyar népe, 165. l.), „a koporsót két testvivő fán szokták kivinni. A hol ez a két fa az egyház tulajdonát képezi, ott a halottvivő rudat a temetőből visszaviszik, de a hol az a halott számára külön készül, ott a két rudat a sir két végébe beleszurják s ott hagyják. Hogy ez régen is így volt, bizonyítja, hogy Mákon egy 1784-iki sir két végében ma is ott van a csaknem teljesen elkorhadt két testvivő, vagy lábfa“.

Mert minden eszköz, melylyel a halottat végső útján szállítják, az ő tulajdona marad; így éjszaki rokonainknál a szán, ladik, rénhajtórúd, rénhám s maguk a rének is (szintigy a minuszinski tatároknál s egyebütt is; l. Ethn. VII:319.). Különben emlékeztetnek e felálló rudak a *kirgiz sírok fölé szurt ketté tört kopjarudakra* (u. o. 315.). PALLAS szerint a kalmukok a *fej és láb oldalán összesen négy rudat vernek le*, melyekre tangut imádságokkal beírott s a szélben zászlócskáként libegő négyszögletes vászondarabokat aggatnak (u. o. 317.). Szintigy járnak el a lamaita burjétok (u. o. 314.). PLAN CARPIN és JEAN DE MANDEVILLE tudósítása szerint a régi tatárok már a beteg sátrában *leszurtak a földbe egy lándzsát*, melyet midőn a beteg meghalt, vele együtt a sirba tettek (u. o. 307, 302.).

*

Az egész világon elterjedt pogány alapú szokás a **halotti tor**, melyet közönségesen a temetés után a házban szoktak megtartani, úgy fogván föl czélját, hogy az *emlékvendégség*, melyen a gyászoló közönség az elhunytnak békés nyugodalmat, a bánatos rokonoknak pedig vigasztalást kíván. Eredeti rendeltetése e szokásnak egészen más, jelesen, hogy az *elköltöző még egyszer együtt vendégeskedjék* hátrahagyandó rokonaival és barátaival, miért is, mint fentebb láttuk, a kondai vogulok a házban fekvő halottnak adják föl egymás után a legjobb ételeket, az éjszaki vogulok és osztjások pedig a temetőben a sirba való elhelyezés után végzik lakmározásukat, ételből s italból részt adván a halottnak is. A régi

tatárok a nagy khánt, midőn meghalt, fából készült trónfélére ültették s finom ételekkel fölszerelt asztalt helyeztek elébe (l. Ethn. VII: 307.). Ezt az eredetibb jelentését a halotti tornak mutatja néhol a magyar népszokás is, így a csiki székelyeknél, kik minden halálozás alkalmával *két* lakomát szoktak tartani; egyiket azon idő alatt, míg a halott a háznál van: ez az „*utolsó vacsora*“; a másikat a temetés után közvetlenül, legkésőbb pedig a temetési nap estéjén: ez a „*tor*“ (Ethn. VII: 385.). Im a régi s modernebb változatok együtt. A nyárádmonti székely népszokások leírásában közli HARMATH LUJZA, hogy „halottlátni senki sem megy üres kézzel, mindenki viszen valami ennivalót: tésztát, húst, szalonnát, lisztet, vagy túrót stb., a melyet egy a végre elkészített asztalra tesz. A halottas háznál a pálinka föl van téve az asztalra és mindenkit megkinálnak vele“ (u. o. X: 47.). Nagyon jellemző, hogy a palóczoknál a tor alkalmával, „miután azon hitben vannak, hogy az eltemetettnek lelke szintén jelen van közöttük, teríteni szoktak a megholt részére is, még pedig oly formán, hogy a kést, villát, kanalat *keresztbe* teszik egymáson, aztán a tárgyért ráborítják, a lóczán pedig üres helyet hagynak a számára“ (ISTVÁNFY: u. o. V: 184.). Itt nyíltan kitetszik a tornak az az eredeti feladata, hogy a halott az élőkkel még egyszer mintegy közös bucsúlakomát tartson; de látjuk egyszermind ama furfangot, mely a meghívással egyidejűleg leplezetten a már tisztátalannak tartott szellem távoltartását célozza. Ez a szándék mutatkozik t. i. abban, hogy az evőszerszámokat *keresztbe* rakják (mert tudvalevőleg a kereszt démonüző) s még hegyibe *a tárgyért le is takarják*. Mint fentebb érintettük, a vogulok is ily fortélylyal végzik a halott ellátását, felfordítván s összetörvén holmijait, hogy ezek birtokában legyenek ugyan, de még se használhassa. A matyók őszintébben járnak el, jelesül nem áltatják a halottat azzal, hogy együtt akarnak vele mulatni; hanem midőn megvendéglük, ebben csak a halott lelkét részesítik mások hozzájárulása nélkül. „Miután szentül hiszik“ — írja ISTVÁNFY (u. o. VII: 285.) — „hogy a temetést követő éjszakán a megholtnak lelke haza megy látogatóba, általánosan elterjedt szokás, hogy az nap este az utczai szoba asztalát szép, tiszta asztalterítővel leterítik s arra egy kis szelet kenyeret és egy pohár vizet tesznek, világos jeléül ama balhiedelemnek, hogy az ember a siron túl is, a földiekéhez hasonló materiális életet folytat.“ Gernyeszegen a halotti tort úgy tartják, hogy a teme-

többe visznek ki pálinkát és kenyeret és azzal kínálják meg a résztvevőket“ (ELEKES SÁNDOR: u. o. VI:51.). Ekképp toroznak, mint láttuk, az éjszakai vogulok és osztjákok is.

*

KISKÉRI BALOGH ISTVÁN közli azt a cserhádi magyar népszokást, mely szerint „mikor a koporsót a házból kiviszik, háromszor az ajtó küszöbére ütik, hogy a halott haza ne járjon“. A magyarázat itt keveset mondó; mert tulajdonkép minden halotti szertartás arra czéloz, hogy vagy békés úton a halott szükségleteinek és kívánságainak kielégítésével, vagy ellenséges úton rontó szándékának megakadályozásával elejét vegye a halott részéről várt nyugtalanításoknak. A kondai vogulok is megállanak a *halott kivitele alkalmával a jurta minden küszöbénél s ott a koporsót fölemelik egész a tetőig*; értelme pedig ez eljárásnak az, hogy a halott még egyszer s utoljára megérintvén a küszöböt és tetőt, ily módon bucsút vegyen a háztól (I. NyK. 30:20.), vagy mint az élöre mondjuk „*a kapufélfától*“. Bizonyára ilyes szándék lehetett eredetileg alapja a magyar népszokásnak is, vagyis hogy a halott háromszor érintkezésbe jöven a küszöbvel, ettől immár végleg elbucsúzzék. Magától értetődik, hogy a halott bucsúzása egyszersmind magában foglalja azt a neki tulajdonított elhatározást, hogy a házat többé meg nem látogatja.

*

Rendkívül nevezetes maradványa az ősi pogányságnak ALBERT ISTVÁN közlésében az a hegyhádi (baranyamegyei) népszokás, hogy „a halott ágyát azon mód hagyják [a mint a halott benne feküdt] s ha a férj halt el a feleség, ha a feleség halt el a férj fekszik bele, hogy a halott álmában tudtára adva kívánságát, teljesíthesse azt és hogy hamarabb elfelejthesse“. Az eredeti értelem itt is feledésbe ment; de világosan kitetszik azon teljesebb változattól, melyet a pogány osztjákoknál találunk. Ezeknél minden elhunyt családtag emlékére fából bálványbábút faragnak, melyeket ugyanolyan ruhákkal és ékszerekkel látnak el, a minőt az elhunyt viselt. Különös tiszteletben részesíti a nő elhunyt férjének faragott képmását; minden étkezés alkalmával maga mellé ülteti az asztalhoz, enni ad neki legkedveltebb ételeiből, azután megátölelgeti, csókolgatja, nyájaskodik vele, mintha élő férje volna; éjjel pedig — mint erről JOHANN BERNHARD MÜLLER és PALLAS értesítenek —

maga mellé veszi az ágyba s ott folytatja vele szerelmeskedését (l. NyK. 29: 259, 289, 366.). A magyar népszokásban nincs meg már természetesen a halotti bálvány, de megvan a vele való *ágyközösség*. Ha meggondoljuk, hogy más vidékeken s a művelteknél is általában, mennyire irtóznak a halott ágyneműitől, hogy nemcsak rá nem feküdnének, hanem rendesen el is ajándékozzák: csodálkoznunk lehet azon a bátorságon, melylyel a hegyhátiak a fent említett, közfelfogás szerint zord szokást gyakorolják s csak abban találhatjuk magyarázatát, hogy benne ősrégi meggyökeresedett hagyománynyal van dolgunk. Még a szokás adott értelmezésében is visszatükröződik az a felfogás, hogy a halott ágyában az élő a halottal érintkezik, hiszen így akarja megtudni amannak a „kivánságát“, hogy azt teljesítse.

*

Ugyancsak Hegyháton közvetlenül a sir beföldelése után a halálesetet „bejelentő“ rokon „odalép a paphoz és mesterhez s megkérdi, vajjon mennyi leszen fáradságuk díja s azon helyt megfizeti a temetési járulékot. Papot, mestert azért fizetnek a temetőben, hogy a halott lássa, hogy eltemettetésének költségeivel senkinek adósai nem maradnak“ (ALBERT ISTVÁN). A pogányság temetésnél külön díjazott papot, mestert nem ismer, tehát nem maga a szokás, hanem a benne kifejezésre jutó eszme ősi. *A halottnak látnia kell, hogy eleget tettek az őt megillető kegyeletnek teljesen* s nem maradt fönn utána semminemű tartozás; tehát — ilyen lehet az utógondolat — ne is járjon ezért az élők nyakára.

*

A borsodi matyók ISTVÁNFY szerint «mikor a beteg utolsót lehel, kinyitják a ház ablakát, hogy lelke könnyebben kiroppenhessen s azt tartják ilyenkor mindig csillag fut le az égről annak jeléül, hogy *lélek szabadult*» (Ethn. VII: 280.). ALBERT ISTVÁN is írja, hogy Hegyháton, „mihelyt a halál bekövetkezett, kinyitnak egy ablakszárnyat, hogy a szálló lélek utat találjon a magasságba“. Messze elterjedt szokás ez. egyéb népeknél is,¹ melynek ősi alapgondolata, hogy a lélek valami röppenő lény, olyas mint a madár, mely kalitkájából kifelé törekszik. Nyiltabban fejezi ezt ki a vogul imádság az

¹ L. KLEINPAUL RUDOLF: Die Lebendigen und die Todten in Volksglauben, Religion und Sage. Leipzig, 1898. (29. l.).

istenséghez intézett következő szavaival: „zsenge kezű kis magzatkám, zsenge lábú kis kedveském (= gyermekem) *madárka-lelkét* ha fölemelnéd (= megmentenéd), akkor neveznélek én tégedet igazán bálványkának, igazán istenkének“; egy énekben pedig még szorosabban van meghatározva az elváló lélek madárneme e szavakkal: „*veréb-lelke, vércse-lelke elszakadni törekszik*“ (l. NyK. 30:5.). Az, hogy ennek az „elszabadult“ lélekmadárnak a tartóztatás helyett még szándékosan ki is nyitják az ablakot, ismét csak azt mutatja, hogy minden kegyelet mellett, melyet iránta tanusítanak, mégis csak az a főtörekvés, hogy egyszer távozva, többé vissza ne térjen.

*

A kegyelet és önvédelem törekvéseinek illetén küzdelme kifejezésre jut más magyar halotti szokásokban is. Ezek közé tartozik az a palócz felfogás is, mely szerint a halott mellé nem tanácsos vasholmikot adni. ISTVÁNFY következőkép ír e tárgyról: „A halott lábára húzott csizmáról a patkót mindig lefejtik, részben azért, hogy lépteinek kopogása ne legyen hallható, ha eltemetése éjszakáján haza megyen a „szállás! megköszönni“ (a mit palócz hiedelem szerint minden halott megtesz); részben azért, mert a holt-nak nehéz a vasat hordani; s épen ebből a babonás hitből az asszonyok hájába sem tesznek kontyvasat, hanem azt egy darabka faragott fával, vagy a lúd szárnytollainak vastagabb végével, az ú. n. *siptolyú*-val helyettesítik“ (Ethn. V:182.). Palóczunk, úgy látszik, nem tud számot adni az eredeti igaz okról s helyette új magyarázatot talált. Mert lám egy bizonyos vastárgyat az éjszaki osztjások is csak fából faragott másában tesznek a halott készségéhez, ez t. i. a patkó alakú tűzi aczél s a hozzá tartozó kova. Íme, hogy ír e dologról PALLAS: (Man legt neben den Verstorbenen) alle Gerätschaft, die er zu gebrauchen pflegt, z. B. sein Messer, Beil, gefüllten Schnupftabakshorn und dergl., *bloss den Feuerstein und Stahl ausgenommen, die nur aus Holz geschnitzt dem Todten mitgegeben werden dürfen*“ (l. NyK. 29:371.). Ezen kivételes eljárásnak pedig alig lehet más oka, mint az, hogy a sötétség birodalmában nem tanácsos alkalmat adni az árny-nak, hogy az isteni rendelés ellen cselekedve, esetleg világot gyújtson, sőt az így nyert tüzet esetleg az élők ellen fegyverül használhassa. Eleget tesz tehát a szokás a kegyeletnek, midőn ellátja a halottat tűzi szerszámmal; de nagy okosan biztosítja egyszersmind magát az ellen, hogy a halott sikere-

sen használhassa is a vele adott szerszámot. Alig tarthatjuk merő véletlennek, hogy a palócz is fával cseréli föl a halottnak egyik vaskészességét, egy másikat pedig egyszerűen eltávolít; itt a közös eljárásnak hasonló lehet az alapgondolata is, az t. i., hogy a vas a mindenütt könnyen található kővel tüzet ad, erre pedig nem czélszerű a halottnak alkalmat szolgáltatni. Hogy nem a vasnak állítólagos „nehézsége” a valódi ok, mutatja az is, hogy seholsem találunk említést a lajbi pitykesorának levágásáról, mi pedig ugyancsak nyomhatná a mellet.

*

Erélyesebben védekeznek — KOLUMBÁN SAMU följegyzése szerint (Ethn. VI:122.) — a halott ellenében a hosdáthiak azon szokásukkal, hogy „mikor a házból kihozzák a koporsót, az ajtót háromszor jól becsapják egymás után, nehogy még visszatérjen s mást is magával hívjon a családból“. *A zaj a halott lelkének elrettentésére szolgál.* Íme, mit tesznek a kondai vogulok: „Közvetlenül a halott kivitele után *a halottas házban nagy zajt csapnak. kiabálnak, csöngetyüvel kolompolnak, minden szögletben éktelenül kalapálnak, minden holmit kiráznak* oly végből, hogy a halott lelke, ha esetleg benn maradt volna, *a nagy zajtól megijedve, okvetlenül kitakarodjék*“ (NyK. 30:21.).

Csodálatos, hogy a hosdáthiak az itt említett ajtócsapdosás zajának is szükségét érzik, miután előbb ugyancsak vad módon biztosították magukat a halott ártalma ellen. Itt t. i. azt a szokást gyakorolják, hogy a koporsóba tétel után „egy alkalmas pillanatban az effélékben járatos ismerős hosszú vasszeget ver a boldogult koponyájába a haj közé, hol nem látszik, avagy a szívébe (a ruhától ott sem látszik), nehogy valami élet maradjon benne s kikelvén sirjából, mint *sztrigoj*, hazajárjon és ott a többi családtagok, vagy a házi állatok sorában pusztulást idézzen elő“ (u. o. 121—22.). KÁLLAY (Hist. Ért. 47.) Bod Péter kézírata nyomán említi azt a jelenleg divatja mult székely temetkezési szokást, mely szerint mielőtt a koporsót a földbe bocsátják, a sirba lövöldöznek.¹ De tesznek a hosdáthiak külön dolgokat is, ha véletlenül valamely haláleset után a házi állatokban pusztulás mutatkozik s azt vélik, hogy ez az elhalt

¹ L. IPOLYI (Magy. Myth. 365.), ki azt a kérdést fűzi ez adathoz, hogy vajjon a benne említett szokás „*a tisztelgési szertartás* mellett, nem áll-e szinte azon jelentéssel is, hogy *az által talán a halott nyugalma biztosított, az élők töle menekülni igyekeztek?*“

lélek rontásának a műve. Ilyenkor ugyanis hozzáértő emberek éjfélkor kiássák a halottat a sirjából, fejét s egyéb tagjait is levágják egy baltával és így megcsonkítva temetik vissza. Ha ezután is történik állapotpusztulás, akkor a csonkítást tovább folytatják más éjjeleken, úgy hogy néha marhavész alkalmával egy-egy halottat három ízben is kiásnak és az egész testét dirib-darabra vágják“ (Ethn. VI:123.). A holttest csonkításának vagy megsértésének illetően barbár szokására egyszerű halottal szemben, vagyis ki az életben ellenségnek nem mutatkozott, seholsem tudok adatot azon keleti népek között, kikhez a magyart egykori történeti érintkezései csatolják; de igenis, mint törvényszéki néprajzunk igazolja (l. Ethn. X:80, 334, 415.), gyakori az ilyen eljárás a hazai *román* és *szerb* nép között; tekintve tehát, hogy a hosdáthi magyar nép amúgy is jóformán eloláhosodott, bizvást vélhetjük, hogy itt oláh néprajzi hatással van dolgunk, még pedig mint látni való, nem javára műveltségi állapotainknak.

*

Befejezésül idézzük még itten a palócoknak azt a szokását, melynél fogva a halott ágya szalmáját elégetik (Ethn. II:109.). CSAPLOVICS „Gemälde v. Ungarn“ művében szintén írja: „Das bettstroh, worauf der todte lag, verbrennt man; manche verbrennen das stroh mitten im orte, wo diess die lage und entfernung der häuser möglich macht, gerade zu der zeit, wenn der todte auf den kirchhof getragen wird“ (IPGLYI: Magy. Myth. 565.). Ha a nő viselős állapotban hal meg — írja WLISLOCKINÉ — „sok helyen a ‚Boldogasszony-ágyat‘ még kilencz napig sértetlenül hagyják, aztán pedig a szalmát elégetik és a lepedőt széttépik, melynek egyes rongyai kiváló bűvös erővel vannak ellátva“ (Ethn. IV:209.). PINTÉR SÁNDOR azt hiszi, hogy e szokás „a holttestnek egykori hamvasztására emlékeztet. Ezt támogatja — szerinte — a ma is használatban levő ‚hamvas‘-nak nevezett vastag szövötű abrosz, mely manapság az elhunyt ágya szalmájának elvitelén kívül más házi célra is használtatik, legtöbbyire a libát őrző gyermekek köpenyegéül szolgál“. IPOLYI is úgy sejtí, hogy a szalmaégetésben „a halotti égetés emléke volna kereshető“ (565.); BINDER JENŐ azonban megjegyzi, hogy a „halott ágya szalmájának elégetése divik Norvégiában is, Liebrecht F. ‚Norwegischer Aberglaube‘ című gyűjteményében (Zur Volkskunde, 316. l.) említi, hogy ha valaki Gul-

dalban meghal, az ágyszalmát, melyen feküdt, vagy legalább egy részét szabad ég alatt elégetik. Ez reggel történik s rendszeren azon az úton, melyen a holttestet a templomba viszik“ (Ethn. II:271.). Mindenesetre bizonyosnak vehető, hogy a szalmaégetés pogány hagyomány, mely akár őskori vándorlás útján elterjedve, akár a közös alapból külön fejlődve, egymástól messze eső népfajoknál is előfordulhat, ép úgy, mint az itt tárgyalt hagyományok nagyobb része. Nem is gondolhatjuk, hogy mindezek sajátlagosan a *magyar* pogányság hagyományai, hanem csak azt, hogy elemei lehettek a magyar pogányságnak is, mely föltevésre t. i. azon alapon vagyunk följogosítva, hogy e szokásoknak bővebb fejlettségű változatai megtalálhatók, mint minden egyesnél kimutattuk, a multban történetileg kapcsolatos keleti népeknél is. A mi különösen a halott szalmájának elégetését illeti, magam sem vélném, hogy az a halott elégetésének egykori általános szokásából volna magyarázható; mert bár igazolva van történeti és régészeti adatokkal, hogy egyes előkelőknél (úgy mint ma a burjétoknál és kalmukoknál; l. Ethn. VII:313. és 317. ll.) alkalmaztak ilyen végtisztességet is, mégis kétségtelen, hogy a köznép s a legtöbb keleti népnél az előkelő osztály is rendszeren földbe temetkezett. A vogul énekekben a holttest elégetését csak oly esetekben találjuk, midőn arról van szó, hogy *valamely veszedelmes ellenségnek lelkét is meg kell semmisíteni*, nehogy az esetleg más testet öltve, újból támadólag léphessen föl. Ezért tették különösen máglyára az oly medvét, mely mielőtt leterítették volna, embert ölt. Ilyenkor nagyon vigyáztak a tűzből kipattanó szikrákra s nehogy a testében, lelkében megsemmisítésre ítélt valahogy ily úton megmenekülhessen, a felfelé menő szikrát lefelé, a lefelé menő szikrát felfelé csapdosták, minek következtében ha levegőben élő lény (pl. valamely madár) alakjában akart volna tovább élni, megakadályozták, ha földi lény (pl. egér, nyuszt stb.) alakjában akart volna eliramodni, megakadályozták. Egy szóval a *lélek megsemmisítése* volt a cél. Hihető tehát, hogy a halott szalmájában is *nem a halott testét égetik el jelképpéleg: hanem valóságban képzelve a halott lelkét*, melyet t. i. rendszeren az ágy körül lebegve, vagy abban elrejtözve képzelnek. Az alap-ok megint az, hogy ártalmatlanná tegyék a lelket esetleges rossz szándékaiban; mert ez a népképzelet szerint a túlvilág kinjainak és nélkülözéseinek kényszere alatt a földi életben legjobbnak bizonyult embertől is kitelik halála után. Lehetséges, hogy régebben (vagy talán most is itt-ott) elégették az ágy szalmájával a lepedőt is; ez igazolhatná t. i. a palócz „hamvas“ elnevezést. Különben igazolja az itt

adott magyarázatot az is, hogy „Dél-Magyarországon azt a szalmát, melyen az elhalt csecsemő feküdt, nem égetik el, hanem folyóvízbe dobják, hogy az anyának még születendő gyermekei el ne haljanak“ (WLSLOCKINÉ: Ethn. IV:116.). Az alapgondolat itt nyilván az, hogy a csecsemőnek lelkét, mely nem élte le földi életét s új testet öltve mint gyermek visszatérhet, nem kell megsemmisíteni; hanem ellenkezőleg a vízbe dobni, mert az „élet vize“ új életre keltheti. A tűz pusztító, a víz frissítő; amattól véglegesen elenyészik a lélek, ettől új életre támadhat.

Dr. Munkácsi Bernát.

„GYÁSZMAGYAROK.“

Adalékok a középkori énekmondók történetéhez.

(Befejező közlemény.)

A népi regéléssel tehát be lehet bizonyítani azt, hogy a királyi regösök multja a pogánykori regösök multjával szorosan összefügg és be lehet bizonyítani azt is, hogy a pogánykori regösök hagyományos mesterségének idővel már nem ezek, hanem a helyükbe lépő diákok lettek folytatói. De e szolgálatok után rögtön be kell vallanunk, hogy a nép már nem tartozik a regösök *egyenes örökösei* közé. Mert hiszen a máig is divatozó regölő népszokás tulajdonkép *utánzás* révén keletkezett. A mit pedig a nép kölcsönvesz, vagy utánoz, az minden alkalmazkodás és alakítás dacára is idegen marad, a kölcsönzés és első kialakulás idején megrögzítették s később a viszonyok folytonos változásának aránytalanul jobban ellentáll, mint a néplelek számos közvetlen terméke, mely a nép viszonyaival együtt mindig változik. Ez a jelenség tapasztalható a nyelv kölcsön-szavaiban, a kézi ügyesség idegen eredetű termékeiben, a népköltészetben s talán sehol olyan teljes mértékkel, mint a népszokások emlékeiben. Ennek a sajátságos, de könnyen érthető jelenségnek kell tehát tulajdonitanunk azt, hogy a népi regös-népszokás ma még mindig őriz olyan emlékeket, a melyek a XIII—XV. századi krónikák és oklevelek adatainál messzebbre egészen a magyar pogánykor határáig visszanyulnak.

Honfoglaló őseink a velük hurcolt és itt talált szláv hódolóktól a velük való első érintkezés és későbbi összekeveredés idején igen sok kultur-fogalmat kölcsönöztek. Erre vall a számos szláv eredetű

kölcönszó, köztük az egyházi műkifejezések egész serege. Ezen érintkezés és keveredés nyomát őrzik a törzsökös magyarság foglalalási földjein található szláv helység-, dülő- és határnevek nagy tömege, és ugyanennek nyomait őrzi a még kellőleg át nem vizsgált népszokások tekintélyes része is. Mivel bennünket most csak a regölés érdekel, sietünk megemlíteni, hogy kialakulására szintén a szláv téli népszokások voltak legtöbb befolyással. A mai regösök az augsburgi menekültek utódainak és Szent István király szolgáinak vallják magukat, a miből az következik, hogy a népszokás tulajdonkép a XI. század második felében, vagy az ezt követő század első felében jöhetett létre. Akkor az itteni szlávoknak már volt néhány igen elterjedt népszokása, a mely a *téli napfordulat*, a dec. 21—22-iki solstitium pogánykori ünnepléséből származott. A napfordulat közelébe hozott karácsonyi és újévi ünnepek két jellemző népszokása, a *kolenda* és a *polaznik* volt. Mindkettőt házaló énekmondásnak lehet tekinteni s szláv alattvalóik révén mindkettőt házaló énekmondás gyanánt vették át a magyarok is. A polaznik, vagyis a karácsonyi első látogató köszöntéséből lett nálunk a dec. 13-iki *palázolás* vagy *Lucázás*; a karácsonyi szláv kolenda pedig segítette létrejönni a karácsonyi magyar kolendát, a „*koledáló*“ (házaló, alamiznagyűjtő) *regölést*.

Csakhogy akkor, midőn a magyar nép utánozni akarta a karácsonyi adományt gyűjtők énekmondását, már ismert egy hasonló természetű énekmondást. Ismerte azokat a vándor énekmondókat, a kik magukat a megcsontított augsburgi menekültek utódainak, Szent Lázár szegényeinek és Szent István király szolgáinak vallották. A nép tehát nem kolendálni, hanem regölni akart s létrehozta azt a sajátságos karácsonyi népszokást, a melynek kialakulását esetleg nagyon megkönnyebbíthette az, hogy az utánzott regösök előzőleg maguk is eljártak „koledálni“, ünnepi alamizsnát gyűjteni a téli napfordulat idején. Az utóbbi eshetőség nélkül nagyon nehéz volna elképzelni azt, hogy az utánzott kolenda egyrésztől nevet változtatott, másrésztől pedig olyan specifikus regölési elemeket és napfordulati emlékeket is magába olvasztott, melyeket szláv eredetűeknek tartanunk nem lehet.

Hely szüke miatt csak röviden említjük meg, hogy a regös-énekek szlávos dallama mellett, a szövegben található újévi (s a középkori újévvel összeeső karácsonyi) bőség-kivánások ugyanolyan jellegűek, mint a minők a vend, szerb, dalmát s általában a délszláv karácsony-újévi népszokások (kolenda, polaznik, badnjak stb.) alkalmával hallhatók. Mivel a regös-énekek tartalmának nagy része ilyen jó kívána-

tokból áll, a magyar kolendálás eredetének szárnyhegygyel érintett kérdésénél a csodaszarvas földidézésének, a göcseji regösök három állatjának, a bikának, kandisznónak és macskának, a szövevényes multtal bíró hangszereknek és jelmezeknek mellőzhető szerepe van. Ezek helyett tehát a rendelkezésünkre álló gazdag gyűjtemény alapján csak azt említjük fel, hogy azok a vándor énekmondók, a kiknek karácsony-újévi kolendálását a nép utánozta, az utánczókat nemcsak a név viselésére s a vele járó karácsony-újévi szerep betöltésére tanították meg, hanem oda kölcsönözték nekik a versvégeken refrénül alkalmazott ósrégi varázsigéket (pl. „Rétt ökör, régi törvény! Haj, regő rejtem v. rajtunk! Azt is megadhatja az a nagy úr Isten); oda kölcsönözték a keletről hozott karikás és láncos varázsbottot; megtanították őket arra, hogy régen a téli napfordulat alkalmából ökröt szoktak sütni áldomásul; megtanították továbbá arra is, hogy ők azoktól a pogánykori áldozóktól, varázslóktól, javasoktól örökölték mesterségüket, a kiknek utódait Szent István király azért üldözte, mert őket a keresztyén világnézet ördögöknek, rossz szellemek fölött uralkodó samánoknak tartotta.

Arra a fontos kérdésre, hogy ez a lecke mikori lehet, a történelmi följegyzések nem adnak kielégítő feleletet. A főntebb említett gyulafehérvári és lőcsei két kalendárium az erdélyiek regölő-hetét vizkereszt (jan. 6.) táján kezdeti meg, miből arra lehet következtetést vonnunk, hogy ez a naiv naptári számítás még az 1582. év után eltörölt régi juliáni naptár emlékét őrzi. A Gergely-féle új naptár a javítás alkalmával tiz napot leirt a régi évből. Ha tehát a régebbi karácsony tiz nappal hátrább tolatott (dec. 25—26.), akkor a helyén maradt régi karácsony-újévi regölés, illetve regölő-hét csakúgyan vizkereszt táján vehette kezdetét. A nép maradiságát még jobban jellemzik azok a mai vas- és sopron-vármegyei regös-énekek, a melyek a középkori karácsonyi újév emlékét megtartva, a karácsonyi regölés alkalmával ma is újévet emlegetnek. Hasonló középkori emlék a regös-énekekben szereplő Szent István király is, a kinek szerepéről a Pozsonyi Krónika XV. századi névtelen szerzője okvetlen hallott beszélni. A krónikás tolmácsai azok a „Szent Lázár szegényei“ voltak, a kiknek „hét magyar“ nevét már csak a rosszul átírt régebbi krónikákból ismerte. A „diák“ nevezetet pedig át sem vette. Hihetőleg azért, mert a XV. század elején sem használták. Korhatározó értéke tehát csak annak van, hogy a hét magyar, lázár és diák „regös“ nevét már a XIII—XIV. század határán keletkezett krónikások sem jegyezték fel.

Ebből az következik, hogy a népszokásban utánzott regösök a XIII. századnál jóval régebbiek lehettek. Mivel 1219-ben egy regös már királyi udvarnok volt, nem is hihető, hogy az ilyen előkelő rend a vagans diákokkal közös néven szerepelhetett volna.

Ha már ennyire eljutottunk, senkit sem lephet meg az a legutoljára hagyott vallomás, a mely a dunántúli regös-énekek és a Kénoson és Lókodon (Udvarhely vm.) lejegyzett erdélyi változat szövegének egyezéséből kiolvasható. Erdélyben a havat gázoló vándor énekmondók a jámbor gazdát, feleségét és gyermekét ágyban találják. Az ének először a gyermeket ébreszti fel, a ki aztán serkentgeti apját, anyját. A regösök tovább énekelnek s főlemlitik a régi törvényt és a „nagy rött ökröt“, mely az ének leírása szerint egy földszített sült ökröt akar jelenteni. Mindez megtalálható az ország másik végén lejegyzett vas- és zala-vármegyei változatokban is. A legtöbb ének itt a gazda keltegetésével kezdődik; de a bucsui (Vas vm.) változatban pontosan megtalálható a jámbor gazda házának fölkeresése, a gyermek szerepe, kit itt ugyanazon szavakkal az anya kelteget. A rétt (sült) ökör itt már a refrénekebe szorult; de ugyanitt aztán a régi törvény is megmaradt. Hogy az ökörnek hajdan a Dunántúlon szintén részletezett szerepe volt, az említett bucsui régiséggel bizonyítható, mert ebben még annak az emléke is megmaradt, hogy a regösök rendelkezésére bocsátott „vágó ökör“ tulajdonkép ünnepi „áldomás“ volt.

Mivel Heltai 1552-iki panasza, a XVII. századi kalendáriumok adatai és az elkülönítő földrajzi válaszfalak teljesen kizárják annak a lehetőségét, hogy újabbkori kölcsönzéssel van dolgunk: az egyébként is régieknek látszó közös vonások eredetét csakis a dunántúli és erdélyi regös-terület népeinek egykori érintkezésében lehet keresnünk. Ez az érintkezés pedig a XI. századnál későbbre semmiesetre sem tehető.¹ Az erdélyi székelység nyugatinak nevezett része, különösen a regöseiről nevezetes Udvarhely vm. lakossága az ö-zó alföldi és drávai tájnyelvet beszéli. Ezt az ethnologus azzal magyarázza meg, hogy a Maros-völgyön felvándorló nyugati székelység áttelepülése előtt az alföldi magyarság végein lakott. Nagyon valószínű tehát az is, hogy e végeken közvetlenül érintkezett azokkal a dunántúli délkeleti, nyugati és ö-zó déli végekkel, a melyekre a mai gazdag regös-terület esik. Mivel tudjuk továbbá, hogy a nyugati végek népei ép úgy

¹ V. ö. „A székelyek neve és eredete“ c. dolgozatom ide vonatkozó részeivel (Ethnogr. 1897. évf. 421—4. 1.).

határőrök voltak, mint keleten az erdélyi székelyek, azt kell hinnünk, hogy az egyebütt teljesen ismeretlen népszokást eredetileg a X—XI. századi határőrsegeken hozták létre. Hiszen az augsburgi emlék tulajdonkép a végek állandó katonaságának gyásza volt. Sőt, ha a XIII. századi regösök a várnépek és várjobbágyok környezetébe tartozó conditionáriusok voltak, bizonyára oda tartoztak s főként a népes végek határőrei közt szerepeltek a „regös“ nevet viselő azon X—XI. századi őseik is, a kik pogány énekeikkel és trufáikkal Szent István királyt magukra haragították.

A mint tehát bizonyos az, hogy a XI. század elején megrendszabályozott regösöket a XIII. századi hét diák, vagy hét magyar s a XIV. századig ismert Szent Lázár szegényei vallották elődeiknek, ép úgy bizonyos az is, hogy a belőlük kivált királyi regösökkel közös XI. századi regös ősök nevét és mesterségük néhány egykorú emlékét egyedül az a nép őrizhette meg és hagyományozhatta tovább, mely az udvarhelyi székelység áttelepülése előtt az ördögöknek tartott magyar samánok XI. századi karácsonyi és újévi kolendálását megfigyelte, elsajátította s folyton homályosuló egykorú vonásaival a következő kilenc évszázadnak örökül hagyta. Midőn XIII—XIV. századi krónikásaink az énekmondók ügyét tisztázni akarták, a nép még egyebet is tudott abból, a mit a hét menekült és a nyomdokukban járó vándor diákok „a világi dicsőségért és híreik-nevök terjedéseért“ magukról énekeltek. Ebből az epikai kincsből azonban csak a Lélről és Bulcsról szóló ének tartalmát jegyezték le. A középkori magyar írástudók gondatlanságával szemben nekünk nagyon hálásaknak kell lennünk azért, hogy az együgyű nép a pogánykorig visszanyuló regös-népszokás gazdag kincses bányáját számunkra megőrizte. E nélkül talán örökre titok maradt volna az, hogy a királyi regösök pogánykori elődei ugyanazok a *samánok* voltak, a kiket a velük egykorú lázárok, deákok, vagy „gyászmagyarok“ szintén elődeiknek vallottak.

Dr. Sebestyén Gyula.

ADALÉKOK A CSODASZARVAS REGÉJÉHEZ.

A Jordanesből ismert csodaszarvas regéje megvan Kézainál és az előtte szereplő magyar krónikásoknál is. Anonymus (c. 34) és mások a szarvast város- és templomépítés motívumaképen említik (v. ö. IPOLYI, *Magyar Mythologia* 241. l.) A német „wilde Jagd“ és „wilder Jäger“ motívumát nézetem szerint nem nagyon szerencsésen szokták vele összehasonlítani; mert a német regében főképp *éjjeli* vadászat szerepel, tehát titokzatosság van benne, a mely vonás úgy is megvan, hogy a vadász valami elkárhozott léleknek tartatik, a mi szintén borzalmas valami. E vonás hiányzik a magyar regéből. A kutatás megindítására csak úgy nyersen ráutalok itten másnemű hasonlatosságra, melyre olvasgatás közben bukkantam.

A *Rámajána* indus hősköltemény, melyet én csak másod forrásból ismerek, a következő elbeszélést tartalmazza: Ráma a Dandaka nevű erdőben élt a szép Sita-val meg testvéreivel, Laksmaná-val. Ő egymaga tizennégyezer óriást és démont vert le, a kik az erdőt nyugtalanították és a szent remeték nyugalmát megzavarták volt. A Ráksaszák királya, Rávana értesül népének lemészároltatásáról, hallja dicsérni Sita szépségét, és elhatározza, hogy megbosszulja magát Rámán azáltal, hogy elrabolja Sitát. *Szarvas alakjában* az erdőbe küldi Márica démont, és a szarvas ragyogott, mint arany. Sita meglátja őt és az a kívánsága támad, hogy lehúzza a szép állatnak bőrét, hogy azzal diszítse fekvőhelyét. Erre Ráma, Sitát a testvéreire bízva, a szarvas üldözésére siet, a mely azonban elfut, eltűnik, majd meg előtűnik, őt a távolba csalja, az erdő legszélső zugába. Ráma végre nyilat röpit feléje s eltalálja: Marica összeesik, haldoklik, de királya parancsának értelmében utoljára elkiáltja magát: „Én Ráma vagyok; segíts testvérem!“ Sita hallja a kiáltást, azt vélvén, hogy Ráma az, a ki meghal, elküldi Laksmanát férjének segítségére; míg a nő egyedül maradt, megjelenik Rávana és elrabolja.¹

Ezzel a történettel JAMES DARMSTETER, a ki a keleti irodalmak nagy ismerője volt, összehasonlít egy talmudbeli elbeszélést, melyet immár az eredeti után (*Szanhedrin* 95a) közölhetek: Dávid király egyszer vadászatra ment. Sátán arra megy egy gazella alakjában. Dávid nyilat röpit feléje a nélkül, hogy találna. Erre üldözi egyre messzebb és messzebb, míg

¹ Erre és a vele rokon mondákra nézve v. ö. A. *De Gubernatis*: Die Thiere in der indogermanischen Mythologie. Aus dem Englischen (Zoological Mythology) v. M. Hartmann 1874. Szerk.

végre a filiszteusok földjére ér. Itt a királyt nagy baj éri, a mit a forrás nagy részletességgel beszél el. Erre azonban nekünk már nincs szükségünk. Darmsteter (*Revue des Etudes Juives*, II. Páris 1881, 302 l.) azt az érdekes és felette fontos megfigyelést teszi, hogy e fogalom „vadászat“ a talmud e helyén nem a közönséges aram szóval van kifejezve, hanem a perzsa *šikárbázi* szóval; a zsidó elbeszélésnek tehát egy perzsa monda szolgált alapul. Nem-e perzsa monda szolgált alapul a magyar-mondának is? Hisz oly sokat kaptunk Perzsiából!

A *Gesta Romanorum* (ed. Oesterley, Berlin, 1872. c. 110, p. 444) következő meséje tartozik ide, melyet én megrövidítve közlök: Volt egyszer egy katona (*miles*), a ki nagyon jeleskedett a könyörületesség tetteiben. Egy mapon vadászni ment, a mikor is egy szarvascsordát pillant meg, a melyből feltűnik neki egy, mely a többinél szebb és nagyobb volt. Midőn ezt egész erejéből üldözi, a szarvas végre egy magas sziklára szállt. Placidus (így hívták a vadászt), az agancsai közt ekkor a szent kereszt formáját pillantotta meg (az agancsnak könnyen lehetett kereszt formája) és azon Jézus Krisztus képét. A szarvas, mint egykoron Bileám számára, megszólal: Miért üldözöl engem? (V. ö. az újtestamentomban szent Pál megtérését.)

P. CASSEL — a magyar rege megemlítése nélkül — ugyanazon motívumról a következő összeállítást adja (*Einleitung und Deutung des Buches der Sieben weisen Meister*, 3 kiadás, Berlin, 1891, p. 104 kk.): 1. Egy indiai királyfi egy szarvast üldöz, mely őt ismeretlen vidékekre csalja; a szarvas démonikus természetű. 2. A német hősmondában Detrét (Dietrich) szarvas csalogatja; Detre egész a pokolba hatol utána. 3. A *Gesta Romanorum* szerint egy lovag fekete lovon nyargal egy szarvas után; a szarvas a pokolba menekül; a lovagot többé nem látták. 4. Tiroiban egy istentelen vadász hirtelen fehér szarvast pillant meg; üldözi és járatlan sziklák közé jut, a hol elpusztul. 5. Egy fekete szarvas csalogatja Wildenstein grófot; a gróf összezúzva a pokolba (mélységbe) esik. „Ez — úgymond Cassel — Európában a vad vadász (wilder Jäger) mondájához vezet, a melybe azonban mi itt nem bocsátkozunk.“ 6. Egy japán mondában valami démon elcsalja Jamatoké-t s szarvasalakot vesz fel. — Cassel szerint mind e mondák az érzéki gyönyörök hajhászását ostorozzák. Egy pár mondában ugyanis azt találjuk, hogy a vadász szarvast üldöz, de hajadonokat talál (fel hozhatta volna például a magyar regét is!) 7. Egy bajor helységben szarvasra tör egy vadász, de a midőn azt gondolja, hogy hatalmába kerítette, hajadon leányt talál, a ki egy kútba süllyed vele. 8. Regensburgnál a király szarvasra vadász, de leányára talál, a kit egy óriás (démon) elcsábított volt. 9. Syntipas meséiben a vadász elől eltűnik a szarvas és helyette

hajadont talál, a kiben csakhamar *raksászat* ismer fel; a raksászak gonosz szellemek, kik embereket esznek, hússal és vérrel táplálkoznak és sokféle alakra változnak.

Azt is lehet tapasztalni, hogy a szarvas mindig valami kúttal jó viszonyba. Az ókorban Heraklest szarvassal symbolizálták, mert ő is, a szarvas is, kígyókat pusztít el, forrásokat keres és talál. Arthemisnek szarvasűnő volt szentelve, megfelelően annak a körülménynek, hogy források és vizek mellett tisztelték. — Az Edda-beli Eikthyrnir nevű szarvas annyi cseppet hullat, hogy abból megtelnek mind a folyók. A fläm hattyúmondában egy szarvas vezeti Oriantot a kúthoz, a hol Beatrizot találja. — Arthur azt ajánlja lovagjainak, hogy üldözzék a fehér szarvast és a szerencésnek serleget ígér az iváshoz, természetesen a kútnál. Schleswigben egyszer aranyagancsú fehér szarvas mutatta meg a legszebb [kutat. Tirolban volt egy szarvaskút, melyről azt mondták, hogy szarvas fürdött benne és most különösen gyógyhatású. Rüdersdorfban (Voigtland) azelőtt ezüsttiszta forrás volt; fehér szarvasűnőt láttak benne; mikor a szarvasra löttek, elzárult a forrás. Másutt az a monda járja, hogy a szarvas forrást kapar lábaival a földből. — A szarvas vadászása — úgymond Cassel — az érzéki gyönyörök hajhászását, a kút e gyönyörök *élvezését* jelenti. Artus, annak a lovagnak, a ki a fehér szarvast elfogja, a legszebb hölgy csókját igéri. Csehországban mesélnek egy csodaszarvasról, mely alatt egy elbűvölt leány rejtőzik. Bajorországban egyszer tizenkét szép szarvas legelészett, de midőn egy vadász rájuk akart löni, elébe áll egy szép hajadon, megragadja kezét és kútba süllyed vele; most egy síkság tárul fel előtte sok szép fehér szarvassal és szüzekkel: a gyönyörök paradicsomának képe. — Mind ez adatokra Cassel a forrásokat is kimutatja. A magam részéről még hozzáadhatom Karlsbad-fürdőnek a mondáját, mely szerint IV. Károly császár szarvast vadászva bukkan a meleg forrásra.

Dr. Krausz Sámuel.

RÉGI MAGYAR KURUZSLÁSOK ÉS VARÁZSIGÉK.

Az esztergomi egyházmegyei könyvtárnak egy a XVI. század elejéről való ívrétű nyomtatványában (Roberti *Holkot*, Super librum Sapientiae, Basileae 1506. Sign. Incun. s. XVI. I. 91.), annak két bekötési táblája belső lapjain, valamint a czimlap mindkét oldalán az alábbi kuruzslások és varázsigék jegyzék be a XVII. század elejére valló irással. Ez írás valószínűleg a könyv egyik tulajdonosától ered, ki a czimlap mellső oldalán magát így

nevezi meg: *Emerici Agriensis ab anno (Cano: Strigon.) 1609.* Tehát Egri Imrée (esztergomi kanonok) 1609-től fogva.*

A néprajzi tekintetben is érdekes „orvosságokat“ és ráolvasásokat az eredetinek írásmódjával közlöm; kivéve az amúgy sem következetes és hangtani szempontból is irrelevans *f*-et és azt, hogy a *v*-t, a mikor a kéziratban *u*-t jelöl, ezzel pótoltam s viszont a *v* értékű *u*-t *v*-vel helyettesítettem, az elvértve előforduló *oe*, *ue* helyett pedig *ő*-t, *ű*-t irtam.

(A mellső bekötési tábla belső felületén.)

(1. *Mirigyról.*) Mirigirül valo orvosagh. vegy negj gerezd fokhagimat, farkas almanak az giökereth, es Rutat, törd özve: es mihellen megh erzed, legh ottan kösd rea s megh giogiul.

(2. *Sömör ellen.*) Sömör ellenn, vegy Kigio hagimat es erős eczetet, kö soth es ezeket elegich egyben törve es vele kend. P. e. (= Probatum est.)

(3. *Nehéz vizelés ellen.*) Ki nehezen hudik. Az moniaronak az heyat törd megh, ad megh innia. Prob. e.

(4. *Étetésről.*) Etetésről való orvosagh. Az gerezdes dinienek az töveth feyer borban megh köl főzni könierhe¹ allat, es az mint eltűrheti az bettegh Embör, igia megh, es ki hania az mi rutsagh benne vagion az giomraban.

(5. *Ugyanarról.*) Ugian azzomrul. A meli Embör etetest raita hamar megh erzi, az Rutat töriön meg es hamarsagal eggye megh, iol leszen dolga. P. e.

(6. *Feledékenységről.*) Felledekensegről. Végy bors füvet², főzd megh io erős eczetben, mos megh feiedet vele; igen hasznos arrull.

(7. *Hajnövesztő.*) Az kopaz feien hogi ha akarod hayth nevelni, Keres az vakandaknak verret es az bekanak epeyeth, ezzel kend 3romszor 4szer őször vagi őszor es szep sűrő haia leszen.

(8. *Torokgyök ellen.*) Torok gikrul, Vegy Rutat, salliat, ³ isopot, petroselomot, fokhagimat es mezeth, Borsot es ezeket törd özve, es ha Istennek elvegezet akarattia (két szó olvashatatlan) mostani halalanak: ketssegh nélkül megh giogiul.

(9. *Nehéz lélekzet ellen.*) Ki nehezen veszen lelegzetet, Az fokhagimat vagy főve vagy niersen ad megh enie, igen hasznal. Probatum e.

* A könyv régibb tulajdonosaira vonatkozik u. o. e bejegyzés: Hic liber dono est datus a Joanne Horvatith Joanni Murakeözino. Anno 1607.

¹ héj. — ² füvet. — ³ zsályát.

(10. *Ugyanarról.*) Azzonrul. Az aszu füget ad megh ennij effele embernek, igen hasznal.

(11. *Álmatlanság ellen.*) Az meli ember nem alhatik. Az bellend⁴ fűveth borban megh kel főzni erőssen es az nem alható Embernek vak szemet kel vele keni es alhatik. igaz dologh.

(12. *Ugyanarról, a címzlap mellső oldalán alúl:*) *Qui non potest dormire, accipiat de lacte mulieris, ungat tempora et bene dormiet. Probatum est.*

(13. *Bármely fájdalom ellen.*) Akar minemő faidalomrul. Az szeles⁵ lapunak az Töveth ö⁶ haiaban megh kell törni, es az faidalmat vele köll kenni, megh giogiul.

(14. *Koszorú fej ellen.*) Koszorú fej ellen. Az apró boitoryanth tiszta vizben megh köll főzni es az mint el türheti, a koszorú feyeth köl aval mosni P. e.

(15. *Izről.*) Izről köl nádmez,⁷ timso, giömber; ezeket szepen megh kel törni, szitalni es az izes szaiat azzal köl mosni. P. e.

(16. *Homályos és hályogos szemről.*) Homalios es haliogos szemről, kivaltkepen ha az haliogh het esztendeigh lenneis, elharitia az szemről, ez penigh kivaltkepen bizonios orvosagh. Az asztagh buzaban vagy akar hol talaliad az mezetellen eger fiakat az feszekbe, de oli igen giengeknek es mezeteleneknek kel leni, hoga megh az szemmek sem nilt megh; valamenni leszen, ragd egi szep tiszta üvegben, ted egy szegre, allion vesztegh oth; az szepen tiszta olaya leszen, de epen rakiad öket bele, es az halliogos szembe regvel es estve bochas bele; sine dubio. . .⁸ Prob. e.

(17. *Mellfájásról, vagy kelésről.*) Kinek meleje fai vagi benne költ valami, Vegied az fejer liliomnak az Töveth es az farkas almanak az viragiat, annak az belső szekit üvegbe köl tölteni, es feier bort köl rea tölteni es megh köl innia, megh giogiul.

(A címzlap hátsó oldalán.)

(18. *Koszorú fej ellen.*⁹) Az apro boytoryanth megh kel főzni tiszta vizben, es mint eltürheti, az koszorú feieth köl aval mosni.

(19. *Epilepsia ellen.*) Az nagy betegsegrül. Az nagy keselőnek az Tüdőjeeth verevel öszve köl törni, es tiz napon egymasutan arrul kel innia adni.

(20. *Eczetágy.*) Ha akarsz io eczetet ehinalni. Szedgied az kökinth, mikoron szep zöld es szarazd megh, annak utanna törd megh, es ha az borban vetted, eczette valtozik.

⁴ belénd. — ⁵ széles — ⁶ kézír. ó — ⁷ nádmez = czukor. — ⁸ Egy szó olvashatatlan — ⁹ V. ö. a 14-kel.

(21. *Fecske haszna.*) Ha három fechke fiath uy kessel az feszekben megh vakitod, es azoknak labait megh köttöd, es harmadnap megh latod, öket megh hassitod, az egyikben talalod feier követh, masodikben vöröseth. Harmadikban zöldöt; valaki az zöldöt nala viseli, serelem¹⁰ nélkül szül. Valaki az vöröset nala viseli, nem bantatik az hidegh lelestül, valaki penigh az feieret keziben avagi szaiaban viseli, valakit megh chokollna, mindent megh ad, valamit kivan.

Közli: *Katona Lajos.*

NÉPKÖLTÉSZET.

Phonographfal gyűjtött népköltési adalékok.

Menyasszony-bucsúztató.*

A) 1.

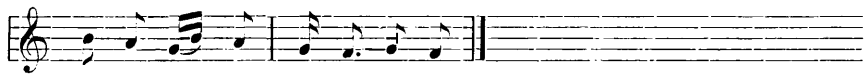
(Zentalke.)

Sár-ga ei - kó, csen-gő raj - ta, Vaj-jon mer - re mēn-jünk raj - ta?

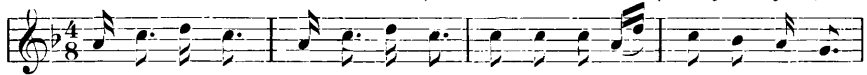
Sé - tál-junk föl üggy uc - cá - ra, Ba-lázs Já - nos ud - va - rá - ra,

Ba-lázs Já - nos ud - va - rá - ra.

A) 2.

(Bánffy-Hunyad.) *

Jön-nek, jön-nek, majd el-visz-nek, S hun a pár-tám, hogy ké-szűj-jek?

S ő - kör-sze-kér a ka - pu - ba. S a vő - le-gény az aj - tó - ba,

S a vő - le-gény az aj - tó - ba.

* E dallamot közlője: Tamás Kata az A) 1. változat egyik közlőjétől tanulta meg és alakította külön változattá.

V. B.

¹⁰ sérelem

A) 1.

[Mikor a menyasszonyt viszik:]

Sárga eikó, csengő rajta
 Vajjon merre mënjünk rajta?
 Sétáljunk fél égyg uccára,
 Balázs János udvarára,
 Balázs János udvarára,

Van annak égy szép kis lánya

[vagy: ügyes lánya],

Van is annak vetétt ágya

[Nyolcz párnára v. á],

Övegből van a négy lába

[Övegén áll a n I.],

Barna legény nű ül rája,

Mer letörik a négy lába.

[Az utolsó két sor dallamára:]

„Ha letörik, ujat vészék,
 Mégis az Örszié lészék!”

(Kulcsár Kata és Balázs Erzsi. Zentelke, Kalotaszeg.)

S én elmegyék, idés anyám,
 Hogy több gondja ne légyen rám.
 Légyen gondja a többire,
 Nálamnál a kisebbekre.

[Mikor a menyasszonyt viszik be az udvarba:]

Nyis ki ajtód, kit bezártál,
 Nyis ki ajtód, kit bezártál:
 Jó a vendég, kit rég vártál,
 Jó a vendég, kit rég vártál

[Mikor mennek a menyasszony után:]

Jönnek, jönnek, majd elvisznek,
 Hon a pártám, hogy készüljek?
 Ökörszekér a kapuba,
 A menyasszony az ablakba

A) 2.

[Az előbbinek ott hiányzó vége:]

Jönnek, jönnek, majd elvisznek,
 S hun a pártám, hogy készüljek?
 S ökörszekér a kapuba,
 S a völegény az ajtóba,
 S a völegény az ajtóba

S a menyasszony az ablakba,
 S oda fagyott az ajaka.
 S hozd ki kis lány azt a gyertyát,
 Olvasszuk fél az ajakát,
 Olvasszuk fél az ajakát.

Idés anyám, gyujts gyertyára,
 S haza mënjünk vacsorára.
 S foráj neküm idés tejet,
 S hányjál belé zsemlebelet,
 S hányjál belé zsemlebelet:

[Az utolsó két sor dallamára:]

Hadd égyem égy vig vacsorát,
 S akit idés anyám csinát.

(Kócsár = Kulcsár Kata „Pálinkás” és Gergely Erzsi. Szentkirály, Kalotaszeg.)

A három árva.

I.

(Somogy-Szobb.)

II.

(Zentelke, Kalotaszeg).

El - in - dult a há - rom ár - va, Hosz - szu ut - ra, szol - gá - lat - ra,

Ne mēnj el tē há - rom ár - va, Mert nēm ta - lál - sz jou gaz - dá - ra.

III.

(Parád, Heves vm.).

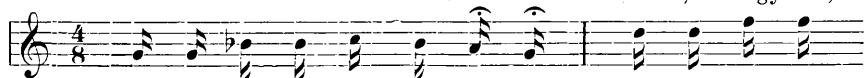
Ho - vá, ho - vá há - rom ár - va? A te - me - tő ka - pu - já - ba.

Kely föl, kely föl eil - dēs a - nyánk, Lē - ron - gyo - so - dott a ru - hánk.

IV.

(Hetes, Somogy vm.).

A he - tő - si te - me - tőü - be, Há - rom ár - va

sei - tál ben - ne, Mind a há - rom azt si - rat - ja,

Hogy nincs né - ki é - dős an - nya, é - dős an - nya.

I.

Lásd az Ethnographia: X. évf. 1. füz. 29. l.

(Közlő: Cipán Illés. Somogy-Szobb.)

II.

Elindult a három árva
Hosszu utra, szolgálatra.
Nē mēnj el tē három árva,
Mert nēm talál - sz jou gazdára.

Adok nekték három vesszőt,
Verjétek mēg a temetőt.

(Fehér Margit. Zentelke, Kalotaszeg.)

„Keljēn már föl édēs anyám,
Mer elszakadt a gýászruhám.“

Nēm kelhetēk kedves fiam,
Mer elrohadt az oldalam.

Vagyon nekték mostohátok,
Ki gondot viseljēn rátok

III.

Hová, háová három árva?

— A temető kapujába.

Kely fél, kely fél eлдés anyánk,

Lérongyosodott a ruhánk.

(Tarjáni Mariska. Parád, Heves vm.)

„Ném kelheték gyermekeim,

Léhullott a tetemeim,

Van má nekték mostohátok,

Aki gondot visel rátok.“

IV.

A hetösi temetőbe —

Három árva sétál benne,

Mind a három as siratja,

Hogy nincs néki éдös anyja,

Éдös anyja.

„Kel föl, kel föl éдös anyám,

Lészakadt a testi ruhám!“

— Ném kelhetök három árva,

Mer a sirom lő van zárva,

Lő van zárva.

(Pöttendi Lidi. Hetes, Somogy vm.)

Van tinéktök mostohátok,

Aki gondot visel rátok,

Mögфésüli hajatokat,

Mögmosdati orcátokat,

Orcátokat.

„Gyertök lányok a pajtába,

Borujjunk égymás nyakába,

Sirassuk a jou anyánkat,

A mi kedves jou dajkánkat,

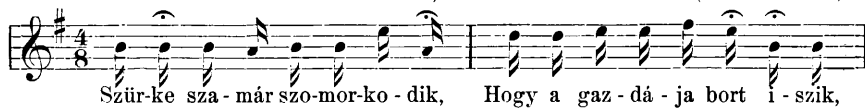
Jou dajkánkat.

Szürke szamár szomorkodik ...

Lassacskán.

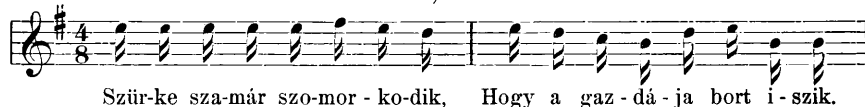
A) 1.

(Mező-Kövesd.)

Ugyanott így is:

A) 2.

(S a többi, mint az A) 1. alatt.)

B)

(Eger.)

Lassan.

C)

(Szegvár, Csongrád vm.)

Szür-ke sza-már szo-mor-ko - dik stb.

D)

(Köttse, Somogy vm.)

Szür-ke szá-már szo-mor - ko-dik, stb.

A) 1. 2.

Szürke szamár szomorkodik,
Hogy a gazdája bort iszik.
Né szomorkodj szürke szamár,
Majd elmegyünk a nyáj után!

(Sugár Mátyás és József. M.-Kövesd.)

Kutyám mégyén farkas nyomán,
Magam pedig a nyáj után,
Két bojtárom a két szélin,
Szürke szamár a közepin.

B)

Fakó szamár szomorkogyik,
Hogy a gazdája bort iszik.
Né szomorkodj, fakó szamár,
Hogy bort iszik a té gazdád.

(Eisemann Domokos, Deménd, Heves vm.)

C)

Magas a nyárfa teteje... (utolsó vsz.)
Még a gazda mulatozik,
Szürke szamár szomorkodik.
Né szomorkodj, szürke szamár,
Majd elmegyünk a nyáj után.

(Magyar Sándor. Szegvár, Csongrád vm.)

D)

Szürke szamár szomorkodik,
A gazdája jou bort iszik.
Né szomorkodj szürke szamár,
Majd elmegyünk a nyáj után.

(Faragó Lajos. Köttse, Somogy vm.)

Az apját meg nem ismerő leány.*

A) 1.

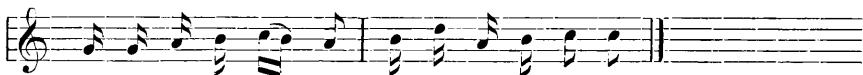
(Mező-Kövesd.)

Jó reg-gelt te kis le-ány, így mond-ja ő. Ho-vá mégy te ily ko-rán?

így mond-ja ő. Sza-mó-cát me-gyek szed-ni, A ba-bám-mal mu-lat-ni,

Eb-be jaz er-dő-be, Eb-be ja sü-rő-be.

A) 2.

(Eger.)

Jó reg-gelt te szép kis lány! így mond-ja ő. Jó reg-gelt te szép kis lány!
Jó reg-gelt te szép kis lány! így mond-ja ő.

Mit csi-nálsz i-lyen ko-rán, Eb-ben az er-dő-ben, Eb-ben a sü-rü-ben.

A) 1.

„Jó rëggelt, të kis leány!
Így mondja ő.
Hová mégy të ily korán?„
Így mondja ő
Szamócát mëgyëk szëdni,
A babámmal mulatni
Ebbe ja zerdöbe,
Ebbe ja süröbe.

„Nëm mëhetëk lovamtul,
Így mondja ő.
Nëm mëhetëk lovamtul!-
Így mondja ő.
— Kötöfëk a nyakába:
Kösd a vadalmafáho,
Ebbe stb.

* E románc mind dallamára, mind szövegére nézve *német* eredetű. Az A) 1. változatot azért közlöm elsőnek, mert szövege is, dallama is teljesebb. Bizonyos azonban, hogy az A) 2. helyén: Egerben és tájékán a török hódoltság megszűnte utáni időben megtelepült németesség hozta ide e románcot és adta át az ottani meg a szomszédos borsodmegyei magyarságnak, honnét az A) 2. való. Az átvétel alig történhetett korábban, mint az utóbbi évszáz alatt.

Jer ide tē szép vadász,
Így mondja ő.
Jer ide tē szép vadász,
Így mondja ő.
Jer ide tē szép vadász :
Csókot adok, maj meglásd
Ebbe stb.

„Nēm mēhetēk kutyámtul,
Így mondja ő.
„Nēm mēhetēk kutyámtul.“
Így mondja ő
— Hadd a kutyát ugatnyi,
Gyere velem mulatnyi
Ebbe stb.

Jer ide tē szép vadász,
Így mondja ő.
Jer ide tē szép vadász,
Így mondja ő.
Jer ide tē szép vadász :
Csókot adok, maj meglásd,
Ebbe stb

Jer ide tē szép vadász
Így mondja ő.
Jer ide tē szép vadász,
Így mondja ő.
Jer ide tē szép vadász :
Csókot adok, maj meglásd
Ebbe stb.

„Nēm mēhetēk rokkomtul,
Így mondja ő.
Nēm mēhetēk rokkomtul!-
Így mondja ő.
— Hozd a rokkod magaddal :
Betakaródzunk avval
Ebbe stb.

„Látod lányom, hogy vak vagy,
Így mondja ő.
Látod lányom, hogy vak vagy,
Így mondja ő.
Látod lányom, hogy vak vagy :
Apád vagyok, lányom vagy
Ebbe stb.

— Mért nēm szólt kē hamarēbb — így mondja ő.
Mért nēm szólt kē hamarēbb — így mondja ő.
Mért nēm szólt kē hamaribb,
Nem beszéltem volna így
Ebbe ja zerdőbe,
Ebbe ja sűrőbe!
(Vámos Péterné. Mező-Kövesd, Borsod vm.)

A) 2.

„Jó réggelt te szép kis lány!
Így mondja ő.
Jó réggelt te szép kis lány!
Így mondja ő.
Jó réggelt te szép kis lány,
Micsinálsz ilyen korán
Ebben az erdőben,
Ebben a sűrőben?“

— Szédřret szédni jöttem én,
Így mondja ő.
Szédřret szédni jöttem én,
Így mondja ő
Szédřret szédni jöttem én
A rózsámat várom én
Ebben stb.

„Nēm mēhetēk kutyámtól,
Így mondja ő.
Nēm mēhetēk kutyámtól.
Így mondja ő.
Hadd kutyádat ugatni,
Gyere engēm csókolni
Ebben stb.

Jer ide tē szép vadász.
Így mondja ő.
Jer ide tē szép vadász,
Így mondja ő.
Jer ide tē szép vadász
Csókot adok, maj meglásd
Ebben stb.

Jer ide tő szép vadász,
Így mondja ő
Jer ide tő szép vadász,
Így mondja ő.
Jer ide tő szép vadász
Csókot adok maj meglásd
Ebben stb.

„Nem méhetek puskámtól
Így mondja ő.
Nem méhetek puskámtól
Így mondja ő.
Akaszd puskád a fára,
Gyere engem csókolni
Ebben stb.

„Látod lányom, tő vak vagy — így mondja ő.
Látod lányom, tő vak vagy — így mondja ő
Látod lányom, tő vak vagy
Én apád s tő lányom vagy
Ebben az erdőben,
Ebben a sűrőben.

(Magyar Anna. Eger.)

A vadász és a leány.*

A) 1.

(Eger.)

Bo - kor - ban ep - re - ző kis le - ány ül, Csön - des a
zöld er - dő ki - vül - be - lül, Még - is egy kis ma - dár
zeng az á - gon, A - ra - nyos lep - ke ül a vi - rá - gon.

A) 2.

(Mező-Kövesd.)

Bo - kor - ban ep - re - ző kis le - ány ül, stb.

* Ez a románc is, mint előzője, mindenestül a német folklóre-ból való. Az A) 2. változat három utolsó versszaka azonban eredetileg külön dal volt és csak újabban került bele a matyó változatba. Legteljesebb az A) 3. B.-Hunyadról; ezt közlője Kolozsvárt tanulta meg, a hol — mint ismeretes — szintén erős németség volt. A feltűnő megegyezést, a mely különösen az egri és a kolozsvári (b.-hunyadi) változat közt van, a változatok újabb keletű összevegyülése idézhette elő. V. B.

A) 3.

(Bánffy-Hunyad.)

A) 1.

Bukorban epröző kis leány ül,
Csendes a zöld erdő kívül-belül,
Mégis egy kis madár zeng az ágon,
Aranyos lepke csüng [vagy : ül] a virágon.

— Nos kis lány, mit mondtál: mégtészéd-é,
A vadászt szivedből szeretéd-é?
„Vár, vár té szép vadász, itt a tanyám,
Elmégyek, mégkérdem : mit mond anyám.

„Ki nekem megfogná e madárkát,
Odadnám eperrel telt kosárcám!
Ki nekem megfogná mind a kettőt,
De tudnám szivedből szeretni őt!”

Az anyám azt mondja : szeresselek,
Az apám azt mondja : kerüljelek!
— Szólj, szólj té álnok fa, mit rézzentél,
Aranyos tubicám, hová lettél?

A vadász dühében egy fának ront,
A fának mérgében ily átkot mond :
„A férög ügye még gyökeredet,
A rozsdá lepje be leveledet!”

(Csáki Anna. Eger.)

A) 2.

Bukorban epröző kis leány ül,
Mégrendült az erdő kívül-belül,
Amint egy kis madár zeng az ágon,
Aranyos kis lepke más virágon.

Halod anyám, mely szivesen hit ki,
Bokrétát is készítettem neki;
Ugy ilik majd pörge kalapjára,
Mint csókja kis lányod ajakára.

S mint egy kis leány lüülepédne,
Egy fiatal vadász lép eléje :
„Kél-é kis leánka, tarka lepke ?
Amit mondtál, ime métténéd-é?
Amit mondtál, ime métténéd-é:

Szépén ragyog az esteli csilag,
Vadászlegény kapum előtt balag,
Édes anyám, eresz ki hozzája,
Mer a szívem százé (= százáz) reped
rája!

A vadászt szivedből szeretnéd-e?

— Már szép vadász ül-le, itten tanyáz', „Édös lányom, nő higy a vadásznak,
Elmegyék, megkérдем, mit mond anyám, Adig szeret, még nem tart magának;
Elmegyék, megkérдем, mit mond anyám: De ha ücür fejedet beköti,
Szabad-e szeretni vagy nem talán? Veréssel kezdődik szereteti.“

— Édös apám kendet is műverte
Ugy-é anyám mégis csak szerete?
Ha kend művölt, én is csak műlészék,
Bármit mond, én a vadászé lészék.

(Vámos Péterné. Mező-Kövesd.)

A) 3.

Bokorban eprésző kis léány ül,
Csöndes a zöld erdő kívül-belől.
De mégis úgy kis madár zéng az ágon,
Aranyos lepke csüng a virágon.

„Gyönyörűen csiesergő kis madárkám,
Szállj alá, szállj alá és jöjj hozzám!
Aranyos szép szárnyu himés lepkém,
Nő távozz, nő távozz, oh jöjj felém!

Még a kis lány így ül és sóhajtoz,
A bokor megzörren és ingadoz,
A madár elröpül messze ágra,
A lepke elszárnyal más virágra.

„Férég emészsze fa gyökeredet,
Rágja, pusztítsa el a leveled,
Ringatod a madárt s himes lepkét,
Elölem, gonosz ág, mért rezzentél?“

„Ki megfogná neküm e madárkát,
Én annak adnám e telt kosárkát;
És aki megfogná mind a kettőt,
De tudnám szivemből szeretni őt!“

Még a kis lány így ül epedezve,
Egy csinos vadász jön elejébe:
„Mért sirsz anyádnak szép zsengeje,
Erdőnek legdrágább esemetéje?“

„Ha nekéd madár kell s himés lepke,
Fogok én tenéked, oh kedveske;
Csak amit előbb mondtál, mégtészéd-ü:
A vadászt szivedből szeretöd-ü?“

„Oh fogd még a madárkát s himés lepkét;
De hogy szeretlek, azt nem tudom még,
De azért légy hű, vadász, itt a tanyám,
Megkérдем holnap az édös anyám.“

„Jó napot, jó napot tē kis léány,
Mit mondott tegnap az édös anyád?“
„Anyám azt mondta, hogy szeresselek,
Apám azt mondta, hogy kerüljelek.“

(Tamás Kata. Bánffy-Hunyad.)

(A szöveghez tartozó dallamok a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának phonograph-hengerein vannak meg. A dallamokat leírta *Kereszty István*.)

Gyűjtötte: *Vikár Béla*.

Göcseji lakodalmi kurjantások.

A lakodalmi kurjantások nemesak Göcsejben, hanem a környékbeli magyar vidéken is divatban vannak. Az utóbbi helyen azonban már mindinkább szűkebbre szorul e szokás. Néhol csak templombamenés alkalmával szoktak kurjongatni: egyes helyeken meg már teljesen meg is szűnt ez a népszokás.

Göcsejben a lakodalmak minden mozzanatánál szerepelnek a verses kurjantások, göcsejiesen mondva „rikéttások“ vagy „hujéntások“ s így — természetesen — vonatkozásaikban is széles kört ölelnek föl, szélesebbet talán, mint hazánk bármely más vidékén, hol e szokás még divatban van.

A göcseji lakodalmi kurjantásokból néhai Gaál Ferenc plébános néhányat már közölt a „Magyar Nyelvőr“ 1879-iki évfolyamában. Ezek egy része csak Nagy-Lengyelben (szintén göcseji község) s a környékbeli községekben szokásosak. Én egész Göcsejben összegyűjtöttem s ezúttal közel százat van szerencsém bemutatni. A gyűjteményemben levők közül sokat, sikamlós és triviális voltak miatt, nyilvánosság elé nem lehet bocsátani.

A lakodalmi verses kurjantások rövid, jól, rosszul rímelő, de itt-ott nagyon találó két, négy, ritkábban háromsoros versekbe vannak öntve. Néha jól ismert daltöredékeket is találunk közöttük. Tartalmuk az esküvőre, a lelkész, a násznép egyes tagjaira s ezek között főként a menyasszonyra s vőlegényre, továbbá a kíváncsi nézőkre vonatkozik. Ha e kurjantások apró mozaik darabjait összeállítjuk, nagyjában megközelítő képet nyerünk a mátkapár szüleinek vagyoni helyzetéről, a lakodalom nagyságáról, továbbá a vőlegény, menyasszony, nyoszolyóleányok s vőfélyek mivolta felől, mert azokban az illetők testi vagy lelki jellemző tulajdonaik, állapotuk, viszonyuk is bele vannak szöve, nem ritkán elég világosan kidomborítva.

A göcseji lakodalmi verses kurjantások első sora tartalmilag, jó részben, semmitmondó s főleg arra való, hogy a második sorhoz rímet szolgál-tasson s a verset pattogósabbá tegye; pl.:

Csákány, czin, fokos,
Huzzad te pupos.
(A muzsikusoknak szól.)

Ez a zuceza ere kü,
Kedves babám gyere kü!

Füstölög a nagy föle,
Menyasszonyt vüszünk ere.

Happ, happ, happ,
Gyűrűt adott ma a pap.

Ezek után természetesnek kell találunk, hogy a kurjantás első sora tartalom tekintetében is csak részben függ össze a következő sorral, vagy sorokkal. Mindamellett a benne összehalmozott változatos szóvirágoknál fogva

több tekintetben figyelmet érdemel. A kurjantások ezen tartalmatlannak jelzett első sorában pattognak a lakodalom alkalmi tárgyainak nevei, mint: gyűrű, gyöngy, fehér tányér, pántlika, fehér kendő; egyes ruhanemek: kötény, bunda, bőrharisnya; némely eszközök nevei: puska, fokos, csákány, no meg a mi legkedvesebben hangzik, a göcseji nép kedvelt virágainak, rózsá-, liliom-, tulipán-, levendula-, rozmaringnak s pipitérnek stb. nevei.

A rikitás második sora tartalmazza rendesen a mondani valót. Ez aztán általában tartalmas, eleget, sőt sokat s — tegyük hozzá — itt-ott sulyosakat mondó. Ebben kedveskedik, gyaláz, gúnyol, sebez, néhol finoman, helylyel-közel durván is.

A lakodalmi kurjantások az esküvőre induláskor kezdődnek; kiegészítői a zenének, fűszerezői a nászmenet különben is élénk hangulatának.

A násznép között rendesen a fiatalok (vőférek, koszorúslányok) rikogatnak; néha azonban, ha kedvük kerekedik, a násznagyok, sőt a vőlegény is részt vesznek benne.

Esküvőre menetelkor a következő kurjantások hallhatók:

Piros rózsá burulóba,
Most vajunk az indulóba.

Ez a zuccza végig sáros,
És mégse királi város.

Madár száll a berekszére,
Most menünk a zesküvőre.

Borbásszegi kertészker'be,
Piros rózsá nyillik benne.

Háromfertá tizenegyre,
Most menünk a zesküvőre.

Piros rózsát leszakasztom,
Megesküszik a menyasszon.

Fekete tik tollatlan,
Vőlegényünk párotlan.

Az esküvő megtörténtével alig lép ki a násznép a templomajtón, már rákezdik:

Soha se ösmertük egymást,
Mégis ránk atta az áldást.

Balog Gergü fejér házo,
Férho ment az Örszi lányo;
Elig derik, elig jó,
Elig jó takarított.

Itt az öröm, itt a haszon,
Megesküdött a menyasszon

Barabási szentegyházbo,
Itt maratt a levánságom
(leányságom).

Se nem asszon, se nem lyán,
Fejér gyöngy van a nyakán.

Levendula megágosut,
Vörös Örszi megpárosut;
De sok legén járt utánno,
Mileji Káro lett a párgyo

Se a borát (barát), se a pap,
Minket el nem választhat;
Ásu, kapa választ e',
Feketé föld hervaszt e'.

Menyasszonnak gyöngy a nyakán	Tulipán szárostu,
Nem lesz többet koszorulyán	Völegén párostu.

A plébánostól is búcsut vesznek, oda kiáltván neki.

Áldd meg Isten eszt a papot,	Ez a zuceza piktoros,
A ki minket öggyü adott.	Isten véle plébános!

Fejér galamb leszállott,
Isten véle plébános!

A koresmába érkezéskor (mert esküvőről a násznép oda szokott be-
térni) ezt kiáltják:

Ez a szoba piktoros,
Itt lakik a kocsmáros.

A faluba való visszatéréskor szokottabb kurjantások:

Sárga csikó, csöngő rajta,
Haza felé menünk rajta.

(A főkegyházbéliek rendszeren kocsin mennek az esküvőre.)

Haza menünk vacsoráro,
Apró piros pogácsáro.

A ki kinéz a zucczáro
Piros rózsa a markábo.

Aran gyürü karika,
Bemenünk a faluba.

Végig menünk a zucczábo
Menyasszonyunk hajlékábo.

Ez a zuceza szük uteza
Rozmaréngszál haséttya;
Ha hasittyá, ha nem is,
Belemenünk azér' is.

Ez a szoba szeglelet,
Belemenünk, ha lehet;
Ha nem lehet lehessen,
Minden vendig szeressen

Ez a zuceza szeglelet,
Belemenünk, ha lehet.

A násznép részéről tett ártatlan tartalmú kurjantások a lakodalmas
menetet néző falubéliek, főleg a gyermekek- s legényeknél csipős visszhangot
szokott kelteni.

Ha az utcán ácsorgó gyerekek nem kapnak elég lakodalmi perezet
— mert Göcsejben is menet- s jövetközben az egyik nászasszony perezet
dobál, miket a gyerekek nagy dulakodással kapkodnak föl — a következő
kurjantások hallhatók:

Ha nem annak perezét,
Düllön ki a szekerek.

Nem ket meg a kovászok,
Azér' nincsen kalácsok.

A lakodalmi menetet is gúnytárgyává teszik a nézők:

Piros rózsza, pomádé
Ez ám a szép paradé.

Ha a lakodalmások gyalog mennek az esküvőre, a mi szegényebb családoknál fordul elő, szemükbe vágják:

Hosszú bunda bőrtarisznya,
Gyalog mentünk mind a kutya.

Legjobban kijut a vőlegénynek, menyasszonnak, vőfényeknek és koszosleányoknak.

Fejértányér mosatlan,
Elsü vőfér gondatlan.
Fejér kendő kékvirágos,
Nyoszorulyán gyalázatos.

Sárga virág pipitér,
Menyasszonyuk a mit ér;
Vőlegényük annyit se,
A vőférek semics cse.

Ez a zuccza esupa esapa,
Menyasszonyuk esupa csippa

Ha a menyasszonynak nincs rendben a szénája, ezt szokták rá kurjantani:

Alig menünk három házig,
A menyasszony megbabázik

Ha a fiatal legény, anyagi tekintetből özvegyasszonyt vesz el — azt tartván göcseji közmondás szerint, hogy „Vien fa árnyikába' jól esik pihenynyi“ — a mátkapár nem kerül el a kigúnyolást. Feléjük röppen az utcaajtó, vagy a kapúfélfá mellől egy-egy éles rikkantás:

Vőlegénnek bajsza nincsen,
Menyasszonnak foga nincsen.

vagy:

Öreg asszon rossz, vén kóró
Szegin legin szomoréttó.

A mikor két idősebb kel egybe:

Eje, huja napkeletnek
Örül a vén az öregnek.

De a násznép sem hagyja ám magát s ugyancsak csattanósan felelget — szintén kurjantások alakjában — az ily gúnyolódásokra:

A ki miránk bámészkodik,
Am mi hozzánk kívánczozik

Sárgarépa, réztekenü,
Ne csahó' te esuesos fejü.

A ki kigyün a zucczáro,
Birkaharang a nyakábo,

Cseréptányér törgy összü,
Csempez szádot fogd összü.

Sárgarépa, csinyátt virág
Ez a sereg tiszta virág.

Sárga virág, pipitér,
Mi seregünk a mit ér

Megérett a szőlőszem,
Ollan beszéd semi sem.

Három gerezd foghajma,
Rikéccs világ bolongya!

Kécczer alá, kécczer fő,
Tizenkécczer fordu' fő.

Aki minket legyaláz,
Pokóba legyen kanász.

A ki minket künevet,
Egye meg az egeret.

A ki minket megítél,
Pokóba legyen sintér.

A násznép e vagdalkozás mellett egyúttal a vőlegény, menyasszony, vőfér, és koszorús leányok jó tulajdonát is igyekszik feltüntetni, belefoglalván kurjantásaiba azoknak kiemelését:

Ez a zuccza kanyarékos,
A menyasszony takarékos.

Ez a zuccza de széles,
Menyasszonyunk beszédes.

A menyasszon arany bárán
Aran bőttü van a vállán;
A vőlegén elolvassa,
Piros rózsza nyilik rajta.

Sárgo patkó, réz a szöggyé,
Menyasszonnak kökén szemé.

Sárg csikó, selém nyerég,
Vőlegényünk derék gyerek.

Nyoszorulyán meg a vőfén,
U tündöklük, mind napfén.

Körü' csipkés a kötényem,
Derik gyerek a vőférem.

Göcsejben, ha a menyasszonyt a vőlegényes házhoz viszik, mind a két háznál — már t. i. a menyasszony és a vőlegény szüleinek házánál — külön-külön van lakodalom. Az esküvőről való hazatéréskor a menyasszonyt a szülei házhoz viszik; a vőlegény — a násznéppel — csak este tér oda. Ott vacsorálnak s éjfél felé a menyasszonyt, akár milyen távoli faluból való is, minden körülmények között elviszik a vőlegényes házhoz, jövődöbéli otthonába.

Midőn a vőlegény a násznéppel a menyasszonyos házhoz ér rákurjantják:

Nyisd ki rózsám a kapudat
Mast visszük a galambodat.

Nyisd ki rózsám kit bészártá':
Meghoztuk, kit régen vártá.

Vacsora után a násznép az indulást, a menyasszony szüleitől való bucsúzást is kurjantgatás alakban jelzi:

Künek áll a kocsink ruggya,
E'menünk mi messzi utra.

Fejér galamb száll a házro,
Házi gazdát Isten álgyo!

Kendermagot, lenbugát,
Aggyon Isten jój czakát!

A menyasszony bucsúja :

Fejér galamb száll a házro,
Ides anyám megbocsásson!
Köszönöm a szüvességit,
Eddig való nevelésit.

Sárgo madár a víz mellett
Ides anyám Isten veled!
Ugyis tudom fáj a szüved,
De azér' csak Isten veled!

A menyasszonynyal az új otthonba érve — hol a lakodalom javában foly — rákezdik :

Kendervetés, lenvetés,
Aggyon Isten jó estét!

Aggyon Isten szerencsés jó estit!
Meghoztuk a barnapiros menyeeskit.

Ez utóbbit azonban egy másik riktás imigyen szokta kikorrigálni :

Nem menyecske, hanem lyán,
Pántlika lóg a haján.

Jól megnézzik a menyasszont,
Lyánbu csinátunk mink asszont,

Ha a legény részéről a házasság pusztán anyagi érdekből történt, ezzel adják tudtára a világnak :

Ides anyám, aggyon Isten jó estét!
Meghoztuk a barnapiros menyeeskét:
De nem azér' hoztam ám ho' szeressem,
Szegin vótam, gazdagságát szerettem.

A kurjantások a lakodalom egész tartama alatt hangzanak s a csapongó jókedv nyilatkozatai mindig ezekben csúcsosodnak ki. Ha valami kívánni, parancsolni, dicsérni, megszólni vagy jellemezni valója van a vendégnek, azt kurjantásba foglalja.

A magát nagyon is elemében érző vendég ajkáról röpködnek e riktások :

A kinek itt kedvü nincsen,
Annak ecs csöpp eszé sincsen

Jaj de kicsin ez a ház,
Kirugom az ódalát.

Báresak ez az éeczaka,
Szengyör napig tartana.

Ez a lábom ezezez.
Jobban járgyo, mind emez.

Három éjje, három nap
Nem elig a lábomnak.

Egyik lábom uv vigyáz,
Miér (mert) a másik meggyaláz.

De búbánatukat is megeresztik egyesek :

Megvajok én búva rakva,
Mind a borizü ómafa.

Csinyátt virág bimbója,
Szüvem vigasztalója.

A menyasszonyra :

Rózsavirág koszorú.
Menyasszonyunk szomorú.

Menyasszonyunk azit kényes,
Miét a czipőjö fényes.

A nyoszolyó-leányra :

Koszorulyán szerelmé,
Korpábo van kevervé ;

Miné' jobban keverik,
Anná' jobban szeretik.

A vendégekre :

Üstök alla (vagy öveg pohár) homálos,
A közvendig de ámos.

Ez a szoba körü' képes,
Minden vendig de jó étkes.

Egyik, igyik minden vendig,
Van a kamurábo elig.

A kérni valókért :

Körü fodros a szoknyám,
Völegényünk, ihatnám !

Janesi bácsi,
Nincsen kácsi (kenyér),
Megötté a Zistuk bácsi.

Különösen a muzsikusoknak jut ki bőven a megjegyzésekből :

Fejir rózsát szakasztok.
Huzzátok meg hangászok !

Huzd rá cigány csak addig,
Hadd tánczollak hajnalig !

Huzzátok meg hegedisek,
Én leszek a felesigtek ;
Nem huzzátok hegedisek
Nem leszek a felesigtek.

Néha-néha vastagabb gúnynyal vágnak a muzsikusok közé, mint :

Árpo toru, zsiros hus,
Pupos hátu muzsikus.

Kálho vállán eh hatos,
Gyere ki te poczakos.

Reggel felé, midőn a vendég haboz : menjen-e, ne-e haza :

El köllené haza mennyi,
Itt is köllené marannyi ;
Sötít a zécczaka,
Babám késérgy haza ;
Megszógálom még valaha !

Minden ily rikkantást a tele torokkal kiáltott „ij huj“ vagy „tyuhaja“
fejez be.

Gönczi Ferencz.

IRODALOM.

Gesta Romanorum. Fordította *Haller János*. Kiadta *Katona Lajos*. Régi Magyar Könyvtár, XVIII. kötet. Budapest, 1900. Franklin-Társulat. 513 lap. 8-adrét.

Az a körülmény, hogy a régi magyar irodalom egy pár költői termékének a *Gesta Romanorum* szolgált forrásul, de különösen az a nevezetes hely, a melyet szépprózánk történetében ennek XVII. századbéli magyar fordítása elfoglal, mindinkább és inkább ráterelik szellemi életünk multjának buvárait a középkor eme világhírű mesegyűjteményének vizsgálatára. *Haller János* Hármas Istoriájával, melynek tudvalevőleg középső része tartalmazza a *Gesta Romanorum* magyar fordítását, már *Czwittinger*, *Bod Péter*, *Horányi*, *Benkő*, *Pápay Sámuel* foglalkoztak leginkább nagy népszerűségét emelve ki. Azonban a híres könyv érdemleges esztetikai vizsgálatára, mint egyáltalán egész régi irodalmunkra csak modern értelemben vett irodalomtörténet-íróink kerített sort. *Toldy Ferencztől* *Beöthyig* úgyszólván minden irodalomtörténet-írónk megérintette a kérdést s az utóbbi körülbelül véglegesen meg is állapította *Haller János* irodalomtörténeti jelentőségének mértékét. A régi magyar szépprózáról írt munkájának egyik legfinomabb miniatürképe az, a melyben a fogarasi vár keserves rabságában sinylődő magyar főúr irodalmi alakját megjeleníti.

Már a mi a *Haller* fordításának a *Gesta Romanorum* eredeti anyagához való viszonyát illeti, nem jutottunk ennyire. Legnevesebb irodalomtörténet-íróink is többé-kevésbé eltévedtek az itt fölmerülő kérdések tömkelegében s a meg-meginduló kutatások épen a kérdésnek nagyfokú bonyolódottságánál fogva igen sokszor csak növelték a zavart. Ehhez járult egy más körülmény is, a mi szaporította a problémák számát. Az irodalomtörténeti detailkérdések nyomozói u. i. az ilyenfajta kutatásokhoz szükséges finom műszerek hijján a felületes látszat után indulva, igen sokszor kellenél messzebb mennék következtetéseikben. Ilyen módon kezdett lábrakapni az a vélemény is, hogy a *Gesta Romanorum*nak igen nagy hatása volt a magyar népköltészetre, s hogy *Haller János* a középkori mesegyűjtemény átültetése által nemcsak jelentékenyen megtermékenyítette a magyar népszellemet, hanem hogy igen sokat közvetlenül kölcsönzött is ebből a világirodalmi közkinésből.

Látni való, hogy több nevezetes megoldandó kérdés merült föl a *Hármas Istoria* középső része körül, így különösen a fordítás viszonya az eredeti anyaghoz s annak az anyagnak hatása a magyar szellemre, meg azután az

is, hogy e hatás a Haller fordításának eredménye-e? S ha tekintetbe vesszük azt, hogy a Gesta Romanorum című gyűjtemény keletkezésének, elterjedésének, változatainak s ezek elágazásainak ismertetése és földerítése a külföldön egy jókora irodalmat foglalkoztat, tisztán állhat előttünk annak a magyar tudósnak a feladata, a ki csak mindezeknek a kérdéseknek alapos áttanulmányozása után foghat voltaképi feladatához: a Haller-féle fordítás filológiai ismertetéséhez s annak a hatásnak kimutatásához, a mint a világhírű gyűjtemény a magyar irodalomra és népszellemre gyakorolt. Csak a legszélesebb körű ismeretekkel rendelkező filologus s a distingválás legfinomabb érzékével fölrüházott folklorista foghatott ehhez a munkához a siker kilátásával. S azt, hogy ez a munka most már fényes eredménnyel el van végezve, a magyar tudományos élet egyik legnevezetesebb eseménye gyanánt említhetjük föl.

Valóban *Katona* Lajos, a ki messzemenő és mélyreható tanulmányok alapján az összes felsorolt kérdéseket a legszigorúbb kritikai alapon s a legfáradtságosabb lelkiismeretességgel a lehetőségig megoldotta s Haller János fordításának tökéletes kiadásával irodalmunkat megajándékozta, a legnagyobb hála rá kötelezte úgy a filológia, mint a magyar folklore barátait.

A magyar Gesta Romanorum *Katona* Lajos gondjai alatt létrejött kiadása a legbecesebb hasonlónemű alkotások egyike. Tekintve azt a tudományos apparatust, a melyvel készült, irodalmunkban nem nagyon sok hozzáfogható található, s viszont bátran odaállíthatjuk a legkasszikusabb német vagy angol edítiók mellé. Tökéletes tárháza ez a Gesta Romanorumra s ennek magyar fordítására vonatkozó összes tudnivalóknak s mindez egy önálló felfogással nyomozó tudósnek ellenőrző, helyreigazító s igen sokszor a saját felfedezéseit közlő tolmácsolása mellett.

Meg vagyunk győződve, hogy az irodalomtörténeti, bibliografiai és filológiai kritika sem fog késni, hogy kiemelje a *Katona* Lajos könyvének kiválóságait és rámutasson kutatásainak eredményeire. Minket azonban e helyen csak a folklorista érdekel közelebről, a ki ugyanebben az esetben negatív eredményekkel kénytelen beérni, azonban ezekből is igen becses tanulságokat tud levonni. Ezekre a tanulságokra még rátérünk, megelőzőleg azonban egy rövid pillantást vetünk a kiadvány egész berendezésére, iparkodva, hogy mintaszerűségét legalább sejtethessük.

A bevezetés a Haller Jánosra és a Hármas Istoriára vonatkozó irodalmat s a hamar elterjedt magyar „népkönyv“ különböző kiadásait ismerteti egy csomó tévedést helyreigazítva s minden életrajzi és bibliografiai adatot tömören, de szigorú pontossággal összefoglalva. Erre következik a Gesta Romanorumról szóló nagyszabású tanulmány, a mely, ha német nyelven meg-

jelenne, kétség nélkül az egyetemes filológiai tudomány babérait is megszerzné szerzőjének. Bámulatot otthonossággal mozog Katona a külföldi szakirodalom nagy erdejében. Ennek adatait fölhasználva ismerteti mindenekelőtt a Gesta különböző s rendkívül bonyodalmasan csoportosuló kézíratait s ezek közé teljes biztossággal elhelyezi a magyarországi kéziratokat is. Mikor munkáját sajtó alá rendezte, még csak a budapesti egyetemi könyvtár Sztárai Máté-féle Gesta-kódexe volt ismeretes. Azóta Varjú Elemér a gyulafejevári Batthyány-könyvtárban egy másikra is ráakadt s közben előkerült a Knauz könyvtárából egy harmadik is. Az elsőről Katona könyvének pótlékában még megemlékezhetett, a harmadikról azonban csak egy újabban megjelent tanulmányában szól (Budapesti Szemle CI. [1900.] kötet), mindkettőnek behatóbb ismertetését későbbre tartva fönn. Az eddig ismert legrégebb 1342-iki innsbrucki kézírathoz fűződő kérdések között beszél a budapesti Romanorum anyagáról, forrásairól, eredeti szerkezetéről stb. stb. Többek közt kitérve arra az irodalomtörténetünkben sokáig forgalomban volt téves adatra is, hogy a Gesta történeteinek végén levő vallás-erkölcsi tanulságok Haller Jánostól erednek. Ugyancsak itt fejtegeti a Gesta eredetének, szerzőjének, korának kérdéseit, végeredményül csak annyit állapithatva meg, hogy a „kezdetben 100-nál aligha kevesebb és 200-nál bajosan több történetből álló, elejétől végig moralizált gyűjteményt 1250 és 1300 között keletkezett“.

A következő részek a nyomtatásban megjelent Gesta-kiadások ismertetésére vannak szánva, kezdve a latin szövegeüeken s folytatva a fordításokon. Itt is ugyanaz a lelkiismeretesség s nagy bibliografiai jártasság az egyes kiadások ismertetésében s az anyag szempontjából való táblázatos összeállításokban, a mit a kéziratok fejtegetésénél láttunk.

A magyar fordítás előtt az eredeti kolozsvári kiadásnak szép czimlapja látható kisebbitett reprodukcióban. Maga a szöveg eredeti ortográfiájával (csupán az *s*-sel váltakozva alkalmazott *f* mellőzésével), az első kiadásnak a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött egyetlen teljes példánya után van közölve, mindvégig szöveg alatti jegyzetekkel, a melyek a magyar fordításnak a tipikusabb szövegekből (Oesterley-féle ed. princeps, 1342-iki innsbrucki kézirat, 1508-iki hagenai kiadás) való eltéréseit s az összes történetek eredeti latin czímeit tartalmazzák.

Végül a Haller-féle szöveg után „jegyzetek“ cím alatt vannak összefoglalva a magyarországi irodalmi termékekben előforduló párhuzamok és átvételek. Rendkívül becses munkázat ez. Hűséges beszámolás arról, hogy mit köszönhet — már t. i. kézzelfogható jelek alapján megállapíthatólag — a magyar szellem a Gesta Romanorumnak. Keresztül vannak buvárolva ebből a szempontból úgy összes kódexeink, mint egyházi íróink és régi irodalmunk

egyéb emlékei. Pontosán meg van állapítva a hasonlóság vagy az átvétel mértéke. Szóval tiszta, világos nyugtázása az eddig földerített nyereségnek.

S most önkéntelenül fölmerül a kérdés, hogy Katona Lajos, népmeséinknek kitünő buvára, mit talált elfogadhatónak azokból az állításokból, a melyek a Gestának népjellemünkre gyakorolt hatásáról felhangzottak? Erre nézve legezészerűbb, ha őt magát szólaltatjuk meg, idézve szó szerint gondos vizsgálatok eredményeire támaszkodó nyilatkozatait. A magyar irodalmi termékeken előforduló Gesta-nyomok említett pontos felsorolása után így szól: „A népmeséink közt előforduló s többé-kevésbé hasonló történetek száma sem valami nagy s mindössze a G. R. 12., 57., 80., 111., 124., 125. és 153. darabjaira szorítkozik, de ezek sem tekinthetők az illető mesék közvetlen forrásainak. Annál kevésbé mondható e forrásnak a Haller-féle fordítás, mert, — ha másunnan nem is, de legalább a prédikáló székről — a fordításnál jóval régiebb időben is volt már alkalma néptünknek arra, hogy a G. R.-ban is meglévő történetekkel megismerkedjék“. Még nyomatékosabban kifejti ezt Katona a Budapesti Szemlében közölt s már említett dolgozatában. „Én legalább eddig — úgymond — még egyetlen olyan párhuzamot sem találtam, a melyet illetőleg ezt [t. i. a Haller fordításából való átvételt] egész biztosra merném venni. A források kijelentésében nagyon óvatosoknak kell lennünk, mert hány mindenféle garabonciás diákja van az örökké kóborló szóbeli hagyománynak, a melyet Proteushoz hasonló változékonysága mellett semmi sem jellemez jobban, mint az utak és módok kiszámíthatatlan sokfélesége, a mikén az idő és tér legtágabb határai között ide s tova bolyongani soha meg nem szűnik.“

A magyar Gesta-könyv új kiadása szélesebb körök részére nyújt a vizsgálódáshoz szükséges kitünő eszközt. S ki kételkedhetik abban, hogy bármilyen irányú, esetleg az ő meggyőződésével ellenkező komoly eredményhez is legszivesebben Katona Lajos fogja adni a maga alighanem perdöntő szavazatát.

Dr. E. L.

*

Hathalmi Gabnay Ferenc: *A bölcső.* Különlenyomat a Természettudományi Közlöny ez évi februári füzetéből, 39 ábrával.

Gabnay Ferenc, a Természettudományi Közlöny szorgalmas botanikai írója, a Közlöny olvasóit egy rendkívül érdekes és tanulságos néprajzi jellegű értekezéssel lepte meg. Értekezésének összeállítására dr. Karutznak a „Globus“ 1899. évf. 15. füzetében megjelent *Ursprung und Formen der Wiege* című tanulmánya adta meg az impulzust s ábráinak fele is innen való. (Ide pedig jó részük alkalmasint a következő műveceskből került: Otis Mason, Cradles of the american aborigines. Smits. Institution.) Az ügyesen összeállított dolgozat Karutz nyomán megismertet bennünket a természeti népek bölcsőformáival s különösen a hordoz-

ható bölesőalakokkal, melyeket találó névvel *kólye-bölesők*-nek nevez. (E szóra nézve l. a Magyar Tájszótár *kólé* szavát.) Azután áttér azoknak a bölesőalkotmányoknak bemutatására, melyek hazánkban használatosak s ezeknek képmását is közli, nagyrészt a M. Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményének alapján. Typologikus sorozatban mutatja be, hogy a kólyaböleső hogyan alakul át talpon ringó vagy lapos bölesővé s ez ismét lábon ringó vagy lábas bölesővé. De a kólyabölesőnek második fejlődési ágazatát is, t. i. a hinta (vagy talán lengő bölesőket is megtaláljuk hazánkban a mezőn felállított magyar függő vagy a házban felállított ruthén és oláh függő bölesők képében. (Az előbbiről megjegyzem még itt, hogy azt a formát, melyet Gabnay is bemutat 28-ik ábráján, ruthén bölesőnek szoktuk mondani, mert úgy a hazai, mint a galicziai ruthéneknél általánosan ez a forma járatos, de Mehringer ugyanilyet közöl a Wiener Mith. XXI. k. 120. lapján Alt-Aussee-ből [Stiria] Schotwiege néven.) — A tanulságos sorozatot a régi magyar úri bölesők s a legmodernebb francia álló bölesők ismertetése és rajzai fejezik be. — A dolgozat belső értékére még csak annyit jegyzek meg, hogy képes szép-irodalmi lapjaink közül is többen, továbbá a „Bábakalauz“ is siettek egy-egy részletet átvenni belőle. A Természettudományi Közlöny szerkesztőségét pedig e közérdekű művelődéstörténeti, de erősen néprajzi jellegű értekezés liberális közléseért és gazdag illusztrálásaért feltétlen elismerés illeti

Bátky Zs.

*

Dr. Rudolf Temesváry: Volksbräuche und Aberglauben in der Geburtshilfe und der Pflege des Neugeborenen in Ungarn. Ethnographische Studien. Lipese, 1900. Grieben Th. kiadása. VIII és 146 l. 8-adrét.

Az a hasznos könyv, a mely a szülészet körébe vágó magyarországi népszokásokat alapos és szorgalmas kutatások alapján ismerteti, német nyelven is megjelent. Jelentőségét a magyar ethnographiai irodalom szempontjából már kifejtettük, midőn a magyar kiadásról szoltunk (Ethnographia, X: 239.) s biztosra vehető, hogy a német kiadást a szaktudomány szélesebb körei is nagy örömmel fogják fogadni. Igen nevezetes kérdéshez szolgáltat gazdag és tanulságos összehasonlításokra alkalmas anyagot. Mi ezt az anyagot röviden már körvonaloztuk említett ismertetésünkben. Most csak azt akarjuk fölemlíteni, hogy a német kiadás mondhatni szözszerinti fordítása a magyarnak, mindössze a fejezetekre osztásban van némi, az áttekinthetőség szempontjából előnyösnek mondható változtatás. S hogy egészen pontosak legyünk, jegyezzük fel, hogy a német könyv értékét tíz különböző vidék bölesőtípusának, két gyermek-széknek s három jáni tanító népies készítménynek rajzai emelik. A közölt tárgyakat a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya boesátotta a szerző rendelkezésére. A könyv végén szerző közli a szakirodalom pontos jegyzékét a magyar nyelvű dolgozatok czímeinek német fordításával, továbbá a magyar földrajzi nevek német fordítását és végül a magyar szavak kiejtésére ad néhány útbaigazítást.

(e.)

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1900. évi január hó 17-én d. u. 5 órakor a M. Tud. Akadémia üléstermében tartott felolvasó és rendes vál. üléséről.

Jelen vannak: *György* Aladár alelnök elnöklése alatt *Munkácsi* Bernát dr. alelnök, *Sebestyén* Gyula dr. főtitkár, *Feichtinger* Győző pénztárnok; *Alexics* György dr., *Erdélyi* Pál dr., *Gönczi* Ferencz, *Huszka* József, *Japko* János dr., *Katona* Lajos dr., *Krausz* Sámuel, *Kúnos* Ignác dr., *Máder* Béla, *Nagy* Géza és *Zolnai* Gyula dr. vál. tagok s a jegyzőkönyvet vezető titkári segéd, *Kováts* László.

Elnök a felolvasó ülést megnyitja és felkéri *Munkácsi* Bernát drt, hogy felolvasását: „A vogulok lélekhité”-ről tartsa meg. Azután *Gönczi* Ferencz olvasott fel „A göcsejiek lakodalmi kurjantásairól”.

A felolvasó ülést zárt választmányi ülés követte.

1. *Elnök* az ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére *Erdélyi* Pál dr. és *Katona* Lajos dr. vál. tagokat kéri fel.

2. Az előző ülés jegyzőkönyve felolvastatván, hitelesítettik.

Főtitkár: a) A folyóirat nyomatására beérkezett ajánlatokat mutatja be. Ajánlatot tettek: Franklin-Társulat, Athenaeum r. t. és Hornyánszky Viktor. Mint legelőcsőbb ajánlatot a Hornyánszkyét ajánlja elfogadásra. Határozatba megy. — b) Jelenti, hogy a taggyűjtő felhívások eredménye várakozáson aluli lett. A tagok által adott biztos címekre többet számít és ez értelemben kéri a tagok figyelmét. Tudomásul szolgál. — c) A választmányt felhívja a közgyűlés előkészítésére. Elnök-ség megteszi a szükséges intézkedéseket.

4. *Pénztáros*: a) Alapító tagul bejelenti *Kúnos* Ignác drt. — b) Új tagokul bejelenti a következőket: *Nyári* Sándor drt (Budapest), *Ruisz* Gyulát (Budapest), *Sebestyén* Gábort (Köveskälla), *Fehér* Sándort (Köveskälla), *Deák* Jenő drt (Badacsony), *Gosztanyi* Lászlót (Ugod), *Sebestyén* Károly drt (Budapest), *Réthi* Árpádot (Hatvan), *Reinhard* Józsefet (Köveskälla), *Lengyel* Lajost (Szombathely), mindezeket aj. *Sebestyén* Gyula dr.; *Hontmegyei Múz. Társaság*-ot, aj. *Feichtinger* Győző; *Való* Simont (Pozsony), aj. *Szalay* Imre; *Szinte* Gábort (Budapest), aj. *Balassa* József dr. Megválasztatnak — c) Előfizetett a *Szamosújvári áll. főgimnázium*. — d) Előterjeszti az 1900. évi költségelőirányzatot, melynek tárgyalását tételről tételre végzi a választmány. — A szerkesztői tiszteletdíjnál *Munkácsi* Bernát dr. indítványára határozatba megy, hogy a közgyűlésnek ajánlja a választmány annak 400 koronáról 600 koronára emelését. — A pénztárosi tiszteletdíjnál *Sebestyén* Gyula dr. és *Munkácsi* Bernát dr. indítványára 200 koronáról 300 koronára fel-emelését ajánlja a választmány. — A könyvtár tételénél *Sebestyén* Gyula dr. a tavaly megszüntetett könyvtárnoki állás újból való rendszeresítését tartja szükségesnek és egyúttal a költségvetésbe tiszteletdíj 100 korona felvételét indítványozza. Vál. ezt elfogadja és ilyen értelemben tesz ajánlatot a közgyűlésnek, könyvtárnokul *Bátky* Zsigmondot jelölve. — A Keleti Szakosztály segélyét ille-

tőleg *Munkácsi* Bernát dr. indítványára 300 koronát ajánl a választmány a közgyűlésnek.

5. A számvizsgálatra kiküldetnek: *Máder* Béla és *Tolnai* Vilmos dr. számvizsgáló választmányi tagok.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja. K. m. f. *György* Aladár, al-elnök. Jegyezte: *Kováts* László, titkári segéd, jegyző. Hitelesítik: *Erdélyi* Pál dr. *Katona* Lajos dr.

NÉPRAJZI HÍREK.

Ezer forintos ajándék a M. Néprajzi Társaságnak. A M. Néprajzi Társaság elnöke, *Szalay* Imre min. tanácsos, m. n. múzeumi igazgató czimére Münchenből egy január 27-iki postabélyeggel ellátott névtelen és keltezetlen ajánlott levél érkezett. A levél rövid német szövege így hangzik: „*An die Gesellschaft zur Schilderung des ungarischen Volkes! — Ein Anonymus möchte zur Förderung der wissenschaftlichen Zwecke Ihrer geehrten Gesellschaft in deren Kasse 1000 Fl., die beiliegen, spenden, — Ein Kosmopolit als blinder Gast*“. (A magyar népet ismertető társaságnak! — Egy Névtelen az önök tisztelt társasága tudományos törekvéseinek előmozdítására ide mellékelve 1000 frtot küld a társaság pénztárába. — Egy kozmopolita, mint vak vendég.) A levélhez tényleg egy ezres bankjegy volt mellékelve.

Mivel a kellemes meglepetés szerzőjének kilétét senki sem tudja, a társaság februári ülése elhatározta, hogy az ajándékot egyelőre névtelen alapítvány gyanánt kezelte. Ugyanakkor megbizta az elnökséget, hogy az ismeretlen jótevőnek az előkelőbb müncheni lapokban mondjon nyilvános köszönetet. Az elnök és főtítkár aláírásával ellátott köszönet az *Allgemeine Zeitung* és a *Münchener Neueste Nachrichten* márczius 3-iki számaiban jelent meg e czímen: „Münchener Geschenk an eine ungarische wissenschaftliche Gesellschaft“ (Müncheni ajándék egy magyar tudományos társaságnak).

Íme, a legnemzetibb tudományágak egyike a távol idegenben is tud tisztelőket, pártfogókat hódítani! Vajjon a *kozmpolita* után még sokáig késnek-e a — *hazaflak*?

*

Párisi kongresszusok. Az idei párisi világhiállítás nemzetközi kongresszusai során az *ethnographiai* aug. 26 — szept. 1., a *folkloristáké* (Congr. des Traditions populaires) szept. 10—12. fog megtartatni. Az elsőnek elnöke *Block* (rue de l'Assomtin, 63.) a másodiké *Beauquier* (rue de Grenelle, 166) lesz. A kongresszusok kinyomatott tervezetét s jelentkező ivateit a jelzett két elnökség bárkinek rendelkezésére bocsátja.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XI. évf.

1900. április

4. szám.

A REMETE ÉS AZ ANGYAL.

(Első közlemény.)

Nálunk e szép parabola „A zarándok és az Isten angyala“ czimen már ismételten volt megbeszélés tárgya. Épen a mi társulatunk folyóirata foglalkozott vele több ízben. (Ethn. I: 105., II: 233., III: 281., 327., IV: 67., 130. és 260.)

Először (I: 105.) Sebestyén Gyula dr. tette szóvá, a ki az Arany-Gyulai-féle Népkölt. Gyűjt. III: 384. lapján közölt székely népmesének (Orbán Balázs gyűjtése) Arany Lászlótól való jegyzete (i. h. 456.) kapcsán így vélekedik róla:

„Arany L. az alapot (t. i. hogy a mese irodalmi úton jutott a székelyek közé) kétségkívül eltalálta; csak a közvetítő utat illetőleg tévedett, midőn azt a szombatosok közt kereste. A mese ugyanis megvan a keresztyén középkor legelterjedtebb gyűjteményében, a *Gesta Romanorum*-ban (LXXX. sz.). Ez és a fenti magyar mese még a legapróbb részletekben is egyezik, a mi világosan azt teszi, hogy nincs benne semmi, a mivel közlését indokolni lehetne. Nem magyar mese, hanem a magyar nép egyik olvasmánya, mely Haller János fordítása útján ment át tudatába“.

Ezt (i. h. II: 233.) Lázár Béla a mi mesénk forrását illetőleg teljesen aláírja, ellenben (u. o. III: 281.) Binder Jenő kétségbe vonja, mivel a *Gesta* és a magyar mese egyes motívumainak részleteiben nevezetes eltéréseket lát s viszont egyezéseket a magyar és más mesék egyes vonásai között, melyekről neki az a véleménye, hogy „itt véletlen találkozásról nem lehet szó s ezzel megdől mesénk a *Gestából* való származásának lehetősége is“.

Még ugyanezen évfolyam 327. lapján Beledi P. Miksa is rá tér mesénkre s újabb alkalmat ad Bindernek arra, hogy a maga szigorúbb módszerével (IV: 130.) még egyszer tiltakozzék a mesék ilyen

átabotában való összehasonlítását ellen. (Lázár ugyanezen évfolyam 67. lapján felelt Bindernek, de semmi újabbat sem nyújt válaszában a kérdés megvilágításához; csak ismétli azon hitét, hogy a székely mese a Haller-féle Gesta-fordítás hatásának tulajdonítandó.)

Ennyiben maradt, a mint látjuk, jobbára még tisztázatlanul a kérdés, a melyre az azóta eltelt nyolcz év óta tudtommal senki sem tért vissza, legalább tüzetesebben.

Én a Haller-féle Gesta-fordítást legutóbb sajtó alá rendezvén (Régi Magyar Könyvtár, szerk. Heinrich G. 18. sz.), ennek a kiadásnak szüksézáví jegyzeteiben csak a kérdésre vonatkozó irodalom, kivált a hazai jelzésére szorítkozhattam s egyelőre ott még függőben hagytam az eldöntetlen vitás pontokat. Azt azonban a Gesta Rom.-ról a Budapesti Szemle ez évi 2. füzetében megjelent tanulmányomban is jeleztem már, hogy mekkora óvatossággal kell az ily kérdések feszegetésénél eljárunk, ha elhamarkodott ítéleteket nem akarunk időnek előtte alkotni.

Addig is, míg e világirodalmi nevezetességű példázat elterjedési körének szélesebb mezején minden szükséges adatot egybe nem gyűjtöttem,¹ egyelőre csak a hazai változatok- és az ezekben rejlő motivumoknak nyugati, még pedig jobbára középkori vallásirodalmi forrásokban leíhető párhuzamait kívánom egymással kapcsolatban megvilágítani.

Kiindulópontul vegyük a *székely mesét*, mely Orbán Balázs gyűjtéséből 1882-ben látott napvilágot. Hogy mikor jegyezte fel a gyűjtő, azt nem árulják el a kiadók.

Ebben a mesében csakugyan lényeges eltérések vannak a G. R. vulg. 80. sz. történetétől, a mely már (a vulg. szövegtől való csekély stílus különbségekkel) a G. R. legrégebb kéziratában (1342) is megtalálható. Még pedig az előző történettel való rokon tartalma miatt annak nyomában (Dick-féle G. R. kiadás 219. és 220.). Ez az előző történet a vulg. Gesta-szövegben is benne van, de itt már a másiktól távolabb eső helyen, a 127. számú elbeszélésben. Erre ugyan itt még nincsen szükségünk, csak azért említjük, mert még alább, oly változatok érintésénél, a melyek mind a kettőt egybefűzik, szükségünk lesz rá.

Az említett lényegesebb eltérések a székely mese és a G. R. vulg. 80. közt a következők:

¹ E parabolának Bindertől i. h. jelzett s azóta is gyarapodott gazdag irodalma segítségével ez ma már nem nehéz feladat.

Székely népmese.

- I. 1. Gyilkos pásztorfiú elveszt egy bárányt.
2. A gyilkos pásztorfiút a gazda fia veri agyon. (Az első áldozat mellé temetve.)
- II. Ezt látva indul (3 évi habozás után) a zarándok szívében kétség-gel útnak.
3. Szives látás; a gazda egyetlen fiának nyakát elvágja az angyal.
4. Másik szives látás, *ezüst* serleg ellopása.
5. Rossz ellátás (szász házigazda, *sertésőiban* szállás), serleg oda aján-dékozása.
6. Szemben jövő embert az angyal a pallóról a vízbe löki.

M a g y a r á z a t :

- 1^a nincs
- 2^a nincs
- 3^a Szülei a gyereket elkényeztették s rossz útra tért volna.
- 4^a A gazda elrészegesedett volna az ezüst „pohár“ miatt.
- 5^a A szívtelen gazda legyen iszákossá.
- 6^a A pallón járó ép akkor indult gonosz útra.
(Angyal „fényes lángszekéren“ száll az égbe.)

Gesta Romanorum.

Vulg. 80 (D. 220.)

Székely mese.

1. Pásztor juhait, míg alszik, tolvaj ellopja. Gazdája a hűtlennek vélt sáfárt megöli. (Ezt látván egy remete, világgá indul, mert hitében megrendül. Angyal szegődik hozzá stb.)	1—2. (részben)
2. Szives gazda (<i>miles</i>) kis fiát éjjel angyal megfojtja.	3. (csek. eltéréssel)
3. Másik szives gazda (<i>miles</i>) arany serlegét a. ellopja.	4. (<i>ezüst</i> serleg)
4. Hidon szembejövő szegény ember utat mutat, a. a hidról folyóba dobja.	6. (csek. eltéréssel)
5. Rosszlelkű dús <i>sertésőiban</i> ad nekik szálást; a. a serleget neki adja.	5. (csek. eltéréssel)

M a g y a r á z a t.

- 1^a Régibb bűnért lakolt a pásztor, melyet megbánt, de még eleget nem tett érte. (Bűn közelebb nincs megjelölve.)

Székely mese.

- 2^a Fiacskája kedvéért előbbi kegyes életét 3^a (eltérő)
 elagyta s kapzsivá lett, hogy gyermekét
 gazdagítsa.
- 3^a Előbb mértékletes ember, pohár miatt 4^a
 inni kezdett; poharát elvesztvén megint
 józan lesz.
- 4^a Halálos bűnben lévő embert ölt volna meg. 6^a (csek. eltérés)
 ha útját folytatja.
- 5^a Földi jutalom a csekély jótettért. 5^a (teljesen eltérő)

A mint látjuk, a székely mese kiválósága a Gesta-beli elbeszélés fölött főképp a serleggel kapcsolatos két motívum szorosabb kapcsolataiban áll. Ellenben a Gesta 1. motívuma a mi mesénk 1. és 2. részletében már kissé összezavarodva tükröződik s nincs is magyarázva. A kettős gyilkosság közül csak a másodiknak van büntetés jellege és csak ez tehető tulajdonképp párhuzamba a Gesta első motívumával. Feltűnő viszont az itt is, ott is 5. részlet egyezése a csekélyebb eltérések mellett még abban is, hogy a nem vendégszerető gazdánál itt is, ott is *sertésöl*-ban lelnek szállást, a mire alább még visszatérünk.

Ez egybevetésből az tetszik ki, hogy a székely mese, ha a Gestából származik is, innen csak kerülő úton juthatott és nem egyenesen a Haller-féle Gesta-fordítás révén a néphez, bármily kedvelt olvasmánya volt ez nemcsak az erdélyrészi, hanem a Királyhágón inneni magyarságnak is (Az első 1695. évi, vajmi hamar elkallódott kiadás kivételével a többi mind a szűkebb értelemben vett Magyarországon látott napvilágot.)

Gyanús kivált a mese végén az angyalnak „fényes lángszekéren“ az égbe szállása.¹ Ha ez csakugyan a mesélő és nem csupán a gyűjtő vagy az átdolgozó hozzátetele, akkor is más forrásra vall, mint a Gestára, mert ebben s az ehhez közelebb álló középkori nyugati feljegyzésekben sehol sincsen nyoma. De igenis van valami ilyesféle egy *Tatár Pétertől* eredő ponyvairodalmi termékünkben, a melynek kezembe került példánya „Az Isten igazságát kereső, vagy: A kéte-lyekből kigyógyult remete“ címet viseli és a megnevezett termékeny

¹ Efféle, hogy úgy mondjuk, „theatrális“ befejezésnek a nyomai különben már az alább említendő, XIII. századbéli francia *conte*-ban is mutatkoznak. Tehát mindjárt, a mint e legenda az egyszerű barát-latin cella-irodalom szűkebb köréből a stilizáló művészet szabadabb levegőjébe kerül.

népkönyvíró Regekunyhójának 114. számaként jelent meg Pesten 1870-ben Bucsánszky-nál. Van-e ennél régibb kiadása is, nem tudom. De még így is régibb lehet az Orbán Balázs gyűjtéséből 1882-ben kiadott székely mesénél, a melyre tehát ennek a ponyvairodalmi terméknek is lehetett valami hatása. (Tatár Péter, ill. polgári nevén Medve Imre füzetkői 1857 óta követték egymást sűrű egymásutánban.)

Annyit mindenesetre ez a változat is megérdemel, hogy tudomást vegyünk róla. A hat egészen türehető rajzzal (egy a czimlapon), egy kis nyolczadrét füzetkében megjelent verses művecske hat „rész“-re van tagolva s kissé választékosabb és emelkedettebb nyelven akar szólni, mint a milyenen különben a maga terén utól nem ért mesélő szokott regélni az ő közönségének. Ez is elárulja, hogy itt megint kissé erősebben kacsint a magasabb irodalom tájai felé, a mi néha napján, de iratának sohasem a javára, bizony megesett vele.

Hogy ő maga irodalmi forrásból meritett, azt a stílusán kívül, a mely a saját nagyralátó kedvének a szülötte is lehetne épenséggel, elbeszélésének a szövete is mutatja. Ebben, mint az alábbi kivonat tanúsítja, két motívum (II. és III.) közelebb áll a Parnell-Voltaire-féle műirodalmi alakulathoz, mint e parabola naiv középkori vagy népmesei változataihoz: egy további részlet pedig (IV. a) már csakis Parnell és a tőle függő Voltaire feldolgozásában nyerte azt a jellemzőn eltérő alakot, a mely sajátságosképen közelebb rokonságot mutat a példázat régibb keleti feljegyzéseivel, mint az ezekhez még teljesen nem tisztázott viszonyú középkori nyugati változatokkal. Ez a *házfelgyújtás*-nak motívuma, melylyel alább még találkozunk ugyan, de a mint látni fogjuk, egészen más keretben és értelmezéshez fűződve, mint Tatár Péternél és gyanítható forrásában.

Hogy ez mégsem volt közvetlenül Voltaire, annál kevésbbé Parnell, azt az ő elbeszélésének ezekétől is mutatkozó eltérésein kívül egyéb valószínűtlenségek sem engedik jól feltenni. Itt a helye, hogy az ő szerény kis ponyvairodalmi termékét is beiktassuk a párhuzamok hosszú láncolatába, a melyben utóvégre ő is követelhet magának legalább akkora helyet, mint egynémely középkori prédikátor s ennek későbbi szolgálai másolója, a ki a magából semmit sem adott a történet fejlesztéséhez.

Tatár Péter.

I. Bevezetés.

II. Szives látás gazdag várúrnál, serleglopás. (1)

II. Zsugori, ki rosszul látja el őket, a serleget kapja. (2)

IV. a) Szives látás, ház kigyullad (angyal hozzájárulásával-e vagy a nélkül, az nem világos). (3)

b) Erdei kunyhóban beteg gyermeket angyal megmérgezi. (4)

V. A megölt gyermek atyja útmutatóul szegődik hozzájuk s egy pallóról az a. a mélységbe löki. (5)

VI. Magyarázat :

(1—2) Serleg meg volt mérgezve, zsupori elpusztul általa.

(3) A leégett ház tulajdonosai a romok alatt kincset lelnek.

(4) A megölt gyermek gonosz rabló lett volna,

(5) mint az apja, ki ezért méltán bünhődött.

A végső sorok :

Fényes Mihály angyal így szólt,

S a remete leborult volt

Földre, legmélyebb hálával,

Hogy Isten igazságával

Eképen megismerkedett,

S annak tanúja lehetett.

Mihály angyal megáldá őt

És azt a szép rózsafelhőt,

A melyen jött, megérinté,

A földet harmattal hinté.

Ismét felment ő urához,

A Megváltó zsámolyához.

S a remete visszatére

Csendes remeteségére,

S többé nem bántá a kétely

S az Istennek végzésével

Megelégszik, nem fürkésze.

Mért nincs ez vagy az intézve

Úgy, mint talán ő gondolta,

S elméjében javasolta.

Tán most is él e remete,

Ha ég magához nem vette.

De vannak nekünk az eddig tárgyaltaknál sokkal régiebb hazai változataink is, a melyek legalább is akkora figyelmet érdemelnek összehasonlító irodalomtörténeti szempontból, mint egy-egy megkésett s harmad, negyed kézből származó irodalmi visszhangja ez ősi eredetű szép parabolának, a mely hosszas kerülő utakon aztán a ponyva révén megint a néphez jut s ott újabb „népmesei“ változatok szülő-anyjává lehet.

A remete és az angyal példázatát hazánkban már Hollós Mátyás korában prédikálták az ige legnépszerűbb hirdetői, a minoriták, kik közül nem kisebbnek, mint *Temesvári Pelbárt*-nak s utána nyomban az ő hű tanítványának, *Laskai Osváld*-nak köszönhetjük az eddig legrégebbekül ismert magyarországi, bár latin feljegyzésű változatokat.

Ezek egyikére, a Pelbárt-félére, már Oesterley rámutatott az ő Gesta-kiadása (Berlin, 1872.) jegyzetei között. (Különös, hogy a különben elég pontos és körültekintő *Crane*, Jacques de Vitry példáinak

kiadásában 181. l. Oesterley helyes utalását rosszul olvasván, Pelbárt-nál e példát nem tudta megtalálni. Crane ugyanis *de Sanctis*-t mondat Oesterley-jel, a ki pedig egészen jól a *de Tempore pars aestiv.*-ra hivatkozik. A szám és a betű itt is, ott is helyes.)

Pelbárt és Laskai (az utóbbi eddig meglehetősen ismeretlen) változatai keverék-alakulatok s több rendbeli forrásokra vezethetők vissza. Pelbárt ugyan *Jacobus de Vitriaco*-t nevezi meg forrásául, de mint majd látni fogjuk, az 1240-ben elhalt jeles francia prédikátor előadásán kívül (Crane id. kiadásában London 1890, a CIX. darab az 50. lapon s hozzá a 179. lapon kezdődő jegyz.) más változatot is kellett ismernie. Vagy pedig, a mi még valóbbszinű, másodkézből és olyan helyről merített, minő a *Scala coeli*, a melyre majd mindjárt rátérünk, vagy a *Discipulus*, a ki szintén szóba kerül még alább. — s itt találta a Jac. de Vitriaco jelzést, a melyet hűségesen átvett szokása szerint, a nélkül, hogy magából a megjelölt forrásból merített volna.

Mert hogy immen nem vette a maga előadását, azt a két szövegnek, a Pelbárt és a Jac. de Vitriaco-félének egybevetése azonnal elárulja. A két szöveg közül, minthogy a Jacobusé Crane kiadása óta eléggé hozzáférhető,¹ csak a Pelbártét közöljük. De amannak is melékeljük legalább az elemző kivonatát, hogy a kettőnek eltérései annál szembetűnőbbek legyenek. Minthogy pedig a Jacobus előadására több későbbi feljegyzés is hivatkozik, ezek közül a minket itt különösen érdeklő *Scala coeli* változatát (Laskaihoz és Pelbárthoz való viszonyánál fogva) szintén mindjárt itt vesszük számba.

A Scala szerzője Johannes Junior, vagy családi nevén Gobii, a XIV. század elején, tehát a *Gesta Romanorum* legrégebb kéziratának kelte előtti, de e gyűjtemény keletkezését meg nem előző időben irta dús példatárát, mely nem tartozik a könnyebben hozzáférhető könyvek közé. Szolgálatot vélek tehát tenni a tárgy iránt érdeklődőknek, midőn alább ezt a szöveget is egész terjedelmében közlöm, csakis annyi módosítással, hogy az ősnymtatvány² részben következtelen, részben a maitól eltérő írásmódját simítottam a ma megint közkeletű még régiebbhez.

¹ Crane a Jac. de Vitriaco CIX. elbeszélésének párhuzamai között a Wright, *Selection of Latin stories* 7. sz. darabját is idézi, nem említvén meg, hogy ez teljesen azonos a Jac. de Vitryével. Ugyancsak ő említi a *Discipulus* alább szóba kerülő példázatát is, de nem látszik ismerni ennek az É. de Bourbon 396. sz. történetétől való szorosabb függését.

² Az 1480. évi ulmi kiadást idézem, a mely a második s csak négy évvel ifjabb az első lübeckinél.

Laskai változata még a Pelbárténál is terjedelmesebb és még több elemet olvaszt magába. Ennél azonban a közvetlen forrás dolgában már jobban állunk, mint Pelbártnál. Ő ugyan nem árulja el, hogy honnan vette a maga példázatát, de olyan messzire visszautaló célzást sem tesz, mint Pelbárt, a ki ez utalásával korántsem visz, a mint láttuk, az igazi és a legközelebbi nyomra. Mi azonban elég szerencsések voltunk Laskainak elsőrendű forrását a *Discipulus* (Herolt) egyik beszédének (De Tempore CIX. K.) közbeszótt parabolájában fellelni, a melyet (persze Laskaihoz való viszonyát nem is sejtve) Crane is idéz említett jegyzetében. Laskai szövegében csakis a dőlt betűs részek nincsenek a *Discipulus*ból, a kinek szavaitól a mi hazai minoritánk csak alig mutat itt-ott csekély stíláriis eltérést. Ép ezért a *Discipulus* szövegét nem is tartottuk közlendőnek, minthogy úgy is majdnem szözszerinti hűséggel tükröződik Laskai előadásában.

Világos azonban, hogy Laskai a *Discipulustól* idegen részleteket sem toldotta a saját leleményéből közbe. Már e részleteknek részben Pelbártnál is meglevő csekély eltérésű változatai is kizárnák e feltevést; de különben jóval régiebb forrásokból is] ismerjük e betoldásokat. E források egyike megint a *Gesta Romanorum*, a melynek, mint már említettük, a vulg. 80. (D. 220.) történetén kívül még egy darabja (vulg. 127. — D. 219.) tartozik e körbe. S itt a helye, hogy ezt az elbeszélést is belevonjuk jelen elemezgető tárgyalásunk keretébe. Kellett már a XIV. század előtt is olyan változatnak lennie, a mely ezt a *Gesta* későbbi szerkezeteiben a másik rokon történettől különvált elbeszélést vele szorosabb kapcsolatba fűzte. Erre vall már az is, hogy a *Gesta* legrégebbi kéziratában is egymást követi a két parabola.

De már a *Scala coeli* is olyan szerkezetben mutatja ezen a *Discipulus*ból nem származó részleteket, a melyben a G. R. két történetének elemei keverednek egymással. Minthogy a *Scala* is *Jacobus de Vitriacóra* hivatkozik, de ennél e részletek hiányzanak, egy közbenső alakulatot kell feltennünk, a mely a *Jacobus*nál levő elemeket a nála hiányzókkal már *Johannes Junior* előtt egybeforrasztotta, mint-hogy a *Scala* összeállítója aligha volt az, a ki ezt a nevezetes lépést a keleti eredetű legenda fejlődésében megtette.

Egyelőre csak gyanításképen mondjuk, hogy ez az egybeszerkesztés valamely középkori költői feldolgozás, még pedig egy olyan forma *conte dévot* lehetett, a minők közül egyben már ismerjük a remete és az angyal parabolájának egyik legérdekesebb változatát

(Ennek a Szt. Lajos korabeli középkori francia verses elbeszélésnek a kivonatát I. Gaston Paris e legendáról szóló szép tanulmányában: *La poésie du moyen âge*. 3. kiad. I. 155—164.)

Ebben a következő motívumok kapcsolódnak a többi középkori változatnál sokkal művészebb és kiszínezettebb szerkezetű sorba:

1. Remeténél jó szállás, serleg-lopás.
2. Gazdag uzsorásnál rossz ellátás, serleg oda ajándékozása.
3. Hidon utat mutat egy vén koldús, angyal a folyamba löki.
4. Szives látás jómódú gazdánál, éjjel egyetlen kised gyermekét (mely sirásával a vendégeket felzavarja) megfojtja az angyal.
5. Apátságban jó szállás, az angyal az apátságot felgyújtja.

Az 5. motívum nincs meg Jacobus de Vitriacónál, de már megvan a *Scala coeliben*. A Jacobusnál csak kevéssel fiatalabb *Étienne de Bourbon* († 1261 táján) pedig, a ki sokat merit az előbbinek példázataiból, e történetet ugyan nem tőle veszi át,¹ de azért egy motívum kivételével hozzá elég közel álló változatban mondja el. Az egy egészen elütő részlet utóbb a *Discipulusnál* s ennek nyomán-e *Pelbártnál*, az még kétséges, de *Laskainál* már kétségtelenül tőle átvéve kerül elő. Ez az *É. de Bourbon* (*Lecoy de la Marche* kiad. 396. sz. 346. l.) elbeszélésének az első motívuma: a szikláról tengerbe lökött remete, kit az angyal ezzel a további kisértések veszedelmétől mentett meg.

Ennek jóformán csak a másodlata az a vele *Discipulusnál*, *Pelbártnál* és *Laskainál* is kapcsolatos részlet, hogy az Isten igazságosságában kételkedő remete egy szent életű öreget a pusztában oroszlántól szétmarczangolva talál.² De megvan a *Discipulusnál* e példa még egyszer (*De Tempore* CXLIX. B.) önállón s más bevezetéssel, a *Vitae Patrum*ból idézve; s megtaláljuk *Heroltnál* jóval régiebb író, a XIII. század első felében élt *Odo de Ceritona* parabolái között (*Hervieux. Les Fabulistes latins*. 2. kiad. IV. Eudes de Cheriton et ses dérivés. Paris 1896. *Parab.* IV. 266. l.). Odonál különben a *Jacobus de Vitriaco* előadása köré csoportosítható változatok egyike is megvan (*Parab.*

¹ Forrását így idézi: „Audiui a quodam fratre sacerdote et predicatore, dicto fratre Symone . . .“

² E. de Bourbonnál, kinek szövegét a *Discipulus* majdnem szószertint követi, észlet nincsen meg.

CXV. Hervieux 308. l.), mint az alábbi melléletekben feltüntetjük. Odo egyik folytatójánál pedig, kit már Paul Meyer is idéz *Bozon* megfelelő elbeszélésének (31. sz.) jegyzetében, még egy változatát találjuk e parabolának (Hervieux id. kiad. 376. l.), de ez már oly csekély eltérést mutat a Jac. de Vitriaco szövegétől, hogy kár lenne vele részletesebben foglalkozni.

Ép ilyen csupán másodrendű változatok, illetőleg nem is azok, csak csekély módosítású átvételek az *Étienne de Besançon* „Alphabetum narrationum”-ának (csupán kéziratokban olvasható) előadása,¹ mely korra igen közel esik be is vallott forrásához. Jac. de Vitriacéhoz; továbbá ennek a XV. századból való katalán fordítása a *Recull de eximilis* (Aguiló y Fuster kiad. Barcelona I. 1881, II. 1888) 358. sz. elbeszélésében.

E másodrendű átvételek során kell még megemlékeznem egy mult századi, kevésbé ismert magyar szövegéről a G. R. vulg. 127. történetének. Ez *Taxonyi János* jezsuita sok érdekes tárgyat egybehalmozó munkájában (I. kiad. Győr 1740—1743) van, a melynek hosszú címéből csak az első pár sort idézzük: „Az emberek erköltseinek és az Isten igazságának Tükörei (I. köt. 3. rész, 4. tört. 410 l.). Taxonyi, a ki többnyire pontosan idézi, csak nem mindig első kézből a maga forrásait, e történetnél „Josephus Barladinus lib. 3. c. 47.” és „Matthaeus Rader I. p. Viridarii 28. Januarii” utalással szolgál. A nélkül is azonban, hogy ezeknek eddig utána járhattam volna, annyit már az ő szövegéből is látok, hogy itt pusztán a G. R. vulg. 127. elég hű átvételével van dolgunk, a mely még Taxonyi szavaiban is csupán a távolabbi forrás valamicskével szabadabb fordításának tetszik. Úgy, hogy sem Barladinus, sem Raderus nem igen változtattak, úgy látszik, a *Gesta* szövegén, a melynek származékai e szerint az Oesterleynél feljegyzettek kivül a mi Taxonyink utalása révén két újabbal szaporodnak.

¹ Müncheneri Clm. 7995 (XIV. század) 416. számú tört. (saját számozásom szerint).

ÖSTÖRTÉNELMI TARLÓZÁS.

(Első közlemény.)

Egyik legszorgalmasabb történetbuvárunk. Nagy Géza tollából „A történelmi korszak kezdete“ cím alatt igen figyelemre méltó s nagy olvasottságról tanuskodó dolgozat jelent meg a *Századok* m. é. októberi füzetében. Csupán egy pár részlet ellen van némi kifogásom. Azok ellen t. i., melyekben a sumír-kérdéssel foglalkozik. Ezeket óhajtom szóvá tenni ezen a helyen s teszem ezt főkép abból az okból, mivel ép ezek a részletek azok, melyek a tanulmány keretét szolgáltatják.

Nagy Géza régi jóbarátja a sumiroknak. Nem egy jóra való, rokonszenves értekezést irt róluk az Ethnographiába s a boldogult tudósunk Szilágyi Sándor szerkesztette millennarius nagy történelmi munka I. kötetében is megkötötte velük az atyafiságot. Irántuk való nagyrabecsülését jelen dolgozatában is azzal tünteti ki, hogy — a mi Nyugot szakköreiben immár csaknem teljesen fölül áll a kérdésességén, nálunk azonban még jóformán csoda számba megy — az emberi művelődés leírásán még az egyiptomiak fölött is nekik adja az anciennitás elsőbbségét s Egyiptom kulturáját „khaldeai“ alapra vezeti vissza.

Ép ez az egyik legelső bökkenöm, hogy tanulmányában széltére használja a „Khaldea“ és „khaldeai“ jelzőket.

Ha csupán általánosítani akar velük: nincs szavam ellene. De ha specifikál, akkor már kifogást kell emelnem.

A „kaldu“ név Babylon történetében viszonylag nagyon késő fogalom. Legelsőben *Tukulti Nindar* asszír király (élt Kr. e. 1300 körül) pecsét-hengerén fordul elő, ott is még csak „kardu“ alakban. Később, kiváltképp II. Salmanassar kora (Kr. e. 860—825) óta, mint egy — a babyloni semitáktól különböző s az asszír és babyloni királyoknak sok galibát okozó — néptörzsnek a neve, már gyakoribbá válik, mígnem végre Kr. e. 604-ben a kaldu nép, élén a belőle származó Nabopolasszarral, egész Babylon fölött magához ragadja a hegemoniát. A „Khaldea“ névnek egész Babylon synonimje-képen való használása tehát legfőljebb ettől az időponttól fogva jogosult; nép-névül alkalmazása ellenben, mihelyt nem csupán a specifikus *kaldu*-t értjük alatta, még ettől fogva is alig. Annál kevésbbé helyes általa a Kr. e. öt-hatezer évvel korábbi néprajzi viszonyt jelölni.

Pedig úgy látom, hogy Nagy Géza ezt cselekszi.

Azt mondja ugyanis, hogy

„a khaldeai kultúra legrégebb emlékei is már (oly) magasabb fejlettségi

fokot tüntetnek föl, melynek előzményeit a babyloni területen nem lehet kimutatni“. Ebből folyólag azt a tételt állítja föl aztán, hogy

„nem a szumirok voltak azok, a kik a Kr. e. 6000 évet előzőtt időkben a Tigris és Eufrat termékeny síkságán fokozatosan fejlesztették ki a kulturát“. Hanem

„volt egy békés hajlamú, a kulturára fogékony népség (melyet más helyen indonesiai eredetűnek mond), mely földműveléssel foglalkozott, csatornákat, templomokat, városokat épített, föltalálta az írást, megfigyelte a csillagok járását s ezt a népet harcziás nomádok hódították meg, a kik államot szerveztek, beolvastották a régi lakosságot és elsajátították, majd pedig tovább fejlesztették kulturáját. Mikor a szumirság föltűnik a történelem szemhatárán, akkor már rég megtörtént az egybeolvadás“. Mindjárt meg is támogatja ezt az állítmányát azzal, hogy

„a szumirokat alacsony termet, sas-orr, előre álló, de nem ferde szem, húsos arc, szakálltalanság és szembetűnően sötét szín (a kétnyelvű himnuszokban *fekete fejűek*), vagyis mongoloid sajátságok mellett a délázsiai negroidok fajti tulajdonságai jellemezték“.

Tehát ez a keveréknép volt az, a melynek „khaldeai“ kulturáján egyebek közt az egyiptomi művelődés is fölépült. Minélfogva jogosan vonhattam le, hogy Nagy Géza nomenclaturája szerint a „khaldeai“ név nem a tulajdonképeni kaldukat, hanem első sorban és specifikusan az általa föltételezett mongoloid-negroid népvegyületet jelenti. Egyben synonymja a „szumir“-nak. „a mint (ez a nép) már a történelem szemhatárán föltűnik“.

A „kaldu“ név értékével föntebb leszámolván, áttérek Nagy Géza egyéb állítmányaira.

A mint kivenni birom, az ő mongoloid-negroid hypothézisének fő alapköve a sumiroknak „a kétnyelvű himnuszokban“ reájuk adott „fekete fejűek“ elnevezés által bizonyított „szembetűnően sötét színe“.

Hát ez a bizonyíték — nem bizonyíték. Nem pedig annál az egyszerű oknál fogva, mivel a *sumirokat soha nem nevezték „fekete fejűek“-nek*, hanem a semita babyloniak voltak a *niši salmat kakkadi* = „a fekete fejűek népe“. Erre a fogalomra a sumiroknak nem is volt önmaguk alkotta saját kifejezésük, hanem az legelőbb épen a semita-babyloniak heros eponymos-sza, az „öreg“ Sargon „élet-legendájá“-ban,¹ majd aztán a „Világteremtés legendájá“-nak semita átdolgozásában jön elő, a hol is a már teljesen semitává nacionáli-

¹ Ugyanitt fordul elő legelőbb a *salmat kakkadu* sumir egyenértékese képen a SZAG. MI. GA kifejezés, a mely azonban egyszerű fordítása, illetve ideografikus „visszaadása“ az eredeti semita szónak.

zált Marduknak tulajdonítatik a „fekete fejűek“, tehát épen a babyloni semiták megteremtése. Ugyanennek az átdolgozásnak a korszakából valók a kétnyelvű, nem annyira hymnuszok, mint gyászénekek, melyekben a „fekete fejűek“ az elamiták dulásai, öldöklései fölött siránkoztak. Ezek az elamita atrocitások azonban, Kudur Nanhundi és utódai által, megint nem a sumírok ellen, hanem legtöbb valószínűség szerint ép ezeknek a támogatásában s főkép semita lakta vidékeken lettek elkövetve. Hogy állításaim alaposága iránt Nagy Gézát még inkább megnyugtassam: utalok Szanheribnek (Kr. e. 704—682) K. 1635. sz. fölrására,¹ melyben ez az asszír király, expressis verbis, arra hivatkozik, hogy fiai, unokái és a fekete fejűek jósorsáért Hani istennek templomot épített Ugyanaz ő unokája Assurbanipal, egy másik fölráson² már — szintúgy, mint főntemlített életlegendájában az „öreg“ Sargon tevé — épen a fekete fejűek uralkodójának vallja magát. Sőt még Cyrus is, Babylon meghódítását elbeszélő V. Rawl. 35. számú fölrásának 13-ik sorában kiemeli, hogy a fekete fejűek-ről, kiket Marduk az ő kezeibe szolgáltatott, törvény-, jog- és igazságszerűleg, egyszersmind kegyelmesen gondoskodott. Minthogy pedig Hammurabi korával, Kr. e. 2000 táján, a sumírság végkép letünik a történet színpadáról, kétségtelen, hogy a Szanherib, Assurbanipal és Cyrus „fekete fejűi“ nem lehettek sumírok, hanem assziroknak, illetve babyloni semitáknak kellett lenniök.

De ha a „fekete fejűek“ tehát nem ők voltak: elesik reá minden jogalap, hogy őket mégis „szembetűnően sötét színűeknek“ tartsuk. Sőt az a körülmény, hogy mellettük a semiták jónak látták önmagukat a „fekete fejűek“ elnevezés által megkülönböztetni — arra vall, hogy tehát a sumírok épen és pedig „szembetűnően“ világos színűek, a semitáknál okvetetlenül fehérebb bőrűek voltak. Mihezképest a mongoloid-negroid elméletnek ez a fő támasztéka romba dől.

Nagy Géza hypothesisének másik sarokköve — mint láttuk — az, hogy „a khaldeai kultúra legrégebb emlékei is már magasabb fejlettségi fokot tüntetnek föl, melynek előzményeit a babyloni területen nem lehet kimutatni“.

Vajjon? Hiszen a föltételezett negroid nép, ha mindjárt az indus Oceán valamelyik szigetén ringott is a bölcsője, szintén okvetetlenül babyloni területen lakott, itt művelt földet, épített csatornát, templomokat, városokat s találta föl az írást, szóval itt alkotta meg alapvető kulturáját, miután a betörő harezias nomádok, épen Nagy Géza szavai szerint, már itt találták,

¹ Meissner és Rost: „Bauinschriften Sanheribs“ 96. lap. II. 22. sor.

² Lehmann: „Šamaš-šum-ukin, König von Babylonien“ II. rész, 14. lap S³. sz. sziéle-fölrás 20-ik sora.

³ „Keilinschriftliche Bibliothek“ III. köt. második részének 122. lapján.

itt hódították meg őket s kulturástól, szinestől együtt itt olvasztották be magukba. Ha concedáljuk Babylon talajának azt a fecunditást, hogy rajta a negroid nép nyers állapotból kultur-emberré fejlődhetett: nem látom be, mi okból kellene ugyanezt a képességet tőle megtagadnunk, mihelyt sumirokról van szó, a kik pedig beköltözésük idején mégis már valakik, legalább nomádok voltak. Vagy hát a negroidok sem Babylon síkjain végezték az alapvető munkát, hanem már fejlettebb kulturával jöttek az Eufrat—Tigris közé s ez az oka, hogy „az előzményeket babyloni területen nem lehet kimutatni?” Megint a fentebbi kérdés tolul felszínre: miért ne történhetett volna meg ugyanez az őssumirokkal is? Hogy ők léteztek, arról bizonyoságot tesznek nagy számú fölírásaik. Mire jó tehát ellenükbe egy másik népet *kiképzelt*ni, csakhogy az ő érdemüket kissé megtépázhassuk?

S elkobozni tőlük az írás föltalálásának a dicsőségét is!

Mahler Edének épen az Ethnographia mult évi folyamában megjelent alapos ismertetése után fölösleges volna itt mélyebben belebocsátkoznom a sumirologia taglalásába. Annyit föl kell említenem mégis, hogy a sumír kérdésben a szaktudósok eleddig két táborra voltak megoszolva. Az egyik tábor azt a nézetet vallja, hogy miután az ékírás-jegyek bázisát képező ideogram-mák határozott szóbeli jelentéssel bírnak: kellett oly népnek lennie, mely az ideogram-mák nyelvét beszélte és hogy szükségkép ennek a népnek kellett az őssumír feltalálójának lennie. Állítja továbbá, hogy ez a nép, melyet biztosabb meghatározás hiányában *sumír*-nak neveztek el, szókinésének, valamint nyelvtana szerkezetének tanúságához képest, az ural-altáji nagy nép- és nyelvcsaládhoz tartozott.

A másik tábor, élén Halévy-vel, tagadja ennek a theoríának helyességét s az ékírás föltalálásának az érdemét egyszerűen konfiskálja a babyloni semiták részére. Sőt tovább megy: tagadja, hogy sumír nép és nyelv egyáltalán létezett is valaha. A szövegek többnyelvűségére való hivatkozást pedig azzal tromfolja le, hogy ez a többnyelvűség csupán látszólagos, azok a szövegek egytől-egyig egy és pedig semita nyelvűek lévén, csakhogy az egyik fölírás demoticus, a másik hierarchicus módon van megszerkesztve.

Eme két theoréma mellett Nagy Géza most annak a harmadik elméletnek csinál propagandát, hogy az ékírás feltalálása sem nem a sumiroknak, sem nem a semitáknak, hanem a göndör hajú indonesiai negroidáknak tulajdonítandó, a kik már sokkal a mongoloid beköltözés előtt megalkották az írástudományt. Bizonyos ebből, hogy ő tehát egy lélekzettel híve a sumirok létezését valló dogmának is. Hát hiszen az antisumiristák fentebb idézett okoskodása szerintem is nagyon confusus. El kell ismerni mindamellett, hogy legalább van benne némi rendszer; mivel nemesak az írás föltalálásának az

érdemét tagadja meg a sumiroktól, hanem őket magukat is elveti sonice. Oly theorema azonban, mely a sumír nép egykori létezését hirdetvén, azt vitatja, hogy azt az írásrendszert, a mely egészen a sumír nyelvre van alapítva, mégis egy másik nép és pedig a sumirokkal való megismerkedés előtt már nagy idővel szerkesztette meg, az ilyen theorema nekem egészen — hors de concours.

Legföljebb az az eshetőség volna szemre fogható, hogy az ékirást valamely, még primitívebb írásrendszer előzte meg, a melyből aztán a sumirok a magukét kifejlesztették. Mert csakugyan felötlő, hogy ez a tulajdonképeni ékirás, eddig ismert még legrégebb formájában is, csupa egyenes vonalakból, szögletes idomokból áll, a melyek — ritka kivétellel — még csak távolról sem hasonlítanak a szóértékük által jelzett tárgyak alakjára. Már pedig a közönséges fölfogás az, hogy a nyers állapotból lassanként kivergődő embernek, midőn az intellectualis fejlődésben már odáig jutott, hogy érzelmei kifejezésére, magának a távollevők által is megértetésére módot keres, e czélját elérendő, legelső sorban a természetben látható tárgyak idomainak utánzásához, szóval a képiráshoz kellett folyamodnia.

Csakugyan van is némi nyoma, hogy a fejlődésnek ez a processusa „Khaldea“ virányain szintén *végbemegetett*. Ezek az Assurbanipal ninivei könyvtárából kikerült két-három úgynevezett *hieroglyf-tábla*, meg a dr. W. Hayes Ward által a Proceedings of the American Oriental Society 1885-iki folyamában ismertetett *Blau-féle okmány*. Ép az a bökkenő azonban, hogy azok a táblák az Assurbanipal könyvtárának voltak a tulajdonai, meg hogy a Blau-féle okmány provenienciája sem biztos. Viszont, hogy abból az előző — legalább is — négy-ötezer évből, a melyből már vannak írott emlékeink, ezeknek a hieroglyfáknak az eredetijére, vagy valamelyes hasonmására sehol nem akadtak. Ki állhat jót érte, vajjon nem-e a késő asszír kor valamelyik tréfás írástudójának fantastikus rajzolásai csupán? Ellenben — a mi Nyugot népei előtt kevésbé közkeletű — mi magyarokul ismerjük a *rovást* s ismerik azt mai napság is még Karakorum környékén nomadizáló vérrokonaink. Miért ne lehetett volna meg ez már ezelőtt tízezer évvel is Közép-Ázsiában s annak ismeretét mért ne vihették volna magukkal a Pamir felől leköltözöködő sumirok, hogy aztán minden görbe vonal közvetítése nélkül, abból fejleszszék ki a maguk ékirását?

Nagy figyelmet fordít a tanulmány a korszámitásra is s annak keretében Nagy Géza érdekesen és bő apparatussal tárgyalja Berozus adatait. Talán nagyon is bővel s oly jóhiszeműséggel, a milyent ezek az adatok nem érdemelnek.

Tudva levő, hogy a Berozus saját eredeti munkáját (Babyloniaka vagy

Khaldaiaka?) nem — csupán görög kivonatolásait ismerjük. Sőt még ezek a kivonatolások is csak második-harmadik kézből valók. Mert annak az Alexander Polyhistornak a könyve, a ki az eredeti munkát, állítólag, látta — szintén csak azokban a foszlányokban maradt reánk, a melyeket belőle Syncellus, Josephus Flavius, Eusebius stb. föntartottak.

Aztán az is számottevő, hogy Berozus Kr. e. 270 táján, Antiochus Soter idejében, tehát akkor élt, a mikor nemcsak hogy maga Babylon már közel háromszáz év óta, előbb perzsa, aztán seleucida szatrapia volt, hanem megtörténtek Darius és Nagy Sándor indiai hadjáratai s a mesés India ekkép megnyilván, közkeletűvé vált a *kalidzsuga*-számitás ismerete. Annyival kevésbbé tekinthető kizártnak ennél fogva, hogy Berozus, ha csakugyan tőle valók, nem pedig csupán Polyhistor csempészte alá: — a maga szárosz-számitásait nem-e ezeknek a szintén épen 432,000 évre menő kalidzsugának a befolyása alatt és mintájára componálta össze. mivel az ékirásokban mindeddig semmi nyoma, hogy maguk az assyro-babyloniak, vagy a sumirok hasonló rengeteg korszámitással éltek volna.

De Berozus nemcsak a mythicus régiókban extravagál, hanem megbizhatatlanok a történelmi korra vonatkozó adatai is. Berozus az özönvitzől a babyloni birodalom megbukásáig (Kr. e. 538.) lefolyt időközt ugyanis épen tíz szároszra, 36,000 évre tevén, ebből a 86 tagot számláló s szintén még mythikus első dynastiának 34,080 évet ad. Mindjárt ez után, 224 uralkodási évvel, tehát a Kr. e. 2458—2234. évekre, második dynastiául, nyolcz *méd* —, alább a Kr. e. 1518—1273-iki 245 évre ötödik dinastiául kilencz *arab* királyt következtet. Tudjuk, hogy Herodot a médeknek egységes néppé tömörülését s államhá alakulását Dejokesz-szel, Kr. e. 700 táján, indítja meg. Ktesias már kissé bőkezűbb s az ő adatai szerint a médek első királya, szerinte Arbakesz, Kr. e. 830 táján élt. Ennek a 130 évre rugó discrepantiának daczára is már e két forrásból annyi nyilvánvaló, miszerint Berozusnak az a tanuskodása, hogy Babylon fölött már a Kr. e. XXV—XXII. évszázadban méd királyok uralkodtak volna — merő képtelenség. Ugyanilyen az az adat is, mely az arab királyokról szólt, miután Babylon földének arab uralkodója, egészen a kalifák koráig, nemcsak hogy egyáltalában nem volt, sőt maga az arab nép a Kr. e. XVI. évszázadban még nem is létezett.

Több figyelmet érdemelnek *Miss Plunkett* kronologiai kiszámitásai, noha részemről azokra sem bíznám rá magamat föltétlenül. Kötve hiszem legalább, hogy — a mint azt Nagy Gyula a miss után állítja, — a „khal-deai“ naptárt már a Kr. e. 7500—5750 közt megalkották.

Én is tudok róla, hogy Sirburla királya Ur-Nina már *uruna*-t épített,

a mely sumír szót Amiaud és Jensen observatorium-nak fordítanak. Több mint valószínű ennélfogva, hogy a sumirok már Kr. e. 5000 évvel foglalkoztak csillagvizsgálással s nagyon hihető egyszersmind, hogy volt is valamelyes évbosztásuk. Ennek a legelső nyomát azonban csak Gudianál (Kr. e. 3100 táján) találom, a ki először említi föl a *zag-mu-t*, az „év-kezdet“-et, a nélkül mégis, hogy fölvilágosítást nyujtana. vajjon az a téli napfordulatra, avagy a tavaszi, vagy őszi éjnap-egyenlőségre esett-e?

Megint a Világteremtés legendája adja az első, némileg biztos támpontot, amennyiben, a zodiacus emlékezetével benne találkozunk legelsőben.

A babyloni pantheonban Marduk a kora-reggeli és kora-tavaszi nap istene volt. Egyik mellékneve „az ifjú erejű bölénybika“, csillagászati jelképe pedig *Gud-anna* „az ég bikája“, mai elnevezés szerint *Aldebaran*, a Bika csillagkép alphaja.

A Világteremtés legendája szerint Marduk legyőzvéen és megölvén Tiamat-ot a „Zür“-t. kettészelt testének egyik feléből megalkotta az égboltozatot s erre fölrakta a masi-(állatköri)-csillagokat. Ezek közt volt *Gir-tab* is, a skorpió-ember, Tiamatnak egyik legfőbb czinkosa. A Nimrod-eposz elbeszéléséhez képest ugyanez a *Gir-tab* áll őrt a *Masu* hegyen levő égbolton s ügyel a Napra, fölkelte- és leszálltakor. Testének felső része az égbe felnyúlik, alsó része pedig az alvilágban vesz el. A skorpió-ember tehát a fény és sötétség-, a világ szilárd földje és vizei közt levő határt jelképezi. Marduknak, a világosság istenének s a zür (Tiamat) legyőzőjének symboluma a Bika-csillagzat, a melybe tavaszi útjának kezdetén lépett. Ezzel épen szemben van a Skorpió-csillagzat, melyben a Nap az őszi éj-napegyenlőség szakában, tehát az év sötétebb felének kezdetén állt s a skorpió-ember Tiamat állatszörnnyetegeinek egyike. Ez arra a csaknem kényszerű következtetésre vezet, hogy úgy a Bika, mint a Skorpió abban az időben lettek az égre helyezve (vagyis az állatköri beosztás akkor történt), midőn a Napnak tavasz-pontja a Bikában, ős-pontja pedig a Skorpióban —, és pedig azoknak legszembetűnőbb constellatiójában, tehát Aldebaranban és Antaresben állt.“¹

A tavaszpont, tudvalevőleg, minden évben 50.²⁴ ívmásodperczrel megy hátrafelé. Ma Aldebaran hossza 69° 32' 30", Antaresé ellenben 245° 48' 15". Az az idő tehát, mikor Aldebaran a tavaszponton (s ennek megfelelőleg Antares a hosszúság 180° körül) állt

$$\frac{69^{\circ} 32' 30''}{50.24''} = 4900 \text{ évvel ezelőtt,}$$

¹ Jensen : „Kosmologie der Babylonier“ 316—317. lap.

vagyis Kr. e. 3000 táján volt, minélfogva az első zodiacus-beosztás Kr. e. 2800 – 2700 körül történhetett.¹

Ez volna tehát az az időpont, a melytől fogva tulajdonképeni naptár-ról, naptárberendezésről lehet szó. A mi — ismétlem — nem zárja ki, hogy valamelyes primitív időbeosztás már korábban is ne létezett volna.

Megvolt nevezetesen a „hó, hónap“ már az „öreg“ Sargon korában, mint az Thoureau Danguin-nek a *Revue d'Assyriologie* IV. kötetében közölt értekezéséből kitünik. Nem meghatározható azonban, hogy ezek a hónapok hány naposak voltak s mikép lettek „év“-vé csoportosítva. Csak a zodiacus berendezésnek imént megállapított időpontjával összeeső *uri második dynastia* korában nyerünk erre nézve is nagyobb bizonyosságot. Ettől az időponttól ugyanis a „hó“ ideogramma a „nap“[¶] (dies) és a „30“ szavak jegyeinek összetétele. Ez azt engedi sejtjenünk, hogy a „hó“ általában 30 napos, tehát csakugyan a hold egy-egy fordulatára bazirozott volt; az év pedig, a zodiacus tizenkét csillagképletének megfelelőleg, tizenkét ily 30 napos hónapból s pontosan 360 nappól állt, melyet aztán valószínűleg, mint utóbb — s kétségtelenül az ő példájuk szerint — az egyiptomiak, öt napos betoldás útján igyekeztek a napjárással összeegyeztetni. A majd 29, majd 30 napos hónapokat s majd 12, majd 13 hónapos éveket számító komplikált berendezés bizonyára csak későbbi astronomikus megállapítások gyümölcse volt. S még későbbi volt a már csaknem hajszálnyi pontosságú 19 éves cyclo-rendszer, a melynek léteztét Mahler Ede, Strassmaier 18 éves szárosz-hypothézise ellenében, oly meggyőző módon kimutatta.

Azt hiszem jó úton kereskedem, midőn a babyloni naptárnak ezt a legutóbbi átalakítását *Nabonassar*-nak (Kr. e. 747—733.) tulajdonítom. Úgy a Ptolemaeus-féle király-kánon, mint a Berosus királylisztája, sőt a babyloni B. krónika is, vele indul meg, holott Nabonassar, a babyloni nagy királylista szerint, sem első, sem utolsó tagja nem volt annak a dynastiának, a melyhez tartozott. Berosus azt hagyta fönn róla továbbá, hogy az elődei ural-

¹ A babyloni zodiacusnak is volt ugyan *Kos*- (uru-gal = lulimu) csillagképlete. Az a minden anachronismusa dacára mai napság is divó beosztás azonban, mely a zodiacus élére ezt a csillagképletet állítja, már a görögöktől, nem pedig — mint azt a miss után Nagy Géza mondja — még a babyloniaktól származott reánk. Tanuság erre nézve Hipparch, a ki Kr. e. 130 táján a *Szüz* csillagkép α -jának, *Spica*-nak az állását 174° -ra állapította meg. *Spica* ma $202^{\circ} 24' 45''$ alatt áll, mihez képest régi helyéről 2030 év alatt $28^{\circ} 24' 45''$ -cel távozott el. Az az idő pedig, mikor a *Kos* α -ja, melynek hosszúsága ma $30^{\circ} 23'$ —, épen a tavaszpontot foglalta el —: ez előtt mintegy 2175 évvel, a Kr. e. 275-ben, a peripatetikusok iskolája fénykorának az idején volt. S ugyanekkor tájban kellett a rendszer-változtatásnak is történie, miután Hipparch a maga kiszámítását már arra alapította.

ködására vonatkozó minden okmányt, historikumot, adatgyűjteményt elpusztított, hogy ekkép azoknak még emléke is megsemmisítve, az ő korával új aera kezdődjék. Vegyük most már ezekhez, hogy a Mahler-féle formula szerint a 19 éves cyclus első éve épen összevág Nabonassar uralkodásának első évével: mindjárt kezünkben van az ezen heterogen adatok közt való összefüggésnek a nyitja.

Galgóczy János.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Koledák a délszlávoknál.

E kérdés a magyar etnográfiaát igen közélről érdekli, mert a délszláv koledákban számos olyan adalék lappang, a mely nélkül a szláv befolyás alatt kialakult régi házaló népszokásainkat magyarázni nem lehet. Ezért tartom szükségesnek, hogy azok az adatok, melyek erre vonatkozólag a zág-rábi délszláv akadémia néprajzi értesítőjében (*Zbornik za narodni život i običaje južnih slavena*. I. köt. 217—222. I. II. köt. 402—411. I.) eddig megjelentek, az alábbi közlésben hazai néprajzi irodalmunk számára is hozzá férhetők legyenek:

Veglia szigetén Dabasnicában, ha nagy a szárazság, körüljár a „prporuša“ (esőkérő). A két esőkérő ifjú egyike kosarat visz (vonja) az ajándékok számára s vezeti a másikat a tulajdonképeni esőkérőt (prporuša), kinek feje lapulevéllal úgy van körülkötvé, hogy nem lát. A házak előtt megállanak énekszóval: „Esőkérők járnak és az Istent kérik, adjatok túrut, tojást, hogy az Isten friss záporosöt adjon és bőven legyen a kalász, ó te örökké való Isten, szánj meg minket!“ A házbeliek esőbör vizet, néha mosogató vizet is öntenek az esőt kérők felé és túrot, tojást adnak nekik. A nép szentül hiszi, hogy az esőkérők járása után harmadnapra eső lesz. Ez a szokás kiveszőben van Veglia szigetén, Horvátországban vidékenkint még megvan, hol az esőkérő koledásokat „dodola“ néven ismerik.

Montenegróban szárazság idején fiú- és leánygyermekök járnak körül kis fakeresztekkel kezökben hajadon fővel és énekszóval: „Keresztekot viszünk és az Istent kérjük, hozzá imádkozunk, könyörüljön rajtunk és nekünk esöt adjon“. Ez a szokás is kiveszőben van.

Isztria szlávok lakta vidékein szárazságkor zöld ágakkal fülékesített ifjak csoportosan körüljárnak és a lányos házak ablakai alatt énekelnek: „Esőkérők megindultak Prepor városából, a merre csak járnak, ott az Istent

kérik, hogy bő esőt adjon, legyen piros mustunk, legyen fehér czipónk és mindenben bőségünk. Buzánk bőven legyen, gyermekünk megnőjön, egészségben egyenek, szépen egybe keljenek. Isten, gyűjts fellegeket, bocssáss égi cseppeket ezen szent földekre! Amen.“ Erre a leányok az esőt kérők felé vizet öntenek és csakhamar eső lesz. E körjáratok szokása kiveszöben van, de a hol már nincs is divatban, mint Parenzo város környékén, a fenti dalt még éneklék (Zsizsa gyűjteménye).

Otok faluban Szlavóniában, Vinkovec környékén, szárazságkor 3 – 4 cigányfiú fejét bodzafa levéllel betakarva, mint esőkérők (dodola) házról-házra járnak s a ház asszonya telt vödörrel vizet önt feléjük, miközben a dodolák énekelnek: „A mi dodánk Istent kéri, hogy harmatos esőnk legyen, áztassa meg földeinket, földeinket, réteinket. A dodán ingecske vagyon, se nem szövött, se nem himzett, se nem himzett, se nem szövött, hanem szinaranyból öntött“. Minden sor után ezt ismétlik: „Hajh, hajh, dodo haj!“ Ajándékba tojást, lisztet, szalonnát kapnak (*Zbornik* II. 405. l. Lovretić J.).

A koledálás az egész horvát partvidéken ismeretes. *Szent István vértanú napján* a miséről jövet az ifjak zeneszóval körüljárják a lányos házakat, a mely lányt elkerülnek, az megsértődik. Mindenütt énekszó mellett pártánczot roppnak s bort, pénzt nagy egyéb ajándékot kapnak. Egy-egy falu koledásai nem mind együttesen, hanem több csapatra oszolva járnak körül a faluban, azután ellátogatnak a szomszéd falvakba is. A koledált ajándékból újévkor nagy vendégséget csapnak, melyre elhívják a leányokat is, főképek bőségesebben adakoztak nekik. Ebéd után tánczolnak. Az új házaspár férfiak is koledálnak, de csak bort fogadnak el. Koledáló kis fiúknak fűgét, diót adnak; a felserdültebb ifjak a süldőleányoknál koledálnak. A koledáló énekek szokott refrénje: „Adjatok valamit, akármit a koledálóknak“. Karácsony harmadnapján a leányok koledálnak, szokott énekük: „Tudjátok-e, milyen nap van máma, megszületett Istenfia máma, Szűz Mária szülte őt minekünk. Kint szenvedett Pilátustól, vért hullatott szinaranyat. Én tiszta leányka vagyok, Szűz Mária menyegyer vagyok, nekem Krisztus gyűrűt adott, gyűrűt adott, ajándékot, mindent a mit tőle kértem, mindent, mindent adott nekem, Üdvözítőnk mindenkinek, mindent megad, a mit csak kér. Mentsd meg Úram a mi lelkünk, te vagy a mi dicsőségünk. És most dicsértessék Isten, Máriával egyetemben! Amen.“ (*Zbornik* I. 220. Bujánović J.)

Kotariban, Dalmáciában ez a koledálás módja: a ház elé fát, szalmát hordanak és meggyújtják és a tűz körül (melyet magát koledának neveznek) ugrálnak s azt át is ugorják, bárányt sütnek, borozgatnak. Egyikök állatbőrbe takarózik s az egész társasággal házról-házra jár kiáltozva: „Adjatok adót“ (haracs). A mit összeszednek azon tovább mulatnak. (*Zbornik* I. 221. l. Zorić M.)

Érdekes, hogy míg a mult században még a koledálás a horvátok és szerbek között nagyon el volt terjedve, de ma kiveszöben van. addig az a dalmát partvidéken, mely pedig idegen főleg olasz befolyásnak nagyon ki van téve, mégis mindenfelé divatban maradt, vagy legalább a koledáló énekeket éneklik. A legáltalánosabb a következő: „Emberek, emberek, keljete fel, felvirradt új év napja. Kertetekben van egy cserfa, éljen a ház leánykája! Emberek, emberek keljete fel, felvirradt az új év napja. Kertetekben van egy majorána, szerelmes e háznak leánya. Emberek, emberek keljete fel, felvirradt az új év napja. Állj fel a székre, nyulj a kolbászhoz, hogyha egy kevés, hát nyulj kettőhöz, ha ez is kevés, fogjál meg hármat. Most mi köszöntünk, adjon Isten egészséget nektek. Kelj fel gazda, ha öreg s nem akar, keljen fel a fia, vegyen egy korsót, töltsé meg nekünk jóféle borral és ha egy kevés, töltsön meg kettőt, köszöntöm a gazdát, a ház asszonyát. Az új év megvirradt, ily napra csak egy év múlva virradunk, társak, társak az új év felvirradt.“ (*Zborník* I. 221. 222. I. Milčetić J.)

Virágvasárnapján Szlavoniában (Otok, Vinkovec mellett) szokás a kutakat virággal feldiszipíteni. A leányok előtte való nap szedik a virágot és éjféltán kedvesök kútját, kiskapuját, kerítését virággal felékesítik és kosárkába szedik a tojást, mit leendő napuk számukra a vödörbe tett; husvétra e tojásokat festik meg. Távozás előtt megtöltik vízzel a vályút, közben énekelnek: „Én felkeltem kora reggel, a kutadat ékesítem harmatos virággal. Én felkeltem kora reggel, vizet merek jó napamnak. Édes napam, kegyes napam, nyisd meg nekem kis kapudat!“ Ha a vödörben nem talál tojást, énekszóval keltegeti a ház asszonyát vagy a sorosasszonyt. A mely ház elől elhajtják, ott ezt éneklí: „Ez a ház itt pusztá s elhagyatott, nincsen benne senki, senki; ez a ház egy rongyos viskó, nincsen benne semmi lakó, csak egy sánta vén boszorkány, csak egy vén és vak boszorkány!“ Ha a lány már jegyese a legénynek, akkor a kútgémre a virág mellé még maga szötte czifra törülkőzöt is tesz a napá számára, ki azt fent hagyja, hogy a nép templomba menet lássa. Ebéd után kalácsot visz leendő menyének hálából, hogy házát így megbecsülte.

Fülöpnapí koleda. Május elseje előtti napon a házbeli férfiak a házbeli leányoknak az erdőben fehérlevelű nyárfa ágakat vágnak. A fülöpnapí koledában minden lányka részt vehet, ki már tud fonní. A leányok utca szerinti külön csoportokban fehérbe öltözve megindulnak nyárfaággal kézben, melyre magukszötte legszebb törülkőzöjüket aggatják, hogy mindenki lássa, mily szép kelengyét fonnak maguknak. A koledás csapatok este felé naplemente előtt bejárják a falut énekszóval: „Fülöp és Jakab erdöt kopasztott, zöld ágakat hozott, czifra tojást is hozott: erdöt kopasztott, Istent imádott, hogy

a jó Isten esőcskét adjon, esőcskét adjon, füvecske nőjön, füvecske nőjön, páva legeljen. Fülöp és Jakab erdőt kopasztott, erdőt kopasztott. jól imádkozott: adjad jó Isten, hogy az én menyem szépséges legyen, hogy az én fiam szép *szarvas* legyen. Fülöpnek anyja mond azt meg nekem, itthon-e fiad, én őt keresem? Biz az nincs itthon, elment Vid-napkor, elment lent vetni“.

Úrnapi koleda. E nap délután az iskolás leányok kereszties koledát járnak. Egy-egy csapatban tíz-tizenöt lány és velük egykorú ifjoncz, kit köldűsnak mondanak, járja a falut, elől jár a keresztvivős leány. Két darab fát keresztformára összekötnek, a hol a két fa összeér, oda tükröcskét aggatnak és az egész keresztet virággal és fehér tollal ékesítik. A czifrán öltözött kereszties leányok nyomában halad a négy fiú kosárákkal, melyekbe az adományokat gyűjtik; minden csapatot egy-egy dudás kísér. A mint megindulnak, ezt éneklik: „A kereszteteket mi felemeltük, apraja-nagyja jár a nyomunkban, öreg és ifju jár a nyomunkban. Keresztet viszünk, kérjük Istenünk, hogy a jó Isten nekünk esőt adjon, hogy esőt adjon, füvecske nőjön, füvecske nőjön, páva legeljen. Elaludt Anna a Duna partján, a part leomlott s őt eltemette. Anna így szólott barátnéinak: Mondjátok társim az én apámnak, Duna vizéből többé ne igyék, mert Duna vize — Annának könye; és ne kaszáljon fűvét a partján, mert a part füve Annának hája és ne egyék a Duna halából, a Duna halá Annának csontja. Márk a kis kanász disznókat legeltet, disznókat legeltet, őt ház disznáját, a csorda megjött, de Márk elmaradt. Kérdezi anyja: hol van kis Márkom? Elmaradt Márko idegen földön, idegen földet nyomja a válla, fekete szeme csillagot számlál. György bánnak háza zöld ággal ékes, háza előtt van az ékes zöld ág, három ifjú van fent a zöld ágon: az első ifjú *fülemile madár*, a második ifjú *fecske madár*, harmadik ifjú *fecske-fióka*.“ Ezt az utczán éneklik. Ha oly ház udvarába lépnek, hol legény-fiú van a házban, ezt éneklik: „Azt mondják nekünk, itt legény lakik házasisátok, vagy id' adjátok, megházasisítjuk keresztvivőnkkel“; ha eladó lány van a házban: „Azt mondják nekünk, itt lány lakik, adjátok férjhez, vagy id' adjátok, mi férjhez adjuk koldusunkhoz“; ha két legény-fiú van a házban: „Azt mondják nekünk, itt két *fenyő* van, két legény-testvér, házasisátok, vagy id' adjátok, megházasisítjuk keresztvivőnkkel, megházasisítjuk egygyel közülünk“; ha két leány van a házban: „Nekünk azt mondják, itt két *nyárfa* van, két testvér leány van, adjátok férjhez, vagy id' adjátok, mi férjhez adjuk két koldusunkhoz“. Ének végeztével minden házban szalonnát, túró, vaj, lisztet, tojást kapnak; a keresztvivő megáldja a házat s énekszóval távoznak: „A keresztünket most felemeljük, apraja-nagyja jár a nyomunkban, öreg és ifjú jár a nyomunkban“. Gazdag házban pénzt is kapnak, evvel fizetik a dudást. Az ajándékokat a keresztvivő leány házába viszik, hol

este lakomát csapnak, melyre a keresztes koledások szülői is eljönnek és nézik a kolo tánczat.

Pünkösdi királyok és királynők (Kraljičari, kraljice). Ezeknek a koledáló menete pünkösdt két napján jár. Első napon a süldő-leányoké (12—15 évesek), második napon az eladó leányoké. Ez utóbbiak selyemben, az előbbieket fehér ruhában járnak. Egy csoportban 10—15-en vannak, fejükön tollal ékes férfikalap, mit legény rokonuktól kérnek kölesön. Az ilyen kalapos leány neve „király“, „pünkösdi király“, kinek az oldalán pántlikás kard fityeg. A csapatban tíz „király“ van, ezenkívül három fehérruhás leány törökös fejdíszszel (burungjuk), azután négy ékesen öltözött hajadonfejű leány, kik a „királynők“ udvari dámái. Elöl járnak a kraljicák, utána a török-fejdíszűek, azután az udvari dámák, végül a dudás. Abban a házban gyülekeznek, melyben vacsorálni fognak. Ebből a házból énekszóval indulnak el: „Zöld fenyő erdő, zöld füves mező, terjeszd ki ágad, takard nyomunkat, nyomunk ne lássék, senki ne tudja, hogy a királyok merre is járnak, merre is jártak, hol is fordultak meg!“ A falut járván ezt éneklük: „A lányka vásznat, vásznat fehérített, a város mögött, nászajándékul; ott fehérítvén a vízbe bukott, bukása közben jajszóra fakadt: nászajándékom, törülközőim, kire maradtok! Sem apámé nem, sem anyámé nem, sem bátyámé nem, sem hugomé nem, hanem átkozott sógornőmé lesz, ki elátkozott, ki megátkozott“. Ha legényes ház udvarába lépnek, ezt éneklük: „Azt mondják minékünk, itten legény lakik; házasítsátok meg, vagy nekünk adjátok, hogy összeházasítsuk a mi királynőnkkel“. Ha lányos ház udvarába lépnek: „Azt mondják minékünk, itt eladó lány van; vagy adjátok nekünk, hogy mi férjhez adjuk a mi koldusunkhoz“. Koldusoknak nevezik a menetet kísérő kosaras ifjakat, kik az adományokat gyűjtik. Ha úri házba lépnek, ezt éneklük: „Íme megjelentünk ezen gazdag házban, a leggazdagabban. Elaludt az asszony hímzett székecskében, az úr költögeti, arczon is csókolja: feleségem kelj fel, mert királyok jöttek, ajándékozzuk meg ezüsttel, arannyal, arany, ezüst pénzzel“. Az ének végével a kard-tánczat, majd meg a kólót járnak. Az adományokat énekszóval köszönik meg, ha két kraljica-csapat az úton találkozik, egymást énekszóval köszöntik, Hazatértökben megállanak az előtt a ház előtt, melyből elindultak s ezt éneklük: „Óh, királyunk anyja, jösz te fiad elé, elfáradt a király, tolla is eltörött a sok tánczolásban, a sok kardcsörgésben“. Végül a koledált adományokból lakomát csapnak. (*Ziornik*, II. köt. 402—411. l. Lovretić.)

Dr. Margalits Ede.

NÉPKÖLTÉSZET.

Rab-ének.

(Tájszólás szerint.)

Hej! Látom az urakat,	Nő csudákozz, rózsám, (anyám)
Huszonnégyen vannak.	Hogy én sápotott vagyok,
Mind az huszonnégyen	Hej! Kilenc esztendeje,
Rólam törvént mondnak.	Mióta rab vagyok.

Elejbém terjesztik	Kilenc nehéz vasat
Hej! Az fekete könyvet,	Én már észaggattam,
Abbú óvassák ki	Az tizediket is
Rabi életömet.	Hej! De mögvasléjtottam.

Tizénkét esztendő,	Hallottad-e híre
Azt is kegyelömbü,	Hej! Zala-Egörszögnek,
Óvasnak fejemre	Amott is annak a
Hej! Az fekete könyvbü	Méséges börtönnek?

(Nagy-Bajon, Somogy vm.)

Az Ethnographia ez idei I. füz. 33. l. megjelent „Fujdogál a szellő...” című ballada változatául közli:

Friedmann Bernát.

Pulutó a magyar népköltészetben.

Gyün az ördög pokóbü,	Ha még üccör erre gyünne.
Szarva is van néki;	Kosarába tenne;
Utána a Pulutó,	Mennél jobban siná-riná,
Danú, füttyü néki.	Anná jobban vinne.

Gyermekkoromban hallottam Keszthelyen (Zala vm.), sőt játékközben magam is énekeltem e verset. — Nagyon érdekes volna, ha más ezt a *Pulutót*, a „Fehér László” *szép Diannáját* és a betlehemesek *Koridonját* egyéb klasszikus kölesónzésekkel kiegészítené.

Dr. Kovács Gyula.

IRODALOM.

Szentmártoni Darnay Kálmán: *Magyarország öskora*. Stampfel-féle Tudományos Zseb-könyvtár. 37—38. sz. Pozsony és Budapest, 1900. 143 l. 7 képes táblával és 151 szöveg közé nyomott ábrával. Ára 1 kor. 20 fillér.

Egy világosan megírt kis kézikönyv, a mely biztos kilátásba helyezett sikerét annak fogja köszönni, hogy szerzője egyaránt tisztában volt tudományos tárgyával és a könyv céljával is. Előszavában elmondja, hogy Pulszky

Ferenc, Hampel, Wosinszky művei s az Archaeologiai Értesítő voltak forrásai. „Nem akar — folytatja aztán — e szerény füzetecske versenyre kelni a felsorolt régészeti művekkel, csak az archaeologiai tudomány mai színvonalán szűk keretben mozogva, fogja bemutatni az ősembert az ő kezdetleges kulturájával. Nem is táplál nagyobb igényeket, minthogy eljusson az iskolák könyvtáraiba hasznos olvasmányul szolgálva az ifjúságnak. Ne hiányozzék a falusi plébános, a kántor, a tanító, a jegyző, a földbirtokos, a gazdatiszt íróasztalán, mert tőlük nyerheti az első felvilágosítást a nyáját őrző pásztor a hegy szakadékból eső által kimosott kővésőről, vagy a szántó gyermek az ekéje által feltúrt kőbalta éléről, melyet eddig villámkönek, Istennilyának nézve. babonás félelemmel rejtett el tulipános ládájának fenekére, annak boszorkánysággal határos bűvös gyógyító erőt tulajdonítva. Ha e kis füzetecske eljutva rendeltetési helyeire, csak egyetlenegy őskori leletet ment is meg az elkallódástól, már bőven kárpótoltattam azért a fáradságért, mit tudományunk iránti lelkesedésből ezen kis mű megírására fordítottam.“ Tehát a cél tisztán gyakorlati. A kézikönyv általánosítani óhajt olyan ismereteket, a melyek nélkül a fölszínre vetődött régiség elkallódik, mielőtt szakavatott régész kezébe jutna, vagy az ásatót nyomra vezetné. Ennek a czélnek pedig Darnay könyve minden tekintetben megfelel. Pótolja Römer elavult és el is fogyott Régészeti Kalauzát, a mely 1866-ban látott napvilágot. Azóta nagyot haladt a szak-tudomány, fölszaporodtak régészeink és gyűjteményeink, s gyakoribbá váltak följajdulásaink, a melyeket egy-egy hazai lelet elkallódásánál, vagy a nálunk gondosabb szomszéd népek múzeumainak gazdag tárlói előtt hallatunk.

Darnay könyve tehát ismert eredmények profanálására törekszik s ép ezért jóval szigorúbb ellenőrzésre is szorul, mint számos más, szűkebb tudományos körnek szánt, tehát kevésbé „közveszélyes“ irodalmi vállalkozás. Mivel a primitív népek ethnographusai és az ősfoglalkozások megfigyelői újabban ép úgy rá vannak az őskor archaeológiájára utalva, mint a hogy az archaeologus az őskor életrekeltésénél szintén rá van utalva az ethnographia élő analogiáira: mielőtt tanításai a néprajzi tudományok művelői közé eljutnának, feljogosítva érezzük magunkat arra, hogy a becses könyvecskére néhány apró megjegyzést megköszönjünk.

A felölelt anyag természete szerint szerzőnk a kőkorról, rézkorról, bronzkorról, vaskorról és ezeknek időnkénti kereszteződéseivel foglalkozik. Az első kor két korszakra oszlik, a palaeolithra és neolithra. Az elsőt, mivel belőle pontosan meghatározható hazai emlékeink nincsenek, Darnay csak röviden foglalkozik. De az elcsúszás már a czímbe is nyomot hagyott, mert nála a kőkornak kőkorszak, a palaeolith- és neolithkorszaknak pedig palaeolith- és neolithkor a neve; — holott egészen nyilvánvaló, hogy a kor-

szaknak, alosztálya, szaka, *kor* nem lehet. Kifogás alá eshetik az is, hogy Darnay a felosztásnál Worsaae-ra hivatkozik, mikor ma már e tekintetben Mortillet a mérvadó. Jeleznie kellett volna, hogy a palaeolithkorszak féltékénken a quaternaer meleg időszakban kezdődik s a jégkorszakon át a mai geológiai korszak lassú kialakulásáig tart. A neolithkorszak kezdetén már a mai faunával és flórával találkozunk. Ebből már nekünk is vannak emlékeink, a melyeknek elhelyezésénél okvetetlen meg kellett volna említeni, hogy az archaeológiai sorrendet a dániai konyhahulladék-leletek nyitják meg.

A rézkornál az egyetemes tudomány inkább csak a kor létezésének vités kérdése szempontjából érdeklí s a réztárgyak átmeneti jellegének bizonyításánál megfélekedezik arról, hogy Babylonban és Egyiptomban e tárgyak a Kr. e. IV. század kezdetén már kőtárgyakkal egyetemben voltak forgalomban. A cyprusi és trójai rézkor rövid megemlítését sem lett volna szabad a kétségek közt tárgyalt kérdésnél mellőznie. Azt pedig, a mit az anyag természetéről mond, a természettudós fejesóválva fogja olvasni, mert a tiszta természet-réz a mai fejlett bányászat mellett is múzeumi ritkaságok közé tartozik. A mi pedig a bronzzá való alakítást illeti, a szerző ismét természet-tudományi tévedésbe jut, midőn azt tanítja, hogy a réz ón hozzáadásával „ércesebbé” tehető. A naív, köznapi értelemben használt szó így meg nem állhat, mert ércesedés alatt a tudományban azt a kövesülési folyamatot értjük, midőn ércnek hozzájárulásával szerves anyagok kövesítettnek meg. A rézre ráfogott ércesedés tehát azt jelentené, hogy földes természetű lett. A bronz a réznél csak keményebbnek, ellenállóbbnak nevezhető, s előnyeinek az archaeologus kiemelheti esetleg még azt is, hogy öntésnél a formát jobban tölti ki. A bronzkészítés eredetének megállapításánál már az archaeologus beszél s mint ilyen is kifogásolható, mert magyar ember létre semmi esetre sem lett volna szabad beérnie azzal, hogy „a bronzkor őshazája Ázsia volt”. Az eddig legrégebbnek tudott bronzemlék Gudea szumer király idejéből, a Kr. e. 3000 tájáról való. A réz és ón keveréséről ugyancsak szumer énekek szólnak legegyszerűbben. Ha elrhez hozzávesszük, hogy a szumerek kulturája egyéb tekintetben a legrégebb minden eddig ismert kultúra között, bátran kimondhatjuk, hogy ez az urál-altáji, tehát velünk is rokon ősnép volt az őskori kultúra egyik leghatalmasabb eszközének feltalálója. Ugyancsak magyar szempontból kifogásolható továbbá, hogy a vaskornál a szkitha vasrégiségekről szerzőnk egészen megfélekedezik.

Ezek a tovább szaporítható apróságok azonban nagyon keveset vonnak le egy olyan könyv értékéből, melynek előnyei csakhamar szükségessé fognak tenni egy második javított kiadást. Ekkor remélhetőleg az egyes részek arányosítása sem fog elmaradni. Most ugyanis még nagyon szembetűnik az, hogy

Darnay előszeretettel időzik azoknál a fejezeteknél, a melyekhez saját tapasztalatainak gazdag tárháza és sümeg-vidéki múzeumának gazdag leletei nyujtanak anyagot. Ezt a megbocsátható részrehajlást még riktóbbá teszi az, hogy a kitűnő ábrák alatt többnyire csak akkor jelzi a tárgy helyét, ha alája „Darnay-múzeumban Sümeghen“ jegyezhető. Sőt, ha már ennyit mondunk, akkor azt is hozzátehetjük, hogy ez a jelzés magában véve sem helyes. Míg a múzeum Darnayé, addig a jelzett holmit „Darnay múzeumban Sümeghen“ keresi a kutató; de ha azt Darnay esetleg közkincsé teszi, akkor majd lehet beszélni arról, hogy valami a „Darnay-múzeumban Sümeghen“ található. A nyelv egyébként a könyv legerősebb oldalai közé tartozik. Nem hibátlan; de folyamatos, eleven és egyszerű. Érte minden archaeologus megbocsáthatja, hogy a szerző valamikor szépirodalmi kísérletekkel is foglalkozott. Ezért tulajdonítjuk mi a pozsonyi kiadó-czégnek; és nem neki, hogy a címlapra ilyen szörnyű mondás kerülhetett: „7 képes tábla és 151 a szöveg közé nyomott ábrával“.

Mivel hazánk őskorának alapismereteit a néprajzi tudományok művelői és művelt olvasói nem mellőzhetik, óhajtjuk, hogy az érdeme szerint figyelembe vett kis könyvecske a mi körünkben is minél nagyobb közönséget hódítson.

N—s

*

A tótok, életük és irodalmuk. Irta *Zawilinski Román*. (Kiadta a varsói Biblioteka dzieł wyborowych Nr. 101. e czímen: *Slowacy ich życie i literatura*.)

Szerző az eddig megjelent egész irodalom alapján tanulmányt írt a tótság-ról. Előadása vonzó s a következő pontokra terjed ki: 1. A nép és lakóhelye. 2. Ház. 3. Gazdaság, pásztorság, kézművesség (ipar). 4. Családi élet. 5. Társas élet, nyelv. 6. Politikai és kulturális élet. 7. Irodalomtörténet (itt külön fejezetben tárgyalja a 40-es éveket „virágzás kora“ czímen). — Az a czél, a melyet a szerző maga elé tűzött, t. i. megismertetni a tótság multját, jelenét népies formában, e könyvecskében jól van megoldva. A részletekhez azonban sok szó fér. Sok kifogás emelhető pl. az ellen, a mit a nyelvről, annak más szláv nyelvekhez való viszonyáról mond. Bántó az előadásban az, hogy személyes politikai érzelmek folyton bele-bele szólnak az előadás különben elég folyékony menetébe. Lépten-nyomon tapasztalható, hogy a varsói szerző a tótságot első sorban könyvekből és *csakis* tót könyvekből ismeri. Ez a korlátozott kör oka annak, hogy egy-egy régibb históriai tény elbeszélésénél tévesen, sőt többször rosszul látja a dolgokat. A sok magyar gyűlölettel megirt füzetet egyébként még néhány kezdetleges képmelléklet is (tájképek, néprajzi csoportképek, arczképek) tarkítja.

—ch

*

A tót folkloristikából. Irta *Eljasz-Radzikowski Stanislaw*. Lemberg, 1899. (Z folklorystyki slowackiej. We Lwowie) — Ez a kis füzet azt a feladatot tűzte maga elé, hogy tájékoztatást nyujt a tót népeletre, néphagyományra s általában a tótság szellemi életére vonatkozó kutatások jelen állásáról. Szerző e feladatát

elég jól oldotta meg s az e téren megjelent összes értekezésekről részletesen szól ismerteti tartalmukat. Hogy csakis az ismertetést s nem egyúttal a kritikai rostál-
gatást tűzte czélul a szerző, kitűnik pl. abból is, hogy a helynevekre vonatkozó
tót vizsgálatokat úgy adja, a mint épen találja. Pedig ép e téren kellett volna
kiemelnie, hogy mód s z e r e s, t u d o m á n y o s feldolgozásra van az ismertetett
irodalomnak szüksége. Hiszen egy ilyen feldolgozás részére is végtelen becsesek
a jelenleg folyó düllő, patak stb. helynévgyűjtések. — Hogy az idegen író a magya-
rokkal nem rokonszenvez, azt talán felesleges mondanom. — *ch.*

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1900. évi február hó 21-én d. u. 5 órakor a
M. Tud. Akadémia üléstermében tartott felolvasó és rendes vál. üléséről.

Jelen vannak: *György* Aladár alelnök elnöklése alatt *Munkácsi* Bernát dr.
alelnök, *Sebestyén* Gyula dr. főtitkár, *Baróti* Lajos dr., *Bátky* Zsigmond, *Erdélyi*
Pál dr., *Gönczi* Ferencz, *Huszka* József, *Jankó* János dr., *Katona* Lajos dr.,
Krausz Sámuel, *Máder* Béla, *Melich* János dr., *Nagy* Géza, *Semayer* Vilibáld dr.,
Tolnai Vilmos dr., *Vikár* Béla és *Zolnai* Gyula dr. vál. tagok és *Kováts* László,
mint jegyző.

Elnök a ülést megnyitja és felkéri *Krausz* Sámuel drt, hogy felolvasását
„A vérbabonáról“ tartsa meg. Azután *Melich* János dr. Egy göcseji átkozódás
eredete“ czimmel tartott előadást.

Felolvasó ülés után zárt választmányi ülés.

1. *Elnök* az ülést megnyitja és a jegyzőkönyv hitelesítésére *Huszka* József
és *Nagy* Géza vál. tagokat kéri fel.

2. Az előző ülés jegyzőkönyve felolvastván, hitelesítettik.

3. *Főtitkár*: a) jelenti, hogy egy névtelen tudománybarát Münchenből 1000
forintot küldött a társaságnak. Határozatot kér arra nézve, hogy mi történjék ezen
összeggel. Határozatba megy, hogy egyelőre mint a névtelen adománya kezelte-
és még ez év folyamán véglegesen intézkedik az összegről a választmány. Elnök-
séget pedig megbízza a választmány, hogy a müncheni lapokban nyilvános köszö-
netet mondjon az adományozónak. — b) Felolvassa a pénztárnok lemondó levelét; a
melyben elfoglaltsága mellett okul egy alkalmas administrationális helyiség hiánya van
felemlítve. *Dr. Jankó* János illetékes múzeumi ör hozzájárulásával választmánynak
módjában van ezen kérdésnek kedvező elintézése. A társaság t. i. könyvtára
múzeumi helyiségében adhat helyet a pénztári kezelésre. Így a pénztárnok továbbra
is viszi a társaság pénzügyeit. — c) A *pénztárnok* helyett új tagokul jelenti:
Orosz Endre áll. tanítót Apahidán, *Mohl* Adolf plébánost Loréto, mindkettőt ajánlja
Sebestyén Gyula dr.; *dr. Majovszky* Pál miniszteri fogalmazót, aj. *Erdélyi* Pál:
Gyulai Rudolf Komáromfűsi, aj. *Erdélyi* Pál; *Strohoffer* Bélát Székelyudvarhely.
aj. *Eber* László: *Budapesti (budai) tanítóegyletet*, aj. az Elnökség; *Halász* Gyulát
Brassó, *Molecz* Bélát Szentés, mindkettőt aj. *Zolnai* Gyula. Megválasztatnak — Új
előfizetők: *Spitzer* Sándor Komárom, *Orsz. izr. tanítóképző* Budapest, I. ker. fő.

gymnasium Budapest, *Kovács-Sebestyén* Tibor Somogy-Csurgó, *Szegzárdi főgymnasium*, VI. ker. *főgymnasium* Budapest. Kilépést jelentettek: Sepsiszentgyörgyi áll. polg. iskola, Duda János dr. Lugos, Pitvaros község, Biró Albert Makó, Tomesányi János, Király Pál Fehértemplom, Gebhardt János Lippa. — *d*) Főtitkár olvassa a pénztár 31-iki állapotáról szóló kimutatást. Bevételek 2205 kor. 40 fill. Kiadások 1316 kor. 94 fill. Pénztári állapot 888 kor. 46 fill. — *e*) Főtitkár benyújtja Hornyánszky Viktornak 1429 fnt 05 kros számláját. Választmány elhatározza, hogy a pénztárnok, ha rendelkezésére áll, 2000 koronát fizessen ki ezen számlából. — *f*) Főtitkár olvassa a pénztárnok jelentéséből az 1899. évi zárszámadásra és az 1900. évi költségvetésre vonatkozó passusokat. Ennek kapcsán a vál. bizonyos tételek redukálását ajánlja a közgyűlésnek; és pedig: 1. a költségelőirányzat kiadások rovata 1. pontjának *b*) tételénél a f. évi sajtóköltéseket 2600 koronáról 2480 koronára, az 1. pont *d*) tételében az írói tiszteletdíjakat 2500 koronáról 2400 koronára óhajtja leszállítani. Az 5. pontnak törlését ajánlja, mert a szakfolyóiratok rendelkezésre állanak a M. N. Múzeum néprajzi osztályában. A 7. pont *b*) tételének 500 koronáról 400 koronára leszállítását ajánlja. Választmány ezen értelemben tesz előterjesztést a közgyűlésnek.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja. K. m. f. *György* Aladár, al-elnök. Hitelesítik: *Huszka* József és *Nagy* Géza. Jegyezte: *Kováts* László.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1900. márczius 21-én d. u. 4 órakor a M. Tud. Akadémia üléstermében tartott rendes vál. üléséről.

Jelen vannak: *Munkácsi* Bernát dr. elnöklete alatt: *György* Aladár alelnök, *Sebestyén* Gyula dr. főtitkár, *Herrmann* Antal dr. titkár, *Feichtinger* Győző pénztárnok; *Balassa* József dr., *Barta* Sándor dr., *Bátky* Zsigmond, *Erdélyi* Pál dr., *Gönczi* Ferencz, *Jankó* János dr., *Katona* Lajos dr., *Kúnos* Ignác dr., *Mader* Béla, *Mahler* Ede dr., *Semayer* Vilibáld dr., *Spicer* Mavro, *Strausz* Adolf és *Zolnai* Gyula vál. tagok és *Kováts* László, mint jegyző.

1. Elnök az ülést megnyitja és a jegyzőkönyv hitelesítésére *Gönczy* Ferencz és *Semayer* Vilibáld vál. tagokat kéri fel.

2. Az előző ülés jegyzőkönyve hitelesítettik.

3. Vál. tárgyalás alá veszi a közgyűlés elé terjesztendő pénztári kimutatást. Határozatba megy, hogy a „Mérleg 1899. végén“ Vagyon rovatának 7. pontjában „Hiány“ kifejezés helyett az „Alaptőke követelése, mint egyenleg“ kifejezés teendő. Egyébként a kimutatást egész terjedelmében változatlanul terjeszti a közgyűlés elé.

4. *Sebestyén* Gyula főtitkár a kilépő, illetve elhunyt vál. tagok helyének betöltötére nézve tesz indítványt é a választmánynak ajánlja *Pápay* Józsefet, *Balogh* Pált, *Lázár* Bélát és a vidékiek közé *Posta* Bélát. Egyúttal javasolja, hogy a fővárosi választmányi tagok számát emeljék fel 60-ra, a vidékiekét pedig 40-re. *Katona* Lajos csupán csak a vidékiek számát kívánja 20-ra emelni. A vál. tagok számának emelésére vonatkozó indítványokat szavazattöbbséggel egyelőre mellőzi a választmány.

5. *Pénztáros* új tagokul bejelenti: *Siegescu* József tanárt, Budapest (ajánlja *Zolnai* Gyula) és a *Zólyomi általános tanítóegyletet*. — Megválasztatnak.

6. *Zolnai* Gyula a Pápai-féle *Anthropologia* kiadásának kérdését veti fel. Főtitkár jelenti, hogy az Akadémiánál az elnök, ő pedig az Athenaeumnál tett lépéseket, de az utóbbi nem vállalja el a kiadást, csupán kedvező fizetési feltételekkel hajlandó segítségre lenni. *Munkácsi* Bernát jelenti, hogy a kézirat jelenleg *Semayer* Vilibáld anthropologusunknál van. Ajánlja, hogy adassék át *Jankó* Jánosnak, a ki egy készülő munkájánál felhasználná adatait. A vita további részében az a kérdés merült fel, hogy érdemes-e a kézirat változtatás nélküli kiadása, vagy nem? *Jankó* János véleménye szerint a mű nyomtatásban is megjelent végeredményei általánosságban nem állanak a mai színvonalon, de egyes adatai felhasználhatók. — Választmány a kérdés tüzetes megvitatását a következő ülésre halasztja.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja. K. m. f. *Munkácsi* Bernát dr. alelnök. Hitelesítik: *Gönczi* Ferencz és *Semayer* Vilibáld dr. Jegyezte: *Kováts* László.

A Magyar Néprajzi Társaság 1900 márczius 21-én tartott rendes évi közgyűlése.

I.

Dr. Munkácsi Bernát alelnök megnyitó beszéde.

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Nagyérdemű elnökünk, *Szalay Imre* min. tan. úr akadályozva levén a megjelenésben, alapszabályaink intézkedése szerint, mint egyik alelnökre, jut reám a megtisztelő feladat, hogy a Magyar Néprajzi Társaságnak jelen, immár XI. rendes évi közgyűlésén az elnöki tisztséget ellássam. Hét év előtt volt alkalmam először szólani hasonló minőségben e társaság közgyűléséhez; de minő más volt a kép, melylyel akkor egyesületi életünk a szemlélő előtt jelentkezett, mennyire eltérők a viszonyok, melyek közt törekvéseinket érvényesíthetjük! Még alig pár éves gyermekkorát élte társaságunk s már is oly nehéz viszontagságokat kellett megérnie, melyek erősebb szervezetnek is könnyen vesztét okozhatták volna. Ideálunk dicső zászlaja, melyet társaságunk megalakulásakor nagynevű emberek fényes csoportja emelt magasra, hivatott hordozóitól elhagyva, földre dobva; serege bizalmát veszítve, szétzülve; anyagi helyzetünk merő nyomorúság; az ügyvezetés zürzavar; a folyóirat eredeti terjedelméhez képest tetemesen összezsugorodva, sőt már-már megszűnőfélben. Minden a bomlás jeleit mutatta; csak a közmunkásoknak egy kisded csapatja nem tántorodott meg az ügyhöz való hűségében s tartott ki mellette rendületlen lelkesedéssel, csüggedetlenül. Ez megértette, hogy „e társaságnak élnie kell még akkor is, ha egyelőre nem várhatnánk többet erejétől, mint a munkaterület előkészítését egy jobb jövő s tehetségesebb nemzedék számára, hogy fönmaradása nem egyszerűen hazai tudományosságunknak kérdése, hanem

igen fontos *nemzeti érdek*; mert a mely nép önnönmaga megismerését csekélybe veszi, az nem élhet öntudatos életet, az saját értékét és méltóságát tagadta meg" (Ethn. IV : 136.).

Azok a régiék, kik nem pusztán nézői, hanem tevékeny résztvevői voltak annak a hét év óta számtalan nehézség közepett teljes erélyvel folytatott küzdelemnek, mely az állapotok fokozatos javítását s erőkönk lehető fejlesztését vette czélba, örömmel és büszkeséggel tekinthetnek ma az elért eredményekre; mert közvetve, vagy közvetlenül ezek az ő kitartásuknak s munkásságuknak gyümölcsei. Íme, a mi haláltól féltett betegünk új életre kelt, föllábadt, megerősödött s most mint izmos ifjú lát újabb s nagyobb feladatokhoz. Boldog meglepéssel szemlélhetjük különösen azt, hogy törekvéseinkhez egész gárdája csatlakozott a buzgó s hivatott munkatársaknak, kikre megnyugvással bízhatjuk sok fáradalommal megvédett zászlónkat, midőn a természet rendje szerint s a váltógazdaság követelményeinek megfelelőleg mi régiék lassanként egymás után vonulunk félre az ügyek intézésétől. „Eszméink diadala a mi emlékjelünk!" S szilárd bizalmam, hogy e diadal folytatni fogja hódító útját, hogy a *Magyar Néprajzi Társaság jövője szebb és fényesebb lesz, mint legmerészebb reményeikben is föltehették azok, kik csarnokának alapköveit lerakták s első falait emelték*. Mily jeles kilátásokkal biztató az új tér is, melyre munkássága körét legutóbb kiterjesztette! Keleti Szakosztályunk kiadványaiban a magyar néprajzi tevékenység s az ezt képviselő társaság a világ színe elé lép: a nemzetközi tudományosság munkáiban veszi ki a maga megillető részét, midőn a magyar faj ősi rokonságának, az ural-altaji népeknek tudományát is beleiktatja rendszeresen művelendő feladatai közé. E népek óriási családjából a *magyarnak* jutott hivatásul, hogy nyelv- s fajrokonainak vezére s főképviselője legyen az emberiség művelődési törekvéseiben; mert összes testvérei közül egyedül ő maradt fenn ép erőben s él Európa szívében, megőrizvén a becses nemzeti sajátosságaiból s egyszersmind lelkes odaadással szentelvén magát a művelt emberiség nagy eszményeinek. A földkerekség minden népe keresi és hangoztatja nyelv- és fajrokonai kapcsolatait; de sehol sem történik ez oly önzetlenül, oly teljes kizárásával a politikai mellékezőloknak s érdekeknek, mint a midőn mi emlegetjük az ethnikai összetartozás eszméjét, kik semmi egyebet nem várva, csak az ebből reánk háramló tudományos köteleességeknek igyekszünk megfelelni. — De ezt tennünk *kell!* Társaságunknak halhatatlan nevű első elnöke, HUNFALVY PÁL, hangoztatta már pályája elején, hogy e feladat gondozása Európa színe előtt jóformán *nemzeti tudományosságunk becsületének kérdése*; mert kitől várhatja inkább a külföld a saját fajunkra vonatkozó ismeretek beható tanulmányát s kifejtését, mint épen tőlünk, kik abban természetes

hajlandóságainkkal és nemzeti kötelességünkkel érdekelve vagyunk?! Ha valahol, úgy e téren illik elől járnunk a népek versenyében s megteremtünk ama segésközöket, melyek fejlődését és fölvirágzását elősegíthetik. Midőn a Magyar Néprajzi Társaság ezen új munkakör részére, hogy úgy mondjam, megnyitja hajlékát, tetemesen emelkedik jelentőségében és értékében nemcsak a hazai, hanem a külföldi tudományosság előtt is: mert ez a társaság s folyóirata lesz mintegy szellemi találkozója, középpontja azon tudósoknak, kik Európa különböző országaiban az ural-altaji népek tudományával szakszerűen foglalkoznak s hozzá fognak fordulni, midőn munkásságuk kiválóbb eredményeit a köztudás számára értékesíteni kívánják. Kezdeményünk e téren hozzánk méltó érdemes s hazafias tett.

Szívből üdvözlöm a magyar Néprajzi Társaságot ezen messzire kiható, nevezetes lépésénél s kívánom, hogy haladásának pályája, úgy mint eddig, folyton előbbre és magasabbra vezessen nemzeti műveltségünk díszére s hazánk dicsőségére!

Van szerencsém ezennel mai közgyűlésünket megnyitottnak nyilvánítani.

II.

Dr. Sebestyén Gyula főtitkár jelentése.

Mélyen tisztelt közgyűlés!

A Magyar Néprajzi Társaság fennállásának tavaly lezárt első évtizede az úttörő munkásság küzdelmeinek, csalódásainak és elért eredményeinek rendkívül változatos kaleidoskopja volt. Mivel az újabb évkör első esztendőjének ugyanazok voltak a munkáserői, a kik a társaságról utoljára már megnyugtató, sőt reményekre is jogosító képet tudtak a számadásra egybehívott közgyűlés elé varázsolni: alig lehet meglepő, ha mai beszámolónk alkalmával mindjárt azon kezdhetem jelentésemet, hogy a folyton ébren tartott munkakedv néhány nagy lépéssel ismét előbbre vitte a társaság ügyét.

E munkakedv fészke kétségtelenül abban a tudatban rejlik, hogy a Magyar Néprajzi Társaság saját fajunk, rég elszakadt rokonaink, hazai nemzetiségeink és régi szomszédaink multjának és jellemének megismerésére, a velünk való érintkezés emlékeinek felkutatására s a kölcsönhatások mértékének megállapítására egy olyan sokoldalú tudományágot rendszeresített és virágoztatott fel, a mely nélkül köztörténelmünk egész vonalon való felkutatása kielégítő eredményt el nem érhet, a jelen ethnikai viszonyok ismeretére utalt egyéb tudományszakok hiányosak maradnak, a gyakorlati czélok szolgálatában álló társadalmi törekvések pedig tévesek és meddők lehetnek. Egy lelkes, fiatal tudományos testületnél az ilyen magasztos hivatás tudata már

egyértelmű a kötelesség tudatával, ez pedig egy a hivatás szolgálatában elért eredménynyel. Bár a néprajzi tudomány nagy épületét nálunk, a hol a benne elhelyezendő és feldolgozandó anyag mennyisége rendkívüli méretekre kötelez, fölépíteni eddig még nem sikerült, azért a nagyfontosságú tudományos és közművelődési missiónak nemcsak a hazai tudományosságban, hanem a köztudatban, sőt még a távol idegenben is sikerült tudatos és kitartó munkásságunk révén újabb és újabb eredményeket elérni.

Legelső sorban a társaság pénzügyi viszonyainak tetemes javulását kell felemlítenem. *Wlassics* Gyula miniszter úr, társaságunk illustis tiszteleti tagja, megszívelvén az elnökség folyamodványát, a Rökk-alapból eddig élvezett 600 koronás évi segély helyett 2000 koronás állandó évi segélyt vett fel a vallás- és közoktatásügyi miniszterium ez idei költségvetésébe. Ha ehhez hozzávesszük még, hogy Ő Excellentiája folyóiratunkat a tavaly megjelölt 100 állami elemi iskola gondnoksága részére ismét megrendelte, állami javadalmazásunk a Rökk-alapból nyert összeg levonásával is kerek 2000 korona marad. Ezt a valóban hathatós anyagi támaszt pedig a költségvetés indoklása szerint kapjuk azért. „hogy a társaság nagyfontosságú kulturális feladatát, hazánk néprajzi anyagának rendszeres gyűjtését és ismertetését továbbra is eredményesen végezhesse“. Ugyancsak az indoklás hangsúlyozza azt, hogy a néprajz tudományának a közművelődés szempontjából kiváló jelentősége van s hogy a felkarolt tudományos testület tagjai tulajdonkép a köz érdekében fejtettek ki eddig is buzgó munkásságot.

Hála a gondviselésnek, hogy a mi érdekköreinket is érintő állami ügyek ez idő szerinti vezetésére egy olyan tudós férfit adott, a ki egy viszonylag még fiatal, de a küzdelmekben már is megedzett tudományos testület törekvéseit és elért eredményeit teljes mértékben méltányolni tudta. Mert az anyagiak biztosítása mellett állami háztartásunk idézett évkönyvében a mi missiónk állami jelentősége s eddig kifejtett munkásságunk erkölcsi jutalma is kifejezésre jutott és minden időkre megörökítettett. Ha a magyar néprajzi tudomány hathatós művelésére nyújtott módot esetleg azonnal megtudnók ragadni és ha törekvéseinket a tetemesen kibővíthető munkakörben is siker koronázná, tulajdonítsa majd mindenki annak, hogy erőnket a magas helyről jött erkölcsi elismerés acélozta meg.

A most jelzett esemény örvendetes tudomásul vétele alkalmával társaságunk választmánya azonnal intézkedett, hogy folyóiratunk évfolyama 30 nyomtatott ivről 40-re s az eddigi 6 füzet 10-re emeltessék fel. Mivel pedig ezzel a nagyarányú változással a néprajz hivatást szolgálja, a folyóirat előfizetésének tekintett tagdíj továbbra is 6 korona maradt. Ezzel kapcsolatban a folyóirat szerkesztősége is azonnal intézkedett, hogy az állandó

segély alapján nyert tér az imént idézett indokolás értelmében tényleg a végpusztulástól féltett néprajzi anyag rendszeres gyűjtésére és feldolgozására fordítottassék. Felhívás útján kérte fel tagjainkat és a velünk szomszédos tudományágak művelőit a néphit, népszokás és népköltés emlékeinek felkutatására és tudományos igényeinknek megfelelő lejegyzésére. Mivel e felhívásnak azonnal volt foganatja, már is remélhetjük, hogy a gyűjtőknek nyitott rovatokat állandóan becses közleményekkel láthatjuk el. E tekintetben azért lehet biztos eredményre számítanunk, mert a miniszteri megrendelés révén mód nyújtott arra, hogy a néprajzi anyag gyűjtésére leginkább hivatott néptanítók egész tömegével ezután közvetlenül érintkezhetünk.

Még mielőtt a folyóirat kibővítésére gondolhattunk volna, tárgyalások indultak meg az iránt, vajjon miként lehetne a M. Nemzeti Múzeummal való viszonyt olyan méltányos formában kifejezésre juttatni, hogy a társaság érdekeinek megcsorbitása nélkül a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának elvben föntartott érdekei gyakorlatilag is érvényesüljenek? Mivel a néprajzi osztály törekvéseinek tulajdonképeni célja az volt, hogy a rendelkezésére álló múzeummal és a múzeum tisztviselői karával társaságunkban a tárgyi néprajzi és embertani tudományágakat képviselhessék és művelhessék, társaságunk választmánya nem zárkozhatott el az elől az óhajlás elől, hogy a néprajzi osztály a M. Nemzeti Múzeum részéről nyújtott segélyből, a mely különben is a néprajzi osztály anyagának tudományos ismertetésére van számkra évről-évre kiutalványozva, folyóiratunkhoz egy különálló mellékletet csatolhasson. A tárgyalások dülőre jutását nagyon megkönnyítette az időközben bejelentett állandó állami segély, a melyből pótolhatnunk lehetett azt az ivmennyiséget, a melyet a néprajzi osztály melléklete kívánt igénybe venni. Társaságunk tagjainak nem mondok ujságot, midőn bejelentem, hogy a Múzeumi Értesítő az idei folyam eddig kiadott füzetei mellett már meg is jelent. Tagtársaink figyelmét tehát csak arra óhajtom ráirányítani, hogy a melléklet szerkesztője *dr. Jankó János*, a néprajzi osztály vezető öre a folyóirat tiz füzetének egy-egy íves, rajzokkal és különálló műlapokkal is ellátott mellékleteit a rendelkezésére álló anyagi forrásból csakis úgy képes előállítani, ha ő és tisztviselőtársai munkásságukkal tetemes áldozatot hoznak intézetüknek és a vele közös érdeket szolgáló társaságnak.

A mennyiben itt tulajdonkép a munkamegosztás elve érvényesült, rokontermészetűnek kell jeleznem azt a közvetlen utána következő másik vállalkozást is, a melyről az imént elhangzott elnöki megnyitó beszédből már tudomást szerzett az igen tisztelt közgyűlés. Tisztem szerint az ügy historikumára vonatkozólag csak azt kell itt felemlítenem, hogy a nemzetközi folyóirat megalapításának és a folyóiratot támogató keleti szakosztály létrehoza-

talának eszméje *dr. Munkácsi* Bernát alelnöktől és hozzátársuló választmányi tagtársunktól, *dr. Kúnos* Ignácztól ered. Ámbár annak szükségét, hogy hazai tudományos eredményeinket a külföldnek, a külföldi eredményeket pedig a hazai tudománynak állandóan kellene közvetítenünk, minden szélesebb körben mozgó magyar néprajzíró érezte, a sors véletlen rendelkezésének talán még sem lehet tekintenünk azt, hogy a rendkívül nehéz kezdeményezésre két olyan szakemberünk vállalkozott, a kinek a néprajzi irodalomban is összehasonlító nyelvészet volt a tudományos eszköze. Az ural-altáji kutatások legelső feladata a népfajok rokoni kapesának megállapítása lévén, a nemzetközi ethnologiában és ethnographiában teret foglalnunk magyarságunk jogán csak akkor lehet biztos sikerrel, ha a kutatások nagy egyetemének az összehasonlító nyelvészet messze világító fáklyájával mutatunk utat. A külföld figyelmét utoljára a finn-magyar és török párt fegyvercsatogása irányította felénk. Most a hadakozó felek örökének két osztályosa karöltve jelenik meg s békés egyetértésben munkál azon, hogy az ural-altáji kutatások terén a nemzetközi vezérszerepet számunkra s legelső sorban a M. Néprajzi Társaság számára biztosítsa. Mivel a nagy ural-altáji népcsaládnak legerősebb művelt elemét a mi magyar fajunk képviseli, a siker java része fajiságunkkal föltétlenül biztosítva lett akkor, midőn részünkről két összehasonlító nyelvész hazai tudományosságunk összes eredményeivel felkészülve s összes számottevő munkása által támogatva, az úttörő munkásság nehézségeivel szembe szállt.

A *gróf Zichy* Jenő és *Vámbéry* Ármin elnöklete alá került Keleti Szakosztály folyóirata több nyelvű lesz. Megjelenéséhez egyelőre a M. Néprajzi Társaság s a Keleti Kereskedelmi Akadémia nyújt anyagi alapot. De remélhető, hogy nemzetközi voltával a külföldön s nemzetközi jelentőségével itthon biztosítani fogja magának az érdeklődők részéről várható anyagi sikert.

A munka megosztásával tehát egyszerre két irányban lehet rendkívül nagyfontosságú sikert elérnünk. De én, a társulati élet hű krónikása, nem mulasztthatom el annak a hangsúlyozását sem, hogy a munkamegosztásból csak a tudománynak van föltétlen haszna, míg az erőit megosztó társaságra esetleg veszély is háramolhatik. A tudományos testületek történetéből akárhány példával igazolhatni, hogy az anyagi és szellemi tőkével való szabad gazdálkodásban a megosztást szakadás, a külön csoportosulást rajok kibocsátása szokta követni. Mi eddig lehetünk tudományos ellenfelek, de társaságunknak mindig hű és igaz fiai maradtunk. Azok voltunk az Értesítő és a Keleti Szakosztály létrehozásánál is. A tervek gyors megvalósítását nem az örző gond hiánya, hanem a hátsó gondolatok kísértéseitől ment békés egyetértés eredményezték. Hozott szabályzatainkban személyi vonatkozás föl nem fedez-

hető; a mit pedig a zavartalan együttműködés érdekében, elvi magaslaton állva, tőlünk telhető előrelátással megalkottunk, lehetőleg kizárják azt az eshetőséget is, hogy valaha a M. Néprajzi Társaság családi tűzhelyén valamely hűtlen fia homlokára bélyeget kelljen tüzesíteni.

A társaság belterjes gazdaságában elért sikerek bátorítottak bennünket végül arra, hogy a tetemesen kibővített, illetve egy önálló és állandó melléklettel megtoldott, sőt havivá is átalakított folyóiratnak az eddiginél nagyobb arányokban gyűjtsünk megrendelőket. Több ezer példányban kinyomatott Felhívásunkhoz mellékeljük a folyóirat tíz évfolyamának terjedelmes tartalomjegyzékét s egyelőre megküldtük a magyar kath. papság schematismusainak címeire. De mert a nagyarányú terjesztésnek megfelelő eredménye nem lett, a címek megválogatásához és a személyes összeköttetésekhez folyamodtunk. Ennek aztán lett annyi eredménye, hogy belőle a nyomdai költségeket fedezni és a kimustrált rendetlen tagok számát pótolni tudjuk. Tervbe vettük azt is, hogy e taggyűjtő nyomtatványainkat az elterjedtebb hazai folyóiratokhoz mellékeljük; de mivel erre a kért postai kedvezményt meg nem kaphattuk, egyelőre csak a *Százalok* szivességét vettük igénybe. Bár az eredmény itt sem lett kielégítő, a hozott áldozat erkölcsi haszna mégis megvolt, mert egy velünk közelebbi rokonságban álló társaság figyelmét sikerült tíz évi munkásságunk eredményeire rátéríteni. A postai kedvezmény kérésével szintén értünk el eredményt, mert Szalay Péter min. tanácsos, a m. kir. posta, távirtda és távbeszélő elnök-igazgatója szíves volt számunkra a kereskedelemügyi miniszteriumnál 200 korona értékű bélyeget kiutaltványoztatni. A taggyűjtés folytatása ézzel biztosítva van s ha a toborzás nehéz munkájában válaszmányunk és tagtársaink hathatós támogatására is számíthatunk, okvetlen beteljesül azon eleitől fogva táplált reményünk, hogy az újabban jelentkezőkkel tetemesen gyarapodó társaságnak elvégre az ország minden részében lesznek majd olyan őrszemei, a kik a néprajzi ismeretek elsajátítása és terjesztése mellett még a néprajzi adatok immár kötelességünké vált nagyarányú gyűjtésében is nélkülözhetlen szolgálatokat tehetnek.

A felsorolt mozgalmak valamelyikének kell tulajdonítanunk, hogy a magyar néprajz ügyének buzgó szolgálatával magunknak egy külföldi pártfogót is hódítottunk. *Szalay* Imre elnökünk címére a müncheni postán valaki 2000 koronát adott fel egy névtelen levél kíséretében. A M. Néprajzi Társaság törekvéseinek előmozdítására szánt összeg küldője magát kozmopolitának nevezte. Mivel a titokzatos jóltevő személye felől a mélyen tisztelt közgyűlést tájékoztatni nem tudom, a levél vallomása szerint hitelt csak annak adhatunk, hogy itt csakugyan egy nemzetközi határokat nem ismerő tudománybarát keze működik. Egy idegen kozmopolitáé, a kinek jótékonyága

nekünk csak akkor okozhat zavartalan örömet, ha nyomdokaiban nem késnek sokáig a — hazafiak.

Az itt vázolt évi eredmény mellett végül be kell számolnom még arról a munkásságról is, a melyet az alapszabályainkban előírt havi üléseken kifejtettünk. Viszonyaink alakulása bennünket arra kényszerített, hogy a társaság magán ügyeit intéző választmány tevékenységét koronként rendkívüli üléseken, sőt a nyilvános felolvasások elhagyásával is igénybe vegyük. A rendszer időben megtartott felolvasó üléseken több dolgozat került bemutatásra. Így *dr. Erdélyi Pál* a virágénekről, *dr. Katona Lajos* az Akastyán-hegyről, *dr. Krausz Sámuel* az étkezés néprajzi problémáiról és a vérbabonáról, *dr. Jancsó Benedek* a hazai román néprajzi irodalmi újabb termékeiről, *dr. Melich János* egy göcseji átkozódásról, *dr. Munkácsi Bernát* a vogulok lélekhitéről, *Gönczi Ferencz* a göcseji lakodalmi kurjantásokról, jelentésttevő főitkár a magyar varázs-dobról és Haláltalan Detréről tartott felolvasásokat. *Vikár Béla* egyik szabad előadásán az ásványtani intézet termében Finnországot és népét több vetített kép bemutatásával kapcsolatban ismertette abból az alkalomból, hogy rokonaink nemzeti jogaik védelmével a nemzetközi politikát és sajtót sűrűn foglalkoztatták. Egy másik alkalommal pedig ugyanő ballada-gyűjtéseit phonograph-fal megörökített dallamok kíséretében mutatta be. E munkálatok legtöbbször társaságunk közlönyében már meg is jelent. Folyóiratunk az előírt 30 ívnyi terjedelemben két havonként jelent meg s rendszerint nagyobb irodalmi munkásságot képviselt, mint a mekkorának felolvasó üléseinken jelét adhattuk. Sajnos, a lefolyt évben ezen a téren is némi megszorítással kellett élnünk, mert az utolsó füzetet a vele befejezett tíz évfolyam tartalomjegyzéke, tárgy- és névmutatója foglalta le. Ezt a sok fáradsággal járó munkát *Kováts László* végezte el.

Végül felemlitem még, hogy társaságunk a segesvári Petőfi-ünnepen részt vett s két képviselője, *dr. Baróti Lajos* választmányi tag és a főitkár a fehéregyházi közös honvádsírra koszorút is vitt e fölirattal: „A nép nagy költőjének — a M. Néprajzi Társaság“.

A kereskedelemügyi, vallás- és közoktatásügyi miniszteriumok, a Magy. Tudományos Akadémia és M. Nemzeti Múzeum hathatós anyagi támogatását élvező társaság folyton tudatában volt annak, hogy a kitüntető figyelmet csakis kitartó munkásságával tudja ébren tartani. Mivel tevékenységünk erre fölbátorít, kérem az igen tisztelt közgyűlést, hogy a vett jókért mondandó köszönettel kapcsolatban juttassuk kifejezésre mindazokat az eredményeket, a melyek nemcsak évi munkásságunkat igazolják, hanem azt is, hogy a további támogatásra méltók vagyunk. E bátorításból folyólag kérem végül, hogy jelentésemet tudomásul venni sziveskedjék.

III.

Dr. Kúnos Ignácznak, mint a M. Néprajzi Társaság Keleti Szakosztálya titkárának jelentése a szakosztály eddigi működéséről.

Tisztelt Közgyűlés!

A Magyar Néprajzi Társaság kebelében alakult Keleti Szakosztályról és e szakosztály eddigi működéséről akarok ezúttal beszámolni. E szakosztály, mely a keleti népek magyar szempontu tanulmányának előmozdítását és rendszeresebb gondozását lesz hivatva előmozdítani, a Néprajzi Társaság 1899. év nov. havi választmányi ülésében került először *Munkácsi Bernát* alelnök előterjesztése alapján tárgyalás alá. Egyhangú lelkesedéssel tette ez ügyet a választmány magáévá és legott el is fogadta a javasolt ügyrendet. Első értekezletét decz. havában meg is tarthatta az új szakosztály. Ez értekezlet a szakosztály elnökeivé *Vámbéry Ármint* és *Zichy Jenő grófot*, előadótitkárává *Kúnos Ignácot* választotta. Ezenkívül 22 tagból álló bizottságban is megállapodott, némi módosításokkal elfogadta az ügyrendet és elhatározta egy évnegyedenként megjelenő¹ folyóirat megindítását Keleti Szemle (*Revue Orientale*) czímmel. E folyóirat első sorban mindazon ethnologiai, ethnografiai, jelesen folklorisztikai és tárgyi néprajzi, továbbá nyelvészeti, régészeti tanulmányoknak és anyagközléseknek lesz a tárháza, melyek a magyar ethnikum keleti alapjait, illetőleg kapcsolatait megvilágíthatják, vagy ezekhez adatokat tartalmazhatnak. Szóval az ural-altáji népek tudományának lesz a szakközlőnye. Hogy a folyóirat megindulhatásához anyagi alapot is nyerjünk, a szakosztály társul a Keleti Ker. Akadémiával, a mennyiben a folyóiratot együttesen adják ki, a Keleti Akadémiának e célra rendelkezésére álló 500 frtjának fölhasználásával. Hasonlókép a Néprajzi Társaságtól is kéri a szakosztály annak teljes erkölcsi és a mennyiben viszonyai engedik anyagi támogatását. A folyóirat szerkesztését a Kel. Akadémia képviselőjében *Kúnos Ignác*, a Kel. Akadémia igazgatója, a Népr. Társaság Keleti Szakosztályának képviselőjében pedig 5 évre szóló megbizással *Munkácsi Bernát* végzik. Ezen alapokon a folyóirat már ez év tavaszán megindulhat és az első évfolyam terjedelme gyanánt húsz iv helyezhető kilátásba. A folyóirat tervezetét és beosztását a szakosztálynak folyó évi márczius hó 17-én *Zichy Jenő* gróf elnöklete alatt tartott ülése helyben hagyta, a hol a szerkesztők a szerkesztéssel kapcsolatos folyó ügyek elintézésére is felhatalmazást nyertek. A folyóirat szellemi ügyében hathatós közreműködésüket helyezték kilátásba az ural-altáji népek és nyelvek magyar kutatói és mellettök a külföldi orientalisták ama diszes csoportja, melynek munkássága folyóiratunk keretébe bele volt illeszthető. Folyóiratunk eszméjének a külföld tudósait kellett első

sorban megnyernünk s a visszhang, melyet tudományos ügyünk, távol és idegen nyelvű országokban keltett, csak serkentőleg és buzdítólag hathat szerény kezdeményezésünkre. Országunk határától egész az afrikai partokig, a művelt Európa minden országából jutott el hozzánk egy-egy biztató szó és ígéret, hogy munkánkban részt venni és ügyünket diadalra vinni hajlandók. És a mily mértékben művelik az egyes nemzetek az altáji népek és nyelvek tudományát, azon mértékben ígérnek és részben teljesítik is közreműködésüket. Mint az altájiság legdúsabb forrásáról, orosz földről kapjuk a lelkes hangú levélváltásokat. A kazáni egyetem tudós professzora *Szmírnov* bő ismertetéseket hajlandó adni a tárgyunkhoz tartozó orosz irodalomról és levelében élénk tollal mutat rá arra, hogy az altaisággal foglalkozó tudósok az ide vágó orosz munkásságot tanulmányaikban nem mellőzhetik. A kazáni tudós tanár *Katanoff*, a pétervári *Radloff*, nemkülönben *Anderson* és *Patkanoff* eddigelé még át nem kutatott területekről helyeznek ismertető cikkeket kilátásba. Finn rokonaink képviselőjekép *Paasonen* fogja velünk tanulmánya tárgyát képező nyelv kutatásait megismertetni. Impozáns módon nyilatkozott meg a nagy Németország tudományos lelkesültsége. A müncheni tudós *Fr. Hirth*, a kínai és japáni nyelvek kitűnő ismerője, a boroszlói *H. Winkler*, az altáji nyelvesalád buzgó kutatója. *Karl Foy*, *M. Hartmann*, *Georg Jacob*, *L. Scherman*, *Paul Horn*, *Fr. Krauss*, *Enno Littman* és *C. Lang* ékes szavakban üdvözlik vállalkozásunkat és jórészüket értékes közleményekkel is megkeresett már bennünket.

A löveni (Belgium) egyetem nagynevű profeszora *W. Bang* már jó idő óta érezte szükségét egy olyan organumnak, mely kizárólag az ural-altáji filológiának állana szolgálatában és szíves örömmel csatlakozik hozzánk, hogy ügyünknek szolgálhasson. Egyelőre egy pekingi dsámiban levő mandsu-mongol feliratról kíván írni. Az utrechti *Houtsma*, a muzulmán Encyclopaedia szerkesztője, a dán *Wilh. Thomsen*, az Orchon-feliratok geniális megfjtője, szintén megígérték biztató sorok kíséretében támogatásukat. Franciaország lelkes turkologusai szintén a lehető legelőzékenyebben hajlandók folyóiratunk tudományos ügyét előmozdítani. A párisi keleti iskola tudós tanára *M. Huart*, a nagy SCHEFFER tanszékének örököse a legmelegebb hangú sorok kíséretében lép munkatársaink közé és folyóiratunkat, mint „az ural-altáji népek tanulmányának nélkülözhetetlen organumát“ üdvözl. Hasonlókép szól a párisi Ecole des hautes études nagyhirű profeszora *J. Halévy*, a kinek „évek óta táplált vágya teljesül folyóiratunk megjelenésével és két kézzel tapos e tudományos vállalatnak“. Egyelőre apróbb szövegejtéseket ígér, melyekben a magyar szókincset is belevonja vizsgálódása körébe. Munkatársaink közé sorakoznak még *M. Paul Bayer*, a párisi keleti iskola tanára s *M.*

Bosset az algiri *Ecole des Lettres* igazgatója. A párizsi *Ecole Spéciale des Langues Orientales* vivantes szives érdeklődését tolmácsolja, az intézet érdekes titkára *G. Demombynes*. Angliából *Edward Browne*, *M. Rien* (Cambridge) *E. J. W. Gibb* (London) és *John Abercromby* (Edinburgh) intéztek hozzánk üdvözlő sorokat. Tudós hazánkfia *Stein Aurél* Calcuttából biztosít bennünket arról, hogy „igaz meglegedésére fog szolgálni, ha az ural-altáji érdeklő adatoknak folyóiratunkban való közlésére is vállalkozhatik”.

Ezekben igyekeztem t. Közgyűlés, rövid vázlatát nyújtani annak a működésnek, melyet a szakosztály eddigelé kifejtetett. Erős a reményünk, hogy a tapogatózó kezdet után megtaláljuk azt az utat, melyen tudományos ügyünket tovább kell vezetni és fejleszteni és hogy az a kapocs, mely nemzeti tudományosságunk és a külföld tudósai közt van fejlődőben, az ural-altáji népekre vonatkozó tudományágak művelésére és hazai tudományosságunk eredményeinek a külföld előtt való bemutatására jelentékenyen fog befolyjni. — Kérjük a t. Közgyűlés szives jóakarátát.

IV.

A számvizsgáló bizottság jelentése.

Tisztelt Közgyűlés!

Alulírottak, mint a Magyar Néprajzi Társaság számadásainak megvizsgálására kiküldött bizottság, tisztelettel jelentjük, hogy alulírott napon Feichtinger Győző pénztáros úrnál (VIII., Baross-utca 92.) megjelentünk s a társaságnak 1899. január 1-től december 31-éig terjedő számadásait megvizsgálván, ezeket a pénzkezelés követelményeinek minden tekintetben megfelelőeknek találtuk.

E szerint a társaság bevételei 1899. december 31-éig 3479 frt 53 kr., kiadásai 2695 frt 05 kr., a pénzkezelés tehát 784 frt 48 kr. egyenleggel záródott.

Az alapítványok teljes összege 2760 (kétezerhétyszázhatvan) frt, melyből 2345 (kétezerháromszáznegyvenöt) frt be van fizetve, 450 (négy százötven) frt pedig 9 (kilencz) darab 50 frtről szóló kötelezvényül szerepel. Ebből a 450 frtból — az 1899. év végén befolyt és a folyó év elején takarékpénztárba helyezett 25 frt betudásával — 35 frt a befizetett alapítványok összegébe bele van értve. A befizetett alaptőkéből 100 (száz) frt mint postatakarékpénztári törzsbetét kamatozik. 1720 (ezerhétyszázhusz) frt pedig „fentartással“ a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank belvárosi fiókosztályában (szám 24,179., tőkekönyv VII.) van gyümölcsözőleg elhelyezve. Megjegyezzük itt, hogy az alaptőkéből a Hornyánszky-czég számlájának fedezésére a választmány határozatából kölcsönkép 500 frt vététt fel 1899-ben: mely összeg a folyó év elejével a takarékpénztárba visszafizettetett. Ugyancsak a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank belvárosi fiókjában van elhelyezve a Háromszék vármegyétől monografiája költségére küldött 100 (száz) frt, külön betéti könyv mellett (szám 24,180., tőkekönyv VII.), szintén „fentartással”.

Ezek alapján indítványozzuk, hogy a t. Közgyűlés Feichtinger Győző úrnak az 1899. január 1-től december 31-éig terjedő számadásokra nézve a fölmentvényt megadni méltóztassék

Budapest, 1900. január 26-án.

Kiváló tisztelettel

Tolnai Vilmos, dr. sk.,
mint számvizsgáló.

Mader Béla sk.,
mint számvizsgáló.

V. Zár számadás az 1899. évről.

B e v é t e l e k		Elő- irányzat		Eredmény	
		forint	kr.	forint	kr.
1	Pénztári maradvány a mult évről	505	93	505	93
2	1899-iki és 1900. évi tagsági és előfizetési díjak	1500	—	1130	40
3	Tagdíjhátralékok	150	—	126	90
4	Röck-alapból segedelem	300	—	—	—
5	A M. N. Múzeum segedelve	500	—	500	—
6	A M. T. Akadémia segedelve	500	—	500	—
7	Kamatjövedelem	112	31	23	91
8	Alapítványok	—	—	150	—
9	Alapítókétól vett kölcsön	—	—	500	—
10	Átmeneti s apró bevételek	—	—	42	39
Összegezés		—	—	3479	53

K i a d á s o k		Előirányzat		Eredmény	
		forint	kr.	forint	kr.
1	Az Ethnographia költségei:				
	a) Az 1898. évf. 2—6. füzetének sajtóköltsége	978	71	1000	—
	b) Az 1899. évf. 1—6. füzetének sajtóköltsége	1300	—		
	c) Az 1898. évf. 6. füzetének írói díjai	96	20		
	d) Az 1899. „ 1—6 „ „ „	720	—	765	01
	e) Illusztrálásokra	200	—	25	20
	f) Szerkesztői tiszteletdíj	200	—	200	—
2	Tisztviselők fizetése:				
	a) Főtitkári tiszteletdíj	91	66	91	66
	b) Pénztárosi tiszteletdíj	133	34	133	33
	c) Titkárságédi tiszteletdíj	55	40	50	84
3	Folyóiratokra	30	—		
4	Ügyviteli kiadásokra	375	82	269	35
5	Alapítókéhez csatolatott			125	—
6	Átmeneti kiadások			34	66
7	Pénztári maradvány			784	48
Összegezés		—	—	3479	53

VI. Mérleg az 1899. év végén.

V a g y o n		forint	kr.
1	Készpénz	462	81
2	Takarékpénztári betétek:		
	a) A m. kir. postatakarékpénzt. törzsbetét 100	—	—
	b) Ugyanott folyó betétek 321 67	—	—
	c) A keresk. bank 24 179. sz. betétkönyve 1720	—	—
	d) Ennek 1899. első felére eső tőkés. kamatai bel- városi fiók tőke k. VII. 40 82	—	—
	e) a ker. bank 24.180. sz. betétkönyvén 100	—	—
	f) ennek 1899. félévi tőkésített kamata 1 85	2284	34
3	Kamatkövetelés 1899. II. felére	49	04
4	Rökk-alap segedelme mint köv	300	—
5	Alapítók kötvényei	415	—
6	Tagdíjhátralékok	695	40
7	Az alaptőke követelése mint egyenleg	370	23
	Összegezés	4576	82

T e h e r		forint	kr.
	Háromszék monographiájára	100	—
	Az „Ethnographia“ sajtótartozása	1299	48
	Az ügyvitel kiegyenlítettlen számlája	350	52
	Hátralékos írói tiszteletdíj	60	—
5	Az átmeneti kezelés egyenlege	6	82
6	Alaptőke:		
	3 alapító à 100 frt	300	—
	1 „ à 60 „	60	—
	48 „ à 50 „	2400	—
	3 „ nagyobb könyvadományyal	—	—
	Összegezés	4576	82

Budapest, 1899. december 31.

Fejér Jenő, s. k.
ellenőr.Feichtinger Győző, s. k.
pénztáros.Jelen zárszámadást és mérleget a pénztári naplókkal tételről-tételre egybevetvén,
minden tekintetben egybehangzónak találtuk.

Budapest, 1900. január 26.

Tolnai Vilmos, dr., s. k.
kiküldött számvizsgáló.Mader Béla, s. k.
kiküldött számvizsgáló

VII. Költségelőirányzat az 1900. évre.

B e v é t e l e k		1899. évre		1900. évre	
		korona	fil.	korona	fil.
1	Pénztári maradvány	1011	86	1568	96
2	F. é. tagdíjak és előfizetések	3000	—	3000	—
3	Hátralékos tagdíjak	300	—	1390	80
4	Állami segedelem	—	—	2000	—
5	A M. N. Múzeum segedelme	1000	—	1000	—
6	A M. T. Akadémia segedelme	1000	—	1000	—
7	Röck-alap segedelme 1899. évről	600	—	600	—
8	Kamatjövedelem:				
	a) 1899. évről 183 42	224	62	—	—
	b) A folyó évi 237 60	—	—	421	02
9	Födözet-hiány	1226	06	702	86
	Összegezés	—	—	11683	64

K i a d á s o k		1899. évre		1900. évre	
		korona	fil.	korona	fil.
1	Az Ethnographia költségei:			—	—
	a) Az 1899. évi sajtóköltség 2598.96	4557	42	—	—
	b) A f. évi sajtóköltség 2480.—			5078	96
	c) Írói tiszteletdíj 1899. évről 120.—	—	—	—	—
	d) Írói tiszteletdíj a f. évre 1400.—	1632	40	1520	—
	e) Illusztrálásokra	400	—	200	—
	f) Szerkesztői tiszteletdíj	400	—	600	—
2	Az Ethnographia melléklete	—	—	1000	—
3	Tisztviselők fizetése:				
	a) Főtitkári tiszteletdíj	183	32	200	—
	b) Pénztárosi tiszteletdíj	—	—	300	—
	c) Könyvtárosi tiszteletdíj	266	68	100	—
	d) Titkár-segédi tiszteletdíj	110	80	100	—
4	Folyóiratokra	60	—	—	—
5	Keleti szakosztály segítése	—	—	300	—
6	Ülési meghívók költségeire	—	—	120	—
7	Ügyviteli kiadások:				
	a) 1899. évről hátralék 701.04	751	64	1101	04
	b) a f. évi költség 400.—			—	—
8	Az átmeneti kezelésre	—	—	13	64
9	Alaptőkének:				
	a) a költsön visszatérítésére 1000	—	—	—	—
	b) a befizetett alapítványok elhelyezésére 50	—	—	1050	—
	Összegezés			11683	64

Szalay Imre s. k.
elnökDr. Munkácsi Bernát s. k.
a költségvetési bizottság elnöke.Dr. Sebestyén Gyula
főtitkár.

VIII.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1900. márczius 21-én d. u. 5 órakor a M. Tud. Akadémia I. emeleti üléstermében tartott *rendes évi közgyűléséről*.

Jelen vannak: *Munkácsi* Bernát dr. alelnök elnöklete alatt: *György Aladár* alelnök, *Sebestyén* Gyula dr. főtitkár, *Herrmann* Antal dr. titkár, *Feichtinger* Győző pénztáros, *Balassa* József dr., *Barta* Sándor dr., *Bátky* Zsigmond, *Erdélyi* Pál dr., *Gönczi* Ferencz, *Huszka* József, *Jankó* János dr., *Katona* Lajos dr., *Kúnos* Ignác dr., *Mader* Béla, *Mahler* Ede dr., *Réthy* László, *Semayer* Vilibáld dr., *Spicer* Mavro, *Strausz* Adolf, *Zolnai* Gyula dr. vál. tagok, *Esztegár* László dr., *Patrubány* László dr., *Rhousopoulos* A. Rhousos, *Varga* Bálint társulati tagok és *Kováts* László, mint jegyző.

1. *Munkácsi* Bernát dr. olvassa elnöki megnyitóját.
2. *Sebestyén* Gyula dr. előterjeszti főtitkári jelentését. Tudomásul szolgál.
3. *Elnök* a jegyzőkönyv hitelesítésére *Erdélyi* Pál dr. és *Huszka* József tagokat kéri fel.

4. Elnök egyéb tárgynak a napirendre vétele előtt indítványozza, hogy a közgyűlés egyrészlől nm. Wlassics Gyula dr. vallás- és közoktatásügyi, másrészlől nm. Hegedűs Sándor kereskedelemügyi m. kir. minisztereknek köszönetét és háláját fejezze ki a társaság iránt tanusított jóindulata és anyagi támogatásáért. A közgyűlés egyhangúlag magáévé teszi az indítványt és az elnökséget bizza meg a köszönetnek illetékes helyre való eljuttatásával.

5. *Kúnos* Ignác dr. a M. Néprajzi Társaság Keleti Szakosztályának előadója olvassa jelentését. Tudomásul szolgál.

6. *Mader* Béla a számvizsgáló bizottság jelentését olvassa fel és a jelentés kapcsán kéri a közgyűlést, hogy a pénztárnoknak a felmentvényt adja meg. — A jelentés tudomásul szolgál, pénztárnoknak a felmentvény megadatik és a számvizsgáló bizottságnak köszönetet mond a közgyűlés.

7. *Feichtinger* Győző előterjeszti pénztári kimutatását. Tudomásul szolgál.
8. Közgyűlés a számvizsgáló bizottságba 1900. évre felkéri *Mader* Béla és *Zolnai* Gyula dr. tagokat. Megválasztatnak.

9. Napirendre kerül a könyvtárnok megválasztása. Közgyűlés egyhangúlag *Bátky* Zsigmondot választja meg.

10. Következik a választmány megújítása. Elnök a szavazatszedő bizottságba *Erdélyi* Pál dr. elnöklete alatt *Esztegár* László drt és *Mader* Béla tagokat kéri fel. Leszavazott 27 társasági tag. Választmányi tagok lettek Budapestről: *Alexics* György 27, *Asbóth* János 27, *Balásy* Dénes 27, *Balassa* József 27, *Baróti* Lajos 27, *Balogh* Pál 23, *Barta* Sándor 18, *Borovszky* Samu 27, *Erdélyi* Pál 27, *Esztegár* László 17, *Fiók* Károly 27, *Goldzieher* Ignác 27, *Gönczi* Ferencz 27, *Jancsó* Benedek 27, *Jankó* János 27, *Huszka* József 27, *Katona* Lajos 27, *Király* Pál 26, *Krausz* Sámuel 27, *Kúnos* Ignác 27, *Kurz* Sámuel 27, *Mader* Béla 27, *Mahler* Ede 27, *Margalits* Ede 27, *Melich* János 27, *Nagy* Géza 27, *Nagy* Miklós 27, *Nikolies* Fedor báró 27, *Pápay* József 23, *Patrubányi* Lukács 19, *Réthy* László 27, *Semayer* Vilibáld 27, *Solymossy* Sándor 25, *Spicer* Mavro 23, *Strausz* Adolf 26,

Szily Kálmán 27, Tagányi Károly 27, Tolnai Vilmos 27, Vikár Béla 27, Zolnai Gyula 27 szavazattal Szavazatot nyertek még: Kovács Gyula 16-ot, Rhousopoulos Rhousos és Lázár Béla 13-at. — Választmányi tagok lettek *vidékről*: Bellosits Bálint, Giesswein Sándor, Istvánffy Gyula, Kada Elek, Kálmány Lajos, Karácsonyi János, Kolumbán Samu, Lehoczky Tivadar, Wliskoeki Henrik 27 szavazattal, Posta Béla 18 szavazattal. Szavazatot nyert még: Körösi Sándor 10-et.

Külső tagokká a főtitkár indítványára egyhangúlag megválasztottak J. *Abercromby*, Edinburgból és H. *Schuchardt*, Gráczból.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja. K. m. f. *Munkácsi* Bernát dr. alelnök, mint a közgyűlés elnöke. Hitelesítik: *Erdélyi* Pál dr. és *Huszka* József. Jegyezte: *Kováts* László.

A Magyar Néprajzi Társaság Keleti Szakosztályának Ügyrendje.

1. A Magyar Néprajzi Társaság a keleti népek magyar szempontu tanulmányának előmozdítására s rendszeresebb gondozására a maga kebelében Keleti Szakosztályt alakít.

2. Ezen szakosztálynak részletesebb feladatköre:

a) Alap gyűjtése, melynek kamatai idővel a szakosztály céljainak megfelelő tanulmányutak intézésére fordítandók.

b) Szak-folyóirat alapítása.

c) A szakosztály munkakörébe vágó önálló munkák segélyezése.

d) Szak-könyvtár alapítása.

3. A Keleti Szakosztály tagja lehet a Magyar Néprajzi Társaságnak bármely tagja, a ki magára vállalja azon kötelezettséget, hogy a szakosztály folyóiratára három éven át előfizet.

4. A Keleti Szakosztály összes pénzügeit a Magyar Néprajzi Társaság kezeli, de vagyonának, illetőleg jövedelmeinek fölhasználására nézve maga intézkedik.

5. Ügyeinek vezetésére a szakosztály két elnököt, egy jegyzői és titkári teendőket végző előadót s húsz tagú végrehajtó bizottságot választ, mely évenként legalább kétszer egybehivandó. Mind a tisztviselők mind, a bizottsági tagok megbízatása három évre terjed és a rákövetkező években a bizottság egy harmada kisorsolandó. A társaság elnöke, alelnökei, főtitkára, és pénztárosa hivatalukból folyólag tagjai a végrehajtó bizottságnak.

6. A Keleti Szakosztály évenként legalább egyszer teljes ülést tart, melynek tárgyai: a) a bizottság működéséről való jelentés; b) pénztári beszámoló és költségvetés; c) megüresedett állások betöltése; d) esetleges indítványok, melyek az előadónak a teljes ülés idején hirdetendő napja előtt

egy héttel bejelentendők. A teljes ülés jegyzőkönyve összes mellékleteivel együtt a M. Néprajzi Társaság közgyűlésén fölolvassandó. A közgyűlésnek joga van a Keleti Szakosztály ügyeihez észrevételeket fűzni, melyek átírtában közöltetve a Keleti Szakosztálylyal érdemlegesen csakis ennek kebelében tárgyalhatók.

7. A szakosztály pénzügyeiről a M. Néprajzi Társaság pénztárosa külön könyvet vezet. A szakosztály kiadásait a teljes üléstől megállapított költségvetés keretében a szakosztály elnökének előterjesztésére, a társaság elnöke utalványozza.

KISEBB KÖZLÉSEK.

A magyar halotti szokások pogány hagyományaihoz. Munkácsi Bernátnak e tárggyal foglalkozó minapi közleményéhez szándékozom a következőkben néhány megjegyzést fűzni. — Szolgabíró koromban Csákányházán (Nógrád vm.) a bíró házában volt dolgom, hol a bíró bátyja (mintegy 40–50 éves) feküdt kiterítve. Megpillantván, hogy mellére lópatkó van helyezve, kérdeztem a jelenvoltakat, hogy miről jó ez? A szokásos restelkedő titkolódzás zavarával azt választák: „Hogy fel ne gyűjjék a mellyi!” Mire ellenvetém, hogy: bizony nem azért, hanem hogy a rossznak ne essék rajta hatalma! Erre aztán szépen bevallották, hogy hát jószerént csakugyan azért van. Ez a körülmény azonban korántse zárja ki, hogy eredetileg a lóval való temetkezés esőkevényével van dolgunk.

Ezzel a gyakorlattal szemben merő ellentétet látok az oly föltevésben, a mely szerint, palócz felfogás szerint „a halott mellé nem tanácsos vasholmit adni”. Különösnek találom továbbá, hogy északi rokonaink ép az aczél-kohát helyettesítik fa-aczél- és „fa-kohá“-val. holott a népvándorlási hun-avar-magyar siroknak ép ezek az ismertető jelei, vezér-eszközei. Szerény véleményem ez ügyre nézve, hogy ezek: t. i. a valódi aczél s koha (s bizonynyal tapló is) — ép ellenkezője a tüzetlenségnek — azért adattak a holthoz, hogy vándor útjában a sötétben (pokolban?) lásson s még inkább, hogy a más világ kapuját őrző Cerberos-, Garm- vagy Fenrifféle szörnyet szikráival megfélemlítse, visszariaszsa. (L. Baloghy: „Magyar Olymp.“ II. 121.) Vajmi nagy tűzszerszámbeli szükség vihette rá az osztjákat, hogy a dolgot elmagyarázzván, halottaikat ekkép becsapják.

Megjegyzem egyúttal, hogy túlzottnak találom azt a védekezést, mintha a *hamvas*-nak a hulláégetéshez vajmi köze lenne. A *hamvas*, *hammas* „vastag lepedő, melyet hamuval megtöltve, lúgzáskor a lúgzókádban levő ruhák tetejére raknak stb.“ Továbbá „timárok, tabakok edénye, melyben azok a bőröket hamvas lúggal készítették volt“ (Ily színű bőrre vall a kálvinista varjú „ködmön hátú“ tjelzője).

Baloghy Dezső.

*

Homo non homo . . . Az esztergomi egyházmegyei könyvtárban, a Gesta Romanorum h. n. 1494. évi 4-edr. kiadásának egy példányában (Inc. s. XV. II. 48.), a CXI. levél recto lapjának második hasábján a következő kézírati bejegyzés olvasható:

Homo non homo. uidens non uidens, percussit non percussit, lapide non lapide, auem non auem, super arbore non arbore.

Az írás, a könyv többi üres lapjain lévő bejegyzésekhez hasonlóan a XVI. századból valónak látszó latin cursiv. A talalós mesével v. ö. *Kálmány Lajos*, Szeged népe I. köt. 163. lapján a 18. számút:

Az az embör, a mi nem embör, bemönt abba a kertbe, a mi nem kert, úgy megütötte aszt a madarat, a mi nem madár, égy küvè, a mi nem kü. hogy miny-gyá' léesött a fárü az a fa, a mi nem fa; mi a'?

A latin talalós után nincs ott a megfejtés; a magyar feljegyzés azonban ezt is mellékli:

Pap, temető, bür egér, küköröszt darabja, köröszt fa.

Az eltérés a kettő között csak az, hogy a latin *uidens non uidens*-nak és a *percussit non percussit*-nak a magyarban, viszont meg a magyar *kertben, a mi nem kert*-nek a latinban nincsen megfelelője.

Távolabbi rokonságban áll talalósunkkal az, a melyet latin és német szöveggel Müller Miksa idéz Beitr. zu einer wiss. Mythol. cz. munkája I. köt. 84. lapján.

*

Fára nem megy fel. Ismeretes az a lócsiszár-anekdota, a melyben a ravasz kupecz, mikor a lova hibáját kérdik tőle, csak azt a kettőt vallja be róla, hogy „fára nem megy föl”, meg hogy „kendert nem eszik”. V. ö. ezzel *Oswaldus de Laskó* „Quadragesimale Bigae Salutis” cz. beszédgyűjteménye (1. kiad. Hagenau 1498) XXXIII. préd. R fejezetében a következőket:

Voce committitur duplicitas, quando quis intendit decipere alium per vocum duplicem sensum; etsi fit¹ in notabile damnum proximi, est mortale.² Puta negotiatorem querendo de venalis equi defectu. Dicit ille: *Alium defectum non habet, nisi quod non ascendit lignum, nec sertum accipit*. Vides bene, quod equus est bonus, quid amplius queris? Et emptor non intelligit, quod venditor palliatis verbis dixit, *quod pontem vel nauem non ascendit equus, nec frenum in caput recipit*.

Laskónál a második hiba leple más, mint a ma közkeletű változatban; de van olyan jó, mint ezé, ha nem jobb. Íme egy újabb példája annak, hogy mi minden akad régi prédikátoraink avatag foliánsaiban s hogy a folklóre milyen, szinte kimeríthetetlen kincsesbányája tárul fel annak előtte, a ki nem restelli az incunabulumok és középkori kéziratok szemrontó betűtengerében való halászatát.

*

A czinkotai kántor megfejtette talalós kérdések tudvalevőleg a legrégebb világ-vándorok sorába tartoznak. Számos változatukat jegyezték már fel a velük foglalkozó s utánuk járó irodalomban. Nem épen érdektelen a többi között az a változat sem, a melyet itt a Nemzeti Múzeum egy XV. századi vegyes tartalmú kézirat-kötetéből (Cod. lat. med. aevi 276.) közlünk. Ennek 266^v lapja után beragasztott kisebb papírlapon a többivel egykorú írással a következő két *Enigma* (így) található, melyek közül a második a czinkotai kántornak feladott kérdések egyikével azonos. Az első más körből való s az a tartalma, hogy hová, a földnek melyik helyére

¹ Az én (1501. évi hagenau) kiadásomban sit.

² t. i. *peccatum*.

sütött a nap csupán egyszer és azóta soha többet? Felelet: A Vörös-tenger medrének azon helyére, a melyen az Egyiptomból kivonuló zsidók száraz lábbal átkeltek.

A másik, minket érdeklő találós betű szerinti szövege ez:

Item a quodam philosopho (a rege interrogato, quanti esset precij et sua maiestas) responsum erat, quod ·28· denarijs appreciaretur. Indignabundus rex ac si multo maioris precij esse deberet, philosophus inquit: numquid maiorem Christo te estimas, qui pro 30 denariis venditus est. Et papa denario vno minor appreciatur, et tu duobus denarijs.

Katona L.

NÉPRAJZI HIREK.

Zsolnay Vilmos halála. A világhírű pécsi „öreg fazekas” márcz. 24-én elköltözött az élők sorából. Halála mérhetlen csapás iparművészetünkre. Pécsi kőedény-gyárát, melyet atyja 1854-ben alapított, 1868-ban vette át s azóta a modern kerama legmagasabb fokára emelte. A majolika anyagának megnevesítésében, a művészi formák finomná, változatossá tételében, a zománc csodaszép színeinek és ragyogványainak elővárszolásában Zsolnay páratlan eredményeket ért el. A 70-es évek óta csaknem minden világversenyben övé lett a győzelem. És a nagy diadalútban sohasem feledkezett meg arról, hogy az iparművészeti térre azok az egyszerű magyar fazekasmunkák térítették rá, a melyet először leányai akartak szeretett atyjuk örömeire megnevesíteni. A magyar fazekas-ornamentika ettől fogva a pécsi gyárnak folyton tanulmány tárgya volt. A koronként nyilvánosságra hozott eredmények mindenkit meggyőztek arról, hogy a mester genitálisa elvégre e téren is le fogja küzdeni a nehéz akadályokat. Mivel ornamentikánk tanulmányozása újabbban minden irányban föllendült, reményleni merjük, hogy a mester örökösei e téren csakhamar elérik azt, a miről atyjuk művész-lelke álmódott . . .

*

A M. Nemzeti Múzeum kiküldöttjei a párisi nemzetközi kongresszusokon. A M. Nemzeti Múzeum a tudományos utazásokra szánt rendes évi összeget az idén arra fogja fordítani, hogy tisztviselőivel képviselteti magát a párisi nemzetközi kongresszusokon. Itt csak azt említjük meg, hogy ezen az úton képviselve lesz ott a magyarországi néprajz és ennek következtében szomszédja, az anthropologia és archaeologia is. Az utóbbiak aug. 20—25-én tartandó kongresszusán *dr. Hampel József* és *dr. Jankó János* fog megjelenni. Az aug. 26—szept. 1-én tartandó *ethnographiai* kongresszuson *dr. Jankó János*, a szept. 3—8-án tartandó *vallástörténeti* s a szept. 10—12-én tartandó *folklore-kongresszuson* pedig *dr. Sebestyén Gyula* fogja a M. Nemzeti Múzeumot képviselni.

*

Phonograph-fal gyűjtött népköltési termékek a párisi világiállításán. A párisi világiállítás magyar kormánybiztossága a M. Nemzeti Múzeum hozzájárulásával módot nyújtott *Vikár Bélának*, hogy állami támogatással 500 phonograph-hengerre menő népköltési adalékokat összegyűjthesse s gyűjtése eredményeit a kiállítás magyar osztályában elhelyezhesse. *Vikár* a felgyűjtött dunántúli, alföldi, palóc és székely adalékok nyomán egy térképet is szerkesztett, a melyen az epikai dallamok földrajzi elterjedése és a változatok egymáshoz való viszonya van föltüntetve. A kiállított hengerek a kiállítás bezárása után a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonába mennek át s a néprajzi osztály e nemű gyűjteményét fogják gazdagítani.

*

Nyilt kérelem. Tisztelettel kérem folyóiratunk olvasóit, hogy azokat a községeket, a melyekben a *husvétli didergők* házalása még divatban van, tudomásra hozni sziveskedjenek.

Dr. Sebestyén Gyula

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XI. évf.

1900. május

5. szám.

A NÉPFAJOK MAGYARORSZÁGON.¹

Magyarország népességét *fajbeli összetételében* fogom megrajzolni. A kép a nyugvó állapot nyomán készül, melyben a népességet az utolsó *számlálás* találta. Adataimat e számlálási eredmény s a közéleti statisztika egyéb adatkincse szolgáltatta. Szétszedtem a közélet e példatárát, kivettem belőle mindazt, a mi a *nép fajokra* vonatkozik, hogy szervesen ismét összerakhassam s benne megkapjam a lerajzolandó mintát az ország etnikai közállapotáról. Dolgozatom *etnikai* tanulmány, *demografiai* alapon fölépítve.

Nem terjed ki oly részletekre, a mik a *leíró néprajz* (etnografia) köréhez tartoznak. Nem foglalkozik a fajok *külső* életével, sajátos szellemével, vagy az építkezés, jelmez, a testi alak, népszokások és a népköltés formáiban kifejezett egyéniségükkel. Nem kapcsol be oly ügyeket sem, a mik az *egyetemes közélettan* (demografia) körétől elválatatlanok: ilyen az állam háztartása, a nagyban kereskedés, a messze forgalom és minden vonatkozásuk a jogi népességre.

Dolgozatom a népfajokat az ő *tömegekben* vizsgálja s nem egyenként, külön-külön, hanem valamennyit *egymással és együtt*. Végig nézi e sokféle népfajt, a hogy a haza *területén* összefüggőleg élnek s fajsúlyukkal a népesség egyensúlyához, képességeikkel a közélet alakulásához járulnak. Mérlegelni fogja, hogy a közfeladatok terhéből mennyi jut *erejükre*, a közczélok szolgálatából mennyi a *munkájukra* s ebből mit teljesítenek. Nem a különöségeikre ügyel, a mikben egymáshoz nem hasonlók, hanem együtttható közös emberi vonásaikra, a mik által *összehasonlíthatók*.

¹ Mutatvány a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr megbízásából irt nagyobb etnikai tanulmány bevezető czikkelyéből. A tanulmány ez év végével fog megjelenni.

Fölkeresi őket *lakóhelyeiken*: bejárja az országtájakat, a hol tömegesen élnek s betér minden községbe, a hol tényleg laknak.

Megtekinti, hogyan rendeződtek el tömegeik a *nagy térségben*, melynek etnikai jelleget az ő jelenlétük ad, — s hogy rakódtak le más fajok közt *kisebb képződményeik*, akár nyelvsziget súlyával, akár etnikai gyarmat, telep vagy szórványosság gyanánt. Előadja a bejárt tájak *térrajzi* viszonyairól, a városok és falvak népi jellegéről szerzett benyomásait, fogalmait. Rámutat, hogyan illeszkednek e *helységek* a közigazgatási szervezetbe, népbőségükkel a népesség egyetemébe, többségükkel a nyelvterületi kapcsolatba és kisebbségeikkel a nagy fajrétegek szerteágazásába.

De foglalkoznia kell e népek *életmozgalmaival* is, figyelve a területre, hol egy-egy faj túlsúlyban van. Vizsgálni fogja termékenységük, halandóságuk, élettartamuk arányát egymás, s a többi népfajok irányában, — osztályrészüket a betegségekből, testi fogyatkozásokból, és új nemzedékeik erejét a katonamérték alatt. Szólni fog vándor rajaikról, etnikai szemmel keresve a rajzás fontosabb okait, kiterjedését a közel szomszédságban, földrajzi irányát nagy messzeségek felé. Képét adja, ha változatosan is, hogyan osztanak meg a népfajok közt a jelentékenyebb foglalkozási ágak; milyen náluk a termőföld, az erdő, az állat, milyen a gyár, a műhely, a piacz s a pénznek gazdagsága; súlyt helyez rá végül, hogy milyen a vallásos élet egyházszervezeteik, a társas élet egyesületeik, a közműveltség állása iskoláik s a közerkölcsé a büntetőjog mértéke szerint.

E bőséges anyagot a dolgozat két részre osztva, két kötetben közli. Az *első* kötet a népfajok *földrajzi elhelyezkedésével*, a *második* kötet *életmozgalmaikkal* foglalkozik.

A feladat súlypontja az első kötetre esett, egy *etnikai földrajz* bevezető kísérlete gyanánt. Első kísérlet ez nemcsak a felépítés, hanem a *nyers anyag* kikészítése dolgában is.

Egy felől állt az országos *térkép*, rajta minden helység, a hogy megyénként fekszenek: itt magas sikon, ott mély rónán, hol hegység közt, hol folyamvölgyben. Másfelől állt a *népstatisztika*, benne minden lakos, a hogy helységenként megszámláltattak: itt magyarok, románok, szlávok, germánok, ott katolikusok, orthodoxok, protestánsok, izraeliták. S nekem e két tömeget *egyesítnem* kellett, a mennyiségeket a területbe, a térviszonyokat a számviszonyokba kapcsolva, hogy szemem előtt az etnikai elemek rétegzetei és összes szétágazásai kialakulván, a nagyméretű képet áttekinteni, leolvasni, megrajzolni tudjam. A mit

a demografia a multban a megyei típusig felmenőleg végzett, én elvégeztem így a községi típusig lemenőleg. De valóban sok akadályon át. A számösszegeket a térképre rövid úton rávezetni s az etnikai életet arról leolvasni, teljes lehetetlen volt. Magyarország közel 13,000 helységében a néperő és fajra, felekezetre oszlása, statisztikailag mintegy 140,000 számpéldát képvisel. Térkép ezt el nem bírja, semmiféle rendszer át nem tekinti, földrajz össze nem foglalhatja. De összefoglaló munkában nem is e 140,000 *egy* példának, hanem a bennük sűrűn ismétlődő *tipikus eseteknek* van komoly jelentőségük. A példák számértéke a népszámlálás óta régen megváltozott, a tipikus esetek súlya azonban szükségkép megmaradt.

Feladatomban tehát az volt, hogy a statisztika anyagában a tipikus eseteket felismerjem s ez értékhelyettesítővel az összes számértékeket becseréljem. Így állítottam oda a statisztika *számítási* rendszere mellé a *minősített esetek* (típus) s az *azonos példák* (analógia) rendszerét. Igyekeztem mentül kevesebb, könnyen kezelhető és könnyen ellenőrizhető típust kiválasztani, a mikben az azonos példák nagy sokasága elfér s a miket a térkép is könnyen befogadhat.

A *helységeknek* közel 13,000-féle változatát *négy minősített esetben* foglaltam össze ahhoz képest, a hogy *népbőségre* kisméretűek, közép-méretűek, nagy és legnagyobb méretűek. Ez osztályozást a közigazgatás a földbirtok-tesztokra már sikerrel alkalmazta, én felhasználtam a helységtípusok minősítésére. *Kisméretűeknek* ítéltem az 500 és 1000 lélek alatt járó helységeket (két fokozatban), *középméretűeknek* az 1—5000 lélek közt megmaradókat (négy fokozatban), *nagyméretűeknek* az 5—7000, a 7—9000 s a 9—10,000 lélekre terjedőket (három fokozatban), végül *legnagyobb méretűeknek* a 10—90,000 lélekig emelkedőket (nyolcz fokozatban). Fölöttük állt tetőfokozat gyanánt, torony-magasságban, 600,000 főnyi lakosával a *székes-főváros*: Budapest.

Hogy a néperők *fajra-felekezetre* elosztva is áttekinthetők legyenek, e *magasságmérő* helységtípusokat kiegészítettem *mélységmérő* etnikai típusokkal. A statisztika az elosztást mintegy 130,000 egyes példában mutatja ki. Engem e rengeteg példatárban csak a *többség* és *kisebbség* viszonyos esetei érdekelhettek. A számpéldákat tehát százalékpéldákká változtattam át s egyszerűség okáért a százfokú perzent-létrát tiz *egyenlő lépcsőre* vontam össze: az *alsó* 1—5 lépcsőt szánva a kisebbségeknek, a viszonylag fenmaradó *felső* lépcsőket pedig a többségeknek. A hol *semmi kisebbség* nem mutatkozott, vagy csak 1% alatt elenyésző csekély szórványok álltak helyén, ott az *egész*

lépcsőzet egy fajt, egy felekezetet illetett meg. Ezeket *tiszta* helységeknek nevezem, vagyis egynyelvűeknek (monoglott), illetőleg egyfelekezetűeknek. A *kevert* (poliglott) helységekben öt típus vált ki. az alsó lépcsők emelkedése szerint, úgymint: I. *ceskély* 1—10%, II. *gyenge* 11—20%, III. *jelentős* 21—30%, IV. *erős* 31—40% és V. *tekintélyes* 41—50% kisebbséggel.

Ez öt tipikus esetnek van több változata is, ahhoz képest, hogy a kisebbség hány tagú s az arányosság mely fajok (felekezetek) összetételére vonatkozik.¹

Volt rá gondom, hogy e példák térképi összefüggéséből a nyelvtérületek és nyelvszigetek az ország közigazgatási határainak vonalhálózatán belül alakuljanak ki. Egy másik metodust, melylyel a politikai határok szétszaggatása árán mintegy nyelvtartományok és etnikai

¹ Álljon itt egy magyarázó példa a sok közül:

Szatmármegye keleti sarkában fekszik a *Kapnik-völgy* nagybánya-vidéki szakasza és benne két helység: *Kapnikbánya*, meg *Alsó-Kapnik*.

A népszámlálás róluk a következőket mutatja ki:

	Lélekszám	Magyar	Német	Tót	Rómán	Orosz	Egyéb nyelvű	Római kath.	Görög kath.	Ág. ev.	Ev. ref.	Izraelit.
Kapnikbánya	2881	1552	39	17	1236	—	43	1471	1290	17	30	70
Alsó-Kapnik	724	140	6	2	575	1	3	132	580	1	8	3

Ez százalékosan 1% pontossággal (mellőzve a kisebb törmeléket) így fejezhető ki:

Kapnikbánya	—	53	1	—	42	—	1	51	44	—	1	2
Alsó-Kapnik	—	19	—	—	79	—	—	18	78	—	1	—

Ha nézem a két helység méretét, többségük arányát és kisebbségeik lépcsőfokát, e két etnikai esetet következőleg minősíthetem:

Kapnikbánya a közép méretű (a—d), *Alsó-Kapnik* a kisméretű (α—β) helységek közül való s amaz a második (b), emez a felső (β) fokozatban foglal helyet. *Kapnikbánya* többsége fajra magyar (m), felekezetre római katolikus (r), *Alsó-Kapniké* fajra román (r), felekezetre görög katolikus (g). *Kapnikbányán* a többséggel szemben tekintélyes (V. lépcső) román és görög katolikus, *Alsó-Kapnikon* gyenge (II. lépcső) magyar és római katolikus kisebbség áll. Szórványosan előfordul még *Kapnikbányán* csekély (I. lépcső) német és egyéb nyelvű (ez esetben cigány), illetőleg izraelita és ev. református, — míg *Alsó-Kapnikon* fajra szórványos esetek nincsenek s felekezetre csak csekély számú ev. református akad.

A két minősített esett *etnikai képlete*, melylyel egyeb azonos esetek is összefoglalhatók:

Kapnikbánya: M—b V rne	}	Az első jegy jelezvén a többséget, a második a méretet, a római szám a kisebbségi lépcsőt s a zárójelgyekek a kisebbségeket erejük sorában és szóróvidítéssel kifejezve.
Alsó-Kapnik: R—β II m		

megyék lettek volna alakítandók, mint jogilag helytelen és érthetőségre is nehézkes eljárást, tudatosan mellőztem.

A vállalt nehéz feladatot egészben és nagyban megoldottnak tekinthetem. A statisztika merev mennyiségei minőségekké olvadtak át, a népszámlálás eredményei a térképhez simultak s róla az etnikai élet immár egész teljességében leolvasható. A hegyen, völgyön, magas és mély síkon épült helységekről minden csoportjuk megmondhatja, hogy számerő vagy fajok és felekezetek aránya dolgában melyik tipushoz tartoznak. Azonos példáikat összefoglalhattam megyénként, majd országrészenként, végre országosan is.

Így épült fel ez *etnikai földrajz demografiai alapokon*. Általános része megadja az *országos áttekintést*, összehasonlíthatja az ország-részeket egymással. A részleteknél pedig leszállhat a térszin hullámai közé, le az egyes helységekre, hogy a tipikus vonásokat az azonos példákön is megmutassa. Módszere egytől az összesig fölmenő *indukció*, s a nagy egésztől a részekig lemenő elemzés és *összehasonlítás*. A szöveget ebben kellő számú ábrák, vázlatok, térképek és egyéb szemléltető eszközök fogják támogatni.

Nem ily súlyos, nem is ily teljes a *második* kötet anyaga, melybe a népfajok *életmozgalmai* foglalvák össze. A statisztika ezt az anyagot nem a fajok *nyelvi*, hanem a megyék *közigazgatási* területéről gyűjtötte s így az etnikai vizsgálat sem dolgozhat más módon, mint az adatok összemérésével oly megyékre nézve, melyekben egy-egy faj népszáma túlnyomó.

Dolgozatom e kötete a népmozgalmaknak a *fajbeli többség közt* elosztódását vonja vizsgálat alá.

Így tagolhatók a többségi elv alapján vármegyéink etnikailag 31 magyar, 13 román, 11 tót, 4 orosz, 3 német s 1 szerb többségű megyére. Így csoportosul a magyar megyék közül 4 a székelység, 7 a palóczság, 10 az Alföld és 10 a Dunántúl vidékén, ezek a magyar etnikai alkotmány sarok pillérei. S így osztható fel a román megyék közül 5 az északi, 5 a délkeleti, 3 a délnyugoti, — a tót megyék közül 5 az északi, 3—3 a keleti és nyugoti csoportba, — a német megyék közül 1 a hanság, 2 az erdélyrészi szászság területére s az orosz megyék közül 2 a tót, 2 a román nyelvterület hatáskörében. Ezek az ország etnikai alkotmányának szárnyépületei.

Etnikai jellegük szerint itélni meg a közéleti mozgalmakat, e tagozatokban csak részleg volt lehető, mert adatok hiánya miatt kénytelen voltam figyelmen kívül hagyni azt a hányadot, mely a mozgalmak

makból és jelenségekből a megyei *kisebbségekre* esik. Dolgozatom tehát nem végzett teljes munkát s az etnikai tények helyett csupán körvonalaik megrajzolására volt kénytelen szorítkozni. De ez sem minden haszon nélkül való. Visszatükrözteti a mozgalmak képét a népfajok *nagy medenczéiben*, fontosabb érdekekben fölkeresi a *kisebb medenczét* is, sőt a szükséghez képest bemutatja a képet a medenczéknek 1000 lélekre lebecsátott *egyres tükreiből*, — s a *fajok viszonyosságáról* legalább fogalmat ad ott, a hol reális adatokkal nem rendelkezhetett.

Nem kívánom a dolgozat szellemét oly törekvéseért menteni, hogy eszmei és alaki világhoz, milyen a fajélet, anyagi erőket és tömegeket kapcsol: mintegy *materializálva* azt. Ez irányzat a néptudományok *demografiai* és *etnikai* csoportjában megvan egyaránt. Egyik csoportnak az élet egy nagy laboratórium, másiknak a világ egy nagy múzeum, — de egymás műhelyét ők gyakran járják, egymás eszközeit gyakran használják a saját vizsgálódásuk céljaira.

A *demográfia* a népek milliói fölött jár s a közéletet vizsgálja bennük. Belelát a nemzeti munka szétágazó folyásába, az állami akarat rengeteg képeibe. Megfigyelheti a társas szervezetek finom szövetségét s a nyers érdekek durva anyagszerűjét. Látja az egész démont, az ő roppant méreteiben, a forgó erőtökkel és tartalékokkal, dolgozva és élvezve, gyarapodva és veszítve, — lendületek útján, zátonyos pihenőn, vagy a hullámzó élet lejtőire jutva. Mindez kitarul előtte, de . . . *alakja-vesztetten*, — csak a *lényegét* láthatja belőle, a hogy számok és mértékek kifejezni bírják s a statisztika összegyűjtette. Ha a *formákat* is akarja látni, az *etnográfia felé* kell közelednie.

Az *etnográfia* lenn jár a formák közt s rajtuk az *egyéni* vonásokat figyeli, hogy megtalálja bennük a legnagyobb egyéniséget: a *szellemet*. Vizsgálja tárgyukban az izlés, szavakban a jellemzetes nyelv, szokásokban az erkölcs, emberekben a faj megnyilatkozását: mintha a szellemek egyikét látná megjelenni bennük. Összefüggést gyanít köztük: testi alak és lelkület, életformák és sorstörténet közt, ugyanegy *geniuszt* többszörösen áttükröződve. Ellát *hozzá* is, de . . . *lényeg-vesztetten*, a nagy és erős egészet ábrákba szétszedve, vagy darabokra törve, a hogy a múzeum megőrizve. Ha a lényegét is akarja ismerni, a *demográfia felé* kell közelednie.

S ők ketten, ama korlátok közt, melyek az etnográfia ábrázoló tehetségének a démosz s a demográfia bizonyító erejének az etnosz irányában előírják, érintkeznek is egymással naponként. Dolgozatom most szorosabb kapcsolatba hozza őket a *földrajz* semleges területén,

hol a jogi s a faji népesség összefüggőleg megfér együtt, a mennyiségek formákat ölthetnek s az alakzatok a térben jól elhelyezhetők. Ez az etnografia módszere a demografiára alkalmazva

Szólván ezekben a feladatról, a leküzdött nehézségekről: nincs egyéb hátra, mint hogy dolgozatomat az elfogulatlan bírálat figyelmeibe beajánljam.

Balogh Pál.

A REMETE ÉS AZ ANGYAL.

(Befejező közlemény.)

Az eddigiekben tüzetesebb vizsgálatnak alávetett szövegek sorába még csak azt a középkori feljegyzést kell beleillesztenünk, a mely minden valószínűség szerint valamennyinél régibb s legalább a nyugot-európai változatok egy részének a kiinduló pontja. Ez az Odo de Ceritona egyik, imént már említett (a CXV.) parabolájában is tükröződő változat, melyet a *Speculum exemplorum* című nagy gyűjtemény is felvett (1485. évi kölni kiad. II. dist. 210. ex.), a *Vitae Patrum*-ból származik, de ennek az V. századig visszamenő s idő folytán gyarapodott nevezetes legendatárnak legtöbbet forgatott kiadásában, a Rosweyde-félében (1615) nincsen benn. Megvan azonban (mint már Gaston Paris és Crane is jelzik i. h.) több régibb nyomtatott kiadásban¹ és a Bibl. Mazarine egy XIV.² századi kéziratában, a melyből E. du Méril közölte.

Itt az egybekapcsolt motívumok a következők:

1. Kétkedő remete kéri Istent, mutassa meg neki az ő igazságosságát.
2. Öreg ember képében³ angyal szegődik hozzá.
3. Barlangban élő szent embernél kapnak szállást, ki szívesen látja őket, megmossa lábukat s mindennel szolgál nekik, a mije csak van.

¹ Így az 1548. évi kölni kiadásban V, 93. S bizonyára erre hivatkozik Oesterley a G. R. 80. jegyzetében, csak nem elég világosan, a mi miatt Crane i. h. 181. l. helyre is igazítja, de nem veszi észre, hogy az V, 93. idézés, melyet alább maga is közöl, helyes; csakhogy nem a Rosweyde-féle kiadásra vonatkozik.

² Paul Meyer szerint (Bozon-kiadása 243. l. 2. jegyz.) csak a XV. századból ered e kézirat.

³ A későbbi változatok némelyike, így már a francia, *conte* is, szép ifjút említenek.

4. Reggel, mielőtt útra kelnek, az angyal titokban eleseni a tálát (*catinum*), melyből ettek vala.
 5. Az öreg utánuk küldi a fiát, hogy visszakövetelje az eltűnt tálát; az angyal maga előtt haladó társánál levőnek állítja, s míg ennek nyomába maga elé bocsátja a fiút, a mint egy szakadék mellett haladnak el, ennek mélyébe taszítja.
 6. Apátnál szállnak meg, ki két tanítványával él egy kis házban. Roszszul fogadja őket, egyik tanítványával az istállóban adat nekik végül szállást; másnap mégis neki adja az angyal a tálát.
- (A magyarázatot lásd röviden az *Odo CXV.* parabolájának alábbi elemzésében s az egész szöveget a 11. sz. mellékletben.)

Ha már most az eddig taglalt összes változatok főbbjeire visszapillantva, schematikus ábrázolatba kívánjuk foglalni az egyes szerkezeteket, akkor az egyszerűbbektől a bonyolódottabbak felé haladó sorban a következő képleteket kapjuk:¹

- A* (oroszlántól széttépett jámbor remete) Vitae Patrum, Odo Parab. IV., Discipulus 149 B (a gonosz gazdag diszes temetéséről szóló bevezetéssel). A Vitae Patr. szövegét l. a 10. sz. mellékletben.
- A*¹ (u. a. a bevezetés nélkül, mint több hasonló látszólagos igazságtalanság láncolatának egyik szeme.)
- B* (az édesanyját bántalmazó fiú későbbi, látszólag ártatlanul szenvedett bűnhődése, elvesztett pénz stb.) GR. vulg. 127. s innen Taxonyi (közvetítéssel).
- a* (a tengerbe lökött remete, kit kísértés háborgatott; *A* ismeretlen eredetű változata, Vitae Patrum?).
- b* (a bűnös pásztnak később egy nem általa elkövetett vétségért látszólag ártatlan bűnhődése; *B* ismeretlen eredetű változata).
- C* (Vitae Patrum, Odo Parab. CXV. Spec. ex. II. 210.)
- C*¹ (Jac de Vitriaco, innen Alphab. narr. = Recull, stb.)
- C*³ (Odo utánzója, Hervieux i. h.)
- D* (az apátság felgyújtása, ismeretlen forrásból).
- E* = *C*³ + *D* (francia conte, Méonnál kiadva).
- F* = *a* + *C*⁴ (É. de Bourbon).
- G* = *b* + *C*⁵ (GR. vulg. 80.).
- H* = *b*¹ + *C*⁶ + *D*¹ (Scala coeli).

¹ Ugyanaz a betűmásmás-kitevővel ugyanazon motivumoknak csekély eltérésű változatát, egynevű nagy és kisbetű két-két rokon motivumot jelöl.

$I = A^1 + a + C^4$, tehát $A^1 + F$ (Discipulus 109 K).

$K = b^2 + A^1 + a + C^7$ (Pelbárt)

$L = A^1 + a + \frac{C^4}{2} + [b^3 + D^2] + \frac{C^4}{2}$, vagyis I megszakítva a [] közötti részletek által (Laskai).

*

Mellékletek.

1.

Odo de Ceritona.

I. Parab. IV. (Hervieux 266.) = *Vitae Patr.* l. a 10. sz. mellékl. és *Discipulus* De Temp. 149 B.

1. Gonosz gazdag diszes temetése.
2. Jámbor remete vadállattól szétmarczangolva.

M a g y a r á z a t :

- 1^a Földi tisztesség, másvilági büntetés.
- 2^a Csekély bűnért földi elégtétel, másvilágon üdvözül.

II. Parab. CXV. (Hervieux 308.) = *Speculum exempl.* Dist. II. Ex. 210. (*Vitae Patr.*) L. a 11. sz. mellékl.

1. Szives látás (remeténél), ellopott tál (*catinus*).
2. Remete a „fiát“ küldi utánok a tálért, angyal a fiút szakadékba löki.
3. Rossz ellátás egy *apátnál*, a tálát neki ajándékozza az angyal.

M a g y a r á z a t :

- 1^a Rossz úton szerzett volt a tál.
- 2^a Fiu a következő éjjel az apját ölte volna meg.
- 3^a A gonosznak romlására lesz az ajándék.

2.

Gesta Romanorum.

Vulg. 127. (D. 219.)

Rabló-lovag útközben elveszti pénzét, kísérő szolgáján keresi, mikor ez elő nem adhatja, lábát levágja. (A szerencsétlent egy remete veszi magához s ápolja és meggyógyítja. Esete miatt kétség támad szívében, világgá indul, angyal szegődik hozzá s megmagyarázza a dolgot.)

M a g y a r á z a t :

- a) Szolga valamikor a most levágott lábával az édes anyját a taligáról (*de quadam biga*) lerugta.

b) Vesztes az elvesztett pénzen jobb lovat akart venni s azon lelke kárára újabb kincseket áhított szerezni. Szegény családos ember találta meg a pénzt s más szegényeknek is juttatott belőle. (A pénzösszeg Vulg. 30, D. 20 márka ezüst.)

Feltűnő egyezés *Jac. de Vitriaco* és a *Scala coeli* szövegével egy helyütt: *G. R. (D.) Commenda memorie, quod sepius legisti: Judicia dei abyssus multa.* — *Jac. de Vitri.* (a tört. végén): *Quod audiens heremita liberatus est ab omni temptatione et Dei judicia que sunt abyssus multa cepit glorificare.* — *Scala coeli* (az elején): . . . *quidam heremita rogavit deum multis annis intellectum huius versus prophetae: Judicia tua abyssus multa.*

3.

<i>J. de Vitriaco</i> (Recull=Alphab.)	<i>Scala c.</i>	<i>Pelbárt</i>	<i>Laskai</i>
1. Vendégszerető gazda (bonus vir), serleg-lopás.	4.	5.	3.
2. Rossz ellátás (homo), serleg-ajándékozás.	5.	6.	4.
3. Szives látás (bonus homo), a gazda ifjú szolgáját, ki utat mutat, a hídról lelöki az angyal.	3. (némileg eltérő)	7.	8.
4. Ismét szives látás (vir bonus), gazda egyetlen kis fiát, ki éjjel sír, angyal megfojtja.			
1 ^a A serleg Istentől elvonja.	4 ^a	(5 ^a más)	3 ^a (kissé eltérő)
2 ^a Földi jutalom égi helyett.	5 ^a	6 ^a	4 ^a [térő]
3 ^a Gyilkos szándéka volt a gazdája ellen.			
4 ^a Míg fia nem volt, jótékony; azóta mindent fiának takarít meg.	3 ^a (kissé eltérő)	7 ^a (∞ Scala)	8 ^a (∞ Scala)

4.

<i>Scala coeli.</i>	<i>Pelbárt</i>	<i>Laskai</i>
1. Kereskedő pénzzel teli <i>általvetőt</i> elveszti, <i>pásztor</i> megleli.	1.	5. (kissé eltérő)

2. Más kereskedőtől követeli a vesztes, tagadására felindulván, a lábát levágja.	2. (arra menőtől)	6. (kissé eltérő)
3. Szives látás (<i>quidam princeps</i> -nél), gazda egyetlen fiát az angyal vízbe fojtja (alkalom nincs megjelölve).	7. (csekély eltérés)	8. (csekély eltérés)
4. Jó ellátás (<i>in domo divitis</i>), serleglopás (serleg <i>aranyból</i>).	5. (serleg <i>ezüstből</i>)	3. serleg <i>ezüstből</i>)
5. Rossz szállás, <i>sertésölban</i> ; serleg odaajándékozása.	6. (csekély eltérés)	4. (csekély eltérés)
6. Apátság csűrének felgyujtása.	—	7.

M a g y a r á z a t :

- 1^a Vesztes a pénzt igaztalan úton attól szerezte, a ki megtalálta.
 2^a Levágott lábával régebben *matrem praegnantem* megrugta volt. (V. ö. Pelb. 2^a)
 3^a Nehogy szülei a gyermek túlságos szeretete miatt elkárhozzanak.
 4^a Istentől elvonta a serleg gondja.
 5^a A másíknak földi jutalma a serleg.
 6^a Az apát a saját rokonait akarta a gabonával gazdagítani.

5.

Pelbárt.

Laskai

1. Kereskedő elveszti arannyal teli erszényét, <i>pásztor</i> megleli.	5. (<i>útonjáró</i> találja meg)
2. Vesztes visszatér s egy az úton járótól követeli a pénzt; ez nem is látta, de amaz nem hiszi s mérgében az ártatlannak egyik <i>lába ujját</i> levágja.
1 ^a és 2 ^a (1. és 2. magyarázata.)	6. (<i>pásztortól</i> követeli)
3. Oroszlántól széttépett remete.	1. (1 ^a)
4. Szikláról tengerbe lökött remete.
3 ^a és 4 ^a (3. és 4. magyarázata.)	2. (2 ^a)
5. Szives látás (<i>quidam</i>), serleg lopás.	3. (heremita)
6. Rossz ellátás (<i>miles</i>), serleg oda ajándékozása.	4. (<i>praedo miles</i>)
7. Jó bánás (<i>quidam civis</i>), gazda egyetlen fiát angyal hídról lelöki.
5 ^a , 6 ^a és 7 ^a (5., 6. és 7. magyarázata.)	8. (<i>miles</i> ; a fiút az angyal egy <i>árokba</i> löki)

M a g y a r á z a t :

- 1^a = Laskai 5^a. — Scala c. 1^a.
 2^a = Laskai 6^a (de Pelbártnál: matrem *praegnantem*. — Scala c. 2^a.
 3^a ∞ Laskai 1^a (némi eltéréssel: Pelbártnál, hogy a purgatoriumot elkerülje).
 4^a ∞ Laskai 2^a.
 5^a A serleg jogtalanul szerzett volt (tehát más ok, mint Laskainál, a hol az ok Scala c. 4^a-hoz hasonló.)
 6^a = Laskai 4^a.
 7^a = Laskai 8^a (Pelbárt: *tam parentes, quam iste filius*). — Scala c. 3^a (kissé eltérő).

6.

Laskai.

1. Oroszlántól széttépett remete. (50 éve ájtatos.) — Pelb. 3.
2. Szikláról tengerbe dobott remete. (Kisértés.) — Pelb. 4.
3. Szives látás (heremita), serleg ellopása. — Pelb. 5.
4. Rossz ellátás (*praedo miles*), serleg oda ajándékozása. — Pelb. 6.
5. Kereskedő elveszti pénzzel teli erszényét, arramenő megeli s elviszi. — Pelb. 1. (Némi eltéréssel.)
6. Visszatérő vesztes pásztortól követeli s ennek egyik *lábát* levágja. — Pelb. 2. (némi eltéréssel).
7. Apátságban szives látás, hálából a gabonacsúrt fegyujtja az angyal.
8. Szives látás (miles), a gazda egyetlen fiát, ki utat mutat, angyal *árokba* löki. — Pelb. 7.

M a g y a r á z a t :

- 1^a Vértanuságért imádkozott s a mit kért, megnyerte. — Pelb. 3^a (csekély eltérés).
 2^a Bűnbánatban halt meg s üdvözült, holott ha tovább él, elbukik. — Pelb. 4^a.
 3^a Serleg zavarta az elmélkedésben. (*Ördög szerezte kisértés.*) — Pelb. 5^a más.
 4^a Földi jutalom csekély jótettért, mert nagyobbra nem érdemes. — Pelb. 6^a.
 5^a Kereskedő az elvesztett pénzt attól szerezte hamis úton, a ki megtalálta. — Pelb. 1^a.
 6^a Pásztor azzal a lábával, melyet elvesztett, valamikor az édes anyját rugta meg. (A *praegnantem* jelző hiányzik.) — Pelb. 2^a.
 7^a Apát a szegényektől elvont gabonával a saját rokonait akarta gyarapítani.

8^a Mig fia nem volt, jótékony, azóta, hogy (szerzetesek imáinak meghallgatásával) Isten fiat adott neki, kapzsi a fia kedvéért. Hogy mind a ketten (*tam pater quam puer*) el ne kárhozzanak.¹ — Pelb. 7^a.

7.

Scala coeli (1480. évi ulmi kiadás) 15^a lap, az „Angelus“ czímű fejezetnek a végén:

— — recitat Jacobus de Vitriaco, quod quidam heremita rogauit deum multis annis intellectum huius versus prophetae: *Judicia tua abyssus multa. Cum autem lacrimabiliter deum rogaret, vidit iuxta cellam suam iuuenem pulcherrimum paratum ad viam. Cui se heremita adiungens eo, quod volebat peregrinationem facere, ambo simul de monte descenderunt. (1.) Et ecce unus mercator per viam transiens, cuius mantica plena thesauro subito cecidit, quam unus pastor inueniens, assumpta pecunia . . .*² (2.) inuenit alium mercatorem, a quo pecuniam requisiiuit, quam se non habuisse asserens, motus et indignatus, abstulit sibi³ pedem. (3.) Cum autem inde descendissent et ad primam ciuitatem venissent, hospitati sunt in domo cuiusdam principis, qui eis omnia necessaria reuerentius exhibuit. Cum autem mane vellent recedere, unicum eius filium angelus submersit. (4.) In nocte vero sequenti hospitati sunt in domo cuiusdam diuitis, qui prae gaudio cyphum preciosum aureum extrahens,⁴ quem heremita socius furatus est. (5.) Et mane surgentes ad aliam ciuitatem accesserunt, ubi hospitium non inuenientes, vix obtinuerunt ab uno diuite, ut in domo porcorum quiescerent. Cui pro mercede socius heremita cyphum dedit et abiit. (6.) Qui inde ad quandam abbatiam venerunt et caritatiue fuerunt recepti. Cumque omnes quiescerent, surrexit socius heremita et combussit in area totum bladum⁵ monasterii et clam reuersus est ad cameram heremita.

Cum igitur omnes excitati fuissent et heremita prae compassione fleret et plangeret, dixit ei socius suus: *Pater, cur fles de istis infortuniis, quae nobis acciderant in via? Scias, me esse angelum dei, qui puerum interfeci et cyphum furatus sum, qui etiam nunc bladum combussi. Haec autem facta sunt, ut preces tuae exaudirentur; nam dominum rogasti, ut declararet tibi*

¹ A kiemelt helyek Laskainak itt Pelbárttól is függő előadását tüntetik fel, de e függés csak apróbb részletekre terjed ki.

² Körülbelül ilyenformán egészíthető ki az itt nyilvánvaló hézag: *discessit. Ille, qui amiserat pecuniam, reuersus.*

³ *illi* helyett.

⁴ Újabb kis hézag, mely azonban nem zavarja az értelmet.

⁵ Középk. lat. a. m. *gabona* (v. ö. ó-francia *bled*, mai fr. *blé*).

verbum prophetae. Ut ergo cognoscas, quod omnia ista a deo sunt facta, declaro tibi. Primus, qui perdidit pecuniam, depraedatus fuerat possessiones eius, qui inuenit, et ideo iustum fuit, ut ille recuperaret. Alter (15^b) perdidit pedem, quia percussit matrem eius¹ praegnantem. Primum² interfeci, ne parentes eius damnarentur propter nimium amorem illius. Cyphum furatus fui, quia domus³ eius deum et orationem perdebat intentus in eo; dedi alteri, ne posset partem petere ex beneficio nobis collato in vita aeterna. Bladum combussi, quia eo volebat abbas ditare suos parentes.

8.

Pelbartus De Temp. aestiv. 32 H. (1501. évi hagenai kiadás).

Exemplum ad haec refert Jacobus de Vitriaco, quod quidam heremita de talibus iudiciis dei manifestandis deum exoravit. Et post multas praeces angelus dei affuit dicens eidem: Sequere me. (1.) Et ecce in via viderunt mercatorem transeuntem et ab eo cadentem marsupium aureis plenum. Quod quidam pastor superveniens tulit et fugit. (2.) Tandem ille mercator rediens, quaerere coepit et quendam transeuntem eadem via interrogavit, qui dixit se non vidisse. Qui et contra se indignatus eo, quod non reperisset tantum thesaurum, abscidit sibi⁴ pedis digitum. Tunc ait ille heremita: Heu, quare sine causa iste claudus factus est? Angelus dixit: Vide dei iudicia. Ille perdidit pecuniam, quam pastor accepit, quia de pastoris huius laboribus et possessione pecunia fuerat iniuste congregata depraedando. Iste autem claudus factus est, quia pede matrem percusserat praegnantem. (3.) Deinde venerunt ad cellam cuiusdam heremitae, quem invenerunt a leonibus dilaceratum. Ait ergo ille: Heu, hic quinquaginta annis servivit deo in heremo, et ecce quomodo periit. (4.) Postea in quadam cella super altum saxum reperierunt quendam heremitam, cui angelus loquens de temptationibus et perseverantiae fructu, coepit ille flere dicens: Jam quadraginta annis pulsatus sum temptatione, ut ad saeculum redirem. Tunc angelus praecipitavit illum de alto et mortuus est. Unde heremita iste coepit fugere dicens: Videtur mihi, quod tu sis diabolus, qui hunc sanctum occidisti. Ad quem angelus dixit: En, ostendit tibi deus iudicia sua. Ille enim sanctus a leone voratus est, ut evaderet purgatorium, quod saepe orabat. Iste autem sanctus praecipitatus est, ne si plus vixisset, temptatione devictus periisset. Nunc autem poenituit flens, ideoque salvatus est. (5.) Tandem venerunt ad quendam, qui eos

¹ suam helyett.

² Puerum helyett.

³ dominus helyett.

⁴ illi helyett.

benigne recepit propinans de capho argenteo, quem caphum angelus furatus est. (6.) Postea venerunt ad quendam militem, ubi pessime sunt tractati et conviciis affecti. Cui angelus caphum furatum dedit. (7.) Deinde apud quendam civem bene hospitati petierunt, ut per pontem unigenitus illius filius eis viam ostenderet. Quod cum ille faceret, angelus eum in flumen praecipitavit de ponte et mortuus est. Tunc stupenti heremitaie angelus dixit. Caphum acquisitum iniuste illi tuli, ne damnaretur, et illi militi malo dedi pro remuneratione temporali bonorum operum, quae fecit in peccato mortali. Item boni civis unigenitum necavi, quia cum antea faceret elemosynas multas, habito hoc filio cessavit et male etiam acquirere coepit, ut relinquat filio divitias. Ne ergo tam parentes quam iste filius eorum damnarentur, hunc adhuc innocentem occidi ad salutem. His auditis heremita aedificatus est, et angelus disparuit.

9.

Oswaldus de Laskó, Biga Salutis: Sermones *Dominicales* (Hagenau 1499.).

Sermo 97, O: Unde pro his legitur exemplum tale. Cum quidam heremita murmurasset in corde suo de diversis dei iudiciis, ex quo illi, qui male vivebant, bene habebant, et qui bene vivebant, adversitates patiebantur et in fine videbantur abiecti. Cumque in istis diu se occupasset, rogavit dominum, ut sibi ostendere dignaretur haec. Tunc angelus domini missus est, ut sibi haec ostenderet, qui in forma heremitaie ei dixit, ut eum sequeretur. (1.) Quod cum faceret, venerunt primo ad domum cuiusdam heremitaie, quem inuenerunt a leonibus dissipatum frustatim, de quo ille heremita multum admirans ait: Sanctus erat hic, de quo mihi constat, quod perseuerauerit in hac solitudine bene quinquaginta annis deo seruiens; et iam a bestiis permissus est dilaniari. Ait ei angelus: Nunc vidisti unum iudicium dei. (2.) Secundo venerunt ad alium, cuius domus sita erat super altum saxum supra mare. Cui praedicante angelo de tentationibus et contra impatientiam tenere perseuerantiam, confessus est cum lachrymis, quod cum fuisset ibi in arta penitentia quadraginta annis, ad ultimum ita victus fuit, quod volebat dimittere vitam bonam et ad saeculum redire. Quem cum videret angelus vere poenitentem, praecipitavit subito in mari (sic) et submersus est. Cum autem ad hoc factum terreretur heremita et fugeret, vocavit eum angelus domini dicens: Noli timere, ostendit tibi deus suum iudicium.

(3.) Tertio venerunt ad domum alterius heremitaie, qui recepit eos cum magno honore et propinavit eis potum ex cypho argenteo, quem habebat. Quem occulte angelus domini recipiens in sinu suo asportavit. (4.) Venerunt autem de nocte ad domum cuiusdam praedonis militis et vix recepti

valde male tractati et conuiciis afflicti, tamen aliqua sunt eis data et lecti parati. De mane noluit angelus recedere, nisi prius hospiti loqueretur, et extrahens cyphum, dedit sibi. Quod videns heremita, admirabatur murmurans in corde suo de hoc, quod viderat. (5.) *Dum autem irent, obuiauuerunt cuidam mercatori, qui marsupium pecunia plenum ex improviso cadere permisit. Quem quidam superueniens inuenit et abstulit.* (6.) *Reuersus mercator quaerens pecuniam, inuenit pastorem in via; petens ab eo pecuniam perditam, qui cum negaret se vidisse, ille arrepto gladio amputauit ei unum pedem. Quod videns heremita ait: Heu quam iniuste truncatus est iste.*

(7.) *Et inde procedentes venerunt in monasterium abbatae, ubi bene tractati, nocte accepto igne succendit [angelus] acervos frugum in area.* (8.) *Inde cito festinantes venerunt ad domum cuiusdam militis, qui satis bene eos recepit, tamen mediocriter eos tractauit. Mane angelus rogauit unigenitum filium militis, ut viam eis ostenderet. Quod dum puer faceret, subito arripuit eum angelus et occidit et in fossam proiecit. Quod cum vidisset heremita, fugit dicens eum non esse angelum, sed diabolum. Et angelus:*

Ecce in his sunt dei iudicia occulta, quorum causas scire volebas. De primo heremita a leonibus lacerato scias, sibi hoc contigisse in coronam martyrii, quam longo tempore affectabat et crebris orationibus petebat. Secundi vero heremite salutem procurauimus; dum praecipitauit, de tentationibus compunctus ad deum se conuertit, et sic ad deum iuit non habens poenam, nisi illam mortem illatam, qui si superuixisset, a tentatione victus fuisset. Tertius heremita contemplatius est; diabolus autem procurauerat impedimentum orationis, dum ordinauit, ut quidam diues sibi cyphum¹ argenteum daret, ut pro se oraret; et in oratione saepius cogitabat, quod cyphum custodiret. Nunc vero cypho amisso rediit ad consuetas orationes et deuotiones. Miles autem praedo non est dignus coelesti remuneratione, sed quia modicam consolationem fecit nobis, ideo dedi ei cyphum pro remuneratione. *Mercator autem, qui pecuniam amisit, depraedatus fuerat possessionem illius, qui pecuniam inuenit. Pastor enim (sic), cuius pedem mercator amputauit, cum pede matrem calcitrauerat, et sic iuste truncatus est. Ad acervos autem abbatae ignem posui, quia cum pauperum afflictione multum de frugibus congregauerat,² ut consanguineos de rebus ecclesiae ditaret. Et sic iam non habet materiam peccandi.* Miles vero, qui pie nos recepit, cum filium non haberet, rogauit viros religiosos, ut filium a deo sibi impetrarent, quod dominus fecit. Qui respectu filii coepit dimittere misericordiae opera et iniuste temporalia

¹ Innettöl kezdve *cyphum* helyett mindig *ciphum* az eredetiben.

² Scil. abbas.

acquirere. *Unde si puer superuixisset, tam pater quam puer damnati fuissent. Nunc vero ad priora opera pietatis pater redibit et saluabitur. Ne igitur de dei iudicio occulto amplius murmures, quia omnia regit et ordinat optime qui nec velle, nec facere potest crudeliter et iniuste.*¹

10.

Vitae Patrum. (Migne, Patrol. lat. 73. 995.)

Narravit alter quidam Patrum, quia erat aliquis solitarius in eremo Nilopoleos, et ministrabat ei quidam saecularis, sed fidelis. Erat autem et in eadem civitate homo, qui erat dives, et impius. Contigit autem ut moreretur ille dives, ducebat eum tota civitas simul et episcopus cum lampadibus. Egressus est autem et ille qui ministrabat illi solitario, secundum consuetudinem portans illi panes; et invenit, quia comederat eum bellua, et cecidit in faciem suam in conspectu Domini, dicens: Non surgam hinc, donec demonstretur mihi a Deo quae sunt haec; quia ille quidem impius talem apparatus habuit in deducendo; hic vero, qui servivit tibi die noctuque, ista pertulit. Et ecce angelus Domini veniens dixit ei: Ille impius habuit parvum opus bonum in hoc saeculo, et recepit illud hic, ut illic nullum requiem inveniatur: iste autem solitarius, quia homo erat ornatus ad omnem virtutem, habebat vero et ipse, ut homo, modicum aliquid culpa, et recepit illud hic, ut ibi inveniatur purus coram Deo. Et ita consolatus in his verbis, abiit glorificans Deum super iudicia ejus, quia vera sunt.

11.

Speculum exemplorum (1485. évi kölni kiad.) II, 210.

Erat quidam monachus solitarius in Aegipto, qui rogabat deum dicens: Domine, ostende mihi iudicia tua. Et dum multum deprecaretur dominum, una die astitit ei angelus domini in similitudine cuiusdam senis dicens: Veni, ingrediamur istum eremum et requiramus sanctos patres, ut audiamus ab eis verbum et benedicamur ab ipsis. Et ingressi eremum post multos labores invenerunt speluncam, et pulsantes egressus est ad eos senex vir sanctus, et videns eos cum gaudie suscepit. Et post laborem lavit pedes eorum et posita mensa refecit eos, et sternens eis quod habebat, repausavit eos. Mane autem facto dimisit eos cum gaudio. Et exeuntes tulit ille angelus absconse catinum, in quo comederant, et abierunt. Videns autem ille frater, quod fecerat, dixit intra se: Quid visum est huic seni, ut homini sancto isti, qui

¹ A mint látható, a záradék is eltér a Discipulus szövegétől.

nos cum tali charitate suscepit, catinum istum raperet. Et dum iter facerent, misit post eos abbas ille filium suum dicens : Reddite catinum, quem sustulistis vobiscum. Respondit ei angelus dicens : Ante nos est frater, cui eum dedi : veni et recipe eum. Et dum ambularet cum eis, impulit eum angelus domini in praecipitium, et contractus totus mortuus est.

Videns autem frater, quod fecerat, contristatus timuit dicens : Vae mihi, quid factum est homini tam bono ? Non sufficebat quia catinum eius rapimus, adhuc et filium eius interfecimus. Et ambulans eis in eremo per tres dies, invenerunt cellam, ubi erat abbas quidam senex cum duobus discipulis suis dicens : Qui estis, quid quaeritis ? Responderant dicentes : De labore sumus et volumus benedici et audire verbum. Mandat ille senex eis dicens : Discedite vos, non mihi vacat. Dicunt ei : Rogamus te, suscipe nos in cellam tuam et repausamus modice quia de grandi labore sumus. Et iterum mandavit eis : Recedite hinc ; ut quid ambulatis sicut vagi per eremum et non residetis in cellis vestris ? At ipsi coeperunt supplicare dicentes : Vespera est et ne a feris interficiamur, suscipe nos nocte tantum. Vix aliquando praecepit abbas ille discipulo suo dicens : Duc eos intus in stabulum. Et vespere facto rogabant dicentes : Lumen nobis modicum praestetur, ut videamus, ubi iacere debeamus. Et non eis concessit. Post modicum vero petebant dicentes : Propter deum vel modicum aquae nobis detur. Tunc unus ex discipulis misericordia motus dixit eis : Rogo vos, ut nesciat meus abbas, de annona mea modicum panis do vobis et aquam. Manseruntque sic tota nocte illa in terra. Mane autem facto dixit angelus ad unum de discipulis eius : Roga dominum abbatem, ut det nobis orationem et habemus quid offerre illi. Audiens hoc abbas ille, quod aliquid accepturus esset ab eis, mox descendit. Et obtulit ei ille angelus catinum, quem sustulerat ab illo viro sancto. Et accepto recludit se et praecepit illis, ut ambularent.

Videns autem ille frater hoc, qui eum comitabatur, et nesciens, quod angelus esset, indignatus est et dixit ei : Recede a me, non ultra iam tecum alicubi progrediar. Ecce quanta fecisti tu homini illi tam bono et sancto, qui nos cum tanta charitate et gratia suscepit. Catinum rapuisti et filium eius interfecisti ; et isti homini pessimo, qui deum non timet nec ponit eum ante conspectum suum, nec alicui miseretur, ipsi dedisti eum. Respondit angelus et dixit ei : Nonne tu rogasti deum, ut tibi ostenderet iudicia sua ? Et missus sum monstrare tibi. Catinus ille, quem a viro sancto sustuli, non erat de bono et non decebat, ut ille vir tam sanctus et bonus in cella sua aliquid de malo haberet ; sed quod erat de malo, venit ad malum, ut addatur ei in ruinam. Filium autem eius ideo interfeci, quia si eum non interfecissem, hac nocte ipse patrem suum occideret. Audiens autem hoc ille frater, cecidit

in faciem suam ante pedes eius cognoscens, quia angelus domini esset. Qui statim recessit ab eo. At ille cognovit, quia iusta sunt iudicia dei. Nemo ergo videns bonos affligi adversitatibus aut maos prosperitatibus gaudere, credat id temeritate aut iniuste fieri, quia iudicia dei iusta quamvis occulta.

Katona Lajos.

ADATOK A SAMÁN VALLÁS MEGISMERÉSÉHEZ.

A magyar néprajzi kutatásoknak főtörekvése az utolsó évtizedben oda irányult, hogy a magyarság őstörténetét mindjobban megvilágítsa. Ennek a törekvésnek kétségtelenül legérdekesebb része az, mely a magyarság ősi hitvilágáról akarja letépni az ismeretlenség leplét. De a mily érdekes, ép oly nehéz is e feladat. Nyilvánvaló, hogy ezt a feladatot is egyedül az összehasonlító módszerrel lehet megoldani s azért össze kell gyűjtenünk azt a magyar anyagot, a melyben ősi hitéletünk maradékait látjuk s ezt feldolgozva össze kell hasonlitanunk azon népek hitéletével, vagy ősi hitéletének megmaradt töredékeivel, a melyek velünk nyelvilleg, vérbelileg, történetileg rokonok.

Ennek az óriási munkának mi a lelegején vagyunk. A Nyelvőr, az Ethnographia évtizedek óta gyűjti a magyar babonákat és az ősi hitélet egyes maradványait, sőt a folyóiratokon kívül önálló gyűjtemények is jelentek meg s ma mintegy 15,000—18,000-ra tehető az eddig feljegyzett adatok száma. Ez az anyaggyűjtés azonban rendszeresség nélkül való, bár mint nyers anyag úgy is becses. Hogy az ilyen gyűjtésekben mit jelent a rendszeresség, azt egy példa eléggé megvilágítja. Az irodalomból eddig a regölés szokása, mely szintén ősi hitéletünkben gyökeredzik, 5—6 helyről volt ismeretes s ez az 5—6 töredék szerves egész nem ad elénk, noha egyik mást őrzött meg, mint a másik. *Sebestyén* Gyula dr., a Magyar Néprajzi Társaság buzgó titkára, a regölést speciális tanulmány tárgyává tette, a regölés egész területét felölelve, a kutatást rendszeresen folytatta, ma a regölésnek mintegy 150 változata áll rendelkezésére s ez az anyag már lehetővé teszi, hogy az ősi szokás képét teljesen megvázolja s eredetét megjelölje.

De ha a rendszeres kutatástól messze vagyunk, még távolabb állunk a saját nagy anyagunk feldolgozásától. Kísérletek e téren is történtek: megírták például, mily szerepe van a körömnek s egyéb másnak a néphitben; de az ily példák olyan szórványosak, legtöbbször tökéletlenek, az egész anyagot pedig soha fel nem ölelik, hogy az anyag részletes feldolgozásában

ma még egyetlen monografiát sem mutathattunk fel követendő mintaképen. Mi az, a mit e téren kívánunk, röviden egy példában megvázolhatjuk: P. o. mit hisz a nép a kígyóról? E kérdés megoldása céljából a 15—18.000 babonából ki kell válogatni mindazt, a mi a kígyóról szól; ezt az anyagot rendezni kell földrajzilag, ethnografailag s így megállapítani, mily szerepe van a néphitben úgy az egyes nemekkel, mint az emberi korokkal való viszonyában, mily erőket tulajdonítanak neki, vagyis mily erőket képvisel. mely tisztelettel adóznak iránta stb. S hasonlóképen kell feldolgozni a többi állatoknak, továbbá a növényeknek, ásványoknak, az ember testrészeinek, az égi jelenségeknek stb. szerepét. És hasonlóképen kell feldolgozni a regösök, a garabonciás, a fehér asszony, a tüzes lelkek, a lidérez, a boszorkány, a táltos, az állatlan ló, a kutyadöntés és a néphit egyéb más alakjainak egész monographiáját egyenkint, a népies kozmografiát, a kuruzslást stb. stb.

És azután következik az összehasonlítás. Hasonló babonák és alakok s a néphit hasonló töredékei előfordulhatnak egész Európában és Ázsiában. az Atlanti-oczeántól a Csendes-oczeánig. Egyenkint kell tehát megállapítani azok egész föld- és néprajzi elterjedését, csak így kaphatjuk meg, hogy azokból mi magyar és mi idegen. Meg kell tehát ismernünk úgy a nyugot, mint a kelet ide vágó irodalmát. A nyugoti irodalmi anyag megszerzése elég könnyű, a nyugoti nyelveket a magyar szakemberek általánosan értik s így erre itt súlyt helyeznünk nem kell. Ámde minket első sorban és főként a Kelet érdekel, mert a magyar Ázsiából jött, nyelve szerint finn-ugor eredetű és sokáig állott erős török hatás alatt. Az összehasonlítás szempontjából tehát minket magyarokat első sorban az ural-altáji népek ősvallása érdekel, ezek töredékeire kell rátalálnunk a magyar ősi hitelet maradékai-ban, babonáiban stb.-ben.

Az ural-altáji népek ősvallása a samán vallás; megelőzte ez a buddhizmust, az izlámot, a kereszténységet, de megmaradt akkor is, mikor a népek a monotheismus egyik vagy másik alakját elfogadták. Az ural-altáji népek nagy részénél e vallás ma is eleven gyakorlatban van s ez kétszeresen biztató, hogy saját ősvallásunkat ezek alapján egykor megvásárolhatjuk.

Ennek a samán vallásnak orosz nyelven tekintélyes irodalma van s ezt kell megismernünk, ha összehasonlító anyagot akarunk nyerni. Ebből az irodalomból a nyugati irodalmakba vajmi kevés került bele, a mi átszűrődött, annak csak az volt a célja, hogy a samánkodást főbb vonásaiban megismertesse s már e cél természete kizárja annak lehetőségét, hogy ezen anyag alapján tüzetes összehasonlító vizsgálatokat végezhessünk. Hasonlóképen nem alkalmas erre az olyan összefoglaló általános munka sem, minő p. o. *Mikhajlovszkijé*, melyekből csak az I. kötet jelent meg (a II., sajnos,

nem fog megjelenni) s mely ma angol fordításban is közkézen forog. S ép ezért szükséges, hogy a samánkodás orosz irodalmát minden részletével egyetemben megismerjék a magyar néprajz azon kutatói is, kiknél akár az eredeti források megszerzése, akár azok megértése akadályokba ütközik. Ennek az összehasonlító anyagnak megismerése lehetővé fogja tenni, hogy a magyar néphit maradékaiból és babonáinkból a nyugati irodalom segélyével kiválogatván mindazt, a mi részben a kereszténység, részben a nyugot révén került belé, a megmaradt anyagból kihüvelyezzük mindazon elemeket, a melyekből megvázolhatjuk a magyarság ösvallásának képét.

Ezek után pedig áttérünk az adatok közlésére, melyet *G. N. Potanin* adatainak ismertetésével kezdünk meg.

*

Potanin G. N. adatai az ázsiai samánkodásról. (Г. Н. ПОТАНИНЪ, Очерки Северо-Западной Монголии. С.-Петербургъ 1881. II. kötet, 81—101 és IV. kötet 40—135. lapokon.)

I. A samánok tánca

A samánkodás észak-nyugati Mongoliában a legtisztábban még a tangnu-urjankháj-oknál maradt meg, a kik tatárul beszélnek; az Altájiban Kobdo közelében élő, de mongolul beszélő urjankhájoknál szintén vannak samánok s nekem is volt alkalmam Kobdo városában egy urjankháj samán kamlányét, vagyis a dob verésére járt tánczát látni. Khalkhasz samánokat azonban nem láttam s a hol csak eszembe jutott megkérdezni, van-e közelben samán, mindenütt tagadó választ kaptam. Egyszerű khalkhaszoktól mégis hallottam samánokról szóló elbeszéléseket, sőt alkalmam is volt samán igézéseket is leírnom. A kirgizeknél az izlám mellett ugyancsak magmaradtak a samánkodás nyomai is.

A samánnak a mongol neve *bő*; a tangnu-urjankháj-ok *kham*-nak nevezik, a kirgizek *bakszi*-nak. A mongol és urjankháj samán közt nincs különbség, de már a kirgiz samán egészen másféle. Az urjankháj samán éjjel tánczol, tánczait dobveréssel kíséri s ahhoz külön ruhája van; a kirgiz samán nappal tánczol, dobja nincs, tánczát búros hangszerrel kíséri, melyet *köbüz*-nek nevez, tánca sem speciális, a mint hogy ehhez való külön ruhája sincs. Nősamán a kirgizeknél ninesen, de van a mongoloknál, a kik őket *utagan*- vagy *utaün*-nek nevezik; az *utügan* a khalkhaszok nyelvén medvét, az *utakan* a tunguzban emberevőt, boszorkányt jelent. A mongol dob *bar*; a *bar* szó a burjátok, khalkhaszok és tangnu-urjankhájok nyelvén, *par* altáji nyelven tigrist (*Felis Tigris*) jelent; utóbbiaknál *bartakhi* medvét

jelent (vesd ezt össze a dob egy másik khalkhasz elnevezésével a *khengrik* szóval; *khengrik dzeke* = borz). A dob elliptikus alakú s egy faabroncsra huzott bőrből áll; az abroncsot két egymást keresztező átmérő köti össze, melyek közül az egyik hosszabb, a másik rövidebb; a samán a hosszabbnál fogva tartja kezében a dobot. Az átló, a mint azt a kobdói urjankháj samánoknál láttam, kinyújtott karú ember alakját ábrázolja; a kobdói samán dob függőleges vagyis hosszabb átmérőjének felső fele emberi arc alakjára volt kikalapálva, két pléhlemez helyettesíté a szemet, négyszögletes rézlemezek a szakált; az emberi arc oldalán párosával pléhlemezek függtek, ezek neve *szijska*, a fül, az arc keretén alul szivalakú rézlap függ le. neve *dzjurku*, sziv. A kobdói samán dobján levő emberalakot *kham-buter*-nek nevezik. A rövidebb vagy vízszintes átlón rövid vasfüggők csüngnek, melyek a dob verésétől megrázkódva növelik a zajt; ezeket *khoblogo*-nak hívják. A dobot a kobdói samán a dobverővel üti, melynek neve *malja* vagyis korbács. A táncz ideje alatt a samán külön ujjas ruhát ölt magára és sapkát tesz fejére; a ruha neve *mandzük*; a ruha aljára sok hosszú és keskeny szalag van varrva, melyek elől oldalt és hátul, de a vállakról, sőt az ujjaknak a váll és könyök közti részéről is alácsüngenek; e szalagok neve *untjuszün*, gyökerek s a *đabi*, *dalimbü* nevű szövetekből vagy különböző színű selyem anyagból vannak összevarrva. Hátul a lapoczkák fölött a ruhát két rézkör ékíti, átmérőjük mintegy 2 versok, nevük: *toli*; ezek alatt pedig vasnyelvecskék — *khongrá*-k — csüngenek le. A sapkát a kobdói samán előttem *abuguldá*-nak nevezte; ez hengerded alakú, kívülről sárga szövet borítja s köréje különböző diszek voltak felaggatva, így: *burkhan-gu*-k vagyis relief díszítésű koralakú rézlapok; két *jobu*, vagyis kauri kagyló (Cypraea moneta, orosz neve „kigyófej“-et jelen). gyöngyház korongocskák, koralok, *tinszu*-k vagyis mindenféle kövek, pénzek, *khongo*-k vagyis apró dobocskák és *lu*-k vagyis relief sárkánynyal ékített rézkorongok. A sapka hátsó részének nyúlványa van, mely a samán nyugodt állapotában ráfekszik a sapka tetejére; ez a függelék bagoly tollakból *tarü-sibo* áll; a táncz ideje alatt, mikor a fej mozog, e függelék vagy *szjol* vagyis fark oldalt hajlik s megint visszafekszik s a halvány világitásnál a *szjol* a maga mozgásával a madarak lassú szárnylebbentéseire emlékeztet.

A kobdói samán nem soká tánczol; kezdetben nemezen ül a jobboldalon, vagyis a jurta nyugati felében, következőleg arczal keletnek; ez idő alatt csendesesen veri a dobot s igézéseket énekel; arcját nehezen lehetett látni, mert azt csaknem egészen dobja mögé rejté. A szertartás második fele tánczból áll, a mely alatt a dobot üti a sátor ajtaja előtt; a táncz ideje alatt a samán arczal az ajtónak, háttal a tűznek fordult. A táncz

után az ajtó előtt leült, háttal a tűznek, s kezdte a ráolvasást. A kamlanje befejeztével a samán levette ruháját s a dobot felakasztotta a sátor rácsozatóra; a dob helye a jurta jobb oldalán az istenek helyénél volt; a dob fölött *unü* vagyis nyilak voltak, ezeken feküdt a jurta felső nemeze s a nyilakra rádugdosva *3 tengrün tuli* vagy *tolí* azaz kerek lemez; a samán ezeket *burchanoknak* vagyis isteneknek nevezte; közülök az egyikén domborműves előállítás volt, a samán szavai szerint a 12 év ábrázolása. A kamlanje megkezdése előtt a samán a tűzbe borókát dobott s fagygyúlámpát gyújtott az istenek és a buddha *burkhanoknál*; ugyanakkor az, ki jövőjét akarja tudni a dobba ajándékot ad, ki egy darab *khadakot* (szürke selyem rongyot), ki egy darab vágott ezüstöt, a mi Mongoliában apró pénz helyett van forgalomban.

A khalkhaszok és pedig a Zain-gygennek sabin ága (a Tamir-folyó mellett nyugati Khangájban, elmondták nekem, hogy náluk a samán ruha részét máskép nevezik és pedig a sapkát — *orgobcsi*, a suba vagy köpeny — *umüszkhül*, a dob — *khengrik*, a dobverő — *takhiur* (tasiur mongolul ostor, korbács) s a zsinór, mely azt a suba hátuljához erősíti s mely szélesebb a többinél — *orkholük*.

Hosszadalmasabb és körülményesebb volt Najdüknek, a tangnu-urjankhaji nősamánnak a táncza, melyet Dzindzilikben láttunk. Az urjankhaji samánnak kétféle táncza van: az egyiket akkor tánczolja, mikor meghívják, a másik a rendes, a kötelező, melyet havonként háromszor, 9, 19 és 29-ikén végez. Úgy Najdüknél, mint a kobdói samánnál, Tabün-Szakhal-nál ilyen kötelező tánczot láttunk, a melyet a samán csakis a maga sátrában tánczolhat.

A dob tangnu-urjankhai neve *donkjur* vagy *khengirgin-tjungur* Najdüknél szintén a sátor jobb vagyis északi oldalán függött; jobbra a gazdag istenkéktől (általában Najdük jurtája gazdag és tágas volt, a mi azt bizonyította, hogy a samánokat e helyeken nagyon tisztelik és sok ajándékot adnak nekik), de ha a sátorból kitekintünk annak baloldalán némely részen sok *khadak* és rongy függött; a jurta ezen helyét, vagy talán a rongyok e gyűjteményét előttem *jandir*-nak nevezték; úgy látszik, ez mongol elnevezés. *Tolit* nem vettem észre Najdüknél. A dob köralakú volt és nem elliptikus; a függélyes faátmérőt, mely egyszersmind fogantyúnak szolgál s melynek tangnu-urjankhai neve *toktus*, egész hosszában faragás díszíti, de az emberi arc ábrázolása nélkül, a másik, horizontális átmérő a függélyest a középpont felett metszi, úgy hogy a dobot két egyenlőtlen részre osztja egy felső kisebbre és egy alsó nagyobbra. A vízszintes átmérőre a jobb és bal oldalán mintegy fele hosszúságban vaspálczácskák, *kungurà*, sora van felfűzve; innen indul ki a *toktus* zsinórja, *otük* és ezen kívül innen indul ki egy hosszú zsinór, mely a dob átmérőjénél hosszabb; e zsinór neve *ton*. A dobverő,

tangnu-urjankhaiul *orbü*, rövid nyelű, lapátkaalakú; domború oldalára keeske bőre van kifeszítve szőrével kifelé, míg homorú oldalának közepén, annak hosszában, egy mélyedés látható, a melybe egész hosszában vasdrót van kifeszítve s arra vasköröcskék fűzve, melyek csörgőül szolgálnak; a szőrös domború oldal neve *torjak* vagy *toräk*, a belső csörgős oldalé *ojgo* vagy *ojgon* (*Ujgu* — a jakutban bőséget, gazdagságot jelent (Порядишь kéz-irati szótára); *khojgo* — rovás a fatörzsben, bálványok képe (u. o.); előfordul e szó a helynevekben is: *Ojgon-nor*, tó a Dra-dzaszyka khasunban, *Zsajgon*: folyócska a Bejkem-medenczében; *oj* vagy *uj* a hölgyemenyétnek a khalkhasz neve.) Najdük samán ruhája köpenyből, sapkából és czipőkből állott. A köpeny tangnu-urjankhai nyelven *terig*, a térdig ér, melyre különféle színű anyagokból összevarrt keskeny zsinórok vannak rávarrva: a zsinór felső vége a köpeny övéhez van varrva, az alsó ékalakúan végződik s szabadon csüng alá a térden alul; e zsinórok a benszülöttek bemondása szerint kígyót ábrázolnak (*loszünai ajmak*, mint a khalkhaszok mondják) s a samán természetét kívülről veszik körül: ezek alatt a ruhához varrva sok vékony szij lóg le, melyeknek felkunkorodó végei a zsinórok ékalakú végei közül előrenyulnak; e szijak öz bőréből vannak kihatva; az öv középső zsinórja szélesebb a többinél; felső végéhez oldalt elálló két füleeske fekszik; ez az *altinbastüg Amüngra-dzsilan*, vagyis a hat (?) fejű Amügra kígyó, hátul a köpeny szárnyai közt a *kungurák* vastag sora van felfűzve, ezek ujjnyi hosszú vaspálczikák; a vállakra van erősítve a bagoly *sar-sibo*, tollaiból egy-egy nyaláb. (A khonugu és khadyn-dzjuge mondájában, melyet egy-egy khoto-gajtu-tól irtam le, a kígyók egyikét, a melyiknek a szívét a hős megszerzi, *Abyrga-mogaj*- vagy *Abryk-mogaj*-nak nevezik. A bagoly Surnia funerea, neve a tangnu-urjankhaj-ban: *abyrgan-mecsirgan*. A *kungura* szó ugyanaz, a mi a *khongro* a kobdói urjankhájok nyelvében; vesd össze ezt a dob mongol nevével; a *khengrik* vagy *khengerke* szóval; a kazáni tatárok nyelvén *angrasa* = ordít, a mit a medvéről mondanak; a kirgizben *kun kungrödy* = mennydörög; *kunguru* a khamii szártok nyelvén tüskés hüvelyes bokrot jelent, melyet valószínűleg zörgő hüvelyeiről neveznek így; *khongár-khangir* = csörgöcskék hangja: Ковалевский, Монг. словарь. т. II. стр. 875.) Najdük sapkája vörös színű korongból állott, a melyre két sor kauri (tangnu-urjankhaji nyelven *dzsilan-bas*) volt felvarrva; a sapkáról az arcra sok keskeny zsinór függött le, közülök két szélesebb a pofákon végig; a kerek sapka felső részét bagoly — *sar-sibo* — tollkoszorú övezte, mely függélyesen állt fölfelé és a diadémra emlékeztetett. A sapkán és köpenyen kívül Najdük a táncz idejére külön czipőket vett fel szőrével befelé fordított kecskebőrökből; e czipők különben semmi különöset sem mutattak

s az azt kívülről diszitő vörös szemek nem képezik a samán czipő sajátosságát.

A Najdük tánca is azzal kezdődött, a mivel a kobdói samané, hogy borókát dobott a tűzbe s aztán felöltözködött: a vasmaeskát, a melyen a katlan állott, kivitték a jurtaból; ezt a szokást különben a kobdói samánok is tiszteletben tartják; általában a táncz ideje alatt a vastárgyakat kiviszik a sátorból. Mielőtt a dobot ütni kezdené, elébb megmelegíti a dobot a tűz felett a boróka füstjébe tartva. A nősamánnak az anyja segített az öltözködésben, kiszolgálta őt, melegítette a dobot (a mitől az jobban megfeszül és erősebben hangzik) s a táncz ideje alatt borókát szórt a tűzbe, sőt fakanálból tejet is fecskendett abba vagy a jurta felső nyílásába. Najdük felöltözködve magához vette a dobot s kezdetben ráütött arra, azt a tűzfelé fordítva, aztán a jurta jobb oldalára állt, háttal a tűznek, arczczal a *jandür*-nek, következöleg északnyugat felé, s kezdte a dobot verni, bal kezében tartva a *toktus*-nál fogva; a dobverés nagyobb része háromütemű: kettő egymást követi a dob jobb felén; a samán ez alatt a dobot bal lábánál tartja; ezután a samán átviszi a dobot jobb lábához s egyet annak balfelére üt. A samán fejét lecsüggeszti s Najdük állandóan a dob mögé rejté azt, úgy, hogy alakja ez egész idő alatt erősen görnyedt volt; a dob ütésével együtt a samán teste is ingott és rengett, mint a táncz alatt is, miközben a talpak egymás mellé szorítva mozdulatlanok maradtak. Különösen erősen mozgatta fejét a samán a dobverés taktusa szerint; néha, mintha kimerült volna, Najdük leült s énekelni kezdett igézéseket; többféle motivum is volt dalában; ezek szomorúak és vidámak voltak s ellentétet képeztek a viharos táncczal, melyet megszakítás nélkül kísért a dob hangja; s később is a ráolvasás ideje alatt is minden sort dobverés fejezett be. A ráolvasást néha olyan hangokkal szakította meg, melyek a szellemek megjelenését akarták jelenteni; horkolt és nyihogott, mint a paripa s kurjongatott vagyis ezt kiáltotta: kiku! (ezt a kiáltást különben a mongol gyermekek is használják a *czagan modon* = fehér fa nevű játékukban). A *jandür* előtti táncz után Najdük az ajtóhoz ment, háttal fordulva a tűznek; kissé tánczolva az ajtó előtt, kiment azon a szabad levegőre. Az ajtó előtt számára nemez volt kiterítve s attól távolabb a sammánnő bátyja istennek szentelt fehér lovat tartott; erre a lóra a Najdük családjának tagjain kívül senki sem ülhet fel; a ló szájával a jurta ajtajának volt fordítva; szája előtt fából való háromlábos boróka füstölt; kezdetben a samánnő tánczolt: a nemezen állva ráütött a dobra, megrázkódott, egy lábán megfordult, mi alatt a zsinórok és szíjak végei legyezőszerűen szétterjedtek a levegőben. [A mongolok azt mondták nekem, hogy a djurbut és mongol samánok a nappal ellenkező, a telengit,

nejon és urjankhaiok a nappal egy irányban fordulnak meg.] A samánnő ezután a lóhoz lépett annak baloldalára, folyton ütven a dobot; a ló, úgy látszik, már megszokta ezt, s ámbár nem ritkán horkolt, de a dob siketítő hangja nem hatott rá különösebben; a ló felé való tánczolás ideje alatt, a samánnő anyja a ló szája elé boróka tömjénnel telt csészét tartott vagy tejjel fecskendezte meg azt, minden fecskendezés után pedig a nemezen térdeire ült, mely a sátor előtt volt kifeszítve s a ló előtt a földig hajolt, tenyerét homlokára szorítva. Najdük ezután háttal a sátorba visszament (faralva); még egy keveset tánczolt az ajtó előtt, arczczal az ajtónak, majd a sátor nyugati vagyis jobb oldalára ment háttal a tűznek és ismét arczczal a *jandür*-nek. Ezután Najdük tökéletesen megnyugodott, abba hagyta a dobverést s az *orbot* a dobverőt a jelenlevők térde elé dobta; a ki csak ott ült, mind-egyiknek oda dobta, folyton háttal a tűznek, még pedig háromszor: a ki az *orbot* megkapta, az azt homlokához emelte (mint a mi kártyavetőink a kártyát, és ezt teszi minden mongol, mikor szent könyvet, vagy bármily más szent tárgyat a kezébe vesz; azután megfigyelve, hogy az *orbo* a domború vagy a homorú oldalára esett-e s hányszor, a dobverőt visszaadta a samánnőnek mondván: *torjak* vagy *ojgo*. A domború durva oldal vagyis a *torjak* szerencsétlenséget, a homorú vagyis az *ojgon* szerencsét jelent. A dobverő megnyilatkozása szerint Najdük megmondta jövőnket s ezt mindig, melabús dal alakjában adta tudtunkra (Pavlov egyik czikkében: *Сургууцкнй Край, Ирбитскнй ярмарочный Листокъ, 1877. No. 7.*, azt írja, hogy az osztjákoknál a jövendőmondás a dombra vagyis balalajka hangja mellett történik; az egyik osztják játszik és énekel, a másik egyik oldalán vékony rénszarvas bőrrel bevont kicsiny lapátkát dob fel s a leesett lapátka helyzetéből mondja a jövendőt.) Mindenkihez oda ment, még a 6—7 éves gyermekekhez is. Najdük ezután visszatért a *jandür*-höz s ott vetkeződni kezdett; elvették tőle a dobot s lassankint minden ruhadarabját, miközben erősen morgott, sohajtozott s mire csendesen elvégezte a maga melodiáit, az utolsó cipőt is levették róla.

A mongolok véleménye szerint a táncz ideje alatt a samán lelke elalszik s az *ongono*-k, szellemek, szállanak beléje. A samán épen ezekhez a szellemekhez intézi fohászait. A mongol samán p. o. fohászodik Ocsir-van hegy szelleméhez (havas Uljasszutai város közelében); ez a fohász e sorokkal kezdődik:

Mindig hároméves (örökké ifjú) szent Ocsir-van és khaipkhanola (ez is Uljasszutáj-tól délre fekvő hegy).

A mongolok közölték velem a Pektügsa őshöz és Begza istenséghez szóló fohász kezdő verseit is.

Ime két töredék a tangnu-urjankhai samánok fohászából:

Az egyik:

„Hatfejű (vagy aranyfejű?) kigyó, én Amürgám, ki iszol a folyók felső szakaszának vizéből s ki jársz a hegyek felső öveiben. . . .“

A másik:

„Balkezem (tartom) a szivárványon, a jobbat az égben; termetem oly nagy, mint a hegy s szívem erős, mint a kisacsi (a sirok köoszlopa).“

A dob a tangnu-urjankháj samánok felfogása szerint a lovat ábrázolja, a melyen a samán a szellemek világába vágat s onnan visszatér; minél jobban adja a hangot, annál sebesebben vágat a ló a másvilágba. (A hős sok mesében erről a világról a másikba lovon jut el, így p. o. az Irin-Czájn-Mergen-ről szóló mesében is. Az általam gyűjtött mesékben ez utazást a túlvilágig szintén lóháton teszik, de az ezen világtól való megszabadulás és az isteni világba való bevonulás már holló hátán vagy a mythikus *noga* madáron történik.) A dobverő ugyanazon felfogás szerint a korbács vagy nogajka; mongolul a neve is az: malja vagy takhiur. (Az altájiaknál a dob neve *iajal* vagy *csalu*; a dobverőé *orby*. A Kobdo folyó melletti kokesulutun-oknál a dob neve *düngur*.)

A kirgizeknél a bakszikon kívül, a kik húros hangszer zenéje mellett tánezoznak, még ú. n. *duánok* is vannak (Vesd össze e szót a női samán *iduan* nevével: ср. архим. Паладия въ Труд. Пек. Мисс. IV. стр. 237; és a *menduan* szóval, mely a kirgizben a beléndeket, Hyosциamus niger, jelenti.) Nekem nem volt alkalmam e fajta embereket látnom s róluk csak az elbeszélésekből írhatok; a duán rendesen hattyúsapkában jár; a hattyú nyaka hátul fark alakjában csüng le, s a fejfelé végződik, melyet koralok, kaurik, kigyófejek stb. ékitenek. (A duán sapkája emlékeztet a khinai Csan-esun által Труд. Пек. Мисс., IV. стр., 289., leírt azon *gugu* sapkára, melyet Mongoliában Csingisz-khán idejében viseltek; a sapkák farka hasonlítot a lúdra vagy réczére és *gugu*-nak neveztetett; hasonló sapkát viseltek a férjezett asszonyok; e sapka nyirkéregből készült s 2 láb magas volt; Menkhun: Зам. Археол. Общ. XIII. 233.. a *gugu* sapkát úgy írja le, mint Csan-esun, magasságát mintegy 3 lábba teszi, de a farkat nem említi fel. Plan Carpin e sapkát úgy írja le, mint Menkhun, de nevét nem mondja meg.) A duán, ha idegen jurtához megy, mielőtt abba betér, azt háromszor körüljárja, így kiabálva: *ak-ak!* (E kiáltás esetleg így is hangzik „*gak!*“: золотницкiи, Корн. чув.-русск. сл., 163., A jakutak a táncz alatt így kiáltanak: *khagaj, khagaj!*: Третьяковъ въ зан. И. Р. Г. О. по общей геогр., п. 409. A jakutban a *khakhaj* szó oroszlánt jelent; Böttling jakut szótárában e szó mellé írja a mongol *gakhaj* = disznó szót is, de kérdőjelet tesz utána.)

Aztán a duán a jurta ajtajának tart s így kiált: „a duana bemegy a sátorba s a rossz lelkek kimennek a lyukakon, *ak!*“ A duana kezében olykor fadarab van, melynek tetejéről karikák csüngnek. A duana beteget gyógyít ráolvasással, de a termést is megjavítja, az aratás ideje alatt ráolvasván a kenyérre; ezek a duánok meghívás nélkül, mintegy kötelességszerűen dolgoznak s olyankor mikor a jurták közt járnak, kenyér alamizsnát is gyűjtenek; minden kirgiz gazda szó nélkül ad nekik néha egy egész pudovkával.

Hogy késsel szurkálnák magukat, vagy sebet ejtenének magukon, nem láttam; ezeket a dolgokat azonban nemcsak az urjankháj samánokról, hanem a kirgiz bakszi-król is mondják. A mongol kolostorokban szintén akadnak samán-féle személyekre, a *gurtun*-okra; ezek külön ruhába öltözködnek s a lámák által képezett körben magasabb helyre ülnek s a lámák éneklése alatt és a *khengrik* = dobnak verése mellett (e dobnak mindkét fele be van húzva bőrrel), önkivületi állapotba jutnak, karddal megsebzik magukat és jövendőt mondanak.

A tangnu-urjankhájoknál haláluk után csak a híres samánokat helyezik *szer*-re vagyis négy czölöp által tartott gerendázatra.

Dr. Jankó János.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

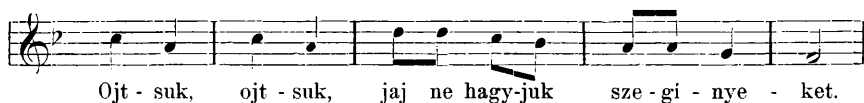
Zobor-vidéki szent-iváni szokások.

Zobor-hegy északi, keleti északnyugati és déli tövében magyarok laknak, kik minden oldalról tót községekkel vannak körülvéve, ámbár ezek között is több község van, mely ezelőtt magyar volt, de utóbb eltótosodott. Magyar községek Menyhe, Béd, Egerszeg, Szalakusz, (félig magyar. félig tót), Gerencsér, Csitár, Kolon, Ghymes és Zsere. Gerencsértől és Csitártól délkeletre és Nyitrától keletre fekszik Pográny, Geszte és Nyitra-Bodok, szintén magyar községek. Ezen községek lakóinak nyelvi különbségeire és sajátságaira e helyen nem kívánok kiterjeszkedni, ez teljesen jól és alaposan le van írva Nyitra vármegye monografiájában.¹ Itt szorosán csak a szent-iváni népszokásokat akarom bemutatni úgy, a hogy a jelzett vidék népeinél még mai nap is divik.

¹ V. ö. továbbá *dr. Kőrösy József*: A felvidék eltótosodása (Nyitra vm.).

1. A koloni tüzrakás és tűzgrás emléke.

A szent-iváni népszokások között leghíresebb volt a koloni. Sajnos, hogy épen ez ment ki leghamarabb a divatból. Ma Kolonban csak két személy van, a ki e szokás gyakorlására emlékezik. Nevezetesen egy 76 éves férfi, a ki gyermekkorában rakta a szent-iváni tüzet; és egy 87 éves asszony, Balkó Ilon, a ki azt állítja, hogy az egész népszokásra, az énekek szövegére és dallamára ma is igen jól emlékszik. Szerinte az egésznek vagy 65 éve következő lefolyása volt: Szent-Ivánap (jún. 24.) előtti este, úgy 6—7 óra tájban, a lányok kimentek a község déli részén emelkedő dombra, a hova, mivel akkor gyufa még nem volt, parazsat bögrében, fát pedig ölütkben vittek ki. Mikor a tüzet megrakták, körüle körben ugrándoztak és táncoltak. Ha pedig már a tűz lobogva égett, egyenkint énekeltek a következő éneket:

Ezt az a lány énekelte, a ki a körből előlépett és a tüzet át akarta ugnorni. Ez énekbe szeretőjének nevét foglalta bele. Mikor a dal első részét elénekelte, akkor ugrotta át a tüzet. A többiek aztán karban énekeltek az ének másik részét „Selyemsárhajó stb.“ Mikor ez megtörtént, újra énekeltek mindnyájan az éneket, de a legénynév helyett a leány nevét szőtték az énekbe, a ki ekkor ismét átugorta a tüzet. Ezután tovább folytatták az éneket:

Utána jön a refrain „Selyemsárhajó stb.“ az előbbi melódia szerint. Ezután a következő dalt énekelték:

Mivel minden lány kedvéért külön énekelték a dalokat, nem csoda, ha az egész 3—4 óra hosszat is eltartott. Az ugrás sikerültét állítólag semmiféle babonával sem kötötték össze.¹

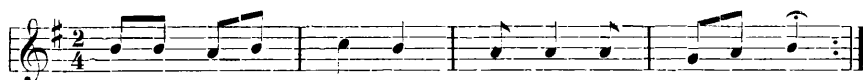
2. A csitári tüzrakás és tűzúgrás.

Csitár község Kolontól félórányi távolságban nyugatra, a Zsibricza-hegy tövében fekszik. Itt mai nap is szokásban van a szent-iváni tüzrakás, mely következőleg folyik le: Szent-Iván előtti este, naplemente után a lányok kimennek „prósiézóval“ (csapatban) egy közeli dombra, ott tüzet raknak, a melyen *kiczét* (olyan szalmazsup, minőt a házfedésnél használnak) égetnek. Azonkívül hoznak sárgafüvet, a mit *aranyfejő-fünek* (ökörfarkkóro) is neveznek, *lencsevirágot* (orgonavirág), *bojzínigot* (bodzavirág) és ezeket a tűzön füstölik. Ezt azért teszik, mert azt tartják, hogy a szent-iváni tűzön füstölt növény megment sok „nyovolyátú.“ Nevezetesen a sárgafü fülgúgás, fülfájás

¹ A koloni népszokást szerencsére még idejében lejegyezték. Első változatát *Kelecsényi Pál* közvetítése révén *Erdélyi János* közölte 1848-ban a „Népdalok és mondák“ III. köt. 148—150. l. A második változat *Kelecsényi József* lejegyzése szerint *Kubinyi és Vahot* „Magyar- és Erdélyország képekben“ III. köt. 29—31. l. jelent meg 1854-ben. Az első változat megtalálható *Ipolyi A. Mythológiájában* is (193. l.), a másodikat pedig utóbb *Réső Ensel Sándor* is átvette: *Magy. népszokások*, 1867. 185—8. l. A két változat egymástól sok tekintetben eltér. A jelen közlemény, valamint az utána következők is csak romjai a nyári napfordulat pogány eredetű s több oldalról befolyásolt régi ünneplésének. De a közlő így is teljes méltányolást érdemel azért, hogy az eddig figyelmen kívül hagyott dallamokat sikerült a végpusztulástól megmentenie. *Szerk.*

ellen hasznos, a lenesevirág és a bojzing lének megfőzve hasrágást, köhögést gyógyít „haszonnvá.“

Mikor a tüzet rakják, ezt éneklük :

Tyü-zit meg-ra - kat - juk, ve - lá - gos Szent Já - nos,
Ve - lá - gos, ve - lá - gos, csak a - gyég ve - lá - gos,

Mig én o - da me - gyek, o - da me - gyek.

Mi - hán o - da me - gyek. min - gyá el - a - lu - gyon,

Mi - hán o - da me - gyek, el - a - lu - gyon.

Utána ugyanazon melódiára a következő versszakot éneklük :

Lassan csendjütek szip, apró gyiákok,
Hagy alugyon Mária napfökötyig.
Mária, Mária, óh szip szüz Mária,
Dicsirendő ez anya e velágba.

Ezután a *cseresnye-osztó* dal következik. Szokásban van ugyanis, hogy a mely lány nem evett Szent-Ivánig cseresznyét, az víz magával a tüzhöz és a következő dal éneklése kíséretében szétosztja leánytársai között.

Hajtsd, szívem, hajtsd a cseresnye ágát,
Hagy szakajtsak zőgyibú szeretőmnek,
Szeretőmnek zőgyibú, magannak jóvábú,
Szeretőmnek zőgyibú, szeretőmnek.

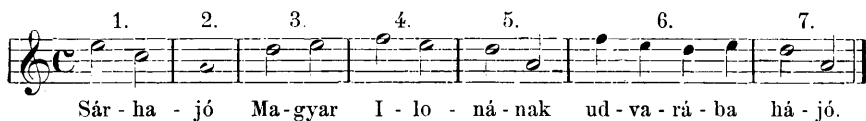
Melódiája a föntivel azonos. A cseresnye-osztás után mindnyájan ráteszik a következő nótát :

Ha ja gyi - vó meg - i - rik, a le - ve - le le - hull,

Ezek azonban csak bevezető szertartások. mert a tűzgrás csak ezután következik. Erre a lányok egyenkint előállnak s ki ugrásra előállt, a következő dalt kezdi énekelni:

Ezt kétszer ismétlik. Először ismétléskor a 3, 4 és 5. taktusban a leány szeretőjének nevét, a második ismétléskor pedig a leány nevét éneklük. Mikor a legény nevét éneklük, a leány átugorja a tüzet. Ha ez sikerült, akkor azt tartják, hogy a lány abban az esztendőben férjhez megy a megnevezett legényhez. Mikor a lány nevét éneklük, akkor a lány ismét ugrik és ha sikerült az ugrás, akkor abban az esztendőben egészséges lesz. Ezt az egész czerimóniát a Szent-Iván utáni vasárnapon meg szokták ismételni.

3. A pogrányi változat.

Pogrányban a Szent-Iván előtti estén a lányok kimennek a községtől északra eső, Pográny és Csitár közt fekvő Mál nevű hegyre s ott a tüzet megrakva, a következő éneket éneklük:

Az éneket így folytatják ugyanazon melódiára:

A ki aztat leartja,
A jó Isten megáldhatja.
Selyemszálhaja stb.

Magas a rózsaág,
Messze elágazik.
Selyemszálhaja stb.

Még a tengeren is
Messze elhallatszik.
Selyemszálhaja stb.

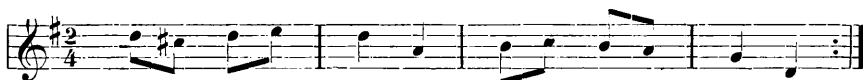
Ezután a tűzgró versszak következnek, a melyben úgy a legény, mint a leány nevét éneklik:

Egyik ága lehajlik a Pindes József udvarába,
 Másik ága lehajlik a Szombat Bözse udvarába.
 Selyemszálhaja stb.

Mivel itt több szótag van, a melódia 1. taktusát annyiszor ismétlik, a hányszor szükséges. Ekkor az „Egyik ága lehajlik a Pindes József“ az 1. taktusra, a 2. és 3. taktusra pedig az „udvarába“ szó esik. Ha az ugrás valakinek jól sikerült, azt mondják, hogy abban az esztendőben nem lesz „kilises“ (keléses).

4. A menyhei változat.

Szent-Háromság vasárnapján estefelé a leányok elmennek különféle éghető anyagokat: zsupot, szalmát, szénát, herét, stb. szerezni. A felsorolt anyagot rendszerint úgy lopják össze, mert csak így lesz hasznos a tűzgrás és csak így lehetnek hasznosak a rajta füstölt füvek és növények. A szer-tartás lefolyása a következő: Este a falu legényei kimennek a *temetőbe*, a hol a tűz meg lesz rakandó és ott várják be a leányokat. A mint a leányok megjönnek, megrakják a tüzet a következő ének kíséretében:

Meg-rak - juk, meg - rak - juk, ngy-sze - gí - re rak - juk,
 Csak ad - dig el ne a - ludj, míg én ná - lad le - szek,
 Míg én ná - lad le - szek, ná - lad é - ne - ke - lek.

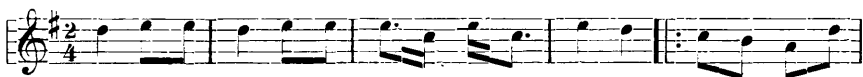

Di - csi - ren - dő az A - tyá e vi - lá - gon.

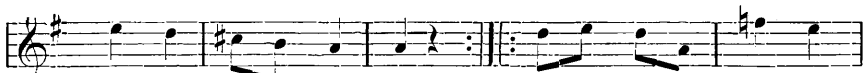
Ki lovai esznek a nagy hegyek alatt?
 De ott is ott esznek a (Fülöp Gergelyé). Dicsirendő stb.

Fordítsd (Móni) fordítsd az én lovaimot,
 Én is megtéritek a te lúdaidot. Dicsirendő stb.

A második versszakba a legény, a harmadikba a leány nevét szövik bele. Ezután a következő dalt éneklik s közben a tüzet is átugrálják:

Ró - zsa - fa nem ma - gas, á - ga el - á - ga - zott, A ten - ge - ren

ál - tal haj - lan - do - zott.

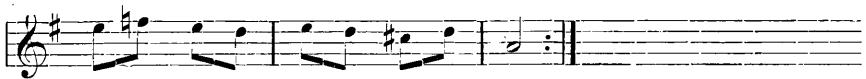
E - gyik á - ga haj - lott

Má - sik á - ga haj - lott

(Fü - lőp Ger - gely) ud - va - rá - ba,
(Len - gyel Mó - ni) ud - va - rá - ba.

Hej! Iom! te' Szent Já - nos,

a - rany fel - hő, gyöngy - ko - szo - rú, gyöngy.

Természetes, hogy akkor, a mikor a legény nevét éneklük, a leány átugorja a tüzet, valamint akkor is, ha a leány nevét éneklük. Ha az ugrás sikerült, a leány abban az esztendőben férjhez megy. A szertartás tart Szent-Háromság vasárnapjától egész Keresztelő-Szent-Jánosig minden vásár- és ünnepnapon. Az utolsó napon kimennek a tűzhöz az asszonyok is és különféle füvet, bojzingot, lencsevirágot, méhfüvet, ezerjót, ürmet, farkasalmát stb. füstölnek rajta. Ezeket különféle fürdők készítésére használják. Ha tartós szárazság van, a szertartást naponkint, tehát köznapokon is megismétlik, remélvén, hogy így kikérik az esőt.

A többi községekben, Szalakuszon, Béden és Egerszegen szintén szokásban volt a szent-ivánnapi tűzrakás, de itt már régen kiment a divatból. Részint a nép hagyta el, részint pedig a plébánosok tiltották be, mint pogány szokást. Némely helyütt ép a nép babonás hitét használták föl a tűzrakás ötletes megszüntetésére. Így Pogrányban a gyakori tüzek okául a szent-iváni tűzrakást hozta fel az odavaló lelkész. Sajnos, nem eredménytelenül.

Atovich Ferencz.

NÉPKÖLTÉSZET.

A talaborvölgyi ruthének karácsonyi kolendái.

A magyarországi és galicziai ruthéneknél karácsonykor későn este koledáló csoportok járnak házról-házra. A galicziaiak énekeit Ž. Pauli adta ki (Pieśni ludu ruskiego w. Galicyi, I. köt.); a hazai ruthénekére eddig senki sem volt tekintettel, pedig nálunk már kezd is kimenni a divatból.

2.

Идъ съому дворку, дай Боже!
 Пану господарку дай Боже!
 Ци спишь ци почувеш? дай Боже!
 Ажь спишь вставай горѣ! дай Боже!
 Бо варяють зорѣ, дай Боже!
 Пришли до ты гостѣ, дай Боже!
 Гости коляднички дай Боже!
 У гудъ весюлнички дай Боже!
 Просять за ты Бога дай Боже!
 Штобы тобѣ Бугъ давъ дай Боже?
 Повень дворець овецъ дай Боже!
 Межи ними баранецъ дай Боже!
 Кто ѣхъ буде стричи? дай Боже!
 Ай Божая Мати дай Боже!
 Кому буде вовна? дай Боже!
 Богу каризы дай Боже!
 Людѣомъ на хвалу дай Боже!

Ehhez az udvarhoz! Adj Isten!
 Gazda uramnak, adj Isten!
 Alszol-e már? Adj Isten!
 Ha nem alszol, kelj fel! Adj Isten!
 Mert már virrad. Adj Isten!
 Jöttek hozzád vendégek. Adj Isten!
 Vendégek, a Kántálók, Adj Isten!
 Az évi vigasztalók. Adj Isten!
 Kérik érted az Istent, Adj Isten!
 Hogy adjon neked — Adj Isten!
 Tele udvar juhok. Adj Isten!
 Közöttük egy bárányt. Adj Isten!
 Ki fogja azokat nyirmi? Adj Isten!
 Az Isten anyja. Adj Isten!
 Kinek lesz a gyapjú? Adj Isten!
 Istennek palástnak. Adj Isten!
 S embereknek dicsőségére. Adj Isten!

3.

Adj nekem, istenem, egy fényes kardot!
 Hogy levágjam vele a jegenyefát (kakuk-
 [fát?])

S megfogjam a kakuk-madarat.
 Az atyám kertjébe vinném
 És a diófára feltenném
 A kakuk szól, lányka hallgat.
 Korán felkelt, tüzet rakott;
 Tüzet rakott, takarított;
 Asztalt terített, vendégeket várt.
 Az egyik vendég a fényes nap,
 A másik vendég a fehér hold,
 Harmadik vendég az apró eső.

Dicsekszik a nap:
 Nincs ki felettem! Adj Isten!
 Ha én felszállok
 Korán vasárnap. Adj Isten!
 Megvilágítom
 Templom oltárit. Adj Isten!
 Örülnek ekkor
 Öreg emberek, Adj Isten!

Öreg emberek
 S a kis gyermekek. Adj Isten!

Dicsekszik a hold:
 Nincs ki felettem! Adj Isten!
 Ha én én felszállok
 Sötét éjjelen. Adj Isten;
 Örülnek nekem
 Fáradt utasok, Adj Isten!
 A vadállatok,
 A tengeri halak Adj Isten!

Eső dicsekszik:
 Nincs, ki felettem! Adj Isten!
 Ha megeredek
 A nap alkonyán, Adj Isten!
 S megnedvesítem
 A növényzet földjét, Adj Isten!
 Örül akkor a
 Buza és a rozs, Adj Isten!
 Minden gabonaföld,
 Minden vetemény. Adj Isten!

Az ének befejezése után szóval mondják „kivánjuk, gazdauram, hogy ezen ünnepeket szerencsésen megünnepelje és még sok mást is megérhessen.“

4.

A fecske csicssergett: Feljebb!
 És keltette a gazdát: Feljebb!
 Hej, gazda, gazda! Feljebb!
 Van kedves örömed — Az udvaron?
 Kedves öröm — Az udvaron!
 Sorold az ökröket — Az udvaron!
 Három rendbe az udvaron.
 „Sok esztendő“

Maga az ég Ura
 Köszönt a kelmek családjának!
 Sorold teheneidet három rendbe!
 „Sok esztendő“ stb.
 Sorold juhaidat három rendbe!
 „Sok esztendő“ stb.
 Sorold a baromfiakat három rendbe!
 „Sok esztendő“ stb.

5.

Az Isten-anya a fiát szülé, pólyába helyezé s jászolba tevé. Jászolban fekszik s világot tart a kezében. Összegyülekeztek oda a papok, püspökök. Nevet adtak, vizet szenteltek s a közben a keresztet elvesztették. Szöke kis leány! te arra jártál s keresztet találtál. Hogy ha találtál, adjad ide! Fogunk éretted Istent imádni s misét szolgálni. Az egyik mise lesz szent karácsony napján, a második újév napján, a harmadik husvét napján.

6.

Óh, Szent Péter, merre jártál? „Ott voltam a Jordán vizén. Követ fejttem, templomot építtem. Abban a templomban három sír vagy. Az egyikben fekszik a Jézus Krisztus, a másikban szent József, a harmadikban szűz anya Mária. A Jézus sírján gyertyák égnek, József sírján angyalok énekelnek, Szűz Mária sírján rózsák nyílnak s koszorút formálnak.

7.

A mezőn asztalok állnak. Asztalok körül urak ülnek. Az ifjú Bazil ül az asztal szélén. Ültében könyeket hullatott s könyeiből Duna keletkezett. Abban a Dunában a Krisztus fürdött Sz. Péterrel. Fürdés közben vitakoztak. Krisztus mondá: több a víz. Péter állítá: több a föld. „Te Illés! végy két köteg komlót s mérd meg az eget és földet a hegyeket és völgyeket.

8.

Az Isten-anya fiat szüle. A mint megszülte előbb pólyába tette, aztán kis hajócskába fektette. A kis hajócska uszott a Dunán felfelé. Feluszott a szent hegyhez, melyen egy kolostor áll. Ebben a kolostorban van 12 templom. 12 pap, 12 kántor. Miséket szolgálnak gazdauram, gazdasszonyom és gyermekeik jóléteért.

(Uglya, Máramaros vm.)

Nemes Mihály.

IRODALOM.

Törökök és húnok Indiában és Iránban.

Két legújabbán megjelent dolgozat foglalkozik törökökkel, és *húnokkal* Indiában és Iránban: Bruno Liebich czikke „Das Datum des Candragomin“ (Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, 13. kötet, 308—315. l. Bécs, 1899.), és Ferdinand Justi „Geschichte Irans von den ältesten Zeiten bis zum Ausgang der Säsäniden“ (Willh. Geiger und Ernst Kuhn, Grundriss der iranischen Philologie 2. köt.).

Liebich czikke szerint *Kalhana* a Rádsátárangeni-ben, melynek monumentális kiadását Bombay-ben 1892. évben *Stein Aurél* hazánkfia, lahori egyetemi tanár eszközölte (ki e tárgyról is tartotta a magyar akadémiában, mint kultag, a „Budapesti Szemlé“-ben megjelent székfoglalóját). *Kásmir* régi királyai közt *Huska*, *Dsuska* és *Kániskát* említi, kik származásukra nézve *turuská-k* = *törökök* voltak. Jó uralkodóknak nevezi őket, s említi azt is, hogy hosszasan uralkodtak. Bizonyos, pontosan meg nem határozott időtartam után *Abhimánju* következik utánok, ki *Abhimánjupurát* (*Abhimánju-várost*) alapította.

Abban az időben a *buddhisták* (baudha) voltak hatalmasak az országban.

Huská-ban és *Kániská*-ban az éjszaki hódítókat *Kániskát* és *Huviskát* ismerték fel, kik 85—142. Kr. után uralkodtak. *Mihirakula* szintén ismeretes előttünk feliratokból, pénzekből és a kínai forrásokból. *Hiuentszan* elbeszélése szerint székvárosából *Szákala*-ból uralkodott India fölött. *Buddha* tanait kegyetlenül üldözvén, *Magadha* jámbor királya *Báládtja* ki neki előbb adót fizetett, hadat viselt ellene, legyőzi *Mihirakulát* és csak *Báládtja* anyjának kérelmére maradhat meg életben és végre még *Kásmir* királya is lesz 540. Kr. u.

A *szküthák* *száká* nevével, mely az említett *Szákálá*-ban is megvan, hoztam összefüggésbe a *székely* nevet a nemzeti hagyományoknak megfelelően Sprachwiss. Abhandl. I. kötetében, mely véleményemnek figyelembe vételét kérem.

A *húnok* nagy szerepet játszanak az százszánidák korában, örmény írók és sokat foglalkoznak velök, így *Agathangelosz*, *Bizánczi Fauszt* a 4-ik. *Gághángátváczhi* Mózes a 7-ik századból. Örmény nevek *hon-kih*, görög οἰωνοί, és egyeznek az ind történetben szereplő *húná-kkal*.

A *húná-k*, *ephtaliták*, fehér húnok betörése éjszaki Indiába az 5-ik

századba esik K. u. és a 6-ik század közepén Kr. u. ér véget. Kr. u. 420 körül egy tatár eredetű nép telepedik le az *Oxus*-nál, megveri II. Jezdegerd (438—457) és Firúz (457—484) szászánida királyokat és 465—470 körül meghódítja *Gandhárát* és a *Pendsábot*. Vezéröket a kínai források *Lae-lih*-nek nevezik. Az egész többi éjszaki India akkor a császári *gupták*-nak engedelmeskedett. *Lae-lih*-t *Szkándágupta* (480-ig Kr. u.) legyőzi, de fia *Továmáná* (490—515. körül Kr. u.) támadásait oly eredményesen újítja meg, hogy a *gupták* birodalma szétbomlik. A *Húnák* betérései 544-el Kr. u. érnek véget midőn az ind szövetséges fejedelmek *Torománá* fiának, a már föntebb említett *Mihirákulá*-nak hatalmát egy nagy döntő csatában megsemmisítik. V. ö. *Rapson*, *Indian coins* (1898), röviden ismertette Sprachwiss. Abhandl. I. kötetében.

Justi szerint már *Mithradátesz* elfoglalta a báktriai birodalom egyes részeit, de végromlását nem a párthusok, hanem a tibeti *juetsi*-k vagy *tochár*-ok okozták, kiknek a *hiungnu* török nép elől kellett legnagyobb részt lakóhelyeikről kivándorolniok. Lakóhelyeikről egy másik nomád népet a *sze*-ket kiszorították, kik aztán *Kásmir*-on át az *Indus* vidékére vándoroltak ki. A *juetsi*-k azonban Báktriába jöttek, hol idővel öt fejedelemséget alapítottak, melyek közül *Kvei-sváng* (*kusán*, örmény írónál is) középpontja Báktrá volt 135. körül Kr. e. Ez átalakulások hatásait a parthus-birodalom is megérezte, mert ebben az időben a szküthák egy csapata a *szakák*-k, a Turkisztánbeli népmozgalomtól kényszerítve, déli Drangjánába hatolnak, ott állandóan letelepesznek, az országnak a *Szákásztáná* (ma Szisztán) *Szákarszág* nevet adván. *Szákák*-k (*sze*-k) éjszaki és éjszaknyugati Indiának hegyes vidékén is uralkodtak Kr. e. 150 körül. Ez indoszkütha királyoknak párthus nevek van, II. Kadphises (30. körül Kr. u.) fia *Kanerki* (*Kaniska*) a *kusán*-ok vagy *turuskák* királya, kinek uralkodásával kezdődik 78-ban Kr. u. az ind *sáká* időszámítás.

Elmondja továbbá *Justi*, hogy V. *Báhrám* szászánida király (420—438.) uralkodása kezdetén a tatár *haitálok* (Hephthal, kínai *jetha*, *jetha-ilito*-ból rövidítve, vagy *tochárok*) királyát legyőzi és sajátkezűleg megöli. II. *Jezdegerd* (438—457.) sokat harezolt a báktriai hephthalitákkal. III. *Ormazd*-ot (547—549.) öcsese *Péröz* haddal támadja meg, s ebben a hephthaliták is segítettek. A hephthalitákkal, fehér húnokkal Bakráiában, melyek megkülönböztetendők a valódi húnoktól (kínai *hiungnu*), kik akkor a Kaukázuson túl laktak, Iránnak sok baja volt. Első hadjáratukban a perzsákat egy hamis vezető pusztá vidékekre viszi, hol elvesznek, a másodikban a király is életét veszti és a perzsák két évig adófizetőivé lesznek a hephthalitáknak. I *Chusrau* (531—579.) 557. körül legyőzte a már hanyatlásnak

induló heptáltitákat. Chusrau építi, vagy megerősíti védelmül ellenük a zárófalat Derbendnél: *álbán kapú*-nak, vagy *hún-gát*-nak is nevezik (örményül *pahak Honácsh*).

Látható ezekből, mily hatalmas ellenségei voltak Indiának, Baktriának és Perzsiának e régi időkben a török-tatár eredetű *húnok*. Rettenthetlenségüknek és vitézségüknek örököse maradt a Pannoniát elfoglaló *magyar* faj, mely főleg *ugor*, török, perzsa és kaukázusi népelemekből alakult egy nemzetté, s e hazában szláv elemekkel gyarapodva, hivatva van arra, hogy a később ide szakadó nemzetiségeket véglegesen magába olvaszsa nemcsak politikailag, hanem ethnographiailag is *egy nemzetté*. A tapasztalás bizonyítja, hogy az újabbkori nemzetalakulások nem az ős rokonság elvei szerint, hanem egy erős és hosszú időn át tartó politikai kormányzat üdvös befolyása alatt létrejött különböző népelemekbeli beolvadásokból keletkeztek. A politikai együttélés új eszmebeli és vérbeli kapcsolatokat teremt.

Dr. Patrubány Lukács.

HERMANN L. STRACK, *Das Blut im Glauben und Aberglauben der Menschheit*. 5—7. kiadás. München 1900. X. és 206 lap.

Nem lehet e könyvet meghatottság nélkül olvasni. Egy ember írta, a ki legjobb tudásával és bíráló eszének legjobb fegyvereivel vonul ki, hogy megküzdjön a babona, az álhit, a rosszakarató ráfogás, szemérmetlen rágalom ezer meg ezer démonjával. STRACK, a ki a berlini egyetemen a protestáns-keresztényen theológiának tanára, eddigi fényes munkásságával mindig a philosophia és theologia tiszta régióiban és philologiai kutatások téres mezőin mozgott; csak most, a czimben jelzett munkával, mely immár több kiadást ért, száll alá a nép alacsony köreibe, hogy megfigyelhesse a népet egy sajátságos vonását, a vérbabona erősen gyökerező hitét. Kényszerítette őt pedig e vállalkozásra az utóbbi évtizedek azon szomorú tünete, hogy a zsidókat, úgy mint a sötét középkorban, ismét azzal vádolják, hogy vallásos czélokra keresztény vért használnak. STRACK, a ki, melleleg mondva, a német protestáns missiónak a feje, korántsem a zsidó vallás szempontjából száll sikra, hanem egyesegyedül a tiszta igazság érdekében, mert bántja őt, úgy mint bánt minden igazságos embert, ha az igazság szörnyű arczulsapásával téves és ferde nézeteket csempésznek be a népnek romlatban kedélyéletébe.

Strack igen szerencsés methodust követ a maga bizonyító eljárásában. A helyett, hogy a rágalom semmis és lehetetlen voltának egyszerű kimutatására törekednék, inkább magát a rágalmat is megmagyarázza, kimutatván, hogy a vérrel mindig babonás fölfogások voltak összekötve, és most már természetében van az embereknek, hogy a maguk babonáját más emberek-

ben is feltételezzék. A zsidókat, mivel őket legkevésbé szokták ismerni, leginkább képeseknek tartják mindenféle babonás praktikára, és innen van, hogy a néplélekben szunnyadó vérbabona akkép is jelentkezik, hogy a zsidókat illetik a vérbabonából folyó embertelen cselekedetek elkövetésének rágalmaival.

A szerző maga is tudatában van annak, hogy műve nem a theologia, hanem a folklóre körébe tartozik. Biróságokat, lelkészeket és tanítókat egyaránt figyelmeztet a vérrel üzött babona fontosságára, mert e babona még napjainkban is a legkülönbözőbb módon megnyilatkozik és szörnyű büntényeknek is lehet a kútforrása. Előbb az irodalmat ismertetvén, mely alkalommal több magyar vonatkozású művet is felemlít, logikai sorrendben beszél először is az emberáldozatról, melynek egyik nyilvánulása az ú. n. vérritus és egyik alfaja az építési áldozat (Bauopfer). Itt szerettük volna a „Kőmives Kelemenné“ czimű ballada kiterjedt rokonságának felemlítését. Utalhatott volna továbbá a szerző a Berlinben levő „Märkisches Museum“-ban kiállított egy pár épületmaradványra, melyben befalazott emberi és állati csontokat vagy madártojást lehet látni, mint a hogy egy pár évvel ezelőtt magam is láttam e tárgyakat Berlinben. Arról szólva, hogy a vér az adott szónak megerősítésére szolgál, felemlíti a magyarok vérszerződését, melylyel a magyarok különben egyenes kapcsolatban állnak a szittyákkal, kikről a hellén írók ugyanazt a szokást jegyezték fel. Vérvás az eskü megerősítésére mai napig is divik egy pár afrikai törzsnél. (L. VÁMBÉRY, *Die primitive Cultur des turko-tartarischen Volkes*, 252 l. 1. j. és 286 l. V. ö. *A magyarok eredete*, 170 l.) A negyedik fejezetben, melyben arról van szó, hogy az embervér gyógyszerül használ, ismét találkozunk a magyarokkal, kikről Regino krónikája azt jegyezte fel, hogy: „mint a fáma beszéli, ők nyers húst esznek, vért isznak, gyógyszerül befalják a darabokra tépett szívét azoknak, kiket foglyul ejtettek volt“. (Közlí SCHEFFEL is, *Ekkehard*, 155. kiadás, 470. l.) Külön szakasz itten a vérrel üzött szerelmi varázs, melynek magyar változatairól l. *Ur-Quell*, 1892. 269. Érdekes, hogy azt a keresztény néphitét, melynél fogva a szent ostyában vér rejlik, melyet, ha beleszúrnak, látni is lehet — ezt a néphitét a szerző több szaktudós véleményének alapján természetzi jelenségre vezeti vissza, mert a sokáig félretett ostyán csakugyan mutatkoznak véres cseppek. Itt felemlítem, hogy zsidó néphit szerint négyszer egy évben, a napfordulatok idejében (*thekufa*), az éjjelen át szabadon hagyott ételeken és folyadékokon véreseppék szoktak mutatkozni.

A következő fejezet azon érdekes eseteket sorolja fel, a melyekben embervérrel igyekeztek a poklosságot gyógyítani. De nemcsak idegen vért, hanem önmagának vérét is használja a babonás ember gyógyító szerül: a

vér itt egyenértékű a testi folyadékok más fajtaival, az orr, a fül, a szem, a has és húgyhólyag folyadékaival, melyeket szintén orvosságnak ajánlottak a régi medicusok. Németül ennek az egész raktárnak „Dreckapotheke“ a neve; magyarul tán úgy mondhatnók, hogy büzpatika.

A következő fejezetek: 7. a kivégzettek vére; az akasztófa-kötél 8. hullák és hullarészek (koponya, halottkéz stb.); 9. állatvér; 10. emberi és állati testek hulladékai és váladékai — csak részben tartoznak a vérbabona természetéhez. A szerző itt különben idézhette volna a halottkézzel rabló cigány mondáját (Strauss, Bolgár néphit, 390. l.), valamint a német Meister Martin Hildebrand-mondát (l. W. H. Riehl, Culturgesch. Novellen, Stuttgart 1862, 337. l.). Nagyon fontos ellenben annak a kimutatásra, hogy a vérbabona büntetteknek az okozója; erednek belőle gyilkosságok, sírfelhányások, leányfertőzések, embereknek vampirsággal és boszorkánysággal való vádolása, úgyszintén vérontás rejtett kincsek felkutatására. A vérbabonának büntetté váló elfajulására, sajnos, Magyarország szolgálta a legismertebb példát Báthori Erzsébet esetében, melyet a szerző részletesen ismertet 58—60. lapon. A bűnösöknél nagyban ki van fejlődve a vérbabona, mint a szerző számos esettel kimutatja. Megfigyelték továbbá a vérbabonát az örülteknél; legsajátosabb azonban az a vérbabona, mely vallásos rajongásból származik. Csak most kezdődik a könyvnek második része, mely a kérdésnek theologiai és egyúttal actualis oldalával foglalkozik.

E második részben a szerző először is ismerteti a zsidó vallásos törvények intézkedéseit a vérevés és hullarészek használásának dolgában. Természetes, hogy e törvények a legszigorúbb módon elítélik az e nemű praktikákat, és ha a törvény intézkedése szigorúan átment volna a népéletbe, a zsidóság körében teljesen ki volna zárva minden babona. Ámde itt is az történt, hogy a törvény is más meg a népélet is más. A vérbabona a zsidóknál sem hiányzik teljesen, de megnyilatkozásának módjából világosan következik, hogy e babonák nem a zsidóság talajából fakadtak, hanem hanem máshonnan hatoltak be a zsidóság életébe, mert a zsidóságra is hatott a környezetnek babonája. Ama szigorú törvények mégis azt eredményezték, hogy a zsidó népéletben aránytalanul kevesebb nyoma lelhető a vérbabonának, mint bármely más felekezethez tartozó réprétegnél. A szerző ezután meggyőző érvekkel mutatja ki, mily absurdum az, ha a zsidókat rituális gyilkossággal vádolják, majd pedig polemizál e rágalmak szövívőivel. Sorba veszi az állítólagos rituális gyilkossági eseteket, a mely alkalommal Magyarországból három híres eset kerül tárgyalásra: a nagyszombati 1494-ben; a bazini 1529-ben és a tiszai 1882-ben; kevésbbé ismeretesek az orkutai állítólagos gyilkosság 1764-ben és a tasnádi 1791-ben. A sorba

vett mintegy 30 esetnél a szerző majdnem aktaszerűen bizonyítja be, hogy a gyilkossággal jogtalanul vádolták a zsidókat. A szerzőnek egyéb fejtegetései a rituális gyilkosság vádjának eredetéről, valamint annak királyok, fejedelmek, pápák, egyháznagyok és proselyták által történt megczafolásáról, mint tisztán történeti tárgyalás, már nem tartozik a folklóre körébe.

STRACK műve, habár aránylag kis terjedelmű, igen bő anyagot nyújt a vérbabona megismerésére, és minden oldalról megvilágítja a kérdést. Az anyag csodálatos sokasága mellett a könyv terjedelme azért maradhatott kicsinynek, mert a szerző igen világosan fejezi ki magát, jól csoportosít és átnézetesen rendez. A mellett az új kiadás igen szépen gyarapította a témához tartozó anyagot, melynek feldolgozása azonban ugyanaz maradt mint az előző kiadásokban. STRACK könyvét haszonnal fogják olvasni azon ethnographusok is, kik a népelet másnemű jelenségeivel foglalkoznak, mert a szerző fáradtságos utánjárással is megszerezte magának a népelet megismerésére szolgáló ismereteket, melyeket ép oly szabatosan ad elő, mint a hogy az adatai a legbiztosabbak és legalaposabbak. *dr. Krausz Sámuel.*

*

Az orosz néprajzi irodalom köréből. *Katanov* kazáni egyetemi tanár újabban ismertetés végett a következő műveket küldte meg társaságunk könyvtárának: 1. *Nasyrov A. K. és Poljakov A. P.*: Kazáni tatár népmesék, összehasonlítva más népek meséivel. (Сказки казанских татар и сопоставление их со сказками других народов.). Kazánj 1900.

Ebben a füzetben Abdul-Kajum Nasyrovtól a kazáni gubernium tatárjai közt gyűjtött 11 népmese van közölve. A népmeséket *Katanov* írta át, lehetőleg híven utánozva a kazáni tatár népies kiejtést. A 11 népmesét oroszra fordította és a Volga-vidék, Kaukázus és Ázsia népei hasonló meséivel *Poljakov* vetette össze. A leírt és tárgyalt 11 népmese címe szerint a következő: 1. A szegény Szalam-Turhánról s társáról, a rókáról; 2. Egy asszony együgyű fiáról; 3. Az édes és mostoha leányról, meg a boszorkányról; 4. A szegény Gül-Nazykról és a rókáról; 5. A Tirdanban élő Bajlykról, a ki meg akart gazdagodni; 6. A három testvér és a vízi szellem. 7., Az okos fiú és az együgyű anyja; 8., Az ember és a róka; 9. A medve és az ő barátja; 10. A macska és a medve; 11. A fülemüle és a fűrj.

2. *Divajev A. A.*: A szyr-darjini kerület kirgizei lakodalmi szokásairól (О свадебном ритуале киргизовь сыр-дарьинской области) Kazánj 1899. Ebben a füzetben a kirgiz fiú-gyermekek megszületésétől egész a házasság tényleges megkötéséig orosz fordításban is el van mondva, melyek a kirgiz házasságot illető szokások, énekek stb.

3. *Pantuszov N. N.*: Kirgiz közmondások. (Киргизския пословицы). Kazánj 1899. Ezeket a közmondásokat *Pantuszov N.* jegyezte fel a Szemirjeji kerületben.

4. *Katanov N.* Bibliográfiája. Ebben a füzetben föl van sorolva mind az a cikkek, a mely a déli, keleti és ázsiai Oroszország archaeológiájára, történetére, néprajzára vonatkozólag 1899. év második felében megjelent.

Néprajzi könyvészet 1899-ből.¹a) *Magyarországi.*

Aberglaube im Haushalt. Ung. Weisskirchner Volksbl. 36. sz.

Akác. Jóka ördöge az Ezeregy éjszakában. Magyar Szó. 3. sz.

Alsó-Fehér vármegye monografiája. Kiadja Alsó-Fehér vármegye közönsége. I. köt. 2. rész. Alsó-Fehér vármegye néprajza. 1. Lázár István: Alsó-Fehér vármegye magyar népe. 2. Weinrich Frigyes: Alsó-Fehér vármegye szász népe. 3. Dr. Moldován Gergely: Alsó-Fehér vármegye román népe. Nagy-Enyed, 1899. (8-r. 466—1048 l.).

Az Athenaeum Mesekönyvtára. 14. Székelyföldi mondák és mesék. Írta Benedek Elek. 15. Állatmesék. Írta Benedek Elek. Szécsy Gyula rajaival. Budapest, 1899. Athenaeum (8-r. 97, 75 l.).

Babay Kálmán. Ahasver. Dunántúli Prot. Lap. 48—51. sz.

Balassa József. A magyar zsidóság néprajzi felvétele. Izr. irod. társ. Évkönyv 15—21. l.

Balassa József. A magyar nyelvjárások keletkezése. Ism. Simonyi Zs. Magy. Kritika 13. sz.

Balló István dr. Ló-orvosságok és kuruzslások a XVI. századból. Gazdaságtört. Szemle 215. l.

Baloghy Dezső. Magyar Olymp. II. Balassagyarmat, 1899. (8-r. 123 l.).

Bäumel Fanny. A mese jogosultsága a népiskolában. Nagy-Küküllő 30., 31. szám.

Bellosits Bálint. A tanító és a néprajz. Bajai tanítóképző értes. 3—12. l.

Benedek Elek. A magyar nép multja és jelene. Ism. Márki Sándor. Magy. Kritika 13. sz. és Századok 269—272. l.

Betlehemská hra v Tajove, vo zvolenskej stolici. Slov. Pohľady 116—123. l.

Bognár Teofil. A mesék vándorlásának történetéhez. Philol. Közl. 318—323. l.

Broch, Olaf. Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn. Videnskabselskabets Skrifter Histor. filos. Klasse Nr. 1. (4-r. 104 l.).

Broch, Olaf. Aus der ungarischen Slavenwelt. Archiv. für slav. Phil. XXI. 49—61. l.

Bulc, Tivadar. A mese általában. Budapest, 1898. Ism. Katona Lajos. Ethnogr. 65—67. l.

Bünker. Das siebenbürgisch-sächsische Bauernhaus. Mitteil. d. anthr. Ges. Wien. 5. Hft.

Croner, K. Gespensterspuk und Hexen-Glaube in Kl.-Bistritz. Korresp. Bl. d. Ver. siebenb. Landesk. 3—5. sz.

Czigány-telepítés Debreczenben. Világkrónika 49. sz.

Czirbusz Géza dr. A Keleti vagy Ruthén-Kárpátokban. Turisták Lapja 13—26. l.

Elemér. A karácsonyi hét babonája. Szepesi Lapok 52. sz.

¹ Az „Ethnographia“ közleményei e jegyzékben nincsenek kimutatva.

- Ethnographische (Die) Abtheilung des ungar. Nationalmuseum. Die Donauländer 53. l.
- Floridor.* Régi háztüznézés vizkereszt napján. Egyetértés 6. sz.
- Floridor.* A magyar álarczos mulatságok történetéhez. U. o. 23. sz.
- Floridor.* A magyar divat történetéhez U. o. 36. sz.
- Floridor.* Magyar cigányzenészek emlékezete U. o. 99. sz.
- Fuchs.* Das deutsche Haus des Zipser Oberlandes. (Mitteil. d. anthr. Ges. in Wien. Bd. 29)
- Gerő Attila.* A babona Hasznos Tanácsadó 6. sz.
- Gesta Romanorum. Ford. Haller János. Kiadta Katona Lajos. Budapest, 1899. Franklin-T. (8-r. 513 l.) 2 frt. Ism. Esztegar László. Ethnogr. 1900.
- Gödri Ferencz, ifj.* Régi és új dolgok. Székely Nemzet 43. sz. (Az erdélyi magyar vendégségről.)
- Gróh István.* A gömörmegeyi népies agyagművesség. Magyar Iparművészet 256—262. l.
- H. G.* Magyar lakodalmi szokások. Hódmezővásárhely 40. sz.
- H. S.* A táncz. Sajóvidék 2. sz.
- Hampel József.* Régi hazai ornamentikáról. Magy. Iparművészet 98—105. l.
- Hankónyi Emma.* Halottszívü királyfi. Horvát népmese. Magyar Szó 3. sz.
- Hanusz István.* Népköltés a Magyarföld geológiájában. Kecskemét 44—47. sz.
- Hanusz István.* Hazai földrajzi népregék. Földr. Közlem. 7—15. l.
- Haralyi.* Heves-Tiszavidéki házasság. (Ethnográfiai leírás.) Szépirod. Kert 14. s köv. sz.
- Herman Ottó.* A magyar ösfoglalkozások köréből. Budapest, 1899. Lampel R. (8-r. 46 l.) 50 kr.
- Herrmann Antal dr.* Tájékoztató a néprajzi gyűjtés dolgában. Erd. Múz. 119. l.
- Holzmann Ignác.* Bácsi szekeresek. Bács-Bodrogh. vm. tört. társ. Évkönyve 127—129. l.
- Hollós L.* Népies gombanevek. Term. Tud. Közl. 355. füz.
- Horger Antal.* Csángó népmese. Mesélte Fejér György. Brassói Lapok 14. sz. — Mesélte Veress István. U. o. 261. sz.
- Huszka József.* Magyar ornamentika. Ism. Erd. Múz. 121. l. — l. Magy. Iparművészet 28—30. l. — S. Ethnogr. 126—129. l.
- Huszka József.* A régi hazai ornamentika. Magy. Iparművészet 149—157. l. — Hampel J. válasza. U. o. 217. l.
- Kállay, Vilma.* Bosniens Frauenwelt. Die Donauländer 2. sz.
- Katona Lajos.* A magyar mythologia irodalma. I. füzet. Budapest, 1899. (8-r. 35 l.)
- Katona Lajos.* Az „alphabetum narrationum“ budapesti kivonata. Philol. Közl. 680—689. l.
- Katona Lajos.* A Gesta Romanorum történeti codexeinkben. Philol. Közl. 306—318. l.
- Katona Lajos.* Gesta Romanorum.
- Kelemen Lajos.* Két férfi ruházat kép a XVII. századból. Erd. Múz. 253. l.
- Kiss Endre.* Borszék regéje. (A szarvas és pásztor) Bereg 16. sz.
- Klaić, A.* Povjest Hrvata l. 1899. Ism. Spicer Mavro. Die Donauländer 160—162. l.

- Klímó, M.* Contes et légendes de Hongrie. *Ism. Katona Lajos. Ethnogr.* 63—65. 1.
- Komjáthi.* Monda a bolygó zsidóról. *Nagyszomb. Hetilap* 20., 21. sz.
- Kont, Ign.* Le peuple Hongrois. *Concordia* aug. sept.
- Könyöki József.* Felvidéki paraszt csattok. *Magy. Iparművészet* 215. 1. — K—s L—ó. *Ethnogr.* 237—239. 1.
- Körösy József.* A felvidék eltótosodása. *Ism. b. j. Magyar Kritika* II. évf. 13. szám. *Ethnogr.* 237. 1.
- (Krauss, Frdr. S.)* Die Zeugung in Sitte, Brauch und Glauben der Südslaven. (*Aus „Κροκτάδις“*) *Paris, 1899. H. Welter. (12-r. S. 193—384)* 16. Mk.
- Krenedits Ferencz.* Újévi babonák. *Vasárn. Ujs.* 1. sz.
- Kropf Lajos.* Az erdélyi szászok eredetéről. *Századok* 725. 1.
- Kropf Lajos.* Az erdélyi oláhok eredetéről. *U. o.* 624—627. 1.
- Kúnos, Ignaz.* Das Fest der Hedva-Vertheilung in Ada-Kale. *Die Donauländer* 35—45. 1.
- Lampérth Géza.* Régi farsangok. *Vasárn. Ujs.* 4. sz.
- Laufenauer Károly.* A mult századi boszorkányperek Hódmezővásárhelyt. (*Kivonat.*) *Akad. Értes.* 25—29. 1
- Lengyel Const Mihály.* Ruthénekről. *Monografikus karczolat.* *Ungvár, 1899.*
- Lévai M.* (8-r. 111 l.) 1 frt.
- Lengyel C. M.* Ruthénekről. *Sztavna község multja.* *Ungvár, 1898.* — *Ism. r. Ethnogr.* 241. 1.
- Lévay Mihály.* Karácsonyi népszokások. *Budap. Napló* 355. sz.
- Márki Sándor.* A longobardok hazánkban. *Erd. Múz.* 276., 348., 433. 1.
- Maros Bódog.* Valódi és hamis népzene. *Zalai Közl.* 39. sz.
- Marton József.* Karácsonyi népszokások. *Nagyszomb. Hetilap* 2. sz.
- Matunák Mihály.* Czigányok a magyar zene történelmében. *Korpona és vid. 5. s köv. sz.*
- Merza Gyula.* Az örmény ritus. *Arménia* 336—341. 1.
- Milhoffer Sándor.* Népies időjóslás. *Ujvidék* 3. sz.
- Móka bácsi (Halász Ignác).* Legszebb magyar mesék. II. sorozat. *Budapest, Lampel R.* (8-r. 313 l.) 2 frt 40 kr.
- Moldován Gergely dr.* A románság balkáni eredetéhez. *Erd. Múz.* 61—72. 1.
- Moldován Gergely dr.* Alsó-Fehér vármegye román népe. *Néprajzi tanulmány.* *Nagyenyed, 1899.* (8-r. 328 l.) 3 frt.
- Munkácsi, Dr. Bernhard.* Die Anfänge der ungarisch-slavischen ethnischen Berührung. *Die Donauländer* 249., 329., 409. 1.
- Neujahrswünsche und Neujahrsgeschenke.* *Ung.-Weisskirch Volksbl.* 53. sz.
- Osváth Elemér.* A népköltészet. *Szatmárnémeti ref. főgymn. ért.* 17—33. 1.
- Österreichisch-Ungarische (Die) Monarchie in Wort und Bild.* 315—327 Heft. *Wien 1899. A. Hölder. (4-r.) á 30 kr.*
- Osztrák-magyar (Az) monarchia írásban és képen.* *Budapest, 1899. Államnyomda (4-r.), Egy füzet 30 kr. Magyarország VI. köt. 1—8. füz. — Bosznia és Hercegovina I. füz.*
- Patrúány Lukács dr.* Az ősmagyarok örményországban. *Arménia* 232. 1.
- Perényi Adolf.* A magyar nép elmességéről, néphumorról. *Délmagyar. Közl.* 19 szám.

Pongrácz Sándor. Tibet-magyar nyelvtanulmányok. Budapest, 1897. — Ism. Munkácsy B. Ethnogr. 55—61. l.

Pongrácz S. Turáni nyelv- és néptanulmányok. Budapest, 1898. — Ism. Munkácsi B. U. o. 55—61. l.

Purjesz Lajos. Néhány vonás népünk jelleméről a népdal alapján. Komárom-megy. Ért. 44. sz.

Rácz Miklós. Régi írók Erdélyről és népeiről. M. Állam 187. sz.

Régi tánczok. Vasárn. Ujs. 8. sz.

Reteganul, Joan Pop. Românil in sat și ôste, apreciat din cantecele lui poporale. Gherla, 1899. A Todoran. (16-r. 96 l.)

Reteganul, Joan Pop. Trandafir și Viorele. Poesiî poporale culese și ordinate. Edit. III. Gherla, 1899. Todoran. (8-r. 143 l.)

Ripley. Anthropologiai tanulmány zsidókról. Zsidó Híradó 35. sz.

Schullerus, Pauline. Sächsische Volksmärchen aus Alzen. Korresp. Bl. d. Ver. siebenb. Landesk. 1. sz.

Schumacher, Alex. Slovakiske Folkebroderier. Tidsskr. f. Kunstindustri 1899.

Schuhmacher, A. Slovakisk Folketro. Frem. 1899.

Sebestyén Gyula dr. Az avar-székely kapcsolat emlékei. Budapest, 1899.

Ranschburg G. (8-r. 47 l.) 50 kr.

Sebestyén Gyula dr. Az avar-székely kapcsolat pere. Erd. Múz. 515., 574. l.

Scemayer, V. Glücksei aus Ungarn. Globus 75. Bd. 232. l.

Simonyi Zsigmond. Ruhadivatok emléke. P. Napló 1. sz.

Smičiklas, Tade. Cultus- und Culturanfänge der Croaten. Die Donauländer 169—189. l.

Somlyai Lajos. Lakodalmi szokások az Alföldön. Szarvasi Lapok 50. sz.

Spicer, Mavro. Croatische Cultur. Die Donauländer 2. füz.

Strausz, A. Die Donauländer. I. 1., 2. — Ism. M. B. Ethnogr. 62. l. — A 3—5. füzetet ism. i. U. o. 242 l.

(sz. gy.) A vásárhelyi boszorkányperek. Hódmezővásárhely 58. sz.

Szúdeczky Lajos dr. Régi erdélyi lakodalmakról. Erd. Múz. 617—633. l.

Szendrei János dr. Régi magyar esattok és ruhakapcsok. Magy. Iparművészet 250. l.

Szilágyi Gyula ifj. Damián Ilona boszorkánypere. Hódmezővásárhely 59. sz.

Szinte Gábor. Petrozsény és vidéke. Szépirod. Kert 20., 21. sz.

Szombathy Kálmán. A magyar nép időjósága. Nyirvidék 40. sz.

T. J. Kistengräber im Burzenlande Korresp. Bl. d. Ver. siebenb. Landeskunde 3. sz.

Takáts Sándor. A bánáti bálók a mult században. Bud. Hirlap 47. sz.

Temesváry Rezső dr. Előítételek, népszokások és babonák a szülészet körében Magyarországon. Budapest, 1899. (8-r. 120 l.) 1 frt. — Ism. dr. Juba Adolf Magy. Kritika 17. sz. — e. l. Ethnogr. 239 l.

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

(Folyt. köv.)

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1900. április 18-án d. u. 5 órakor az Akadémia üléstermében tartott felolvasó és rendes vál. üléséről.

Jelen voltak: *Munkácsi* Bernát dr. alelnök elnöklete alatt: *Sebestyén* Gyula dr. főtítkár, *Feichtinger* Győző pénztáros, *Bátky* Zsigmond könyvtáros, *Baróti* Lajos dr., *Erdélyi* Pál dr., *Gönczi* Ferencz, *Huszka* József. *Jankó* János dr., *Katona* Lajos dr., *Krausz* Sámuel dr., *Kúnos* Ignác dr., *Kurcz* Sámuel, *Mader* Béla, *Melich* János dr., *Patrubány* Lukács dr., *Semayer* Vilibáld dr. és *Vikár* Béla vál. tagok.

Elnök a felolvasó ülést megnyitja.

Katona Lajos dr. felolvasta értekezését „A remete és angyal“ czimmel. Utána *Semayer* Vilibáld dr. 120 tárgy bemutatása kapcsán ismertette *Biró* Lajos új-guineai néprajzi gyűjteményét. Végül *Sebestyén* Gyula dr. mutatta be *Atovich* Ferencznek „Zoborvidéki szentivánnapi tűzrakó szokások“ czimű gyűjteményét.

A felolvasó ülést zárt választmányi ülés követte.

1. A jegyzőkönyv hitelesítésére elnök *Patrubány* Lukács és *Gönczi* Ferencz vál. tagokat kérte fel.

2. Az előző ülés jegyzőkönyve hitelesítettik.

3. *Főtítkár* jelenti a) hogy a Münchenből érkezett 1000 frtos adomány névtelen küldőjének két előkelő müncheni napi lapban nyilvánosan mondott köszönetet az Elnökség. — b) hogy a párisi nemzetközi világkiállítás alkalmából rendezendő kongresszusok lajtsromát a m. kir. kiállítási kormánybiztos áttette. Az elnökség gondoskodik, hogy a vallástörténelmi kongresszus jelentkező lapján kívül a néprajzi és fotkloristikai kongresszusoké is rendelkezésre álljanak. — c) *Katanov* N. kasani egyet. tanár 5 drból álló könyv- és képgyűjteményt ajándékozott a társaságnak. — d) Jelenti továbbá, hogy *Pápai* Károly Anthropológiájának kérdése az előző ülésről elhalasztatott és jelenleg tárgyalandó. *Munkácsi* Bernát dr., *Jankó* János dr., *Erdélyi* Pál dr. és főtítkár felszólalásai után határozatba ment, hogy *Pápai* kéziratának és fényképgyűjteményének állandó becsesel bíró részeit az Ethnographiában kiadja a Társaság és a kiadás előkészítésére *Jankó* János drt és *Semayer* Vilibáld drt kérte fel. — e) Kéri a Társaságot, hogy *Tialios* György vál. tag halála felett érzett részvétének jegyzőkönyvben adjon kifejezést. Választmány ez értelemben határoz.

4. Pénztáros jelenti, hogy 1900. márcz. 31-én volt bevétel 4626'19 K., kiadás 4211 17 K., rendelkezésre áll 415'02 K.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

K. m. f. *Munkácsi* Bernát dr. elnök. Jegyezte *Sebestyén* Gyula dr. főtítkár. Hitelesítik *Patrubány* Lukács dr. és *Gönczi* Ferencz.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XI. évf.

1900. június

6. szám.

A MAGYAR HALÁSZAT EREDETE.

Feszült várakozással várjuk a *Zichy Jenő gróf* úr harmadik ázsiai útjáról szóló munkálatokat, melyeknél a nemes gróf páratlan bőkezűségéből az összegyűjtött soknemű tudományos anyagnak olyan terjedelmes és kimerítő feldolgozása van tervezve, hogy nemcsak a mi kis méretekhez szokott és sok kérdésben hézagos tudományosságunkban, de a világirodalomban is eseményszámba megy s a küszöbön levő XX. századot, európai életünk második évezredét a magyarság kulturális tevékenységének olyan alkotásával nyitja meg, mely a nemes grófnak is, munkatársainak is örök dicsőségül fog szolgálni.

Jól emlékezünk még azon meleg szavakra, melyekkel a gróf úr első és második útjáról szóló két kötetes nagy munkát méltányolta a német tudományosság büszkesége, *Virchow* Rudolf, a berlini anthropologiai, ethnologiai és őstörténeti társaság folyóiratában, a *Zeitschrift für Ethnologie*-ban (1897. évf. 172. 1.). Ha egy *Virchow* már ezt is érdemesnek tartotta arra, hogy a XIX. század kimagasló munkálatai közé sorolja: azt hiszem, nem érhet az a vád, hogy az újabb utazás jelentősége felől föntebbi nyilatkozatommal túlzásba ragadtattam. A harmadik út tudományos eredményeinek feldolgozása nemcsak terjedelemre nézve fogja fölülmulni a két első útról szóló munkát, hanem tudományos súlya is sokkal nagyobbnak ígérkezik. Végre is az 1895—96-iki kaukázusi és bokharai útról szóló munkát nem azok a szakférfiak végezték, a kik a gróf úr útítársai voltak, hanem olyanok, a kiknek közvetlen észleletek hiányában irodalmi segédeszközöket kellett felhasználni arra, hogy az összegyűjtött ethnographiai és

¹ „Immerhin kann man schon jetzt sagen, dass das Prachtwerk des Grafen *Zichy* unter den Arbeiten dieses Jahrhunderts einen hervorragenden Platz behaupten wird.“

régészeti anyagnak megadják azt a tudományos háttérrel, a mi nélkül munkájuk egyszerű leíró lajstrom lett volna. De akármilyen pontossággal és lelkiismeretességgel jártak is el a rendelkezésükre álló anyag feldolgozásában: irodalmi segédeszközök nem pótolhatták azt, a mit a gróf úr által kitűzött tudományos feladatok megoldására a személyes tapasztalatok nyujthattak volna. Most a helyzet sokkal kedvezőbbnek ígérkezik. Maguk a gróf úr utitársai, saját észleleteik alapján fogják feldolgozni azokat a régészeti, nyelvészeti, folkloristikai, ethnographiai, anthropologiai és természetrajzi kérdéseket, melyekre a harmadik utazás eredményének nyolcz kötetből álló nagy gyűjteménye lesz hivatva felelni s hogy mily gazdag és becses tudományos anyag van feldolgozás alatt, arról tanuskodik a nagy gyűjteményes munka nem régiben megjelent első kötete, mely *gróf Zichy Jenőnek* a maga elé tűzött tudományos programját s az utazás lefolyását összefoglaló előleges beszámolóján kívül *dr. Jankó János* „*A magyar halászat eredete*“ czimű nagy munkájából áll.¹

A halászatot, mint a magyar nép egyik ősfoglalkozását, *Herman Ottó* át- meg átbúvárolta, különböző módjait leírta, eszközeit összegyűjtötte, úgy hogy *Jankónak* itt már alig volt végezni valója. Nem mondom, hogy egy-egy vidék népies halászatának részletes leírásánál is fölöslegessé tett volna *Herman Ottó* minden további kutatást: de az ilyen részletek azon az általános ethnographiai képen, a hogy azt *Herman Ottó* a magyar népies halászat különböző elemeiből összeállította, nem változtatnak. Más kérdés, hogy népies halászatunk különböző ősi elemei közt mi a tulajdonképeni ősmagyar s mi tartozik a belénk olvadt másfajta népelemek ősi hagyatékához? Mert hogy a történelem előtti időknek a magyar halászoknál ma is meglevő maradványai egész összeségükben egyúttal ősmagyar eredetűek is volnának: ezt egy olyan népnél, minő a magyarság, mely legalább is kétezer év óta keletkezése színhelyétől mind távolabb és távolabb, a rokonfajta népek környezetéből merőben idegen népek közé szorult s életviszonyai ezen idő alatt teljesen átalakult, mondom, egy ilyen népnél alig tehetni fel. A mai magyar halászat olyan ősi eszközei, melyeknek

¹ *Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása*. I. kötet. A magyar halászat eredete. Írta *dr. Jankó János*, a M. N. Múzeum néprajzi osztályának vezető-öre. *Zichy Jenő* gróf előleges beszámolójával. 565 ábrával. Budapest és Lipcse (1900.). *Hornýánszky Viktor* és *Karl W. Hiersemann*. 4 számozatlan levél. 72 + 634 lap. Két részben, magyar és német hasábos szöveggel. Előállította *Hornýánszky Viktor* es. és kir. udvari könyvnyomdája.

analogiáit *Herman Ottó* a tiszavidéki kőkori halászok egykori telepeinek régészeti leletei közt ismerte föl, kétségkívül elválasztandók az ősi eszközök azon csoportjától, melyek a velünk rokonfajta népeknél is megvannak. Nyelvészetiileg ezt a különválasztást a *Herman Ottó* által összeállított magyar halászati szótár alapján már *Munkácsi Bernát* megtette, ez azonban csak megkönnyítette, de meg nem oldotta azt a feladatot, mely a magyar halászat eredetének kérdésénél az ethnographusra vár. Az eszközök nemzedékről-nemzedékre szállt hagyományos idoma ép oly fontos tanúságokat szolgáltat, mint a nyelvi összehasonlítás s ép azért szükséges a tárgyi összehasonlítás is. A kétféle eljárás kiegészíti egymást, de egyik sem pótolja a másiból levonható tanúságokat.

Dr. Jankó János, a mikor *gróf Zichy Jenő* harmadik ázsiai expedíciójában részt vett, egyik feladatul azt tűzte ki, hogy részint a velünk legközelebbi rokonságban levő népek halászatának személyes tapasztalatok által történő tanulmányozásával, részint a nálunk merőben ismeretlen s ezen a téren rendkívül gazdag orosz irodalom felhasználásával megoldja őstörténelmünk ezen nagyfontosságú kérdését.

A választ megadja az a nagy munka, mely a *gróf Zichy Jenő* harmadik útjáról szóló gyűjtemény első köteteként látott napvilágot. Az elfogulatlan kritika csak elismeréssel szólhat e nagy műről, ha talán nem is osztja mindenben *Jankó János* nézeteit és szívesebben látna kevesebb polemikus élt *Herman Ottó* alapvető munkája egyes tételeinek taglalásában.

Jankó két rokon nép halászatát tanulmányozta át egész pontosan, ú. m. a finneket és az osztyákok halászatát s ezt vette az összehasonlítás alapjául, a mikor kereste, hogy köztük és a magyar halászat közt mik a közös elemek az eljárási módban és az eszközökben. Darabról-darabra átvizsgálja a magyar halászat egész szerszám készletét s kiválasztja belőle azt, a mi a legősibb hagyatékhhoz tartozik, a többinél pedig kimutatja, milyen népségtől s mely vidékről jutottak a magyarsághoz.

A végeredmény, a mire *Jankó* jutott ezzel az eljárással, meglepő. A finn-ugorság közös hagyatékának csupán a *rekesztő* és *horgos halászat* tekinthető; amannak ősi szerszáma a nádfalakból készült, iszapba vert s egyik helyről a másikra át nem helyezhető *vejsze*, emezé pedig a fából készült *lábóhorog*. Vagyis a finn-ugor ősnépnél

a halászat a maga szegényes eszközeivel csak másodrendű foglalkozás volt, az igazi ősi életmódnak a vadászat tekintendő.

Ez a véggövetkeztetés azonban csak azért látszik meglepőnek, mert a kezdetleges életviszonyok közt levő finn-ugor népek mai foglalkozás módját, a melynél a vadászatnak és halászatnak egyforma szerepe van, minden további gondolkodás nélkül visszavezettük a finnugorság legősibb korába is. Pedig az emberiség fejlődése azt tanúsítja, hogy a primitív népek életmódja rendkívül egyoldalú, vagy húsevők, vagy mint ilyenek, vadászok s később pásztorok, vagy kagyló- és csigaevők s további fejlődési fokon halászok, vagy pedig, főleg a forró égöv alatt, mag- és gyümölcssevők, a kiből fejlődtek a legelső földmivelők. A braziliai tapuja- vagy botokud-népcsoport sohasem volt halász, mindig nomád vadász, ellenben a tupi- és karib-csoport eredetileg tiszta halevő volt. Az északamerikai indiánok jobbára vadászok, a dakoták kizárólag azok, az irokézeknél is a vadászat volt a főéletmód, a halászat mellékes, az algonkinok (csippedájok, delavarok, mohikánok, ottavák stb.), bár vizek körül, a nagy tavaknál laktak, inkább vadászok, mint halászok; e vadász-népekkel szemben kizárólag halászok a legszélsőbb északnyugoti indián törzsek, a tlinkitek, haidahok és nutkák. Vadászok a ceyloni veddák, ellenben az andamani minkopik halászok. Az ausztráliai bennszülöttek is vagy vadászok, vagy halászok, a két életfoglalkozás együtt már ritkábban fordul elő.

Kétségtől természetesen okok idézték elő, hogy az emberiség gyermekkorában egyik népből húsevő, a másiktól halevő, a harmadiktól magevő lett, de a mikor már egyszer kifejlődött ez a különbség, a húsevő megmaradt vadásznak s ha megritkult is valahol a vad, nem a vizek mellé huzódott, hogy halat és kagylót fogjon, hanem más vidéket keresett, hol ismét megtalálta azt a vadat, a mire szüksége volt. Nyugat-Európa negyedkori mammut-, vadló- és iramszavas-vadászai a mammuttal, vadlóval és iramszarvassal együtt vonultak Áfrikába, Szibériába és Amerikába, Közép-Ázsiába, meg Észak-Európába, de megmaradtak vadászoknak s ha igaz az anthropologusoknak az a mind szélesebb körben terjedő állítása, hogy a sárgás-barna, hosszú fejű, steatopyg és longinymph délafrikai (hottentotta-busmann) rassz valamikor, a negyedkornak az utolsó jégkorszakot megelőző ú. n. interglacialis szakában egész Franciaországig nyult fel s viszont, hogy Amerika legrégebbi népelemét, a szintén sárgásbarna s hosszúfejű botokud-tapuja-tehuelce népséget Európából kapta a negyedkorban :

akkor a busmannokban és botokudokban egész napjainkig vadászok maradtak az egykori európai mammut-vadászoknak az ivadékai.¹

Hogy valamely primitív népfajnál mind a két ősi életfoglalkozás, a vadászat is, a halászat is gyakorlatban legyen: annak végső okát minden valószínűség szerint egy hűsevő, meg egy halevő népnek az egymásba olvadásával magyarázhatjuk. A finn-ugor ősnépnél is valamely halevő népséggel való keveredés idézte elő a halászat kifejlődését.

Mert a turánság a maga egészében sohasem volt halász, hanem kezdetleges fejlődési fokon lóhűsevő vadász s később baromfitartó pásztor. A lóvadászok a negyedkor solutrei szakában, a mikor Európa éghajlata a nedves melegből száraz hideggé kezdett válni s a sivatag öve Közép-Európán át az Atlanti-oczeánig terjedt, nyugot felé egész Franciaországig előre nyomultak. A jégkorszak tartama alatt azonban a vadló mindinkább a közép- és belső-ázsiai pusztaságra húzódott vissza s a vadlóval a lovas vadászok is eltűntek Európából, Közép- és Belső-Ázsiában folytatván tovább ősi életmódjukat, melyben csak annyi változás történt, hogy a vadlovat lassanként megszelidítették s a ló helyett egyéb állatokra, szarvasra, bölényre, vad tulokra, vadkanra is vadásztak. A lóhús-evéssel azonban később sem hagytak fel s mivel ez a szokás kiváltkép a turánokat jellemzi, a lóhűsevés olyan mértékben, mint náluk, egyetlen egy népnél sem volt elterjedve: a negyedkori lóvadász ősnép ivadékait csakis bennük kereshetjük.

A finn-ugorság ennek a turánságnak egyik ága, melynek kiválása és alakulása, ha a történelem előtti időkbe esik is, mégis aránylag új dolog, a mi csakis a jelen geologiai korban történt. Nagyon természetes tehát *Jankónak* az a következtetése, a mire őt pusztán a tárgyi ethnographia vezette, de a mi további elemzéssel magától értetődő dolognak tűnik föl, hogy a finn-ugorságnak a legősibb, öröklött életmódja a vadászat volt, a halászat pedig csak később szerzett, másodrendű foglalkozás, melyre a vogul hitrege szerint Numi Tárom tanította meg.

Pedig a turán népektől megszállt területen, a sivatag kivételével mindenütt található olyan vidék, mely egy eredettől fogva halászatból

¹ M. Hoernes: Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa. Bécs. 1898. 52—56. I. A. H. Keane: Ethnology. Cambridge. 1896. — V. ö. Archiv für Anthr. XX. 1891. 118., 125., 130. I. XXI. 1892. 500. Buschan-féle Centralblatt für Anthropologie. I. 1896. 311., 336.

élő népnek alkalmas lett volna. A közép- és belső-ázsiai tengersizámba menő nagy tavak, meg a nagy folyamvölgyek, az Aral, Baikal, Balkas, Szir-Darja, Irtis, Ob, Jeniszei, Lena, Angara stb. területén ép úgy megélhettek volna kizárólag halászáttal foglalkozó ősi néptörzsek is, mint északnyugoti Amerika legszélsőbb részein. De ezen az óriási területen sehol sincsenek az ősidőkből olyan hulladékhalmsok kagylóból s halcsontokból, a mik pl. északnyugoti Európában, Skandináviában, Hátsó-Indiában, az Egyesült-Államokban, Braziliában, a Tűzföldön, Ausztráliában s az ó- és újvilág egyéb részeiben a kagyló- és halevő népeknek igen nagy régiségéről tanuskodnak.

Nyugot-Európában a jégkorszakban találjuk a halászat legrégebbi nyomait. Az ú. n. madelaine-időszak szerszámkészletei közt a vadászatnál szükséges köeszközök mellett az iramszarvascsontból készült szigonyok is előfordulnak. Az a népség tehát, mely ezen időben tanyázott földrészünk jégmentes részeiben — körülbelül olyan hőmérsékleti viszonyok közt, mint a milyen van jelenleg az északi szélesség 70"-ka alatt — már vadász és halász volt. Az eszkimók és tűzföldiek életviszonyai felelnek meg leginkább a jégkorszak alatti nyugoteurópai népség állapotának, a kik szintén vadászok is, meg halászok is és jóformán náluk kapjuk meg a magyarázatot arra, hogy a kagylókkal, csigákkal stb. táplálkozó népség hogyan kezdett kibontakozni az állati életnek abból a nyers állapotából, a mikor az ember már nem várja, hogy maga a természet szolgáltatassa kezébe a kagylót, csigát, kigyót, békát és szárazon rekedt halat, bizonyos eszközöket használ fel az élelméül szükséges állat megfogására vagy elejtésére. A félszázaddal ezelőtt kihalt taszmanokról írják, hogy halfogásra való eszközeik, hálók, szigonyaik, horgaik nem voltak, bár a tenger szolgáltatta élelmüket, a kagylót, csigát, halat stb. A természet apály alkalmával gondoskodott róluk annyira, hogy halfogó eszközök nélkül is tengődhettek, nem úgy, mint a húsevő népekről, a kik eszközök nélkül a vadállatokkal szemben nem tudtak volna boldogulni. Ezért indult ki az emberi fejlődés kezdete a vadász népektől, ezek készítették a legelső eszközöket s az ő eszközeik szolgáltatták a mintát a halfogás legkezdetlegesebb szerszámaihoz is. A vadász hajító dárdájából alakult a szigony, mely minden kezdetleges halásznép készletében feltalálható, ezzel ejtik el az eszkimók és tűzföldiek a fókát és delfint, ezt használta a madelaine-korszak idejebeli negyedkori európai ember is.

A negyedkori őshalász népség nem pusztult ki Európából. Ha

talán egyik része az iramszarvassal északibb vidékekre szorult is, a másik, a kevésbé nomád hajlamú rész, bár átalakulva, megmaradt az Atlanti-oczeán mellékén, a jelen geológiai korszak kezdetéig, meg azután is s a mikor szállásai körül Dániában a konyhahulladékból azok a nagy halmok összegyülemlettek, melyek kjökkenmödding név alatt ismeretesek és ezer meg ezer feltört osztriga- s más kagylóhéjból, hering-, tőkehal- s angolna-, siket fajd-, rucza-, lúd-, éneklő hattyú-, meg alka-, aztán gimsszarvas-, öz-, vaddisznó-, bölény- és más állatcsontokból állnak, már nemcsak vadász és halász volt, hanem a hajózáshoz is értett. Házi állatai azonban, talán az egy kutyán kívül ekkor még nem voltak, sem a föld megművelését nem ismerte.

Innen, Dánia és a Balt-tenger vidéke felől indult meg kelet felé annak a halász népnek a terjeszkedése, mely a neolithkor végső szakában, ezelőtt valami négy évezreddel Közép-Ázsiában találkozott össze a belső-ázsiai lóhúsevő vadászok nyugoti áramlatával. A két elem keveredéséből állt elő a finn-ugorság s e keveredés következtében lettek a lovas vadászok egyúttal halászkká is.

De még a történeti korszak elején is voltak olyan finn-ugor néptörzsek, melyeknek életmódja csupán vadászat volt. Ilyenekül tekinthetők a közép- és felsővolgai erdőségekben tanyázó budinok, a kikről azt írja *Herodotus*, hogy nomádok s vidra-, hód- és jávorszarvas fogásából élnek (IV. 109.). A tőlük keletre elterülő pusztaságon, a honnan a Lykos, Oaros, Tanais és Syrgis folyamok törtek a Maeotis (és Káspitenger) felé, tehát nyilván a mai keletoroszországi pusztaságon, a Közép-Volga (Oaros) és Jajk vidékén, nagy területen lakott *Herodotus* idejében a thysszageták, vagy mint mások nevezik őket, a thysmaták, thyrageták népes nemzete — alighanem a népvándorlási avar-kozár tarniak törzs ősei, a kik *Herodotus* szerint szintén vadászok voltak (IV. 22.), valamint a velük egy vidéken s tőlük keletre, körülbelül a mai kirgiz pusztaság északnyugoti részében tanyázó jyrkák is, a kik minden valószínűség szerint a magyarok ősei voltak. *Tacitus* a fenneket, vagyis a mai lappokat mondja vadászoknak; ¹ a halászat ma sincs náluk általánosan elterjedve, hanem vannak iramszarvastartó, meg halászó lappok.

Herodotus korában a finn-ugorsághoz számítható népségek közül csupán a masszagetákról vagy maszkutokról, a thysszageták és jyrkák

¹ Fennis mira feritas, foeda paupertas; non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus: solae in sagittis opes, quas inopia ferri ossibus asperant, idemque venatus viros pariter ac feminas alit. (Germania, Cap. 46.)

délkeleti és déli szomszédairól és törzsrokonairól tudjuk, hogy baromtartás mellett halászzattal is foglalkoztak. A masszageták a Káspitól keletre elterülő végtelen pusztaság nagy részét foglalták el egész a mai Kuldsa és Kasgar vidékén tanyázó isszedonokig. Délfelé a Káspi- és Aral-tóig, meg az Araxes folyamig (Jaxartes, vagyis a mai Szirdarja) nyúltak le. Róluk azt írja Herodotus, hogy házi állatokból és halakból élnek, melyeket az Araxes folyam bőven szolgáltat. (I. 201—202., 204., 216.)

A masszageták és thysszageták, meg a jyrkák tekinthetők a vogul-osztyákokból és magyarokból álló ugor népcsoport ókori képviselőinek, a kik az Altaitól nyugotra elterülő óriási középpázsiai pusztaságot körülbelül az Ob és Irtis forrásvidékétől az Uralig és Középvolgáig s délfelé a Jaxartesig és Uralig széltiben elfoglalták. Mint *Herodotusból* látjuk, a Kr. e. évezred dereka táján e népség életviszonyaiban a későbbi fejlődésnek és visszaesésnek minden alapföltétele megvolt. Voltak egyszerű vadásztörzsek, mint a thysszageták, a kiknek észak felé szorított töredékéből alakult a mai vogul nép. A jyrkák, a magyarság alaptörzse, már lovas vadászok voltak. A pusztaság délibb részein tanyázó s masszageta név alatt egybefoglalt törzsek, a kik — ha nyelv szerint ekkor még inkább vogul-osztyák-, mint magyarféle népségnek tekinthetők is — nagy tömegükben mégis a jyrkák, az ugorok vagyis a magyarság alkatrészeivé váltak, már pásztorkodó nomádok voltak, a vizek mentén pedig halászzattal foglalkoztak.

Ebben a korszakban már nagyon kibővült a magyar-ugor halászat. Sokkal fejlettebb lett a rekesztés módja. A *vejsze*-nek három változata is fejlődött, a legősibb alak, módosulva bár, a „magyar vejszeben“ maradt fenn s ehhez járult az ú. n. „beregi“ és „rácz vejsze“. Ezenkívül használatba jött az egyik helyről máshova áthelyezhető *varsa*, melynek ősi formája a „boeskor varsa“. A varsával együtt lép föl a kőből és fából készült *cezége*, melynek kapujában helyezték el a varsát. A rekesztő halászzattal van rokonságban az állító halászat, melynek az osztyákoknál is meglevő szerszáma a *métháló*. Úgy látszik, a délkelet felől, Kambodsából terjeszkedő ősi halásznép¹ volt a kerítő halászat tanító mestere; tőlük kerülhetett hozzánk még a masszageta-

¹ A kambodsai kagylóhalmokat Cartailhac kutatta át. Ezek hasonlók a dán kjökkenmöddingekhez, csak hogy nemcsak kőszerszámok vannak bennük, hanem a kőszerszámokkal telt réteg fölött rendszeren egy másik réteg is következik, melyekben bronz tárgyak vannak. (V. ö. Archiv für Anthropologie, XXI. 1892. 481.)

korszakban, a *gyalom*, melynek neve megvan a voguloknál és osztyákoknál is, a törököknél is, de — a mi fontos — megvan a tibeti nyelvben is; a magyar gyalom alakja különben a volgavidékivel egyezik. Ugyancsak e népségnek tulajdonítható a *vető* (kerek, rokolya és pendel) *háló*, mely megvan Hátsó-Indiában, Malakkában, Khinában, Indiában; a magyarsághoz Perzsia felől jutott, a törökséghez, a mikor még Belső-Ázsiában tanyázott, nem jutott el. Az emelő halászatot, a *szákot* vagy *merettyüt* szintén még Közép-Ázsiában ismerte meg a magyarság; a bodrogi szákolás az Aral-mellékinek a mása. A szigonyozást Jankó János török eredetűnek tartja; a háromágú szigony szerinte az Altaji vidékéről indult ki; mindenesetre ősi szerszám, sőt véleményem szerint a legősibb s ha az altajvidéki vasszigony a törököktől jutott is hozzánk, maga a szigonyozás a magyarság halászatának már korábbi szakában is használatban lehetett s a török eredetű vasszigony csak felváltotta a régebbi csontszigonyt.

Ezekben foglalhatók össze *Jankó* műve nyomán a magyarság ősi halászatának módjai és szerszámjai, a melyeket még alakulásának ősi színhelyén, az Araltól és Szir-Darjától északra elterülő pusztaság folyóinak mellékén használt. E területről a Kr. u. első évezred folyamán szorította ki a törökség, mindinkább nyugot felé nyomva, hol a halászatnak újabb és újabb módjaival ismerkedett meg részint a fekete-tengermelléki görög gyarmatosok, részint a dnyepervidéki szlávok útján.

Mai hazájába tehát már igen fejlett halászati ismeretekkel jött, melyeknek az életviszonyok kibővülése mellett is nagy jelentősége volt háztartásában.

Herman Ottó elévülhetlen érdeme marad, hogy a magyar halászat ősi elemeit megismertük, de nem csekélyebb érdeme van *Jankónak* is, hogy ezen elemek különböző eredetét kimutatta s fogalmat nyújtott nekünk arról, hogy a magyar nép egyik ősi foglalkozása idők folyamán mikép s történelmi életének melyik szakában bővült újabb és újabb elemekkel.

Nagy Géza.

ŐSTÖRTÉNELMI TARLÓZÁS.

(Befejező közlemény.)

Nagy Géza földrajzára, lényegében, nem sok megjegyezni valóm van. Csupán arra kívánom figyelmeztetni, hogy Babylon őskori topográfiáját ne képzelje olyannak, a milyennek most mutatkozik.

Az Eufrat-Tigrisköz talaja, föl Bagdadig, merő alluvium. Volt egy idő ennél fogva, midőn a tenger egészen odáig fölnyult, keleti partját a Dzsebel Hamrin, alább pedig az ennek folytatásául tekinthető az a szintén mészkőből álló s mintegy 200 kilométer hosszú dombsor képezvén, a mely a Kercha déli partjától kiindulva, Bender-Dilem táján hajlik le a Perzsaöbölhez. Ezt a tenger-árt a Tigris és Eufrat, meg a Keletről jövő Kercha, Karun, Dzserrahi és Zohre hordalékai, lerakódása szorították, sőt szorítják folyvást alább és alább. Az Ezeregy éj tündérregéinek Bagdad után leggyakrabban emlegetett fényes városát *Basrát* Mohamed egyik apósa Omar, a második kalifa, Kr. u. 636-ban építette meg ugyane tenger közelében, hogy általa a perzsákat mintegy elzárolja, birodalmának pedig kereskedelmi emporiumot teremtsen s e városról a Perzsaöböl az arab íróknál „Basra-tenger“ nevet is visel. Ennek a városnak romjai, a XVII-ik században helyette épített Uj-Basra-tól délnyugot felé, ma már husz angol mértföldre esnek a tengertől. A város keletkezése óta lefolyt mintegy 1260 év alatt tehát ugyanennyivel, vagyis minden 60 évben egy angol mértfölddel húzódott vissza a tenger és növekedett a folyamok hordaléka által feltöltögetett északi partvidék.

Azért tartottam érdemesnek, kissé mélyebben belemenni ezekbe a részletekbe, mivel Nagy Géza ismételten hangoztatja, hogy a civilizáció legrégibb hazája Babylon déli része volt s hogy ugyanitt álltak Khaldea legrégibb és legszentebb városai, melyek közül *Eridu*-t különösen is kiemeli. — Hát Abu Sahreim, melynek romhalmái jelölik Eridu egykori helyét, ma mintegy 130 angol mértföldre esik a Satt-el-Arab torkolatától. A Basra-ra nézve nyert arányszámot itt is alkalmazva, 7800 évvel ezelőtt, Kr. e. 5900-ban, e helyet még tenger-ár borította, minélfogva a városnak valamivel később lehetett csak megépíttetnie. Csakugyan, van is némi nyoma, hogy Eridu kezdetben tengerparti város volt —, mert IV. Rawl. XV. 53. a benne levő csodafáról (giš-kin) beszélvén, fölemlíti, hogy annak lombjai a tenger fölött terjeszkedtek szét. Sőt az a körülmény, hogy a sumír ős vallás vízi istenségeinek: Nun-nak, Ea-nak, Dam-gal-nunná-nak, Nina-nak stb. a kultusza a legkésőbbi időkig ehhez a helyhez volt kötve —, szintén a város egykori tengerparti fekvése mellett bizonyít.

Sokkal korábbi alapítás volt ennél *Nipur* (ös nevén *Inlil-ki*), a mint-hogy értekezésének egy másik helyén Nagy Géza is csakugyan neki adja az elsőbbséget. Csakhogy *Nipur* nem *Dél*-en, hanem legalább is Közép-Babylonban feküdt. mintegy 180—200 kilométerrel föntebb Eridunál. S nem Délen, azaz a *Sat-el-Hai* alján. Eridu környékén. hanem itt volt a sumírság ősi fő fészke. Itt volt a *Kingi*. a hol a méd hegyeken át lehuzódó népség már akkor megtelepedett, mikor amoda alább még tenger morajlott. Dél csak később és az által emelkedett jelentőségre, hogy a betörő semiták ellen legtovább bírta kitartani a függetlenségeért és nemzetiségeért vívott küzdelmet.

Nipur ősrégiségeinek kiténtetése céljából helyesen hivatkozik Nagy Géza a *Sargon* és fia *Naramszin* építkezéseire, melyeknek maradványai a ma *Bint-el-Amir* nevet viselő s 20 méter magas romhalom középrétegét alkotják. Hanem a számtani konzekvenciát nem helyesen vonja le belőlük. Noha ugyanis elfogadja *Babylon* utolsó királyának, *Nabuna'idnak* azt az adatát, hogy előtte *Sargon* 3200 —, tehát Kr. e. mintegy 3800 — s következőképp ez előtt 5700 évvel. vagyis több mint *hatodfél* évezreddel élt —, mégis oda konkludál, hogy a *Sargon* építménye fölött elterülő 11 méter vastag romhalmaz összegyülemlésére „valami *negyedfél* ezer év kellett“. Még kevésbbé indokolt a $9\frac{1}{4}$ méter vastag alsó rétegre vont az a következtetése, hogy a *nipuri* építkezések kezdete „a *Krisztus* születését valami *hatezer* évvel megelőző korszakba vezethető vissza“. El is tekintve attól, hogy minél alantabb fekszik a törmelék, a reá gyülemlő új meg új rétegek annál inkább összetömörítik s hogy ennél fogva az aljban egy méter vastagság sokkal tetemesebb időköz munkáját képviseli, mint a fölszínen ugyanolyan vastagság: ha a *Sargon* építményei fölött mutatkozó lerakodás arányát vesszük is,

$$\frac{5700 \times 9\frac{1}{4}}{11} = 4800 \text{ levén,}$$

a Kr. e. *kilenczedik* évezred közepére jutunk föl azzal az idővel, a mikor *Nipur* szűz talaján az emberi építkezés megkezdett. És ebből a *Sargon* korát előző 4800 év munkáját képviselő $9\frac{1}{4}$ méter vastag lerakodási rétegből a mi fölírás előkerült, az mind kizárólag sumír nyelven szól. S épen ezek a fölírások azok, melyekre nézve maga Nagy Géza azt a megjegyzését idézi *Delitzschnek*, hogy „... oly őseredetiék, mintha csak most kerültek volna ki a föltaláló kezéből.“ Hol vannak tehát azok a bizonyítékok, melyek a *negroidok* létezését, különösen pedig az írásnak általuk való föltalalását tanúsítják?

Nem tudom, honnan vette Nagy Géza az értekezésében ismételtelen előforduló *íjj ország* kifejezést. Azonban vagy forrása helytelen, vagy ő fogta

föl azt tévesen. Az eredeti sumír név *giš-BAN-ki* s értelme nem „íjj“, hanem „ív“ és nem „ország“, hanem „város“. Sokan, köztük Hilprecht, egynek tartják a Balich folyó mellett fekvő *Harran*-nal, a mely város még a késő arab írónál is „az iv városa“ nevet viseli; romjainak fekvéséről pedig Sachau („Reise in Syrien und Mesopotamien“) azt jegyzi föl, hogy „félhold alakot mutat“. Nagy bökkenőt képez azonban ezzel a helyazonosítással szemben egy phallus-idomu fölírásos kő, a melyet 1896-ban Noël Bardac ajándékozott a Louvre-nek, Heuzey pedig az Academie française ugyanazon évi december 11-iki ülésén ismertetett. A fölírás *Širburla* egyik nevezetes patiszi-jától, I-anna-gin-től, a Kr. e. ötödik évezred végéről származik s vonatkozik az uralkodása idejében *Sirburla* és *giš-BAN-ki* közt végbe ment határszabályozásra. Ebből első sorban az következtethető, hogy a két város egymás szomszédságában feküdt s miután *Sirburla* nézve csaknem kétségtelen, hogy egykori helyét a mai *Telloh* jelöli: *giš-BAN-ki*-nek is ugyane tájon, a *Sat-el-Hai* alján kellett állnia. — Nincs kizárva mindamellett, hogy a fölírás nem a két város, hanem a két *birodalom* közt történt határrendezést tárgyalja. Ehhez képest aztán vagy a *širburlai* birodalom nyult föl messze észak-nyugot felé, talán a *Habur-ig*; vagy pedig a harrani uralkodók terjesztették ki birodalmukat tova le az *Eufkrat-Tigris* közé.¹

Ha *giš-BAN-ki*-nek ez a *Harran*-nal való azonosítása helyes, akkor a *Kiš* név is egészen más jelentésben tűnik elő, mint a hogy a tanulmány bemutatja. *Kiš* város csakugyan volt *Babylonban*; közel *Babelhez*, tőle északkeletre, a mai *el-Oheimir* helyén. Egyik legelőbbkelő szenthelye az országnak s különösen a *Zamama*- vagy *Nindar*-kultusz fő metropolisa. Azonban — legalább abban a történelmi korban, melyet már alaposabban ismerünk — politikai vezérszerepet nem játszott. Ellenben a *šar kiššati* „a mindenség, a népseregek királya“ czim úgy *Babylon*, mint *Asszíria* királyainak, le egészen a legkésőbb korig, a legfontosabb titulusuk volt, a melynek viselése jogáért számtalan véres háborút küzdöttek egymással. És ennek a czimnek a hordása mindenkifölött *Harrannak* és vidékének a birtoklásához volt kötve.

¹ Winckler, ki az assyriológusok közt szeret mindenben külön-küllérezni, egyáltalában tagadja a *giš BAN-ki* olvasás helyességét s azt vitatja, hogy e városnév ideogrammjá *UH-ki*-nek olvasandó, maga a város pedig *Opis*-szal azonosítandó. A *Tigris* partján, fönt *Bagdadon* felül fekvő *Opis*, illetve *UPI* természetesen, még kevésbé illik bele az I-anna-gin fölírásába. Aztán *UH-ki* (*Hommel* és *Pincher* transcriptiója szerint *Rátum*) létezett ugyan, de nem volt azonos *Opis*-szal s a *Cyrus*-féle krónika tanúsága szerint a *Ni*-(*Zal*?)-zallat folyó mellett feküdt, a mely folyamot pedig nem azonosíthatjuk a *Tigrissel*, hanem a *Pinches*-féle krónika nyomán bent *Mesopotamiában*, a *Habur* vidékén kell keresnünk.

A *kiššatu* szó ideogrammjá szakasztott ugyanaz, mint a hogy a *Kiš* név a nipuri leletekben írva van, šumir jelentése pedig *ní(r)* „erő, hatalom“ is. Ennélfogva a *lugal Kiš* nem okvetetlenül csak *Kiš város* királyát jelentheti, hanem šumir egyenértékűje, sőt prototypje lehet a semita *šar kiššati*-nak.

Pár szóval érintenem kell itt végül *Szokotora* szigetét is, a melyre Nagy Géza az ő indonesiai elméletének a bizonyítékai közt szintén nagy súlyt helyez. — Ismerem én is Hommelnek ezt a vesszőparipáját. Neki sem bírom elhinni azonban, hogy ez lett volna az a *boldogok szigete*, hová Bel isten az özönvíz után Szitnapisztimet¹ elhelyezte. Szokotora messze bent az Arab-tengerben fekszik, egyaránt jó tova úgy Arabia déli aljától, mint Afrika keleti partjaitól. Sehogy sem illik reá ennélfogva a Nimrod-eposznak az a jellegzése, hogy „mocsaraktól van körülvéve“; még kevésbé Belnek az Özönvíz-legenda szerint tett az a kijelentése, hogy Szitnapisztimet és nejét „a folyamok (tehát a Tigris és Eufrat) torkolatánál“ fogja elhelyezni.

Hanem volt a šumir-semita kornak egy nem mythikus, hanem már tétéles sziget-országa: Dilmun, Nituk-ki fővárossal. Ezt a szigetet többen, köztük még Oppert is, a Perzsa-tenger délnyugoti alján levő Bahrein-öböl *Samak* szigetével azonosítják. Hogy azonban nem feketett ily messze alant: kétségtelenné teszi azt „asszir“ Sargonnak az a két adata, hogy ő Bit-lakin egészen Dilmunig alávetette s hogy továbbá, hódításainak hírét vevén, követséget és ajándékokat küldött hozzá Dilmun királya Upri, „kinek lakása 30 kaszbura van a Keleti-tengerben“. — Bit-lakin Dél-Babylonnak partvidéke volt, telve a tengerbe itt torkoló Tigris és Eufrát kiöntései által képezett mocsarakkal, lápokkal, sömlyékekkel; „Keleti-tenger“ név alatt a babyloni terminologia mindenha a Perzsa-öblöt értette; egy-egy kaszbu kakkar végre mintegy 11—12 kilométert tett: mindezek oly ismérvek, melyek mintha csak rá volnának szabva a Sat-el-Arab két ága által képzett mai *Kab* deltára s ezt úgy Szokotoránál, mint Samaknál hasonlíthatatlanul alkalmasabbá teszik arra, hogy Dilmunt — egyszersmind az ős hagyomány *boldogok szigetét* benne keressük.

S hogy Dilmun az ős korban is, jóval előbb a Nimrod-eposz semita átdolgozásánál, már szerepelt, tanuság reá az „öreg“ Sargon életlegendája, a melyben Sargon hivalkodik vele, hogy ezt a sziget-országot is meghódította. — Ugyaninnen terjedt át az anyaországba Nabu kultusza, a mely istenséget a sumirek sok ideig *dilmuni In-zag* név alatt tiszteltek. Nabu azonban egyszersmind *dingir PA* = „az íróár istene“ s az istenek tanácsá-

¹ *Jensen* legújabb megállapítása szerint *UT. napištim*. (Lásd „Keilinschriftliche Bibliothek“ VI. kötetének 228. és köv. lapjain.)

nak íródeákja, a mely funkciói míg egyrésről plausibilissé teszik azt a véleményt, hogy az írás megalkotása Dilmunból indult ki, más résről ugyanazért amellet is bizonyítanak, hogy a sziget ős lakossága szintén sumir volt.

Meg kell még emlékezmem Nagy Géza tanulmányának történelmi vonatkozásairól. Közöttük, természetesen, Berozus hagyományai játszóak a fő szerepet s az is természetes, hogy azok Onaneséből és ennek követőiből¹ szintén döntő bizonyítékokat gyúr indonesiai hypothesisének a támogatására. Miután már föntebb eléggé kifejtettem, hogy ezekről a hagyományokról mit tartok: nem térek vissza reájuk újból s békét hagyok az özönvíz előtti tíz királynak is, a kiknek habitusán szembetűnőleg észrevehető, hogy Berozus előtt az Ó-testamentom nem volt egészen ismeretlen.

Annál szivesebben konstatalom, hogy a hol a pozitiv történelem megindul, a hol már egykorú írott adatok váltják föl a hagyományt: Nagy Géza tanulmánya is ott már meglehetősen jó úton halad. Csak itt-ott észrevehető, hogy adatait nem mindig vehette első kézből és hogy egyik-másik forrása kissé zavaros.

Ilyen az, mikor elbeszéli, hogy „Kiš fejedelme *Ur-Sulpauddu* legyőzte *Lugal-Zaggiszit*, Kengi királyát; fia *Ukus* pedig, „az ijjországi főpapja“, Kengit is elfoglalta s mindent meghódított az Alsó-tengertől a Felső-tengerig“. Hozzáfüzi ehhez aztán azt a sejtelmét, hogy a történelmi *Ukus*, „az ijjországnak főpapja“, az egész Elő-Ázsia fölött uralkodó kiš-i fejedelem, alakja szolgáltatta a hagyományos történelmi emlékezet anyagát *Gisdubar* mondájához.

Nem egészen így áll a dolog. *Ur-Sulpauddunak* és *Lugal-Zaggiszinek* nem volt egymással semmi ügyük; sőt — írásjegyeik archaizmusából ítélve — jó egypár évszázad választotta el őket egymástól. *Giš.BAN*-ki patiszije *Ukus* sem volt *Ur-Sulpauddunak* a *fija*, hanem épen *Lugal-Zaggiszinek* az *apja* volt. Róla azonban ennél többet nem tudunk, minélfogva alapját vesztí minden kombináció, mely őt *Gisdubarral* (helyesen *Gilgamiš*) egybekötni akarja. Az a fölírás² is, a melyről szó van, nem tőle való, hanem fiától *Lugal-*

¹ A Berozus-monda szerint Onanesnek nem *négy*, hanem *hat* követője volt. Utána 30 szárosz mulva ugyanis *Idotion*, újabb 30 szárosz mulva *Ene-dokos*, *Eneugamos*, *Eneubolos* és *Anamenton*, tehát egyszerre négy, végre harmadik 30 szárosz eltöltével *Odakon* nevű hetedik hal-ember jelent meg és tanította a még nyers állapotban levő emberi barmokat beszédre, tudományokra, írásra, mesterségekre, földmívelésre városok, templomok építésére, a rakonzátlan folyók szabályozására stb.

² Ez a Hilprecht által („Old Babylonian Inscriptions“ Volume I. Part. II.) 87. sz. a. közölt s a nípuri leletek Sargon előtti korból való részének legbecesebb, mert leghosszabb szövegű darabját képező vázafölírás, a melyet Hilprecht, mint ugyanott elbeszéli, 64 különböző vázának 88 töredékéből állított össze.

Zaggiszitól „*Unug-ki* (Erech) királyától“, a ki benne lendületes szavakkal regéli el, hogy őt *In-lil* (és nem *Mul-lil*) a világ királyságával („nam-lugal kalam-ma“) megajándékozta; hogy ő Napkelettől Napnyugotig, az *Idigna*-nak (Tigris) és *Udkib Nun-ki*-nak (Eufkrat) Alsó-tengerétől a Felső-tengerig mindent meghódított, *Urum-ki*-t (Ur) bikakint egekig emelte, Utu isten kedvelt városát *Ud-Unug-ki*-t (Larsza) fölmagasztalta stb.

Ez a fölírás arról is nevezetes, hogy benne észlelhető a semitizmus befolyásának legelső nyoma. A fölírás III-ik hasábjának 36-ik sorában ugyanis a *DA.UR* („örökké“) szó fordul elő, melyről a hozzáértő assyriológusok véleménye az, hogy a hasonló jelentésű *dará* semita szónak a származéka. Sőt Hilprecht annyira megy, hogy lehetők tartja, miszerint maga a *Lugal Zaggiszi* név is, a melynek jelentése: „a király állandó hatalommal telített“, tulajdonkép semita név volt és semitául („*arru gitmalu imúku*“) olvasandó. Minthogy pedig a fölírás ékjegyeinek karaktere a tellohi király-szövegekével meglehetősen összevág, azokénál legföljebb egypár évszázaddal mutatkozik fiatalabbnak: ha az érintett következtetések helyesek, akkor a semiták babyloni vagy mesopotamiai első jelentkezésének az idejét legalább is a Kr. e. ötödik évezred közepére kellene visszaruktatnunk.¹ A mi aztán nyakát szegné Nagy Géza azon megállapításának is, hogy „Babylonia északi részében a semita elem történetét (Kr. e. 3800—3750 táján) Naram-Szin és apja Sargon kezdik meg“.

A későbbi időkre vont kombinációk, közbeértve az egyiptomi gyarmatosítást, meglehetősen helyesek; noha én az elami *kassu*-knak is engednék némi hozzájárulást Egyiptom *kus* népének a megalakításához. Az az észrevételem mégis, hogy „*Ur-Gurra* (a kit más helyen *Ur-Bahu*-nak is nevez), *Dungi* meg Gudéa“ s azoknak egymásutánja iránt nincsen egészen tisztában Nagy Géza. *Ur-Bahu* (helyesen *Ur dingir Ba'u*) és *Ur-Gurra*, (helyesen *Ur dingir Gur*) két különböző ember volt s két-három évszázad választotta el őket egymástól. Amaz *Širburla* (és nem *Szirgulla*) patiszije, emez ellenben az úgynevezett uri I-ső dynasztia ismert első tagja, Ur királya s apja *Dungin*ak szintén Ur királyának. Gudia végre, szintén mint *Sirbula* patiszije, e két fejedelem: *Ur-Ba'u* és *Ur-Gur* közt élt és uralkodott.

S töle valók a tellohi leletek legbecsesebb darabjai, a melyek nemcsak a fölírások bősége, nagy terjedelme, hanem még inkább a sumir szob-

¹ Winckler („*Altorientalische Vorschungen*.“ Zweite Reiche. 369. lap) a hónapok semita neveiből és sorrendjéből azt a következtetést vonja le, hogy a semiták abban az időtájban telepedtek meg az Eufkrat-völgyben, mikor a Nap tavaszpontja Szin isten csillagképletében, az Ikrekben állt, a mi szintén Kr. e. 4500 tájára esett.

rászatnak az ő korában való magas tökélye által tűnnek ki. Ezek a szobrok, köztük az úgynevezett Gudia-fejek azok egyszersmind, a melyek — ha minden egyéb bizonyíték esőtörtököt mondana is — a legesattanosabban igazolnák a negroid-theoria tarthatatlanságát s a sumír népnek töröl metszett turáni voltát. Kiváltkép a gyönyörű „sumír-lyány“-szobor, az ő fitos orrával s hosszan leeresztett hajfonatával. Akár csak valamelyik nagykőrösi vagy mezőtúri szép parasztleány ült volna mintát a művésznék.

Végül Nagy Gézának sumír nyelvismeretéhez is hadd szóljak hozzá egy pár szóval. Nem mintha azzal tartanék, hogy a ki a sumír kérdéshez hozzányul, annak okvetetlenül tudnia is kell valamelyest sumíru. Hanem miután ő maga etymologizál: nemcsak jogos, hanem épen ki van hívva tudásának a vizsgálása.

Azt nem kifogásolom, hogy *šumír* helyett *šumír-t*, *Šir-bur-la* helyett *Szir-gul-la-t*, *Sargon* helyett *Szargon-t* stb. ír. A dolog lényegén nem sokat változtat egyik írásmód sem s ily minutiákban megbocsátható egy kis szabad kéz. Arról sem szólok, hogy a *ban* (tulajdonkép *giš-ban*) szónak csupán másodsorú „ijj“ jelentéséről vett tudomást, ellenben kikerülte figyelmét, hogy ennek a szónak az értelme első sorban „iv“, kiváltkép „szemöldök“.¹

Hibáztatnom kell ellenben, hogy *Anu-t* „égőceán“-nak fordítja, sőt e fordításához messze menő következtetéseket fűz. Már maga az *Anu* szó sem helyes, miután az istenségnek ez már az elsemítizált neve a sumír egyszerű *An* helyett. Aztán ennek a szónak épen a Nagy Géza által tagadott „ég, menny“ az első sorú jelentése, míg a mystikus „égőceán“-t a *Nun* szóval fejezte ki a sumír.

nab nem „fény“, hanem az S^b jegyű nagy syllabarium tanúsága szerint „légkör“ s ugyanez volt a jelentése a belőle formált *nab-bu* semita szónak is.

„szósz“ alatt sem 60 éves — sem 60 napos *cyclust* nem —, hanem egyszerűen *hatvan-at* értettek a sumírok: hasonlókép a *šar* és *nūr* szintén csak a számbeli mennyiséget fejezte ki általában.

„anya“ nem *an-na*, hanem *am* s így van ez írva már Lugal-Sirgi-nek a Kr. e. legalább is a hatodik-hetedik évezredből való fölírásán.² Ellenben *an-na* = „ón“ jelentéssel bírt.

„isten“ nem *di-in-gir*, hanem *dingir*, egy szóban, egy ékjegygyel kifejezve. Az eltagozást valamelyik asszír iskolamester találta ki, hogy a

¹ Delitzsch: „Entstehung des ältesten Schriftsystems.“ 185 lap.

² Hilprecht: „Old Babylonian Inscriptions.“ 111. sz. szöveg, 7. sor.

szó kiejtését megértesse tanítványával, a ki az egyszerű ékjegyet máskülönben okvetetlenül *ilu*-nak olvasta volna.

„arany“ = *guš-kin* igen, de „a betűk elemei szerint: *ku + gin* soha.¹

*

Ismétlem záradékul is, hogy én Nagy Géza értekezését ép oly élvezetesnek, mint tanulságosnak találtam s őszintén óhajtom, hogy ezen a téren őt, illetve buvárkodásának gyümölcsét mihamarább újra láthassam. Épen bennünket magyarokat nagyon közlel érdekel a sumir kérdés; mindazonáltal — mint épen ő oly helyesen megjegyzi —, nálunk még mindeddig vajmi kevés azoknak a száma, a kik ezt a tényt figyelemre méltatják. Ő e kevesek közül való; azoknak is a legelejéről. Csupán látókörének egy kis bővülése kívánatos még. Észrevételeim által erre óhajtottam felkölteni figyelmét.

Csakhogy persze ehhez a bővítéshez az volna első sorban szükséges, hogy közkönyvtáraink kissé több gondot és áldozatot fordítsanak az assyriologia forrásműveinek beszerzésére.²

Galgóczy János.

ADATOK A SAMÁN VALLÁS MEGISMERÉSÉHEZ.

II. Töredékek a samán hitvilágból.

A lapoczkacsontból való jóslás az egész Mongoliában el van terjedve; találkozzunk vele a khalkhákknál, torgoutoknál, urjankhájoknál és a kirgizeknél. A lapoczka kirgiz neve *dzsaurun*; mongolul *tal*; nem azt mondják: a lapoczkából jósolni, hanem: lapoczkát állítani. A jóslásnál, úgy látszik, a

¹ Delitzsch: „Entstehung des ältesten Schriftsystems“ 42. ap, hol a *guš* szó értelme is meg van magyarázva.

A „Keleti Szemle“ I. számában „Magyar ethnologiai kérdések“ czim alatt megjelent kitünő értekezésében Nagy Géza — igen helyesen — súlyt helyez arra az észleletére, hogy „a *férfi-ölt* jelentő *oior-pata* név utórésze is az alorodi-elamita nyelvkincshez tartozik; a *bat* = „ölni“ szó ugyanis a „behisztuni fölliratban fordul elő“. Figyelmeztetni kívánom mégis, hogy *bat*, *bad* nem is annyira *ataroid*, mint inkább *sumir* szó és pedig Delitzsch szerint („Entstehung des ältesten Schriftsystems“ II. kötet, 30. lap, 1. jegyz.) épen „megölni, meggyilkolni“ jelentéssel.

² Előző közleményemben egy kis tollhiba fordul elő. — A 155. lapon azt mondom ugyanis, hogy „... végre Kr. e. 604-ben a kaldu nép, élén a belőle származó Nabopolasszarral, egész Babylon fölött magához ragadta a hegemoniát“. Holott Nabopolasszar, a Ptolomaeus-kanon szerint, Kr. e. 625-ben lépett Babylon trónjára, — az általam idézett év pedig már a fia, II. Nabukadrezar uralkodásának az első éve volt. Noha a szönyegen forgó kérdésben ez a tévedés irrelevans: jónak látom azt mégis kiigazítani.

lapoczka a lovat képviseli, az izülő rész az állat mellső része, a széles rész a far, a közepén végighuzódó él a gerincez (kírgizül *arkalük*); a lapoczka alsó lapjának, a hol ez a taraj nincs meg, kírgiz neve *alakan* = tenyér; az izülés számára való köralakú esészeformájú mélyedés kírgiz neve *kazan*, mongolul *khjaszin* = katlan. A jövendőmondás azon rések helyzete szerint történik, melyek a lapoczka csonton akkor keletkeznek, mikor azt valamelyes ideig a tűz fölé tartják. A jövendőmondásra szánt lapoczkát a kírgiz hit szerint nem szabad fogakkal rágni s arról a porcot sem szabad késsel leszedni, egyébként a lapoczka nem mond igazat. A lapoczkából jövendőt mondani vagyis lapoczkát állítani nemcsak a sámánok tudnak, hanem egyéb halandók is. Az ide tartozó rajzok megmutatják, melyik rés mit jelent.

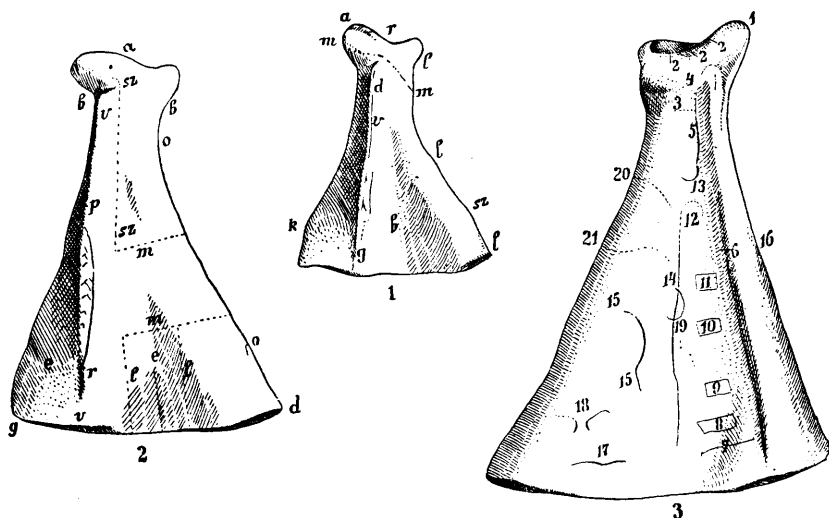
Az 1. ábra a lapoczka réseinek jelentését a *tarbagatáj* Torgout beondása szerint adja: a) *zjangi*, hir. b) *gal*, tűz. v) *tengnja*, gond. g) *samszjá bair*, örömhír. d) *türgun bair*, *mangna bair*, a homlok széthasad az örömtől. k) utazás. l) *tengir burkan nelty*, az isten meg fog ajándékozni (ha a rés az egész oldal hosszában van). mm) a beteg halála (kis hasadás). sz) *khulkhacsi ungenja*, marhatolvajlás. r) *khjaszyn*, katlan. *Khjaszyn-khak* = teli katlan, ha az izvápában a szén a faggyútól és porctól ég; *khjaszyn kumuga* = üres katlan, mikor az izvápa tisztára kiég. Közmondás: *khjaszyn khakta*, *gelszyn ulcsuga*, ha sok van a katlanban, a has nem marad sovány.

A 2. ábra mutatja a lapoczka részeinek elnevezését és a rések jelentését a kírgiz jövendőmondók szerint. a) *kazan*, katlan. bb) *bauzelau*, a lapoczka nyaka. v) *dzsaurnyng arkalyk*, hátgerincez. d) *kulak*, fül (a lapoczka jobb sarka). g) *mangdáj*, homlok (a lapoczka bal sarka). ee) *dzsaurnyng itegi*. bg) *kyr*, oldal. bđ) *kara dzsol*, fekete út. szsz) *küüszkan*, párhuzamos rések a gerincez mindkét oldalán. ll) *tyl*, nyelv, vagyis hir. tt) *bögöt*; ha útról kérdezel s ezt mutatja, ne utazz. o) *ornyng dzsoly dzsakyn ildeke*. ò) *arning dzsoly alysz ildeke*. n) *turgara csijunys*, fontos hir. r) *at-auz*, a ló nyitott szája, vagyis fáradtság. bb) rés összekötözött rabok elővezetését jelenti. A *g* szélén kezelődő rés az elveszett marha megtalálását jelenti.

A 3. ábra a Kobdoban élő *urjankháj* sámán, Tabyn-szakhala által használt elnevezéseket tünteti fel. Ezek a következők: 1. *szájn bair*. 2, 2, 2. *oru oldzu*. 3. *kozuvcsi*, nyakszegély. 4. *khudurgo*. 5. *türgun buir*, a gerinceztől ujjnyi távolságban levő rész. 6. *tengnja*. 7. *burkhani nilge*. 8. *khan-gal*, czári tűz. 9. *noin-khun-gal*, nemesi tűz. 10. *szain-khun-gal*, jó emberek tüze. 11. *bain-khun-gal*, gazdag emberek tüze. 12. *dzsalkan maltaj khun-gal* vagy *dondu khun gal*, kevés marhájú közepes emberek tüze. 13. *mu*, *khulakháj khuni gal*, rossz emberek és tolvajok tüze. 14. *jabüszüm dzam*, út. 15. *kijtyngal*, hideg tűz. 16. *khalun-gal*, heves tűz. 17. *tengriin nilge*. 18. *csutkurin*

khazyr, az ördög helye. 19. *oldzu*, járomalakú rés. 20. *garun garuna* vagy *jumogo boluna*. Ha ez a rés abba az irányba fordul, a melyben a rajzon a 21. szám áll, hosszú utat jelent; ha az egyenesen megy és a gerinczet megkerüli, azt jelenti minden jó lesz.

A jövendőmondás befejezése után a kirkiz jós a lapoczkát maga mögé dobja s ha az az szemöldökfájába — *mangdajcsi* — ütődik, akkor a rések minden jóslata teljesül. A lapoczka különben a csontok közül kiváló tisztelet tárgya; a kirkiz bűnnek rója fel a levágott lapoczkacsontot a kutyának dobni, ha előzőleg azt el nem törte. A mongoloknál és altájiaknál a lapoczka

az erő mértékéül is szolgál; ilyenkor azt próbálják meg, el tudják-e törni a mutató ujj egy fricskájával az *alakan-t*; mondják, akadnak olyan erősek is, a kik egy-két éves birka lapoczkáját is eltörik. Az altájiak meg abban válnak ki, hogy a lapoczkát a Katum egyik partjáról a másikra dobják át. Mongoliában az *obo-k* körül a kövek közt gyakran találunk lapoczkákat, melyekre imák — *mani* — vannak írva. A fontos *obo-kon* a leirt lapoczkák hosszú kötegei találhatók.

A tűz tisztelete a mongolok elbeszélése szerint minden év őszen történik. E célból a jurta gazdája meghívja a lámát, aztán előveszi egy báránynak a melle részét, faggyúját és beleit, nyalábba hengeríti azokat s belsejét megtömve egy csomó fűfélével (*nokhaj ubjuszu* vagy *kilagana*: *Stipa capillata*), a nyalábot ráteszi négy lábú tűzbakra, mely a jurta tüze felett áll; mikor a hús a tűzön sülni kezd, a gazda felesége csészében vajot tart a tűz fölé,

a láma pedig a *galünszudur* imát olvassa, a mi szó szerint „a tüzről szóló könyvet“ jelenti; ezen idő alatt az összes jelenlevők és gyermekek vajat dobnak a tűzbe ezzel a kiáltással: *khura! khura!* Ez a kiáltás a mongol paraszt szerint tangut nyelven azt jelenti: jöjj! jöjj! a tűz tiszteletével kapcsolatos másik szokás neve: *talygabsi* = talyg bátyja; ezt is őszszel ünneplik. A gazdasszony egy vederbe teszi a bárány mellső lábát, gyomrát és vastag farkát: mindezt megszenteli a láma imája s ez így három napig az isteneknek szánt helyen, a burkhanok előtt marad, míg a leölt bárány megmaradt husát megeszik. Az ima olvasása alatt a jelenlevők kezükben különféle sajtajt tartanak, ezek *piszlükh*, *arig* és *khurut*. Mikor a láma az olvasást befejezi, így kiált: *khura, khura!* vagy *khurej, khurej!*

Nyáron az első mennydörgés idejében a tarbagatáj torgoutok nagy kanalat tejjel visznek ki és öntenek szét az utcán a jurta rácsozatáig (*teregme*), háromszor körüljárnak a jurtát, aztán a kanalat a maradék tejjel az ajtó elé állítják az utca felé. A kokesulutunoknál ez a szokás teljesen ebben az alakban van meg, vagyis kiviszik a tejet, háromszor megkerülik vele a sátort és a rácsra öntik; e szokásnak az asszonyok tesznek eleget. A mongolul beszélő altáji (vagyis kobdói) urjankhájoknál az első mennydörgés szokása semmiben sem különbözik a torgoutokétól. A Tarbagatáj-ban és Altáji-ban kóborló kirkiziek mennydörgés idején a tejet nem öntik ki, hanem a kanállal a rácsot veregetik s aztán az ajtó fölé teszik így kiáltván: „az öreg év elmúlt, az új megjött“! A kirkiz az első mennydörgéstől számítja az évet. A torgout merkitoknál az első mennydörgés idején kiabálva lovagolni szoktak.

Az isten nyilát vagyis a kőkorszak fegyverét a kirkiziek *dzsaszül*, *dzsamildüng-ogi* vagy *dzsajdüng-ogi*-nak, a mongolok *lun-szumün*-nek nevezik. A mongolok ugyanezen névvel nevezik azokat a bronz lándsza csúcsokat is, melyeket a földből kiásnak. A kirkiziek a mennykövet betegségek gyógyítására használják; a betegség általában a marha lesoványodásával kezdődik, majd az állat egyik hátsó lábára kezd sántítani; a mit a nehéz munkának tulajdonítanak; ezen betegségnél a mennykövet az állat hátuljába dugják be. A torgoutok a tehen emlőjének betegségét gyógyítják azzal, hogy a mennykövet emlőjébe tolják.

A tűz tiszteletén kívül Mongoliában mindenütt megőrizték még a hegyek, tavak s egyéb kiváló helyek tiszteletét. E tisztelet szokása már a lamaita kultusz állományába is behatolt s a lámák processziókkal és imákkal kísérik. Szent hegy Mongoliában igen sok van s az ily hegyek tulajdonnévhez gyakran a *bogdo* vagy *khairkhan* jelzőt fűzik hozzá. A szent hegyekhez tartoznak: 1. Ocsir-vani vagy Otkhon-khairkhan, havas az Uljasszutáj folyó felső szakaszánál, északra Uljasszutáj városától; a város közelében a Bogdün-

gol folyó bal partján hegyek vannak, e folyó belső szakaszából a havast látni lehet; tetejére a városból évenként processzió megy a havas tiszteletének lerovására. 2. Adzsi-Bogdo a keleti Altájban; tiszteletét annál az *obo*-nál tartják meg, a mely e gerincz egyik csúcsán van összerakva s a melyet Bunkhon vagy Bunkhontáj-nak neveznek. 3. Csondümün-bogdo, a keleti Altájiban, a Manüdzaszük khosunban: ez alacsonyabb magaslat a Kobcsi gerinczben fekszik: ide is mennek tiszteletet leróni. 4. Burkhan-ola, másként Burkhan-butáj vagy Kuku-szerke: tiszteletét a Dedzsín-pod nevű *obonál* a Tugurjuk folyó felső szakaszában tartják; a tisztelet ideje alatt bárányt ölnek, bort hoznak s a kik együtt zárandokoltak, együtt lakmároznak. A zain-sábi-k földjén két szent hegy van, melynek tiszteletét megtartják: 5. Tasi-tendukh és 6. Tasiljung. A Bisiriltü-vani khosunban a következő hegyeket tisztelik. 7. Khol-adzürga, 8. Telgir-khan, 9. Altün-kulinuru és 10. Tetüntombu. 11. Bogdo-undjur-nak egy kosfejalakú vörös színű csúcsot hívnak a Topkhügür-khan-ola hegyektől északra, mely nyugat felé a Bura Kharaul-hoz (Kjakhtától nyugatra) közeledik; e hegy tiszteletére messziről utaznak ide, az Ubsz-tó környékéről. Az ubszí djurbutok az 12. Altün-dzjurke alacsony hegyecskejét tisztelik, a hol azelőtt, a helyi hagyomány szerint Bosjukht khán székhelye volt. (A djurbutok a kharkhiri Bom-ot is tisztelik, vagyis azt a szorost, melyen a Kharkhir folyó átfolyik). 13. Altün kuke hegye Kobdo folyó balpartján fekszik s a mingütök tisztelik. A Dza-gun khosunban szenthegyként tisztelik a 14. Bain-dzurku és 15. Ikhi-Ukhür-khairkhan, melyek csúcsán *obo* van összerakva: az utóbbiról az a hit, hogy hangot ad. Igen tisztelik a Bajtük-bogdo (kírgizül Bájta) és Burul-bogdo hegyeket; az első az Altájiban a Gobitól északra, a másik a Tián-Sánban van (ez az a híres Bogdo, melynek lábánál Urumesi város fekszik; e hegyek neve gyakran együtt fordul elő s az egyik említése a mongol elméjét legott a másikra fordítja, mintha azok rokonok volnának); a Bajtük-bogdoról a mongolok azt mondják, hogy abban nincs szarvas = *bogu* (Cervus Elaphus), marmota = *tarbük* (Arctomys Bobac) és nyírfa *koszu* (Betula-alba) és ezért a hegy oldalán lakók bűnnek tartják ezen állatok és fa nevét kiejteni s e neveket másokkal helyettesítik: így *olonszalad* a szarvas, *khulügür* a marmota és *kecczunertáj* (vagyis nehezen megnevezhető) a nyírfa helyett.

A magas hegyeken kívül a nagy tavakat is tisztelik; a Dza-gun khosun emberei az Oigon-nor-tavat, a djurbutok az Ubsza-tavat; ez utóbbi szertartását a Telin-Adürgin hegyen összehordott *obonál* tartják. A Szangindalaj-tavat három khosun lakói tisztelik: Dzsza-dzaszük, To-gun és Bisiriltüvan; a tisztelet idejében a parti sziklákról ezüstöt és khadakat = hosszú selymekendőt dobnak a vízbe.

A mongolok a samanizmus idejéből még megőrizték azt a szokást, hogy az istennek állatokat szentelnek (ajánlanak) fel; a lovat vagy a bárányt feldiszítik, sörényébe vagy gyapjújába szalagokat fonnak s az ilyen állatot nem vágják le, hogy megegyék; ezeket *szetertej*-nek nevezik. A kirgiz állatot az istennek csak akkor ajánl fel, ha a férfi beteg; a beteg ember üdvözlí a sárga fejű fehér bárányt (*akszariübasz koj*); a bárány nyakára aztán kék vagy fehér rongyokat akasztanak s nem vágják le; a bárány legel addig, míg az ember, ki őt felajánlotta, meg nem hal; ha ez idő alatt valaki ezt a bárányt ellopja, leöli és elbeszéli, ezt a lopást nem büntetik. Ha az ajánlást tevő férfi meghal, a bárányt legott leölik és megeszik. Ezen kívül a kirgizeknél és szártoknál megvan az a szokás, hogy, ha a féfi beteg, bárányt ölnek, azt megfőzik s húsát a szomszédok közt alamizsnaként szétosztják.

Marhaeladás alkalmával a khalkhaszoknál ezt a szokást figyeltem meg: minden eladott báránynak, tehénnek vagy lónak a szőréből gazdája kitép egy esomót s azt az eladásra szánt állat ajka alá rejti, hogy az állat nyálával megnedvesítse s aztán az így összegyűjtött gyapjút a tűzbe dobja. Ennek mongol neve *kisik* = szerencse; azt mondják: az állat szerencséjét elveszi, *malün kisik omna*. A kirgizeknél e szokás neve *szelekej* = lemosni a nyálat. A kirgizek a nyálás szőrt bevarrják a ló sörényébe, ha az lótól való, vagy a bárány gyapjába, ha báránytól való stb.; mások a gyapjú helyett megelégszenek azzal, hogy letörlik a nyálat sapkájukkal (= *kepes*). Azt mondják, hogy, ha a nyálat le nem törlik, a marha nem fog szaporodni; ha elfelejtik e szokást betartani, az eladott marhát egy vagy több nap mulva utána hajtják; ha az eladott marha megbetegszik s az eladó gazda a nyálat nem törölte, le a vevő gazda még öt nap mulva is visszaviheti a kirgiz szokás szerint azt a régi gazdának, mondván: „Te nem törölted le a nyálat; az állat megbetegedett; visszahoztam“. És a gazdának vissza kell vennie.

A vándorlás idején, mikor a téli szállást elhagyják, a mongoloknál semmiféle szokást sem tartanak; a kirgizek azonban ez időben megemlékeznek a halottakról.

A kirgizeknél szokás az, hogy ajándékot ad az, a ki auljával oly helyre érkezik, a hol már idegen jurták állanak; e szokást, mikor a később jött az előbb jöttet megajándékozta, kirgizül *irelük*-nek nevezik; a mongoloknál ellenkezőleg az újon jötteknek adnak a régi lakosok *dombut*, főtt teát és egy csésze *talkánt* vajjal; e szokás mongol neve: *gal* = tűz.

A tarbagatáj torgoutoknál a *dze*, az apa nővérének fia unokatestvérétől = *nagacska*, három tárgyat vehet el, a mi neki épen tetszik, p. o. lovat, tevét és puskát; ezt tőle megtagadni nem szabad; de ha ő arra gondol,

hogy még másik három tárgyat követeljen azon kívül, bátran lehet tolvajnak nevezni. Az urjankhájoknál e szokás nincs meg.

A nojon jelenlétében nem szabad török módra, vagyis maga alá hajtott két lábon ülni; úgy kell ülni, hogy csak a bal láb legyen maga alatt, a jobb függélyesen álljon talppal a földön; a jobb könyök a jobb lábra támaszkodjék. A nojon jelenlétében nem illik felajánlt húsból nagy darabot levágni, hanem csak darabkákat; p. o. kínált fejből nem illik levágni az egész fület egyszerre, hanem csak darabonkint. Hasonlóképen abból, a mit a nojon kínál, nem szabad teli marokkal, hanem csak csipetenkint venni.

Ha a mongol discsér, öklét mutatja fölfelé tartott hüvelykujjal, ha gyaláz, öklét mutatja lefelé irányított kisujjal. Ha hálát fejez ki, öklét homlokára teszi. Ha ajándékot fogad el, jobb karját a homlokához emeli. Ha imádkozik két kezét összeteszi tenyért tenyérre, aztán homlokára teszi s a földig hajol. Ha kezébe szent tárgyat, p. o. szent könyvet vesz, azt is homlokához érinti. Ha a háziasszonynak fejezi ki háláját, az jobb kezével jobb hajfürteit simítja. Találkozásnál az üdvözlés abból áll, hogy a ki a jurtába lép, karjait maga előtt kiterjeszti, a gazda pedig azt helyén ülve, két tenyerével érinti.

A tarbagatáj torgoutok hite szerint, ha a teve ikreket szül nem tartják *alman* (= állami kocsiba való)-nak; ép úgy a mely családban az anya ikreket szül, kivonják az adó alól. Ha a ló szül ikreket, az rossz jel. a gazda marhája fogyni fog; ha a tehén szül ikreket, az sem jó jel. Ha a bárány szörnyet szül, a gazdának baja lesz; a szörnyet a bárány-udvar közepén kell eltemetni.

A bakkecske a kirgiz hit szerint rossz állat. Keeskét nem ölnek alamizsna czélra; ördögi állatnak hívják = *szájtaning malü*. Az a sirokra ugrik. A bárányt azonban az isten az ember előtt teremtette.

A vaddisznót a torgoutok tiszta állatnak tartják s húsát megeszik; a vaddisznó gyökérrel és fűfélékkel táplálkozik; a khinai házi (szelíd) disznó már nem tiszta, mert az a hátsó udvart tisztogatja s annak húsát nem eszik.

A *szokur nomüna* (Siphneus Aspalax) és *ukrukdaja* (Lagomys ogotona) húsát az altáji urjankhájok nem eszik, mert mindkét állatka hasonlít az emberhez abban, hogy ninesen farka.

A kenyeret a tarbagatáj torgoutok az isten adományának nevezik; kenyeret a földre dobni bűn; ha egy morzsa leesik, felveszik és megeszik.

A kumiszt a tarbagatáj torgoutok a füvek nedvének = *ubjuszuni sim*, nevezik. A kirgizek is a füvek nedvének nevezik. Ha kumiszt kevernek s a gazda késlekedik, azt mondják neki: „Sajnálod a füvek nedvét?”

Az anyjából kivágott báránykát, ha az már gyapjas, a kirgiz megeszi, ha meztelen a tűzhely alá temeti; azt a kutyának dobni bűn.

A megevett állatnak, lónak vagy báránynak koponyáját, a kirgiz hit szerint magas helyre, p. o. szikla tetejére kell tenni, vagy fára (póznára) kell tűzni.

A kirgiz, ha lovat herél, *csek*-et tesz reá, vagyis keresztet éget belé s azt hiszi, hogy ebben az esetben a ló nem vérzik el.

A torgout hit szerint bűn a tejet földre önteni, hasonlóképen a kumiszt és a teafőzetet is; ez utóbbit a tarbagatáj torgoutok *edzene-ulan-czá*-nak nevezik = császári vörös tea. A teamaradékot, *cazjni sjar*, nem szabad a földre önteni, a hol férfi a lábával beléléphet; hanem valami magas helyre kell kiönteni, köre, az udvar falára, vagy valami sziklarepedésbe, a hová feltehető, hogy férfi nem lép. E szokás megfigyelhető az összes khalkháknál is.

A tarbagatáj torgoutok szava szerint, a szarvasmarhából az ember mindent megehetik, csak a patát, a szarvat és paczelt nem.

A marhatrágya a mongoloknál tiszta dolog.

A torgoutok ruházatából csak a nadrág tisztátalan; a cipő tiszta.

Vizelni a torgout hit szerint csak ülve szabad; ha ez állva történik, a nojont átok sujtja. A kirgiz hit szerint is vizelni csak ülve szabad, mert bűn az, ha a vizelet szétfreccsenik; ebéd előtt arceczal észak felé, ebéd után arceczal dél felé szabad vizelni. A sátorban vizelni bűn; torgout hit szerint az ilyen jurta gazdának a megtisztulás céljából egy nap hétszer kell sátort ütnie s mindegyik sátorozás helyére egy nyirfabotot kell szúrnia. Ezen kívül a gazdának meg kell hívnia a lámát, hogy előolvassa a tisztító imát, de a lámát a bűnös tartozik fizetni. A zain-sábi-k (khalkhaszok)-nál a tisztítás másként történik: a megvizelt földet a tettes sapkájába gyűjtik s azt kidobják; maga a tettes a jurtában ül a megvizelt hely mellett, melyet ruhájának vége eltakar; azután e ruhán keresztül a bevizelt helyre két nyirfabotot vernek be s kényszerítik a tettest, hogy a sátorból kimenjen; ő kimegy s ruhájának leszegezett része a földön marad. A Beltisz-völgyi khalkhaszoknál vagy khoto-gajtuknál szintén megvan e szokás, de azzal a különbséggel, hogy a ruhát nem négy, hanem kilencz nyirfabottal szegzik le s hogy a helyett, hogy a levizelt földet a sapkába tennék, tenyérrel felszedik, teába keverik s kényszerítik a bűnöst, hogy kiigya.

A torgoutok és khalkhaszok hite szerint bűn: lábbal a fejszére hágni; ősszel még lombjában levő fát vágni (égetni csakis *argalt* vagyis *kizjukot* és szárazfát szabad, a leveles fák közül csak a *karagant* és *Spiraea*-t s talán általában a bokorféléket): a kést a tűzbe szúrni; a húst a katlanból kés-

sel kiemelni; egészséges lovat evésre levágni (e czélra csak tehenet és bárányt vágnak, lovat csak akkor, ha megdöglött vagy halni készül); a lovat fején ütni; a jurtába baloldallal bemenni (így csak a kirgiz megy s a torgoutok e szokást nem tartják igazhivőnek, *teresz*).

Az altáji urjankhájok és khalkhaszok bűnnek tartják: a harisnyát szárítás végett az *un*-ok mögé szűrni (nyilak, melyekből a sátor favázának felső része áll), mert az ott illetlen helyet foglal el a tűz felett.

Ha az isten bármily ajándékot küld (vagyis alamizsnát), annak egy részét mongol szokás szerint a tűzbe kell dobni.

A kirgizek azt mondják: nincs nagyobb dolog a tűznél.

Kirgiz hit szerint bűn: a ló, a bárány és teve fejére ütni; a bak és tehén fejére ütni nem bűn; bűn rálépni a kenyérre, a *bakan*-ra (= bot, a melylyel azt a nemezt emelik fel, mely a jurta felső nyílását eltakarja) és a fejszére: a földre rizst ejteni, mert az a próféta fogaiból nőtt; lombjában levő fát vágni s a jurtában vizelni; egyébiránt a vaknak és aggnak, az utóbbi nem róják fel bűnül.

A khalkhaszok hite szerint bűn megölni a következő madarakat: *jalo* (Gypaëtos barbatus); *bergut* (sas, Aquila), *khun* (hattyú), *nogusz* (kacsa), *lun* (liba), *togru* (darú), *ungir* (Valpanser rutila), *khattaldzsi* (?) és *alüktu* (Corvus dauricus).

A tarbagatáj torgoutok hite szerint bűn az, ha az embert, kinek hajába gaz kapaszkodott, nem figyelmeztetik, hogy attól legott megszabadulhasson. A gatz kitepni a földből szintén bűn, mert az ugyanolyan, mintha a férfi szakállából tépnénk ki szálakat.

A buluguni torgoutoknál megvan az a szokás, hogy a csontot, melyből a velőt kiszívták, addig nem dobják oda a kutyának, míg annak üregébe hamút nem szórtak.

A kirgizeknél az asszonynak nem szabad nevének szólítani férjét, atyját, anyját, fivérét és nagybátyját. Ha ez mégis szükséges, synonymákkal segít magán, p. o. az Arbjeke név helyett, a melyben benne van az arba = telega szó, Tert-ajak = négy lábot mond; Szigizbáj (szigiz = nyolcz) azt mondják: akitert (kétszer négy); vagy ha vendégnek van olyan neve, akkor az utóbbi atitersz (at = név + tersz = ellen)-nek mondják. E szokás a mongoloknál is megvan.

A mongolok bűnnek tartják kimondani a khinai császárnak, a hercegeknek és a felsőbb egyházi férfiaknak nevét. A khamii szártok sem ejtik ki az ő khamii van-khodzsanzuk nevét. A kirgizek e szokást nem tartják.

Ha argalt gyűjtő asszonynyal találkozunk, kinek kosara teli van, azt tartják, hogy az út szerencsés és jutalmazó lesz: ez esetben az argalból

venni kell s a legelső sátorba bemenne azt a tűzbe kell dobni; ha az aszszony gereblyével van s kosara üres, az út nem lesz szerencsés.

A khalkhák azt hiszik, hogy a nagy tavakban, minő az Ubsza és Tirkhinczagan (a melyből a Csilotu folyik ki), viziborjú = *uszunáj argamük* él, a mely éjjel ordít.

A hegyek közül legjelentékenyebb a Tangnu-Ola, a vizek közül a Szubszennor (Uzsza-tó), a fák közül a nád (bambusz?), az állatok közül a hal.

A legesúnyább tűzifa az *ortüt* (Astragalus), a legrosszabb emberek a *szartagolczok* (vagyis a Szartagol-eldzsigen khosun lakói) legrosszabb tárgya a *szakhu* (teakanna), legesúnyább állat az *ortom* (mely a tibeti bika és a mongol tehén keveréke).

A mongolok három khánt vagyis császárt ismernek a földön: Edzen-khán (khinai), czagan-khán (orosz) és kharüm-kunkere-khán; ez utóbbi birodalmában fekszik Gurban-tengisz nevű hely. Edzen-khánnak 7 szürke, Czagan-khánnak 7 fehér elefántja van, Kharüm-kunkere-khán földjén sok elefánt van. Czagan-khán birodalmában van az Iczzil-czzáj folyó, a mely mellett éltek a torgoutok addig, míg 1771-ben vissza nem tértek Mongoliába (Volga?); a ki e folyó vizéből ivott, az 140 évig él. (Ez utóbbi adatot a khalkhasz Ajusitól írtam le, a ki karavánunkat a Gobin keresztülvezette Nom-tologojtól Adzsi-bogdóig).

Ha a *csumuk*, vagyis a páros csont (fibula és tibia) nincs eltörve, a két csont közti részbe fűfélét tesznek s azt az ajtó fölé dugják s akkor a marhát nem lopják el.

A kirgizek azt mondják, hogy a holló a farkas farkára száll (és a fojtott bárányt eszi), a farkas pedig a holló hangja után megy (mert tudja, hogy ott dög akad).

A kirgizek azt mondják, hogy ha a *szaralügasz* (Vulpanser rutila) korábban kél vándorútjára, mint a többi, az ősz rövid lesz. A torgoutok ezt nem vallják. A hattyú a kirgizek szerint havat és hideget hoz.

A kirgizek *tumart*, vagyis háromszögletes nemez zacskót akasztanak a soktejű tehenre; a zacskóban hét fekete kő van bevarrva; ez szerintük megvédi őket a szemmegveréstől. Ilyen *tumart* akasztanak a tevére is zsirgöbecsekkel. A kirgiz nő a vállaira varr talizmánt gyapjúval, hajjal, kővel és cukorral, ha törvénytelen viszonyt kezd egy férfival.

Ha nyom a lidércz *khara darna*, a khalkaszok a vánkos alá éjjelre kardot tesznek.

A nyúl trágyája — *tuláj-basz* — szent, mert a nyúl a földből kiásott gyökerekből él. Éjjel eszik, még pedig egy másik khalkhasz hit szerint 72

növényt. A lámák gyógyszerül használják a szívét, máját és tüdejét. A nyúl szive egy khalkhasz nő szerint *khi*-nek nevezett szivbaj ellen jó.

Az elefánt bőrt a khinaiak a nyílt sebre használják; árulják a kob-doi gyógyszertárban.

A csalán-küteget — *czakhacsi* — a torgoutok tüzcsiholással és ráolvasással gyógyítják, ennek az operációnak csak akkor van eredménye, ha olyan ember végzi, a ki háborúban egy embert megölt.

A himlős — *czeczek* — beteget a torgoutok nem gyógyítják, erre nem tudnak orvosságot; ilyenkor csak bakkecske húst és kölest adnak a betegnek, utóbbi ritka kása alakjában.

A szibíriai pokolvart a torgoutok csak ráolvasással gyógyítják, a melyet az utjugun (samán) végez.

A nátha ellen a khalkhaszok sót *czzomsz* szívnak fel, melyet a Depter-nor-tónál gyűjtenek.

Egy, az orvosi dolgokhoz értő khalkhasz nőtől a következő recepteket irtam le: *Szurnüögöt* és *szurgert* (Rhododendron dauricum és Osmothamnus fragrans) hátfájás ellen kell inni — *buri nuru*. Medve vér a szembaj ellen jó. A csalán a vizező szervek baját gyógyítja. A *kandük-gar*, valami füz-féle cserje, szintén a *buri nuru* ellen jó. A lassan (nehezen) szülő terhes asszonynak adnak: *czagan-csikürt* (fehér vagyis finomított czukrot), *mengun-uszunt* (higany) *arczüt-t* (boróka), konyhasót és czobolyhúst. A rüh — *khamu* — ellen a testre *bogun-oka-t*, a maral-szarvas tüdejét teszik a tűz felett. Az Ephedrát az oldalfájás ellen használják (tangut nyelven e növény neve: *czitüm*). A hermelinbőrt a gyermekek mellére teszik köhögés ellen. A daganatok — *khatük* — ellen diót vagy a *kizilnik* (Cotoneaster) csontárbogyóját használják. A *czejne* (Paeonia) virágai fogfájás ellen valók. A laryx kérge (tongutul *dzondza*) a férfi ivarszervi bajok ellen. A Sanguisorba gyümölcsének főzetét — tangutul *töt-perüing* — fejfájás — tapikh ellen, míg ugyanazon növény leveleinek főzetét tea helyett iszszák. A *taksi* növényeinek (Astragalus) három fajtáját különböztetik meg: *taksi nabu* (fekete), *taksi karbu* (fehér) és *taksi marbu* (vörös). Mindháromnak porát összekeverve *tombu ergolbü*-nek nevezik és hánytatónak használják. A Lonicera melléklevelei pedig májbajok ellen jók.

A *tongujuk* (Trapa natans?) vizi növény levelének főzetét belső forróság — *isztük* — ellen használják; a *szum-gujá-t* (Cynomorium coccineum) koszosság — *tenge-kotur* —, de a szivbaj esetén is iszszák. A *karandüsz* növény gyökereit (Inula Helenium) megfőzik s az *isztük* köhögés ellen iszszák; a koszosság — *kotur* — ideje alatt a gyökereket a katlanban megfőzik bányázsírral s ezt beadván a betegnek, bepakolják nemezbe.

A *taszcisirgant* (*Hyssopus officinalis*) a ló mirigyessége *manka* ellen és a bárány sántítása ellen használják; utóbbinak a patájába, az előbbinek az orrlyukaiba teszik. A *Liquirizia* gyökereit sántítás és nátha — *kogrek* — ellen használják. Az *abdraszpant* (*Peganum Harmala*) a terhes asszonyok rongyba varrják és nyakukba akasztják; azt hiszik, hogy az ördögöt elűzi.

Dr. Jankó János.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Húsvéti dülökerülés, didergés és hajnalozás.¹

Húsvét szombatján este Szent-Gericzén a nép apraja-nagyja, számra nézve mintegy 80—100 lélek, összesereglik a község piaczára, hogy a *buzavetés dülőjének megkerülését* kellőleg előkészítse. A gyülekezet választ magának egy „Dulot“ (szolgabíró), a ki ítél; egy „falusbíró“, a ki a végrehajtó szerepét viszi; két „hütest“ (esküdtet), a ki a végrehajtónak segédkezik és két „szaglárt“ (f. . . gbüzölőt), kiknek a címükben jelzett illetlenkedést kell ellenőrizniök. Ezen választottak a következőkép esküsznek fel: „Esküszünk az egy igaz Istenre, hogy műk a jelen estve a határkerülés alkalmával reánk bizott kötelességünket hüen teljesítjük. Isten münket úgy segéljen. Éljen!“

Mielőtt útnak indulnának, eléneklik a XC-ik zsolttárt („Te benned biztunk“) s ennek végeztével kiáltanak az égére: „Uram Jézus! Őrizd meg a határunkat cserebogártól, sáskától s mindenféle ártalmas férgektől; jégesőtől s mindennemű veszedelmes időktől. Uram Jézus hallgasd meg a mű kérésünket. Ámen!“ Erre a LXI. zsolttárt („Kiáltásom halld meg Isten“) éneklik, midőn pedig elindulnak, az „Utaid, Uram, mutasd meg“ című éneket kezdik el. E közben megy a csapat a vetéskert felé s midőn oda megérkeznek, a fenti énekeket s égreakiáltást egynek előmondása után, helyenként meg-

¹ E népszokásokat először *Agricola* (Jakab Elek) ismertette a kolozsvári *Hetilap* 1854. évi 35. számában: „Húsvéti határkerülés a székelyföldön“. A következő 38. számban Vass József a feltűnő hasonlóság jellemzésére a zalaegerszegiek húsvéti szokását ismertette: „Húsvéti határjárás Szalában“. Ezt a két lejegyzést másodszer a *Napkelet* 1857. évi folyama közölte (399—402. l.) Vass József neve alatt; harmadszer pedig, innen átvéve, *Réső Ensel* Sándor adta ki „Magyarországi népszokások“ című művében. Jakab Elek a népszokás helyét nem jelölte meg. Mivel a jelen közlemény Jakab Elek születéshelyéről való, azt hisszük, hogy Varga Lajos ezt a ritkának bizonyult s ma már tetemesen elváltozott népszokást Szent-Gericzén másodszer figyelte meg.

Szerk.

álva, ismételik. A vetéskert megkerülése, a mi körülbelül esti 8 órától éjfél 12 óráig is eltart, lefolyásában vallásos színezetű. A csapatban azonban ennek daczára is akad 8—10 egyén, ki magát nem viseli az ünnepély méltóságához illően. a mennyiben az előszabott „Dulló uram kigyelmed“, „Esküdt uram kigyelmed“ stb. megszólítás helyett „András bá“ vagy „Jancsi bá“ czímmel illeti, avagy épen gúny-nevén szólítja a rend választott öreit. Az ilyen 15—20 botütést kap irgalmatlan kiszolgáltatással. Hasonló, sőt még ennél is nagyobb büntetés éri azt, a ki levegőt ront. Azilyent a „szaglár“ „pimpédi“ néven bejelenti a „Dullónak“, a ki a levegő fertőzőjét 25—30 botütésben részelteti. Megjegyzem, hogy a büntetés alóli kibuvás lehetetlen s a ki önként nem veti alá magát a „Dulló uram kigyelme“ ítéletének, az csak fokozza büntetését. A határkerülés után a csapat bejárja a községet, világi dalokat énekelve. Végül pedig ki-ki lakására megy.

Húsvét első napja csendes. A nép templomba megy „úrvacsorát“ vész. Ilyenkor semmi zaj, láрма nincs. Lányok, legények a templomozás után a piacon labdáznak, meg „cziczét“ futnak. A férfiak hatosban (hatan) „filkóznak“ (kártyáznak) s a ki vesz, 8—10 tenyércsapás büntetést kap.

Este kezdetét veszi a „*didergés*“. Azok, a kik a határkerülésben részt vettek, újlag összegyűlnek s előre megállapított helyekre mennek dideregni. Ezt a szokást t. i. azoknál, kiknek valami hibáját tudják, szokták megszegyenítés, meggyalázás céljából gyakorolni.

A megesezt leányhoz, jóllehet setét van a házban, *pokoli zaj között*, éles, elferdített nyávogó hangon így köszönt be az arra kiszemelt didergő: „Agyan Izsten ju estit, idezs gazsd'uram, azst hallottam, hogy van magának egy megesezt semilye. Hozstunk ajándikba igy bücsüt, hogy legyen miben ringássák á rájkót“. A gazda már a zajról tudja, hogy mi van odakinn. Kapja a sajtárt s vízzel, vagy előre elkészített trágyalével, avagy büzhödtt káposztalével nyakon önti az eszterhéj alatt álló szószólót s közel álló társait. Erre futásnak erednek s futásközben nyolczvan-száz torok dideregni kezd: „bru-u-u-u, brü-ü-ü-ü, bri-i-i-i!“

Az így támadt zsivaly le nem írható macska-zenéhez hasonlít. Erre a szószóló, több mások közbenyávogása mellett, ezt mondja: „Na idezs gázsd uram, leöntöttél, jól kifiztetted a purdikat, úgy fáznak, még reszelnek bru-u-u-u, brü-ü-ü-ü, ha leöntöttél, már erressz be az üszök farkára, hogy a purdék füttezenek meg, me' ha nem, mingyár megfagynak“. A gazda szótlan kimegy s egy pár tojást ad nekik s azután más házhoz mennek.

A hol tolvaj lakik, a szószóló a leirt beköszöntés és didergés mellett „tömlöczöt“ (bürtönt) visz ajándékba. Rossz jegyzőnek: segédet, hanyag

papnak: keresztelni való gyereket, részeges kántornak: pálinkát, bukott embernek: váltót, lúdtolvajnak libát stb. kívánnak. Szóval ez az ünnepély alkalmul szolgál a népnek arra, hogy ellenszenvét minden bírósági zaklatástól menten bárkivel szemben kifejezze. Sok helyen a piros tojás helyett szidalom, kikergetés a bér; de ezt fel sem veszik. — A sötétben didergőket, kiknek minden szabad, senki fel nem ismeri, mert ez szokásilag tilos.

A didergés célja: 1. valakinek megszegyenítése, 2. piros tojás szerzés. — A didergők korra nézve: 15—60 éves férfiak. — Öltöztük: rendes székely népviselet, hosszú posztó „szokmány“ (szür), hogy felismerhetetlenek legyenek. — Botjuk: közönséges fabot s a csizmaszárban czifra ónosnyelű „kaczrot“ hordanak. — A csapat száma körülbelül akkora, mint a dülökerülőké. — A házalás esti 9 órától 12, sőt 1 óráig is foly. — Mondókájukat a leírt módon, cigányos dialektussal prózában hadarják el.

Ha húsvét „beesik“ s valóban hideg is van, úgy a szószóló „idegen országból jöttek“ mondja magát, hogy annál inkább beeresztésre találjon; de ezen mondókájuknak semmi történelmi vonatkozása nincs.

A didergés végeztével a „hajnalozás“ következik. Ezen mulatságban csak a legények vesznek részt. Ezek muzsikussal és egy czimbalmossal bejárják a lányos házakat s mindenütt egyet tánczolnak. Ezen eljárásukért a lányoktól rendszerint 20 fillért s egy pár piros tojást kapnak. Ezzel aztán a három részből álló húsvéti népszokás véget ér.

(Szent-Gericze, Maros-Torda vm.)

Varga Lajos.

Régi magyar kuruzslások és varázsigék.

(Befejező közlemény.)

(22. *Fülfájásról.*) Fül faiasrul avagy daghanasrul valo orvosságok. Retek vizét belé czöpönteni avagi hagima leveth. Aszoni alatnak teyevel, vagy lud hayal, mézzel belé czöpönteni mind io. Ruta levelet avagy kömein¹¹ leveleth¹² bele czöpönteni igen io. Menta leveth mézel, borral bele czöpönteni. Plinius iria: A z Rosat borban megh főzni, az leveth be bochatani az füleben io. Roka hayath megh olvasztani es füleben bochatani fül faiaat megh vigasztallia. Lud hay es tik hay fülfaiasrul igen io. Diszno epéje fildaganasrul igen io. Kapor leve fülbe ha be öntetik, ferget megh öll. Ha az füledből valami undoksagh jön ki, főzd megh az Irmeth¹³ es az füledet tarch az parajara, az meli fazekben megh főzted, es megh giogittia. Az foro eczetnek paraja az fülnek zugosságat megh vigasztallia.

¹¹ kömény — ¹² talán *levelet*, úgy mint az előbb is. — ¹³ ürömöt.

Ha valami füledbe buik, ielles orvossagh. Rutat es az eger epeyeth eczettel egybe czinalvan, es füledben czöpenteni io. Ha Embernek füleben feregh teremne, az tehen hust fogod az szennell sütni, es az leveth egy czerepbe ved es ös¹⁴ az füledbe, jo.

Fül zöngesrül az Roka hai js io, ha füledben ereszted. Ha követs avagi egieb mak¹⁵ vagi egieb fele füledben be essik, egi ember száyath az füledre tegyen erőssen, es sokaigh bele lehellen, annak utanna erőssen szopia, es ki iö avagi az mak avagi az kő.

Ha feregh az füledben be megien, ösd¹⁶ bele a baraczk fa levelenek leveth, es megh vigasztallia.

(A hátsó bekötési táblán.)

Orvosságok.

(23. *Sérülésről.*) Sérülésrül valo orvossagh. Vegy ó hayath, fa olaith, egeth bort, bechi¹⁷ szappant, Timsoth, es ezeket főzd egyben, es had meghhivölni.¹⁸ Azutan vegy Tikmoni feierith, eleg'ich közzibben, es io sittö¹⁹ szennel kend magadoth vele.

(24. *Kimenyülésről.*) Ved az Eb szöllöth, kösd az kimenitülös lábra.

(25. *Sebről.*) Vallamely sebnék semmith nem tehec, kinek sok felé likiai vadnak. Az feniö-fat igen aprora köl vagdalni és egi fazékban köll teñi, es mas fazekat burich²⁰ fölül rejaia, tapazd erőssen azt be, Ismegh alol tegy arra mas fazekath, az középsö fazek likas leg'en fenekin, rakd jo sebbes szennet körniüle, had egien meg erőssen, az also fazekban talalod siriath,²¹ es avval kend, megh giogiul.

(26. *Sülyről.*) Sülrül valo orvossagh. Kinek az alfeleben süöl vagon, keressen az naranch heyath, es az Isten nönejth,²² aszald megh es tördmegh erőssen, szitaldmegh, es felfele menien az Embör, es oth örölködgiek, es mossa megh szepen tisztan, es ollian modon niögve eröködven az szitalt porral hinchmegh, es ket uyoddal rea niom, jo leheth kemenien faj, de az hasznaert el köl túrni, ne gondoli vele, de vegre ha el nem türhetnell, tahat fa olaiat kendmegh, es megh chöndessiti, sine dubio. . .²³

(27. *Ugyanarról.*) Kinek az alfeleben sül vagon, az arva chollant²⁴ chak ö magat megh köl aszalni, törni, szitalni, azzal kel hinteni napian ketszer. Prob. e.

(28. *Orrvérzés ellen.*) Az meli embernek orra vere indul es nem akar megh alani. Vegy Ispongiat es march az tentaba, ted az orraba, megh al.

¹⁴ öss = önts — ¹⁵ mag — ¹⁶ öntsd — ¹⁷ bécsi — ¹⁸ meghülni — ¹⁹ sütö — ²⁰ borits — ²¹ zsrját — ²² nünükét (? Meloe. A Nytsz nem ismeri.) — ²³ olvashatatlan — ²⁴ árva csalánt.

(29. *Ellenfél elleni varázs.*) Hogy minden ellenséged ellen giözödelmes legy. Ezeket visseld nalad, *xjx nepon sadayx achx machox hompex adochra.*

(30. *Útifü vize haszna.*) Ennek vize hidegitő és szorító allath ²⁵; kin ver has vagion, igyek ennek vizeben, igen hasznal. (*Vérhas ellen.*)

(31. *Hasfájás ellen.*) Kinek fájdalma vagion hassaban, főzze megh levelleth, ²⁶ es az leveben marchon egy ruhat, es vizessen teggye a faidalomra, jo ha az paraiara js hassat tarttia.

(32. *Főfájás ellen.*) Kinek feje fai, kössék az giökerét ²⁶ az niakara, hassara penigh főve kössék mind giökerestül, igen hasznall.

(33. *Sebről.*) Kinek penigh laban vagy egieb testin seb avagy tör vagion, törye megh magvat, ²⁶ es hinche az sebre az porth, igen hasznall.

(34. *Kígyó- vagy skorpiómarás ellen.*) Kit kigio vagy scorpio megh mar, töryek megh az főveth, ²⁷ es tegiek az marasra, igen hasznall.

(35. *Gilisza ellen*) Kit geliszta banth, igiek ennek ²⁸ vizeben, es megh öli az gilisztat benne.

(36. *Negyednapos hideg ellen.*) Kit negyednap hidegh bant, főze megh mézes borban ²⁹ es igya, szertellen igen hasznal.

(37. *Harmadnapos hideg ellen.*) Kit harmadnap hidegh banth, főzze megh borban akar giökeret, akar levelleth ³⁰ es igia, hasznal.

(38. *Köszvény és erek fájdalma ellen.*) Köszventh es ereknek faidalmat es daganatot engeszteli, ha a főveth soval törik megh es faidalomra teszik, igen hasznal.

(39. *Lábdaganat ellen.*) Kinek utaban faratsagabol akar egibből lab megh dagad, törje megh eczettel az giokeret avagy levelleth, es tegye a daganatra, hasznal.

(40. *Vérhas ellen.* V. ö. a 30.-kal.) Kit ver has banth, avagi vallami hassat ragia, törje megh magvat es borban igia megh, megh engeszteli az faidalmat. ³¹

(41. *Csap-ereszkedésről.* ³²) Isop vize chap ereszködésről. Kinek chap ereszködik, avagi kinek torka fai, es kin huruth vagion, avagy ki ben reked, avagy kit megh etetnek ³³ es kin hagimaz vagion, igiek ennek viziben, igen hasznal. (*Hurut, mérgezés és hagymáz ellen is.*)

(42. *Részségségről.*) Keres szőlő tőkén valo termeth gombat, es az lo herenek főveth, ezeket aszald megh, törd porra, es ameni borban megh adod inia, az nap annal többeth nem ihattik. Probatum est.

Közli: *Katona Lajos.*

²⁵ = substantia — ²⁶ t. i. az útifünek — ²⁷ értsd: útifüvet — ²⁸ t. i. az útifünek — ²⁹ t. i. az útifüvet — ³⁰ ugyan annak — ³¹ a 30—40 mind az útifü hasznát dicséri — ³² értsd a torokcsapot — ³³ megmérgeznek.

NÉPKÖLTÉSZET.

Ünnepi rigmusok.

A karácsonyi, nagypénteki és húsvéti rigmusokat az erdélyi részekben 6—12 éves házaló gyermekek szokták elmondani. Legtöbbször Krisztus születéséről, keresztre feszítéséről, feltámadásáról, életéről szóló félnépi eredetű s rendszerint elrontott versekkel „tiszteletük meg a háztájt“. A legendák, beköszöntők, bucsúzóik szövege csaknem községenként változik. S mert e népszokás a népnél vallásos czeremonia számba vétetik, a rigmus-mondó gyermekeknek mindenki szívesen adja a megtiszteltetésért járó pár fillérnyi adományt.

1. Karácsonyi rigmus.

(Bekö-zötő :)

Szerencsés jó napot, uram, kegyelmeknek!
A múzsák jöttek tisztességet tenni,
Egy-két vers rigmussal ünnepet szentelni,
Méltóztassanak hát azért meghallgatni.

(Ha megengedik, a mi kétségbe sem vonható, folytatja :)

Óh, nelki (?) Noének hánykódó barkedő,
Sok búval, bánattal megtöltetett vára,
Vesd le gyász ruhádat, öltözzél „skorlátba“,
Mert jóllehet végén az paradicsomba
Béborítottál vót az fekete gyászba,
Akkor te előtéd mennyország kapuja,
Isten haragjába bészárattál vala,
De jaz Úristennek nagy irgalmassága
Íme, jaz életre néked utat nyita.
Fémlik és rogyog már az nap fényességgel,
Zengnek az egek is szép dícséretekkel,
Mert a sötét pokol ordít rettegéssel
Mert eme Judának erős orozslánynya,
Az régi kigyóval szembe szállott vala,
Mely miatt megromlott Lucifer tábora,
Nincs már az halálnak rajta diadala.
Krisztus születése szegény pásztoroknak,
Hirdetik nem pedig az nagy daktoroknak,
Miért nem Herodes Augusztus császárnak,
Talán a szent angyalok nem jó helyt járanak?
Sőt inkább az Isten a világ nagyait
Megvetvén választá annak pásztorait.
Nincs kívánatosabb, mint a Jézus neve,
Úgy mint ki hajdanta e napon születe,
Mint az kit az atya megtartónak teve;
S hogy így nevezteték nem ok nélkül leve,
Mert jaz földről minden nyavajját elveve.
Még élek nevérol el nem felejtkezem,
Minden bajaimba' reá emlékezem
És midön az halál révére érkezem :
Kellemetes szóval életem vezegem. Amen!

(Az ajándék átvétele után:)

A múzsák serege köszönttel vette,
Kegyess gráciáját hogy vőlünk közlötte.
Adjon az Uristen sok jókat érte!

1. Nagypénteki rigmus.

(Beköszöntő:)

Szerencsés jó napot, uram, kegyelmeknek!
A múzsák jöttek tisztességet tenni,
Egy-két vers rigmussal ünnepet szentelni,
Méltóztassanak hát ingem meghallgatni . . .

(Ha megengedik, folytatja:)

Óh szomorú Jézus, angyalok öröme,
Mi dolog, hogy szived bánattal van telve,
Csontaidat járja lelkünknek gyötrelme?
Mert ma reá rohant az halál félelme,
Immár elmarattál szencsés anyádtól,
Hitt tanítványidtól, s minden barátidtól.
Óh szomorú Jézus, be' árván hagyattál;
Láttam két szemedet könyvekkel lábbogván,
Kegyess két tagodat reszketve bágygyadván.
Óh égen járó csillagok gyászba borujjatok,
Ez nap is a holdal sirni forduljatok,
Mert ma meg fog halni teremtő uratok.
Tovább nem bírhatja az bánatnak terhét,
Csak atytyát kiátytya, onnét is várhatytya
Az ő segicscséget.
Gábrriel leszálta, látá teremtőjét:
Jaj uram, teremtöm, ki teremtette ezt
Mind embert, mind földet, hogy ijj gyászba tétet,
S így bátorittatik Jézus az angyaltól:
Ne féjj, mi Jézusunk, végy erőt magadon . . .
Én is úgy akarok, mint atyám akarja,
Ha a szörnyű pohárt velem megitatytya,
Hogy lehessen én a bünösök váltója. Amen!

(Az ajándék átvétele után:)

A múzsák serege köszönettel vette,
Kegyess gráciáját hogy velünk közlötte.
Isten éltesse is kieteket sokáig
S azalatt az életek unalmassá ne vájjék.

3. Húsvéti rigmus.

(Beköszöntő:)

Szerencsés jó napot, uram, kegyelmeknek!
Húsvéti múzsáknak hallgató serege,
Kiknek előtökbe jöttem ez ünnepbe,
Elmondom, halljátok, együgyű versembe,
Mi történt urunkkal húsvét ünnepébe.

(Ha megengedik, folytatja:)

Született volt régen egy gyermek világra,
Szébb és szentebb gyermek nem volt annál soha.
Ekes ajkainak méz volt tudománya,
Jézus Krisztus neve, Istennek szent fia.
Zsidók országába iskolát építe,
Tizenkét tanítványt, melybe helyeztete;

Gyogyita s taníta, sok csudákat téve,
 Könyvedző orczákról könyvet letöröle ;
 Bément az özvegyek házába jó szívvél,
 Hozzá nyult beteghez, gyógyító kezével ;
 Hozzá menő szegényt sohasem üldözte,
 A kis gyermekekre szép áldást küldötte ;
 Soha életébe senkinek nem véte,
 Szájába álnokság soha nem térhete ;
 Sok bűnös lelkeket Istenhez téríte,
 Így élte életét s mégis megölete.
 Mert egy Judás nevű fővény tanitványa,
 Ki mindennap részt vett ura falatytyába,
 Ártatlan mesterét hűsvét ünnep tájba,
 Harmincz ezüst pénzért zsidóknak elatta.
 Óh, háládatlanság vakmerő példája,
 Judás, hogy lehattél urad árulója !
 Kivel egy falatot mártottál a tálba,
 Mit mardosod sorkát magad nagy károdra.
 Jézus feltámadál, Judás fenakadál,
 Jézus igazodál, Judás kárhóztatál,
 Piláté meghalál, halálra kit adál,
 Ennek a halálnak semmit sem árthatál.
 Ez feltámadása dicső Jézusunknak,
 Zálloga testünknek a feltámadásra
 Mikoron hallatik szava trombitának :
 Legyünk lakosai Isten országának. Amen !

(Az ajándék átvétele után :)

Édes jó uraim, hogy meghallgatátok
 Egy-két beszédemet meg nem utálátok,
 Sőt fáradságomnak jutalmát adátok,
 Az Isten áldása szálljon is reátok.

(Kibéd, Maros-Torda vm.)

Lejegyezte : *Ősz János.*

Karácsonyi köszöntők.

1.

Eljött a karácsony borzos szakállával,
 Elszakadt a csizmám, nem győzöm kapczával ;
 Adjanak egy krajczárt, akár egy petákot :
 Hadd vettessek reá egy istenes tákot.

Áldja meg az Isten e háznak gazdáját,
 Cselédjével együtt házi gazdasszonyát !

Látom szép szándékát, aranyos tárczáját
 Nékem elé venni,
 Fényes kis krajczárját az markomba tenni.
 Mindenható Isten akkor fogyaszsa el,
 Mikor a tengerből es az fővény kifogy !

(Udvarhely és Háromszék vm.)

2.

Krisztus urunk születésén,
Énekeljünk szent ünnepén,
Angyaloknak szent serege,
Összegyűlnék szép énekre:
Paradicsom szép kertjébe:
Arany-böleső leterítve,
Abban fekszik az Úr Jézus;
Jobb kezében arany-alma,

Bal kezében arany-vessző,
Meg-meghajtsa, megmozdítsa:
Egész világ megmozdula:
Nem láttam én szebb prófétát,
Mint a Jézus keresztfáját,
Piros vérrel virágozik,
Szent illattal illatozik.

(Kovácsna.)

Lejegyezte: *Balásy Dénes.*

Székely népdalok.

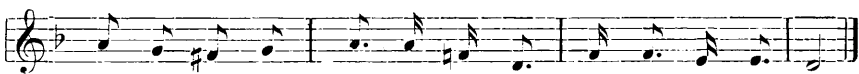
1.

Vót ne-köm egy szép sze-re-töm, de az o-lyan vót, de az o-lyan vót,

Ha két nap nem lát-tuk egy-mást, négy nap be-teg vót,

Ha két nap nem lát-tuk egy-mást, négy nap be-teg vót.

Ötödik nap azt kérdözte: tégöd mi lelt vót?

Tégöd mi lelt vót?

A szerelöm a szívömet körül fogta vót,

A szerelöm a szívömet körül fogta vót.

Hodczég rózsám a kezedöt, sirüljünk egyet,

Forduljunk egyet,

Oszteg menjünk ki a kertbe s ott szedjünk meggyet,

Oszteg menjünk ki a kertbe s ott szedjünk meggyet.

Némely kis lány mind leszedte minden ágáról,

Minden ágáról,

S elszáradott a pirosság az orezájáról,

S elszáradott a pirosság az orezájáról.

A malomnak ninesen vize mégés lisztöt jár,

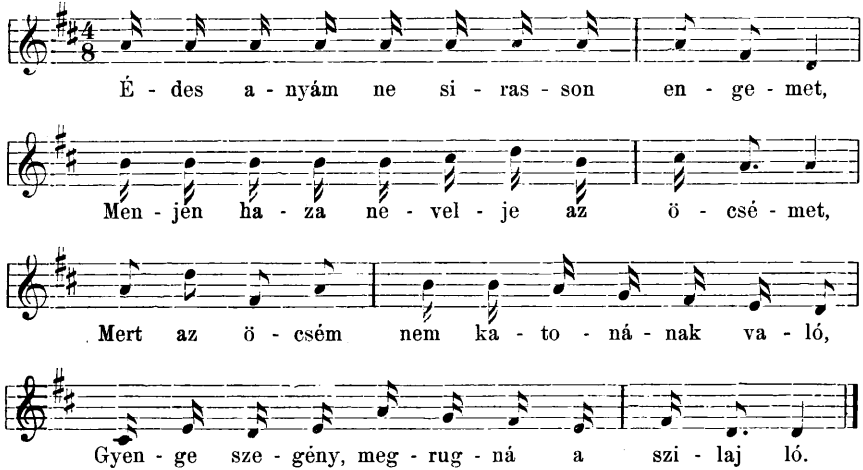
Mégés lisztöt jár,

Tiltsák a rózsámat töllem mégés hezzám jár,

Tiltsák a rózsámat töllem mégés hezzám jár.

Nagy víz mellett nem jó lakni félelem nélkül,
 Félelem nélkül,
 Szeretöt se jó tartani szerelöm nélkül,
 Szeretöt se jó tartani szerelem nélkül.

2.

É - des a - nyám ne si - ras - son en - ge - met,
 Men - jén ha - za ne - vel - je az ö - csé - met,
 Mert az ö - csém nem ka - to - ná - nak va - ló,
 Gyen - ge sze - gény, meg - rug - ná a szi - laj ló.

Öreg baka ha betölti idejét, Isten hozzád czugsfürerem s káplárom!
 Zsebre vágja szabadságos kis könyvét Már én néktek a haptágot nem állom.
 S büszkén mondja udvarhelyi lányoknak: Állottam én három évig eleget...
 A csizmámba kapezának sem huználak. A nagy Isten verje rátok az eget.

Édes anyám, adjon Isten jó estét!
 Haza jöttem, mint egy váratlan vendég.
 Örömré jöttem én haza, nem búra,
 Komisz élettől vagyok szabadulva.
 (Sinfalva, Torda-Aranyos vm.)

Lejegyezte: *Elekes István.*

KISEBB KÖZLÉSEK.

A tetemre híváshoz. Az Ethnographia 1898. évf. 472. 1. említtem középkori magyarázathoz azóta az alább következő részletesebb fejtegetéseket csatolhatom ugyan e tárgyról. Ezek annyival is érdekesebbek, mert először is hazai írónál találjuk őket, a kiknek a maguk korában a prédikátoroknál közkezen forgó s nagyon elterjedt műveiből szélesebb körre kihatóvá lehettek e nézetek, a melyek — s ezt jól jegyezzük meg — annak a kornak a tudomá-

nyossága szintáján állottak. Másodszor pedig azért is fölötte tanulságosak, mert hasznavehető utalások vannak bennük e nézetek régibb forrásaira, a melyeket tovább kutatni lesz legközelebb feladatunk. Addig is, a míg a jövő alkalmmal ez irányú keresgéléseink eredményéről leszámolhatunk, álljon itt e két nevezetes feljegyzés, a melyek közül a második az elsőtől való függésének világos nyomait mutatja. Ez különben Laskai Ozsvátnak mesteréhez, Pelbárthoz való viszonyából egészen érthető. A szavakban is feltűnő egyezésnek különben helyenkint mindkettőjükkel közös forrásokban is lesz az oka, a mit majd csak ezeknek a folytatólagos közlése fog helyesen megvilágítani.

Pelbartus Quadrag. II. 44 K. (első ism. kiadás Hagenau, 1499.): „Pro signo mirabili hoc experientia et natura testatur, quod quando quis proditorie vel occulte interficit hominem, ad homicide huius presentiam de iam occiso corpore solet sanguis effluere. Sic dicit fore expertum Petrus Paduanus super Problem. p. VII. problem. VI. Idem dicit Galienus VI. Medicinalium et allegat Comestor in Summa vitiorum. Certe hoc est signum mirabile magni horroris naturalis in homine; cum non videamus tale contingere in leone occidente ursum vel leonem alterum, nec in equo, nec in ceteris animalibus. Sed unde hoc? Comestor plures rationes ponit, inter quas unam narrat precipuam, quod fortassis aliquae gutte sanguinis remanserunt in occisore, puta in gladio vel in veste, qui naturali conformitate similem sibi sanguinem attrahit et educit, maxime procurante diabolo, ut sinistram fidem hominibus ingerat. Vel ut tali signo viso occidatur occisur in peccatis sine contritione et confessione ab illis, qui querunt ultionem talis sanguinis. Sed verisimilius inquit videtur, quod ad detestationem homicidii deus velit hoc permittere in occisis. Nam communiter hoc non fit, nisi cum quis proditorie et occulte interficitur. Haec Comestor. Proinde nota, quod non sufficit hoc solum signum, ut quis condemnetur ad mortem tamquam homicida, sed testes sunt inquirendi et alia certiora siqua adhibendapro iudicio certo et iusto“.

Osvaldus de Lasco egyik „Quadragasimale“-jában ¹ a XXI. beszéd, mely az ötödik paranesolatról szól, a gyilkosság bűnének szörnyű voltát hét okból fejtegeti. Ez okok negyedike (*U* pont.) ad neki alkalmat a meggyilkolt tetemének a gyilkos jelenlétében való vérzése felemlítésére. E még a Pelbárténál is részletesebb fejtegetés nála így szól:

¹ *Biga Salutis* cz. hármas gyűjtemény egyik, a bőjti beszédeket tartalmazó részében, melyet (úgy látszik, később) egy másik bőjti prédikációs könyve követte a szerzőnek, a *Quadr. Gemma fidei*. De még amannak eddig négy kiadása (1498, 1501, 1506 és 1515, valamennyi hagenauai, 4-dik.) ismeretes, eddig emeből csak az 1507. évi hagenauai 4-edrétűt említi Hellebrant. (Régi magy. könyv. III. 1.)

„Quarto homicidium est peccatum horrendum ratione mire proditionis. Est nempe in homicidio mira culpe proditio. Numquid inter omnia mundi mira hoc specialiter est mirabile, quod ad presentiam occisoris de iam occiso in frigidatoque corpore solet sanguis effluere, vt communiter patet ad sensum et antiquorum probant experientie et sapientie, vt dicit Galienus VI. medicinalium etc. In quo ostenditur homicidii peccatum horrendum, quia ad presentiam occisoris cuiuscunque animalis alterius ab homine non solet hoc contingere. Sicut nec leonis occidentis leonem neque equi equum. De quo licet multi diuersas rationes conati sunt redere, sed mihi non sufficiunt. Sed mihi videtur quod in detestationem huius vicii hunc effectum causat deus specialiter. Naturales enim phisici dicunt, quod cruentatio occisi hominis non fit ab extrinseco, quia nullus agit contra ipsum. Igitur oportet dicere, quod talis cruentatio corporis occisi partim est ab intrinseco per naturam, partim ab extra per quandam violentiam. Cuius rationem assignan talem dicentes: Quoniam tempore occisionis cum irascibilis vnus cuiusque obiectum est arduum et fuisset in summo defensionis et resistentie, et cum appetitus sensituius sit in venis, neruis et musculis sicut in organo corporali: spiritus vitales vtriusque, qui fuerunt in predictis, concurrerant ad defendendum. Et quia natura in vulneribus plus sentit dolorem, et tales spiritus occisoris concurrunt in vulneribus cum spiritibus occisi, et per aliquod tempus remanent in vulneribus inclusi, et ad presentiam occisoris fit commotio vtriusque spiritus inclusi. Spiritus autem occisoris appetit coniungi suo principio, et spiritus occisi appetit remanere in suo corpore, et ita facit spirituum commotionem, per quos causatur cruoris effluxus. Alii dicunt, quod presentia occisoris quosdam radios visuales vel ex suo visu imprimit occiso, quos radios intra seipsum reflectit et retrahit, cum predictis autem radiis simul et cruorem extrahit. Radiis enim et vaporibus exeuntibus mouetur cruor et effluit totus. Hanc opinionem recitat Magnus Albertus 2. de anima. Aliqui dicunt, vt autor Luminis anime, quod fortasse alique gutte sanguinis remanserunt in occisore, puta in gladio vel in veste, qui sanguis ob naturalem conformitatem consanguinem suum educit. Simile enim simile sibi attrahit. Alii dicunt, quod forsan hunc effectum demones deo permittente procurant, vt sic homicida occidatur ab vltore, qui in perditione hominum letatur. Comestor vero dicit in sua Summa de viciis, quod verisimilius videtur, quod ad detestationem effusionis humani sanguinis deus velit hunc effectum ostendere in occisis; quia vt communiter hec non fit, nisi in proditorie et occulte occisis“.

Katona Lajos.

Adatok a XVII. századbeli néphíthez. *Melius* Péter Herbariumának a budapesti egyetemi könyvtárban lévő példányához egy írott orvosi könyv van kötve. A XVII. század elejéről való kéziratban a különféle füvek erejére alapított orvosságok között akadnak jó számmal tisztán babonás hitből eredő kuruzslások. Néhányat a jellemzőbbek közül ez alkalommal bemutatok.

1. *Hogy az lakat megnyíljk.* Az levelen ülő zöld békát tedd egy új fazékban földő alá, de te menj el onnat, hogy szavát ne halljad, mert meg-siketülsz. És mikor, hogy az sütő kemenczében immár porrá lött, megégett, vedd ki és vess az lakatban benne és megnyilik. — 2. *Szarkárúl.* Ha az szarkának az físzkét mindenütt bekötözik, hogy sohúl be ne mehessen, bújj meg együtt s meglásd, hogy oly füvet hoz, hogy ha megkeni vele, mind el szakadoz. Osztton menj oda és keresd meg, hozd el, minden fogságbúl való szabadulásra hasznos. — 3. *Hogy az kutyák ne ugassanak.* Az bagolynak az fejét tedd az bal holnod alá s ha huszogatják is rád, nem ugat. — 4. *Fogság ellen.* Keresd az celidonia füvet Szent Péter napban, hordozd nálad s használ. — 5. *Hogy az méh meg ne marjon.* Az bankának az orrát hordozd nálad; ha ugyan méhet metszesz is, nem mar. — 6. *Fecske.* Az fecske fiának az szemét szúrd ki. Harmadnapra oly füvet hoz, hogy meg-keni vele s meggyógyúl s olyan ép leszen az szeme, mint az előtt volt. De megvigyázd, az kinek szurod az szemét, osztán öld meg és az gyomrában vagy egyéb aprólékjában, ha megkeresed lelsz köveket. Egyik könek az a haszna, hogy ha kezekben hordozod, senki nem lát; másiknak az veresnek estve késen tedd le s úgy világoskodik, mint az gyertya; harmadik az, kinek hályogos az szeme, kenjék vele és lehasítja az hályogot. — 7. *Kötés-rül.* Az bakfüvet ha nálad hordozod, nem fog rajtad az kötés. — 8. *Hogy ne lássanak.* In nidó uppupae reperitur lapis quaedam et defer tecum. — 9. *Ut memineras si quid legeris.* Recipe alibanum album, vulgo fejr tem-jént, ut sit clarum, quantum cunque vis, consere sicut pulverem et cum aqua calida da bibere semel vel bis in hebdomade in ortu solis et in meridie, semper tum jejuno stomacho et fiet, quod cupis.

Beythe András fives könyvének nemz. múzeumi példányában több orvosi recipe között egy ráolvasás van leírva szintén a XVII. századból. *Hogy el ne völessék tejét a tehenednek.* Az mely nap Lucza esik, köss pemetölt, ha pemetölsz vele, old le az maztagát, csinálj viasz gyertyát belőle, tömjénnel füstöld meg az tehenedet, tödd az kapu köziben az gyertyát, erezd által az marhát rajta így mondván: Az miképen az kemencze tüzének erejét senki el nem vöheti, így az marhámnak tejét senki el ne vöhesse, hanem haszon-nal hozza haza az mezőről az ő javát.

Kováts L.

Éjjeli terítés. Régóta hallom, hogy vacsora után az asztalt gyorsan el kell szedni, hogy hajnali vendégnek, korán kelő utasnak, beteg mellett virrasztónak vagy későn hazajáró s otthon vacsoráló embernek mindig frissen kell asztalt teríteni. Ez a szokás Csallóközben s a Dunán túl több helyütt megvan. Értelme röviden az: hogy késő estére, vagy kora hajnalra elkészíteni az asztalt nem szabad s éjszakára teritéken hagyni vétek. Egy alkalommal kiskőrösi szakácsnének volt s a véletlen úgy hozta magával, hogy kora hajnalban kellett vala útra kelnem. Szobalányunk jóra való igyekezetből vacsora után azonnal teríteni kezdett s a reggeliző asztalt annak módja s rendje szerint elkészítette. Ezen az estén későig fent voltam, holmi elintézni valók íróasztalomhoz kötöttek. Éjféltájban becsönget valaki, a kiskőrösi lány volt. Az istenre kért, hogy ereszszem be, el akarja szedni a terített asztalt. Meglepetve kérdeztem, miért akarja ezt tenni? Magyarázatát nem adta, hanem annál gyorsabban iparkodott az asztalt leszedni. Más alkalommal is tapasztaltam, hogy színház utánra rendelt vacsoránkra sohasem engedett előre teríteni, a szobalányt mindig megakadályozta, ha előre teríteni akart. A dolog érdekelní kezdett s különösen azért, mert a lányt babonásnak ismertük. Egy alkalommal azután megvallotta, hogy ha éjjelre, vagy éjnek idején terítenek, a házban meghal valaki, vagy baj éri azt, a kinek terítenek. — Eddig a babona, a mely tán lejegyzésre sem került volna, ha *Munkácsi B.* cikkének (*Ethnographia* XI. évf. 3. füz.) olvasása erre nem ösztönöz. (e. p.)

IRODALOM.

A szegedi boszorkánypererek. Az 1728-ban Szegeden lefolyt nagy boszorkánypörnek és égetésnek s az ezt követő, egész 1744-ig tartó boszorkányüldözésnek aktái mindeddig nem állanak a kutató rendelkezésére, csak Szeged város levéltárában. Az a kivonatos publikáció, melyet *Palugyai* adott belőlük Szeged város leírásánál nem ad teljes képet a kutatónak ezen nagy hírű és tényleg sok érdekes adatot nyújtó perről. *Kovács János* közleménye az *Ethnographia* IX—X. évfolyamaiban részletesen ismerteti ugyan az eredeti aktákból a kuruzslás és varázslás azon eszközeit és módjait, a melylyel ezen boszorkányok éltek, de már pl. csak az ezen szempontból való vizsgálat tiszta megértéséhez és elbírálásához is szükséges a per egész anyagának ismerete. Épen azért hasznos és a néphit tanulmányozójának igen fontos *Reizner János*: „*Szeged története*“ című műve, melynek negyedik okleveleket közlő kötetében most a boszorkánypörökre vonatkozó összes

adatok publikáltattak. Az első kötetnek ide vonatkozó fejtegetései pedig eléggé megvilágítják a hazai boszorkánypörök történetében eddig szinte egyedül álló tömeges kivégzést, illetve azon körülményeket, melyek olyan hevéssé és tartóssá tették az üldözést s a melyekből legalább egy részében megérthetők az 1728-iki pör indító okai. 81 akta van közöttéve a IV. kötetben. Tanuvallomások, kényszervallatások, védelmek, replikák és ítéletek, III. Károly rendelete, a melyben a periratok Bécsbe küldését parancsolja és jelentést kíván az esetekről stb.

Ezen publikáció újból felszínre veti azon óhajást, hogy a még kiadatlanul és ismeretlenül heverő perek anyagának kiadása nagyon szükséges volna. Boszorkánypereinknek olyan kevés részét ismerjük eddig, hogy a rendelkezésre álló anyag igen kevés támpontot kínál valamely szélesebb alapon induló vizsgálatnak. Csak egy-két szempontot említek, a melyeknek figyelembe vétele ez ideig épen az anyag hiányos volta miatt nem sikerült. Egyik a külföldi boszorkánypörökkel történő összehasonlítás, a melyből kitűnnék, hogy mennyi a hazai talajban nőtt eredeti vonás a mi boszorkány hitünkben és mennyi az importált. Másik kérdés annak a szempontnak megvilágítása, a miért pl. dr. Laufenauer is panaszkodik a rendelkezésére álló anyag hiányos voltára, hogy mennyire állunk valamely pathologikus tünettől szemben. A szegedi pörök kiadása kétségtelenül hasznos munka volt, s kívánatos a néphit kutatóinak szempontjából is, hogy minél több publikáció kövesse. *Kováts László.*

*

Katona Lajos: *Régi gyöngyök új foglalatban.* Különlenyomat a Katholikus Szemle XIV. kötetéből. — Mivel nálunk az összehasonlító irodalomtörténettel csak nagyon kevesen és azok is ritkán foglalkoznak, örömmel kell fogadnunk kitünő munkatársunk e kis füzetkékjét is, a melyben az epikai tárgyak nemzetközi vándorlásának néhány igen jellemző példájával ismerkedünk meg. Szerzőnk kimutatja, Anatole France „fekete kenyerek“ című magyarra is lefordított (Pesti Hírlap márcz. 29. sz.) elbeszélésének tárgyát a *Legenda aurea*-ból vette. Ezzel kapcsolatban megtudjuk azt is, hogy ezt az Alamizsnás szt Jánosról szóló epikai tárgyat, melynek eredeti forrása a *Vitae patrum* volt, nálunk utóljára *Taxonyi* János dolgozta fel 1740—43-ban kiadott példatára számára. Legrégibb hazai változatai *Temesvári Pelbárt* prédikációinak függelékében és a *Debreczeni kódex*-ben találhatók meg. Hasonló úton jövünk rá, hogy *Keller* Gottfried híres hét legendájának egyike szintén a *Legenda aurea*-ból való s hogy *Radó* Antal két verses elbeszélésének egyike egy régi francia conte, másika egy nagyon elterjedt XI. századi német klostromi történet után készült. — Katona a népmesetárgyak vándorlásainak megfigyelésével már több lustrum óta foglalkozott. Mivel ez a tér, a melyen újabban mozog, alapjában véve még mindig a korábbi tanulmányok körébe tartozik: joggal remélhetjük, hogy a magyar mesék összehasonlító tanulmányozását ezután még nagyobb tökéletességgel fogja folytatni Katona. T—i

*

Zichy Jenő gróf: *Notes de voyage en Sibérie.* E czimen Zichy Jenő gróf a párisi *La Revue d'Europe* f. é. III és V. füzetben két cikket közöl, a melyekben utolsó ázsiai utazásának élményeiről tart francia olvasói előtt beszámolót. Bennünket főként az első közlemény érdekel, mert benne a nemes gróf közvetve szerzett tapasztalatai alapján a velünk egy nyelvcsaládba tartozó szibériai népek samán vallását ismerteti.

*

Dr. Herrmann Antal: *Az ipar és a néprajz* Brassó, 1900. A Brassói Nemzeti Szövetség kiadása. 8-r. 23 l. Ára 20 fill.

A „Brassói Nemzeti Szövetség“ az iparosok szórakoztatása és képzése czéljából szabad előadásokat rendezett s az előadások ciklusának f. é. ápr. 8-án tartott záró-ünnepén társaságunk titkára az ipar és a néprajz kölesönös viszonyáról értekezett. A füzet-formában is terjesztett előadás valóban megérdemli, hogy az érdeklődők közt minél nagyobb körben elterjedjen. A szerző benne röviden megmagyarázza, hogy a népi iparnak mekkora néprajzi és nemzeti jelentősége van, másrészt pedig igen behatóan tárgyalja, hogy a nemzetközi hatások alá került hazai kisipar, sőt a nagyipar is csak akkor fog a külföldi termeléssel versenyezhetni, ha a néphez közel férközik, izlését megismeri, hagyományos iparművészetét eltanulja s azt a modern ipar követelményei szerint fejleszti. Az iparfejlesztés törvénye tartandó szem előtt akkor is, ha iparunk a nemzetiségek közt és a velünk szomszédos országokban sikerrel akar hódítani. Mivel tehát az iparos boldogulásához a néprajzi ismeret szorosan hozzátartozik, Herrmann az iparügy barátainak figyelmébe ajánlja a kolozsvári nép- és tájrajzi múzeumot, a melyet iparosaink nevelése szempontjából fokozott mértékben kell minden érdeklődőnek támogatni.

*

A párisi világkiállítás magyar osztályának francia ismertetése jelent meg a *Le Gaulois* f. é. május 19—20-ki számának irodalmi mellékletén. Az egész lapot lefoglaló magyartárgyú cikksorozatban Herman Ottó néprajzi kiállításáról külön fejezet szól e czimen: „*Salle Otton Herman* (chasse et pêche)”. A benne foglalt rövid ismertetést a jelzett termet feltüntető sikerült kép-melléklet egészíti ki. Egy másik cikk, *La Hongrie Primitive* czimen Horn E. Szent Istvánról szóló könyvéből a magyarok eredetével foglalkozó részt idézi. Bár a krónikák gazdag mondaköltészetének itt található feldolgozásához igen sok szó férne, mi mégis a fölötti örömiünknek adunk kifejezést, hogy az ország önállóságát és ezer éves multját feltüntető kiállításban és annak szóban forgó ismertetésében a magyarság ethnikumát feltüntető néprajzi és folkloristikai tárgyaknak is megfelelő hely jutott.

Néprajzi könyvészet 1899-ből.¹

(Folytatás.)

Thúry József. Még egyszer a székeleyek eredetéről Erd. Múz. 57., 331., 424 l.

Tóth Béla. Magyar ritkaságok. Ism. K. R. Magy. Kritika III évf. 5. sz.

Türk Frigyes. „Hadak útja.” (A honfoglaláskori egri leletek alkalmából.)

Egri ujság. 3. sz.

Uhorska künografia a Madari. Slovensk Pohľady 182. l.

- Die ungarische ethnographische Gesellschaft. Die Donauländer 51. 1.
 Ungarische Volkslieder. Die Gesellschaft. Juli.
Ürmössy Lajos. A köznép babonái. Székely Nemzet 125. sz.
Ürmössy Lajos. Köszönések U. o. 118. sz.
Vargofcsik János. A tótokról. Kassavidék 7. sz.
Versényi György. Az álomfejtésről. Kolozsvári áll. fels. leányisk. értes.
 3—23. 1.
Vető Imre. A magyar tolvajnyelv és szótára. Bajai Hirl. 27. sz.
Vikár Béla. Egy magyar ráolvasás. Nyelvőr. 208—210. 1.
Voith Antal. Örménynök az ötödik században. Arménia 45—48. 1.
Vrbanić, Dr Franz. Ein Jahrhundert in der Bevölkerungsentwicklung Croatiens
 und Slavoniens. Die Donauländer 125—127. 1.
 Weihnachtsgebräuche und Weihnachts-Aberglaube. Gross-Beeskereker
 Wochenbl. 51. sz.
Wislocki Henrik dr. A karácsonyfáról. Torontál 294. sz.
Wonner, A. Zur Volkskunde aus Zied. Korresp. Bl. d. Ver. f. siebenb.
 Landesk. 1. sz.
 Zbornik za narodni život i običaje južnik slavena. Svez. IV. I. Zagreb, 1899.
 (8-r. 160 l.) — Ism. Spicer M. Die Donauländer 237. 1
Zichy Jenő gr. Szibériai útjáról. Erdész. Lapok nov. füz.

b) *Külföldi.*

- Abeghian, Manuk*. Der armenische Volksglaube. Leipzig, 1899. Diss.
Albert József. A provençei troubadourok. Protest. Esték. II. füz.
Ammann, J. J. Volksschauspiele aus dem Böhmerwalde. Gesammelt, wissen-
 schaftlich untersucht u. herausg. II. Thl. (Beiträge zur deutsch-böhmischen Volks-
 kunde. 2.) Prag, 1899. J. G. Calve. (8-r., XI, 168 l.) 2 Mk. 20.
Aranzadi, Telesforo de. Etnologia-Antropologia filosofica y psicologica y
 sociologica comparadas. 2. edic. Madrid, Romo y Füssel. 1899.
Bancalari, G. Forschungen und Studien über das Haus. IV. Volkskundliche
 Benennungen der Gegenstände der Landwirtschaft. Wien, 1899. Különnyomat a
 Mitteil. d. Wien. Anthropol. Ges.
Bastian, A. Die heutige Sachlage der Ethnologie in nationaler und socialer
 Bedeutung. Berlin, Reimer. 1899.
Beck, G. Der Urmensch. Kritische Studie. Basel, 1899. Geering. (8-r.) 1 Mk.
Bernoulli, Aug. Die Sagen von Tell und Tauffacher. Eine krit. Untersuchung.
 Basel, 1899. R. Reich. (8-r. V, 55 l.) 1 Mk. 20 Pf.
Blind, Karl. Die Makedonier und die germanische Urgeschichte. (Nord und
 Süd. Febr.)
Bogrovavljevic, A. Über Arnauten. Ism. srp. Die Donauländer. 162—164. 1.
Bornstein, Dr. Paul. Die Dichter des Todes in der modernen Literatur.
 Berlin, E. Eberling. (8-r. 40 l.) 75 Pf.
Brandl, A. Zur Kritik der englischen Volksballaden. (Forschg. z. neu. Lit-
 teraturgesch. Festgabe f. R. Heinzel.)
Bruckner, Wilh. Charakteristik der germanischen Elemente im Italienischen.
 (Baseli gym. progr. 4-r. 34 l.)

Bruinier, J. W. Das deutsche Volkslied. Über Werden und Wesen des deutschen Volksgesanges. (Aus Natur u. Geisteswelt. 7.) Leipzig, 1899. B. G. Teubner. (8-r. IV, 156 l.) 1 Mk. 15 Pf.

Brüll, F. Die Legende von der Pfalzgräfin Genovefa nach dem noch ungedruckten bisher verschollenen Texte des Johannes Seinius. Prüm. Progr. 1899.

Cerny, Comtesse de. Contes et légendes de Bretagne. (1856—1898.) Paris, E. Lechevalier. (8-r.) 3 fr. 50.

Clerke, E. M. Fable and Sorg in Italy. London. Richardt. (8-r) 5 sh.

Cooper, Wm. M. Der Flagellantismus und die Flagellanten. Eine Geschichte der Rute in allen Ländern. In das deutsche übertr. v. Hans Dohrn. 3—5 Lfrg. Dresden, 1899. H. R. Dohrn. (8-r. 71—182 l.) à 1 Mk.

Dennett, R. E. Notes on the Folk Lore of the Fjort (French congr.) London, Nutt. (8-r. 257 l)

Detter Ferd. Die Völuspa. (Sitzungsber. d. Wien. Akad. 140. Bd.)

Dieffenbacher, Dr. Jul. Deutsches Leben im 12. Jahrh. Kulturhistorische Erleuterungen zum Niebelungenlied u. zur Kudrun. (Sammlung Götschen. 93.) Leipzig, 1899. G. J. Götschen. (12-r. 177 l.) 80 Pf. — Ism. Liter. Centr. Bl. 29. sz. — Martin E. D. Lit. Ztg. 44. sz.

Dragomanow, Th. Die slavischen Sagen über Opfern d. eigenen Kindes. Die Donauländer 1—12., 105—116., 190—198. l.

Eckart Rud. Brauch und Sitte. Gesammelte kulturhistor. Skizzen und Miscellen. Oldenburg, Schulze. (8-r. III, 80 l.) 1 Mk. 20.

Eckart Rud. Südhannoversches Sagenbuch. 4 Hfte. Leipzig, 1899. B. Franke. (8-r. 226 l.) 3 Mk 50.

Ehmann, P. Die Sprichwörter und bildlichen Ausdrücke der japanischen Sprache. Gesammelt, übers. u. erklärt. V. Thl. (Mitteilg. d. deutsch. Ges. f. Natur- u. Völkerkunde Ostasiens Suppl. V. Thl.) Tokyo. (Berlin, A. Asker.) 1899. (8-r. 321—428 l.) 6 Mk.

Faeroske folkesagn og aeventyr udgione ved Jakob Jakobsen. I. Hefte. Kopenhagen, Möller. (8-r. 160 l.)

Flacks, Adolf. Rumänische Hochzeits- und Totengebräuche. Berlin, 1899. Minuth. (8-r.) 1 Mk. 50.

Freybe, Dr. A. Das älteste meklenburger Karfreitaglied, zugleich der erste Liederdruck Meklenburgs. 2. Aufl. Berlin, 1899. W. Süsserott. (8-r. 32 l.) 1 Mk. 20.

Frömmel, Ottó. Kinder-Reime, Lieder und Spiele. I. Hft. Berlin, 1899. (8-r. 48 l.) 50 Pf.

Geering, Agnes. Die Figur des Kindes in der mittelhochdeutschen Dichtung. Zürich, 1899. Speidel. (8-r.) 2 Mk. 40 Pf.

Gercke, Adolf. Volkslieder und Volksglaube der Finnen. Deutsche Rundschau. 25. VI. Hft.

Gerstenberg Dr. K. v. Das deutsche Volkslied. Wandervortrag. 2. Aufl. Glarus, 1899. Schweizer Verlagsanst. (8-r. 34 l.) 45 Pf.

Gessmann, G. W. Die Pflanze im Zauberglauben. Ein Katechismus der Zauberbotanik. Mit e. Anhang. üb. Pflanzen-Symbolik. Wien, 1899. A. Hartleben. (8-r. III, 252 l.) 3 Mk. 60. — „A tudományos népismére értéknélküli összeállítás.“

- Gomme, Laur.* A dictionary of British Folk-Lore. Vol. I—II. London, 1894—98. Ism. Literature. 90. sz.
- Görbing, F.* Die Elfen in den englischen und schottischen Balladen. Halle, 1899. Diss.
- Grüneisen, C.* Ahnenkultus und die Urreligion Israels. Halle, 1899. Niemeyer. (8-r.) 6. Mk.
- Gundermann, Dr. Ghold.* Die Zahlzeichen. Giessen. Progr. (4-r. 50 l. 13 kóp.) 2 Mk.
- Günther, Friedr.* Die Bedeutung der Ortsnamen für die Kulturgeschichte. Bielefeld, Helmich. 40 Pf.
- Haag, Carl.* Die Mundarten des oberen Neckar und Donaulandes. (Schwäbisch-Allemannisches Grenzgebiet-Baarmundarten). Reutlingeni reálistk. progr. (8-r. 142 lap.)
- Haas, Dr. A.* Schnurrer, Schwánke und Erzählungen von der Insel Rügen. Greisswald, J. Abel, 1899. 2 Mk.
- Hansen, A. M.* Norsk folkespsyekologi med politisk kart over Skandinavien. Kristiana, 1899. Dybwad. (8-r. 112 l.) 2 Kr.
- Herrmann, Paul.* Deutsche Mithologie in gemeinverständlicher Darstellung. Leipzig, 1899. Engelmann (8-r.) 8 Mk.
- Hesseling, D. C.* Reinaert de Vos in Griekenland. Leide, 1899. (8-r. 21 l.) Ism. Romania 647. l.
- Heyne, Moriz.* Das deutsche Wohnungswesen von den ältesten geschichtlichen Zeiten bis zum 16. Jahrhundert. Leipzig, 1899. Hirzel. (8-r.) 12 Mk.
- Hoffmann, J. J.* Trachten, Sitten, Bräuche und Sagen in der Ortenau und im Kinzigthal. I. Abschn. Trachten, Sitten u. Bräuche. Lahr, 1899. Ch. Schönperlen. (8-r. 176 l.) 2 Mk. 50.
- Höfler, M.* Deutsches Krankheitsnamen-Buch. München, 1899. Piloty & Loehle. (8-r.) 35 Mk.
- Jacob, Dr. Georg.* Karagöz-Komödien. Heft 1.: Schejtan dolaby; Heft 2.: Kajyk ojunu. Türkischer Text mit Anmerkungen u. Einleitung. Berlin, 1899. Mayer & Müller. à 2 Mk. — Ism. Luschan. Globus 20. sz.
- Jurkschat, C.* Litauische Märchen und Erzählungen. I. Thl. Herausgeb. v. d. litauisch-literar. Gesellsch. zu Tilsit. Heidelberg. Winter. (8-r.) 4 Mk.
- Kaiser, Adolf.* Die Fastnachtspiele von der actio de; sponu. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Fastnachtspieles. Göttingen, 1899. Vandenkoeck & Ruprecht. (8-r. 139 l.) 3 Mk.
- Katanov N. Th.* Narodnije sposobi lječenjija u Baškir i kreščenich Tatar. Kazan, 1899. — Ism. ch. Ethnogr. 323. l.
- Klöpffer, Dr. Clem.* Folklore in England und Amerika. (Neusprachliche Abhandlungen. VIII.) Dresden, 1899. C. A. Koch. (8-r. V, 62 l.) 1 Mk. 60.
- Köhler, Reinh.* Kleinere Schriften. I. Bd. Klein. Schriften z. Märchenforschung. — Ism. a. Ethnogr. 324. l.
- Kopp, Arthur.* Deutsches Volks- und Studentenlied in vorclassischer Zeit. Berlin, 1899. Hertz. (8-r. 286 l.) 6 Mk. — Ism. Liter. Centr. Bl. 47. sz.
- Koschwitz, E.* Über e. Volksdichter und die Mundart v. Amiens. Halle, 1899. M. Niemeyer. (8-r. 38 l.) 1 Mk. 20 Pf.

Kröner, C. Die Longinuslegende, ihre Entstehung und Ausbreitung in d. französ. Litteratur. Münster, 1899. Diss. (8-r. 59 l.)

Küffner, Dr. Geo. M. Die Deutschen im Sprichwort. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte. Heidelberg, 1899. C. Winter. (8-r. IV, 93 l.) 1 Mk. 20.

Kúnos. La poésie populaire des tures osmanlis. Paris, 1899.

Kúnos, Dr. Ignace. Chansons populaires turques. Zeitsch. d. morg. Ges. 53. Bd. 233—255. l.

Kúnos I. Die Spasse des Hodža Nassreddin. Die Donauländer. 260—273., 341—353. l.

Langhans, Paul. Karten der Verbreitung der Deutschen und der Slaven in Österreich. Gotha, J. Perthes. 1899. 2 Mk. — Ism. Andree R. Globus 75. köt. 342. lap.

Langhans, Paul. Die deutsch-tschechische Sprachgrenze in Nordböhmen. Leipzig, 1899. (4-r.)

Lawrence, Rob. Means. The magic of the horse shoe, with other Folk-lore notes. London. Gay & Bind. 1899. 7 sh. 6 d.

Lehmann, A. Aberglaube und Zauberei von den ältesten Zeiten an bis in die Gegenwart. Deutsche autorisierte Ausgabe v. Petersen. Stuttgart, 1899. Enke (8-r.)

Leiden, Friedr. v. d. Das Märchen in den Göttersagen der Edda. Berlin, 1899. Diss. (8-r. IV, 83 l.) 2 Mk.

Leiner, Ludwig. Vom Pfahlbauwesen am Bodensee und seine Vorzeit. Stuttgart, 1899. K. Grüninger.

Leisen (von der), Friedr. Das Märchen in den Göttersagen der Edda. Berlin, 1899. Reimer. (8-r. 83 l.) 2 Mk. — Ism. gk. Liter. Centr. Bl. 49. sz.

Lilek, Em. Eheschliessungen in Bosnien und in der Herzegovina. Die Donauländer. 448—464. l.

Loewe, Dr. Rich. Die ethnische und sprachliche Gliederung der Germanen. Halle, 1899. Niemeyer. (8-r. IV, 60 l.) 1 Mk. 60. — Ism. H. V. Rev. crit. 17. sz.

Marian, Sim. Fl. Sërbätörile la Români. Studie etnografic. Vol. II. Păresi-mile. Bucuresci, 1899. Academie. (8-r. 310 l.) 3 lei.

Marriage, M. Elizab. Poetische Beziehungen des Menschen zur Pflanzen- u. Tierwelt im heutigen Volkslied auf hochdeutschen Boden. Bonn, 1899. P. Hanstein. Diss. (8-r. V, 88 l.) 1 Mk

Meyer, Dr. Hans. Das deutsche Volkstum. Mit 30 Tafeln. Leipzig, 1899. Bibliogr. Megjelenik 13 füzetben à 1 Mk. — Ism. Andree, R. Globus 75. köt., 165. lap.

Michael, Emil. Culturzustände des deutschen Volkes während des 13. Jahrhunderts. II. Buch. 1—3. Aufl. Freiburg i Br. 1899. Herder. (8-r.) 6 Mk.

Mielke, Robert. Die Bauernhäuser der Mark. Berlin, 1899. P. Stankiewicz. — Ism. Andree R. Globus 76. köt. 20. sz.

Miličević, M. Gj. Der serbische Bauer in der Jugend und über die Jugend. Die Donauländer. 13—24., 93—96. l.

Mosso, Angelo. Der Mensch auf den Hochalpen. Mit zahlreichen Figuren, Ansichten und Tabellen. Leipzig, 1899. Veit & Co. (8-r. XV, 483 l.)

Mráz Gusztáv. A német legenda, különösen a XVIII. században. Budapest, 1899. (8-r. 49 l.)

Müllenhoff, Karl. Sagen, Märchen und Lieder der Herzogtümer Schleswig, Holstein u. Lauenburg. Kiel, 1899. — M. Liebscher Anastatikai utánnymata az 1845-iki kiadásnak. — Ism. K. Globus 76. köt. 19. sz.

Müller, F. Max. Beiträge zu einer wissenschaftlichen Mythologie. Aus dem Engl. übers. v. Heinr. Lüders. Autoris. vom Verfasser durchgesehene Ausgabe. II. Bd. Leipzig, 1899. Engelmann. (8-r.) 11 Mk.

Niederte, Dr. L. Zur Frage über den Ursprung der Slaven. Ein Nachtrag zu meiner Schrift O pávodlu Slovaň. Prag, 1899. (8-r.)

Nover, Dr. J. Die Lohengrinsaga und ihre poetische Gestaltung. (Sammlung gemeinverständlicher wissensch. Vorträge. 312.) Hamburg, 1899. Verlagsanst. (8-r. 35 l.) 75 Pf.

Oppel, Dr. A. u. Ludwig. A. Allgemeine Erdkunde in Bildern. (Dritte Auflage von F. Hirts Geographischen Bildertafeln. Teil I.) Mit Berücksichtigung der Völkerkunde und Kulturgeschichte. Breslau, 1899. F. Hirt. 6 Mk. 50 Pf.

Palander, Hugo. Die althochdeutschen Thiernamen. I. Dissertation. Darmstadt, 1899. Otto. (8-r. XV, 171.)

Pedersen, H. Zur albanischen Volkskunde. Kopenhagen. S. Michaelsen. (8-r. V, 125. l.) 8 fr.

Peták, A. Zum Volkslied von den drei Winterrosen. (Forschg. z. neu Literaturgeschichte. Festgabe f. R. Heinzel.)

Petsch, Rob. Neue Beiträge zur Kenntniss des Volksrätsels. (Palaestra. IV.) Berlin, 1899. Mayer & Müller. (8-r. VIII, 152 l.) 3 Mk. 60.

Pfaff, Dr. Friedr. Die grosse Heidelberger Liederhandschrift, in getreuem Textabdruck. Herausg. v. —. 1. 2. Heft, Heidelberg, 1899. C. Winter. (8-r.) à 5 Mk. — Ism. Piquet F. Rev. crit. 17. sz.

Potamín, G. N. Vostočnyje motivy v srednevěkovym jevropějskim eposě. Moskva, 1899. (8-r. X, 893 l.) 4 Rub. — Ism. Pech T. Globus 76. köt. 20. sz.

Ratzel, Friedr. Anthropogeographie. I. Th. 2. Aufl. Stuttgart, 1899. Engelhorn. (8-r.) 14 Mk.

Ripley, W. Z. A selected bibliography of the anthropology and Ethnology of Europe. Boston, 1899.

Ritz, J. Les chansons populaires de la Haute-Savoie, texte patois et français, avec mélodies notées. Paris, E. Sechevolier. 3 fr.

Rolland, Eugène. Flore populaire, ou histoire naturelle des plantes dans leurs rapports avec la linguistique et le folklore. II. Paris, 1899. Rolland. (8-r. 268 l.)

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

(Folyt. köv.)

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XI. évf.

1900. szeptember

7. szám.

A VÉR BABONA.

A vérbabonának okát én a vér rendkívüli becsében keresem, a mely nézettel bizonyára nem állok egyedül. A természetben csak a vérrel megáldott lényeknek van életük — a növény, a mely nem mozog, az egyszerű ember felfogása szerint nem folytat életet — a vér tehát maga az élet. Ha levágják az állatot, kifolyik a piros vér és vége az életnek. Ezt a legegyszerűbb ember is észrevehette, ehhez nem kell tudás, nem kell gondolkodás. És láthatta e jelenséget minden ember, hisz oly sokszor és sok helyütt fordul elő. És a jelenségből nem következtethetett egyebet, mint azt, hogy a vérnek rendkívüli fontos szerep jutott az élő szervezetben; csak azt nem ismerte fel, hogy életfenntartó ereje csak a szervezettel együtt növekvő vérnek van, nem pedig a kívülről a szervezetbe vezetett vérnek. Ámbar az idegen vérnek valamely szervezetbe való behatása nemcsak a babonás felfogás szerint jár haszonnal, hanem a valóságban is úgy van, mert még a legmodernebb orvostudomány is gyógyhatást vár a vérnek transfúziójából. Mindenképen érthető tehát, ha az egyszerű néphitben oly csodás hatást tulajdonítanak a vérnek.

A vérnek e megbecsülésével függ össze a véres áldozatok szokása.¹ A legbecsesebbet adom az istenségnek, így gondolkozik az ember, a legbecsesebb pedig az élő lény és ennek is leginkább a vére. Azért is látjuk azt, hogy az áldozati rítus jó részben a vérrel megy végbe. Természetes, hogy a piros melegvérű állat becsesebb, mint

¹ Pliniusnak azon állítása, hogy a zsidók *hallevet* áldoznak, félreértésen alapszik; az igazság az, hogy a zsidók nem eszik a pikkely nélküli halat. — *Hist. Nat.* 31, 95: aliud vero garum castimoniarum superstitioni etiam sacrisque Judaeis dicatum quod fit e piscibus squamo carentibus.

az alsóbb rendű állat; a négylábú állat becsesebb, mint a szárnyas; az ember mindegyiknél becsesebb, tehát a valódi, az ünnepélyes, a legszentebb áldozat voltaképen az ember. Innen van az, hogy az emberáldozat nemcsak az őskorban olyannyira divott, hanem, hogy még manapság is a hatóságok minden ébersége daczára a vallásos rajongók oly szívesen visszatérnek a legbecsesebb áldozati módra, az emberáldozatra.

A vér megbecsülésében tehát fokozatok állanak be, a szerint, hogy milyen a vér. Valamely vér, úgy látszik, annál becsesebb, minél nehezebben lehet hozzájutni. Ez a babona logikája. Ugyanaz a logika rejlik ebben, mint a mikor a kincsásás fontos ténykedését a babonás hit épen éjjeli tizenkét órára teszi és akkor is az évnék bizonyos éjszakájában és még akkor oly nehéz feltételek betartása mellett, melyekbe a kincsásó ember rendesen belesül. Mondhatnók, hogy a babona *distinguál*, *distinguál* ép úgy, mint az ellentéte: a logika, az ész. Nem minden állat vére egyformán becses a babonának, de még ugyanazon egy állatnak a vérében is van különbség. Az egyszer a himnemű állat, másszor a nőstény kell; egyszer fekete legyen a színe, másszor fehér; egyszer idős legyen, másszor fiatal; egyszer egy-két- vagy hároméves legyen, másszor újdonszülött; egyszer az állat egyik tagjából veszik, másszor a másik tagjából veszik a vért. Így megy az végtelen skálában.

Ép így tesznek különbséget az emberi vérben is. Kétségtelen, hogy minden emberi vér nagyon becses a babonának, de azért mégis vannak fokozatok. Mintegy vad kéjelgéssel kiszemelik épen a legbecsesebb vért; a ma született gyermek vérét; a szűz leány vérét, a szűz leány első menstruációs vérét; a fejedelmi személy vérét. Ez a *gourmandise* sajátságos neme. A gondolatmenet megvilágítására elég, ha csak az utolsó fokozatnál időzünk egy kissé. A *Gesta Romanorum* egy meséje (ed. Oesterley no. 230 p. 633)¹ beszél egy leprás leányról, a kit nem lehetett másképp meggyógyítani, mint úgy, ha királyi vérben fürdik. Ez a pár szó: *nisi balneari contingeret in sanguine regali* — felér egy programmal; súlyos a betegség, a közönséges gyógyszer nem használ, vér kell, annak is a legjobb fajtája, királyi vér. És hogy ebben a logikában egyenlő egymással a legkülönbözőbb népfajok babonája, mutatja azon körülmény, hogy az arabsok ugyanazt hiszik. A dühös

¹ V. ö. ugyanott p. 378: sanguinem quilibet de brachio dextero emittamus, ego tuum sanguinem bibam et tu meum.

kutya marását csak királyi vér gyógyítja meg. Ezt nem úgy értik az arabok, hogy a fejedelem adja a vért, hanem csak abból a nemzetségből vegyék a vért, melyből az uralkodók származnak, p. o. a *kuraisíták* véréből. A költők úgy éneklik meg a kuraisítát, hogy azt mondják: „Véred meggyógyítja a kutyamarást“. ¹ A királyi vér nyilván magasabb rangú vér. Az ősrégi német babona szerint is a nagy *Türk* (a nagy bűvészmester, az óriás, a nagy ellenség) csak úgy szabadulhat meg a leprától, ha egy nagy fejedelem vérében fürdik. ² Természetes, hogy a nagy fejedelem véret nehezebben lehet venni, mint a közönséges emberét, de ha mégis vették, annál jobb; akkor biztos következménye a gyógyulás.

A babonás hit még a királyi vérnél is ismer becsesebb véráldozatot, azt, hogy az anya elveszi tulajdon gyermekének a véret. Ilyen rémes dolgot találunk egy aethiops legendában. Szent-Susnios nővére Antiochiában megölte saját lányát, a kinek véret kiszopta; most a sátán hatalmába keríti a gonosz asszonyt és e veszettség alatt a nő kiszopja a városban született kis gyermekek véret. ³ Újabb időben, modern államban is felmerült az az eset, hogy egy apa csak azért nemzett gyermekeket, hogy aztán sorban véruket vehesse. ⁴ Ezek az esetek eléggé mutatják, hogy a vér hatásába vetett hit annál erősebb, minél becsesebb a vér. ⁵

A kereszténységnek volt az fentartva, hogy a vér jelentőségét a végletekig fokozza. Nem szólva a Jézus vérének megivásáról — *ecce calix sanguinis mei* — a mi csak symbolum, megemlékezünk mégis az ostya vézéséről szóló hitről, a szentek és vértanúk kicsurgó vérével való visszaélésről. Még nem vizsgálták meg, hogy az efféle

¹ J. WELLHAUSEN, *Reste arabischen Heidenthums*, Berlin 1887, 142. l. Idézi STRACK, *Das Blut im Glauben und Aberglauben der Menschheit*, 5. kiadás, 32. l.

² STRACK, 38. l. — *Gesta Romanorum* ed. Osterley p. 745 (index) „Bad in Königsblut“ No. 230, v. ö. No. 281; MASSMANN, *Kaiserchronik* III, 856.

³ Egy aethiops synaxarium-ban olvassuk ezt, I. R. BASSET *Les apocryphes éthiopiens*, IV, 10. — GASTER, *Literatura populâra Romana* p. 394—395 ezzel összehasonlítja a zsidó *Lilith*-mondát, mely szerint a Lilith nevű boszorka kiszívja az újszülött gyermekek véret.

⁴ STRACK, i. h. 61. l.

⁵ Még a szépirodalomban is találjuk e babona nyomát. P. K. ROSEGGER, *Die Schriften des Waldschulmeisters*, 1894, 152. l. azt mondja a stájer havasok lakóiról, hogy az a hitük, hogy egy beteg öreg asszonynak egy gyermeknek fiatal vérére van szüksége.

tanok mennyiben járulnak hozzá a népben úgy is szunnyadó vérbabona ébredéséhez, sőt felébresztéséhez, mert a vérnek illető roppant megbecsülése természetesen csak fokozza a vérrel kapcsolatos babonás fogalmak megerősödését. Tudjuk, hogy a kereszténységnek épen ezek a tanai keltették a görög és római világban azt az iszonyatos vádat, hogy a keresztények titokban embervérrel élnek, a mely rágalom ellen az egyházatyák hiába szálltak sikra.¹ Ha tehát a hidegen mérlegelő, elfogulatlan és mívelt római emberben ily képzeteket keltett a kereszténység vérsymboluma, mennyivel inkább feltehető, hogy a tanulatlan pór kereszténynépben a vérnek tulajdonított csodás hatás gondolata nagyban megerősödik e tanok által.

Összegezem most már a vér megbecsülésében észlelhető fokozatokat: az állat vére és az ember vére; az ember vérében ismét külön fokozat a hajadonok, a kisdedek, a királyok, az önnemzette, vagy önszültötte magzat és végre a szentek vére; ez utóbbi a vallás némi látszatával felruházva.

Hasonlóan megkísértem csoportosítani azt a hatást is, melyet az emberek a vértől várnak. Itt először is a vérnek physiologiai hatása jön tekintetbe, a mely hatás józan egészséges megfigyelésen alapszik és nem tartozik a babona körébe. Be van bizonyítva, hogy a húsevő állatoknak a vérbősége nagyobb, mint a növényevőké, a húsban rejlő vér tehát növeli a szervezet vérmennyiségét és így közvetve növeli magát az életet is. Ez a húsevésből könnyen levonható tapasztalat még csak jobban bebizonyosodik, ha az ember a vért tisztán, mint folyadékot iszsa.²

Innen van, hogy ismerünk oly izlést, mely nekünk ugyan perversnek tűnik fel, mely azonban a valójában a táplálkozó testre jó haszonnal jár, olyan izlést mondom, mely szerint legjobb a frissen azon melegiben kiömlő vér, a melyet tehát mohó étvágygyal szürcsölnek azok, a kik csakis nyers hajlamaik után indulnak és az

¹ A *borboranus* keresztény felekezet bűvészet czéljából gyermekvért ontott (*Texte u. Unters. zur altchr. Litt.* IV, 1. 1899. p. 10.).

² A pogány világ mohó vérevése ellen kikel a szentírás apocryph irataihoz tartozó *Jubilaeumok* könyve; I. SINGER, *Buch der Jubiläen* (L.-Szt-Miklós, 1895), p. 29. Ismeretes, hogy a keresztény egyházi írók szintén nem győzik a pogány görög és római világot e kegyetlen szokás miatt eléggé gyalázní. — A magyarok vérszerződéséről és állítólagos vérivásáról I. *Akadémiai Értesítő* 1897 novemberi füzet.

erkölcsöt hirtől sem ismerik.¹ A vérszívásnak ezen tagadhatatlan haszna természetszerűen az első hatás, melyet a vértől az emberek várnak, és csak ezen természetszerű hatás adja meg az impulsust más egyéb és főképen képzelt hatások feltevésére. Nem úgy képelem tehát a dolgot, mintha a vérnek az áldozati szertartásban való alkalmazása keltene az emberben a babonás hitet, hogy jó volna a vért más alkalmazásban is használni, hanem úgy, hogy a primitív embernek okos és józan tapasztalataiból fejlődhetett a vérnek babonás megbecsülése. Jobb szeretek mindig egy valódi, mint egy imaginär értékből kiindulni. A vérnek értéke az áldozati szertartásokban utóvégre is csak imaginär dolog; miért tennők fel, hogy ez az imaginär érték megindítsa a többi imaginär értékek egész sorozatát? Mert hiszen a vértől várt babonás hatás csak imaginär érték! Inkább hajlandó vagyok azt feltenni, hogy a vérnek valódi és tagadhatatlan haszna, t. i. az emberi testnek a vérélvezet folytán beálló gyarapodása: ez keltette az emberben azt a képzeletet, hogy a vér haszonnal jár egyéb alkalmazásban is. A betegség a testnek gyengeségét okozza, a gyengeség gyakran mutatkozik bizonyos sápadtság és szintelenség alakjában, a melyre mi is szoktuk mondani, hogy vérhiány vagy vérfogyatkozás állt be; ámde, hogy ha hiányzik a saját szervezetünkől, mi sem természetesebb, hogy, ha csak hozzáférünk, más szervezetből veszszük és így előáll a betegségnek vérrel való gyógyítása. Nagyon lassú volna e gyógyítási folyamat, ha a táplálkozás rendes útján menne az véghez, de a vérnek bűvös erejét felhasználva gyorsan és biztosan várhatjuk a hatást. Az auto-suggestio ismert törvényénél fogva talán tényleg van a bűvölő szándékkal bevett vérnek gyógyító hatása a sinylő alanyra, de mi azzal nem törődhetünk, mert mi nem a babonának jogosultságát, hanem a babonának természetét kutatjuk. Elég tehát azt mondanunk, hogy mi érhető dolognak tartjuk, hogy a vérnek csakhanar bűvös gyógyhatást tulajdonítottak, a mivel aztán megindult a vérrel üzőtt babonának ezer meg ezer neme.

Nem akarom a vérrel való orvoslásoknak² és kuruzslásoknak

¹ Zsidó források szerint Nebukadnéczar, a híres babyloni király, azzal tette magát gyűlöltté, hogy széttépett egy nyulat és azon nyersen megette húsát; l. Midras Threni Rabba II, 10 és a párhuzamos helyeken.

² Hogy a körülmetélési sebet a zsidók nem gyógyítják vérrel, szintén STRACK mutatja ki (90. l.); l. erről Löw L., *Gesammelte Schriften* (Szeged 1898) IV, 409 (Bonfinius a bazini eset alkalmából), továbbá *Oesterreichische Wochenschrift* 1898, 4. szám, 70. l.

részleteit felsorolni; azt tartom ugyanis, hogy az anyaggyűjtés munkája nem oly fontos, mint a synthesis, az összefoglalás, midőn a gazdag anyaggyűjtés után immár a jelenségek felismerésére és az abból folyt tanulság levonására térünk át. De mind a mellett egy részletet legalább szükséges kiemelniünk, azt t. i., hogy a vérrel való gyógyítás leginkább *lepra* (bélpoklosság, Aussatz) eseteiben divik. Már a fent érintett esetekben említettük e sajátságot, most még direkte e célból szóvá teszünk egy nevezetes esetet. Nagy-Constantin, úgy mond a legenda, még pogány korában, mivel a keresztényeket üldözte, poklossággal lett sújtva. Sem a belföldi római, sem a perzsa tudósok és orvosok nem bírtak ez iszonyú betegségen segíteni. Ekkor Jupiter Capitolinus papjai kijelentették, hogy gyermekvérben kell a császárnak fürödni. A gyermekeket már össze is fogdosták, de az anyák jajveszéklése annyira megindította a császárt, hogy inkább akart egyedül szenvedni, mintsem hogy ő miatta sokan szenvedjenek. Azt álmodván, hogy Sylvester pápához forduljon, fölveszi a keresztséget és akkor egészséges lesz.¹ Azok a pogány papok nem mondtak semmi különöst és szokatlant, midőn a *lepra* ellen a vérfürdőt ajánlották; bizonyára kipróbált szer volt ez. Érthető is, mert a *lepra* bőrbetegség lévén, a bőrnek meglágyítása által, a mi a vérfürdő által bizonyosan elérhető, a kiütés meg is szűnhetik. De ép úgy érthető a legendának az az állítása is, hogy a keresztvíz tette őt egészségessé, mert a vízfürdőnek² szintén gyógyító hatása van a *lepra* ellen.³ Látjuk e példából, hogy a vérfürdő nagyon igaz és kipróbált természeti tényekből kifolyólag vált a babona országában minden betegség panacaeá-jává, mert csak egyféle betegségben kellett neki beigazodnia és akkor már homoeopathikus szer lett minden betegségben. Laikus létemre nem folytathatom ez irányban a vizsgálódást, de merem hinni, hogy hivatásos orvos még csak jobban beigazolná azt a feltevést, hogy a vérbabona tényleges alapokon nyugszik.

A vérnek tulajdonította egyéb hatások közt felemlítendő még, hogy látható vagy láthatatlan helyen felkenve elűzi a boszorkányokat és megfélemlíti az ördögöt. Igen elterjedt még a vérrel üzött szerelmi

¹ STRACK, i. h. 37. l. STRAUSS A., *Bolgár néphit* 100. l. szerint a tanácsot zsidó rabbik adták volna. — Hasonló minőségben szerepel egy zsidó orvos angliai Rikhárd király vérrel való orvoslásában, de STRACK (39. l.) már megjegyezte, hogy sem a mondának, sem a zsidó szereplésének semmi történeti alapja nincs.

² V. ö. a bibliában Náemán esetét, II. Királyok könyve, 5. fejezet.

³ Vízből és állatesontokból készült orvosszerről, melyet állítólag az ázsiai spanyol származású zsidók készítenek, l. STRACK, i. h. 100. l.

varázs is; az az asszony, a ki férje italába egy csepp vért csempész be, biztosítja magának férje szerelmét.¹ A vérnek tulajdonított ezen és sok másféle hatás nem alapszik többé természetes megfigyeléseken, hanem ha szabad úgy mondani, gondolat-társuláson (idearum associatio): a lelki betegség ellen alkalmazzuk a testi betegség gyógyszerét. Tudom, hogy ezzel merőben új dolgot mondok, a mit számos esettel kellene előbb bizonyossá tenni; de lélektanilag alig lehet e magyarázatot kifogásolni.

A vér becsének és hatásának megvizsgálása után lássuk most már a vér alkalmazásának módjait. A vér megivásáról vagy felszopásáról, valamint a vérnek fürdő gyanánt való használásáról már az imént volt szó.² A vérnek a beteg testhelyre való felkenése szintén sokszor fordul elő és külön csoportnak tekinthető a gyógyhasználatban. Erre a külső használatra felhozok egy példát. Algir tartományban mohamedánok, keresztények és zsidók egyaránt azt hiszik, hogy az ördög szállta meg őket, ha betegek. Ilyenkor fekete kakast ölnek le, melynek vérért mellükre, homlokukra és szemöldökükre hintik; a kakást aztán a városon kívül eldobják, hogy a gonosz szellem tápláléka legyen, a midőn aztán meggyógyulnak.³ — Nézetem szerint ebben is több rejlik, mint egyszerű bűvészet vagy babona; az eljárásban úgy látszik a mellnek behintése, mely helyett eredetileg a mellnek bedörzsölése divhatott, a fődolog; ilyen frottirozás pedig okvetlenül haszonnal jár a betegségben. Ekkép még az ilyen látszólag értelmetlen eljárás is természetszerű megfigyelésen alapulhat, úgy a mint azt a vér becsénél és hatásánál megállapítottuk.

Egyáltalában azt a megfigyelést tették a vérrel üzött gyógy-

¹ Érdekes ellenkező szellemű példát közöl a *Gesta Romanorum* no. 181 p. 685: Egy császárné egy derék katonát szeret és szerelemből beteg lesz. Az orvosok megöletik a katonát és vérével bekenik a császárné arcát. — Hasonló ellentétes képzetek azok, melyek szerint a vér úgy szellemüzésre, mint szellemidézésre használható; l. erről alább. Nem ismerek kutatót, a ki az ellentétes jelenségeket szóvá tette és magyarázta volna, annál inkább jónak láttam arra a figyelmet felköltteni.

² Felemlítést érdemel a vérnek öntözésre való felhasználása. Bolgár néphit szerint (STRAUSS, *Bolgár néphit*, 72. l.) Noé nem vízzel, hanem vérrel öntözte a szőlőtőjét; a vér a báránytól, az oroszlántól és a disznótól származott. Ez a monda bizonyosan valami bibliai mondakönyvből származik.

³ L. BENJAMIN-GORDON, *Izrael utazásai* című héber nyelvű munkáját (Lyck 1859), 116. l. A munka angol, francia és német nyelven is megjelent. — A vérrel való hasonló bekenést MUNKÁCSI B. a vogulokról közli *Nyelvtud. Közlem.* 1899.

kezelésben, hogy az, a mi most csak a nép körében divik, valamikor és nem is igen régen, komoly tudományos medicina volt. Talán sok százados orvosi gyakorlat előzte meg a vérrel való ezt az orvoslási módot, melyet mi most a félszeg babonás felfogás eredményének tartunk. Hiszen úgy vagyunk vallásos szempontból is igen sok babonával; a mi most babona, valamikor lényeges alkotó része lehetett valamely vallásos rendszernek. De hogy csak a vérbabona körében maradjak, hát csak a vérnek az ördög elűzetésére való használatáról szölok. Most természetesen babona az, ha a vérrel ördögöket űznek el, de mit szólunk hozzá, ha maga a biblia elrendeli az izraelitáknak Egyiptomban, hogy házaik ajtait vérrel kenjék be, azzal a félreérthetetlen megokolással, hogy aztán Isten „nem engedi a pusztítót² házaikba menni, hogy sujtson“? (II. Mózes XII, 23). A theologusok tiltakozni fognak ez összeállítás ellen, de az nem tévesztheti meg e szabad kutatást. A vérnek, mint már többen kimutatták,³ egyáltalában nagy szerep jutott a démonokba vetett hitben; a mint egyrészt vérrel űzték a démonokat, másrészt vérrel akartak nexust is létre hozni az ember és a démon között. Az ember nem törődik lelki üdvével, ha csak a démoni lényvel való kapcsolata által bűvszereknek és csodás erőnek jöhet hatalmába, melyekkel gyarapíthatja földi jólétét. Azok a kincésők, a kik előbb emberi vért áldoznak, hogy a föld gyomrában képzelt kincset megkeríthessék, nyilván úgy okoskodnak, hogy azt a kincset valami démon őrzi és a démon vért kíván áldozatul. Ámde — mutatis mutandis — nem-e ugyanazt tanítja némely vallásos törvény is?

Talán a démonoknak ezen vérré való óhajtozása magyarázza meg nekünk azon tüneményt, hogy az ördöggel való pactum rendszeren *vérrel írott szerződéssel* történik. Ámbar a vér a szerződésnél amúgy is szerepel, mint azt már említettük, mégsem ebből folyik a vérivás, mert a szerződés megerősítésére a vér *ivása* vagy másnemű *élvezése* szolgál, a nélkül hogy az ördöngösséggel járna. Már az, midőn a vér úgyszólván csak kapocsnak szolgál az ember és a démon között; itt csakis az lehet a képzet, hogy a démon leginkább vérrel hagyja magát *kötni*.

Egyike a legújabb eseteknek, melyet az ujságok közöltek, bor-

¹ *Spuckgeister*; I. *Am Urquell* VI, 62.

² Nyilván pusztító szellemet.

³ *Ethnographia* X, 182.

zalmas fényt vet e hiedelmekre. Berlinben történt 1899 végén, hogy egy kuruzsló fazekas akkép akart egy inason, a ki egy gróf kisaszszonyba volt szerelmes, segíteni, hogy az inas vért bocsásson ereiből és azzal irjon a grófnőnek. Kiderült, hogy ez a tévhit az inasnak majdnem életébe került, úgy mint életet követelt egy másnemű tévhit ugyanazon fazekasnak a rosszaságából. A vérrel való irás — ez lehet az okoskodás — varázserővel hat arra a személyre, a kinek az irás szól. Az irás elfogadása által kapocs jön létre a két személy között, úgy mint a véráldozat által, melyet a démon elfogadott és ez által szolgálataiba áll az áldozathozó embernek. Az, hogy amaz esetben szerelemből volt kívánatos az összekötetés, a dolog elbírálásában egészen mellékes; a démont egészen más czélökből igyekszik az ember magához kötni.

De akár a kapcsolat, akár az elűzés czéljából használtatik a vér, mindenesetre az következik a vele üzött varázsból, hogy a vér alkalmazása az egyik, vagy másik módon hathatósnak bizonyul, olyan hit, melyet én, mint mindjárt dolgozatom élén kifejeztem, a vér tényleges rendkívüli becséből magyarázok.

Dr. Krausz Sámuel.

AZ ÜNNEPRONTÓK.

A Phil. Közl. 1899. 954. lapján egy kis jegyzetben közöltem e rendkívül elterjedt középkori legendatárgynak, a tánclegendák egyik, több helyütt is lokalizált változatának az Arany-féle balladához elég közel eső feljegyzését (Scala coeli; Ulm 1480, fol. 62^a). Ugyanott megemlítettem néhány más középkori változatot is. Azóta Zlinszky Aladárnak és Binder Jenőnek majdnem egy időben jelent meg e tárgyról egy-egy igen érdekes dolgozata; amaz az Irodalomtört. Közlem. 1900. 3. füzetében (283—286. l.), emez pedig a Philol. Közl. 1900. 20—25. lapjain. (Ehhez v. ö. az én pótlékaimat u. o. 421. s k. l.)

Pár hóval ezelőtt a Zlinszky dolgozatában közölt magyar ponyvairodalmi változatnak, Arany balladája kétségtelen legközelebbi forrásának, egy mult századi (1764. évi) példányára bukkantam a Nemz. Múz. ponyvairodalmi gyűjteményében, a melyről Zlinszky már csak tanulmánya egy jegyzetében emlékezhetett meg (i. h. 286. l.). E szöveg csak helyesírási eltéréseket mutat a Majláth-féle, nem egészen

EGY
RETTENETES ISZONYÚ
ÉS
HALLATLAN LETT DOLOG,
VALAMELLY ZABOLÁTLAN
TÁNTZOLÓKRÓL;

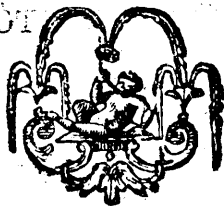
Kiket az Ur Isten ebben az 1753.

Eszkendőben Virim Cseh-Országi

Városban meg-büntetett, mások-

nak meg-intésére, és példájára elő

adatott,

Nyomtatatott 1764. Eszkendőben.

pontos másolattól, melynek eredetijé Szilágyi István útján jutott annak idején Arany Jánoshoz.

Hogy a Majláth-féle másolat nem a Múzeum példányával egy kiadású eredetiről készült, azt a másoló pontatlanságának rovására írható helyesírási eltérésein kívül a címe és a címkepe is bizonyítja. A cím t. i. a Szilágyi-féle példányon (Majláth szerint) így hangzik: *Nóták a helytelen és zabolátlan tánczolókról*. A címlapon „három tánczoló pár felette primitív rajz- és metszetben, egy hegedűs ülve, egy klarinétos állva és a padlásról lelógó mécses.”

Ezzel szemben a Nemzeti Múzeum példányának a címlapja, mint a mellékelt hasonmás feltünteti, a Majláth leirta rajzot nem mutatja és más szöveget is visel. Vajjon a Szilágyitól Aranyhoz került példányon volt-e évszám, avagy nem, arról Majláth másolata hallgat. Valószínű azonban, hogy évszám nélküli volt. Ponyvairódművek gyűjtői talán e közlemény alapján nyomába vezetnek majd bennünket ezen azóta elkallódott becses kis népies nyomtatvány egy példányának.

Addig is, míg ez előkerül, a Nemz. Muz. valószínűleg régibb kiadású s az előbbivel szemben évszámot viselő példányának a szövegét közlöm teljesen hű másolatban, még a szakok sorait sem osztva el, hanem egyfolytában írva, mint az eredetiben vannak.

1.

Halljátok-meg Keresztyének, minden szüzek és legények, a' mi a' Tántz miatt esett, ebben az esztendőben lett.

2.

Ti a' Tántzolás kedvellők, ital 's musika szeretők, kik tsak időt vesztegettek, nem gondotok idvességték.

3.

Kiknek tetszik tántz 's vígasság, nem kell istenes józanság, kik vígan szoktatok lenni, Istenről nem kell felejtkezni.¹

4.

Hogy tinéktek úgy ne essen, szomorúság ne kövessen, a' mint azon tántzóloknak, az Istent meg-útálóknak.

¹ Itt a mérték biccent.

5.

Történt Virimben nagy dolog, melly újságban most-is forog, mellyet jól (2. lap) meg-halgassatok, például meg-tarhassatok.

6.

Vólt ebben fajúlt ifjúság, kiknek tetszett tsak a' hívság, Attyokon semmit sem adtak, a' kortsmára járdogáltak.

7.

Történt Mátyás napja után, Vásárnapon fársáng farkán, hogy templomba harangoztak, ezek kortsmán iddogáltak (így).

8.

Tíz Leányok hat Legények, ezt mondták ők szegények ; még be-fognak harangozni, addig mennyünk múlatozni.

9.

Mindjárt a' kortsmára mentek, az asztal mellé le-ültek, pálinkát ittak, ugráltak, Prédikáziót el mulatták.¹

10.

Kortsmáros őket intette, ezeket nékik beszélte, azt az italt hagyjátok-el, Szent Misére menyetek-el.

11.

Ők pedig meg-részegeáltak, Istenről nem-is elmélkedtek,² a' templomba el- (3. lap) nem mentek, kortsmárosnak trutzot tettek.

12.

Mondják borral meg-töltsétek, a' mi pénzünkért itzéték, ha jól meg-iszszuk megunkat, azután tántzolunk sokat.

13.

Isteni szolgálát után, több emberek oda jutván, kik Szent Misét-is hallgattak, és az Istennek szolgáltak.

14.

Mikor őket meg-intették, és vétkeikért feddették, mért templomba nem vóltatok, tsak úgy isztok mint a' barmok.

¹ Faluhelyen tudvalevőleg a prédikáció rendszeren a mise elején, az evangelium után van, sőt sok helyütt meg is előzi a misét.

² Itt megint sántít a mérték.

15.

Istentelen részegesek, mondják vólnánk nem eszesek, fársáng' farkán imádkozni, jobb minékünk vigan lenni.

16.

Musikásokért küldöttek, hogy vigan vonnák nékiek, musikások találkoztak, senki nem tudja kik voltak.

17.

Mondják nékik mit kívántok, ha vigan lenni akartok, még mi néktek fogjuk vonni, addig néktek kell tántzolni.

(4. lap.) 18.

Meg-felelének ők vigan, tsak ti vonnyátok-meg bátran, Leányokkal majd tántzolni, fogunk kedvükre ugrálni.

19.

Szüléik a' kortsomára, értek mentek nem sokára, őket intvén pirongatták, a' Misét mért el-mulatták.

20.

A' Pap oda több emberrel, ment beteghez az Istennel,¹ más emberek térdepeltek, ők tántzoltak és nevettek.

21.

Nagy mérgesen fel-fúvódtak, mint ördögök boszszankodtak, szüléiket szídták verték, a' boros korsót tördelték.

22.

A' szegény öreg szüléik, sirással így szólnak nékik: Mind örökké tántzoljatok, Oh ti átkozott magzatok.

23.

Négy leányok Istent féltek, szüléikkel haza mentek, hat páron ottan maradtak, és szerentsétlenül jártak.

24.

Musikusok tántzot vonnak, ők még mostan-is tántzolnak, mint a' bolondok futkosnak; nyúgodalmat nem találnak.

¹ T. i. az oltári szentséggel.

(5. lap.) 25.

A' vér lábokból foly tántztól, véres a' föld ő sarkoktól, négyen közöttük el-vesztek, Isten tudja hová lettek.

26.

Négy páron most-is tántzolnak, nyomorúsággal hartzolnak, se nem esznek se nem isznak, Isten haragjába vagnak.

27.

Szakadoznak a' ruhájok, bőrtől üres kezek talpok, ki nézi látja tsontjokat, szerentsétlen vigságokat.

28.

Ez rettenetes tsudára, az Istennek ostórára Oh! jobbítsuk-meg magunkat engeszteljük mi Atyánkat.

29.

Futnak oda sok emberek, tsudát látni sok ezerek, a' kiket mikoron látnak, hajok' szállai fel-állnak.

30.

Mennek nagy sok rendbéliek, Urak és Városbéliek, viszik oda gyermekiket, például nézik ezeket.

31.

Rút tántzokért érdemlették, eztet büntetésül vették, szüléiket nem tisztelték, mit akartak azt mivelték.

(6. lap.) 32.

Azért édes gyermekeim, jól éljetez szerelmesim' tisztellyétek Atyátokat betsüljétek Anyátokat.

33.

Az Isten meg-áld titeket boldogítja élteteket, ad ti néktek böven áldást, halál után (igy) boldogulást.

V É G E.

Még megjegyzem e másolathoz, hogy a négy levélnyi füzetke lapjai számozatlanok s közülök kettő a czimlapra és annak teljesen üres hátsó lapjára esik. Az én sorközi számjelzésem csak a szöveg lapjaira vonatkozik. Az eredetinek ő és ű betűjét ő-vel és ű-vel pótoltam.

E szöveget cseh fordításban a *Český Lid* (Cseh nép) cz. prágai néprajzi folyóirat IX. (1900.) évf. 385—390. lapjain közöltem a minap, az eml. folyóirat szerkesztőjének, a hazája műveltségtörténelme körül kiváló érdemű *Zibrt Vincze dr.*-nak érdekes megjegyzései kíséretében. Ezek során e legendának egy magyarországi trencsénmegyei változata kerül szóba, a mely ismét helyhez kötve így adja elő a zabolátlan tánczolóok gyászos esetét:

A trencsénmegyei Bánócz (Banovec) mellett egy faluban történt, hogy 1892. márcz. 25-én (l), Gyümölcsoltó Boldogasszony napján estve egy házban zenészó mellett vígan tánczolt a falubeli ifjúság. Egyszer csak, a mint legjavában tánczolnak, megjelenik a szobában egy „fehér asszony“ (*bilá žena*) s a zenészektől azt kérdi: „Játszotok?“ — „Játszunk“, felelnek ezek, a mire az asszony: „No hát csak játszotok!“ — Aztán a tánczolókhöz fordulva: „Tánczoltok?“ — „Tánczolunk“, így mondanak ezek vígan. „No hát csak rajta, tánczoljatok!“ — E szavak után eltűnt. A muzsikusok játszanak s nem tudták abba hagyni; a tánczosok tánczolnak s nem tudnak megszűnni.

A lábaik már bokán felülleg lekoptak. A szoba falairól már mind lehullott a vakolat a szüntelen dobogástól; a gyertya csak ég, de el nem ég; az egész szoba csupa füst és korom. A zenészek csak zenélnek, a tánczosok csak tánczolnak, mindhalálig zenélnek és tánczolnak...

Ebben a változatban az a különös, hogy aránylag nagyon is közeli multban történtnek mondja el az esetet, a melynek, ha valami tényleges alapja volt, legalább a trencsénmegyei Bánócz vidékén, a hol lettnek állítja e dolgot a forrás, kell róla valami emlékezetnek lenni. Zibrt Vincze dr., a ki e változatot már ezelőtt öt évvel közölte a csehországi tánczok történetéről irt szép munkájában,¹ annak forrása-ként Holuby J. L. egy közleményére hivatkozik (alul id. munkája függelékében, a III. l. 12. jegyz.), mely a „Časopis vlasteneckého muzejního spolku olmučkého“ 1892. évf. 35. sz. 99—100. lapján jelent meg. Ugyanő nem tartja lehetetlennek, hogy e helyi mondára valami hatással volt az a régibb, szintén cseh-morva, tehát a tóttal határos területen alakult változat, a melynek a mi magyar ponyvánk ötletéből indult meg a további nyomozása.

Ebben nagyon jó segítségünkre lehetnének mindazok, a kiknek tudomásuk van hasonló helyi változatokról, akár szóbeli hagyománybeliek azok, akár a nép kezén forgó, ú. n. „ponyva“-irodalom ter-

¹ „Jak se kdy v Čechách tancovalo.“ Prága 1895. 10. l.

mékeiben jegyezték fel. Az utóbbiak közül különösen a cseh vagy tót nyelvűek felkutatása lenne kiváló fontosságú. Mert magam kezdet óta azt a gyanút táplálom, hogy a mi magyar füzetkénk cseh vagy tót eredetű alapul, s ezt nagyon valószínűnek tartja Zibrtr dr. is. A kutatás szálait azonban nem kevésbé bonyolítja az a körülmény, hogy *Virim* (vagy talán *Virim*) helységet cseh-morva területen Zibrtr nem ismer. Ő Kouřim-ra gondol, de ezt én nem tartom valószínűnek. Akkor még jóval közelebb áll a morva *Wsetin*, a melyről Binder is említ futólag egy hasonló tárgyú mondát idézett dolgozatában (24. l. Die Zerstörung der früheren Stadt Wsetin, Bovitsch L. és Simanitsch Gy. Volksmärchen u. Sagen aus der Vorzeit Mährens. Znaim, 1860.)

Addig is míg a kérdés ezen részére több szem többet látó élének segítségével több világosság derül, lássuk a virimi monda kétségtelen őseinek, a *kölbigki tánczosok* mondájának egy multszázadi magyar feljegyzését, a mely filiatiójának érdekességénél fogva is figyelmet érdemel.

A kölbigki mondát illetőleg elég lesz e helyütt a Phil. közl. 1900. 421. s. k. lapján közlöttem adatokra hivatkoznom s az ott mondottak kapcsán itt csak annyit jegyezek meg, hogy *Malmesbury* Vilmos angol krónikája óta mindazok az előadásai e csodatörténetnek, a melyek részint közvetlenül és még nagyobb részben közvetve rajta alapulnak, 1021 helyett 1012-be teszik ez eseményt. (Binder tehát téved, mikor id. dolg. 22. lapján Malmesburyt idézve a helyes évszámot iratja vele. L. Gesta regum Anglorum Lib. II. 174. Stubbs kiad. I. 203.) Az angol krónikásnak az eredeti feljegyzéshez még elég közel álló kivonatát a kontinensen leginkább *Vincentius Bellocensis* nagy encyklopaedikus munkája terjesztette el, a melynek „Speculum historiale“ cz. része XXVI. k. 10. fejezetében van meg e csodatörténet, *Guillermusra*, vagyis M. Vilmosra való hivatkozással, a mit különben a nagy középkori polyhistor előadásának Vilmoséval való feltűnő egyezése is megerősít.

Vincentiustól számos későbbi íróhoz jutott el e történet, köztük a „Scala coeli“ szerzőjéhez, a Discipulus néven ismertebb Herolthoz, valamint a „Speculum exemplorum“ ismeretlen gyűjtőjéhez, — hogy csupán a nevezetesebbeket és kiváltképen azokat említsem, a kik megint további származékok törzsei. Ilyenek egyike *Trithemius* is, a nevezetes „Chronicon Hirsaugiense“ szerzője, kinek e munkájára hivatkozik a mi multszázadi magyar feljegyzésünk is. Ezt *Taxomyi* János jezsuitának erkölcsstanító munkájában találjuk, a melyre tömérdek

régi mondai anyagot összehordó dús tartalmánál fogva már több ízben és helyütt volt alkalmam hivatkozni. A hosszú című könyv¹ első kiadása Győrött jelent meg 1740-ben (I.) és 1743-ban (II.) két 8-adr. kötetben s azután még egyszer Kassán 1759-ben (4-edr.) és harmadszor századunk elején évszám nélkül Pozsonyban és Pesten. A népszerűbb munkák közé tartozhatott, a mit körülbelül 60 év alatt elért három kiadása is tanúsít, a mennyivel többet ugyanennyi idő alatt a Haller-féle Hármás Istoriából sem tudunk felmutatni. Hogy épen ezt a híres népkönyvünket emlitem Taxonyi munkájával egy füst alatt, annak egyebek közt az is az oka, hogy emennek is lehetett némi behatása népünk monda- és meseszövé munkásságára; ha nem is mindig közvetlenül, annál gyakrabban a templomi szószékről hulló ige magvainak tovább csirázása alakjában. Mert mint a középkorban s még jóval azon túl is a Hármás Istoria középrészéül nálunk is népszerű Gesta Romanorum-ot, úgy használták a XVIII. században Taxonyi példatárát is a prédikátorok kényelmesebbjei, a kik ebben az elég ügyesen szerkesztett munkában mindenféle erkölcsi tanulságra alkalmas és a hallgatók képzelmet is ingerlő csodatörténetet bőven találtak.

Taxonyi szokása szerint a forrásait is megjelöli elbeszéléseinek legalább egy részénél, azoknál t. i., a melyek munkája fő fejezeteit alkotják. A minket itt érdeklőnél (I. köt. 1. rész, 11. tört.; az 1. kiad. I. köt. 153—157. l.) *Joan. Tritemius in Chron. Monast. Hirsauugiensis. Crantzius lib. 4. Saxoniae c. 3.* a hivatkozott két rendbeli forrás, a melyek közül azonban a másodiknak az idézése, legalább a fejezet számát illetőleg nem pontos. *Krantz* Albertnek ugyanis (megh. 1517.) „Saxonia“ cz. történeti, illetőleg inkább csak krónikaszerű munkájában (Köln 1520 és Frankfurt 1575, én a régibb, lapszám nélküli kölnit használtam) e történet nem a 3., hanem a 33. fejezetben olvasható.

Taxonyi tehát a *Krantz*-féle előadást aligha látta és használta, hanem nagyon valószínűleg már hibásan találta a reá való hivatkozást ott, a honnan az ő fordítását, illetőleg átdolgozását közvetlenül merítette. Ennek a gyanúmnak a támogatására főlemlitem, hogy *Stengel* György jezsuitának egy a Taxonyiéhoz hasonló célú, tartalmú és című munkájában (*Jud. div. III. p. 578. cap. 51. 6. Ingolst. 1651.*) ugyan e két forrásra való utalás mellett kerül szóba, de csak futólagos említés alakjában e csodatörténet, s hogy ugyanitt a *Krantz*-féle előadásra való hivatkozást ugyanazon sajtóhibával (33. fejezet

¹ Czimének az eleje: *Az emberek erköltseinek és az Isten igazságának tükörei.*

helyett 3.) találjuk, mint Taxonyinál. Stengel e munkáját pedig Taxonyi gyakran idézi.

Akárminthely legyen is ez egyébként sem valami lényeges dolog, annyi bizonyos, hogy Taxonyink előadása nagyjában a Trithemiuséhoz szít, a mint az alábbi egybevetésből ki fog tűnni, a Krantzénak pedig alig viseli magán kimutatható nevezetesebb nyomát. T. tehát kétségtelenül olyan forrásból merített, a mely bár ismerte a Krantz-féle rövidebb előadást, arra csak mint párhuzamosra utalt, de egészben csak a részletesebb Trithemius-félet követte, a mely megint, a mint már mondtuk, a Vincentius Bellocensisén s ennek a révén a Malmesbury Vilmosén alapul.

A mit Taxonyi esetleg a magáéból, esetleg pedig még eddig ki nem mutatott közvetlen forrásból a Trithemius szövegéhez az elbeszélés lényegtelen részletei s inkább csak a kiszínezése tekintetében hozzá adott, azt az alábbi közlésnél dőlt betűkkel szedtettem. Egyébként pedig az első kiadástól csupán abban tértem el, hogy az *f* és az *ó*, *ú* betűket *s*, *ö* és *ü* jegyekkel pótoltam.

Eszteideig-tartó tántzal-való büntetés.

Saxoniában 1012. Esztöben (igy) Karátson étszakáján a' Sz. Magnus Martyr Templomában mond vala egy Rupertus névü Pap első Misét. Midön az állana, némely trágárok, kiknek előjárójakat Othertusnak hívták vala, kezdének a' Tzinteremben tréfát 's játékot üzni, nagyon katzagni, búja énekeket énekelni. Végre három hitván Aszszonyságokat találván, vélek, más ajtatos embereknek botránkozására, és a' Szent Misét szolgáló Papnak nagy nehézségére, a' tántzot-is járnai nem általlották az Istentelenek. Hozzájok küldé a' pap az Egyház-fiát, a' ki őket megintené, és az Istenért kérné, hogy vennék tekintetbe azt a' Szent étszakát, és olly jeles ünnepet; *ugy a' helynek-is, a' mellyen vannak, szentségét, 's szünnének-meg, illy nagy vásottságtól, és istentelen trágárságtól. De ök semmibe hajtván az üdvességes intést, annal (igy) inkább tsintalankodának, ugrándozának, és rikóltának. Minek-okáért a' lelki Atya, hogy az Isten ditsőségének bötstelenségéért boszszút állana,*¹ az óltárnál feléjük fordulván, igy átkozá-meg őket. Adgya a' Mindenható Isten, hogy ettől a' tántztól egész eszteidöd (igy) által meg-ne szünhessetek. Meg-halगतá az Úr Isten a' méltán meg-búsult Papnak könyör-gését. Mivelhogy ezek a' tizenyoltz (mert annyin valának) paikosok, *senki*

¹ Még talán ez a hely vall Krantz megjelölt szavainak némi hatására, de akkor sem innen egyenesen, hanem a közbenső forrásból került Taxonyihoz.

nékik nem hegedűlvén, se valami más musikát nem tévén, egy egész esztendeig tántzolának. Világ kezdetétől-fogva nem vólt ennél tsudálatossabb tántz. Mert se nem ettek, se nem ittak, se nem aluttak, se tsak egy szempillantásig meg-nem pihentek, hanem egész tizenkét hólnapig éjjel nappal minden szünet nélkül tántzot jártanak. Es (igy) a' mi ezt a tántzot tsudálatossabbá tészí, soha el-nem fáradtanak; se ruhájok meg-nem szakadozott, se sarujok meg-nem kopott, se esső, se hó reájok nem esett: sem a' hivség (igy, bizonyára hévség helyett) nyáron, sem a' fagy télen nékik nem ártott, mert nem-is érzették azt, hanem tsak tsupán a' tántz vólt az ő büntetések. Hanem, minthogy nyelvekkel-is vétkeztenek, rüt búja énekeket énekelvén, az azzal büntettetett-meg, hogy egész esztendő (igy) által tsak egy kukkot sem szólhatának, meg-sem motzanhatának, noha sok kérdéseket tettek vólt eleikbe.¹ Egy ember, ki-akarván szabáditani a' hügát a' tántzolók közzül, olly nagy erővel vonnya vala ki, hogy a' karját-is a' testétől elszakasztotta; a' mellyet meg-látván a' kezébe, igen meg-íjede, és íjettében nagyon kezdé kiállani: a' hűga pedig semmi jelét nem mutatta fájdalmának, hanem mind egyre, mint az előtt tántzolt. Az elszakadott kárjának (igy) sebéből semmi vér sem folyt-ki, mintha az nem test, hanem tsak fa lett vólna. A' tántz helyén úgy alá-tapodták a' földet, hogy elsőben térdig, az után tzombig, végre melyig-való verem lett belőle.² Szinte akkor, mikor a' tántzos büntetésnek ideje ki-tólt vólna, talált oda menni Sz. Heribertus Koloniai Ersek (igy), a' ki bé-menvén a' tzinterembe, mind fel-szabadítá őket azoktól, és a' Templomba vezetvén, a' Penitentiárára inté, meg-gyóntatá, bűneikből meg-óldozá, és az Istennel meg-békélteté. A' Gyónás után az Aszszonyok mingyárt ki-múlának e' világból. Férfiak közzül némellyek egynehány napig, némellyek pedig egynehány esztendeig-is éltenek. De hogy a' büntetésnek jele rajtok meg-maradna, és mások példájokból tanulnának, az egész testek éjjel nappal reszketett. Halálok után, a' mint írják felölök, tsudákok-is tselekettenek, hogy ebből azt tanulnók, hogy akár melly nagy bűnösök légyenek-is némely emberek, tsak vétkeiket meg-bánnýák és el-hagygyák, 's életeket meg-jobbítsák, és a' háborúságokat, mellyeket az Isten reájok botsát, békességes türéssel el-szenvedgyék, kész ő Sz. Felsége nékik meg-kegyelmezni, és őket grátziájába venni.³

¹ Maga e dolog megvan Trithemiusnál, csak a magyarázata Taxonyié, illetőleg talán az ő közvetetlen forrásáé.

² A melyig-való verem Taxonyi hozzáadása, de lehet, hogy már az ő közvetetlen forrásában is megvolt. E két motívum, t. i. a pap leánya karjának kiszakítása és a tánczoló fokozatos elsülýedése Taxonyinál föl van cserélve.

³ Csak a Trithemiusnál is meglévő s már Vincentius Bellov.-nál is így található rövid magyarázat kibóvítése.

Trithemius :

Anno Domini 1012., . . . cum Rupertus presbyter ecclesiam (sic) S. Magni martyris in Saxonia primam in nocte natiuitatis Domini missam inchoasset, quidam Otbertus laicus cum aliis viris 15. et foeminis tribus choream ducens in coemiterio, secularibusque perstrepens cantilenis celebrantem non mediocriter distractum fecit. Quibus cum sacerdos mandaret per aedituum, ut tacentes ab huiusmodi levitatibus in nocte tam sancta desisterent: illique praecipienti non obtemperarent, commotus ille stans ad altere sacrosanctum dixit: Faciat omnipotens Deus, ut per annum totum sic saltantes manere vos oporteat. Mirabile dictu, quia imprecantis vocem sequutus est ilico effectus: ita per totius anni spatium saltabant sine intermissione die ac nocte, non edebant, neque bibebant, absque somno manebant, non pluuia super eos cecidit, non frigus, non calor eos, nec lassitudo affecit. Nulli quantumlibet interroganti quicquam loquebantur, vestimenta et calceamenta non sunt attrita. Et primo quidem usque ad genua, deinde usque ad foemora terrae sub pedibus conculcatae videbantur immersi. *Filius quoque ipsius sacerdotis* cum sororem suam arrepto brachio de medio saltantium vellet cum violentia educere, brachium eius de corpore avulsit: illa autem quasi nihil passa nec doluit, nec emisit vocem, nec una quidem gutta sanguinis destillavit, sed choream continuavit cum reliquis inceptam. Anno tandem evoluta S. Heribertus archiepiscopus Coloniensis ad coemiterium venit, et saltantes a maledicto absoluit, introductosque in ecclesiam Domino reconciliavit. E quibus foeminae mox obierunt, virorum quidam in brevi, qui etiam miraculis post mortem claruisse feruntur, quippe qui duram satis poenitentiam egerunt. Reliqui vero quibus vivere diutius licuit, tremore membrorum quid passi fuerint, ostenderunt.

Krantz :

. . . Memoranda plurima vidit haec aetas. Chorisantes in Colbeke villa Halberstadensi insolenter sacra nocte Dominicae Nativitatis, in cimiterio sancti Magni iuvenes, et viri cum foeminis: inconcinnis clamoribus ebrii duxere choreas: Rogati a sacerdote sacra facturo, ne divinum officium interrumpere, nihil fecere¹ minus. Ille ad impatientiam versus, *correptusque zelo et indignatione divinae iniuriae et contemptus in religionem:*² Quando,

¹ férerere az id. kiadásban.

² Ennek a helynek némi nyoma mutatkozik a Taxonyinál kiemelt részek másodikában.

inquit, mecum divina religio contemnitur, sit vobis circuitus ille annalis. Exinde ultio divina contumaces insequitur: Sine cessatione, sine ulla quiete, per dies et noctes, absque cibo girabantur: Miserum spectaculum, dum rotarentur girantes. Stupuere qui viderant! *Aliquot sancti viri*¹ interposita prece orabant pro illis: nihil minus girabant. Sororem suam *quidam*² extracturus de circulo girantum, brachium fertur evulsisse. Illa perseverabat girans. Impressere alta terrae vestigia, quod necesse fuit. Anno demum evoluto quievire. Maior pars spiritum efflavit. Pauci qui superfuere recreati, insigni se poenitentia macerarunt.

Katona Lajos.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Hegyhátvidéki (vasmegyei) népszokások.

1. Menyegző.

A községek általában kicsinyek (50—100 házzal), házasság azonban mégis csak többnyire egy községbeli legény és leány között szokott létre jönni. Ennek főoka abban keresendő, hogy a személyes ismeretség mellett az öröklendő birtok így könnyebben kezelhető; míg a különböző községekbeli házasságoknál az öröklött birtok munkálása kényelmetlen és így azon gyakran anyagi hátránnyal kell túladni. Az meg, hogy egy leány 3., 4. faluba menjen férjhez, vagy egy legény 2., 3. faluba beházasodjék, a nagyobb ritkaságok közé tartozik és különös családi viszonyoknak (pl. előkelőség, vagy sok gyermek) szokott rendszeren kifolyása lenni.

A párok egymásra találásánál természetesen szerepet játszik az egyéni vonzalom is a szülők azonban mindig vagy legalább többnyire gondoskodnak, hogy a vagyoni állapot megfelelő legyen a párok közt. Nagyobb anyagi különbség nem igen fordul elő, az meg épen ritkaságok közé tartozik, hogy az egyik fél vagyonos, a másik fél teljesen vagyontalan legyen.

Miután a házasulandók közt a kellő puhatolás, sőt megállapodás létre jött — a miben a főszerepet rendszeren idősebb közeli nőrokonok vitték —,

¹ V. ö. Trithemius és Taxonyi vele egyező helyével.

² Itt Taxonyi Trithemius ellenében Krantzot követi, de aligha közvetlenül belőle merítvén. Az ok különben érthető. A coelibatusra való tekintet, mely a XI. században még nem volt általános, a későbbi írónál már többnyire módosítja e részletet.

egy este eljön a legény két kérésével a lányos házhoz, a hol az „érdeme-
sebb“ a következőkben terjeszti elő jövetelének czélját:

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

„Engedelmet kérek kedves háziúr és háziasszony.

De csak egy szóra!

Mert a szentírás is bizonyítja, voltak pátriarkák,

Szintén csak így jártak szent házasságra.

Ifjú Tóbiásnak még nem lévén társa,

Elindult ő maga Juda városába,

Hogy társat vehessen Raguel házába,

Mert lakott ő akkor Babiloniába.

Itt ezen ifjú N. N. is jutott ezen sorsra

És mi, mint az angyal lettünk útítársa,

Mert az ön szerelmes lányokat magának jegyezte:

Először jegyesül, másodsor gyűrűsül, harmadszor hitvesül.

És mi pedig szívünkbe kívánnjuk, az Isten segicsese őket a szent
[házasságra“.

Az igenlő válasz után kitűzik a legközelebbi esték egyikére az „áldo-
más italt“, a mely korábban mindig szombat este tartatott meg; jelenleg
pedig, hogy az egyházi kihirdetés is kellő időben megtörténhessék és a har-
madik vasárnap a lakodalom megtartható legyen, az áldomást csütörtökön
este iszszak meg. Ezen alkalommal a vőlegény legközelebbi hozzátartozói,
a kérők, sőt rendszeren az egész kiszemelt szoroson vett násznép ott van az
áldomás italnál. Némely helyen a fönti „megkérés“ a kérő ezen este is
elmondja, mire megtörténik a „kézadás“ és a „jegyváltás“. A leány 1—2
kendőt, rendszeren egy bécsi pirosat és egy piros és fehér czérnával himzett
fehér kendőt ad jegyül a vőlegénynek; ez pedig kettő, öt, tíz frtot a meny-
asszonynak, vagyoni állapot szerint. E percztől fogva „jegyesek“ és a lako-
dalom napjáig „jegyben járnak“, vagy „jegyben vannak“.

Ezen ünnepélyes jelenet után következik a vacsora és mulatozás néha
késő éjfélutánig. Ha a mátkapár közül egyik vagy másik visszalépne, vissza-
küldi amannak a jegyváltáskor adottat; a másiknak azonban nem áll erkölcsi
kötelességében szintén visszaadni a kapott dolgot, bár gyakran visszaadja.

Következnek a lakodalomra való előkészülődések, mert két hét mulva
már a lakodalmat is megtartják. Bemegy a legközelebbi heti vásárkor (hét-
főn) a lány anyjával a városba s megveszik a ruházathoz szükséges ki-
egészítést, így a menyasszonyi szoknyát is. Egy hét alatt minden elkészül,
mert szükség esetén a barát nők is segítenek. Az utolsó hét valamelyik nap-
ján a menyasszony, „nyoszorú lányok“ és „nyoszorú asszonyok“ ismét a
városba mennek, hogy egyet-mást bevásároljanak, de főleg, hogy a „csinált

virágot* megvegyék. A menyasszony vesz koszorút magának és kalapba való bokrétát a vőlegénynek; a nyoszorú lányok vesznek koszorút maguknak és ki-ki kalapba való bokrétát a „vőfényeknek“. A nyoszorú-asszonyok a maguk számára nem vesznek virágot, hanem csak mindegyik az ő násznagya számára, a melyet annak idején a mellre tűznek. A cigányok kalapjaiba a bokrétát közösen veszik, a mely azonban csak kicsiny. Rendesen két nyoszorú-lány és asszony és mindegyiknek vőfénye vagy násznagya van; a szegényeknél csak egy-egy.

A vendégek hívását ezelőtt húsz évvel „házas“ (nős) ember eszközölte, a ki a legnagyobb bokrétát kapta a kalapjába. A nős emberek között csak egyedül neki volt joga a kalapban bokrétát viselni, különben ezt csak a legények szokták. A lakodalom előtti csütörtökön megjelent a lakodalmas háznál, vagy házaknál, mert úgy a menyasszonynál, mint a vőlegénynél szokott lakoma lenni. Ott megreggeliz, bepálinkáz, kalapját fölbokrétázzák, egy-két szallagot tesznek rá, aztán a meghivandókra nézve mindkét háznál elnyerve utasításait, körútra kel. Az utcára érve egyszer-kétszer rikkant. Elérve egy meghivandó házhoz bemegy, ott következőkép mondja el küldetése célját:

„Dicsértessék a Jézus Krisztus! Engedelmet kérek ezen bátor bejövetelesemkor (sic!) úgy mint Pap Mihály követytye, meghivom vasárnap estére ekkis tisztességes mulacsaságra, eppár pereczre, eppár tányér húsrá, ettál káposztára, eppár pohár borra, száraz fának zöngésére, melekkel többet is rendel az Isten. Dicsérjük a Jézus nevét!“

Erre leültetik a „vendéghívót“, megkinálják borral és „zsiros tojással“ vagy zsiron sült tikmonynyal (rántotta). Minden házban kap egy-egy „pántlikát“ a kalapjára; a hol önként nem adnak, ott kér. Mire végig járta a falut, jókedvű a sok vendégeléstől és csak úgy libeg-lobog kalapján a sok szalag. Ha idegen községben is van meghívni való, akkor azt másik vagy harmadik nap végzi. Teendője közé tartozott lakodalom napján a lakodalmas háznál, míg a násznép oda van, rendet csinálni, asztalokat, padokat összehordani, később pedig a vendégeket ötleteivel mulattatni. Azért rendesen vendéghívónak ebben már jártas egyéneket kértek föl. — Újabb időben a vendéghívást a vőfélyek végzik; a meghívás módja épen olyan, csak hogy a meghívást elmondó vőfély többesszámba beszél és „követytye“ helyett „vőfélyekről“ beszél. Ezeket is megvendégelik, de „pántlikát“ nem kapnak. De e helyett az asztalra tesznek egy kivájt zsemlét és felszólítják a házi gazdát, hogy „írjon a levelükbe mit mást, egy pár hatost a zsemlébe“. A gazda 10—20 krt tesz a zsemlébe, a mit a vőfélyek költségeikre fordítanak.

A lakodalmat mindig vasárnap délelőtt az isteni tisztelet után tartják.

Ilyenkor mozgalmas az egész falu. Vőfélyek, nyoszolyólányok stb. korán rendbe hozzák magukat. Ha a községben van a pap, 9 óra után indulnak esküvőre. Többnyire azonban 3—4 falu képez egy fárát és a násznépnek a fára központjába kell menniök, a mely azonban soha sincsen egy órajárásnál távolabb. Ha az idő kedvező és a fára közel van, gyalog mennek, különben, de ritkán kocsin.

A gyülekezés a vőlegény szülőinél történik. Miután kalácscsal és pálinkával megreggeliztek, elindulnak a menyasszonyért. Erre az első vőfély a következő versben szólítja föl az egybegyült násznépet:

„Tisztelt gyülekezet! Isten szent nevében
Induljunk el innen csendes békességben,
Vőlegény urunknak keressük föl párját,
Az ő drága kincsét, ékes menyasszonyát
Szerezzünk ma neki öröm- s boldogságot,
Hozzunk a keblére egy szép gyöngyvirágot.
Először majd Isten hajlékába viszzük,
Hol szent áldás után boldog leend, hiszszük.
Induljunk el tehát Isten szent nevében,
Mennyünk a mátkáért a legnagyobb rendben“.

Elindulnak rikogató és éneklés stb. között; a midőn a menyasszonyhoz értek, az első vőfély így szól:

„Ez azon szép hajlék, a hová indultunk,
Már ide találván, hát be is koczogunk.
Előttünk újicsesák egymásnak szándékát
Hogy fölkereshessük az Úr szent hajlékát.“

A szobába érve a következőket mondja:

„Betérvén, e háznak jó napot kívánok,
Én e tisztas násznépnek követenki állok
És bátor vagyok ezen ház urához szólani:
Itt van-e a násznagy, azt megtudakolni“.

Majd a násznagyhoz:

„Mélien tisztelt Násznagy Uram! Itt a vendég-koszorú előtt az én jó uram N. N. vőlegény nevében szabagygyon nekem pár szót váltanom, amellel ünnepéles eljövetelelünk czéllát kijelenthessem. Násznagy uram jó tucygya, hogy e tisztelt háznak ékes virágszálát az én jó uram eljegyezte, hogy egy mást elgyürtzték, hogy egymásnak örökös hűséget esküttek. De mi tisztelt nászszerek, ezzel nem elégszünk meg, hanem alázatta kérgyűk föl sziveskegyenek velünk az Úr oltára elébe járulni, hogy ott ünnepéles fogadásokat

szent esküvel is megerősicscsék és a szeretet rózsalánczával örökre összeköttessenek, Amen.“

Fölállnak erre a párok (vagy kocsira ülnek), a zene pedig hátul kíséri őket és a „Rákóczi induló“ hangjai közt megindul a menet. Menés közben ugrálás vagy táncz nincsen, de annál többet rikogatnak a nyoszorúasszonyok, főleg a nyoszorulányok. Néhányat ide jegyzek, hogy miféle mondatokat szoktak ilyenkor mondani :

„A szobának négyszöglete
Menyasszonynak Mári neve. Ijhuj!“

„Almárium kis kulcsa
A menyasszony de furesa ! Ijhuj!“

„Kálha vállán ehhatos
Ne csahó te poczakos ! Ijhuj!“

„Sárga virág, pipitér
Menyasszonyunk, a mit ér. Ijhuj!“

„Ez az uczeza négyszögletü
Menyasszonynak Juli neve. Ijhuj!“ stb.

Korábban szokás volt a pisztolyokból való lövöldözés, de mivel ez néha szerencsétlenséggel járt a hatóság véglegesen betiltotta. Ha a lakodalmas nép korán érkezik a pap székhelyére, vagy a hol az esketés történik, az idő elérkezteig bemennek a vendéglőbe, ott húzzák a cigányok a talp alá valót és megisznak néhány liter bort. Esküvő után néha betérnek a plébános udvarára és míg az anyakönyvi bevezetés tart, addig a plébános udvarán tánczolnak. Ezután egy-két órára — nem mindegyik, de többnyire — ismét betérnek a vendéglőbe, ott isznak, tánczolnak; a fehér „kenyér-ruhába“ („szakasztó-ruha“) takart fonott kalácsot előveszik, felapritják és a kenyér-ruhából rögtönzött asztalterítőre teszik, a honnan vesz, ki szükségét érzi.

A lányok közben-közben, ha a zene elhallgat ismételten rikogatják :

Huzd meg cigán hamargyába
Az én lábam alig várja. Ijhuj!

A vőfén parancsot ad a zenének a huzásra, a párok tánczra kerekednek, miközben a vőfények kiabálják :

Isten adta kezemre,
Most járom csak kedvemre ! Ijhuj!

De násznagy uram jelt ad az indulásra. Ismét rendezkednek, a nyoszorulányok rikogatnak, a legények énekelnek, a cigányok rákezdik a „Rákóczit“

és szép rendben párosan megindul a menet. Ha menet közben gyermekekkel, lányokkal stb. találkoznak, valamint mikor jöttek, úgy most visszafelé menet, a kenyér-ruhába felapritott kalácsból dobálnak darabokat a mellettük elhaladóknak számára. Végre haza érkeznek és pedig a menyasszony szüleinek házába. Most az első vőfény a következő verset mondja:

„Drága jó uraim, kedves asszonyaim
Nem vótak hiába fáradozásim:
Szép menyasszonyt kaptunk a vőlegény mellé,
Ők má egybe forrtak, mindketten egymásé.
Örvengyünk tehát e ritka szerencsének
Mert vége van immár a szent ünnepélnék;
A családi ünnep jöve im utána“.

Az alatt az otthon maradottak sem vesztegeltek, hanem ugyancsak hozzáláttak, hogy a vendégek éhen ne maradjanak és meg ne szomjazzanak. A kinek magának elég bora termett (a peronospora fellépte előtt túlnyomóan ilyenek voltak!), az haza hozta a hegyről a legjobb hordó borát, a kinek nem termett, az a tizedik szőlőhegybe is elmegy, hogy jó itallal lássa el vendégeit. A jobb módúaknál egy tinót vagy tulkot külön vágnak úgy a menyasszony, mint a vőlegény házábanál. E mellett töménytelen baromfit vágnak. A kevésbé jómódúak mészárszékéből szerzik be a szükségletet. A kalácsot és friss kenyeret a lakodalom előtti napon egész nap sütik. A lakodalom napján pedig a falu 2—3 legügyesebb szakácsnéi egész nap azon fáradoznak, hogy senki éhesen ne maradjon. Nyáron, mikor a nagy hőség miatt nehezen lehetne a konyhában kitartani, valahol a kert aljában ütik föl tanyájukat, hol óriási fazekakban főzik a levest és káposztát, míg a „pecsenye“ a konyha kemenczében süll. Nyáron, hogy a vendégeknek kényelmesebb legyen, a pajtát (hol csépelni szoktak és hol különben a szekerek állanak), rendezik be, ott teritenek és hogy a szél el ne fújja este a lámpát, minden oldalról ponyvákkal aggatják tele a pajtát. Itt van a hely az evésnél, de kényelem is a táncznál. Télen a szobákat üritik ki, ott esznek és tánczolnak.

Időközben megérkeznek a többi meghívott vendégek is. Mindegyik szép fehér kenyér-ruhába összekötött fonott kalácsot hoz magával és érkezéskor átadja a ház asszonyának. Azonkívül a lakodalomra is küld egy-két tyúkot, libát vagy kacsát.

A fiatalság tánczra perdül, de az első vőfély egyszer csak elhallgatja a zenét és általános csend között a következőket mondja a vőlegény bucsúztatására.

„A vőlegén helett emelem szavamat,
Hagygyátok el kissé a ti nótákat,

Ne zenéltek, mert a szívnek érzése
 Nagyobb, mint ama hegedű zengése.
 Edes legén társim, ifjú barátaim!
 Kikke eltötöttem mindeddig napjaim.
 Köszönöm szívembű jó voltaitokat,
 Köszönöm édesim barátságaitokat.
 Sok boldog napokat töltöttem köztetek,
 Igen szépen kérek, el ne felejsetek:
 Lássátok könyv (köny) görög (gurul) mind a két szemembű,
 Sajnálak titeket szívembű, lelkembű.
 De égi atyánknak reám szát áldása
 Beteljesedett a szívem kívánsága.
 Drága menyasszonyom, édes hites párom
 Lesz most fő örömöm, minden boldogságom.
 De azért titeket nem foglak feledni,
 Mint jó barátokat siromig szeretni.
 Örvendeztetek hát jelen menyegzőmnek,
 Hogy kívánataim teljesedve lőnek.“

Az első vőfély a legényekhez:

„Én má sokat jártam kis vőfén társamma,
 Siessetek ti is egész szorgalomma.
 Ki ide, ki oda megy majd vendégekér,
 Ez itten étkekér, amaz meg italér,
 Mire szükség lészen, hogy szégyent ne valljunk,
 Egész becsülette tegyük, úgy szógállunk.
 Legyetek férfiak, igazi legények,
 Ne valami gyávák, avagy félékenyek (sic!).
 De illedelemme tegyetek meg mindent,
 Hogy aztán ne valljunk miattatok szégyent.
 És most kezet agygyatok, hogy akként szógátok,
 Foglalóul mingyár ekkis italt kaptok.
 Ki legserényebb lesz elfogom dicsérni,
 Ki leiszsa magát megszegyeníteni.
 Talpra hát barátim, igyatok és mennyetek,
 Addig is legyen az úr lelke veletek“.

A mulatozás folyik vigan, majd tánczolnak, majd énekelnek, közben-
 közben a vőfély mulattató szólásokkal tartja a vendégeket. Néhányat felsorolok:

Csak vigan!

„Didegnek-dödögnek a szakács-asszonyok a konyhában,
 Mint a ludak az óban mongyák egymásnak:
 „Igyunk komám asszon, irmes is van a hordóban“.
 Egynek-kettőnek csakugyan megesett,
 Még a túszerű (tűzhelyről) is leesett;

A harmadik is úgy járt vóna
 Ha a *vászon korsó*¹ mellette nem lett vóna.
 Csak vigan!"

„Jelentem uraim! a leves meleg,
 A szakács-asszonyunk igen nagyon beteg,
 Mert megrontá őt a pálinkás üveg.
 Csak vigan, mint a kódis (koldús) a hidon!"

„Halljunk szót uraim!
 Sokféle az eset, asz mongyák,
 Hogy mi semmit sem eszünk.
 A szomszédék kutyája a konyhába beszökött
 A fazékból a húst is kivette,
 De még a hordóból a csapat is kiverte. Csak vigan!"

„Halljuk uraim! Látom uraim mikép az állapot.
 Lőcsese vertem agyon mind a két násznagyot,
 Mér verték a hordóba ollan rosszul a csapat,
 Had ihattam vóna eunnagyot. Csak vigan!"

„Halljuk uraim! Ez ám a jó lakodalom,
 Kinek elegendőt adnak,
 De az én fáradságomra még csak egy pohár bort sem adnak.
 Csak vigan!"

Látom völegény urunknak üres lapos hasát
 Czitromma főzettem neki tüdőkását
 Irmes borra öntözte meg a torkát. Csak vigan!"

„Látom a menyasszonynak
 Kétfelű szüzek nyomdogállák a talpát (a földet mellette)
 De addig meg nem ugráltatytyák,
 Még tüdős kásával a husát meg nem raktyák. Csak vigan!"

„Mentem az úton, elejbém gyüött ezszsidó
 Kérdem tőle, hol lakik? aszongya a púpon.
 Erre a szóra úgy vágtam pofon,
 Egy tetű belém ugrott, de én azt megfűötem,
 Három ezren gyűttek a temetésére. Csak vigan!"

Végre jelentik a szakácsnék, hogy az ételek elkészültek, lehet teríteni. Rendezik az asztalokat és terítenek. E munka körül segédkezik, ki csak érti, legjobban persze a legények és vőfélyek. A vőfély ismét rákezd:

¹ „Vászon korsó“ durva, érdes felületű mázolatlan korsó, a melyet kőkor-sónak vagy „szemihál“ (szent Mihály) korsónak is neveznek. Nagysága régebben egy iteze volt, most fél liter; ára 4—5 krajczár. N. J.

„Foglallanak helet ekkis lakomára!
Móré te is huzd rá szóllon a hegedű,
Lásd, hogy az egész háznép vigadoz és örül“.

„Urak és asszonyok foglalnak helet,
Terítve az asztal már kiki leülhet,
Ottkin a konyhában zaklat a szakácsné,
Ha sokáig várunk, elpuhul a lé.“

„A legényeknek is viszked már a talpa,
Hogy az ételt és italt gyorsan behozhassa,
Hogy a sok szép lánt majd megforgassa,
Itt állnak minnyájan a szép szolgálatra.“

Az első tál ételnél, a mely húsleves metélt tészta szokott lenni:

„Istennek nevében ime megérkeztem
Tudom, ho aszongyák hojjó cselekedtem,
Ime itt a leves étel-alakja
A násznagy úr a példát — tudom — megmutatja. — Vigan!“

A második tál ételnél, a mely rizskásával befőzött húsleves, vagy fekete-leves (vérből főzve) szokott lenni:

„Kérem uraimék és jó asszonyok,
Kivánom, ho ehhez is legyen jó étvágyuk.
Vegyenek belőle, izletes eledel.
Azér teszem ide, hommaj (hogy majd) ez is elkel“.

A harmadik tál ételnél, mely rizskása vagy köleskása baromfi aprólékkal szokott lenni.

„De jó szakácsnénk van, küldi nyakra főre,
Pejg ninesen leforrázva a keze bőre,
Vendég-urak csak tessék egyenek,
Ezen ételen szégyent ne tegyenek“.

A marhahúsnál, a melyhez „*rozmarinmártást*“ vagy egyéb mártásokat „szószot“ is hoznak:

„Itt a jó tehén-hús eczetes salátáva,
Vagy kinek tecczik másféle mártása.
Ez agygya az erőt, leve is jó vót,
Erre lehet már inynya egy italka bort“.

A tyúkhúsnál:

„Szegény tyúkoeska tennap kapargatott,
Most este véred végkép kiontatott.
Később forró vízben meg is kopasztatott,
Most már itt a tálba ránczoltatott. Csak vigan!“

Más húsnál :

„Ez is benne főt ama jó leveskében,
Tessék csak kóstolják meg kérem ;
Igen szépen szüivesen agygyák gazdám és gazdasszonyom ,
Ha el nem fogyasztszák, engem szídnak tudom“.
„Hadd szállék csak vigan !“

A káposztánál :

„Itt a magyarnak legkedvesebb étele,
Ha kedve kerekedik ezze lakik tele.
Nem rossz takarmány ez, iszen jó meg van tötve,
Kétféle hússa is jó beterítve“.

Lúdpecsenyénél :

„Nincs tán lakodalam lúd és kacsza nélkü,
Erre a szakácsné különösen készül.
Mer ha megégeti ügyes kis kacsóját,
Összeszedi szenvedése díját. Vigan“.

Más sültnél :

„Itt a jó pecsenye izes salátáva,
Tehénnek veleje ráhintett sóskáva,
Különös eledel legjobb finomságú
Mer lehet rá inynya a jó boroetskábú“.

Liba-sültnél :

„Mindig szeretett a liba vizen úsznyi
Azér fog erre mast a boroeska is csúsznyi.“

Pulyka-sültnél :

„Beh jó esik a bor e szép pecsenyére
Tessék, kinek teczczik, kinek lesz ereje.
Ha illen nallenne nálunk a veréb,
Pecsenyével élnénk. Kérem agygyák odébb ! Csak vigan !“

Ha a vendégek megvacsoráztak, teritenek a cigányoknak. Addig, míg a cigányok esznek, különféle multságokkal rövidítik meg az időt. A vőfély a cigányoknak a következőket mondja :

„Itt ám a valami, szépen betakarva.
Násznagy uram küldi nektek, jót akarva.
Nézzük meg mi van a két tál közé zárva !
Ihol ni a mórék érdemelt istrángja.

(Két tál közül kötelet vesz elő.)

Ügy vigyázzatok, hát rá ne kerüljétek,
Eddig még közöttünk keveset tettetek,
Jól föl vannak róva minden érdemtek.

Vacsorát is kaptok : szunyog oldalbordát,
Egész légy derékot, lepe (lepke) keresztesontját,
Cserebogár szárnyát, ökörszemnek máját,
Fiatal egérnek tüdejét, zuzáját.

Huzzátok rá tehát, nem leszen hiántok,
Akár reggelig is dorbézolhattok,
Ital gyanánt tőlünk vizet ám nem kaptok :
Lesz aluttej elég, leszen friss savótok“.

Majd a vendégekhez fordul később és így serkenti őket a borivásra :

„Hej tisztelt vendégek, de keveset isznak,
Nincs is itt sok barátytya jó Nőé bácsinak
Ki a bort teremté és jó kedvet is kapott.
Igyanak uraim, van, még, Isten adott.

Tessék jó uraim ebbű az orvosságbű,
E pohár olajbű, e dicső nektárbű,
Tiszta szivbű agygya gazdám s gazdaszonyom,
Ha ürül az üveg, ismét tele hozom.

Ej no, talán már mindannyi vízzel él,
A ki bort nem iszik, úgy hallám attű fél,
Hogy holta után is mindig köhögnyi fog
Igyanak uraim, hordónk még nem mozog!“

Ha egyfalubeliek között történt az egybekelés, akkor este 6—7 óra között az egész násznép zenekíséret mellett elmegy a vőlegény szülőinek házához, hol a fönt leírt étlapot vacsorára még egyszer végig eszik. Éjjel 12 óra után a nyoszorú-asszonyok „fölkötik a menyasszony kontyát“. E végből a koszorút leveszik fejről; a hajba font hosszú, széles szalagot kibontják, majd újra összefonják a haját, fésűt tesznek a fonat tövébe, a mely körül a hajfonatot tekerik; most fodros szalagggal diszített csinos selyem kendővel bekötik a fejét. Ezen fölszerelés a nyoszolya-asszonyok ajándéka. Míg a menyasszonynak fejét rendbe hozzák, az alatt illik a menyasszonynak minél erősebben sírni, hogy minél jobb fejős legyen a tehene. Két szál gyertya is ég a konty feltevés ideje alatt, a melynek befejezése után egyiket a vőlegény, másikat a menyasszony oltja el.

A násznagyok pedig a konytyfeltevés ideje alatt zene-kiséret mellett a következőket éneklük :

„Tanuld asszony az uradat megböcsünyí,
Mindenekben szépen vele egyesönyi
Ha elmegy a korcsmába
Ne meny mingyár utána tüzze, vasse

Üfőasszony (ifjú asszony) a tüzere (tűzhely) dob az orsót,
Mint az urad hajtogatytya a boros korsót ;
Ha a koresmába megy, hallgass,
Ha üt-ver is, ne jajgass, heje-huja !

A sűt krumplit, a sűt tőköt tarcsd magadnak,
Buza-lisztbű süssé fánkot az uradnak,
Máskép nyakára ülök
Vagy hátán hegedülök, mint rossz társnak“.

Majd a nyoszorú-asszonyok ugyanazon dallamra folytattják :

Édes sárga szép hajam hová lettél ?
Talán bizony fésű alá tekeredtél !
Oda tekeredtem ám,
Le sem ereszkedem ám, soha többé.

Komámasszony meg ne mongya az uramnak,
Hogy a tyúkom mind e hoztam a zsidónak ;
Ha kérdi asz mongya kend,
Hogy a róka vitte el, komámasszony !

Ördög bujjon komámasszony ködmenébe,
Kilencz iczeze pálinka fér a zsebébe ;
Kilencz iczezés a torka,
Tizediket megiszszza, komámasszony !

Vagy az utolsó strófa két utolsó sorának ismétlésénél :

Kilencz iczeze pálinka,
Egy asszonynak micsoda, komámasszony ?

Ezután a menyasszony-táncz következik. A szoba közepére letesznek egy tányért és melléje egy szál égő gyertyát. Ezt minden jelenlevő férfi egyszer körül tánczolja és a tányérba legalább tiz krajczárt dob (többet igen, de kevesebbet soha !). Az egybegyűlt pénz a cigányoké, a mely esetleg egyéb alkalmakkor kapott pénzzel az ő mellékjövedelmüket képezi ; míg rendes fizetésüket (4—6—12 frt a banda minősége szerint) a völegény fizeti. A mellékjövedelem persze nagyobbra rug, mint a rendes fizetés.

Érdekes részlete az itteni lakodalmaknak az úgynevezett „élet fája“. Ezt rendszeren kalács-sütés alkalmával készítik. E célra körülbelül ujjvastagságú háromnegyed méter hosszú, rendszeren mogyorófa-pálczát vesznek, a melybe több helyen jó hegyes késsel hasításokat végeznek. Ezen hasításokba 3—4 vagy több helyen is vékony kis pálczikákat dugnak fölváltott sorban ; a pálczikákat körül tekerik tészttával, a melyet különféleképen alakítva czifráznak ; a fát beleállítják egy kalácsba („kuglihuftba“) és így bevetik ügye-

sen, hogy a tészta le ne essék, a sütőkemenczébe. Ha jó keményre rásült már a tészta, kiveszik és szépen földiszítik: virágot, rozmaringot, szalagokat kötöznek rá, fönt pedig a végébe egy szép piros almát dugnak. Ez az „élet fája“, melyet az esküvőre menés alkalmával az első nász visz. A midőn az esküvőről visszaérkeztek, az asztalra teszik, a melynek diszével szolgál. Reggel, midőn vége a lakodalomnak és a vendégek oszladozni akarnak, rákerül a sor az élet fájára is. Ekkor megy a vendégsereg az udvarra, de még inkább az utcára, ki-ki magával visz seprőt, meszelőt, lapátot, tűzesipőt, pemetet, tűzpiszkálót stb., kinek mi a keze ügyébe esik és azzal a legkülönfélebb bolondságokat üzve zeneszó mellett tánczolnak. Majd kihozza a nász az életfát, a melyet megrohannak, széttépnek, mindegyik iparkodván egy-egy darabkát abból elcsipni, a melyről lefejtven a kalácsot, megeszi azt. Hosszabb tombolás után véget ér a lakodalom, kiki haza tér otthonába.

Nem tartozik szorosan a lakodalomhoz, de mint annak betetőzése jelenkezik az ezen vidéken szokásos úgynevezett „*fejkötő áldomás*“, a melyet a fiatal menyecske új otthonában tartanak. A lakodalom napján az étkezés után a szakácsnék bejönnek bekötött kézzel és mint kik a kásával leforrázott kezükre orvosságot akarva venni, egy nagy merő kanálban pénzt gyűjtenek. Az egybegyűlt pénzt átadják a háziasszonynak, a ki a pénzzel a fejkötő áldomás költségeinek egy részét fedezi. Ezen áldomást a lakodalom utáni vasárnap este tartják és hivatalosak rá a szorosan vett násznép nászai és nyoszolyó-asszonyai továbbá a legközelebbi jó barátok és rokonok. Vacsoráznak aztán beszélgetés éneklés között elmulatnak éjfélig, sőt azon túl is.

Meg kell még jegyezni, hogy ha a házasulandóknak vagyonuk van, nem szokták elmulasztani a „*móringolást*“, mely nem egyéb, mint házassági szerződés, a melyben a felek vagy egyike a feleknek egymásnak vagy egyike a másikának vagyonából kevesebb vagy többet leköt halála esetére; nehogy a rokonok vagy a gyermekek az özvegyet semmi nélkül hagyják.

Nagy József.

Boszorkánypörök Horvátországban.

Tkalesics János zágrábi híres horvát történetíró a Horvátországban folyt boszorkánypörök irataiból érdekes tanulmányt írt a délszláv akadémia munkálatainak 103-ik kötetében, melyben ezt az egész kérdést megvilágítja. A tanulmány minket is érdekel, mert az eljárás nálunk is az volt, mi Horvátországban. A kérdés szerfölött érdekes nemcsak művelődéstörténeti, hanem lélektani tekintetben is, azért *Tkalesics* tanulmányának eredményeit a következőkben rövidesen vázoljuk.

A boszorkánypörök legnagyobb mértékben Németországban voltak elterjedve és ott is csak a XVIII. század második felében szűntek meg; megszünésük után ott azok okairól, mivoltukról és következményeiről egész irodalom keletkezett, melyről áttekintést nyújt Heinrich Wetzer és Benedikt Wette „Kirchen-Lexikon (Freiburg, 1850. és a most folyó új kiadás) című műve, hol róluk ezen cím alatt értekeznek: Hexenprocesse, Zauberei. E kérdésben a legfontosabb önálló mű Soldan: Geschichte der Hexenprocesse (Stuttgart, 1880.).

A boszorkánykérdés nemcsak történelmi és művelődéstörténeti szempontból érdekes, hanem lélektani és erkölcsi tekinteteből is. Kétségtelen, hogy az áldozatok legnagyobb része ártatlanul került a máglyára, de az is bizonyos, hogy némely félőrültek tényleg hitték, hogy boszorkányozó erejük van és gyakorolták ennek eszelős praktikáit és az is bizonyos, hogy egy pár olyan gazlélek is volt, ki nem hitt a boszorkányságban és saját boszorkányozó erejében, de anyagi haszonért vagy rokon tekinteteből másokban azon tudatot igyekezett ébresztetni, hogy tud boszorkányozni és azért gyakorolta is ennek hókuszpokuszeit. E két utóbbi osztály mesterkedése szolgált alapul és kiindulási pontul a nagy boszorkányüldözésekre, melyeknek sok ezer áldozata volt és több mint kilenczven százaléka ártatlan áldozata.

Hogy a boszorkányozást, a kik üldözték, ezt minő czélből tettek és mik voltak a főbb módjai, azt alább fejtegetjük, itt a horvát periratok adatai alapján a mellékes praktikákat soroljuk elő, mert ezek néprajzi tekinteten felette érdekesek s azonosak voltak Horvátországban és Magyarországon.

Ha valakinek halálát akarták, akkor a galagonya karót meghegyesítették, hegyét tűzön megperzselték, ezt a czöveket az illetőnek házküszöbe előtt bevették a földbe és a lyukat a czövek forgatásával kitágították, az így nyert gödörbe tehén tejet öntöttek, azután megtüzesítették a vas szénvonót és azzal a tejet szurkálták e szóval: „Most megtettük neki, a mit gondoltunk“. — A ki ellen e boszorkányozást véghez vitték, annak, hitők szerint, rövid idő alatt meg kelle halnia.

Ha valakit halálos betegségbe akartak dönteni, egy kést bekentek disznózsírral, karácsonyi mézzel, kátránnyal, szurokkal és borókafenyűk rügyeivel, azután a késsel megkerülték a tűzhelyet és ebbe beleszúrtak — és hitték, hogy az súlyos betegségbe dönti, a ki ellen tették. Vagy újhord vasárnapján fonott fonalat zöldre festettek, egy fahasábra kötötték, melyet úgy helyeztek el, hogy az, kinek ártani akartak, megbotlott benne és ha belebotlott, a fonállal megmérték talphosszát, a fonalat csomóba kötötték és víznek eresztették vagy eldobták. — Lázt italba kevert növényből készült folyadékkal idéztek elő.

A szerelmet gyűlöléssé tudták varázsolni és az elvesztett szerelmet visszavarázsolni. Ha valamely nőhöz hűtlen lett férje, ennek bögrében vizet s valami füvet adtak, hogy azzal arcát és mellét megmossa és férje ételébe keverje, azonkívül kutya és macska vért hintettek arra az útra, melyen a hűtlen férj kedveséhez ment, hogy meggyűlöltessék vele a szeretőt.

Ha valaki tehenének ártani akartak, hogy tejét veszítse, újhold vasárnapján hajnalba kereszútra mentek, balkézvel harmatot szedtek s azt a tehén italába keverték. Hogy a vakondokat elűzzék valamely földről, kivittek oda egy tálban főtt metétet és beleléptek. A kenyéráruló kofák, hogy kenyerüket jobban keleszszék, mielőtt a kemenczébe rakták vizeletökkel meghintették. Hogy a házat, istállót, csüört tolvajoktól mentessé tegyék, a tető zsindeiyéből vagy deszkáiból faszögeket készítettek és ezeket a zár alatt beverték. Hogy más disznait elpusztítsák, földtúrásukba túrót tettek. Hogy más vetésének ártsanak, hajnalba kimentek a vetésre és kötényükbe szedték a gabona virágját és abból tészttát gyúrtak és megsütötték; hogy saját vetésüket verebek-től, férgectől óvják, a vetőmag fölött büszókat morogtak és a vetés napján senkinek sem adtak tüzet.

Tudták, közhiedelem szerint, a betegséget el is mulasztani bűvös szókkal, növényekkel stb., erre is van két eset a periratokban.

Nálunk már a pogánykorban el volt terjedve a bűvölés, babonázás, hogy megrontsák vagy megszerezzeék az egészséget, szerencsét vagy jó hírnevet — e pogány szokásoknak maradéka a boszorkányok létezésében való balhit, üldöztetésök és máglyán való elégetetésök. A rendszeres boszorkánypörök legrégebb oklevélieg igazolt adatai Zágráb város XIV. századbeli jegyzőkönyveiben vannak és pedig 1360, 1362 és 1379-ből; ezen iratokban boszorkányságról vádolt asszonyok felhivatnak, hogy 6, majd 12, végre 25 tanuval igazolják, hogy a terhőkre rótt boszorkányozásban nem vétkesek, egyben megfenyegetik őket, ha még egyszer boszorkányozáson rajtaéretnének, akkor őket egyerűen máglyán el fogják égetni. Az 1379-iki esetben a vádolt felebezett is az ítélet ellen, mert sokalta a megkivánt mentő tanuk számát. Ekkor tehát még igazolással lehetett élni és kínpadon való vallásnak még nincs nyoma.

VIII. Ince pápa 1484-ben az ekkor már nagyon elterjedett boszorkányperék korlátozására kiadta „summis desiderantes affectibus“ kezdetű bulláját, de csakhamar 1489-ben Kollinban megjelent a „Malleus maleficarum“ című hírhedett munka, mely lángralobbantotta Németországban a boszorkánypereket és felidézte a kínvallatásokat is, melyeket V. Károly törvénykönyve a birói üldözésekkel és kínzásokkal kimondhatatlanul kegyetlenekké tett. — Ekkor származott át mihozzánk is a boszorkányok kínvallatása, mert itt is

azzal vádolták a boszorkányokat, hogy az ördöggel czimborálnak és az nekik természetfölötti erőt ad. 1640—1752-ig huszonnyolcz ilyen boszorkánypör volt Horvátországban, lehetett sokkal több is, azonban csak ennyinek maradtak fenn periratai, melyekből kiderül: mit tartottak boszorkányságnak, miben állott a boszorkányüldözés, hogyan folyt az ilyen perekben a vizsgálat, milyen kínzásokkal igyekeztek belőlük vallomást kicsikarni és mi-kép égették el máglyán az elítélteket.

Ezen oklevelekben „crimen incantatorium“ ha valaki magát eladja az ördögnek s vele czimborál, ha büvöléssel és boszorkányozással jégverést, betegséget, halált felidéz, ha újszülött kereszteletlen gyermeket megöl, hogy testét boszorkányozásra felhasználja — azután részletesen elősorolják a megbabonázás és megboszorkányozás módjait. A káromkodást is a boszorkányság jelének vették és a zágrábi 1641 június 21-iki törvény szerint ezekkel is úgy kelle eljárni, mint azokkal, kiket boszorkányozáson rajtaértek.

A boszorkányok létezésében való hit oly erős és általános volt, hogy egyáltalán nem volt szükséges, hogy valakit boszorkányozáson rajtaérjenek, elég volt a pusztá gyanú is, hogy valakit pörbefogjanak mint boszorkányt — így, ha valaki azt mondotta beteg szomszédjáról, hogy nincs orvosság számára, meg fog halni és tényleg meghalt, vagy ha valaki a szőlőtolvajt megátkozta és az esetleg megbetegedett, ez elég ok volt a boszorkányperre! Ha valamely asszony megsántult, ráfogták, hogy boszorkány és éjjeli repülés közben sérült meg lába: minden bajt boszorkányozásnak tudtak be! Valvazor báró 1687-ben azt írja, hogy egy zágrábi molnárt azért vádoltak boszorkányságról, mert malmában felakasztotta az ördögöt és tyúktojásokon ült hogy kiköltse! A kit boszorkányságról vádoltak, annak már nem volt menekülése, azt láneczra verték, kínpadra vonták és máglyán elégették.

Érdekes, hogy miként viselkedett az egyház az ilyen pörökkel szemben. Németországban a boszorkányság vétségét „crimen mixti fori“-nak tekintették és előbb az egyházi hatóság vizsgálta meg az esetet, mert az ördöggel való czimborálás halálos bűn és csak azután adták át a vádlottat a világi bíróságnak. Nálunk ennek nyoma sincs, az 1611-iki nagyszombati zsinat is e tárgyban csak azt határozta, hogy a papok prédikáljanak a boszorkányozás ellen és ha valahol ilyen eset előfordul jelentsék be a püspöknek. Az egyház a boszorkányságról vádoltat bűjt, bünbánat és egyházi átokkal igyekezett megtéríteni, de üldöztetésükbe nem folyt be. A föesperesek visita canonicáikban mindig kötelesek voltak a püspököknek jelentést tenni „de superstitionibus populi.“ Különben a papok nagyrésze is a kor áramlata folytán hitt a boszorkányok létezésében, sokan azonban küzdöttek e balhiedelem ellen s ezek élén voltak a jezsuiták (1631).

A boszorkánypörökben eljárak a városi és megyei hatóságok és a „jus gladii“-val bíró főurak. Horvátországban az 1609-iki X. t.-cz. meghagyta a főuraknak, hogy a boszorkányok ellen járjanak el, különben elvesztik a jus gladii!

Ha valakiről hire járt, hogy boszorkány, erről az illető hatóság jegyzőkönyvet vett fel és a vádlottat pandurokkal a bíróság elé vezették, kihallgatták és bármint tagadott is, bilincsre verték, tömlőczbe vetették és nem volt többé számára mentség. A boszorkány-tömlőcz szörnyű volt. Így egyikök panaszkodott, hogy éjjel patkányok támadják meg; de a bíróság azt felelte, hogy azok patkány alakban járó ördögök. A bebörtönözés után két hétre a vádlottat újból bíróság elé vezették, hol a vádló és védő ügyvéd közt néha heves tusa volt, de mindig a vádló győzött és a vádlottat, ha nem úgy vallott, a hogy a bíróság kívánta, azaz, ha nem ismerte be, hogy boszorkány, kivallatás alá fogták, mely hajnalban kezdődött és másnap reggelig, egy esetben 22 óráig is, eltartott.

A kivallatás a „territio“-val kezdődött. A vádlottat levetkezettették és keresték rajta az ördög pecsétjét, a melylyel az illetőt magának eljegyezte. Ha valami anyajegyvet találtak rajta, akkor a boszorkányság be volt igazolva; ha nem találtak, akkor azt mondták, erre az ördög azért nem tett jegyet, mert biztos volt hűségében! A vallatás arra terjedt ki: nem kötötte a vádlott az ördöggel írásbeli szerződést; beismeri-e, hogy boszorkány és kik voltak segédei a boszorkányságban? Ha valakit kínjában megnevezett, rögtön azt is pürbe fogták. A kivallatás fokai: compressio polieum, ocrea hispanica (ezt ritkábban használták), ligatura manum a tergo és a scamnum supra equulum; közben égő gyertyával perzselték testét és szentelt vízzel locsolták, hogy az ördögöt belőle kiűzzék. Kínjukban mindig vallottak és beismerték, hogy boszorkányok. A kivallatás után a vádló ügyvéd előterjesztette indítványait a kivégzés iránt, vagy ha nem vallott, újabb kivallatás iránt; szóval a vádlott sohasem menekült meg!

A kivégzés előtt papot küldöttek az elítélthez és ez kísérte ki a vesztőhelyre; de nem volt tanácsos sajnálkoznia a vádlotton, mert a bősztömeg rögtön gyanúba fogta, hogy a boszorkányokkal tart. A nép átkozódással kísérte a vádlottat a vesztőhelyre, hol letérdeltették, a bíró eltörte felette a pálczát, kezét hátrakötötték, haját levágták, a bakó fejét leütötte és azt testével együtt máglyán égették el. Volt eset, hogy a vádlottat élve oszlophoz kötötték, körülötte fát raktak, ezt kátránnyal leöntötték és a vádlottat elevenen elégették.

Báró Valvazor krajnai történetirót különösen érdekelte a boszorkánykérdés és feljegyezte, hogy az 1685-iki terméketlen év után Zágráb vidékén

rengeteg sok boszorkányt égettek el, mert a támadt éhséget nekik tulajdonították. A felbőszült nép minden bírói eljárás nélkül összefogdosta a vélt boszorkányokat és nyomban kegyetlenül elégette. Büntetésük abban állott, hogy 1686 május havában a főtettesek kötelesek voltak bizonyos napokon a templomban több órán át térdelve bünbánatot tartani. 1742-ben csak a belai plébánia területén 10 boszorkányt égettek el földesuri ítélet alapján (Liber memorabilium parochiae Belensis).

Hogy a művelt osztály is erősen hitt a boszorkányok létezésében bizonyítja Száics János zágrábi alispán és főbíró 1751 decz. 10-én kelt irata, melyben a boszorkányok üldözését sürgeti. A király is érdeklődött e szörnyű perek iránt és gr. Battyányi Károly minister 1752-ben írt Rauch János zágrábi és körösi főispánnak, hogy biztos őrizet alatt küldjön Bécsbe a király elé egypár boszorkányságról vádoltat. Ez meg is történt, mire 1756 máj. 26-án kelt királyi rendeletre a horvát országgyűlés a 6-ik t.-czikkben elrendelte, hogy minden boszorkányperben hozott ítélet az összes iratokkal együtt végrehajtás előtt a királyhoz felterjesztendő. Ennek folytán 1752-től fogva többé nem fordult elő boszorkány kivégzés, mert a király egy ilyen ítéletet sem hagyott helyben; 1758-ban királyi rendelettel a boszorkányüldözés és boszorkánypererek egyszer s mindenkorra szigorúan tiltottak.

Dr. Margalits Ede.

Adatok a samán vallás megismeréséhez.

III. A samán dob (első közlemény).

Az Altái hegység körüli nyelvekben a samán dobnak a következő nevei vannak: a mongolban *khengrke* vagy *khengrik*; az altájiban: *tungyr*, az urjankhájban: *tjungur*; a kacsin-tatárok nyelvében: *tjur* vagy *tjüre*, az alári burjátoknál: *khesze*. A dob nevének török formájához közel áll a jakut név is: *djugur*, mely az urjankháj *tjungur*-ból eredt az orrhangzó *u* kiesésével; a kacsin- és fekete-tatárok *tur* szavában is teljesen kiesett az orrhang. Az Ob-melléki osztják-szamojédoknál Grigorovszkij közlése szerint a dob neve *pyngyrt*; a Vasz-Jugán osztjákjainál Krasznov közlése szerint *koim*. Ezen kívül a Vasz-Jugán osztjákjainál van még egy húros hangszer, melyet ugyanott az oroszok *domra*, de az osztjákok *pana-jukh* (*pana* = húr, *jukh* = fa) névvel neveznek; a domrának 5 húrja van rénszarvas-inból, szerkezete hasonlít a gitárhoz, de fedelén nincs rés. Krasznov közlése szerint úgy a dobnak, mint a domrának nagy jelentősége van a samánkodásban. Grigorovszkij szerint az osztják-szamojédok samánjai által használt húros

hangszer neve *pyngyrszagvoz*. A burját *khesze* szót, melyet Niel *kecze* alakban ír le (Ниль, Будд. 354. l.) az ainszk *kaczo* (Добротворскій, Линскій словарь, Изв. Казанск. унив. 1875. No. 2., 43. l.) és a jeníszei-osztjások *khasz* alakjával (Третьяковъ, Зап. Р. Геогр. О. по общ. геогр. II, 428. l.) kell összehasonlítani. Tretjakov még a dobnak a következő neveit közli: jurák: *penter*, szamojéd: *feddie*, tungusz: *untoun* (ibid.). Az oroszoknál az orosz császári földrajzi társaság által őrzött orosz dob felirata szerint neve *khunktuun*.

Azok a dobok, melyeket mi láttunk Mongolia északnyugati részében és az orosz Altáiban, az urjankhájoknál és az altájoknál, valamennyien kerek alakúak voltak; azt a tojásalakú formát, mely Lapplandból és az Amur mellékéről ismeretes, Mongolia északnyugati részében nem láttam. Jadrinczev szerint azonban a fekete-tatóroknál a dobok ovális alakúak. A dob tenyérnyi széles abroncsból s az erre kifeszített s jól kidolgozott maralbőrből áll; a bőr a dobot csak egyik oldalról fedi, a másik oldalról a samán dob fedetlen s ebben különbözik azon mindkét oldalról fedett doboktól, melyeket a buddha szertartásoknál használnak. Az írha beborítja az abroncs egész külső felületét, sőt annál egy hüvelykkel hosszabb is, ez a része behajlik a dob belsejébe, de nincsen az abroncs belső felületéhez szögezve, hanem össze van húzva. Ennek a darabkának neve *karlygacs* s azt mondják, ez csak az altáji és telengit dobokon van meg, míg a szojon és urjankháj doboknál hiányzik (UluKhemben, sajnos, nem jutott eszembe, hogy e darabka jelenlétéről meggyőződjem). Külső alakja szerint a samán dob leginkább az orosz lapos kosárhoz hasonlít; átmérője 26 angol hüvelyk, az abroncs szélessége pedig 8 hüvelyk. A dob itt következő általános leírásához lásd a 12. ábrát.

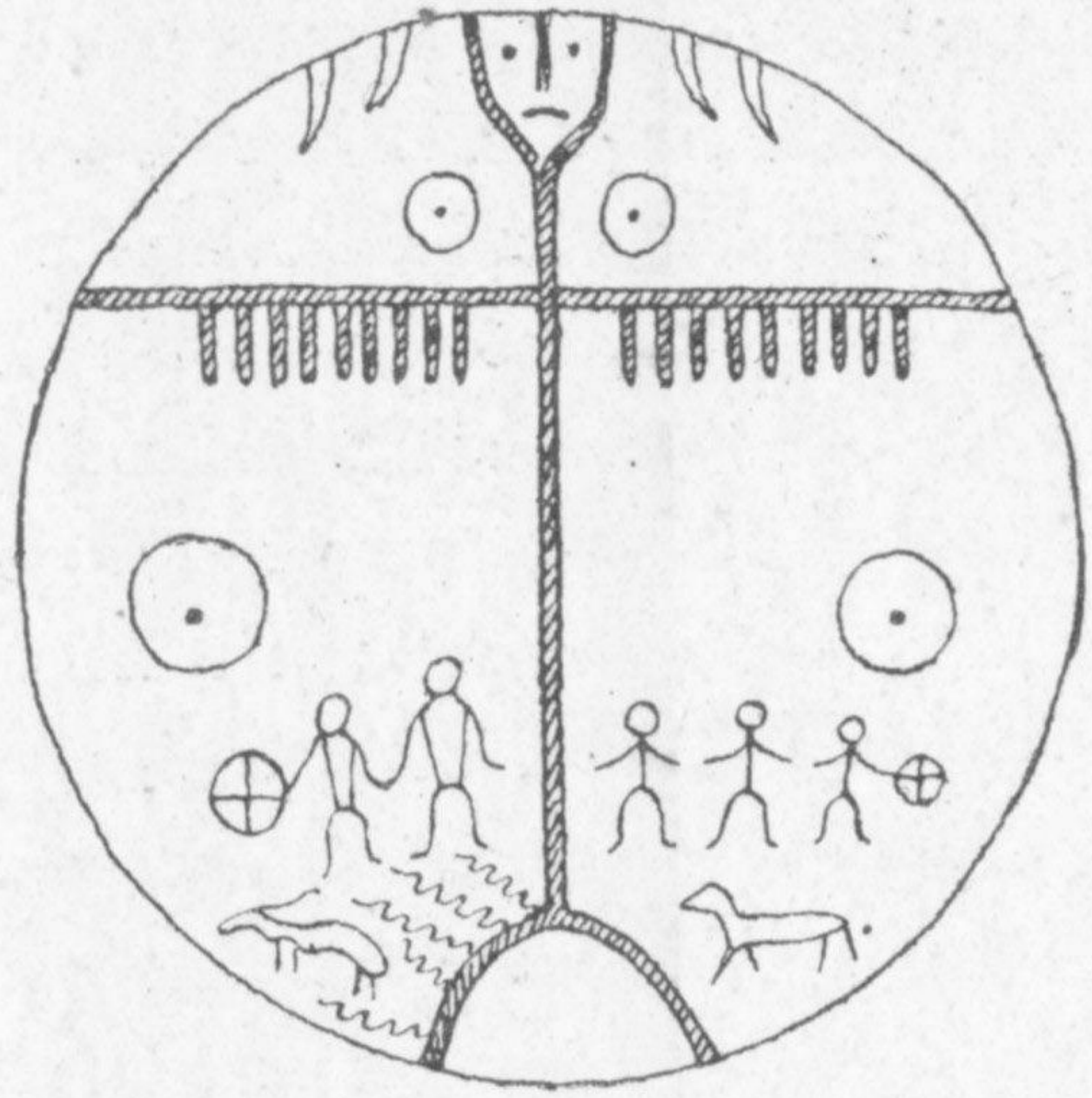
A dob belsejébe két átmérő van beerősítve; a függőleges fából, a vízszintes vasból való, A faátmérő neve az altájoknál: *bar*; ezt a szót én Kobdo város környékén, mongoloktól is hallottam, a hol magát az egész dobot jelölték vele; így p. o. egy bizonyos samánról azt mondják, hogy ő *bartaj-bő* vagyis olyan samán, a kinek dobja van s így különböztetik meg attól a samántól, a ki dob nélkül tánczol. Ulangom láma-kolostor nürby-je, vagyis számadója arra a kérdésemre, mi ennek az átmérőnek a djurbut neve, azt felelte: *ongon*; már most nem tudom, e szóval a dob e részének nevét adta-e meg, vagy pedig jelentőségét jelezte-e. A kuzneczkí kerület fekete-tatárjainál Jadrinczev szerint ennek az átmérőnek a neve *marsz*; az Ulu-Khem és Khua-Khem menti urjankhájoknál *tuta*; a kacsin-tatóroknál *tudá*. Az altáji doboknál ez az átmérő karesú bot, mely mindkét végén kiszélesedik; felül ez a kiszélesedés olyan, mint egy sétatálcza gombja s emberi fej alakjára van kifaragva; meg vannak rajta a szemeknek megfelelő be-

mélyedések, s az orrnak, ajkaknak és az állnak megfelelő kiemelkedések. A szemek helyére kerek domború félemezek vannak felverve, melyek a sima pitykékhez hasonlítanak s olykor az orr hegyét, az ajkakat és az állat is megvasalják rézlemezekkel. Az átmérő alul kettéágazással végződik, vagyis kiszélesül s ezt a kiszélesült részt faragják úgy meg, hogy a tengely hosszában hosszúkásan áttörik; az altájiak ezt a kettéágazó részt *put*-nak vagyis lábagnak nevezik. Némelyik dobnál a fej alatt az átmérő törzsén még két vízszintes nyúlvány is látszik, mintha karokat akarnának ábrázolni. Kelet felé az urjankhájoknál a *bar*-on nem vettem észre emberi alakot, de a kettéágazás ott is előfordult. Ez a faátmérő különben más az altájiak és más a fekete-tatárok dobjain; az elsőknél az felül emberi arcot ábrázol, alul ketté ágazik; a fekete-tatároknál a függőleges tengely deszka alakú, a melyen az összes faragott díszítés a ∇ alak ismétlődéseiből áll. Az altájiak és fekete-tatárok dobjai közt különben a bőr festésében is különbségek vannak, mint azt alább látni fogjuk.

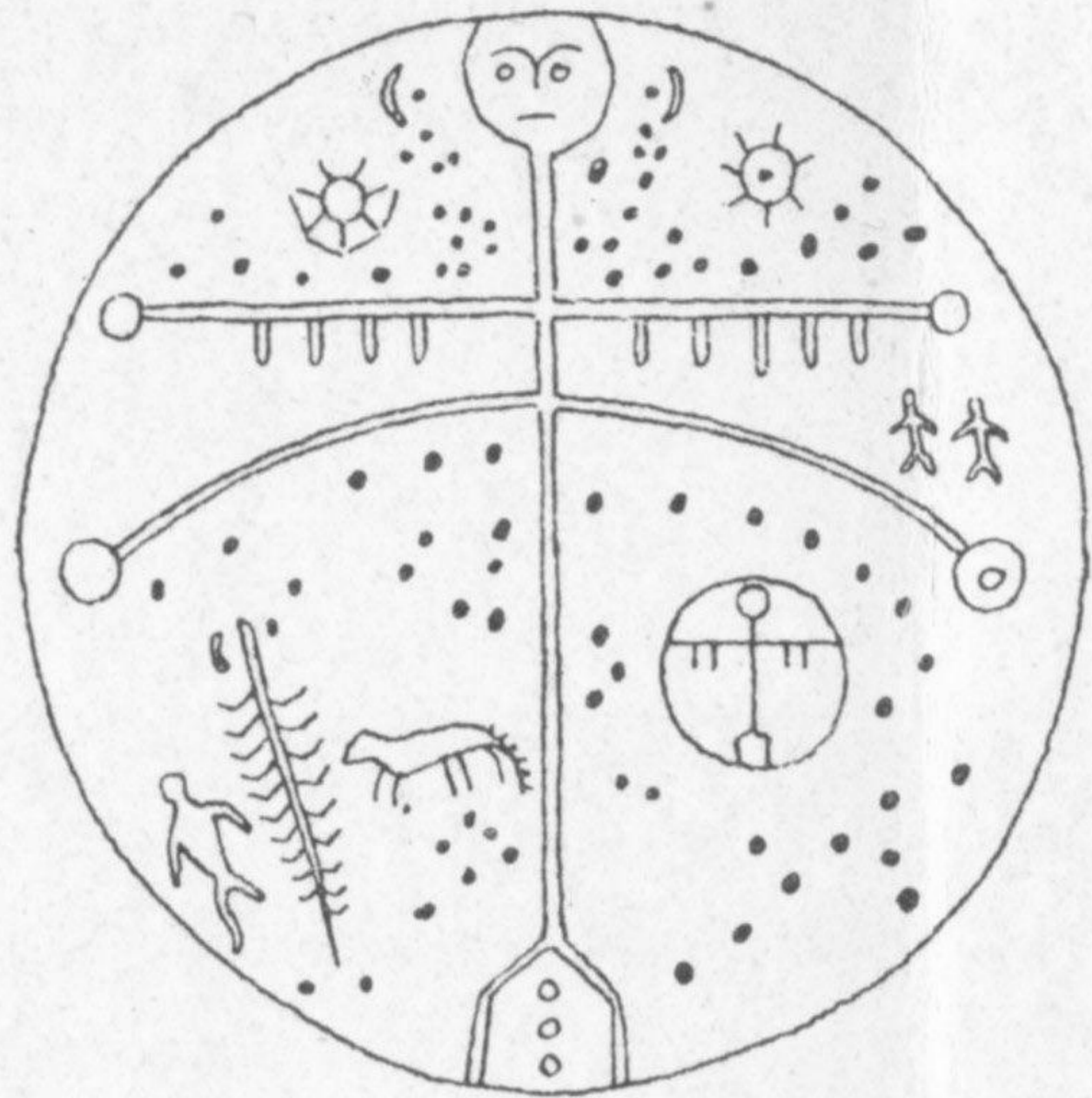
A vas átmérő neve az altájiaknál *kris* vagy *krys* vagyis húr, az ulukhemi urjankhájoknál *sijdzsek*; ez lúdtoll vastagságú vaspálcza s erre vascörgők vannak fűzve, melyeket a mongolok *kholbogo*., az altájiak *kungru*, a kuznezcki terület telentjai *szinker*, az ulukhemi urjankhájok *kungura* néven ismernek. A *kungru* hosszú vascövecske, felül füle van, melynél fogva a húrra lehet felhúzni. A *kungruk* száma különböző; olykor a *bar*-tól jobbra is, balra is 9—9 darab van; olykor összesen van kilencz, s ilyenkor a jobb oldalon van négy, a balon öt. Posztnikov atya szava szerint, a ki Myjutt-ban hittérítő, a *kungruk* számában levő különbség megfelel a samán rangjának; némelyiknél mindössze csak négy *kungru* van, másiknál több; számuk megmutatja azoknak a *csalu*-knak azaz erőknek vagy szellemeknek számát, a melyek felett a samán uralkodik. A *kungruk* a húron fel-le csuszhatnak, ha a dobot erre vagy arra hajlítják, de még sem mozoghatnak a húr egész hosszában, mert ebben megakadályozzák a vaspálczikának a csomói, melyeket a vaspálczika megcsavarásával állítanak elő s a minő a vashúron négy van, kettő jobbra és kettő balra. E csomók a vashúrt öt részre osztják, ezek közül a középső és két szélső sima, míg a megmaradó kettő, a melyeken épen a *kungruk* csüngenek, rovátkolt; e rovátkolttságot az által érik el, hogy a vaspálcza e részét spirálisan megcsavargatják. Ez a rovátkolttság fokozza azt a zörejt, a mi a dobnak erre vagy arra való hajlításánál keletkezik, mikor is a *kungruk* a húron föl-le peregnek (l. a 12. és 24. ábrát).

Az átlókon kívül meg kell még emlékeznünk azokról a kis szablya alakú vasfüggőkről, melyek a dob belsejében, a *bar* fejtől jobbra és balra vannak megerősítve. Ezek neve majd *szrga*, vagyis fülbevalók, majd *klycs*,

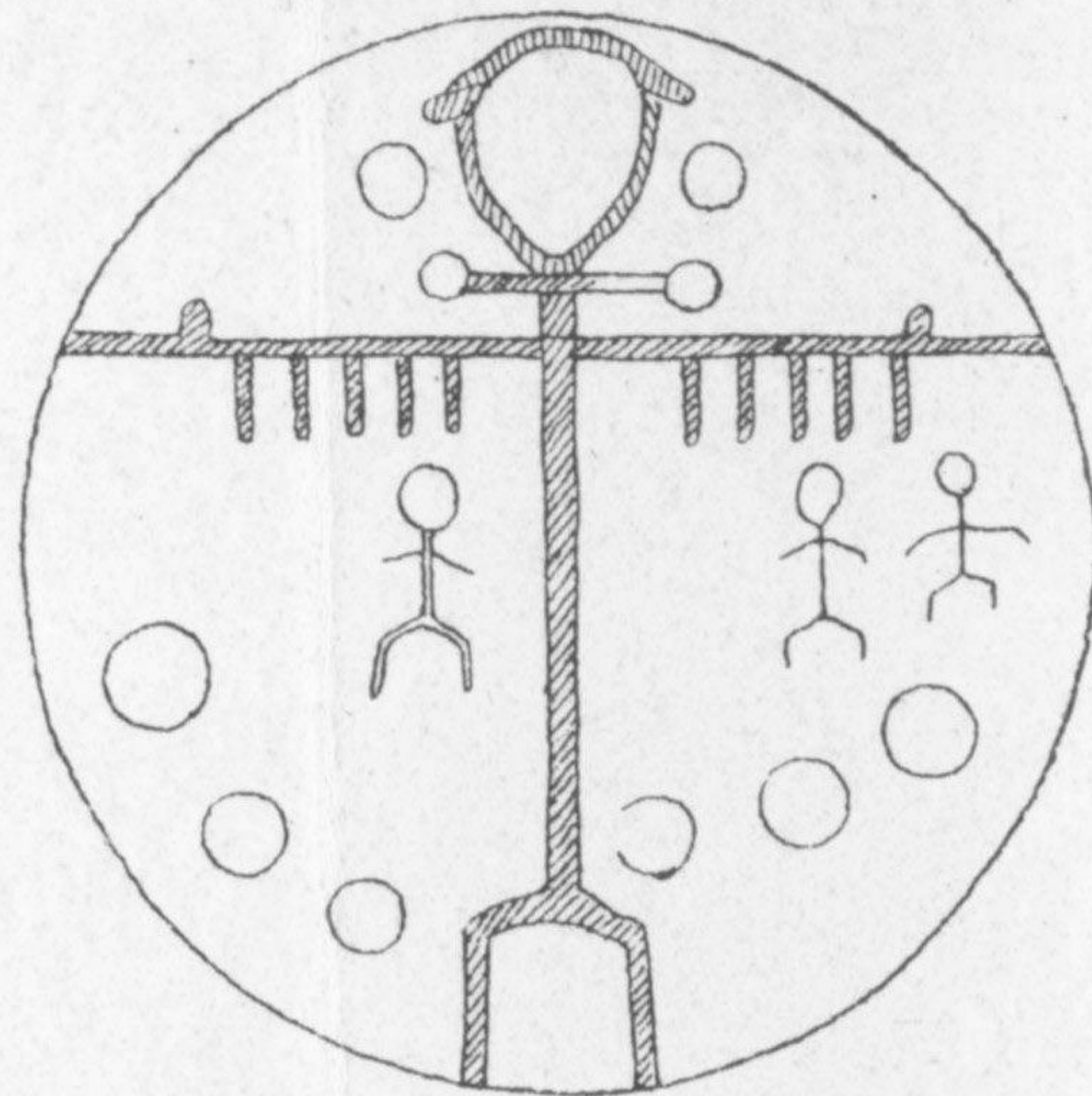
1

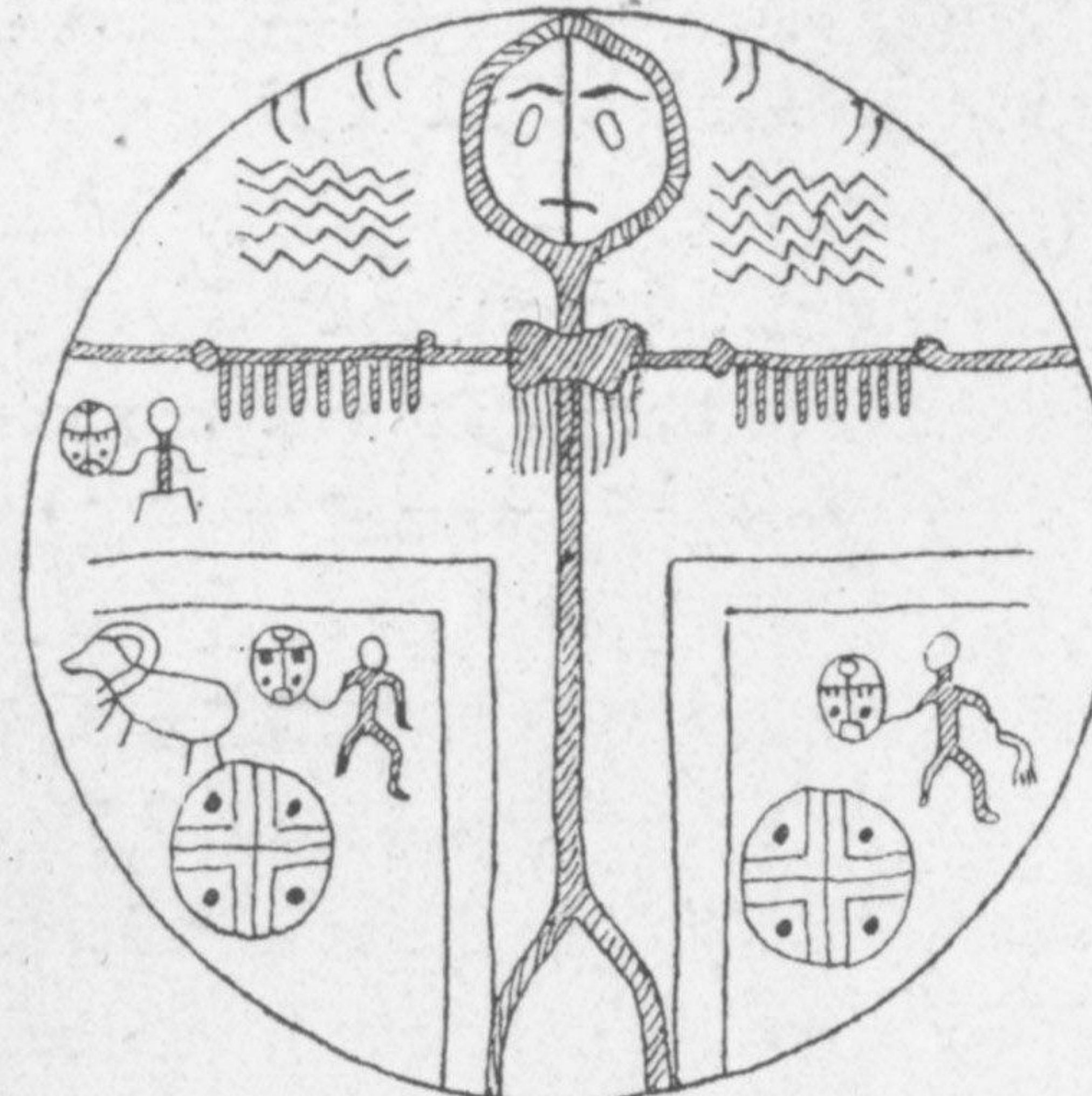
2

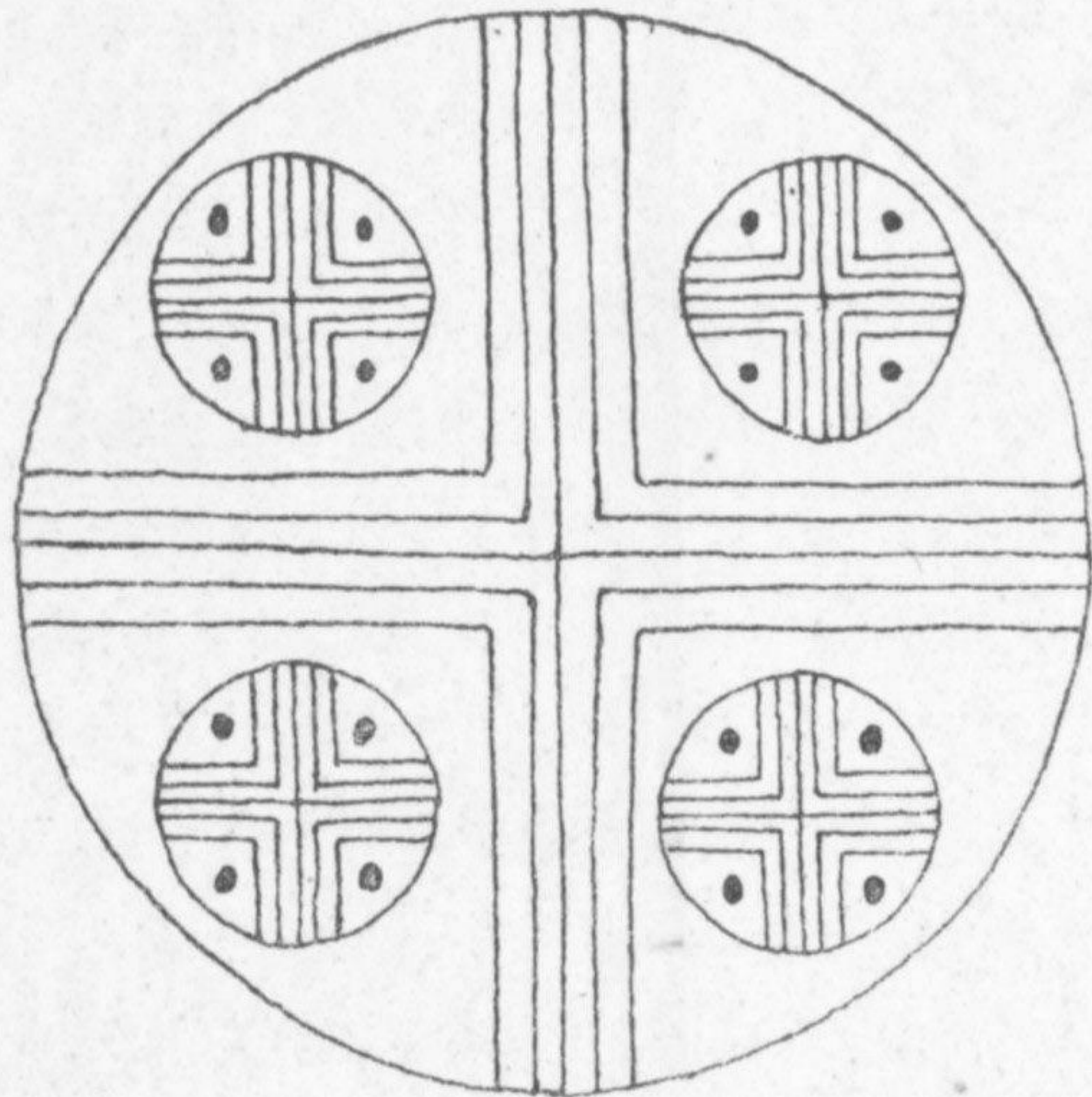
3

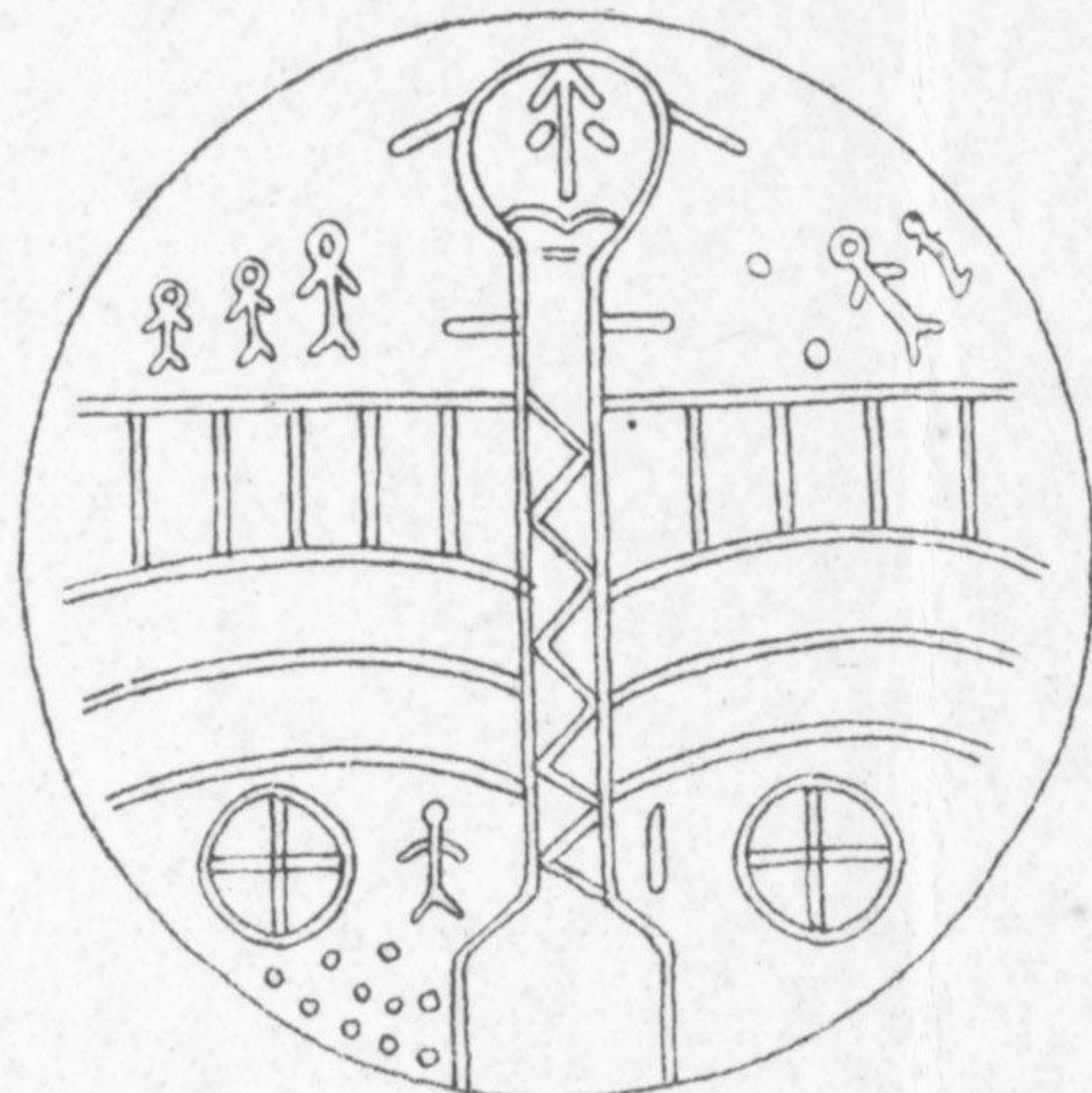
4

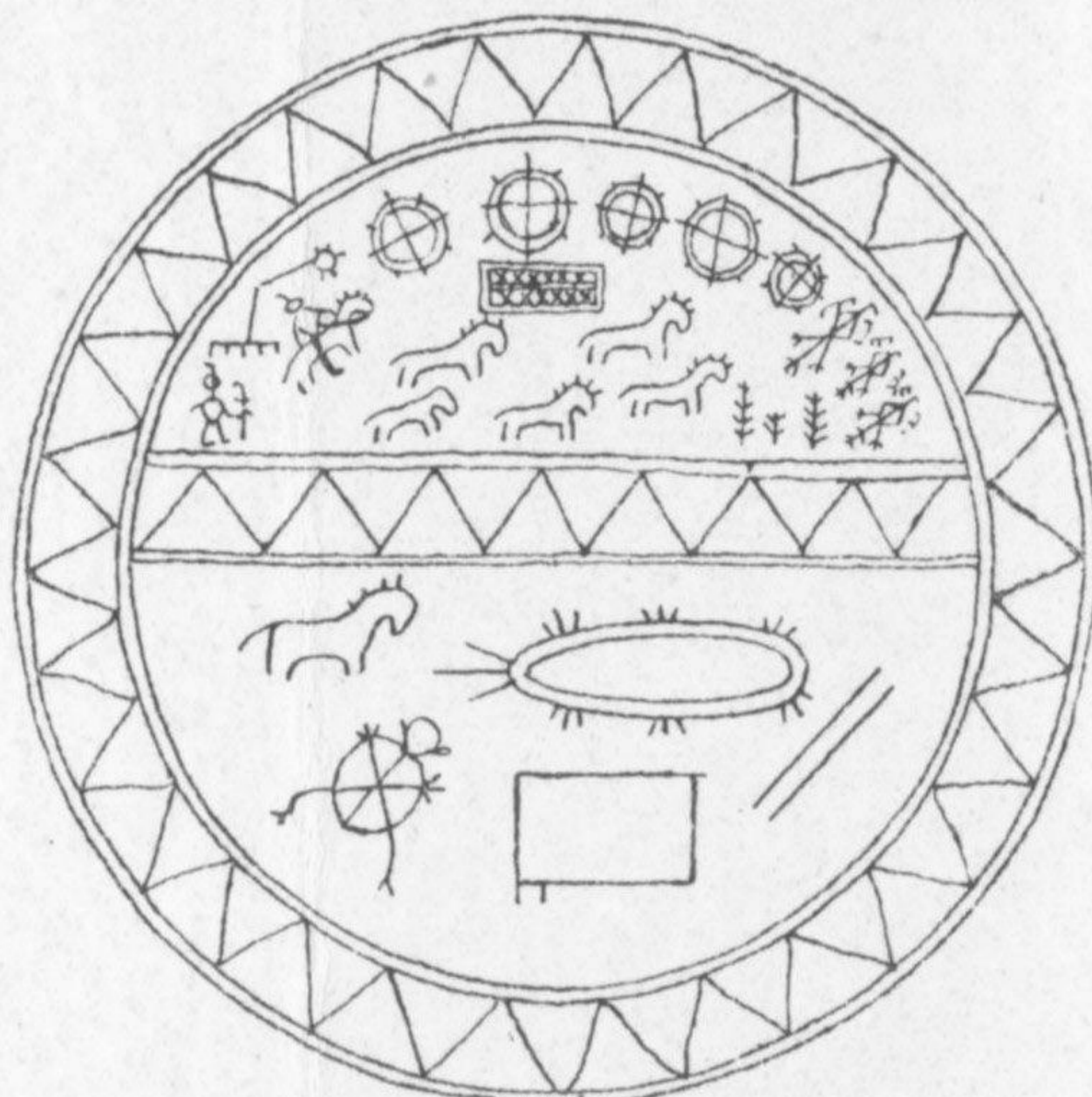
5

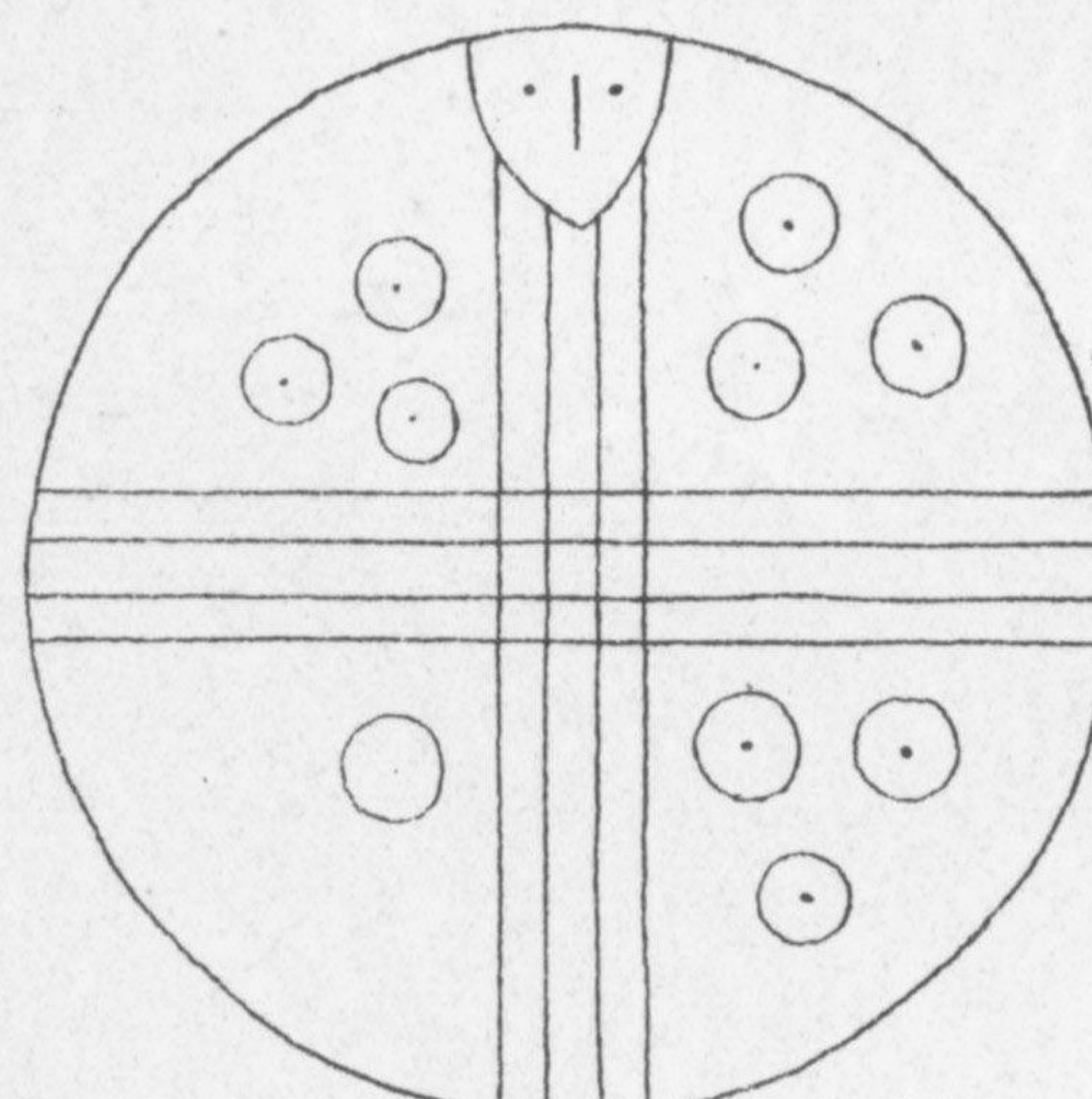
6

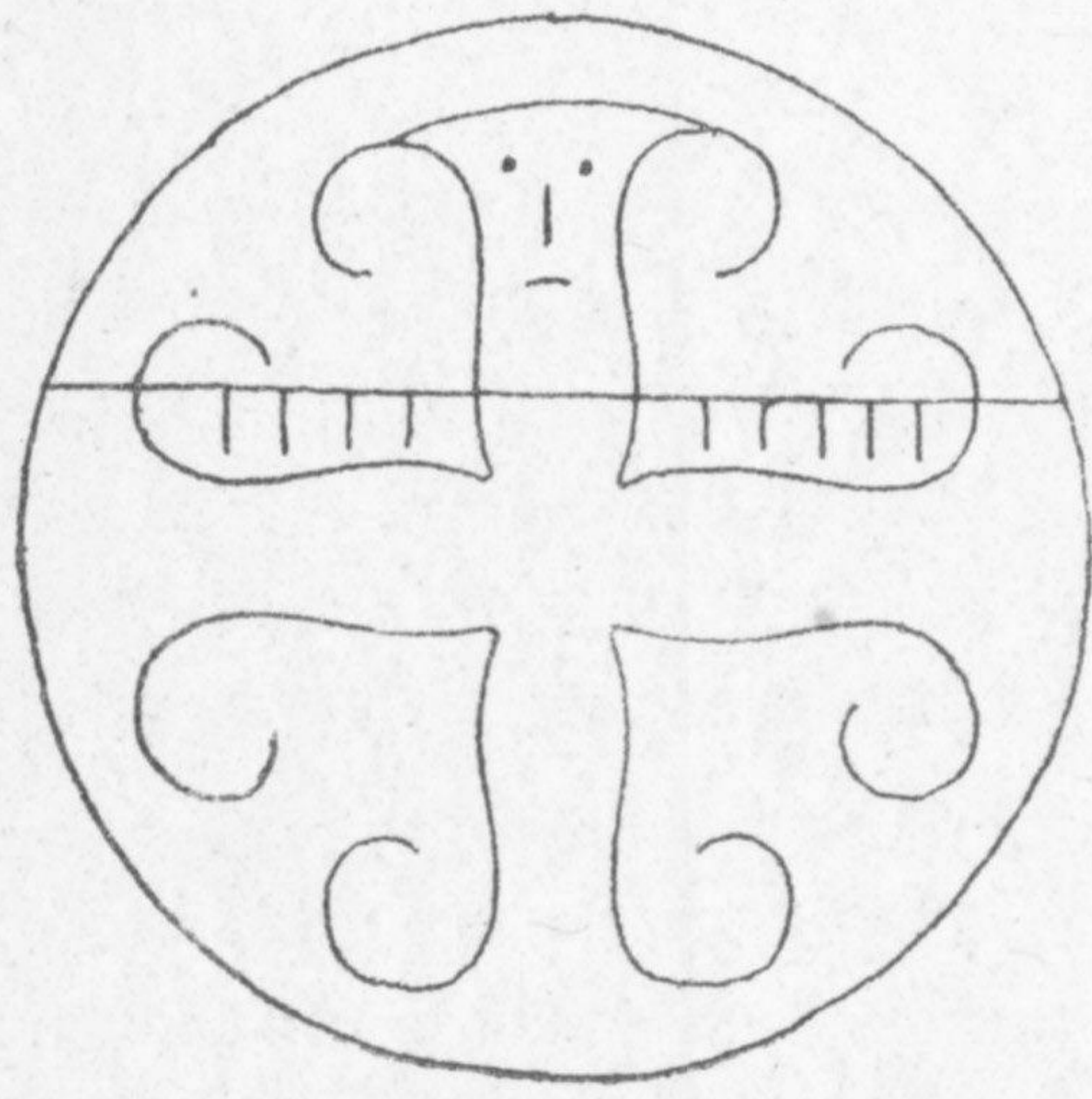
7

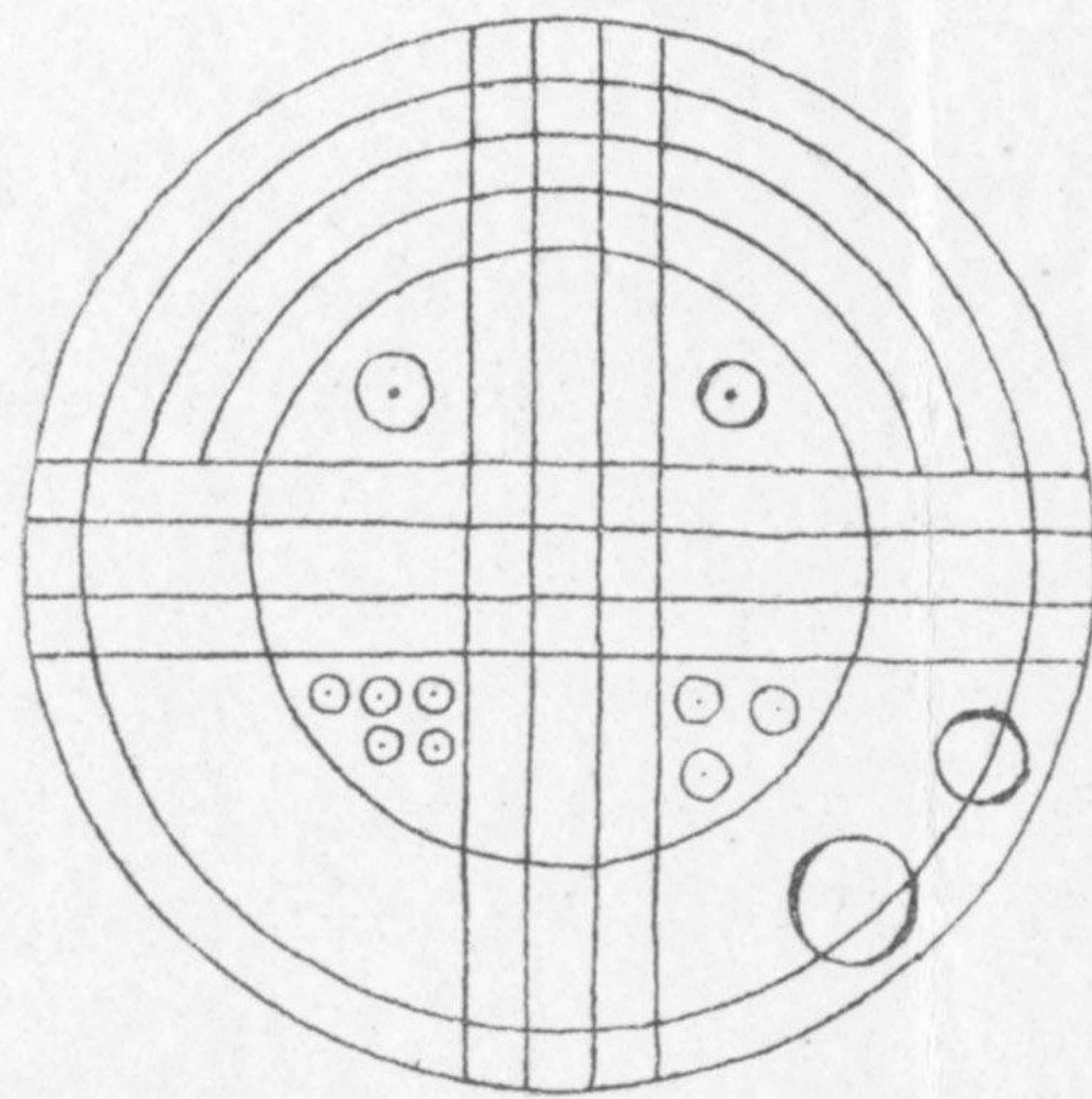
8

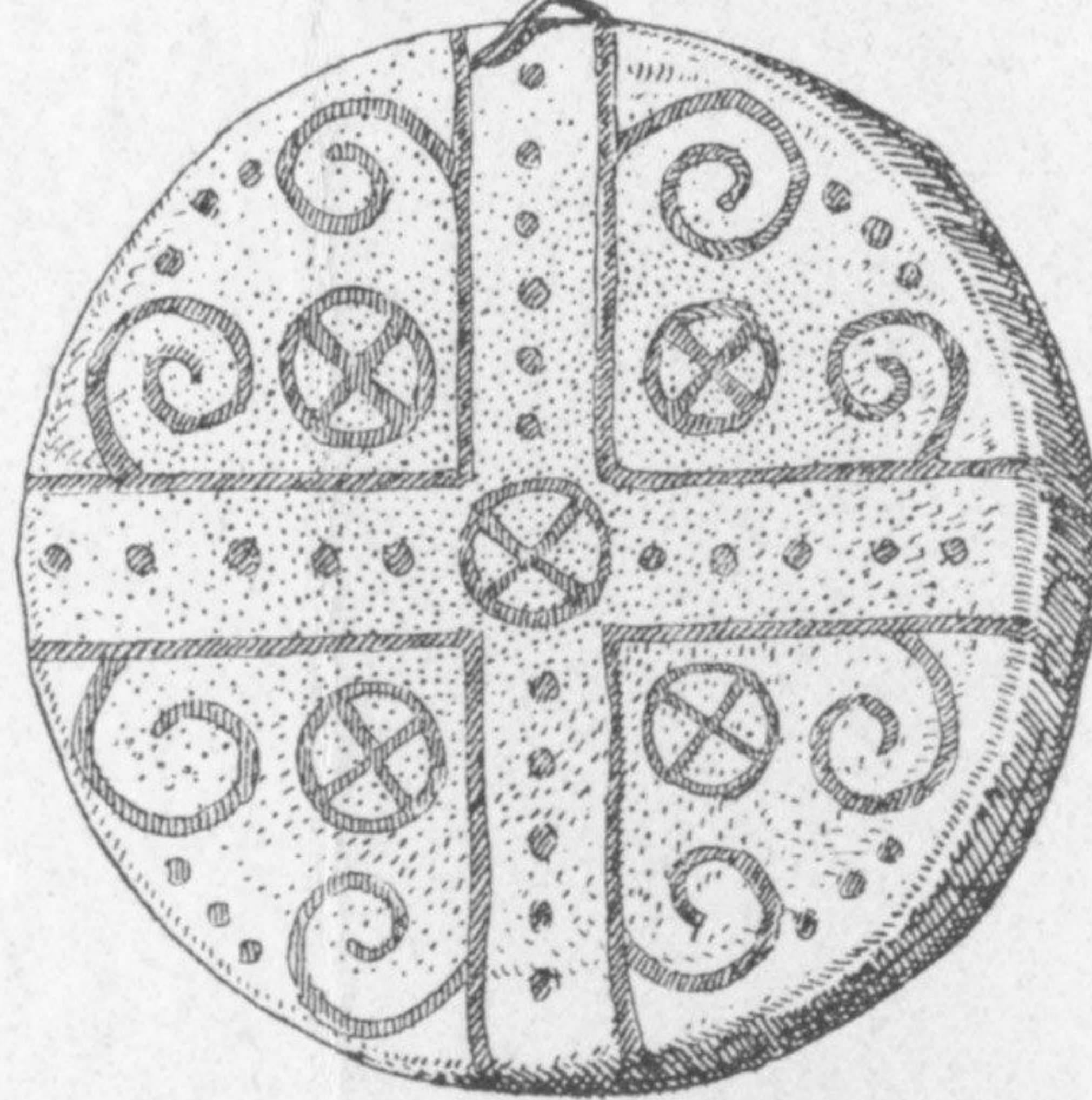
9

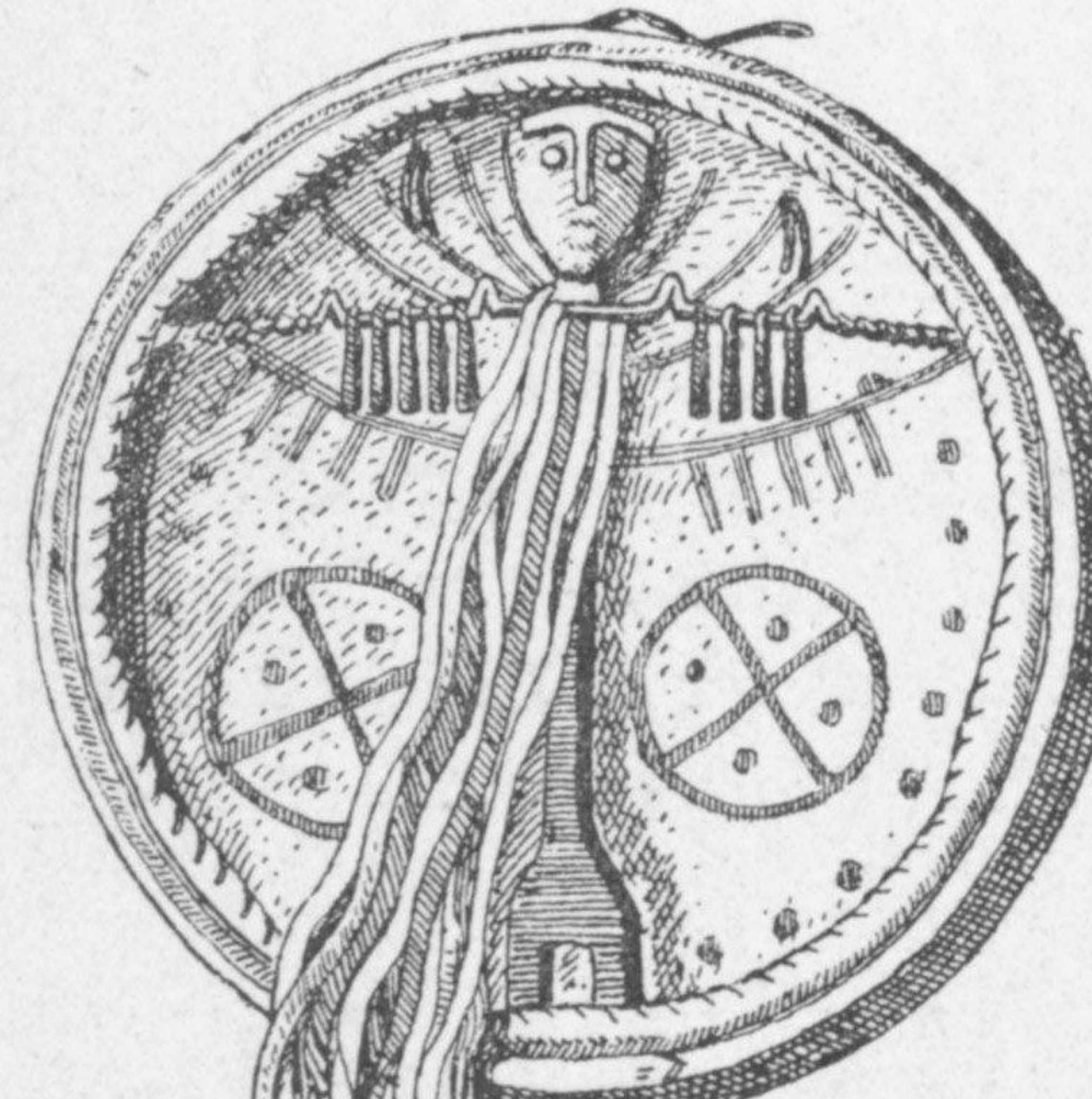
10

11

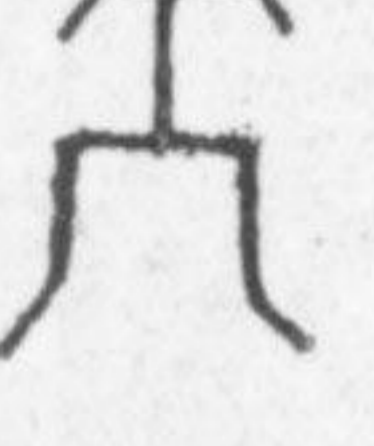
12

13

14

15

16

17

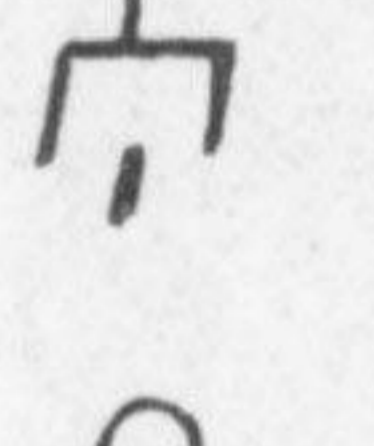
18

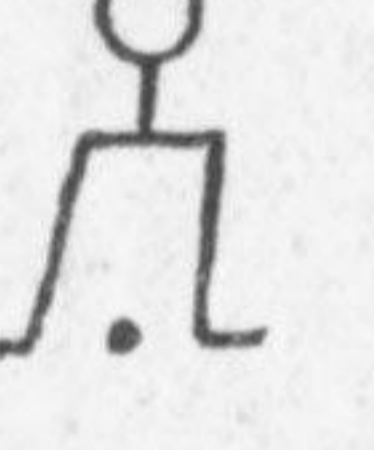
19

20

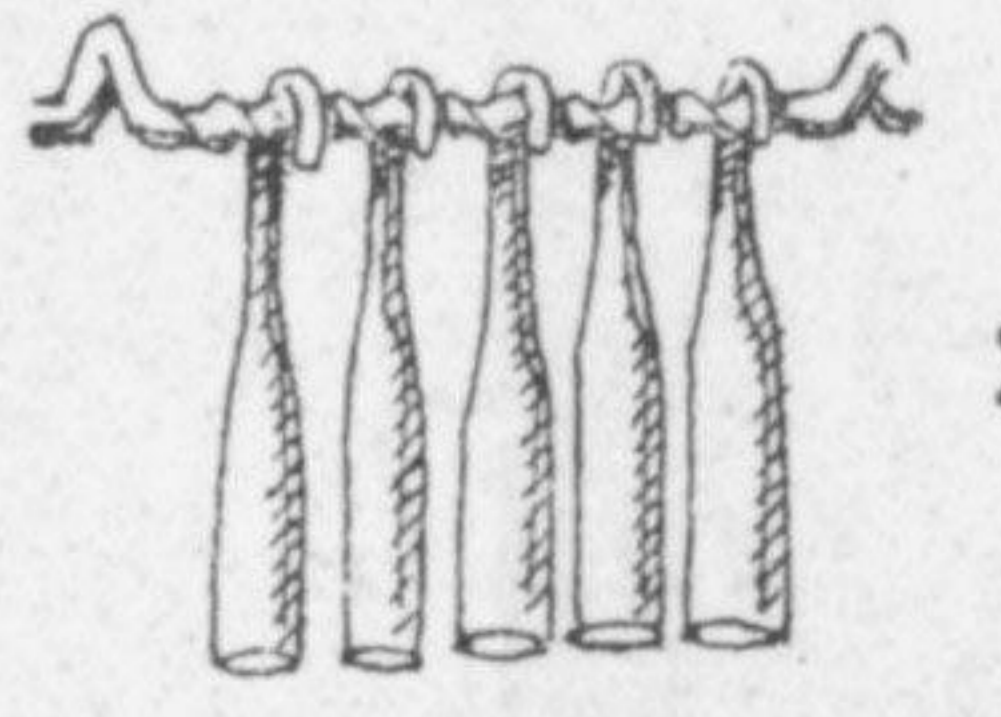
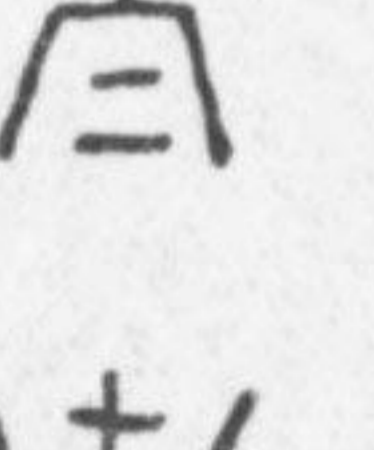
21

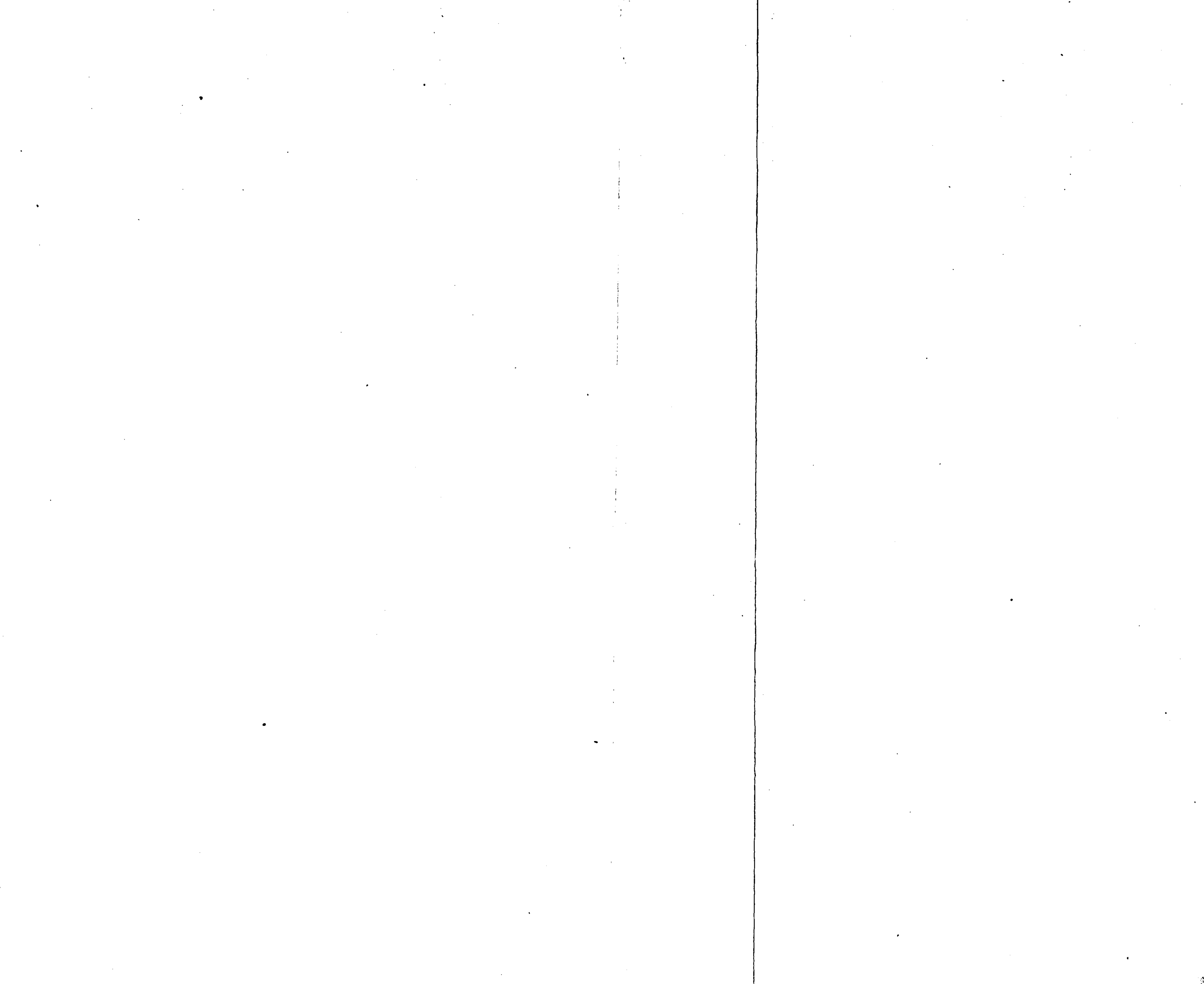
22

23

24

vagyis kardok, majd végül *kulak*, vagyis fülek. Az abroncs külső oldalára, mintegy a *bar* feje fölött, szíj van erősítve; ez arra való, hogy a dobot ennél fogva akasszák fel a jurta rácsozatára s neve *gizege* vagy *kedzsige*, vagyis hajfonat. Az angudaji samánnak, Encsunak a dobján, az abroncs külső oldalán a bőr alatt, kenderszem nagyságú dudorok vannak, melyek kilencz haránt sorban helyeződnek el; Encsu samán bevallása szerint ezek *kocskor*-ok, azaz arkary-k vagyis kövi bárányok. Más dobokon e dudorok nagyobbak, bab- vagy puskagolyónagyságúak, ilyenkor számuk is kevesebb és a dobnak csak elején helyezkednek el. Csivalkov atya szerint a teleutok e dudorokat *örkös* néven ismerik s ez tulajdonképen a teve púpját jelenti s az igézésnél is szokták mondani: „hétpúpú én fehér (szent?) dobom!“

A vashúron, a *bar* szakála alatt, rendszeren egy nyaláb keskeny posztócsikot lehet látni, a melyet *jalama*-nak neveznek; ez a nyaláb úgy gyűl össze, hogy szokásban van, hogy minden egyes esetben, a mikor a dobot igézés czéljából leakasztják a falról, egy ilyen posztócsikot kötnek a vaspálczára. Ennek a nyalábnak, egyes samánok szerint, *moncso* a neve, mások bemondása szerint *kunke*.

A dobon kifeszített bőrön, olykor mindkét oldalán, tehát úgy a külsőn, mint a belsőn, olykor csak a belső oldalán, piros festékekkel készített rajzok láthatók. Az altájiak azt hiszik, hogy e czélra a piros festéket a Csuj folyó melletti Vörös hegyből kell hozni. Azok a rajzok, melyeket a dob belső felületén én láttam az Altáiban az altáji és telengit samánoknál, magának a dobnak belső részeit ábrázolják (lásd kettős táblánkon az 1—4-ik és a 6-ik ábráját); ezeken ugyanis mindenekelőtt két egymást keresztező vonalat látunk, melyek közül az egyik függőleges, a másik vízszintes; a függőleges felül emberi arczczal van ellátva, míg alul ketté ágazik s ez a — *bar*. A *kris*-t vagyis húrt ábrázoló átmérőn a felfüggesztett *kungruk* láthatók, de nem feledkeztek meg a *klycs*-ről vagyis a kis szablyaalakú csüngőkről sem. Olykor a húr alatt még egy, sőt néha két másik vonal is látható s ez a samánok bemondása szerint a *szolongo* vagyis a szívárvány (lásd a 2-ik és 6-ik ábrákat). Az egymást keresztező két vonal a kör felületét négy részre osztja s e mezőkben ismét különböző alakok vannak ábrázolva, a melyek kiválasztásában már, úgy látszik, inkább a személyes tetzés és képzelet érvényesül. Így Taran-nak, a telengit samánnak dobján (lásd a 4-ik á-t), mindkét felső sectorban $\bar{5}$ — $\bar{5}$ tört vonalat látunk úgy, mint a hogy nálunk a villámot szokták ábrázolni. A samán felvilágosítása szerint ezek kigyók. A *kris* alatt a baloldalon magát a samánt látjuk a dobbal, vagyis tulajdonképen egy emberi alakot, a mely bal kezében — ha ugyanis úgy fogjuk fel az alakot, hogy háttal áll felénk — egy kört tart s ennek a

körnek belsejében ismét felismerhetjük a *bart*, a *kris*-t és a *kungru*-kat. A *kris* alatt egy kettős vonallal mindkét oldalon egy-egy sector van körülhatárolva: a bal sectorban ismét a samán alakját találjuk meg a dobbal, továbbá egy arkart vagyis bárányt látunk ott s végül még egy kört, egymást keresztező vonalakkal és négy sectorral. A jobboldali sectorban egy harmadik samán alak van, bal kezében a dobbal, jobb kezében a dobverővel; az alak alatt ugyanolyan kör, minőt már a bal sectorban is láttunk.

Ha az altáji dobok hasonló rajzait megnézzük, észrevesszük, hogy azok némelyike nem más, mint a dob ábrázolásának fokozatos egyszerűsítése. Táblánk 4-ik ábráján három emberi alak van, kezükben a dobbal, melynek belsejében az egymást keresztező átmérők láthatók; ezek az ábrázolások a maguk egyszerűségükben már azokhoz, a belsejükben kereszthez hasonló rajzokkal ellátott körökhöz közelednek, a melyeket a 4. ábra alján és az 5. ábrán láthatunk. Ugyanazon jellegű keresztalakú rajz terjed ki a dob egész felületére táblánknak 5., 8., 9. és 10. számú ábráin. Hogy ez a kereszthez hasonló alak csakugyan a *bar*-tól származott le, bizonyítja az is, hogy az emberi arcz ábrázolása olykor megjelenik a kereszt felső végén, mint p. o. táblánk 8. és 9. ábráján. Az 5. ábra kereszthez hasonló alakjai különben feltűnően hasonlítanak azokhoz, a melyek az olaszországi Villanova sírjaiból származó agyag hengerek végén vannak ábrázolva s a melyeket az etruszk előtti időkből kelteznek (l. Mortillet, *Le signe de croix avant le christi anisme*, Paris 1866. 80. 95—96. l. s különösen a 37., 38., 40. v. a 44. 45. és 47. ábrákat). A körben a párhuzamos vonalak száma néha annyira megfogy, hogy az egész rajz egyébből sem áll, mint egy körből s egy benne levő keresztből; ilyenek láthatók táblánknak 6., 11. és 12-ik ábráján; ez utóbbi alak legközelebb áll Mortillet 38. ábrájához. A függőleges átmérő kétségtelenül az embert ábrázolja; erre utal az emberi arcz és az alsó elágazó résznek *put* = lábak neve. Egyébként is a *bar* alakja rendkívül hasonlít az embernek épen a dobokon található ábrázolásához; így p. o. a 3. és 4. ábrák emberi alakjai a 3. á. *bar*-jának ábrázolásával. Mortillet egyik ábráján (a 65-iken) egy egyiptomi hieroglyphet, az ú. n. *tau égyptien*-t vagy a *croix ansée*-t mutatja be s az erősen emlékeztet, a mi 3. ábránkra, csakhogy alul nem ágazik ketté.

Érdekes a dobokon található alakok ábrázolásának összehasonlítása azokkal, a melyeket a dzsucid pénzeken találunk; ezeket táblánk 13—21. ábráin mutatjuk be. A 19., 20. és 21. számúak különösen emlékeztetnek táblánk 3. á. *bar*-jára; a 17. ábra olyan, mintha a *bar*-on és annak kettéágazásán kívül még a dob abroncsának egy részét is adná; a 15. ábra

nem más, mint ennek az ismétlése; a 13. és 14. számúak valószínűleg ugyanazon alak elváltozásai; a 22. és 23. ábrák khinai csészékről valók s nyilvánvalóan a 13-ik ábra fejleményei; a 18-ik ábra a 22-nek képezi felső részét s szintén dzsucsid pénzről ered; végül a 16. ábra a 23-ban ismétlődik.

Az alsó végén kettéágazó kereszt ábrázolása a régi keresztény emlékeken is előfordul. Ábráink közül az 1. és 3-iknál a *bar* fejének két oldalán két kör látható, melyek minden valószínűség szerint a napot és holdat ábrázolják; v. ö. ezt Didron, *Annal. archeolog.* I. kötetében a „Dalmatique imperiale“ című cikkhez adott rajzokkal, továbbá a III. k. 359., 360. lapjával (feszület: jobb végén a napot, bal végén a holdat ábrázoló koronggal) és végül az I. k. 57. lapján bemutatott s a rheimsi könyvtár Liber pontificalisáról származó miniature-vel. A kör felületén emberi alak van ábrázolva szétvetett lábakkal s kinyújtott karokkal, ez *Air*; fejétől jobbra van a nap, balra a hold; a kerületen 9 *muzsa* van elhelyezve, míg a középpont közelében az ó-kor három nagy zenésze: *Arion*, *Pythagoras* és *Orpheus*. A kereszthez hasonló alakok megjelenése a dobokon nem tulajdonítható a kereszténység befolyásának: az egyszerűen a *bar* másolásának következménye; s valószínű, hogy a *khasz* nevű mongol jegy (Потанинъ, *Очерки*, II. b. XXVI. т. 1. ф.) és a kereszt alakú bélyeg (u. o. 20. á. és IV. b. I. т. 8. ф.) is ugyancsak a dobnak és *bar*-nak ábrázolásából ered. A jegynek mongol neve is, a *khasz*, emlékeztet a dob burját nevére a *kheszé*-re (ajnszk: *kaczo*) és osztjákul is neve *khasz* (Третьяковъ, *Зап. И. Р. Г. О. по отд. Этн.*, т. II. 428.) A krimi tatárok a keresztet *khacs*-nak hívják (Кондараки, *Опис. Крыма*, т. Т, ч. XI, стр. 24.); s ugyan azon *khacs*, *ghac* néven nevezték a keresztet a kunok és polovecik is (Blau, *Zeitschr. D. Morgenl. Gesellsch.* XXIX. S. 572.). Blau azonban ebből aligha következteti helyesen azt, hogy a poloveciknél ez a kereszténység ismeretének nyoma. A kirgizeknél a bélyeg neve *csek*, az altájiaknál *szarakáj*, a permjákoknál *perna* (Роговъ, *Пермяцк. Слов.* стр. 266.) A vaszjugáni osztjákok, Krasznov P. atya közlése szerint, a kereszt ábrázolását *pirna*-nak hívják. A volgai kalmüköknél a kereszt alakú tamga neve *czagryk*; de ugyanez a szó kalmük neve a jurta felső abroncsának is, a mit a kirgiz *csangarak*-nak a mongol *kharacsi*-nak nevez s a melynek belsejében két pár egymást keresztező átmérője van. (Р. Недольсинъ, *Очер. Хошоут. улуса*, стр. 35.)

Az Angudájban élő altáji samánnak, Encsu-nak dobján — l. a 6. á-t — a felső sectorokban szintén van ábrázolva néhány emberi alak; ezek az ő saját bemondása szerint *tengriding kyz* vagyis égi leányok; a *kris* alatt a szivárványt, *szolongo*, három ív alakú vonal ábrázolja; ezek alatt két köröcske

látható, benne keresztel; ezek *kurmöszing tjunguri* vagyis Kurmész dobjai; a bal sectorban ezen kívül emberi alak látható s ez maga *Kurmész*; a jobb sectorban rövid függőleges tárgy van s ez a dobverő. A bal sectorban levő tíz pontocska csillagokat ábrázol.

A Csujban élő telengt samánnak, Buuncsuknak dobján — 1. a 3. á.-t — a *bar* feje csak konturvonalakkal van ábrázolva szemek és orr nélkül; alsó része ketté ágazik; a fej alatt rövid vízszintes vonal látható, mintha a kifeszített karokat akarná ábrázolni; ez alatt egy másik vízszintes vonal van, de az már a dob mindkét széléig terjed s ez a *kris*; ezen nemcsak a *kungruk*, hanem a csomók is ábrázolva vannak; a *kris* alatt három emberi alak; ezeken kívül a *kris* fölött két, alatta még hat köröcske, belül mind üres, keresztel nélkül. A dob tulajdonosának bemondása szerint e körök dobokat ábrázolnak, nevük *tjungurdymg boj*; az emberi alakok neve *tjungurdymg eezi*. Az *eezi* gazdát jelent, de jelenti a patakoknak s általában a lélektelen természetnek szellemét is. A dob külső oldalára a középpontból kiinduló 10 sugár és négy concentricus kör volt felrajzolva; a körgyűrűkben kis körök és pontok, ezek csillagok és égi testek.

Igtassuk most ide kivonatosan N. M. Jadrincev uti jegyzeteiből a fekete-tatórok dobjainak leírását, minthogy azokat magam nem láttam.

A fekete- és a kumandinszki tatárok dobjai úgy kívülről, mint belülről különböznek az altájiaktól. A belső oldalon mindenekelőtt a függélyes átmérő nem ábrázol emberi alakot, hanem olyan, mint egy deszkácska, három ujjnyi vagy tenyéryi széles, közepén úgy jobbról, mint balról ki van faragva, hogy keskenyebb legyen, hogy a kézzel kényelmesebben lehessen megfogni. Ennek az átmérőnek, mint fentebb mondtuk, *marsz* a neve. A *marsz* külső felületén felső felére ∇ alakú, alsó felére \wedge alakú rovásokat faragnak ki. A *marsz* előtt keresztben húzódik a *kris*, a vízszintes vasvessző, a melynek mindenik oldalán négy-négy vascsüngő függ; az egyes függők közt szalagok vannak, minden oldalon négy-négy. Az abroncs felső részéről vaslemezekék függnék alá, ezek neve *kolycs* vagyis kardok; a *marsz* felső végétől jobbra is három, balra is három van. A fekete-tatóroknál a dob neve *tjure*.

A dob külső oldalán állatok és növények rajzai láthatók; a dob felületét horizontális öv osztja két nem egyenlő részre; a nagyobb felső részben ív van ábrázolva, melynek két vége lefelé hajlik s a horizontális övre támaszkodik; ez az ív valószínűleg a szivárvány ábrázolása. A szivárványon belül két fa látható, mindegyiken rajta ül a sárga sólyom, orrával balra fordulva, míg a fáktól balra két kör van, az egyik világos és ez a nap — *kun*, a másik sötét és ez a hold — *aj*. A horizontális ív alatti ábrázola-

tok béka — *paga*, gyík — *keleszken* és kígyó — *tılan*. Az ivenk és a harántöy felett még csillagok — *csagan* láthatók.

A fekete-tatárok dobjain levő ábrázolások erősen eltérnek az altájaktól; a *bar*, a *kris* és a csüngők helyett itt rendszeren a két világot, a föld felettit és föld alattit, mutatják be, melyeket egymástól horizontális vonal választ el, mely egyszersmind a dobát is két részre, egy alsó és egy felső részre osztja. A dob ilyen felosztása és a két világ ilyen ábrázolása meg van az osztják dobon is, melynek rajzát a csász. orosz földrajzi társaság számára A. J. Szaveljev úr szerezte meg s a melynek másolatát az összehasonlítás céljából táblánk 7. ábráján mutatjuk be. Ezt a rajzot Szaveljev készítette arról a dobról, a mely az orientalisták 1876-ban Szent-Pétervárott tartott kongresszusán volt kiállítva s a csász. tud. akadémia anthropologiai osztályának tulajdonát képezi; a kongresszuson jelen volt egy obdorszki osztják Szobrin is, a ki Szaveljev kérdésére kijelentette, hogy ez a dob osztják. Ha ez a kijelentés megerősítést nyer, akkor e népek egykori elterjedésére lehet következtetni, mert akkor feltehető, hogy a fekete-tatárok és a tőlük sokkal északabbra fekvő osztjákok közt valamelyes néprajzi rokonság van. Itt lesz helyén való megjegyeznünk azt is, hogy a fekete-tatárok és osztjákok-néprajzának még egy közös jellemvonása van; mindkettő tudszöni csalánból és kenderből, a mihez pedig a fekete-tatárok szomszédjai, sem az altájai, sem a kacsin-tatárok, sem az urjankhájok egyáltalában nem értenek. A lappok dobjain, a mint azt Scheffer ábrázolja (J. Scheffer, Lapponia, 1672. 125. l.) a felosztás horizontális és verticalis vonalakkal történik.

Dr. Jankó János.

KISEBB KÖZLÉSEK.

A remete és az angyal cz. közleményemből (Ethn. 1900 május és június havi füzet) kimaradt az *Érsekújvári codex* 445. lapján (Nyelvelmléktár X, 149.) olvasható pár sornyi töredék, mely azért került el a figyelmemet, mert a Mária Magdolna legendájának példái után következik minden megkülönböztető cím és fejezet-jelzés nélkül. Pedig semmi köze sincs az előző példákhoz, hanem alighanem csak hézagtöltőnek másolta oda a codex illető részének írója. (Sövényházi Márta; 1. a Nyelvelml. IX. köt. Bev. IX. l.) Utána nyomban az Alex. Sz. Katalin nagy verses legendája következik, de közben hézagnak (üres lapnak) kell lennie, mert a Nyelvelml. kiadásában (egyéb jelzés nélkül) a 445. lapra a 447. jön. Kár, hogy a

jámbor apácza, ki e nagy terjedelmű codexünk legnagyobb részét írta (illetőleg bizonyára csak régibb eredetiből másolta), e szép példát félben hagyta. Így csak az eleje maradt ránk egy valószínűleg olyan változatnak, mely a meglévő sorok vallomása szerint a *Gesta Rom.* 127. fejezetével, közelebb-ről pedig a *Scala coeli*- és *Pelbárt*-féle előadás elejével lehetett rokon, (L. id. cikkem 7. és 8. mellékletét.)

A töredék szövege mai betűkre átírva így szól:

Vala egy néminemő helyen egy szent atya, ki immár hat esztendő-től fogva az úr mindenható úr istent (így) mind ezen kéri vala nagy buzgósággal, hogy az úr isten ő neki meg jelentenéje az ő titkon való itéletit. Egy időben mikor immátkoznék és az úr istent ezen kérné, neki jelenék úr istennek szent angyala és mondá ő neki: No, jerelem velem; meg halgatta az úr isten kérelmésödet. És mikoron el mentenek volna, juttanak egy mezőre, holot egy úton el mégyen vala egy kalmár, ki mikoron menne, mentében egy tüsző¹ pénzt ejte el és eszében nem vevé, el mene. Annak utánna jöve el egy szegény pásztor, ki fel vevé az tüsző pénzt és el dolgára méne. Annak utánna eszében révén az kalmár, az pénzt hogy elejtette volna, hátra tére és nagyon keresvén, mikor látta volna, hogy meg nem találta volna, *búsultában el vágá fél lábát*, kit látván az szent atya, mondá: Ó örök mindenható úr isten! Imme hogy veszté *magát* imme ez világi morháért örök... (Itt végződik a lap és vele a szöveg.)

A kiemelt helyekből valószínű, hogy Pelbárton alapul e szövegünk, mert ott is „*absceidit sibi pedis digitum*“ áll, a mi a *Scala coeli*-ből eredő kétértelműsége a legenda e helyének. S a magyar fordító már csakugyan félre is értette, mert elébb azt mondatja a remetével, hogy az elvesztett kincsért *magát* veszté el a kalmár örök kárhozatra; holott ez csak úgy érthető, hogy mást igaz ok nélkül megcsonkítván, veszté magát. Az előzőkből azonban úgy látszik, mintha maga-magát csonkította volna meg. Növeli a magyarban a félreértést, hogy a fordító, vagy csak emlékezetből író (?) kifejejtette azt az útonjáró embert, a kin a vesztés a pénzt keresi s a ki azt elő nem tudván adni, a vesztés dühének áldozata lesz, de mint a történet folytatásából kiténik, szintén nem bűnhődik ártatlanul. K. L.

*

Miért bőjtölik meg a pénteket? Érdekes találkozás, hogy erre a kérdésre egy nevezetes *magyar* és egy nem kevésbé nevezetes *katalán* nyelvemléknek egy-egy párhuzamos részlete felel meg.

¹ *Scala coeli*: *mantica plena thesauro*; *Pelbárt*: *marsupium aureis plenum*.

A magyar a *Döbrentei-codex* 430. lapján, a katalán pedig a *Recull de exemplis* stb. című példatár végén olvasható. (Az „Alphabetum narratio-num“ ezen a XV. század elejéről való fordításáról bővebben szoltam a Philol. közl. 1899. évf. 683. lapján.)

Addig is, a míg mind a kettőnek a közös forrása megkerül, ide iktatom e népies vélekedésekben máig is élő két középkori feljegyzést, kiemelve a katalán szövegben a magyarral való egyezéseket. (A mi a katalánban teljesen eltérő, azt dőlt betűvel szedtettem. A magyarban a dőlt szedés csak a codex kiemelt szavait jelöli.) E folyóirat olvasóinak egy részére való tekintettel a katalán szöveget mellőzve, csupán annak szószerinti hűségű fordítását vetem egybe a Döbr.-c. illető helyével, a melyet mai betűkkel, de az eredetinek sorrendjében közlök, mindenik ok mellé rekeszben odatéve a katalán szöveg megfelelő okának számát.

Recull II. 313. l.

Ezek az okok, a melyekért az Isten szent egyháza parancsolja, hogy egy keresztény férfi vagy nő se egyék húst pénteki napon:

1. Pénteken a kilencedik órában¹ vétkezett Ádám a paradicsomban.
2. Pénteken ölte meg Kain az öcscsét, Ábelt.
3. Pénteken kezdődött a vízözön.
4. Pénteken léptek Izrael fiai szolgaságba.
5. Pénteken halt meg Mózes próféta.
6. Pénteken esett el Góliát.
7. Pénteken halt meg Dávid király.
8. Pénteken öltött J. Kr. emberi testet.
9. Pénteken fejezték le Ker. Sz. Jánost.

Döbrentei-c. 430. l.

(Nyelvelméltár XII. 225. l.)

Pénteket ez okáért böjtölik:

1. Mert Izraelnek fiai ez napon jöttek ki az ígért földre. (4., de nem egészen így.)
2. Moizes meg holt (5.)
3. Dávid az Góliást megölte. (6.) és Dávid megholt. (7.)
4. Tóbiás három száz és negyven hamos prófétákat öle. (A katalánban nincsen meg.)
5. Szent Estvánt megkövezék. (10.)
6. Krisztost feszejték. (12.)
7. Keresztelő Jánosnak nyakát vágák. (9.)
8. Herodes száz negyven négy ezer gyermeket ölete. (11.)
9. Szíz Mária hala. (13.)

¹ A mi időszámításunk szerint d. u. 3 óraker.

10. Pénteken kövezték meg Sz. Istvánt.

11. Pénteken ölték meg az aprószenteket.

12. Pénteken feszítették keresztre J. Kr.-t.

13. Pénteken szállt föl Szűz Mária a mennyekbe.

14. Pénteken feszítették keresztre Sz. Pétert.

15. Pénteken fejezték le Sz. Pált.

16. Pénteken fejezték le (Alexandriai) Sz. Katalint.

17. *Pénteken fogják megvívni harczukat Illés és Énok az Antikrisztussal, a kít le fognak győzni.*

A mint látjuk, a magyar szövegben hiányzik a katalánnak 2., 3., 8., és 17. oka. Viszont a katalánban nincsen meg a magyarnak 4. és 12. oka.

Kérjük azokat, a kik ez okok valamely középkori feljegyzésű, vagy ha esetleg későbbi időből való, de régibb forrásra utaló *latin* szövegét ismerik, legyenek szivesek azt e folyóirat szerkesztőségének beküldeni.

K. L.

*

Hibaigazítás. Az Ethn. múlt számában (278. s k. l.) olvasható közleményben több értelemzavaró sajtóhiba maradt, melyeknek helyreigazítását a következők szerint tisztelettel kérem:

278. l. 9. sor: helyesen h. olv. teljesen. 19. s. Comester h. olv. Comestor. 23. s. occisur h. olv. occisor. 29. s. siqua h. olv. signa. U. o. adhibendapro h. olv. adhibenda pro. 30. s. *Lasco* h. olv. *Laskó*. Alul a jegyzet 4. sorában: 4-dik h. olv. 4-edr. A 279. l. 9. s. redere h. olv. reddere. 14. s. assignan h. olv. assignant. 15. s. tempore h. olv. tempore. Alulr. 2. sor: eflusionis h. olv. effusionis. K. L.

¹ eelő.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XI. évf.

1900. október

8. szám.

A SZABIROK NEMZETISÉGE.

(Első közlemény.)

A *'Tūpar* névnek, a mely módosulataival — *Šabar*, *Saber*, *Šoper*, *Sabir* stb. — együtt elterjedt földrajzi elnevezés a tobolszki kormányzószágban, igen nagy a fontossága. A következő sorokban mindazon többé vagy kevésbbé fontos mozzanatokat, a melyek e névre vonatkoznak, összeállítani igyekeztünk, hogy megkönnyítsük annak magyarázatát. Kezdjük kutatásainkat az Alsó-Irtis vidékén, a hol alkalmunk volt személyes megfigyeléseket tenni.

Ezen a vidéken, a tobolszki kerület északi felében, egy osztyák voloszt van, a melyet oroszul Narym-nak neveznek, a mely azonban a benszülötteknél „*Tapar-mir*“ nevet visel. Úgy látszik, hogy ez a név előbb csak egy kisebb részére vonatkozott az említett volosztanak. Megjegyzem ugyanis, hogy a mostani osztyák volosztok mindegyike több kisebb, a történetiróknál „*Ulussa*“ és „*Wolost*“ elnevezés alatt említett államból alakult, a melyek mindegyikének volt egy központi földvára és örökös dynastiák kormányozták őket. A mostani narymi voloszt három régiből alakult, t. i. a narymi, tarchani és czingalini-ből, a melyek előbb önmagukban egy-egy kis fejedelemséget alkottak s ezek egyikének székhelye volt a magános dombon épült *'Tūpar-vár* (*'Tūpar-voš*), körülvéve a domb lábánál épült falvakkal. Magát a dombot „*Vožëŋ-unt*“-nak („város-halma“) és a körülte fekvő falvakat „*Voč-ítpa*“-nak („város előttinek“) nevezik.

A „*'Tūpar-voš*“ földmaradványai még jelenleg is láthatók a czingalini kunyhók mellett, a hol a lakosok kihalása miatt már csak két falu van. A vár maga, jöllehet az idő megrongálta, igen tyikus építmény. Alakjára nézve három oldalú pyramis, a mely lépcsősen s igen lassan emelkedik fölfelé. A vár hátulsó oldalán, a hol a domb könnyebben mászható meg, két félkör alakú sáncz van, a mely védelmezi

ezen oldalt. A lépcsőzetes oldal több helyen meg van szakítva természetes vagy mesterséges árkokkal és sánczokkal, a mely körülmény miatt a várat „hét-dombú“-nak (*tābet-čippe*) nevezik. „*Tāpar-voš*“ vára nagy tiszteletben áll a körüllakó osztjások előtt, nemkülönb a tatárok is úgy tartják, hogy valamely szent szűznek a nyugvó helye. Így volt ez régebben is, a mint ennek nyomát találjuk több régi hősenekben és dalban. A gyűjteményemben levő egyik hősi mondában is úgy van feltüntetve ez a város, mint két fejedelmi testvér küzdelmének színhelye, a kik egy *'Tāpar asszony*nak fiai.

A czingalini jurtákban egy más dalt is hallottam ezen városról, a melynek teljes feljegyzését azonban nem sikerült elkészítenem. Körülbelül így kezdődik:

„*Xūdēm* ¹ *'Tāpēr moxlarη āvēt murηna ōmdāi,*
Tābet-čippe katkērη (?) āvēt murηna ōmdāi.“

„A hármas ¹ *'Tāpēr* görbe földfokán éltünk mi,
A hét halmú magasra emelkedő (?) földfokon éltünk mi.“

A zingalini osztjások mesélnek még a *'Tāpar-város* korábbi fejedelmeinek egy kardjáról, „*'Tāpar jītarη nārē*“-ről (a *'Tāpar* kezében levő kard), a melynek az a tulajdonsága volt, hogy ha egyszer kihuzták, mindenkit levágott, a ki közelében volt.

Ezenkívül a *'Tāpar* név még feltalálható két általam feljegyzett medveénekekben, a hol egy *'Tāpar-asszony*, hasonlóan a *kām-asszony*hoz, mint az osztjások törzsanyja jelenik meg. Találkozunk ezen névvel a *Tūrēm* fiának, *Pairāx'ta*-nak tiszteletére énekelt himnuszban. Elmondja ez a himnusz, hogy *Pairāxt'a*-nak volt egy ijja; ennek az ijznak a húrja két rétű volt: egyik arany-selyem, a másik *'Tāpar-csalán* ² fonalból. Ezt a csalánt azon helyen szedték, a hol hajdan a *'Tāpar-ház* állott. (A csalán ugyanis a régi telepek helyén nő legjobban.)

Valamennyi efféle szóhagyomány arra mutat, hogy a *'Tāpar*-név északnyugoti Szibéria hajdani lakosainak volt a neve, továbbá, hogy ezen *'Tāpar* néppel a régebbi osztjások és vogulok sűrűbb érintke-

¹ A *'Tāpar-város* népessége ugyanis a békés időkben *három* faluban lakott.

² A köznyelvben a neve *pūdén* (irt. o.); *pōtén* (nar. o.). A csalán neve a voguloknál is: *ponal*, *ponla*, azaz tkp. „kender“. Ezen két növénynek egymástól való megkülönböztetése céljából az „osztják kender“ vagyis „csalán“ megnevezésénél „*xanda*“, a vogulban „*mañs*“ jelző használatos, melylyel szemben a valószínűleg orosz: „orosz“, *rut*, *ruš*. Az osztjásoknál tehát a csalán teljes neve ez: *xanda-pūdén* (-pōtén), a voguloknál pedig *mañs-panla*, vagyis vogul-csalán. Az oroszok kenderét *rut-pūdén*, *ruš-pūdén*-nak nevezik.

zésben voltak, tőlük nőket raboltak vagy vettek és később helyeiket is elfoglalták.

A 'Tāparokra vonatkozólag még egy sajátserű vonást találunk az osztjások legtöbb meséjében és mondájában és ez az, hogy a 'Tāparokat mindig bizonyos tisztelettel és hódolattal említik, mintha ők valamely magasabban álló faj volnának és szinte dicsekednek vele, hogy tőlük származnak. A 'Tāparok iránti tisztelettel találkozunk a *zavodin*-i (Nar. vol.) osztjások következő tradíciójában: A szamojédek a régebbi időben gyakran betörték az Irtis-melléki osztjások területeire, de ilyen hadjárataik alkalmával mindig különbséget tettek a most mellettük és közöttük élő Narym és Tarchan volosztbéli osztjások között. Amazokat 'Tāpari emberek-nek ('Tāpar-jax) nevezték és barátaiknak tartották, míg a tarchaniaknak (*Tarxan-jax*) annyi kárt tettek, a mennyit csak tudtak.

Miben és hol rejlik az osztjások és szamojédek nagy tiszteletének oka ezen őslakók iránt, nem tudjuk. Nem a szellemi és kulturális fölényben rejlett-e? Úgy gondoljuk, hogy azok a sánccokkal, árkokkal művésziiesen felépített csúd-várak, valamint az ott található díszes cserépedények, agyagedények, vassalak-darabok, a melyek a fazekas- és kovácsmesterség bizonyos fejlettségét feltételezik, nem származhatnak a kultúra alacsony fokán álló mai osztjások és vogulok elődeitől, hanem az egykor itt lakó 'Tāpar-nép maradványaiul tekintendők.

A tobolszki kerület déli részében szintén megtaláljuk ezt a nevet *Sibir*, *Sivir* alakban az ott élő tatároknál, kik az ország autochton lakóit jelölik ezzel a névvel és nekik tulajdonítják az összes régi emlékeket. Ezzel a névvel jelölik meg az *eskalbini* volosztban, az Irtisvidéki, Tobolszkon alul és felül fekvő földvárakat, egynéhány délre eső vár kivételével, a melyeket a kara-kitanok vagy katanoktól származtatnak. *Sibir* (*Sivir*) *gala* a sibírek erősségeit jelzi, a sirhalmokat pedig, valamint általában minden többé vagy kevésbé kimagasló maradványát a régi telepítéseknek *Sébér* (*Sivir*) *tubà* névvel emlegetik. Ide kell sorolni az ottani tatár khánság hajdani fővárosának „*Sibir*“ nevét is, a mely egészen bizonyosan a *Sibir gala* kifejezés megrövidítése. Az irtisi osztjásoknál, a kik északi szomszédai a tatároknak, a *Sébér*, *Sivir* név majdnem ismeretlen, egyetlenegyszer hallottam csak a Konda mellett a puschtini kunyhókban. És ez természetes, mert itt már a 'Tāpar (*Šābar*) formában jön elő és mert a nagyobbára eloroszosodott osztjások a terület őslakóit a tág körű чудь orosz kifejezéssel jelölik.

Ha nyugotra fordulunk, a vogulok főfészkeiben, a turinszki kerületben ismét megtaláljuk ezt a földrajzi nevet. A történelemből tudjuk, hogy a kősépső Tawda vidékét minekelőtte az oroszok meghódították volna, *Tabary*-nak hívták (Fischer: Sib. tört. térképe). Lakosai, a földmiveléssel foglalkozó vogulok és tatárok *tabarinok*, *Tabarintzi*, *Tabárok*, az általuk lakott földvárak pedig *Tabary* (Табапа) néven voltak ismeretesek. 1593-ban a moszkvai kormányzóság elhatározta, hogy egy új Tabary várost épít s hogy mindenféle versengést kizárjon, az új telepítés érdekében a közel fekvő kis tatár falvakat mind lerombolta. Azonban az elpusztult falvak neve mai napig fennmaradt három volosztban. A tabari vogulok az alsó és felső tabarini kerületben, továbbá az oroszok (a tabarini voloszt két hasonló nevű falujában) megőrizték.

Müller, Szibéria történetirója, a vogulok említett nevét egy fejedelmük nevére vezeti vissza, a kit Tabar vagy Tobar-nak nevez. Ezen magyarázat nem eléggé indokolt, mert a mint láttuk, a mellettük lakó tatárok is ugyanezen nevet viselték. Jobb Fischer történetirónak magyarázata, a ki egy vogul nemzetség nevéből vezeti le, a mely nemzetség még az oroszok uralma előtt a Tawda mellett élt. Nagyon valószínű, hogy a tabarini tatárok, hasonlóan a tobolszki kerületben¹ lakó tatárokhoz, eltatárosodott vagy legalább is tatárokkal keveredett vogulok, a kik valamely tabar eredetű nemzetségből származtak. A turinszki kerület voguljai előtt az említett név *Saper* alakban ismeretes. Dr. Munkácsi Bernát szerint az oroszok jelölésére használják ezt a nevet, a mi azonban a névről szerzett eddigi ismereteinkkel ellenkezik.

Csekély módosítással találjuk ezt a nevet a kormányzóság északi részén, a berezovi kerületben, a hol *Šaber*, *Šaper*, *Saper*, *Šoper* formában jelenik meg. A Reguly Antal gyűjteményében egy északi osztják hősi énekben ilyen bekezdést találunk:

„Šoper nohlä vuas ti amesleu
Šaper nohlä aut ti amesleu.“

„A kimagasló Šoper (Šaper) városában éltünk mi (eddig).“

Egy másik énekben pedig ezt találjuk: „Šaper naj ankem ar,
„Ének Šaper (város) fejedelméről“.²

¹ Irt. Ost. I. 17. I.

² Hunfalvy Pál: Nyelvtud. Közl. 14—18. I.

Ezen énekeket úgy lehet tekinteni, mint a távolabb déli vidéken énekeltek visszhangját (v. ö. az irtisi osztjások hasonló énekét). De miként magyarazzuk meg a *Šaber-mām* (Šaber-nép) kifejezést, a mely névvel Reguly szerint egy osztják törzs nevezi magát Obdorsk mellett; nemkülönb. a *Šaber-mu* (Šaber-föld) elnevezést a melyet meg Munkácsi B. szerint Pápai J. jegyzett fel ugyanezen vidéken. Úgy kell lenni, hogy a 'Tāpar, Šaber, Saper stb. elnevezések északnyugoti Szibéria benszülöttei előtt jól ismertek voltak, habár azok az osztjások, a kik az Ob völgyének vonalán laknak a szurguti határtól fölfelé, minden direct kérdésre, a mely az ország hajdani őslakói felől akar értesülést szerezni, az *Ar-népet* (Ar-jaḡ) nevezik meg, míg ellenben a szamojédok a *Sürtje*¹ népről emlékeznek meg, a mely név talán a Sabar, Sibir-rel egy eredetű.

Végül említést érdemel az a körülmény, hogy az északi Uralban, a Pecsora egyik jobboldali mellékfolyójának, az Ussanak forrásánál két hegynek hasonló neve van, mint a szóban forgó népnek. Még pedig: *Sabrei-pai*, *Savri pai* (*pai* osztjákul: „domb, magaslat“), a miből valószínű, hogy itt Sabar-hegyről van szó. Hasonló hangzású (Saprai) neve van egy fenyővel borított dombnak a temljacsevi volosztban (tobolszki kerület), a hová a tartomány hajdani lakosai halottaikat temették.

Ezenkívül a Šaper, Šoper, Saber stb. nevek sokféle vonatkozásban fordulnak elő az északi osztjásoknál és voguloknál: éjsz. osztj. *šaber* (šoper) *voh* (-*ogvi*) annyi mint: „ezüst“, szó szerint „saber fém“; éjsz. vog. *šapér āln* = „saber ezüst“, déli vog. *šapér-* vagy *sapri-kwōrēx* „csóka“ (tkp. saber-varjú), mely kifejezésnek a kondai vogulban *maskan kwōrēx* (tkp. muszka varjú) felel meg (v. ö. fent: az oroszok *šapér* nevét).

Az említett adatok elegendők annak a megmutatására, hogy mennyire el van terjedve a szóban forgó elnevezés az óriási tobolszki kormányzóság különböző vidékein. De miután igen réginek látszik — Raschid-Eddin perzsa történetíró emliti először a XIII. században, azonban már előbb is élnie kellett, — nem lehet csodálkoznunk azon, hogy különböző vidékeken és népeknél, sőt ugyanazon népek messze szétszórt törzseinél jelentékeny módosulást szenvedett. Mindenesetre állítanunk kell, hogy mindazok a fentebb említett kifejezések: 'Tāpar-voš, Šoper- (Šaper-) voš, Sibir-gala, a historiai Tabary (Таба́ра) és a tobolszki kormányzóságban hajdan létezett tatár khánság székhelyé-

¹ Castrén: Ethn. Vorles. 86. 1.

nek *Szibir* neve, egy és ugyanazon értelműek, továbbá hogy a *Taparok*, *Saberek*, *Sivirek* népe által lakott és nekik tulajdonított várak, nemkülönbén a hasonló hangzású nevek, északnyugoti Szibéria hajdani lakosaira vezethetők vissza. Mindezekhez meg kell jegyeznünk, hogy az irtisi osztják nyelv hangtörvényeit számba véve a szóban forgó név változatainak alapformája gyanánt *Tabar* vagy *Sabar* vehető fel.

Most megkísértjük közelebbről meghatározni a sabarok hajdani lakóhelyének határait. Egy régebbi cikkünkben így vázoltuk a szibirek vagy szivirek országát: Magában foglalta a tobolszki kerület déli felének nagyobb részét, vagyis a Tobol és Vagai alsó és az Irtis középső folyása mentén fekvő tartományokat, körülbelül 150 verstnyire Tobolszktól felfelé és 100 verstnyire lefelé. Én szerintem az Alymka, Noska és részben a Konda és jobboldali mellékfolyók által elárasztott földsávokat, a melyek jelenleg az eskalbini és részben a kis-kondai wolosthoz tartoznak, ide számítani nem lehet (lásd *Сл. Сл. 1891. 130. 1.*)

Miután a *Sibir* elnevezést csak egy változatnak tartjuk a sabar nép sokféle neve között, a fentemlített határokat jelentékenyen ki kell terjesztenünk, t. i. északon az obi-öböl, nyugaton körülbelül az Ural-hegységig, délen a Turáig. Úgy látszik, hogy a sabarok (Tabarok) egykor északnyugoti Szibéria kopár vidékeinek legnagyobb részét bírták, a melyben benne voltak a tobolszki (talán a keleti részt kivéve), turinszki, tjumeni és berezovi kerületek. Valószínű, hogy ez a törzs az Uraltól nyugotra is lakott. Számos folyó, tó, falu, valamint csud várnak a neve Kelet-Oroszország északi és középső részén: Sabarova, Samarova, Saburova, Savarskaja stb. arra látszanak utalni, hogy ott is honos volt, habár sok ezen nevek közül későbbi eredetű is lehet és a „Sibir“ szóból vagy egy orosz hasonló hangzású családnévből is származhatik. Ezen körülményt alkalomadtán nem szabad figyelmen kívül hagyni. Az ilyen nevek eredetére vonatkozó történeti adatok hasonló esetekben zsinórmértékül szolgálhatnak.

A mi azt a kérdést illeti, hogy melyik törzshöz számítandók északnyugoti Szibéria ezen őslakói, két felfogással találkozunk. Az egyik feltevést Florinsky, a szibériai régiségek ismert nevű kutatója képviseli, a ki szlávoknak tartja őket; a másik vélemény a finn-ugorokhoz számítja őket és ennek képviselője a jelen értekezés írója, a ki bennük az osztjákok, vogulok, magyarok közeli rokonait véli. Feltevésemet a következő adatokkal támogathatom:

A magyarok, kiket Constantinus Porphyrogenitus az (európai)

sabarokkal azonosít, Lebediába történt költözésük előtt valószínűleg a Közép-Ural vidékén laktak más magyar törzsek szomszédságában, melyek az Ural innenső oldalán folytattak nomád életet. Miután az északnyugoti Szibériában élő osztjások és vogulok a magyarokkal igen közel álló nyelvet beszélnek, nem merész az a feltevés, hogy a sabarok elterjedésének keleti határai, a melyről ma semmit sem tudunk, legalább egy ideig az Ural innenső oldalán voltak, vagyis más szavakkal, hogy ezen népnek kiterjedése egykor azon tartományokra nyult ki, a melyekben a *Tápar, Tabar, Sívir, Soper* stb. geográfiai elnevezések mai napig fenmaradtak. Észak- és Közép-Oroszország nem orosz földrajzi neveinek kutatója, Europaeus szintén megerősíti azon nézetet, hogy a finn-ugor néptörzs az Ural innenső részére is kiterjedt. S úgy lát-szik, hogy a régebbi időkben az európai Oroszország legnagyobb részét bírták, még pedig a Jeges-tengertől a Don felső folyásáig, a Balti-tengertől és a Visztulától az Uralig. A történelem is az ugorokat az európai Oroszország éjszakkéleti részén találja, a hol részben mai napig fentartották magukat.

Nem lehetetlen tehát az a feltevés, hogy a szibériai sabarok vagy saberek a messze kiterjedt ugro-finn törzsnek csak egy ágát képezték, a mely az európai Oroszország északi és Szibéria északnyugoti részét lakta. A mi azonban a tobolszki kerület északi részén lakó vogulokat és osztjásokat illeti, nem merjük eldönteni, hogy ők keletről jöttek-e, mint Castrén állítja, avagy az európai Oroszországból. A szamojédek nyomait a szamojéd népmaradványokon a Jeniszei és Tobolszk kormányzóságokban könnyen lehetne nyomozni, nem így azonban a szibériai finnekét. Az a vélemény, hogy keletről vándoroltak, azon a tényen kívül, hogy az ural-altaji családhoz tartoznak, igen kevés geográfiai elnevezésre támaszkodik, úgy hogy nincs kizárva az ugoroknak Ázsiába való visszavándorlásuk sem.

Fentebb a szamojédekről emlékeztünk meg, a kik jelenleg a szibériai ugorok északi és keleti szomszédai. Egyes tények arra utalnak, hogy két különböző úton jöttek: a jurákok a Jeniszei torkolatának tundráin keresztül, míg az ú. n. osztják-szamojédek az Ob mentén vonultak a tobolszki kormányzóság felé és ezen nyugoti irányú vándorlásuk alatt az osztjásokat és vogulokat jelenlegi lakóhelyükön találták.

A mi egyrésztől Észak- és Közép-Oroszország, másrésztől Észak-Nyugat-Ázsia hajdani lakosainak egysége mellett beszélhet, az az itt és ott élt népeknek egységes kulturája. Az árkokkal, sánczokkal ellá-

tott földvárak az említett vidékeken mindenütt találhatóak és a lakosság kulturájának termékei a Balti-tengertől az Irtis és Ob folyókig terjedő földszívon ugyanazok. Pl. valamennyi csud várban ott vannak a pontokkal, vonalakkal díszített cserepek, agyagedények. Néhány ilyen cserép, melyeket Inostrantzew A. tanár a Ladoga tóban talált, kőkorszakbeli balták mellett feküdt, a mi az észak ezen őslakóinak régi voltára vall. Azon koponyák, melyek Észak- és részben Közép-Oroszországban találhatóak, jobbára dolichocephalok, mi által minden most ezen a vidéken lakó néptől különböznek és a szibériai ugorok, névszerint az osztjások és vogulokhoz sorolandók. (Az ugor-magyarok ma brachicephalok, a mi más népekkel való keveredésnek tulajdonítandó).

A sabiroknak a sabarokkal, főleg pedig az ugro-finnekkal lehető rokonságáról fentebb idézett művemben ezeket írtam:

„A mi a *sabirok* (Σάβιροι) vagy másképen a byzantinusok *sabir-ugorjai*-nak avagy *unno-sabirjai*-nak az európai és ázsiai sabarokhoz való viszonyát illeti, nem tartjuk lehetetlennek, hogy ezek az előbbiekkal egy és ugyanazon nép. Támogatja ezen véleményt az ugor névnek a sabirok nevéhez való viszonya, másodsor a következő körülmény: A finnek ugor ágának (magyarok, osztjások, vogulok), továbbá a hozzájuk legközelebb álló permiek, zürjének stb. nyelvében összetét és egyéb kaukázusi nyelvek befolyásának észrevehető nyomait találjuk (főleg a fémneveket illetőleg), a mely arra a feltevésre utal, hogy a fentnevezett népek valamikor a Kaukázus északi részén laktak.¹ Miután összetéteket az alánok vagy egy velük rokon nép utódainak tekinthetjük, az északról vagy nyugotról bevándorolt sabirok vagy unno-sabirok, mialatt hosszabb ideig az alánok szomszédságában éltek és mint a perzsák szövetségesei a kaukázusi és a Kaukázuson túl lakó népekkel közlekedtek, közvetítésükkel megismerkedhettek a finnekkal. Később ezen törzs, nyomatva erősebb népek által, északra vonult fel, a hol elágazott. A lökést ezen vándorláshoz talán az avarok adták, a kik Kr. u. 558-ban a Kaukázustól északra fekvő síkságra törtek és az ott élő alánokat, utigurokat, savirokat (sabirok) legyőzték és részben megsemmisítették“.

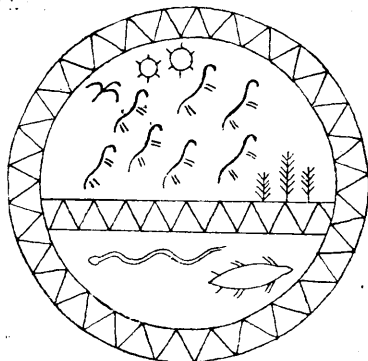
Patkanov S.

¹ L. Dr. Munkácsi B.: „Kaukasischer Einfluss in d. finnisch-ungarischen Sprachen“ értekezését Revue Orient. I. 1900. 39. s. köv. I.

ADATOK A SAMÁN VALLÁS MEGISMERÉSÉHEZ.

IV. A samán dob (második közlemény).

A Kuznezcki Csernában a dobok szerkezete teljesen azonos azokéval, a milyeneket a kumandinszki és bijszki fekete-tatórok használnak; ugyanolyan a *marsz*, a *kris* stb., csakis a külső oldal rajzaiban van különbség. Így a Verbiczki atyánál talált dob külső felületét vagyis körét, szintén horizontalis öv választja ketté, de úgy ezt az övet, mint a kör kerületén körülfutó körgyűrűt a csillagocskák helyett tört vagyis zigzagos vonal disziti. A kör felső felében hét alakot látunk, melyek lovakra emlékeztetnek; ezek a *burá*-k paripák, a mint az égbe emelkednek, vagyis az áldozatok; fölöttük két köröske van, melyek sugarakat bocsátanak ki, ezek a hold és a nap. A lovaktól jobbra három fa látható. A horizontalis öv alatt balról kigyó, jobbról hal, *ker-balyk* (= czet-hal Verbiczki atya magyarázata szerint, míg szó szerint: pej-hal) van. (Lásd 1. ábránkat.)

1. ábra.

A mi már most a tört vonalas diszítést illeti, megjegyezzük, hogy a tunguz samánok ruháinak vaskorongjai is előfordul (Потанинь Очерки, II. k. XI. t. 28. á.) s valószínűleg a villámot jelenti; előfordul azokon a rézfésűkön is, a melyeket a vjatkai kormányzóság votják leányai viselnek övükön.

A *burá* szóhoz megjegyezzük, hogy így nevezik azt a paripát is, a melyen a samán a felhők fölé emelkedik, vagy Jerlik földalatti birodalmába száll alá. A *burá* és *borgazy* ezen alakjai hasonlítanak a fűzfa nevének mongol változataihoz; általában a fűz (*Salix*) mongol neve *burgaszun*, a mit az altájiak *borgazyn*-nek ejtenek, de némely fajtát *burá*-nak hívják. S minthogy néha a dob maga is azt a lovat képviseli, a melyen a samán a lelkek világába utazik, következésképen maguk a samánok azonosítják a mythikus lovat a *burát*, vagy *borgazy*-t a dobbal. Lehetséges az is, hogy a ló mythikus elnevezése csak a *bara* szó változata, a melynek még *bory*, *borzy* alakjai is ismeretesek; s ez annál valóbbszinű, mert a *bara* elnevezés néha magára az egész dobra átmegegy; így a Kobdo körüli mongolok is a dobot néha *bara*-nak hívják; így azt mondják: *bartaj bo*, vagyis „samán, a kinek dobja van“. *Ha* a *borzy* forma a mythikus lónak tényleg névül adatott, akkor okunk

van arra, hogy a *faraz* szót, mely a Zalazarevics Uruszlán-ról szóló mesében lovat jelent (Трихонравовъ Лѣтоп. русск. литерат. IV.), ne tekintsük arabnak; az a mi mesénkbe közvetlen úton juthatott el, mint a mythikus ló északázsiai neve. Talán maga az arab *faraz* is keletről jutott az arabba, mert hiszen ismeretes, hogy a semita világ a lovat, mint házi állatot későbbben ismerte meg, mint a turániak; az egiptomi emlékeken a ló ábrázolása csak a Hyksosok megjelenése után tűnik fel.

A képzelt lovat, a melyen a samán a lelkek világába megy, az altájaiak *Bury*, vagy *Argamak* néven nevezik. Az *argamak* szóval nyugoti Turkesztánban az arab fajtájú lovat nevezik; s ez a szó ilyen jelentéssel került használatba az oroszoknál is. A szó eredetét északi Ázsiában kell keresnünk; valószínűleg ezzel a névvel nevezték magát a villámlás szellemét s ennek a lónak másik neve, a *Bury*, valószínűleg szintén a villám szellemének másik elnevezése; így a mongol hit egy *arkhamyk* nevű csodaállatról tud, mely nappal nagy tavakban él, vagyis ott, hol az egyik néphit szerint a villám szelleme át szokott telelni. Az *argamak* szó mythikus jellege megőrződött a nyugaton is. A cseremiszek *argamak*knak nevezik azokat az édes tésztából készült ló, tehén, bika, madár, stb. alakokat, melyeket áldozatul hoznak a víz szellemének (Знаменскій, Горн. Черемисы. Вѣстн. Евр. 1867. дек. стр. 54.); a csuvasok ezeket a mézeskalácsokat *orgamak*-nak nevezik s a *Keremet*nek hozzák áldozatul (Магнитскій. Матер. къ объясн. стар. чуваш. вѣры, Каз. 1881, стр. 11). A burját *argalyn-zan* oly mythikus állatot jelent, mely csak a föld alatt él; a szó kezdő része egyezik az *arkhamyk*, vagy *argamak* kezdő részével, különbség csak a végzetben van, mert a *-myk*, vagy *-mak* képzőt a *-lyn* (*lun*?) helyettesíti. Nem lehetetlen, hogy az északi Kaukázus hősi mondáiban szereplő hősnek *Uryzmag*-nak neve sem más, mint ugyanaz a szó csak hogy *g > z* változással. E név a kaukázusi nyelvjárásokban a következő változásokat mutatja: *Uryzmag*, *Uryzmeq*, *Uryzmaк*, *Uryzmanak* (Шифнеръ, Осет. Текети. с. 20.), *Uruzman* (Сб. св. о Кавк. горц. в. VIII, ст. Ингуши, стр. 33; v. ö. *ruzman* = péntek a kaukázusi avarban).

A kirgiz hit valamennyi ló elődjét *Dzsuppar*-nak nevezi (Почанинъ Очерки, II., 152.); valószínű, hogy ez a név is kezdetben a villámlás szellemét jelölte. A tatár *ajgyr* = csikó szónak úgy látszik szintén mythikus jellege volt; Vámbéry utal a mythikus török *aigir*, ujjur *atkir* = ungeheuer, mesebeli állat jelentésű szóra, a mi ugyan olyan szörnyet jelent, mint a perzsák *Gul-i-bijaban*-ja.

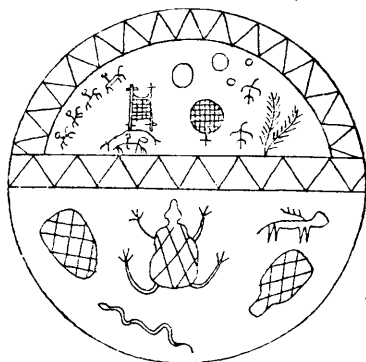
A *ker-balyk* szónak a czet szóval való fordítása mutatja, hogy e név alatt a mondák tengeri csudaállatot értenek. Az altájaiak valószínűleg az

oroszokkal való megismerkedésük alkalmával hallottak először a czetről s azután a saját mondai terminológiájukban kerestek annak megfelelő nevet. Egy minuszinszki mondában (Mel. asiat. d. Ac. Imp. des Sc. de SPb., t. III, l. 4, p. 376.) tényleg feltűnik *Kiropalak*, a kinek Kataj-khán a tengerbe dobja Ak-khan gyermekét; Radlovnál (Proben, II, 469,) Ala-Mangnyk asszony gyermekeit dobja a tengerbe, hogy *Ker-palyk* megegye. A bedobott gyermekek egyike, egy kis fiú, később a híres Aj-Dolej hős lesz; *aj* tatárul hónapot jelent; a *dolej* a hónapok neveinek finn gyökére: *telysz*, *tylzá* stb. emlékeztet. Vajjon e mesében a tenger alatt nem az eget kell-e érteni? S a tengerbe dobottak alatt nem a hold és még valamelyik csillag, s a *Kiropalak* csudaállat alatt nem a Nagy Medve értendő-e?

A bizantin Tzetzesz-nél az azovi tenger neve *Karpaluk*. S vajjon az orosz *Piligrimiscse* vagy *Bjelogrimiscse*, a mely a *pili* és *grimiscse* összetétele (utóbbi tagot néha az *ugrjumiscse* taggal is helyettesítik) nem ugyanazon tagok áthelyezése-e? Úgy látszik, van okunk hinni, hogy a *Piligrimiscse* szintén tengeri csudaállat; ezt a nevet néha az *Androniscse* névvel helyettesítik, a mely minden valószínűség szerint egy és ugyanaz a *Bjelozundrikh*, *Indrih*-állat, a Golubin-könyv *Indria* nevé-

vel és végül azon *inder* névvel, a melylyel a voronyezsi kormányzóságban a helyi nyelvjárás szerint a mamuthot nevezik. A csulymi tatároknál a mamuth neve *ger*, mely a *Ker-balyk* név első tagjával egyezik, az utóbbi név második tagja pedig a burját *Kha-palakh* = foka második tagjával egyezik. A *Piligrimiscse* haranggal van fedve, a mi emlékeztet a más mondákban nem ritkán előforduló azon személyekre, a kik katlannal, Mannhardt megfejtése szerint (Germ. Myth. 193.) tulajdonképen az ég boltozatával vannak leboritva. Az Altái hegység Csuj-völgyében van egy folyócska, annak neve *Dzserbalyk* = földi hal, a mi valószínűleg csak romlott alakja a *Kerbalyk*-nak. Érdekes volna e név változatait Szibiria többi benszülötteinél is összegyűjteni; így a kettős táblánk 7. ábráján bemutatott osztják dob rajzai szerint azt kell hinnünk, hogy a *Ker-balyknak* vagyis a tengeri csudaállatnak ábrázolása — s így hite is — az osztjákoknál is meg van.

Kuzneczk közelében a rendőrség kobzott el egy dobot, melynek felosztása ugyanolyan volt, mint a kuzneczki Cserna dobjaié; volt — lásd a 2. ábrát — alsó és felső fele s úgy a szegély körgyűrűjét, mint a felező övet

2. ábra.

tört vonal diszítette. A felső félben fent két kör ábrázolja a napot és a holdat; a baloldalon öt lovag ül lovon; közülök az alsó nyilas *atygza*, szintén lóháton; a középben levő felületet a gyalom — *szozurge* — és a szibíriai cézdrus fenyű magvának megrostálására való szita — *jelek* — tölti ki; a jobb oldalon két fa van: *baj-gazyn* vagy *baj-kain* (szó szerint: gazdag nyirfa), melyek előtt két madár, sárga sólyom (karagus) repül. Az öv alatt a jobb és bal oldalon két ovális alak van rácsozatos nagy pikkelyes bőrrel; ez a kettő a *kerbalyk*; közöttük a középben a béka, ettől jobbra a rénszarvas, alatta pedig a kígyó látható. Fent a dob abroncsához bagolytoll — *ukö* — van erősítve.

Jadrincev az altájiaknál általa látott dobokat is leírja és pedig a következőképen: A csujszki nagy dob valamelyest különbözik a fekete tatárokétól. Belső oldalán van a függélyes átmérő, mely bálványt ábrázol részemekekkel; ennek a bálványnak neve *borzy*, *bory*, vagy *borgoz*; a vízszintes vasátmérő neve *kris*, a rajta levő függőké *kouru*; ilyen kilencz van, négy az egyik, öt a másik oldalon; felül mindenik oldalon két pár ilyen függő van, összesen tehát négy pár; ezek neve: *kulak* = fülek. A dob mellső felületén a rajz nem volt tiszta s csak a szivárvány, a nap, a hold és valami csillag képe volt kivehető. A dob oldalfelületén harántöv található, melynek neve *boszkhys* = lépeső (fok).

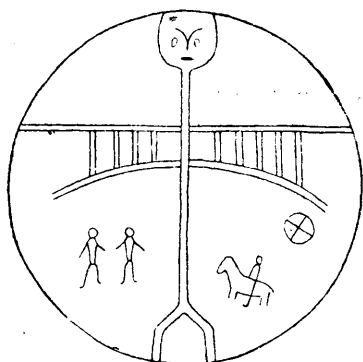
Egy másik csujszki dobon — lásd kettős táblánk 1. ábráját — a külső felületen ábrázolva van a *borszty*, *kris*, a felső függők vagyis a *kulakok*; lejjebb, de még a *kris* felett látható a hold és a nap oly körök alakjában, melyek középpontja külön ponttal van megjelölve. A *kris* alatt két hasonló kör van centralis ponttal. Ezen kívül alul a baloldalon két samán látható alattuk vadkecskével — *teke* — és kígyókkal, a jobboldalon pedig három samán és egy rénszarvas. A központos köröcskékre nézve megjegyezzük, hogy azok a szamojédoknál állatok bélyegeként szerepelnek (Кушелевский, Сѣв. пол. и земля Ямалъ, стр. 66.): előfordulnak a vjatkai kormányzóság votjákjai által használt rézfésűkön, továbbá azokon a csonttárgyakon, melyeket Biljar régi gorodiscseiben találtak s végül azokon a tárgyakon, melyeket Vitkovszkij ásott ki irkuczki kurgánokból, a hol azok kőkori számmakkal együtt feküdtek.

Egy harmadik csujszki dobon — lásd kettős táblánk 8. ábráját — melyet szintén Jadrincev látott, négy függélyes vonal ábrázolta a *borsztyt* négy horizontális vonal a szivárványt: *szolongo*; a köztük levő pontoeskák (a rajzon nem láthatók) csillagok; ezeken kívül körök is vannak centrális pontokkal és pedig három szektorban három-három, a negyedikben csak egy.

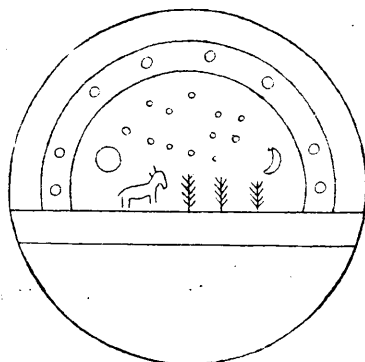
Egy negyedik dobon — lásd kettős táblánk 9. ábráját — a fent leírt

rajzok helyett kereszt látható, a melyen az ágak vége kacsszerűen visszakun-
korodik; a kereszt egyik ágának végén az emberi arc van ábrázolva,
míg a kereszt rajzát egy horizontális vonal szeli át, mely a *krist* ábrázolja
a *kongrukkal*.

A Kenyga folyó torkolatánál Jadrincev két dobot talált: az egyik
Jerisz-abygannak volt szentelve; belső oldalán meg volt — lásd kettős tábl-
lánk második ábráját — a *bory*, a *kris* a kilencz *kongruval* és a *koncse*-vel
vagyis a *kris*hez kötött rongynyalábbal; fent a *bory* fejek mellett a dob
abroncsáról függött le mindenik oldalról egy-egy pár *kulak* vagyis fül. A dob
oldalfelületén harántövek voltak, melyeket *kocskornak* és „isteni út“-nak

3. ábra.

4. ábra.

neveznek. A dob külső oldalán levő rajzok ezek: a *bory*, a *kulakok*, a *kris*
a nap és hold, mely utóbbiakat koncentrikus körök ábrázolnak centrális
ponttal és sugarakkal, melyek a belső körtől a külsőig mennek; a *kris* alatt
a szívárvány meghajlott ív alakjában; a szívárvány fölött két emberi ala-
kocska, az isteni leánykák: *isztjugunu kysztar*; a szívárvány alatt az egyik
oldalon dob, a másikon csoport, mely a lónak áldozatra való hozatalát ábrá-
zolja. Úgy a szívárvány fölött, mint alatt pontok vannak szétszórva, ezek a
csillagok. A leányokról a samán még azt a felvilágosítást is adta, hogy
azok Uljgenja játszó leányai, a kik majd leszállnak az őserdőbe, majd fel-
emelkednek az égbe. A másik kengai dobon, mely a samán szerint a réz-
ornnak Olyty-tész-nek volt szentelve, a következő ábrázolások voltak láthatók
a *bory*, a *kris*, ez alatt még egy vonal a szívárvány = *szolongo* ábrázolá-
sára; a *krist* a *szolongoval* függélyes vonalak kötik össze; lent a bal oldalon
két emberi alak, Olyty-kysztar, az isten leányai, a jobb oldalon lovak lovon
s mögötte a nap. Ennek rajzát mutatja be 3. ábránk.

Paszpaul közelében, a Teleczki tóhoz vezető úton a fekete tatárok aul-

jában találkozott Jadrincev Pakiján kámmal, a kinek a jurtájában szintén volt egy dob; ez a kám felvilágosítása szerint a hegyi szellemnek Ezym-nek van felszentelve, a ki hét dobon ül. Pakiján dobja inkább hasonlít az altáji dobokhoz, mint a fekete tatárokéhoz. Belső oldalán bálvány van rézszemekkel; az áll alatt két vastagabb nyulvány van, mintha azok a karokat akarnák képviselni; a *kris*-en függők voltak, melyek neve *szuur* vagy *szumkyr*. A dob külső oldalán levő rajz — lásd 4. ábránkat — a fekete tatárokéihoz hasonlít; a kört vízszintes sáv két félre osztja, a felső félkört egy iv vagy körgyűrű három övre osztja, a melyek közül az első az ég, a második a *szolongo* = szivárvány; a harmadikban láthatók csillagok = *cseگان*, a bal oldalon a nap, a jobbon a sarlóalakú hold, kecske és fák s végül valami meghatározhatlan ábrázolás, a mit rajzunk nem tüntet fel s a mit a kam *burá*-nak nevezett. Némelyek ezt a szót fellegnek, mások égi lónak fordították vagy magyarázták. Lehet, hogy ez egy és ugyanaz a dolog, jegyzi meg Jadrincev; legalább a villámlás magyarázatánál ezt a jelenséget mennyei lónak nevezik: *kudajdyng burgazi*. Pakiján dobjának oldalán az abroncsnak szögekkel való összeerősítése helyén dudorok láthatók, melyeket szarvaknak = *mjujuz* neveznek. A dob oldalfelületén levő harántsorok neve *tenkis* = mennyei (mennybe vivő) lépcsők.

Samán dobokat említenek fel az utazók a szamojéd, osztják, lapp, jakut és tunguz népeknél is. A szamojéd dob vagy *penzer* rostához hasonlít, egyik fele az oldalakkal együtt rénszarvasborjú bőrével van leboritva, míg másik oldala nyitott; a *penzer* belsejében egy kötésfa van s ettől a dob egyik oldaláig egy másik kötésfa; ezek a kötésfák fogókul szolgálnak (Этногр. Сбор. IV, 60.). A leírás szerint tehát a kötésfák s szamojéd dobban nem képeznek keresztalakot. Ugyanazon leírás szerint mindegyik kötésfára hét bálvány arcot faragnak ki az általuk tisztelt hetes szám jelentőségének kifejezésére. (V. ö. a régi feszület rajzát Didron, *Annal. archeol.* t. III, p. 359.)

A turukhászki földön a dob egyoldalú; a dob belsejében átmérő, melynek tunguz neve *dzjavalgan* s melyre bálvány arca van ráfaragva (Третьяковъ, Зап. Р. Геогр. Общ. по общ. геогр., II, 429.). A külső felületre szellemek ábrája van ráfestve, emberek, állatok, madarak, halak, valamiféle pikkelyes állat és egy óriási pók alakjában (u. o.). A kaesin tatároknál Katanov kézirati közlése szerint a dob neve *tjur*, vasátmérője van vasfüggőkkel, melyeknek *khongra* a nevük. A dob belső felületén fekete festékkel különböző alakok vannak festve: villámformájú vonalak, a dobot ábrázoló körök, dobot tartó férfi alakok, vagyis samánok.

Az oroszokon dob, melyet az orosz császári földrajzi társaság múzeuma őriz Szentpétervárott, 4 csetv. hosszú, 2 $\frac{1}{2}$ széles, tojásalakú, a lapp dobhoz hasonló, vagyis lefelé ékszerűen elkeskenyedik s bőrrel csak egyik oldalán

van bevonva. Nyitott oldalán a faátmérők helyett bőrből font szijak vannak kifeszítve, melyek egymást keresztezik; a keresztezés pontján gyűrű van; ehhez négy szij van hozzáerősítve belső végével, míg ezek külső vége ketté, majd mindenik két ág közül az alsó még három ágra oszlik. Az ágak végei a dob abroncsába bevert vaskapcsokba vannak ráerősítve; ezeken a kapcsolokon kívül az abroncs belső oldalába is van még hat kapocs beerősítve, négy a felső, kettő az alsó félben; ezeken vasfüggők fityegnek.

A csukcsok dobja, úgy látszik, abban különbözik a többiektől, hogy a belső átmérők helyett, kívül az oldalra erősített fogójuk van s így alakjuk olyan, mint a fogós gyújtóüvege vagy a khinai kerek legyezőké. Ilyen dobokat használnak Észak-Amerika északnyugati részének vadjai is s ilyenek vannak a császári orosz tudományos akadémia anthropologiai múzeumában is. Egy kínai Kobdoban azt közölte velem, hogy Kinában a bűvészek használnak nyeles dobokat; magam ugyan ilyen dobot nem láttam, de Kobdoban egy kis kínai gyermek kezében láttam egy játékot, a mely kicsiny, egy hüvelyk átmérőjű, kétoldalú dob volt az abroncsra erősített nyéllal. Északi Mongoliában néhány menhiren van ilyen kör verticalis vonallal (Потанинь, Очерки, II. tab. XI, XII, XIV.) s ha ezek a dobot ábrázolják, akkor feltehető, hogy a kívül nyeles dob alakja egykor Mongoliában is használatban volt. Minél hosszabbra nyúlik ez a nyél, annál jobban hasonlít a dob alakja a húros hangszerek alakjához. Vajjon ezek Közép-Ázsia népeinél nem a dobtól vették-e eredetüket? A törököknél az első hangszerek Vámbéry szerint (Die primit. Cultur, 145.) ütő hangszerek voltak, erre mutat a *calmak* ige = „hangszeren játszani“, tulajdonképen: „a hangszert ütni“. Azt mondják: *kobuz calmak* = ütni a hegedűt, *boru calmak* = ütni a kürtöt stb.

A dob verésére szolgál a dobverő, a mely lapátka alakú, mintegy 10 angol hüvelyk hosszú, a nyélből és egy szélesebb kanálalakú részből áll; utóbbi egyik oldalán domború, a másikon homorú; a domború oldalt a vad kecske (*Aegoceras sibiricus*) vagy a nyúl bőrével borítják be; a másik oldalon (a melynek neve néha *alaka* = tenyér) a kanál alakú mélyedés üregében harántul három vasdrótot illesztnek bele, a melyekre vasgyűrűcskéket fűznek; a nyélhez, mint a dob *barjához* is, egy csomó szalagot, vagy rongyot kötnek, a melynek neve *kunke*; mások ugyanezt *mandzsak*-nak nevezik. A teleut samánok ezt a szalag nyalábot *tu*-nak vagyis zászlónak hívják; a szalagok száma azt jelentené, mennyi a samánnal barátságos lelkek, vagy szellemek száma. A dobverő neve úgy az altájiaknál, mint a fekete tatároknál és az urjankhájoknál *orbo* vagy *orby*, a balagáni burjátoknál *tobor*, míg az ulan-gomi kolostor njurby-jának állítása szerint a djurbutok a dobverőt *dokur*-nak nevezik. A drótra húzott gyűrűcskéek száma néha 9 is mindegyiken, ezek

neve *csangrak*, *csamgrak* vagy *csamyrak*. A kacsin tatároknál a dobverő nyele gombban végződik.

A szamojéd dobverő neve *ladurancz*; rénszarvas bőrrel van bevonva, nyelére bálványnak arcza van kifaragva (Этн. сб. IV, 60.). A jakut dobverő neve *bulajakh*; a jakutok ugyanezen szóval jelölik a marha egész mellső lábát a lapoczkával együtt (Порядинъ kézirati jakut szótára). Nil a dobverő burját nevének a *kholbogo* szót jegyzi fel (Буддизмъ, 354). A szentpétervári földrajzi társaság múzeumában őrzött orosz dobverő neve a rajta levő eredeti feljegyzés szerint *gasz*; ez vonalzó alakú, a fogós végén elkeskenyedik, egyik oldala részben rénszarvas bőrrel van bevonva, részben pedig fekete és vörös szinekkel ékítve; a nyelen keresztalak van kifaragva, melynek rhombuszosan kiszélesedő végei részben az Aspelin által közölt keresztre emlékeztetnek (Antiquités, III. No. 1121.). A lapoczka-dobásból való jóslásra nézve I. Tretjakov cikkét (Зап. Русск. Геогр. Общ. по общ. геогр. II, 431.); ha a dobverő domború és bőrrel bevont felével fölfelé esik szerencsét jelent. A dobverő mongol neve végül *takhiur* = ostor s kiegészíti a dobról szóló azon hitet, hogy az a ló, a melyen a samán a szellemekhez megy.

A dobót nem maga a samán készíti, hanem egy ránézve idegen ember; mikor a dob kész, Enesu samán felvilágosítása szerint, azt a samán nem veheti azonnal használatba, hanem előzőleg ki kell nyomoznia, hogy az állat, a melynek bőréből a dob készült, hol futott, hol ivott, hol evett stb; ezt pedig természetesen ígéssel tudja meg, a mely alkalommal az állatnak egész történetét elmondja a jelenlevőknek. Ez a kinyomozás gyakran három napig is eltart.

Az arali burjátok a dob abroncsát a vörös fenyő törzséből vájják ki; ennek felszentelése bizonyos szokásokkal jár s táncz alatt a burját samán következő szavakkal magasztalja dobját: „erdőhöz hasonló, nem emberi kéz által készült én sapkám, steppehez hasonló, egyetlen szóval teremtett én dobom“.

Dr. Jankó János.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Régi paraszt háziorvosságok jegyzéke.

Az imitt közölt munkának kézirata a csiksomlyói r. kath. főgymnasium tanári könyvtárában van meg egy „Méheskert“ című könyvben. Maga a könyv 16-odrétt s pápai rendeleteket tartalmaz a XVII. századból, leginkább a szent Ferencz-rendiekre vonatkozólag. Az orvosságokat három kéz írta

1740—1750 között. Az írók szent ferencz-rendi barátok. Ezt bizonyítja : „Anno 1742. In capitulo inventi patres in provincia Numerus 94., clericici 30., laici 38., Summa 164.“ A kézirat végén a laxaló stb.-t Deáki János chirurgus írta. A szent Ferencz-rendiektől került hozzánk.

*

Paraszt háziorvosságok, melyek sokaknak használtak, magam is láttam, a kik beszéllették, azokkal is beszéltem, a kiknek használt.

A száraz betegség ellen. Végy izsopot, zsályát, aszald meg és tedd porrá, végy egy uj tojást s annak a fejérét a tojásból bocsásd ki és végy egy késhegyen mind az izsop, mind pedig a zsályaporból és keverd fel a tojás székjével, ezt pedig reggel s estve cseleked meg, tizenötöd napig. Hogy pedig a természet ne irtózzék, egy kevés a tojást egy keves szézen megmelegítheted, idd meg. Ezt pedig tizenötöd napig se reggel, se estve el ne mulaszad. Az italtól és a felettéb való fáradságtól magadat oltalmazd. A pápafüvet pedig rágjad gyakran, vagy faolajjal, nádmézzel csinálj salátát, azt egyed s gyógyulsz. Próbált orvosság, soknak használt.

Sérvés ellen. Végy brassai fekete mésert és szerez lenmagolajot, azt igyad éhomra, délbe, estve, meggyógyulsz.

Áréna ellen. A kakukfüvet vagyis vad csombort megszedvén, és mint a herbatejet vízbe megfőzvé, reggel, délbe, estve két findsával jó melegen idd meg, megszabadulsz. Ez sokaknak használt.

Vizkórság ellen. A kék liliom gyükerét egy jó félmarékkal két ejtel borban mindenféle fűszerszámból kel beletenni kenyérhéj alatt jó mázos fazékban mindaddig főzd, míg fele a bornak elfő. Abból igyál, meggyógyulsz.

A kinek orra vére meg nem akar állani. Abból a vérből, mely már kifolyt, végy és jól aszald meg és tedd porrá és elecsed (= elegyítsed) egy kevés portubák közibe. Az szíjja és megáll. Ezt magam próbáltam másón és szemlátomást használt.

Lábfájásról. A kinek a lába kezd fájni és semmi veresség vagy sebnincsen rajta, vegyen malosaszőlöt és a hol a fájdalmat itéli, ketté vágván a malosaszőlöt, kösse reá és megszűnik. A mely t. pater próbálta, azt beszéllé nekem, hogy magán próbált hasznos orvosság. *De mégis jobb, a kinek nem fáj.* (Az eredetiben aláhúzva.)

A marhadög ellen. Miheltyen a szomszéd helyhez közelít a marhadög, minden marháidnak tölts . . . , egy keves büdöskövel öszvekervén, tölts a torkokban. A ki próbálta és használt, azzal beszéltem.

Ha a marha megbetegszik hirtelen. Sózd meg az égett bort és tölts a torkában és meggyógyul.

A marhadög ellen. A szakafüvet gyökerestől ásd ki és aszald meg, hogy porrá tehesd mindenestől fogva és azt a port sóval elegyítsd meg s töltsd a torkában. Ez is próbált orvosság.

Láb viszketegsége ellen. Mikor az ember lábán valami indul s viszket, vegyen a hangyabolyból földet s öntsön erős eczetet azon földre, sárrá tévén kenje ruhára azon sárt, kösse a lábára, elmulik a viszketegség.

Forró hideglelés ellen. A tormát reszeld meg és tételben főzd meg, az egész testit a betegnek kend meg és tégy két rendbeli lepedőt, erőst takard be, hadd izzadjon meg erősen s hirtelen ki ne takard, hanem lassan és melegíts egy tisztát reája. A ki rajta volt, azt vesse le, meggyógyul, ha jól bánnak vele, e szerint. Italt pedig akkor nem kell adni, akármint könnyörögjön.

A kinek a torka fáj. Vegyen fecskefészket és főzze tejben, kösse a torkára jó melegen, a mint elszenvedheti és megenyhíti a fájdalmat.

Nyavalyatörés ellen. Az almafa gyönyöt (így!) szedd meg és annak a zöld héját vakard le, szárazd meg, tedd porrá és minden este, reggel egy susták nyomónyit vagy borban vagy égett borban igyál meg. Ezt pedig el ne mulasd, hanem mindenkor gyakoroljad, valameddig meg nem szünik. Probatum.

Ha kiben kígyó van. A pápafüvet jól meg kell törni és a levét egy üvegbn facsarva igya be és megszabadul. Probatum.

A vérhas ellen való orvosság. A szerecsendiót törd meg porrá és két tyuktojásnak a fejrét kivéven, vele elegíts meg, azután hevíts meg egy téglát és kend reá és mikor rajta megsül, ismét törd meg és egy késhegyen végy ebből a porból, tedd égett borban s idd meg . . . s tiszta szürke por válik belőle. De ugyan jól meg kell sütni a téglán, hogy fekete legyen.

Vérhas ellen való orvosság. A tiszta vízben, mintegy ejtelyben vess egy marék hamvat. Várd meg, hogy szálljon meg. A vizet szépen meg leszűrvéen, igyék abból annyit, a mennyit ihatik belőle, meggyógyul.

A kiben kígyó menne belé. A sályát és a rutát törd meg és tejben főzd meg, igyék belőle és megöli a kígyót, vagy maga a szájon kijő.

Ha a vágásnak vagy lövésnek sebéből kifolyó vér meg nem állana. Végy egy csomó ruhát vagyis rongyot, vesd a tűzben, hadd égjen meg, tedd hamura, azt porrá tévén hints a sebre, mindjárt megszünik a vér és nem foly. Ha kit megvágna vagy meglőne, a sebet ekképen kösd s meggyógyul.

A vereshagymát, már a mekkora a seb, végy tiz-tizenöt főt, törd meg, megtörvén facsard ki a levét és ruhát belemártván, abba a lévben a tört vereshagymát kösd a sebre és annakutánna azzal a vereshagyma lévben meg-

ázott ruhával kösd be. Ezt pedig nem egyszer cselekedd, hanem sokszor és meggyógyulsz.

Hogy fogfájást ne szenvedj. Tömjénnel gyakran füstöljed magadat ilyenképpen: egy kevés szenet végy egy tiszta cserepben vagy más edényben és vess reá tömjént. A fejedet egy ruhával vagy más köntössel takard be, táts fel a szádat, hogy annak a füstü hadd járja meg a szádat és a fogfájást elkerülöd. Probatum sokaknak használt.

Hogy a fogad fájása megszűnjék. Végy magyarófát, tedd a tüzre, hadd égjen, vedd elé a fejszét és annak a lapjára tedd reá a magyarófát, melyből viz foly ki és azt az vizet áztasd fel gyapottal, tedd a fájós fogadra s mindjárt megszűnik a fájdalma. Ezt sokakkal magam próbáltam, használt.

A ki megvágja kezét vagy akármely tagját. Törjön vereshagymát és kösse vele háromszor, annak utána borban csepegessen faggyura. A nyúlbört aszaltassa meg és mekkora a seb, annyit azon nyúlbörből vágjon és kenje a nyúlbőrre, kösse a sebre jól reá, nyomogassa, meggyógyul.

Lábnak orbáncza ellen. A czéklalevelet a tűznél kell tartani, míg megfonnyad, annakutána meg kell nyálazni és úgy kell reá raggatni.

Közli: Dr. Balló István.

Régi babonák.¹

1. Hogy a' vad ne bántsa Marhát Husvét napján fony fonalat még nap fel kelte előtt, és kösd a farka alá.

2. Lövésről. Törd össze az ökör szöm madarat, szárnyas egernek a' szivét verít és a Fecskének a' szivét szárazd meg és törd meg, tölts a' puska por közibe, jól löhetsz.

3. Vízét árasztani a házban. Ved a' nyúlnak a' lépit és a darás lépitől tsinálj viaszat, a nyúl léppel legyen ez a' viasz vegyítve, keritsd körül úgy hogy gyertya legyen belőle, azt gyujdsd meg, a' medig tartod a' házban, adig fog tartani az árviz a házban.

4. Fegyver ellen. Nagy Pénteken egy kotyogós üveget tölts teli borral és tsinálj erőssen a' száját viaszszal, tedd a hangya rakásban, hadd ott hat napig az után meny oda Találsz egy követ benne azt hordozd magadnál.

5. Hogy senki ne lásson. Ved a hollónak a' fejét és temesd oda a hol senki nem tudja vagy nem jár, hat nap múlva meny oda, és találsz a' feje felett egy füvet, azt hordozd nálad. Vagy:

¹ Régi kéziratós följegyzés Siklósról. Helyesírása változatlan.

6. a' budoga madár fészkeben találsz követ és az sok féle szintü, azt hordozd magadnál senki nem lát.

7. Hogy a' pénz visszamenjen. Az egeret nyisd meg egy kis pénzt varj belé ved a forgó szélbe teli rakják (?) akár mint kölesd vissza megyen.

8. Hogy az ebek ne ugassanak. Ved a Fekete ebnek fogát hordozd nálad meny végig a' városban, sem ugat sem rád nem néz, támad. ved akár fogát akár szivét.

9. Ha kárt akarsz más puskának teni. Akárhol meghalod a lövést, a' jobb lábod alatt való földet kerekítsd ki Fordítsd fel. Soha jól nem löhet. — Kilencz nap mulva ásd ki, egy gyűrűd lészen belüle, mikor az ujodra teszed senki sem bánt sem lát.

10. Puska s szablya ellen. Farkas Fogat egy jó ruhában kösd nyakdra s hordozd rajta.

11. Hogy a' kötelek le huljanak. A' nap követő füvet hordozd nálad, sem vassal sem lántzal sem egyéb a' féle szerszámmal nem kötözhetnek meg sem várban nem tarthatnak meg, minden féle kép el szabadulhat. Avval a' fűvel a lakatot meg ériteni a' patkánynak vérivel ird ezt egy paripára (talán: papirra) és tartsd a lakathoz: angyal, angyal, angyal.

12. Hogy az asszonnyal senki ne közösüljön. Végy vas füt a mely mindenféle hajoljon és hajdod meg úgy hogy a' hegyit dugjad a' fokában, hordozza azt nála az asszony is tegye a nyelve alá, nem tehet rajta senki De még az ura sem.

13. Hogy hamar el ne fáradjál. Föld meg a' ruta füvet és azzal kend meg a lábaidat. Föld meg a fekete ürmet, vard az üngöd mellé belül.

14. A nyulnak a' zsrjából tsinálj gyertyát vid közikbe, Örömökbe még pöndölt is elhulatják, akár mit tsinálsz velek ha mindjárt nagyságos asszony legyen is.

15. A' nyulnak az epéjét szárazd meg ted az alúvónak feje alá, mind-ig alúszik mig etzetet nem töltesz a' szájában.

16. A Fetskének jobb szemét kösd egy ruhában kit szeretsz értesd meg álmában.

17. Asszonyi Titokról. Ved a nyulnak máját és törd meg és ird avval a' nevet valami uj darab ruhára és ted a' feje alá észre ne vegye, meg valja minden titkát amit tud. Vagy:

18. A bagolynak a' szivét az asszonynak a' tsötsihez értesd, mindent megmond, tsak tud kérdezni.

19. Hogy a tehének hasznát el ne vehessék. Szent borbála napnak estéjén a' kenyeret piritd meg, had legyen azon éjtzakán az *isztor héján* a hol a' tehened ál, másnap add meg enni a tehennek. Vagy:

20. Szent György nap előtt amely halat fognak, a' mályját ved meg aszald meg add meg enni kenyérbül, de reá vigyázz hogy el ne lopják.

21. Hogy a tehenednek haszna legyen. Ami némű ganéjok esik Lutzra napra viradóra, az a' ganéjt tsapd a' falra, Füstöld meg vele sz György nap estéjén a tehenet.

22. Hogy teje légyen a tehenednek. Első borjas tehének így tseledkjél, a' Tekenyös békának a' szívét add meg enni, De tsak felét, ha mind egészen neki adod a' tejét nem tarthatja. Vagy :

23. A' földi patkánynak a' szívét s máját adod is neki, jó tejes lesz.

Bellosics Bálint.

Hegyhátvidéki (vasmegyei) népszokások.

(M á s o d i k k ö z l e m é n y.)

2. Keresztelés.

Ha valakinek kis gyermeke születik, első dolga komáról és komasszonyról gondoskodni. A kisedet, ha' csak különös akadály nem forog fönn, még a születés napján, de másnap biztosan elviszik a paphoz keresztelni, mert nagy lelkifurdalást éreznének a szülők, ha keresztelés nélkül halna el a kised. Ha a gyermek annyira gyöngének látszik, hogy elvinni nem lehet a paphoz, akkor a bába maga kereszteli meg, mielőtt a gyermek meghalna. Ezt „földi keresztelésnek“ nevezik. A kereszteléshez a gyermeket a keresztanya és bába viszi. Keresztelés után rendesen betérnek a vendéglőbe egy kis gyomorerősítőre, a melynek költségeit a keresztanya viseli.

A keresztanya a „*gyermekágyas asszonynak*“ vagyis komasszonyának minden nap vagy legalább minden másod- és harmadnap vizs enni, a mi áll húsból (marhahús vagy szárnyas), levesből, mártásból, egy fonott kalácsból és egy liter borból. De nemesak a jelenlegi komasszonya hoz neki „ebédet“, hanem az idősebb gyermekeinek keresztanyja is, sőt még azok is, a kiknek a gyermekágyas asszony kereszteltetett gyermeket. Így aztán állandóan el van látva jó és tápláló eledellel mindaddig, míg ő maga annyira erőhöz nem jut, hogy fölkelhet és végezheti dolgait. Némely asszonynak annyit visznek, hogy az egész háznépnek elég, mert a vitt „ebéd“ ott marad, ha a beteg asszony nem is tudja megenni. Ez esetben a komasszony kér üres edényeket és átönti a maradékot. Rendes körülmények között a gyermekágyas asszony hamar magához tér, sőt nem ritkán 1—2 nap mulva fölkel a legszükségesebb házi teendők végzésére.

A keresztanya, a midőn a megkeresztelt kisedet ismét visszaadta az anyjának, távozása előtt leveszi azt a kendőt a gyermek arczáról, a mivel

földve szokott lenni és egyik sarkába kisebb-nagyobb összeget köt (vagyoni állapothoz képest 40 krtól 1 frtig, sőt több is). Ezen összeget „korozsma pénznek“ nevezik és czélja az, hogy az anyja később ruhát vásároljon rajta a kisedednek.

Mihelyt az anya annyira-mennyire fölépült, (a következő, második vagy harmadik vasárnap) megtartják a „paszitát“ (keresztelő lakoma), a melyen a keresztszülőkön kívül a legközelebbi hozzátartozók is jelen vannak. Lassankint azonban kimegy a szokásból a paszita tartása és inkább csak a tehetősebbek vetik alá magukat ezen néha elég költséges családi ünnepély megtartásának.

Mihelyt az anya annyira jól érzi magát, hogy a házat is elhagyhatja, rendszeren 2—3 hét mulva, a bába kíséretében (többnyire a kis gyermekét is magával viszi) megjelenik a pap székhelyén s az isteni tiszteleten részt vesz, azután elmegy a paphoz, a ki némi egyházi szertartásban részesíti. Ezt úgy mondják, hogy az „asszony kiment egyháztól.“ A pap ezen alkalmat használja föl, hogy a törvénytelenül született anyját kellő dorgálásban részesítse; sőt fenyegeti a nőt, hogy ismétlés esetén még „egyháztól sem bocsátja ki.“ Ezen időtől fogva azután az asszony nem csak a ház körül, hanem házon kívül is végezheti dolgait.

Közönségesebb leány nevek: Mári, Juli, Katalin, Kati (Kata), Trézsi (Teréz), Éva, Anna (míg fiatal Nacza, ha öreg Nani), Ágnes, Róza (Rozi), Őrzse (Böske: ha fiatal, Bözse: ha öreg).

Közönségesebb férfi nevek: János (Jancsi, Jankó), Péter, József (Jóska), Bálint, György (Gyuri, Gyura), István (Pista, Pesta, Csicsó), András (Andor), Mihály (Miska), Sándor, Ferencz (Ferkó), Vendel, Vincze, Imre.

3. Temetés.

Ha felnőtt ember nagyon beteg és van valamije, gondoskodnak, hogy — mielőtt „eláll a szava“ — „testámentomot hagyjon“, és az örökösök békeségben kapják meg, a mi őket illeti. Ha sokáig haldoklik, a földre vetnek neki ágyat, mert az a nézet, hogy a ki földön született, az nem bír ágyban meghalni. Ha a „lélek elszállt“ belőle, gondosan megmosdatják a halott arcát, fölöltöztetik legszebb ruhájába és az úgynevezett „vetett ágyat“ (a melybe a fölösleges ágynemű rakva van, a minő minden parasztszobában van és a melyben az ágynemű néha oly magasan van, hogy a „padlást veri“) a szoba közepére emelik és oda „terítik ki“ a halottat. Éjjel virrasztják és különféle gyászénekeket énekelnek fölötte. Hogy a virrasztás könnyebben essék, mérsékelt mennyiségű bort és pálinkát isznak.

A halottat először „kiharangozzák“, azaz, ha nőszemély halt el, először

két megszakitás után harangoznak hosszabban; férfinél ellenben háromszor történik megszakitás. Azután lehetőleg minden egy-két órai időközben harangoznak. A harangozó, ki egyszersmind sírásó is szokott lenni, a harangozásért 20—30 krt kap; mint sírásó gyermeksír-ásásért 20 krt, felnőttnek sírja megásásáért 40 krt kap. Meg szokták hívni korábban a torba is, most azonban 1 liter bort és „két font“ kenyeret kap. Ha a harangozó külön személy, akkor a torba minden esetre meghívják.

A temetésen részt vesz apraja-nagyja. Temetés után tort tartanak, a melyen a legközelebbieken kívül első sorban azok vannak jelen, a kik a Szt. Mihály lován a holtat kivitték a temetőbe. Lánygyermeket vagy lányt lányok, fiúgyermeket vagy legényt legények, asszonyt asszonyok is, de többnyire nős férfiak, nős férfiakat csakis nős férfiak viszik a temetőbe.

A holtak iránti kegyelet nem igen nagy. Alighogy elhantolták a holtat és a tor szétment, rendes napi foglalkozás után lát a ház népe, mintha mi sem történt volna. A sírok épentartására sem fordítanak gondot: „kőkereszt“ pedig a falusi temetőben a nagyobb ritkaságok közé tartozik; pedig néha a tekintélyes vagyonú gazdák vagy asszonyok örökösei bőven megtehetnék, hogy maradandóbb emléket állítsanak az elköltözöttnek, mint az a fakereszt, a mely 8—10 év múlva annyira elpusztul, hogy a sírásó kénytelen roncsait a temető árok egyik részében összegyűjteni.

4. Kaláka és fonó.

A „kaláka“ név nem ismerős ugyan a forgalomban, de annál inkább a gyakorlatban. Egymást munkáikban kölcsönösen segítik, bármí munka legyen is az, a mely gyors befejezést kíván. Ha valaki házat épít, a fél falu segítségére van, úgy az anyag összehordásában, mint a tömésben, fűdésben, sározásban, a melyért egyéb fizetés nem jár, mint étkezés, esetleg ital, és hasonló esetben visszaszolgálás. A hazahordott répát a fél falu leányai és ifjai „csirázák“ (leveleit kivágják) este a munka után; kukoriczát szintén ilyen módon „fosztanak“ (a csövet hüvelyétől megtisztogatják).

Téli estéken a nők közös helyre járnak fonóba. Ilyen „*fonó ház*“ a falu nagysága szerint több is van. Ide látogatnak néha a legények is, hogy kissé szórakozzanak. A midőn tavaszodik és a fonást elvégzik „*fonó áldomást*“ tartanak.

Szombaton este nem szoktak fonóba járni. Ilyenkor elhívják egymást tollat fosztani. Úgy itt, mint a fonóba tarka-barka mesékkel és játékokkal mulattatják egymást. Ha a tollfosztást elvégezték, vagy közeledik az éjféli, a tollfosztókat megvendégelik valami süteménnyel, főleg réteszel és borral (míg volt!). Így tesznek a répa csirázókkal és kukoriczafosztókkal is.

5. Búcsú.

Mint másutt, itt is nevezetes napja az évnek a búcsú, a mely mindazon községekben tartatik, hol templom van. A búcsút rendszeren a templom felszentelésének vagy védszentjének évfordulójához legközelebb eső vasárnap tartják. A falu népe nagy előkészületeket tesz ezen napra, hogy a legközelebbi (sőt távolabbi) falvakból oda sereglő rokonokat és vendégeket méltóképen megvendégelhesse. Az egyszerű süteményféléken (ú. m. kalács, pogácsa és rétes) kívül főleg húskékre fektetnek súlyt; azért a marhahúson kívül minden házban borjúhúst vagy baromfit is készítenek sültnek.

A falu külsőleg is ünnepi szint ölt. A búcsú előtti héten meszelnek, tisztogatnak; szombaton este, vagy vasárnap korán reggel csak úgy porzik az utcza a virgonez leányok seprésétől. Nincsen ház, mely előtt az utcza teljesen el ne volna söpörve, sőt az állatok ürülékeit is lapáton gondosan összeszedik és az udvarba viszik.

A búcsú napján kilencz-tíz órakor érkeznek a legközelebbi városból a bábosok (2—3) és rendszeren a templom közelében vagy az odavezető úton vernek sátort. A falu gyülekező helye most itt van, mert nincsen a falunak olyan gyermeke, ki legalább futólag is meg ne szemlélje a bábos mézes-mázos süteményét s az édes márczát. A ki csak tehette, bizonyosan félretett egy-egy krt; más meg nógatja szülőit, míg egy-két krt nem adnak neki. De van is keletje a mézesbábnak, mert úgy a falu apraja-nagyja, mint az ide sereglő idegenek vesznek „búcsúfiát“. Nincs vendég, ki e nélkül menne haza. Gyermekeiről, főleg pedig a keresztfiáról nem feledkezik meg senki. Ez épen olyan konvencionális járuléka a keresztfiúnak a keresztszülők részéről, mint a piros tojás mindaddig, míg csak a fiú vagy lány nem tartja korához méltatlannak azt elfogadni. Legnagyobb az élénkség a bábos sátor között isteni tisztelet előtt és közvetlen után. De meg is ürül ám a bábos ládája, mert mire az est elkövetkezik, a „búcsúfia“-készlet teljesen elfogy az édes márczcal együtt.

Az istentisztelet, de főleg az ebéd után megelégnül a falu korcsmája is. Szobákkal nem lévén a korcsmáros ilyenkor kellőleg ellátva, de meg meleg is volna ott táncolni, lombsátort csinálnak már napokkal előbb a koresma udvarán. Egy hosszú primitív X lábú asztal megfelelő hosszú padokkal húzódik meg a sátor egyik oldalán; a mulatozók odateszik az italt; az egyik végében pedig a cigányok helyezkednek el. Miután az isteni tiszteletnek vége van, húzzák a cigányok a talp alá valót és megy az majdnem szakadatlan. Kizárólag palotást („lassú csárdás“) és gyors csárdást táncolnak. Délután 2 óra körül a koresma udvara kis vásárhoz hasonlít, mert most meg ez a gyűpontja a vidéknek. Vannak itt legények, lányok, fiatal menyecskék, fiatal

férjek, gyermekek, sőt az „öregék“ is megnézik a „fiatalok“ mulatságát. Gyérülni a sokaság csak estefelé kezd, a midőn a lehajló nap haza indulásra nem inti az idegeneket.

Az újabb években szokássá vált, hogy búcsúra vagy más „jeles“ napra a falu legényei meghívják a közeli falvak legényeit vendégül, a midőn a költségeket, megvendéglést, a vendéglátók viselik a korcsmában. Máskor meg ezeket hívják meg viszonzásul amazok.

Egy sajnálatra méltó jelensége ezen kedélyes s igazán szép és a szemlélőnek kellemes látványt nyújtó népmulatságoknak, hogy ritkán szoktak elmulni verekedés nélkül. A legkisebb félreértés vagy ok elegendő, hogy komoly verekedés, sőt nem ritkán kisebbszerű csata fejlődjék, mely alkalommal egy pár betörött fej, véresre zúzott orr, kitépott hajesomó, sőt sokkal komolyabb következmények is mutatják, hogy az ipsék nem tréfáltak egymással. Ellenségeskedés rendszeren 2—3 falu legényei között szokott lenni, de előfordul, hogy ugyanazon községbeliek agyarkodnak egymásra. Ezek aztán bucsúnapokon a korcsma helyiségét választják a csata színteréül, a melyen ököljoggal egyenlítik ki differenciáikat a duhajkodó legények. Persze a hatóság is beleszól, s nem ritkán hosszabb-rövidebb börtönnel kénytelen a hetyke legény duhajkodásainak árát megfizetni. De ezzel az illetők nem törődnek, mert annak volt a legjobb hire, az volt legény a gáton, a ki — magyarán mondva — minél nagyobb zsvány volt. A mióta a csendőrségnek szigorúbb intézménye lépett életbe, valamivel alább hagyott a duhajkodó kedv, de még korán sincsen kilátás rá, hogy végkép megszűnik.

6. Piros tojások.

Husvétkor nagyban dívik a piros tojás. Néhány nappal előbb megvásárolják a „börzsönt“, a melyet vízben feloldanak. Mielőtt a tojások a börzsönbe kerülnek, az ahhoz értő ember, többnyire értelmesebb gazdák, „megírják“. Az írás abból áll, hogy olvasztott viaszba mártott ecsettel, vagy annak hiányában alkalmasra meghegyezett fával (esetleg kemény lúdtollal) a nyers tojásra különféle alakokat húznak. Ez alakok többnyire minden jelentmény nélküli díszek; az ügyesebbek azonban csinosan is tudnak „tojást írni“. Így gyakran lehet találni: virágcserepet, virágszárát virággal és levelekkel; virágszárát levelekkel cserép nélkül (a levelek kizárólag mirtus levelekhez hasonlitanak); két, a törés helyén egymásba fonódó mirtus gallyacskáját leveleivel; virágcserepet, benne tulipánnal; tulipánt virágcserep nélkül; szívet, gereblyét stb. Néha meg az egész tojás párhuzamos keresztvonalakkal van áthúzva: kettő-kettő a tojás hosszában és kettő keresztben, a párhuzamos vonalak közti tér azonban nem keresztezi egymást, hanem szabadon marad. Néha e terecskére

kis karika jön, s a szabadon maradt térbe esetleg még valami mintát is rajzolnak. Ha a viasz a tojásom megszáradt, beleteszik a börsönbe, hol körülbelül egy nap alatt megpirosodik. A tojásokat most kifőzik, s mikor így a viasz is leolvad róluk: a viasz helye szép tiszta fehér, míg a többi része piros. Szoktak megírás nélkül is pirosítani; ilyenkor néha választóvízzel írják meg, vagy egyes emberek késsel faragnak rá alakokat, többek közt neveket is. A piros szín nem mindig egyenlő; találunk egészen világos rózsaszínű tojásokat, néha sötét-pirosakat, sőt feketébe játszó pirosakat is. A pirosság attól függ, hogy milyen erős volt a börsöny és meddig volt a tojás a börsönyben.

A piros tojásokat a házi gyermekeken kívül a keresztgyermek számára is készítik. Minden keresztanya küld keresztfiának és keresztlányának husvét napján 2—2 piros tojást mindaddig, míg az utóbbiak olyan korba nem lépnek, hogy nem lehet már őket „gyermek“ számba venni. Némely tehetősebb háznál, hol sok a gyermek és a házaspárnak sok keresztgyermek van, egész nagy kosárral szoktak piros tojást készíteni. A keresztgyermek számára kis kendőbe összefogva vagy a cseléd vagy valamelyik nagyobb gyermek szokta a piros tojásokat elvinni.

7. Karikázás.

Vasár- és ünnepnapokon délután, főleg tavasszal a serdülő legények között nagyon el volt korábban terjedve a karikázás, a melyben gyakran felnőtt legények is résztvettek. Az ifjak felálltak 15—20 lépésnyi távolságra egymástól az utca mindkét oldalán, néha majdnem az egész falu hosszában. Mindegyik magával hozott egyerős „botáncs“-ot; ez rendszeren 12—14 dm. hosszú bot, a melynek az alsó vastagabb végén tompa szög alatt körülbelül 2 dm. folytatása volt a karika elütésére. A bot közönségesen alkalmas nyirfaágból készült, de csinálták más alkalmas fából is. A játékhoz szolgált még egy vagy két erős fakarika, melynek átmérője 2 dm. volt. A játszó egyik végében lévő ifjú legelőször gurította a karikát; néha meg-megállította, aztán botáncsával hozzáütött, hogy guruljon a többi felé. A többiek pedig a botáncscsal fölfegyverezve már várták, hogy mikor érkezik a karika hozzájuk; ha odaért, akkor a botáncscsal minél jobban az élére ütöttek, hogy minél erősebben továbbguruljon. Így gurult, jobban mondva repült a karika az egész falun, illetve összes játszó mellett végig, míg nem az utolsóhoz ért, a ki ismét visszafordította. Két karikát azért használtak, hogy ne kelljen olyan sokáig várni. Kettővel játszva egyik ide, a másik oda ment.

E játék mellett elmulattak a legénykéek egész délután, míg a marhák gondozása vagy más egyéb kötelesség őket a mulatságtól el nem szólította. Előfordult azonban, hogy a heves játékban egy-egy kitörött ablak, dagadt

arcz, sőt 1—2 kiütött fog volt az ára a vig mulatozásnak. Mert a hevesvérű legények nem mindig bírták, vagy tudták kiszámítani, hogy a repülő karika, hol vesz olyan irányt, a midőn galibát is okozhat. Ma már csak ritka faluban, ott is néha-néha lehet csak látni, hogy a legények karikáznak.

Vasár- és ünnepnapokon a serdültebb, sőt férjhezmenő lányok is összeszoktak jönni, a midőn közben összefogódzkodva cziczást vagy más társas játékokat játszanak. E játékokban igen gyakran legények is részt vesznek.

8. Labdázás.

A gyermekek labdáikat maguk készítik a szarvasmarhák szőréből. E végből a vakarásnál (tisztogatásnál) kihullt szőrt összegyűjtik és a midőn már elég van belőle, meleg vízben gömbölyűre göngyölitik. Ez a készítmény néha oly kemény, hogy erőszakkal is bajos volna azt széttépni. De hogy még erősebb legyen és különösen az erős ütésnél darabokra ne hulljon, kőczből önmagukfonta erős madzaggal ügyesen bekötik (behálózzák).

A labdajáték egy neme a *kanászbójáték* vagy *görczözés*. Négy lyukat csinálnak 10—10 lépésnyire egymástól szabályos négyzetben. A játészó öt fiú közül egyik a kanász, a többi négy kanászbóját (bunkós, alul vastagabb görbe bot) egy-egy lyukon tartja. A kanász czélja, hogy a labdát valamelyik lyukba behajtsa. A többieknek feladata, hogy a kanász közelgő labdáját minél messzebbre elüssék. Ha a kanász a labda elütése közben az üresen maradt lyukba tudja tenni botját, fölszabadul és az lesz a kanász, a kinek helyét az előbbi kanász elfoglalta. Ha a négy játészó egyike elüti vagy csak megérinti a labdát, „görczöznie“ kell, a mi abból áll, hogy kettőkettő egymáshoz szalad és botjaikat keresztben összeütik. Ezt az időt is a kanász arra használja föl, hogy eddig az üresen maradt lyukak egyikét elfoglalja; azért a többiek vigyáznak és a kinek a lyukja veszélyben van, ahhoz szalad a társa „görczözni“. Ha a kanásznak nem sikerült lyukat elfoglalni, a távolba ütött labdát újra hajtania kell botjával, míg ügyességével vagy valamelyik lyukba bele nem hajtja, vagy valamelyik üresen maradt lyukat gyorsan el nem foglalja. Közben megtörténik, hogy a ki jó messze ütötte a labdát, az lesz a kanász, annak kell a labdát visszahajtani, mert ütése közben a volt kanász az ő lyukát elfoglalta.

9. Babona.

A babonákat az „Ethnographia“ III. évf. 2. füzetében (64. o.) közölte. Az ott közöltet megtoldom a következővel: Ha a háziasszony a tejfelből vaját akar köpülni és az „nem megy össze“, énekelje el háromszor: „Kő-kő téfő (=kelj-kelj tejfel), ajtó mögött hasas lán (terhes) irós vaját

kiván!“ Azután czuppantson háromszor az ajkaival és nyelvével, fogja át az egyik neveletlen ujjával a köpülő fát, húzza meg ezen egy ujjal háromszor a tejfelben a köpülőfát, 1—2 percz mulva összemegy a tejfel. Ha ez sem használ, tegyen a köpülő alá fésűt: okvetetlenül összemegy a tejfel.

10. Fűzfasíp-készítés.

A gyermekek tavasszal, a midőn — tudvalevőleg — a kéreg könnyen elválnak a fás résztől, fűzfasipokat készítenek. Ilyenkor, hogy jobban „megkiellen“, azaz a kéreg könnyebben elváljék a fától, a bicska nyelvvel gyöngéden megveregetik a kiszabott vessző kérégt, miközben ismételtlen mondják:

„Kele, kele fűzfa
Bodorádi Miska
Sír a gyerek, sípot kér,
Annak adok, ki nem rén.“

Néhányszori elmondás után megpróbálják a kéréget lehúzni; ha elszakad, vagy ha elhasad, más vesszőt szemelnek ki, és azon kísérlik meg a varázsigt.

11. Eskü és szitkozódás.

Állításuknak bizonyítására a következő módon *esküsznek*: Isten bizony, Isten ucsese, Isten Mária ucsese, Jézus Mária ucsese; süllegygyek el, ha nem igaz; az ördög vigyen el engem . . ., egyen meg a fene engem . . ., hunczut legyek . . . (férfi); bujjék az ördög belém . . ., soha se segéllen az az Isten engem . . ., gazember legyek . . . *Szitkozódások*: Mennykő csapjon beléd; mennykő üssön agyon; tüzes menkü, isten nyila, tüzes isten nyila csapjon agyon, vagy üssön beléd; nyavala törjön föl; a fene egyen meg, a fészkes fene egyen meg; a kórság törjön ki (kórság = nehéz kór): ördög bujjék beléd; düjjön rád a part (= domboldal).

12. Suprálás aprószentekkor

Tíz-tizenkét éves gyermekek 8 szál fűzfavesszőből ügyes módon csinos „suprát“ (korbácsot) készítenek, a melylyel 2—3 összeállva, bejárják aprószentek napján az összes házakat, a hol a család minden egyes tagját sorba „suprálják“. A fiúk ezen figyelmességeért 1—2 krajezárt, almát, diót vagy aszalt gyümölcsöt kapnak. Szoktak azonban a 16—20 éves legények is elmenni a lányos házakhoz, hol a csizmaszárukba rejtett suprát előkapják és a lányokat jól végig verik.

A suprálás alkalmával a következőket mondják, minden kívánság után egyet-egyet ütve az illetőn:

„Friss légy, egészséges légy, keléses ne légy, porzsávás ne légy! Ha utczáru küldenek, telekrü menj; ha telekrü küldenek, utczáru menj; ha borér küldenek, vizér menj; ha vizér küldenek, borér menj. Az új eszten-dőben házasodj meg (lányrak : férjhez menj!)!“

Azt tartották, sőt még ma is hiszik, hogy a kit aprószentekkor meg nem suprálnak, az azon évben nem lesz egészséges, különösen keléses lesz, a férfi vagy egyáltalában nem, vagy csak nehezen tud „házasodni“, vagy a lány férjhez menni.

Egy öreg ember a következő zavaros értelmét adta a supralás szokásának: „Egyiptomba megparancsolták, hogy a gyerekeket mind össze kő hordanyi, hogy aztán mind levagdallák őket. Éjjel azonban Jézus megjelentette vóna, hogy Szűz Mária és Szent József csodája által pusztúnak el mindazok, a kik a gyermekek levagdaltatását indítványozták. Az indítványozók csakugyan elpusztútak, de a gyerekeket halomra öldözték. Ennek emlékére maradt föl a supralás“.

13. Luczálás.

Lucza napján 3—4 fiú elmegy korán reggel „*luczázni*“. Visznek magukkal szalmát, a melyet az ajtón kívül letesznek és rá ülnek. Egy darab vágott fát is visznek, ezt azonban a kezökben tartják. Miután a szalmán elhelyezkedtek, elkezdik jó hangosan, hogy a házbeliék meghallják, a luczálást. Vannak, a kik bemennek a szobába és ott mondják el:

1. Lucza, lucza, kity-koty, kity-koty. Akkora szalonnája legyen a kietek disznójának, mint a szobajtó. Lucza, lucza, kity-koty, kity-koty.

2. Lucza, lucza, kity-koty, kity-koty. Akkora hája legyen a kietek disznójának, mint egy itató sajtár (esöbör). Lucza, lucza, kity-koty, kity-koty.

3. Lucza, lucza, kity-koty, kity-koty. Annyi zsírja legyen a kietek disznójának, mint a mocsárban a víz. Lucza, lucza, kity-koty, kity-koty.

4. Lucza, lucza, kity-koty, kity-koty. Annyi péze legyen kieteknek, mint a pelva (polyva). Lucza, lucza, kity-koty, kity-koty.

5. Lucza, lucza, kity-koty, kity-koty. Akkora két csöeső legyen a kietek leányának, mint két arató bugyiga (ivókorsó). Lucza, lucza, kity-koty, kity-koty.

6. Lucza, lucza, kity-koty, kity-koty. Akkora s . . . e legyen a kietek leányának, mint a kemence szája. Lucza, lucza, kity-koty, kity-koty.

7. Lucza, lucza, kity-koty, kity-koty. Ummegüllön a kietek lugygya, tiktya (tyúk) a helén, mint az én t . . . m, p . . . m a helén. Lucza, lucza, kity-koty, kity-koty.

8. Lucza, lucza, kity-koty, kity-koty. Annyi zсібájuk, csirkéjek legyen

a kietek luggyának, tiktyának, mint az égen a csillagok. Lucza, lucza, kitykoty, kitykoty.

Ezután a gyermekek a szalmából keveset ott hagynak, a mit később a háziasszony gondosan fölszedeket. A háziasszony aszalt gyümölcsöt terít, illetve hint a földre, miközben, mintha a tyúkoknak akarna enni adni, mondja: „tyutyóm ne, tyutyóm ne . . . !“ A gyermekek sietve összeszedik és tovább szaladnak.

Nagy József.

N É P K Ö L T É S Z E T .

Adalékok a dunántúli népköltészethez.

1.

Sági biróné lánya.

„Jó reggelt, jó reggelt, sági biróné asszony,
Itthon van-e lánya, a Mariska kisasszony?“
„Itthon van, itthon van, a belső szobába
Jóizút aluszik paklanyos ágyába.“
„Menjen be, költse fel, vigye el a bálba,
Zöld selyem szoknyáját kösse derekára,
Kordovány eszímáját húzza a lábára.“
Bálba elbocsátja, reggelig nem látja,
Reggel nyolcz óraker halva viszik haza.
„Átkozott az apa, átkozott az anya,
A ki a leányát bálba elbocsátja,
Este elbocsátja, reggelig nem látja,
Reggel nyolcz óraker halva viszik haza“
„Nyisd ki anyám, nyisd ki zöld rácsos kapudat,
Hadd vigyék be rajta haldokló lányodat,
Vesd meg anyám, vesd meg halálos ágyamat.
Hadd rakjam föl rája hideg lábaimat.“
„Jó reggelt, jó reggelt, sági biróné asszony,
Talán már meg is halt a kedves angyalom?“
„Mehalt már, meghalt már, el is van temetve,
De annak a neve el nem lesz felejtve.“

(Monostor-Apáti, Zala-m.)

2.

Szabó Vilma.

Szabó Vilma kiment az erdőbe,
Ráborult egy hársfa levelére,
Egyet-kettőt kijátottam neki:
„Kelj fel, Vilma, mert meglát valaki.“

Szabó Vilma bement a csárdába,
Tíz liter bort rakott asztalára.
Míg Vilma a bor árát számítja,
Csöndérkáplár az ajtót felnyitja.

„Szabó Vilma, fáj-e még a szived,
Hova tetted három szeretődöt?“
„Egyet tettem Tisza fenekébe,
Kettőt tettem rózsafa tövébe.“

(Hegyesd, Zala-m.)

3.

Győri pusztán . . .

Győri pusztán, szentmiklósi határba,	Szép Regina ¹ az ablakját kitérta,
Levelezik egy nagy hársfa magába.	Göndör hajú kisasszony néz ki rajta.
Levelezik a pusztának hársfája,	A kisasszony így sóhajt fel magába:
Egy kis bujtár busulva jár alája.	Mért is vagyok a tisztartó leánya!

A kisasszony juhásznénak nem való,
Gyenge lábát fölböködi a tarló.
Gyenge fűszál is meghajlik a szélnek
Bánom is én, rám akármit beszélnek.

4.

Csütörtökön verradóra . . .

Csütörtökön verradóra	Szerdán oda (?) verradóra,
Találtam egy pejesikóra.	Ültem a bánathajóra.
Addig-addig kerülgettem,	Alighogy elszenderedtem,
Míg föl nem kötőfékeztem.	Öreg hajduk ott termettek.
Mihelyt felkötőfékeztem,	Hajdu, hajdu, öreg hajdu,
A vásárra bévezettem.	Nem szoktam én még búsulni,
Kérdi a biztos, hogy a ló	Hogy még rab is fogok lenni,
Ez a csikó nem eladó.	Hogy még rab is fogok lenni.
Ez a csikó nem eladó,	Nem fogok mindig rab lenni,
Nem is biztos alá való,	Sok ur fogja ezt megbánni.
Hogyha arra biztos ülne,	Kinek járma, kinek hámjá
Még a madár is rab lenne.	Felszorul a pallására. ²

5.

Sobri-nóta.

(Töredék.)

„Hej, huj, Zsubri pajtás,	„Hej, huj, Milfa pajtás,
Hogyan tetszik a vándorlás?“	Micsoda ez a fejér ház?“
Hej, huj, mi (?) jól tetszik,	„Ej, huj, mezőváros,
Csak a rózsám halva fekszik.“	Itt lakik a komiszáros.“

(3—5. sz. Monostor-Apáti, Zala-m.)

¹ A nép zsidó leánynévnek tartja.

² Azaz ellopják majd a barmait.

6.

Ejnye babám, de göndör a maga bajusza,
 Talán bizony csókra volna gusztusa
 Gyűjjön ide, szívem párja, tyuhaj, adok én,
 Így is, úgy is a maga babája leszek én.

Ejnye babám, de sáros a maga csizmája,
 Talán bizony nincs magának babája,
 Gyűjjön ide, szívem párja, lepuczolom én,
 Így is, úgy is a maga babája leszek én.

Ejnye babám, de szennyes a maga kendője,
 Talán bizony nincs magának kedvese.
 Gyűjjön ide, szívem párja, majd kimosom én,
 Így is, úgyis a maga babája leszek én.

(Eresi, Fehér-m.)

7.

Ha meghalok, mondjátok a Marcsának,
 Ne sirasson hétköznap, csak vasárnap.
 Akkor is csak félszemivel sirasson,
 A másikkal babájára kaesintson.

(Vid, Veszprém-m.)

8.

(Ugyanaz más változatban.)

Ha meghalok, meghagyom a babámnak,
 Ne sirasson engemet, csak vasárnap.
 Akkor talán ráér engem siratni,
 A siromra bús könnyeket hullatni.

9.

Arra alá piros az ég,
 Mondd meg rózsám szeretsz-e még?
 Mutasd hozzám szerelmedet.
 Ugyse soká látsz engemet.

Gyere rózsám a kert mellé,
 Nézzünk egymás szeme közé.
 Hadd nézem ki a szemedből,
 Szeretsz-e tiszta szivedből.

10.¹

Jaj de búsan harangoznak Tarjánba,
 Elhervadt a falu legszebb virága:
 Három galamb huzza azt a harangot,
 Ugy temetik a negyedik galambot.

¹ Az első versszak Thaly Kálmán ismeretes dalának változata, az utolsó pedig átalakítása Petőfi „Temetésre szól az ének” cz. dala két utolsó sorának.

Ej, koporsó, de szép sorsra jutottál,
Benned fehér, rajtad piros rózsaszál.
Sok szép legény sirva halad utánad,
Koszorujuk ékességét elzártad.

Bárcsak engem vinnének ki helyette,
Engem ugyan senki meg nem könnyezne.
Nem siratna meg engemet senkisé, .
Hiszen nincsen szeretőm, nincs kedvesem.

11.

Azt a hunczut mindenit a világnak!
Rosszabb sorom van, akár egy kutyának,
Mert a kutya felfekszik a szénára, szalmára,
De én csak úgy sanyargok a világba.

Megátkozott engem az édes anyám,
Hogy ne legyen se országom, se hazám.
Tüskebokor legyen az én szállásom,
De még ott se legyen megmaradásom.

12.

A meryei dobogós kühidnél
Barna legény rozmaringot kaszál.
Én vagyok a rozmaringszedője,
Barna legény igaz szeretője.

Ha én aztat tudhatnám, tudhatnám,
Hogy mást szeret nálamnál, nálamnál,
Itt a folyó házamnál, házamnál,
Közepibe ugornám, ugornám.

13.

A meryei uczeza végig sáros,
Nekem arra járni nem tanácsos.
Mert megfognak engemet,
Megkötik a kezemet
A zsandárok.

Jaj de szépen tudnék könyörögni,
A zsandár urakat szépen kérni,
Ne kössék meg a karom.
A babámat akarom
Megölelni.

(8—13. sz. Merye, Somogy-m.)

14.

Meghajlik a rozmaringnak
Gyöngyharmatos ága,
Valahányszor a kis madár
Röptibe száll rája.

Hajlok én is szép szavadra,
Mi tagadás benne,
Csinesalami bíró lánya
Gyere az ölembe.

15.

Sűrű szeme van a kukoriczának,
Ez a kis lány megmaradott leánynak,
De nem azért, tyuhajna, hogy el ne vették volna,
A babája negyvennyolczas katona.

Katonának kell lenni a legénynek,
A gazdagnak is, úgy mint a szegénynek.
De a gazdag, tyuhajna, győzi magát bankóval.
De a szegény legény csak a jajszóval.

Kis kalapom felakasztom a szegre,
Három évig nem teszem a fejemre.
Viselem a, tyuhajna, ő felsége csákóját:
Igy hát, babám, ritkán láthatjuk egymást.

16.

Sárgalábú kis pacsirta,
Ne szállj ablakomba sirva
Katonának vagyok írva.

Katonának nem jó lenni,
Mert keveset adnak enni,
Picziny az a bádog csésze,
Mentsen meg az Isten tőle.

Bal felemen a fegyverem,
Ha én aztat megcsörrentem,
Sirat engem a kedvesem.

17.

Nincsen a császárnak
Olyan katonája,
Mint mikor az Erneszt baka
Mulat a csárdába.

Bemegy a csárdába,
Leül a diványra,
Sok szép barnapiros lánynak
Fáj a szive rája.

Ne fájjon a szived,
Nem leszek a tied.
Van már nekem szép szeretőm,
A ki engem szeret.

(14—17. Monostor-Apáti, Zala-m.)

18.

Van nekem egy mindennapi szokásom,
Bort iszom én, hogyha nem is kívánom.
Erre még az öreg apám tanított.
A ki mindig a hordóval koczintott.
Az volt neki rendes szavajárása:
Tanulj tinó, ökör iszik magába.

(Zsid, Zala-m.)

Gyűjtötte: *Birkás Géza.*

Halasi népdalok.

1.

Édös anyám, kedves édös anyám,
Gyüvő öszszé' én mögházasonnám;
A kit kérök, de a' nem gyün hozzám.
Ulyan kevély lányok járnak ére,
Rá se níznek a szögén legénre.
Most is ulyan kis lán haragszik rám,
A csizmámba kapezának se húznám.

2.

Nincs szöbbs virág a rúzsáná',
Lányok között a barnáná':
Mer' a barna paraszt fajta:
Én is azé' kaptam rajta. Ha, ha, ha, ha.

Hogy nő fájjon szivem nagyon,
Szerettelek, kis angyalom,
Nem tagadom.
Szeretömnek szerettelek,
De é'vönni nem mertelek;
Azt hallottam én felüled.
Nem jó asszony lösz belüled.

Nincs szöbbs virág a szö'kfüné',
Lányok között a szö'kéné':
Mer' a szö'ke úri fajta:
Én is azé' kaptam rajta. Ha, ha, ha, ha.

Hogy nő fájjon szivem nagyon,
Szerettelek, kis angyalom,
Nem tagadom.
Szeretömnek szerettelek,
De é'vönni nem mertelek;
Azt hallottam én felüled,
Nem jó asszony lösz belüled.

3.

Nincsen párja a parti föcskének,
Jobb a lánnak, mint a mönyecskének:
Mönyecskének bekötik a fejét,
Öt-hat gyereök fogja mög a kezét,
Búvá tö'ti el egész életit.

4.

János bácsi ha befogja két szürke lovát,
Azon viszi Dorozmára Julesa babáját.
Kérdi tüle János bácsi: Julesa, mi bajod?
Talán bizon viziborgyú van tö benned, a za tö bajod.
Mit kérdi ké, János bácsi, maj' mögtugya ké',
Díjófábú lösz a bö'esü, ringathatya ké.

5.

Szennyes a zén ingöm,
Kurva feleségöm:
Eszömbe jut régi legétségöm,
Még a zété' (v. bagó) sē esik jó néköm.

6.

Azt gondolod barna legén, hogy szép vagy?
Nizd mög magad a tükörbe, milyen vagy.
Ulyan szép vagy, mint a bö'tba' a kékkü,
Nevednapján csapjon beléd a ménkü.

7.

A halasi legényök,
Ricza te, Sári te!
Nem legényök, lepényök:
Garasos a pipájik,
Fülig pállott a szájik
Sári czinge-czungeráj!
Ricza te, Sári te!

A halasi legényök,
Ricza te, Sári te!
Mákok loptak szögényök,
Zab-szá'mába takarták,
A tyúkok kikaparták,
Sári czinge-czungeráj!
Ricza te, Sári te!

A halasi legényök,
 Ricza te, Sári te!
 Ludat loptak szögényök.
 Nem jó' fogták a nyakát,
 É'gigágintotta magát.
 Sári czinge-czungeráj!
 Ricza te, Sári te.

8.

Lánggal ég a kedves rúzsám orczája,
 Piros esókot attam rá éczczakára.
 Én bennem is lánggal ég a szerelóm,
 Boldogságos jóéczczakát kedvesóm.

9.

Édös anyám, édös teje,
 Keserű a más köny ere ;
 Keserű is, keserves is.
 Jaj, de sokszor siralmas is.
 Ki nem hiszi, éjjön vele,
 Én mögelégöttem vele.

Nem szólok én, csak há'gatok,
 Mer' idegön helön vagyok.

Nem szól a zidegön vendég,
 Mégis van bánattya elég.

Édös anyám sok szép szava,
 Kire nem hajtottam soha ;
 Mer' ha ráhajtottam vó'na,
 Most a sorom máskép vó'na
 Ráhajtottam a máséra.
 De nem az édös anyáméra.

Gyűjtötte : *László Imre.*

KISEBB KÖZLÉSEK.

Szákák és örmények.

Az örmény irodalom, mondja *Hübchsmann* (Armenische Grammatik I. Vorwort VII.) a történeti művek szakadatlan sorozatát tünteti fel, melyek bár majdnem kizárólag csak népük történetét tárgyalják, de a sokszoros vonatkozásoknál fogva, melyekkel az örmények (más népekhez állottak, történeti műveik a perzsák, bizáncziak, arabok, szeldsukok és mongolok történetére nézve is fontosak.

Nem kevésbé érdekes az örmények őstörténete is.

Az örmények őstörténetére nézve a legnevezetesebb adatot az összehasonlító nyelvészet szolgáltatja. Ama felfedezés, hogy az örmény nyelv az indogermán nyelvcsalád önálló ága, *Hübchsmann Henrik* straszburgi egyetemi rendes tanár nevéhez fűződik (*Hübchsmann, über die Stellung des Armeni-*

sehen im Kreise der indogermanischen Sprachen, *Kuhn*, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung. 23 k. 5—42 old. 1875). Azok tehát, mondja Hübschmann (Arm. Gramm. I, 399.), kik e nyelvet beszélik, eredetileg indogermánoknak tekintendők, jöllehet, a mint ezt sejteni lehet, az indogermán közösség ideje után és történelem előtti időkben *hasonló, vagy különböző származású népekkel* többé-kevésbé keveredtek is. Azt azonban, hogy hol laktak évezredek előtt, hogy milyen úton jöhettek onnan Örményországba és hogy végre mily népekkel jöttek ugyanakkor szorosabb érintkezésbe, mely érintkezések befolyásolhatták fajukat és nyelvüket, azt alig lehet biztosan valaha megállapítani. *Kretschmer* szerint (Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache 1896. 208 s köv. old.) az örmény a phryg nemzet egyik ága volt és a phryg nyelvvvel rokon nyelvet beszélt, hajdanában Thessália éjszaki részén lakott és miután a harmadik évezredben a thrák-phryg törzsek mozogni kezdtek, ezekkel Kis-Ázsiába vándorolt, Bithynián és az éjszaki országokon át Kis-Örményországba vonult s csak onnan nyomult elő később a tulajdonképeni Örményországba, hol (E. Meyer, Geschichte des Alterthums I, 295.) a Ván-tó és az Araxes között, valamint az Araxes sikon magán, az *alarod* (Herodotnál) vagy *urartu* (az assziroknál) nép lakott, mely nép után a héberek az országot *Árarat*-nak nevezték (az örményeknél *Airarat* Örményország központi tartománya a szásszánidák korában). Ezeknek az alárodoknak egy törzse, melyet *Belck* és *Lehmann chald*-oknak neveznek, *Tuszpa* (ékiratokban *Tuspa*) fővárossal, a mai *Ván*-nal, birodalmat alapított, mely a 9-ik században Kr. e. nagyobb hatalomra és jelentőségre emelkedett. Hiába indult ellene hat hadjáratban III. *Szálmánásszár* asszir király (782—772 Kr. e.), csak a hatalmas II. *Tiglátpileser*-nek sikerült 743-ban Kr. e. II. Szánduri urártui király és alkirályai ellen győzelmet aratni és az országot régi határai közé szorítani, melyek között száz éven át volt.

Most jön ama, az ural-altáji régi néprajz tekintetében nagyon fontos esemény, a mi e közlemény megírására is készített: a *kimmerek* és *szittyák* (*szküthák, szakák*) Herodot által említett inváziója. Ennek a világtörténeti jelentőségű invázióknak lett azután a következménye az, hogy az asszirok hatalma a médek javára gyöngült és az előázsiai népek viszonyai általában alaposan átalakultak.

Ha ismét e terület viszonyaira tekintünk, azt látjuk, hogy az urártui hatalmas birodalom eltűnt, a *masok* és *tibárenok* a pontusi partvidékekre szorultak s az alárodok mellett a felső Eufrátes vidékeinél a Tigris forrásaig ott találjuk az örményeket.

Ezek az *indogermán örmények* (Herodotnál 5. század Kr. e.: Ἀρμένιοι; a 6. század végén Kr. e. Dárius achaemenida király ékirataiban (521—485):

Árminiya, az ország pedig görögül Ἀρμινία, jón Ἀρμινίη Herodot V. 52, ó-perzsa *Armina* és *Armaniya*.

Kiderül mindezekből, hogy a *szkytha invázió* a Kr. e. 6-ik század előtt nem említett örmények fellépésével összefüggésben van, mint ezt újabban E. Meyer, *Geschichte des Alterthums II.* (1893, p. 41.) is sejtí és a mely nézethez *Belck* és *Lehmann* is (*Chaldische Forschungen, Verhandlungen der Berliner anthrop. Ges.* 1895. 580, 607. old.) hozzájárulnak.

Ezekben adtuk elő *Hübschmann* nyomán az örmények őstörténetére vonatkozó legrégibb adatokat, melyekből kiderül, az örményeknek a magyar őstörténetben is oly nagy szerepet játszó *szaká* néppel való történeti, s talán bizonyos mérvű faji érintkezése is a történelmi idők hajnalán.

Dr. Patrúány Lukács.

Kérdések az állatvilágnak a néphit körében való szerepéről.

N. W. Thomas a londoni anthropologiai intézet tisztviselője a következő kérdésekre vonatkozólag kéri munkatársaink szíves közreműködését (czím: *The Anthropological Institute. 3. Hanover Sq. London.*) 1. Mely állatokról hiszik (madarak, halak, rovarok), hogy szerencsét vagy szerencsétlenséget hoznak annak, a ki látta őket? — 2. Mely állatokról hiszik, hogy szerencsét vagy szerencsétlenséget hoznak a háznak, a melyben tartózkodtak? — 3. Mely állatokról hiszik, hogy megjövendölik a halált? — 4. Mely állatokról hiszik, hogy megjósolják az aratás eredményét? — 5. Az utolsó kalászkoknak van-e valami állatnevük? Mondják-e, hogy egy állat megy végig a mezőn, midőn a szél meghajlítja a gabonát? — 6. Hiszik-e, hogy valamely állat tartása biztosítja a szerencsét? Hiszik-e, hogy némely állatokat meg kell fogni, üdvözölni kell, vagy meg kell ölni, mikor először látják őket tavasszal? Vannak-e állatok, tojások, melyeket veszélyes hazavinni? — 7. Milyen szerepe van a színek a babonában? Szenteknek tartják-e a fehér állatokat? — 8. Vannak-e állatok, a melyeket bizonyos vidékeken szenteknek tartanak, azaz olyanok, a melyeket meg nem ölnek, meg nem esznek, sőt nem is szemlélik őket, a melyeket rendes nevükön nem is neveznek, a melyeket meg se érintenek és fészküket sem bántják? — 9. Vannak-e állatok, a melyeket egy évben csak egyszer esznek, vagy pedig akkor is bizonyos ünnepélyességgel? — 10. Vannak-e állatok, a melyekre évenként csak egyszer vadásznak, vagy a melyeket népi ünnepek alkalmából szoktak leölni? Vannak-e madarak, a melyeknek tojásait pusztítják, állatok, a melyeket állandóan pusztítanak, vagy vernek s olyanok, a melyeket évenként egyszer szabaddá bocsátanak? — 11. Sétáltatnak-e állatokat, csontvázaikat vagy állatbőrbe bujtatott embereket, hogy bizonyos időszakokban alamizsnát gyűjtsenek? Égetnek-e meg állatokat pl. husvétkor? Adnak-e el rovarokat stb. bizonyos időszakokban? Vásárolnak-e madarakat, hogy aztán szabadon bocsássák őket? 12. Tulajdonítanak-e gyógyító erőt némely állatok húsa elfogyasztásának, vagy annak, ha némely állatok kezeikben döglenek meg, vagy ha némely állatokat megérintenek? Mily korban kell ezeket tenni? — 13. Milyen állatokat használnak fel a népi gyógykezelésben, a varázslásoknál és milyen czélekből? Hiszik-e,

hogyan névelnek állatok varázsereje változik az időszak szerint, a melyben leölték őket? — 14. Készítenek-e állatformájú mézeskalácsokat, vagy agyagcikkiket? — 15. Hiszik-e, hogy a halál valamely állat formájában jelenik meg? — 16. Hiszik-e, hogy a boszorkányok állatok alakját veszik föl? — 17. Mely állatokról hiszik, hogy értik az emberi nyelvet? — 18. Mely állatokról hiszik, hogy vagy más országokban vagy egyáltalában emberi alakot öltenek magukra, s hogy ezek elvarázsolt emberek volnának? — 19. Mely állatokról hiszik, hogy ők hozzák az újszülötteket s hogy honnan hozzák? — 20. Beszélnek-e történeteket hattyúifjakról vagy lányokról? állatalakú ősokról, vagy olyanokról, a kiknek állatfülük stb. volt? vagy asszonyokról, a kik emberek helyett állatokat hoztak a világra? — 21. Születési, eszetési, temetési szertartásoknál alkalmaznak-e állatokat vagy állatbőröket? Milyen állatok szerepelnek az esküvői lakomák ételei között? — 22. Házaikon, malmokon stb. alkalmaznak-e állatfejeket fából stb.? Koponyákat alkalmaznak-e házak, szántóföldek védelmére? — 23. Milyen állatokat alkalmaznak vendéglők czégreiül vagy szélkakas gyanánt? — 24. Vannak-e gyermekjátékok vagy szertartások, a hol az állatokat utánózzák, vagy a melyeket valamely állatról neveznek el? — 25. Hiszik-e, hogy a megdöglött állatokat el kell temetni (babonás okokból)? — A feleleteknél szükséges 1. a helyek pontos megjelölése, 2. a rendes elvezetések mellett a tájkifejezések följegyzése, és 3. a kérdéseket intéző kéri az állatalakú mézeskalácsokból három darabnak, vagy legalább fényképüknek s úgyszintén a 22. pontban felsorolt tárgyak fényképeinek szives beküldését.

*

Adatok a magyar népszokások történetéhez. Bod Péternek kiadatlan munkái között a M. Nemz. Múz. kéziratárában meg van „A historiákra utat mutató magyar Lexikon“ (Fol. Hung. 29.). Ezen munka a *Keresztelő János* névnel ilyen adatokat közöl: „Ezen a napon pedig ilyen dolgokat szoktak cselekedni: 1. A gyermekek szemetet, csontot egybeszednek, hogy azt megéggessék és füstöt csináljanak, melynek ezt az okát tartják, hogy a tájba a pogányok a kutak körül tüzet szoktanak volt tenni, hogy a kigyók ne szaporodjanak ott; minthogy ez a Szent János napja tájban szokott lenni, a keresztyének, a tudatlanság is segítvén, a tájba tüzet tettek, azokat által szökdösték s azt kívánták, hogy minden nyomorúságuk égjen el. 2. *Égő üszögöket* szoktak kezekben hordozni s azokkal a határokat kerülni, így gondolkodván, hogy így áldatik meg az ő földeiknek termése. — 3. Némely helyeken ezen a napon *kerekeket forgatnak*, a melyek azt jelentik, hogy a nap már az égen felső pontjára hágott s onnan megfordult s minden dolgok változnak. Ez esik júniusnak 25-ik napján.“ — Az *ádvént* szónál ezeket találjuk: „A tudatlanságba merült emberek sok babonás cselekedetet vittek végbe. Nevezetes volt az, hogy karácson előtt harmad nappal ajtón kint járkáltak s valami verseket énekeltek a Krisztus születéséről, jó és szerencsés ünnepeket kívántak s e képen magoknak pénzt, gyümölcsöt s holmi enni valókat győjtöttek, akarván ebben követni a Krisztus születéséről hírt tévő betlehemi pásztorokat. Innen maradt a mi nemzetünknel is az a szokás, hogy karácson éjszakáján a gyermekek, szolgák s akár kik énekelnek, dúdolnak, zerépatálnak ajtóról-ajtóra, hogy magoknak valami pénzt gyűjtsenek, a melyet azután elvesztegessenek.

Közli: Kováts L

*

A XVII. század néphitéhez. Melius: Herbariumához fűzött kézirati bejegyzéseken (Egyetemi K.-tár példánya) a következő adatokat találhatni: 1. *Béka az kiben volna.* Az eszterág szüvét erősen aszald meg, törd jól meg, fejér borban add meginnya, s kétség nélkül meggyógyúl. — 2. *Ha valamely asszony gyermeket nem szülhet.* Az szarvasnak az szüvében vagyon egy kis csont, ha megtörik és az asszonyállatnak megadják innya, gyermeket fogad vele, ha akkor az férjével közösül.

Közli: Kováts L.

IRODALOM

Ismereteink Tibetről. Alkalmi beszéd. A magyar Tudományos Akadémia 1900. évi április hó 30-iki Körösi Csoma ünnepén tartotta gróf Kuun Géza t. tag. Budapest, M. Tud. Akadémia. 1900. Ára 1 kor. 50 fill. — 8-r. 80 l.

Társaságunk nagyérdemű tiszteletbeli elnöke, a halhatatlan *Körösi Csoma* Sándor emlékének tiszteletére, születésének és elhunytának havában, áprilisban tartott ünnepélyes akadémiai ülésen az alkalmi beszédek rendes színvonalán magasan fölülemelkedő beszédet tartott s abban tömören összefoglalva régebbi és mai ismereteinket Tibetről, melynek nyelvéről és szellemi kincseiről, igen gazdag buddhista irodalmáról ma is *Körösi Csoma* Sándor művei s az általa összegyűjtött tibeti kéziratok nyujtanak legtöbb felvilágosítást. Ezen irodalom a IX. századbéli indiai panditok és tibeti magyarázók műveiből áll; a legnevezetesebb két munka: a *b. Kah-Gyur*, vagyis a törvények könyve hét osztályban és 100 kötetben, s a *v. Stan-Gyur* vagyis szanszkrit irodalmi művek fordítása, 225 kötetben. A nagyérdemű szerző Körösi Csoma S. méltatása után röviden ismerteti Tibet föld- és néprajzi viszonyait, melyekről különben elzárkozottsága miatt ma még nagyon hézagosa ismereteink. A „Tibet“ név szerző szerint hihetőleg irán eredetű, a tibetiek országukat *Bodjul*-nak, magukat *bodpá*-nak nevezik. Tibet ma a buddhizmus főhelye: buddhista hittérítők hihetőleg már Açoka, a nagy indiai király idejében, a Kr. e. III. században benyomultak Tibetbe is, de csak a VII. században, hagyomány sz. a 32-ik tibeti király, Srongsan Gambo alatt kezdett a buddhizmus nagyobb mértékben elterjedni, a mikor Buddha-képeket és vallásos könyveket hoztak Tibetbe és iskolákat építettek. Hogy a buddhizmus már Kr. születése körül mily messze elhatolt északra, bizonyítja a Gobi-puszta délnyugoti részében *Sven Hedin*, svéd utazó által nem régiben fölfedezett két igen régi romváros, melyeket már valami kétezer éve eltakart a puszta homok, a Buddha-képek azonban már itt is előfordulnak. Ennek a

régebbi áramlatnak, meg a tibeti ősvallásnak a keveréke a *bonpo* vallás, mely a VIII. században erős hanyatlásnak indult, mindinkább háttérbe szorítván az orthodox buddhizmus által. A vallásos viszonyok után ismerteti a szerző a tibeti vagyis bodpa nyelvet, melyet a Himalaya mellékein lakó törzsek is igen jelentékeny dialektusi eltéréssel beszélnek. A tibeti nyelv tudvalevőleg az izoláló s egytagú indo-kinai nyelvcsaládnak egyik ága s közelebbi rokonságban van a birmai nyelvvel és testvérnelveivel, míg a kinai és sziámi egy távolabb álló [csoportot alkotnak; a szintén izoláló és egytagú monannamita (kambodsai és pegüi) csoport annyira különálló, hogy többen egészen különálló nyelvcsaládnak tekintik, mely geneologiai szempontból inkább az indiai kolh nyelvcsaláttal mutat rokonságot. Egy külön fejezetben szól a szerző Tibet legrégebb történelméről s *Tomaschek* kutatásaira támaszkodva, valószínűnek tartja, hogy a Hoangho- és Tarim-völgyből a Kr. e. II. században kikergetett jüecsik és tokharok, a kik aztán Kelet-India északi részében és Közép-Ázsiában egy több mint félezred évig tartó (Kr. e. 130 — Kr. u. 415.) hatalmas birodalmat alapítottak, a híres Kadphizes és Kanerku (Huniska) népe, tibetek vagyis bodpák voltak. Tudvalevő, hogy a jüecsiket mások turánoknak tartják, sőt *Fiók* Károly ugor eredetüket vitatja. A jüecsi állam bukása után a tibeti népfaj hatalmi körének központja nyugotról ismét áthelyeződött keletre. Ebben az időben lett általánossá a buddhizmus, míg az izlam nagyon kevés hódítást tett. A tibeti királyok hosszú sorozata 1717-ben szakadt meg, midőn dzüingárok nyomultak be Tibetbe; ekkor a papok megölték az akkori királyt s a hatalmat ők ragadták a kezükbe. Három évtizedes zavargás után a mai theokratikus államot a dalai-láma kormányzása alatt, 1750-ben rendezték a khinaiak segítségével. A becses értekezést 28 lapra terjedő függelék zárja be, mely az arab írók Tibetről szóló tudósításait foglalja magában eredetiben és pontos magyar fordításban. (ng.)

*

Achtzig Märchen der Ljutziner Esten. Gesammelt von *Oskar Kallas*. (Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. XX. B. 2. H. Dorpat 1900.)

Az észtek népnyelvi hagyományai azon gyűjtéseinek sorát, a melyeket a Nyelvtud. Közl. 1893. évi kötetében ismertettem, becses újabb adalékkal toldja meg az észti tudós társaság kiadványainak legújabb kötete. *Kallas* a meséihez irt bevezetésben igen jó tájékoztatást nyújt a witebski orosz kormányzásban, lettek között elszórtan élő észtekről, a kik körülbelül 200 esztendővel ezelőtt szakadtak az akkor még lengyel uralom alatt álló ljutzini vidékre. Letelepedésük idején valószínűleg lutheránusok voltak, de csakhamar

beolvadtak az őket környező katolikus lettek vallásába. Számuk 53, többekévesbbé még észtnek mondható faluban alig tesz összesen ötödfél ezret, de ezek közül is már csak körülbelül 800 beszéli, részben elég tökéletlenül az észtn nyelvet. Ennek helyébe már a legtöbbjénél a lett, vagy a lett és orosz, gyakran pedig csak az utóbbi lépett. Nem ritkák az olyan egyneknek sem, a kik mind a három nyelven beszélnek. Kallas pl. említi egy esetet, a melyben a középkorú férfi a 82 éves atyjával észtnül, a feleségével lettül, az orosz iskolába járó gyermekeivel pedig oroszul kénytelen beszélni. Sőt, hogy a nyelvkeveredés egyazon családban még tarkább legyen: az imádságait az említett ember lengyelül mondja, mert ilyen az imádságos könyve. Látnivaló, hogy igen hálás terület ez a kis észtn diaspora a nyelvkeveredés jelenségeinek tanulmányozására. Nem kevésbbé érdekes azonban a folklóre elemeinek kölcsönhatása szempontjából is, a melynek megfigyelésére az itt közölt mesék is elég alkalmat nyújtanak.

A meséket német nyelvű kivonataik előzik meg, sőt mutatványul némelyik egészen is le van fordítva. Így a 16., 24., 35., 38—40., 43., 44., 50., 64., 75., 77. Képviseelve van közöttük a legtágabb értelemben vett népmese minden fajtája, úgy a kalandos tündérmese, mint a monda, legenda, állatmese, pajzán tréfa, adoma, stb. Előadásuk a dolog természete szerint először is az anyaország meséinek az idiotismusait, de a környezet hatását is mutatja. Motivumaikban számos a közösség a világvándor mesékkal. Sőt alig van közöttük olyan, a mely akár helyi, akár népjellemi tekintetben egészen sajátyszerűnek volna mondható. Nem egy példája akad az irodalmi, persze közvetett hatásnak is. Ilyenre vall a *Gesta Romanorum* vulg. 109. elbeszélésével rokon 60. mese, a melyben egy gonosz fiúnak az atya a pénzét egy tölgyfa-tuskóba rejti azzal az áldással, hogy olyan fiúnak jusson, a ki az atyját bölcsőben ringatja. A töke, miután a gonosz fiú a fát kivágta, a folyó árjával szemben úszik s egy vargának a házánál állapodik meg, a ki csakugyan bölcsőben ringatja a fiát. A mese előadása (legalább a kivonat szerint, l. 185. l.) zavaros és a vége hiányzik. Úgy látszik, a mesélő nem tartozott a jobb emlékezetűek közé: de kombinálni ő is tudott, mert a „tökébe zárt kincs“ motivumát, mely többnyire fősvénytől adakozóhoz jut, egy másikkal, a szülei iránt hálátlan fiú bűnhődésének meséjével tákolta össze, ez utóbbi pedig a Lear király és rokonai körébe tartozik.

Úgyes változata egy nagyon elterjedt tárgyú legendának az 55., a melyben a rendesen angyalnak tulajdonított szerepet Szt. Péter játszsa. A szentnek egy anya lelkét kellene a földről az égbe vinnie. De az anya három lánya olyan szépen imádkozik, hogy a szent megszánja őket és életben hagyja az anyjukat. Büntetésül az Úr a földre száműzi, a hol béresnek

áll be. Már harmadik éve szolgál, a mikor a gazdája egy napon a templomba küldi. Itt a következő botrányos dolgokat műveli. Először is dögölt kutyá teteménél imádkozik. Aztán egy temetésnek hátat fordít. Majd egy tőle alamizsnát kérő koldúsra ráförmed, hogy hiszen majd fölveti a pénz! Végül a templomban kövekkel dobálódzik. Mikor ezért felelősségre vonják, a következőket mondja furesa viselkedése magyarázatául: A kutya híven szolgálta gazdáját. A temetési menetben nagyon sok „nagy és fekete ember“ vett részt (!). A koldús elásott kincs fölött ült. A kövekkel az ott settenkedő ördögöket üzte ki a templomból. Erre a gazdája azt mondja neki: „Te bizonynyal szent Péter vagy“. Ezek a megváltó ígék, a melyeknek kimondásához kötötte az Úr a szent bűnhődésének az ideje leteltét.

Érdekes tagja e mély értelmű legenda annak a rengeteg népességű mondaesaládnak, a melylyel ép a minap foglalkozott Landau Márk a Zeitschr. für vergl. Litteraturgesch. egyik legutóbbi füzetében, s a melynek összefoglaló czíme: „Az égiek földi látogatásai“. *Katona Lajos.*

Szántó József dr. : Babona a gyógyítás terén. Különlenyomat a „Gyógyászat“ 1900. évi számaiból. Budapest, 1900. Franklin-Társ. 8.-r. 14. l.

Egy rövid kis felolvasás keretében, csupán figyelemgerjesztés szempontjából sorol fel egynéhány adatot a szerző. Adatai nem is mind ismeretlenek a néprajzi irodalomban, de a munka azért figyelmet érdemel, mert a magyar néprajzi munkásság körének kiszélesedését mutatja. Orvosi kézből eredő ilyen megfigyelések között rövid egy év alatt immár harmadik. Temesváry Rezsőnek szemlénekben ismertetett könyve és Laufenauer Károlynak a boszorkánypörökről irt több rendbeli értekezése mellett ez is figyelmet érdemel. Egy kis történeti áttekintés után, a melyben a betegségekkel szemben alkalmazott babonákról szól különböző korokban és népeknél, sorolja fel Magyarország különböző vidékein gyűjtött adatait a babonás gyógyításra vonatkozólag. A szemfájás, fülfájás, orrvérzés, nátha, fogfájás, szemölcs, szeplő, orbáncz, fagydaganat, fejfájás, hideglelés, nyavalyatörés, sárgaság, golyva, veszett kutya harapása, torokfájás, bujakór, impotentia, meddőség, ezek azok a bajok, a melyeket megfigyelt és a melyekre vonatkozólag közli a népies babonás gyógymódokat. Megemlékezik azután még több a gyógyítás körébe tartozó néphitről; ú. m. a bajok gyógyítása bucsúra járás által, szőlő szemverésről, ráolvasásról, a karácsonyi morzsa hatásáról. *K. L.*

Gumplowicz M. : A magyarországi lengyelekről. A leMBERGI „Lud“ Tom. VI: k. 3, 4.) egy nagyobb magyar tárgyú történet-néprajzi tanulmányt közöl a nem rég elhunyt lengyel író hagyatékából. A czikk szerzője sok zavaros dolgot vegyített tanulmánya történeti részébe. A magyar ruthénekről azt állítja, hogy azok a magyar-morva birodalom lakosainak maradékai IX. századból; nem ismeri azokat a kezdetleges állapotban levő vizsgálódásokat, a melyek a *Lamanszki* 25 éves tanári

munkássága tiszteletére megjelent *Sbornik*-ban foglaltatnak, s a melyeknek czélja kimutatni nyelvi alapon, hogy a magyar ruthének nyelvi tekintetben milyen kisorosz területről valók, indokolatlan állítás az is, hogy az ó-tót nyelv nagyon sok közös tulajdonságot tüntet fel a podhalanok és a sziléziai vlahok nyelvével. Szerző feltűnő pontossággal véli tudni azt is, hogy a mai tót lakta föld a X. században lengyel uralom alatt van és Karantania nevet (azaz Krajna, Okrajna) viselt. Általában *Gumplowicz* ez értekezésében is nagy szerepet játszik a fantázia s a kútfők megvizsgálása körül is szerényen félrevonul a kritikai belátás. —*is.*

*

Herman Otto: *Die Forschungsreisen des Grafen Eugen Zichy in Asien.* „Dritte Reise“. Band I. Recensiert von — —. Mit neuen Textfiguren. Budapest, 1900. 8-r. 112 l.

*

Dr. Jankó János: *Válasz Herman Ottó úrnak a „Zichy Jenő gróf Harmadik Ázsiai Utazása“ czimű könyv I. kötetéről irt recensiójára.* Írta — —. Függelék: *Dr. Semayer Vilibáld válasza Herman Ottó úrnak ugyanazon mű fordítására tett megjegyzéseire.* 14 ábrával. Budapest, 1900. Hornyánszky Viktor kiadása. 8-r. 44 l.

Néprajzi könyvészet 1899-ből.

(Folytatás.)

Sabersky, Dr. Heinr. Über einige Namen von Bergen, Thälern, Weilern, Weiden und Hütten in der Umgebung von Madonna di Campiglio. Strassburg, 1899. Trübner. (8-r. XI, 54 l.) 1 Mk.

Saineanu, Lasar. Die Jele oder bösen Geister im rumänischen Volksglauben. Die Donauländer 25—34., 97—104., 199—207., 274—281. l.

Schermann, L. u. Krausz, Friedr. S. Allgemeine Methodik der Volkskunde. Berichte über Erscheinungen in den Jahren 1890—1897. Erlangen, 1899. Junge (8-r. 134 l.) 6 Mk. — Ism. Liter. Centr. Bl. 41. sz.

Schönbach, Anton E. Studien zur Erzählungsliteratur des Mittelalters. II. Theil, Die Vorauer Novelle. (Sitzungsber. d. Wien. Akad. 140. Bd.)

Schultheiss, G. Deutscher Volksschlag in Vergangenheit und Gegenwart. München, 1899. J. F. Lehmann. 1 Mk.

Schmsdorf, E. Die Germanen in den Balkanländern bis zum Auftreten der Goten. Leipzig, 1899. Hirschfeld. (8-r.) 2 Mk. 40.

Simond, Ch. La vie parisienne au XIX. siècle. (Paris de 1800—1900.) Paris, Plon, Nourrit & Cie. 1 fr. 75 c.

Spence, John. Shetland folklore. Berwick, 1899. Johnson & Greig. (8-r. 256 lap.) 5 sh.

Sprichwörter und alte Volks- und Kinderlieder in kölnischer Mundart. Köln, 1899. K. A. Stauff. (12-r. IV, 65 l.) 50 Pf.

Stehle, Bruno. Der Totentanz von Kienzheim im Ober-Elsass. Mit einer Lichtdrucktafel u. sechs Abbild. Strassburg, 1899. Heiss & Mündel. (8-r.) 2 Mk.

Stern, Bernhard. Türkische Musik. P. Lloyd 59. reg. sz.

Steiff, Dr. Karl. Geschichtliche Lieder und Sprüche Württembergs. Im Auftrage der württemb. Kommission f. Landesgeschichte gesammelt und herausg. von —. I. Lfr. Stuttgart, 1899. W. Kohlhammer. (8-r. 160 l.) 1 Mk.

Stein, Friedr. Die Stammsage der Germanen und die älteste Geschichte der deutschen Stämme. Erlangen, 1899. F. Junge. (8-r. VIII, 81 l.) 1 Mk. 80. — *Ism.* Wolff E. Berlin. Philol. Wochenschr. 42. sz.

Stucken, Ed. Astralmythen der Hebräer, Babylonier u. Aegypter. Religionsgeschichtliche Untersuchungen. III. Th. Jakob. Leipzig, 1899. E. Pfeiffer. (8-r. 127—187. l.) 6 Mk. 40.

Sturdza, D. A. Suprafața și populațiunea regatului României. — *Ism.* Die Donauländer 87. l.

Symons, B. Germanische Heldensage. 2. Aufl. Strassburg, K. J. Trübner. (8-r. VI, 138 l.)

Szibéria kinesei. Gróf Zichy Jenő gyűjteménye a Nemz. Múzeumban. Bud. Napló 64. sz.

Tetzner, Dr. F. Die Slowinzen und Lebakaschuben. Land und Leute, Haus u. Hof, Sitten u. Gebräuche, Sprache und Litteratur im östlichen Hinterpommern. Berlin, 1899. E. Felber. (8-r.) — *Ism.* Andree R. Globus 76. köt. 20. sz.

Uhl, Wilhelm. Das deutsche Lied. 8 Vorträge. Leipzig, 1899. Avenarius. (8-r.) 3 Mk.

Ulrich, Dr. Jak. Französische Volkslieder, ausgewählt und erklärt. Leipzig, 1899. Renger. (8-r. XXXII, 176 l.) 4 Mk. — *Ism.* Fr. L. Liter. Centr. Bl. 31. sz.

Usener, H. Die Sintfluthsagen. Bonn, 1899. Cohen. (8-r.) 8 Mk.

Vikár Béla. A csodaszarvas. (Részlet a Kalevalából.) Bud. Szemle 100. köt. 244—275., 332—360. l.

Vikár Béla. A Kalevala és a székely népköltés. Erd. Múz. 72. 148. l.

Vikár Béla. A csodamalom építése. (Részlet a Kalevalából.) Eperjesi Lapok 9., 11. sz.

Volkskunde. Tijdschrift for nederlandsche folklore. XII. Jahrg. 3., 4. Afteen. Tartalma: De Cock, Vlaamsche Spruchzüge. — Sarve, Peerdemafooi (par ma foy). — De Cock, Lieberszauber. — De Cock, Sprüchwörter, entstanden aus alten Gebräuchen. — De Cock, Sprüchwörter von den Frauen u. d. Liebe. — De Cock, Volksgesänge.

Volkslieder, Egerländer. Herausg. vom Verein f. Egerländer Volkskunde in Eger. I. Hft. Mit einer literar-historischen Einleitung von Alois John. Musikalische bearbeitung v. Jos. Czerny. Eger. (8-r. 58 l.)

Wackernell, J. E. Ein Tiroler Passionsspiel in Steiermark. (Forschg. z. neu. Literaturgesch. Festgabe f. R. Heinzel.)

Weigand, Dr. Gust. Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes. II. Lfr. Leipzig, J. A. Barth. 4 Mk.

Westberg, Frdr. Ibrâhîm's—Ibn-Jakub's Reisebericht über die Slawenlande aus dem J. 965. (Aus Mémoires de l'acad. imp. des sciences de St. Pétersbourg.) Leipzig, Voss. (4-r. IV, 183 l.) 4 Mk.

Weichmann, Friedr. Das Schächten. (Das rituelle Schlachten bei den Juden.) Mit einem Vorwort von Herm. L. Strack. Leipzig, 1899. (8-r.)

Wick, A. Tobias in der dramatischen Literatur Deutschlands. Heidelberg. Diss. 1899.

Wiegand, P. Der menschliche Körper im Munde des deutschen Volkes. Eine Sammlung und Betrachtung der dem menschlichen Körper entlehnten sprichwörtlichen Ausdrücke und Redensarten. Frankfurt a/M. 1899. Alt. (8-r. 118 l.)

Wiklund, K. B. Om Lapparna i Sverige. Stockholm, 1899. A Bonnier. 40 öre.

Wilde Lady. Ancient Legends, mystic charms, and superstitions of Ireland. London, 1899. Chatto & Windus. (8-r. 347 l.) 3 sh. 6 d.

Wilser, Dr. Ludwig. Herkunft und Urgeschichte der Arier. Heidelberg, 1899. J. Hörning.

Wossidlo, Richard. Mecklenburgische Volksüberlieferungen. II. Band: Die Tiere im Munde des Volkes. 1. Th. Wismar, 1899. Hinsdorff. Buchh. (8-r.)

Zimmerli, Dr. J. Die deutsch-französische Sprachgrenze in der Schweiz. III. Th.: Die Spachgrenze im Wallis. Basel, 1899. H. Georg. — Ism. Andree J. Globus 76. köt. 23. sz.

Zimmermann, Otto. Die Totenklage in den altfranzösischen Chansons de geste. Berlin, 1899. Eberling. (8-r. 3 Mk. 60.)

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

(Vége köv.)

NÉPRAJZI HIREK.

A Dugonics-Társaság néprajzi pályázata. A szegedi Dugonics-Társaság harmadizben kitűzött „Szeged és népe“ czimű 1200 koronás pályázata. mint *dr. Löw Immanuel, dr. Platz Bonifác* és *Kiss Lajos* bírálatainak hozzánk beküldött bő kivonatából értesülünk, elvégre meghozta a várt eredményt. A pályakérdés szövege szerint „népszerű geographiai és ethnographiai értekezés (kivántatott) tekintettel a történelmi fejlődésre“. A pályázó a kérdést szem előtt tartva, művét történelmi, földrajzi és néprajzi részre osztotta fel akként, hogy az utóbbi a műnek több mint negyötöd részét tölti be. Ebben a négy első fejezet (A város lakói. Szeged népének általános ismertetése és jellemzése. A város polgárai. 67–140. l.) részben még történelmi jellegű s mintegy átmenetül szolgál a következő 22 fejezet szorosabb értelemben vett néprajzához: Szegedi családnevek és gúnynevek. Családi élet és szervezet: ház, lakás, udvar, kert és ezeknek berendezése. Táplálkozás, élelem, ételek. Ruházat, viselet. Foglalkozások. Szokások. Vallás, szellemvilág: néphit, néphagyományok, ősvallás. Babonák, babonás jóslások, hiedelmek, álmok, kuruzslások, igézések és ráimádkozások. Játékok és mulatozások a felnőtteknél és gyermekeknél: játékeszközök. Dajkarimek, gyermekversikék, dalok és csüfölnédások. Dal, táncz és hangszerek. Közmondások. Szólásmódok. Kiszólások. Tánczszók. Mondák és mesék. Tanálgatók mesék. Nyelv és nyelvjárás. Beszédék. Gyermeeknyelv. Állatnevek, állathívók és elűző szók. Szegedi tájszavak gyűjteménye. — A felosztásból nyilván kitűnik, hogy egy gyakorlott folklorista lesz Szeged érdekes néprajzának a monographusa. Bírálói ezért jegyezték meg igen helyesen, hogy a bőven kiaknázott folklore mellett a tárgyi ethnographia és az ethnologia még tetemes pótlásokra szorul. Az elsőt — igen helyesen — bő fényképfelvételekkel dhajtják utólag kiegészíttetni. Sürgetik továbbá az elmaradhatlan anthropologiai

fölvételeket is. Az is nagyon helyes megjegyzés, hogy az adatközlés magában megbizhatlan néprajzi bizonyítás, ha összehasonlító művelettel előzőleg meg nem állapítatik a specifikus szegedi termelés. A tájnyelv mellőzését nem helyeselhetjük, mert az anthropologiai és történeti adatok mellett első sorban a nyelv az, a melylyel az ethnologus pontosan megállapíthatja majd a szegedi nép igen szövevényes kialakulását. Arra, hogy a kitünőnek ígérkező folklorisztikumot szerző miként foglalja bele egy mindenre kiterjeszkedő tökéletes monographia kereteibe, E. H. Meyer kitünő Deutsche Volkskunde-jának ez idő szerint legtökéletesebb felosztását kellene elfogadnia és követnie. — Végül megjegyezzük, hogy a bíráló bizottság jelentését a társaság örömmel tudomásul vette. A jeligés levél felbontatván, kitiünt, hogy a pályázó *Kovács János*, a Dugonics-társaság alelnöke volt.

*

Katona Lajos. Örömmel adjuk tudomásul, hogy folyóiratunk jeles munkatársa, *dr. Katona Lajos*, a budapesti kir. tudományegyetem bölcészeti karán az összehasonlító irodalomtörténet magántanárává habilitáltatott. Ha ezt eddigi munkássága elismerésének tekintjük, akkor habilitációja egyszersmind a folklorisztika térfoglalását is jelenti. Ezért reméljük, hogy Katona az eddigi irányt megtartva, ezután még behatóbban fogja az általa felölelt nehéz tudományt művelni és tanítványaival is műveltetni.

*

A párisi nemzetközi kongresszusok lefolyása. *Dr. Jankó János*, a ki társaságunkat az embertani és régészeti és az utána megtartott néprajzi kongresszusokon képviselte, az első kongresszuson a magyar faj típusáról érkezett. A vallástörténeti kongresszuson és a folkloristák kongresszusán társaságunkat *dr. Krausz Sámuel* és *dr. Sebestyén Gyula* képviselték. Utóbbi a folkloristák egyik ülésén a hun-avar-magyar-kapcsolat mondáiról terjesztett elő egy terjedelmesebb dolgozatot s ugyanott került bemutatásra *Vikár Béla* választmányi tag jelentése is a magyarországi phonograph-gyűjtésekről. Végül megemlítjük, hogy *dr. Goldziher Ignác* egyetemi tanár választmányi tagtársunk a vallástörténeti kongresszus összes ülésén mutatta be keleti tárgyú dolgozatát.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1900. május 16-án d. u. 5 órakor az Akadémia üléstermében tartott felolvasó és rendes vál. üléséről.

Jelen voltak: *Szalay Imre* elnök, *Munkácsi Bernát* dr. alelnök, *György Aladár* alelnök, *Sebestyén Gyula* dr. főtitkár, *Feichtinger Győző* pénztáros, *Bátky Zsigmond* dr. könyvtáros, *Erdélyi Pál* dr., *Gönczi Ferencz*, *Huszká József*, *Jankó János* dr., *Katona Lajos* dr., *Kúnos Ignác* dr., *Krausz Sámuel* dr., *Mader Béla*, *Melich János* dr., *Nagy Géza*, *Patrubány Lukács* dr., *Pápai József*, *Semayer Vilibáld* dr., *Tagányi Károly*, *Tolnai Vilmos* dr., *Vikár Béla*, *Zolnai Gyula* dr. vál. tagok és a jegyzőkönyvet vezető titkári segéd *Kovács László*.

Elnök a felolvasó ülést megnyitja és a hazai néprajz terén történt három érdekes mozzanatról emlékezik meg. Első azon érdekes és örvendetes tapasztalat, a melyet a párisi világkiállításon szerzett a *magyar néprajzi kiállításról*. A magyar ösfoglalkozások gyűjteménye állandó érdeklődés tárgya s hivatva van arra, hogy a magyar ösfoglalkozások emlékei felkutatásának elismerést szerezzen a külföldön. A második fontos esemény a *Keleti Szemle* megjelenése, a mely módot és teret nyújt arra, hogy az ural-altaji népcsalád ethnikumát kutató külföldi munkások eredményeikkel felkeressenek bennünket. Másrészt a hazai kutatók eredményeit közvetíti a külföldi irodalom részére. A harmadik momentum gróf *Zichy Jenő* ázsiai utazása eredményeinek kötete, a melyben *Jankó János dr.* számol be a magyar halászat eredetéről, a mely munkát ezúttal *Nagy Géza* bővebben ismertetett. *Jankó János* és *Zichy Jenő* gróf szoltak hozzá az ismertetéshez. Majd *Sebestyén Gyula dr.* bemutatta *Ruzsinszky Lajos* „Husvétí Krisztus-keresés Székely-Udvarhelyen“ czimű dolgozatát.

A felolvasó ülést zárt választmányi ülés követte.

1. A jegyzőkönyv hitelesítésére elnök *Mader Béla* és *Zolnai Gyula dr.* vál. tagokat kérte fel.

2. Az előző ülés jegyzőkönyve hitelesített.

3. *Főtítkár*: a) Jelentette, hogy a *bécsi anthrop. társaság* folyóiratát ajánlja cserébe az Ethnographiáért. Vál. elfogadja. — b) *Abercromby* kultag megválasztásáért köszönetet mond. Tudomásul szolgál. — c) Jelenti, hogy a Társ. a párisi világkiállítás alkalmából *három kongresszusra*: ethnographiai, folklore és vallástörténeti kongresszusra hivatalos. Az elsőt *Jankó János dr.*, a két utóbbit *Sebestyén Gyula dr.* képviselik a Társaságot. Vál. a képviselőknek mandátumot ad.

4. *Pénztáros* új tagul jelenti *Gohl Ödön* múzeumi segédört, ajánlja: *Sebestyén Gyula dr.* — Kilépéseket jelent: *Déry Ödön*, *Fürst Mór*.

5. *Bátly Zsigmond dr.* könyvtáros jelenti, hogy a *könyvtár* egyelőre rendezhetetlen, míg a vál. a *Herrmann Antal*-féle könyvtárról nem rendelkezik. Vál. megbízást ad főtítkárnak arra nézve, hogy az ez ügyben szükséges értesüléseket megszerezze.

Főtítkár jelenti, hogy az Ethnographia takaró lapjára *hirdetéseket* igyekezett szerezni. Érkezett is ajánlat, a mely 300 koronát ajánl tíz hirdetésért. Az ügynök 30%-ot kér provizióként. *Feichtinger Gy.*, *Erdélyi L.* és *Munkácsi Bernát* felszólalása után a vál. úgy határoz, hogy az ajánlatot elfogadja, de az ügynöki %-ot ezután csak a hirdetési díj első részletének törlesztése után fizeti a Társaság.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

K. m. f. *Szalay Imre* elnök, *Kováts László* mint jegyző. Hitelesítik *Mader Béla s. k.*, *Zolnai Gyula dr. s. k.*

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XI. évf.

1900. november

9. szám.

A SZABIROK NEMZETISÉGE.

(Befejező közlemény.)

Miután az őslakók ugor rokonságának elméletével végeztünk, a szláv rokonságéről kell beszélnünk. Florinsky professzor nem ismeri véleményemet a tabarok (tyaparak), szabarok és széberek nemzeti-ségéről s minden népek feltételezett azonosságáról, ő csak európai sabirokat ismer, a kikről Schaffarik azon hypothesisit állította fel, hogy ők előbb Szibériában laktak s onnan költöztek európai Oroszországba. Nevüket Florinsky lakhelyük északi fekvéséből (sabir = сибирь) származtatja. Egyik nagyon részletes és értékes művében, melyet az ő szlávoknak szentel, a sabirok szibériai életmódjáról és kulturájáról a következő képet rajzolja:

Ezen nép elterjedésének középpontja a tobolszki kormányzóság középső része, a Tawda, Tura, Tobol és középső Irtis völgyeiben, tehát körülbelül azon a vidéken, a melyet a régi térképek „Szibir“ névvel jelöltek. Letelepedett nép voltak, szorgalmas földmivelők, vadászattal és halászáttal is foglalkoztak. Élénk kereskedésük volt, a mely a szabiroknak fémeket és fegyvert, arany és ezüst ékszert bőven szolgáltatott. Az Irtis, Tobol, Tura, Tawda folyamok voltak abban az időben az egyedüli utak, a melyeken az árukat Ázsia középpontjából az élénk kereskedelmű Biarmia-földre lehetett szállítani és viszont. Ezen kereskedelmi utak védelmére, egyrészt a dél nomádjai ellenében, másrészt az északi erdőségek vad finn származású (osztják és vogul) lakosaival szemben a szabirok a partok mentén, kimagasló hegyfokokon, művésziesen árkokkal és sánczokkal ellátott várakat építettek. A hol ezen földvárak legnagyobb számmal vannak, ott kellett lenni a nagyobb veszedelemnek, a hol pedig kevesebbet találni, ott a szabirok saját birtokának kellett lenni. Dalmatowtól nyugotra egész Jekaterinburgig,

igy szól a szerző, ezen várak nem jönnek elő. Délen is hiányzanak az Isetj folyótól a Tetscha és Mias folyókig, a mennyire ez a vidék ismeretes. Nem kevés halom van ebben az országban, elosztva kisebb csoportokban. Ez azt bizonyítja, hogy az Isetj folyó vidéke az egyseges Kurganországban (курганное царство) feküdt s e miatt különös, mesterséges védelemre nem szorult, mely védelem kizárólagosan az északi erősségek ellen volt szükséges (I. I. 235. l.).

A töméntelen ékitett cserépedény, vassalak, fémeszközök lelete a régi sirokban, sirdombokban s a földvárakban mind azt bizonyítják, hogy ezen nép a fazekas- és kovácsmesterségben nem volt járatlan. És miután mindezek a maradványok magasabb kulturát feltételeznek, mint a milyent az egykorú osztjákoktól és voguloktól várhatunk, ebből a körülményből a fentemlített tudós azt következteti, hogy mindezek a maradványok a szláv szabiروktól erednek, a mit a szibír birodalom fővárosának neve is megerősíteni látszik.

A földvárakról mondja, hogy a szlávoknak volt Kelet-Európában egyedül az a szokásuk, hogy városaikat földsánczokkal és árkokkal vették körül, melyeket a IX. század óta még fafalakkal erősítettek meg. A krónikások, a kik az oroszoknak Jugria földére való száguldozásait írják le (IX. század óta), megemlítik ugyan a lakosok faerődítményeit, de a favárakról nem emlékeznek, a miatt nem hajlandó elfogadni, hogy ők ilyent építeni tudtak volna. Ez az oka, hogy miért nem említik a krónikások az ú. n. jugor várakat, mert tudvalevőleg a faépítmények nem állanak fenn sokáig. „Ediger és Kucsum idejében — mondja — a vogulok, osztjákok és tatárok szibériai váraikat másképp nem tudták építeni, mint a kazáni, bolgár és orosz minták nyomán. Ezen idő alatt fafalakkal, sánczművekkel, szekerekkel voltak körülvéve, nem pedig nyitott földsánczokkal. Innen van, hogy azon sok északi finn várnak, a melyet a régi Koronai földrajz (Книга Большому Чергежу) ír le, már nyoma sincs“ (I. 240. l.).

A mi azonban a tulajdonképeni Szabírország földvárait illeti, melyeknek maradványai mai napig láthatók és a melyek az orosz foglalások alkalmával a tatároknak és szibériai finneknek szolgáltak védelmül, ezekre nézve az a véleménye, hogy mindezek a földvárak szláv eredetűek, bármelyik későbbi népnek szolgáltak is ezek menedéül. Néhány helyen ezek a népek orosz (vagy szláv-bolgár) minta után maguk is építettek várakat. Hogy ezen várak nem az ugro-finnek találmánya, bizonyítja azon körülmény, hogy a finn népeknek sem a várra, sem annak alkatrészeire nincs köznevük. Florinsky azt hiszi,

hogy ha a finn pilsäät (палисадъ) szót s a finn nyelvnek a „város“ s „körülkerítés“ fogalmára vonatkozó szóhiányát tekintetbe vesszük, azt kell hinnünk, hogy a jugroknak és finn-bolgároknak a várépítés művészetét a szláv ó-bolgároktól és oroszoktól kellett elsajátítaniok (I. 176. l.).

Északnyugoti Szibéria lakói életmódjának ezen képe bizony igen sok kifogás alá esik. Ha a szláv theoria tudós harczoza jelzett művében vizsgálat tárgyává tette volna azon régi maradványokat is, a melyek Tobolszktól északra találhatóak,¹ akkor bizonyára más képet alkot a szabir nép kulturájáról. Láttá volna, hogy a földvárak nemcsak a „Szibir“ országra szorítkoznak, hanem az alsó Irtis és az Ob egész völgyében gyakoriak, vagyis azon erdős vidékeken, a melynek vad lakosai ellen Florinsky szerint a művelt szabirok földvárakkal védekeztek. Igen sok ezen várak közül nem olyan nagy méretűek, mint a délen levők, de épen úgy árokkal és sánczczal védettek, a miről meg lehet ma is győződni, és a legtöbbnek neve, ellentétben Fl. idézett nyilatkozatával, az illető föld benszüllött lakossága előtt jól ismert,² soknak pedig elnevezését még a krónikáktól és történetiróktól tudjuk (Castrén 58. l.). Ezen várak egységes származása mellett még többet mond északon és délen az a körülmény, hogy azokban mind a két helyen ugyanazon vassalakat és diszitett cserepeket lehet találni. A várak északon is főleg kimagasló földnyelveken vannak építve, de nemcsak folyamok és folyók mentén, hanem pusztá vidékeken, erdők, mocsarak szélein, melyek semmiesetre sem kereskedelmi utak. Különben ilyen esetet maga Florinsky is említ egynehányat.

A mi a kereskedést illeti, úgy látszik, hogy rendes karavánjáratok csak az országnak a tatároktól történt elfoglalása után kezdődnek, tehát a mikor rendes kormányzás vette kezdetét; míg ellenben akkor, a mikor itt apró országocskák voltak egymás mellett, a melyek örökös viszálykodásban éltek, a mint ez a szibíriai finnek hősi époszában visszatükröződik, a cserekereskedésnek legegyszerűbb formái voltak meg, úgy körülbelül, a mint ezt Jurja Torgowitsch (1096.) naiv elbeszéléséből kivehetjük. A kereskedelem ilyen fokán valószínűleg nem voltak szükségesek a várak. Céljuk tehát más volt: az, a mint említettem, hogy az ugorok és tatárok betörése ellen védelmül szolgáljanak.

¹ Castrén: Reiseberichte u. Briefe d. J. 1845—1849. 58. l. 101. l.

² Nyug.-Szibériában személyesen láttam több mint tizet. Ezekről egy archeol. térképpel kiadandó értekezésben akarok beszámolni.

E mellett tanuskodik az ország meghódításának története, a benszülöttek szóhagyománya; de hogy az említett törzsek mindegyike maga építette a várát, azt alig lehet feltenni, mert tudomásunk szerint sem az osztjásoknak, sem a voguloknak nem volt hozzá eszközük és nem is állottak a művészet olyan fokán, a mely szükséges az ilyen építkezéshez. Ha ezen földvárak ismeretlen építőit, kik egy időben kovácsok és fazekasok voltak, mégis szlávoknak tartanánk, a mihez hiányzik az elegendő számú és erejű bizonyíték, akkor el kellene fogadnunk azt, hogy ők majdnem a Jeges-tengerig terjeszkedtek és azután a vad és harczias finneknak engedték át helyüket, de ez olyan hypothesis, mely nem fogadható el. Ellenben az orosz annalesekből és európai utazók műveiből tudjuk, hogy az jugrok a XI—XIV. században az Ural mindkét oldalán egész a Jeges-tengerig értek. Florinskynek azon állítása, hogy az osztjásoknak és voguloknak a város fogalmára nem lett volna szavuk, nem egészen áll, mert az elsők *voš, voč*, az utóbbiak *us, us*¹ névvel nevezik. Minthogy Tobolszkból északra a várost kivéve az egész vidéken nincsenek sírdombok, csak délre erdős és sík vidéken, melyek inkább alkalmasak a marhatenyésztésre és itt a földvárakkal együtt található: ez a mellett bizonyít, hogy e sírokat talán nomád népek készítették, melyek itt hosszabb ideig tartózkodtak. Róluk tesz említést a déli tobolszki kerület tatárainak (a karakitanoknak) egy néphagyománya, valamint a kirgizek és kalmukoké is délnyugotra. Ezen véleményünket az a körülmény is támogatja, hogy a várak és sírdombokban talált tárgyak egymástól jelentékenyen különböznek. Az elsőben cserepeket, vassalakat, állati csontokat, csontnyilakat s ritkán találhatni mást, míg a kurganok emberi csontokon, csontvázakon kívül nem ritkán jelentékeny bronz, arany és ezüst kincseket rejtenek. Mindezek után igen merésznek tartjuk a sírdombokban talált holmikat azon népnek tulajdonítani, a melyik a földvárakat hagyta hátra, s ha van is néhány közös vonás bennük, e tényben a szabirok szláv eredetének bizonyítékát látni nem lehet, mert nevük nem a halmokkal, hanem csak a földvárakkal van összekötve.

Mi csak a mondottakra szorítkozunk annak a hypothesisnek a megzafolásában, a mely É.-Ny.-Szibéria lakóit szlávoknak tartja. A mi pedig az oroszok *szpér* nevét illeti, mely azon hypothesisist erősíteni látszik, bizonyos, hogy az későbbi eredetű.

¹ Ezenkívül ismeretesek a finn *linna*, eszt *linn*, vót *linna*, *lidna*, mordvin *oš*. (Ahlquist: Kulturwörter d. westf. Spr. 182. 1.)

A mint a fentebb elmondottakból látható, a két hypothesis közül egyik sem elegendő tökéletes arra nézve, hogy ezen homályos kérdést, t. i. a szabirok v. szabarovok eredetét, nemzetiségét, kulturáját stb. tisztázza. De mégsem hiábavaló ilyen hypothesis felállítása, mert első sorban az összehordott anyagot bírálva vizsgálja és az adatokat igyekszik rendezni.

Patkanov S.

MÜLLER MIKSA.

1823. decz. 6.—1900. okt. 27.

Két ízben is volt már alkalmam e folyóirat lapjain Müller Miksa mythologiai elméletéről szólani.¹ Ez alkalmak közül az utóbbi oly közeleső, hogy már e miatt is csak vonakodva szántam magamat, a szerkesztőség megtisztelő felszólításának engedve, e sorok megírására. De egyéb, ennél nyomósabb okból is jobban szerettem volna, ha e feladat nálamnál illetékebbnek jut. Ilyen szerintem csak az lenne, a ki a nemrég elhunyt nagy tudós sokoldalú munkásságának mindenik irányáról egyenlő tájékozottsággal mondhat elfogulatlan véleményt. Ezt én magamnak már ezért sem arrogálhatom, mivel az a terület, a melyen Müller Miksa kétségtelenül a legmaradandóbb érdemeit szerezte, távol esik tanulmányaim körétől. Halottról pedig, még kevésbbé nagyról is, de kivált az olyanról, a kit méltó tiszteletünk kísér csak a minap felhantolt sírjába, inkább a kegyelet, mintsem a kritika hangján illik megemlékeznünk. E kegyelet ellen véteni semmikép sem akarván, legjobban úgy vélek eleget tenni a reám rótt megbízásnak, ha ezúttal, már e folyóirat olvasóira való tekintettel is, csupán azt sorolom el egész röviden és tárgyilagosan, a mit Müller Miksának az *ethnologia* köszönhet s e közben minden bíráló megjegyzéstől lehetőleg tartózkodom.

A német eredetű oxfordi tudós szülőházájából vitte magával új otthonába azt a bölcséleti rendszert, a melynek alaptanaiba és rendszerébe illeszkedtek a nyelv és a vallások fejlődéséről alkotott elméletei. Kant iskolájához szegődvén, a kinek főművét angolra fordította, a königsbergi bölcselő egyik követője sem volt rá nagyobb hatással Schopenhauernál.² Monisztikus

¹ L. *Ethnographia* 1896: 121., 272- és 1900: 18—26. l.

² A Kant-féle bölcséleti rendszerhez való viszonyát Müller Miksa legvilágosabban *The Science of Thought* cz. munkájában fejti ki; 1. különösen a 3. fejezetet. E mű Noirének van ajánlva.

elmélete azonban legközelebről a Noiré-félével rokon, a melynek a lelki életről való feltevései a szerves világ fejlődésének Darwin szerinti magyarázatával igyekeznek megférni. Azt ugyan kissé nehéz belátni, hogy az utóbbinak alapján mi szükség van az előbbiekre; valamint azt is elég bajos megérteni, hogy amazokat emezzel hogyan lehet teljesen megegyeztetni. De meglehet, hogy ezzel a sajátságos fúzióval Müller Miksa mintegy önkéntelenül adózott annak a személyes életkörülményeiben adott szellemi hybriditásnak, a melybe őt, az angol talajba átültetett németet, öröklött és nevelése útján szerzett gondolkodási iránya egyfelől, másrészt pedig új környezetének ellenállhatatlan vonzóereje sodorták.

Egész életén át a positivista bölcelet és az ennek alapjára helyezkedő anthropologiai mythos-magyarázat ellen hadakozott s egy helyütt mégis azt mondja, hogy: „az anthropologia a theologia kezdete“. Ismerettani kiindulópontjai, a melyekből a *nyelv* és a *vallás* fejlődésének vizsgálatára útnak ered, Kant rendszeréből vannak híven átvéve, a kinek a *phainomenon*- és *noümenon*ról való tanát csak azzal bővíti ki, hogy ő szerinte a *végtelen* sem pusztá noümenon, hanem legalább is *aistheton*.¹ Mi más ez, mint arra való törekvés, hogy a positivismus ellenében azt is, a mit ez vizsgálata köréből elvileg száműz, vagy pedig kizárólag magából az emberből igyekszik kimagyarázni, a vallási tudat eredetének kérdését is positiv alapra helyezze? De ha jól értjük őt, nem fogunk ellenmondást látni föntidézett szavaiban és abban, hogy az ember vallási ösztönét (ő *faculty*nak nevezi) valami az emberen kívüli forrásból származtatja. Ebben van épen a legsarkalatosabb ellentét az ő nézete és a mereven positivista anthropologusok felfogása között. Emezek a vallás forrását kizárólag az emberben magában látják; Müller Miksa ellenben az embernek a végtelenről, az érzékfölöttiről való sejtelmében és ehhez való emelkedésének vágyában. Még pedig úgy, hogy ennek a sejtelennek, ennek a vágnak tényleg van valami, ha nem is épen érzékelhető, de az érzéki észrevétel határaival tapasztalatilag érintkező indítéka, a mely nem pusztá formai tagadása a végesnek, az érzékelhetőnek, hanem épen általuk adott és kényszerű valóság. Példái, melyeket id. munkája I. fejezetében (ném. kiad. 40—47. l.) a végtelen nagynak és a végtelen kicsinynek birodalmából felsorol, elég jól megvilágítják e gondolatát.

Látjuk tehát, hogy a *vallás* eredetének és fejlődésének vizsgálata, a mely szorosan philologiai munkái mellett a legtöbbet foglalkoztatta őt egész

¹ Vorl. üb. den Urspr. u. d. Entw. der Religion. Strassb. 1880. 52. l. (Az er. angol l. kiad. 1878.)

életén át, — volt úgyszólván a benső lelki szükséglet, a honnan a *nyelv* eredetének és fejlődésének bölcséleti kutatására is ösztönzést és szüntelen sarkaló buzditást merített. Ebből érthető meg, miért vannak folytonos kölesönhatással az egyik és a másik téren mozgó tanulmányai és fejtegetései egymásra. A mi az ő szemében a vallási eszmék és érzelmek keletkezésére és növekedésére világot vet, az első sorban a nyelv; és viszont ennek az élete szorosan összefügg és kivált a kibontakozása korában egyáltalán el sem választható amannak a fejlődésétől. Ennyiben az ő egész nyelvtudományi elmélete csak a vallástörténelmi kutatásainak a leszűrt eredménye egyfelől, másrészt pedig vallások eredetéről vallott nézetei nem egyebek, mint a nyelv keletkezését fürkésző vizsgálódásainak végső következtetései: mind a kettő pedig ismerettani elméletének a továbbfejlesztése, az emberi szellem két legbensőbb kapcsolatú nyilvánulását illetőleg.

Ezt a kapcsolatot Müller Miksa előtt talán még egy gondolkodó sem ismerte föl ilyen bensőnek és szorosnak; és ennek a felismerésében van, ha érdem, kétségtelenül az ő legnagyobb érdeme, ha pedig hiba — s némelyek ezen a véleményen vannak — akkor a legnagyobb, a sarkalatos hibája mindannak, a mit e két kérdéstről tanított. Bármint fog is azonban a ma még eldöntetlen és a vizsgálat hiányos adatai alapján el sem dönthető vita végződni: annyi már is kétségtelen, hogy ennek a kapcsolatnak a következetes kidomborítása tetemesen előbbre vitte mind a nyelv-, mind a vallástudományt. Hatalmas lökést adott e termékeny s még ha túlzásában hibásnak bizonyulna is, kétségtelenül nagyon fejlesztő gondolat az ellenkező kiindulópontú s más alapon álló kutatásoknak is. Ezek a Müller Miksával való élénk és mindig gyümölcsöző polemikából a saját tanaik gyenge oldalait felismerve kerültek ki; s ha ez mindig újabb és újabb erősségek keresésére ösztönözte őket, a velük szemben szüntelen résen álló ellenfél is egyre újabb és jobb támadó, meg védő fegyverekkel szállt síkra. E két oldalú szüntelen fegyverkezés pedig tömérdek új adattal gyarapította innen is, túlról is az emberi szellem öskoráról derengő ismereteinket.

S itt, a nyelv és a vallás, mint az emberi szellem két egymással kezdetben, úgy látszik, csakugyan karöltve járó nyilvánulásának bölcséleti és történelmi nyomozásában, tette Müller Miksa az ethnológiának azokat az el nem évülő szolgálatoakat, a melyek miatt neve e tudomány évlapjain örökké a legnagyobbakéval egy sorban fog ragyogni. Még ha a hirhedt „diseased language“, — a nyelv betegségéről való tanítása teljesen a meghaladott álláspontok lomtárába kerülne is valaha a mythologiai elméletek időről-időre váltakozó során, — még akkor is meg lesz ennek az elméletnek az a letagadhatatlan érdeme, hogy a mythos keletkezésének *egyik*, addig figyelemre alig

méltatott forrását feltárta; bár annyi kétségtelennek látszik, hogy e forrást jóformán kizárólagosnak feltüntetni több volt, mint a mennyi azt jog szerint megillette. De melyik kutató ment attól az általános emberi gyöngeségtől, hogy az általa föllelt, vagy előtérbe tolt igazságot nem becsüli többre a valódi értékénél és nem igyekszik abból nagyobb tőkét kovácsolni, mint a mennyi abban tényleg rejlik?

Ezt a hibáját eléggé megrótták még az életében Müller Miksának többrendbeli ellenfelei, kik közül, mint az már rendszeren történni szokott, azok támadták őt leghesevebben, a kik legtöbbet tanultak tőle, midőn az ő példáján okulva belátták, hogy a mythos jelentése iránt kérdezősködve, nem a mi magasabb értelmi és finomabb érzelmi fokozatunkról, hanem a mythos-alkotó korok alacsonyabb szintjéről kell kiindulni. Ugyanő tanította meg az anthropologiai iskolát arra is, hogy a mit egy kiváltságos és az emberi nem művelődése történetében vezérszerepre jutott nép- és nyelvcsalád szókinése a vallási eszmék fejlődésének történelméből elárul, azt más fajok és nyelvcsoportok hasonló módszerű vizsgálatából még tetemesen ki lehet és ki is kell bővíteni, mielőtt a következtetések és a rendszer-alkotás síkos talajára lépünk. Igaz, hogy ez a tanítás tulajdonképen jórészt csak az ő elméletének a gyengéiből tetszik ki s ennyiben távol áll az egyenes szándékától és a legközelebbi céljától; de nem esik messze attól, a mi végső cél gyanánt e tiszta, világos látású és élesítéletű, csak az ú. n. agriológusokkal (a „vad“ népekre hivatkozni szerető ethnologiai iskolával) szemben kissé elfogult tudós előtt lebegett. Hogy ez csakugyan így van, azt semmi sem bizonyítja jobban, mint az előkelő lelkeknek az előrehaladó korral kifejlődő ama nemes vonása, mely Müller Miksa aggkorát is szépen jellemzi: hogy hovatovább mind türelmesebbek és méltányosabbak lesznek az ellenvélemény iránt s egyre-másra igyekeznek a maguk felfogása és az ellenfélle között a kiegyeztetés hidjait építgetni. Ezt látjuk legutolsó művében számos helyütt, a melyekre hivatkoztam is e könyvének ismertetésekor e folyóirat ezidei első füzetében.

Müller Miksa előtt azonban még az imént jelzettnél is magasabb cél lebegett, midőn az emberi gondolkodás fejlődését a nyelv történetéből, ezt pedig a vallások keletkezésével párhuzamosan igyekezett megvilágítani. Vallástörténelmi munkáinak, a melyek nem egy oldalról keltettek többé-kevésbbé heves ellenmondást, az az érdeme mindenesetre daczolni fog a szüntelen haladó tudománynak az elődöket őrlő kegyetlenségével, hogy sohasem fogott a kellő áhítat nélkül e legszentebb érzéseinkel összeforrott problémák feszegetéséhez. E mellett volt valami a lelke mélyén atyjának, az ifjúsága virágában elhunyt kedves dalköltőnek, az ébredező görög szabadság lantosának rajongó képzetéből. Ez emelte őt arra az eszményi magaslatra, a honnan a

tudományt egy még az Igaznál is magasztosabb ideálnak, a Jónak szolgálatában szerette volna látni. Erre vall legalább a vallás eredetéről szóló művének imitt következő szép lapja, a melyet bizvást e nagy és nemes lélek végrendeletének tekinthetünk.

„Reméllem, úgymond,¹ hogy eljő még az idő, a mikor az összes emberi vallások föld alá temetett omladékfalai hovatovább mind teljesebben fel lesznek tárva . . . Ha majd eljön e kor, ha egyszer a világ minden vallásának alapjai ki lesznek ásva a törmelék alól s bennük előttünk áll majd az eredeti terv a maga teljességében, ki tudja nem nyujtanak-e egykor ezek az ósrégi falak és boltozatok, mint hajdan a katakombák és a mi székes-egyházaink kryptái, mindazok számára, a kik valami jobb, tisztább, régiebb és igazabb után sóvárognak, — nem nyujtanak-e majd e feltárt maradványok az ő számukra, bármely hitfelekezethez tartozzanak is, közös menedéket és találkozó helyet.

. . . S ha bármennyit hagynak is maguk mögött abból, a mit különböző templomaikban tanítanak, mindenik bátran magával viheti majd ez ősi boltozatok alá, e csendes falak közé azt, a mi neki a legbecsebb, azt a drága gyöngyöt, a melyért szívesen odaadja a többit:

a brahman ennek a világnak a létében való hitetlenségét és hitét egy másik, jobb világban :

a buddhista egy örök törvényről való ismeretét s e törvény iránti kész önmegadását, szelid lelkületét s a teremtett dolgok iránti jámbor részvétét;

a mohamedán, ha mást nem, a maga mérsékletességét és önmegtartóztatását;

a zsidó az ő egy Istenében, az igazságot szerető Istenben való szilárd, jó- és balsorsban egyaránt rendületlen hitét;

a keresztény azt, a mi mégis csak jobb mindennél — ám kísérték meg a kételkedők is — az istenség szeretetét, nevezzük bár ezt az istenséget akárhogyan, Végtelennek, Örökkévalónak, Atyának, a legfőbb s önmagában Valónak, a mindenek fölött, mindenek által és mindenekben Élőnek, a kinek szeretete nyilvánul felebarátaink szeretetében, az összes élők, sőt a holtak eleven és éltető, el nem muló szeretetében.

Ebbe a kryptába, bármily szűk és sötét az még egyelőre, már is leszállnak időről-időre némelyek, a kik idefönn megsokalják a tömérdek egymással ellenkező hang zavarát, a számos külön-külön égő gyertya fényét és a sok egymással vitázó véleményt. Ki tudja, nem lesz-e idővel e sírbolt tágabb és világosabb, nem lesz-e a mult kryptájából valamikor a jövő egyháza! . . .“

¹ I. h. 429. 5. s k. l.

Annak, a ki a felekezetek dogmáitól való függetlenségében is ilyen mélyen át volt hatva az evangélium egy aklot és egy pástort ígérő jóslatának igazságától, — annak a szívében kiapadhatatlanul buzgott minden igaz vallásos érzület örök forrása: a Végtelen és Felfoghatatlan iránti mély és őszinte áhitat, a mely az ő részéről annál szentebb és becesebb, mentül nagyobb volt ő közöttünk, a hozzá mérten parányok között.

Katona Lajos.

ADATOK A SAMÁN VALLÁS MEGISMERÉSÉHEZ.

V. *A samán ruha (első közlemény).*

A samán különleges ruhája egy köpenyeféléből áll, a melyet vadkecske vagy rénszarvas bőréből varrnak össze: a köpönyeg alsó széle valamivel a térden alul ér. A samán ruhának fősajátossága abban van, hogy külső felületét egészen vagy kevés kivétellel csaknem egészen elborítja a ráaggatott különböző nagyságú fonadékok tömege, a melyek tulajdonképen kígyókat ábrázolnak. Ezek a fonadékok színes szövetekbe, kartonba, néha virágos selyembe vannak bevarrva s felső végüknél fogva varrják hozzá a köpönyeghez; majd ujjnyi vastagok, majd vastagabbak; némelyik — noha nem sok — puskacső vastagságú. E fonadékokat a hátra, a vállra, az ujjakra (különösen ezek hátsó varrásának hosszában) és elől a mellre varrják rá. Némelyik fonadékot a ruhára nem a legvégével, hanem valamivel lejjebb varrják rá úgy, hogy a fonadék felső vége szabad marad és a kígyó fejét ábrázolja; reá a szemek helyére gyakran varrnak kis kerek fémlemezket; a vastagabb fonadékok felső végét behasítják úgy, hogy a kígyó ez által nyitott szájjal van ábrázolva; az ilyen vastag kígyókat *Abyrgadzsilan*-nak nevezik. Tarannak a csuji samánnak ruháján a gallér alá volt varrva két *Abyrgadzsilan*, nyitott szájjal s szemek helyett égszínkék gyöngyökkel. A nagy kígyók végei ketté ágazódnak s mindegyik ág bojtjal végződik; az ilyen kígyók testére két helyen vékonyabb fonadékokat varrnak párosával, melyek szintén bojtokban végződnek; ezek a fonadékok valószínűleg — lábak. Encsu kám saját ruhájának vastag kígyóit *arbá*-nak nevezte. Néha három kígyót csinálnak egy fejjel. E kígyókon kívül a köpönyeghez még sok keskeny szíjat varrnak rénszarvasbőrből és pedig nyalábokint, mint a vékony fonadékokat; ez egyes nyalábok úgy annál, mint ennél minden esetben kilencz darab fonadékból állanak. A híres és gazdag kámoknál azt mondják 1070 kígyó van a ruhán. A kisebb fonadékokat az altájiak *manjak* (*mandzsak*,

mandjak) néven ismerik s ezzel a névvel az egész ruhát is nevezik. Ulukhem urjankhájainál hasonlóképen úgy e fonadékoknak, mint az egész samán ruhának *eren* vagy *mandzsakiren* a neve.

A *manjak* szó értelmi köre igen érdekes. A tulai kormányzásban a hulló csillagot jelenti; a hol az leesik, ott egy leány vesztí el ártatlanlanságát (v. ö. a mongoloknak a szívárványról [*szolongo*] szóló azon hitével, hogy annak megjelenése az istenség megtestesülését (fogamzást) jelent az emberi méhben). A kurszki kormányzásban *manjak* = kísértet, sőt e szónak van orosz igei alakja is: *manjacsitj* = képzelődni. (V. ö. Mannhardt, Germ. Myth. 702: $\mu\alpha\nu\tau\acute{\alpha}\chi\eta\varsigma$, lat. *monile*.) A *manjak* szó nem egyszer mint délorosz történelmi személyek neve is előfordul (Ж. М. Н. IIр. XI, отъ. II. c. 197 és 1872. 12. k. 272. l.). A burjátok a samán szent ruháját, mely csörgőkkel van megrakva *orgoj*-nak nevezik (Нилъ, Буда. 354.) V. ö. ezeket a Jupiter égiszének ábrázolásával, melynek földjét villámot hordó kígyók borítják. A *manjak* (helyesebben talán *mangjak*) szó első fele a mongolok mythikus kígyója nevének a *mangysz* szónak első felével egyezik. A kuldzsai törökök *manglyk*-nak nevezik azt a kínai selyemszövetet, a melyen a sárkány van ábrázolva.

A fonadékokon és szijakon, vagyis egyszóval a *manjakon* kívül a ruhához még sok más symbolikus jelvényt és csörgöket varrnak. Gyakran találkozzunk kengyel alakú vas háromszögekkel, melyek egyik szárára vasfüggők vannak ráhúzva és pedig vasív, a melyen rajta fekszik a nyíl (a minek az a czélja, hogy az igéző samántól a rossz szellemeket elűzze) és csövecskék, melyek neve *kholbogo*. Encsu ruháján ilyen háromszög, vagyis *kris* (= húr) négy volt: Taran ruháján, azokon az apró *kris*eken kívül, melyek a köpeny különböző helyeire voltak varrva s egyenkint négy-négy *kholbogoval* ellátva, két nagy *kris* volt magán a háton a lapoczkák között, melyek egyikén 4, másikán 5 *kholbogo* vagy *kungru* függött. A háti részre varrnak két kerek fémlemez is, melyek neve az altájiaknál *kuszungy* vagy *kuler-kuszungi*; néha a melli részre is varrnak még kettőt. A *manjakkal* együtt állatkák bőreit, így a hölgymenyét, a csíkos mokus és a repülő mokus prémjeit is felaggatják a köpönyegre. Taran köpönyegén négy dohányzacskót is vettem észre s noha ezek természetesen üresek voltak, a samánok úgy képzelik, hogy azokban dohány van, a melylyel megvendégelik a lelkeket akkor, mikor azok birodalmában tartózkodnak. A köpönyeg gallérját bagolytollakkal prémezik; Encsu kám-nál hasonló prém helyett a gallérra hét alak volt rávarrva; mindegyik alakocskának volt törzse, két keze és két lába; mindegyik alakocska fejéhez vagyis helyesebben a törzs felső végéhez a fülesbagoly tollából készített tömött toll-ék volt hozzávarrva; a két alakocska toll-éke együtt

a maga egészében képezte a köpönyeg feltollazott gallérját. Encsu fölvilágosítása szerint ezek az alakokocskák mennyei leányok *tengriin kysztar*, a kiket az égben *Jazsilgan* vagy *Burgangan* néven ismernek.

A *Burgán-gán* elnevezés közel áll a Nagy Medve csillagzatnak mongol nevéhez *Dolon-Burkhán*-hoz; a hetes szám is e csillagzat csillagszámának látszik megfelelni. E szám igen gyakran fordul elő a samán kultuszhoz tartozó tárgyaknál. A tunguz samán köpenyének melli részén vasból hét madáralak látható, ezek valószínűleg hattyúk s tulajdonképen egyeznek az altáji samán köpönyeg hét leányával; tényleg a mesékben a lányok olykor hattyúkká változnak s ebben az alakban repülnek a tóra fürödni. Ilyen mythikus leány-hattyúk az ázsiai mondákban is szerepelnek, tatár nyelven nevök *Kukatym* a mi „hattyú-nő“-t jelent. E szó különben páros szó is lehet, a tatár *Ku* = hattyú és az osztják *kotan* = hattyú összekapcsolása. Tekintve a mythikus hattyú-leány alakok viszonyát a hetes számhoz, következtethetjük, hogy a mongol könyvek mondáiban szereplő *Khong-khotan* (I. Труды Пер. дух. миссии, t. IV. рад. 134., 193 és 202. jegyzet) tulajdonképen azonos a tatár *Kukatymmal*, a leány-hattyúval. A szamojédok szintén tisztelik a hetes számot; hitük szerint a sötét istenségnek Av-Veszakonak hét arca volt; dobjaik átmérőjén is hét arcot faragnak ki (Этн. Сбор. IV. 60.) Turukhanszk környékének benszülöttei azt a szánt, a melyen bálványaitat szállítják, hét támfára csinálják, mindegyiken szellemek ábrázolásával (Третьяковъ. Зап. И. Русск. Г. О. по общ. геогр. II. 429.). Ilyen hét emberi, vagy állati alakokcskából álló csoportot Aspelin művében is találunk (Antiquités du Nord Finn-Ougrien, No. 518. és 615.).

Nem minden samán köpönyeg egész felületét borítják el a *manjakok*; némelyik köpönyegnél a háti rész a gallértól a derékig fedetlen marad; erre néha egyszínű p. o. piros posztót varrnak s arra rakják szymmetrikusan a *kuszungy*-kat, *kholbogo*-kat és részben orosz csöngetyücskéket. Encsu samánánál a fedetlen háti részen egysorban hat orosz csöngetyücske volt felvarrva s ezeken kívül egy-egy volt még az ujjakon is a könyök alatt. A gazdagabb kámoknál a háti részen kilenc ilyen harangoeska van.

Encsu felvilágosításai szerint a csöngetyücskéek hangja annak a hét leánynak hangja, a kiknek alakja a gallérra van varrva s a kik könyörögnek a szellemhez, hogy szálljon alá hozzá. Encsu köpönyegén még egy sajátosság volt, hogy t. i. annak fedetlenebb felületeire látnás zsinór volt rácszerűen rávarrva úgy, hogy minden olyan pontot, melyben három vonal keresztezte egymást, ugyanolyan anyagból kúpalakú csomócskák jeleztek. Általában az új *manjak*-nál kell, hogy minden minél ragyogóbb és tisztább legyen.

A szamojéd samán köpönyegét rénszarvas bőrből varrják s megrakják bojtokkal, lemezekkel, pitykékkal és más függőkkel (ЭТН. Сб. IV. 60); Turukhánszk környékének samánjai állatoknak, madaraknak, stb. vasból, vagy ónból készített alakjaival (Зап. П. Г. О. по оби, reorp. II. 427.). A szágáj és kacsin samánok köpönyegét báránybőrből varrják. Az ilyen suba külső diszítése szíjakkól *khasz*, különböző szövetű szalagokból *szürbek* és vasfüggők-ből vagy csörgettyűkből *khongra* áll (Katanov kézirati közlése).

A pétervári múzeumokban hét samán ruha van kiállítva, öt a Földrajzi Társaságban és kettő a Tud. Akadémia néprajzi múzeumában. Az utóbbi kettő typusa szerint tunguz és Kelet-Szibériából való; a Földrajzi Társaságban levők közül kettő ugyanazon típusú, egy az orocsonoktól ered az Amur mellől és kettő az Altájiból való s Adrianov gyűjtése. Az utóbbi kettő kivételével a többiek leírását összehasonlító anyagként az alábbiakban közöljük, melyből a hetes számnak a samánoknál való nagy fontossága szintén kitűnik.

Az első ruha Maak expedíciójából való s a Földrajzi Társaság múzeumában őriztetik. A köpönyeg hátsó részére kilencz vízszintes sorban fémfüggők vannak felvarrva; a legfelső sor hét gömbölyű réz pitykéből áll; a következő hat sor lapos vaslemezekből áll, melyek páronként gyűrűkre vannak fűzve; ezek a lemezek 8—11 cm. hosszúak, lancetta alakú körvonallal; minden sorban hét pár ilyen lemez van, kivéve a felsőt és alsót, amabban 10, emebben 9 pár ilyen függő lévén. E sorok alatt van egy sor csöves függő, a melyek az altáji kungurukhoz hasonlítanak; ebben a sorban két darab négylábú állat alakjára kivágott vaslemez is van felfűzve; az egyik medve alakjára emlékeztet lehajtott fővel, de fark nélkül, a másik alaknak hosszú farka van. Ezeken kívül még ugyanazon a köpönyegen a következő függők vannak: a felálló gallér hátulján a közepén hét cm. átmérőjű kerek rézlemez van; a bal vállnál a galléron ugyanolyan lemez pont köré rajzolt köröcskéekkel ékesítve. A vasfüggők negyedik sorában a középső sorra kerek vaslemez van ráerősítve, melyet koncentrikus körök és csoportosan elhelyezett egyenes vonalak ékítenek. Az ujjakhoz vaspántok vannak függesztve és pedig a karok hosszában; az egyik az ujj háti részén a válltól a könyökig, a másik a könyöktől a csuklóig terjed. A köpönyeg alját irhabőrből hasított $\frac{3}{4}$ arsin hosszú szíjjak szegélyezik. E szíjjak egyikére vaslemezből kivágott madáralak van felfűzve. A ruha melli részén mindössze egy alak maradt meg, az is madarat ábrázol felülről tekintve, csakhogy nem egy hanem két kinyújtott nyaka van.

A Földrajzi Társaságban őrzött második ruha származási helye nincsen megállapítva. A gallér alatt hátul vékony sárgarézpéléből való két kerek

lemez van kivert s így kidomborodó pontocskákkal ; a lemezek hossza $5\frac{1}{2}$ cm. Ezek alatt a köpönyeg háti részéhez van varrva egy sor kerek, lapos (lencsealakú) pityke ; melyek páronként vannak elhelyezve, összesen kilencz pár ; a tizedik pár lemezalakú vasfüggőkből áll s talán utólagosan helyzetetett oda, mert lejjebb már nem volt hely. A pitykesor alatt öt sor függő következik, melyek hosszúkás rhomboid lemezek ; az ilyen lemeznek alul hasítóka van, míg felső végéhez közel összeszűkül úgy, hogy madárhoz hasonlít lábak és szárnyak nélkül felülről tekintve. A harmadik sorban fényes, kerek rézlemezek vannak, középen levő lyukuknál fogva felerősítve s ezeken kívül egy lapos kerek vaslemez, közepén nagy kerek nyílással. A köpönyeg jobb oldalán vaslemez van rénszarvasnak négyágú szarva mintájára kivágva ; alatta hét sűrűn és pikkelyszerűen egymásra fekvő vaspánt van vízszintesen felvarrva ; a baloldalon ugyanaz a szarv s alatta a pántok. A vállakon rövid pántok ; az ujjak hátsó oldalán két-két hosszabb pánt mindegyiken a karok hosszában. A melltakaró részre szintén vasdíszek vannak varrva ; felül a torok alatt tölcésér módjára görbitett pánt ; ez alatt vaslemezről kivágott hét madár, balra, vagyis a samán bal válla felé fordított fejfelé ; a madarak nyaka hosszú, magasra nyújtott ; a felső madárnak a hasára, jobbról és balról, madarat felülről ábrázoló egy-egy vasalak van felfüggesztve. Lent, a köpönyeg alján ugyanolyan pántok következnek, mint a minőket az ujjakon láttunk.

A Földrajzi Társaság harmadik samán köpönyege az orocsonoktól való. A köpönyeg irhából készült, de a lapoczkákat öt különböző színű horizontális sávból összevarrt széles folt fedi kívülről, melynek szárnyai meghosszabbodva az ujjakra is kinyulnak s azok végénél végződnek. Ennek a díszítésnek alsó szélén 11 háromszögű csipkefogacska van rojtokkal, míg az ujjak hosszában huzódó rész alsó széle $1\frac{1}{4}$ arsin hosszú irhaszíjjakkal van szegélyezve ; mindenik szíjacska végén rézgyűrű fityeg. Az övön alul a köpönyeg hátsó részéhez egy másik folt van felvarrva, mely hét különböző színű sávból áll, négy ujj széles, közepére kör alakú bádoglemez van erősítve, melyet koncentrikusan elhelyezett, kivert dudorok díszítenek ; ennek a foltnak az alsó széle lefelé tompaszöveget képez ; ehhez a szöglethez egy keskeny, szalagalakú toldalékot erősítenek, melynek alsó végén rézcsengettyű cseng-bong. A köpeny aljához tömött sorban irhából hasított mintegy egy arsin hosszú szíjjak vannak varrva.

Az orosz császári tudós akadémiában őrzött negyedik samán köpönyeg irhából való s galléra nincs. Hátát hét vízszintes sor vasfüggő díszíti. Az első sor a nyak alatt karikákra fűzött hét vaslencséből áll. A második sorban vashurokra akasztott páros lemezek vannak ; ezek hossza 9 cm., lándzsás

levéalakúak s külső felületükön diszítettek; megvan belőlük két pár, hatnak csak a helye van meg; volt tehát összesen 8 pár. A harmadik sorban hét pár függő van; egynéhánynak olyan az alakja, mint az előbbieknak; mások vonalzó alakúak, külső felületükön vonalakkal diszítettek; a függők harmadik típusa végül vascsövecskékből, kholbogo vagy kungur, áll. A negyedik sorban öt pár csöves és egy pár lapos függő van. Az ötödik sorban hat pár csöves függő; közepén egy pár lapos lánksaalakú függővel, a melyre egy 15 cm. átmérőjű vaslemez van erősítve; a vaslemezen három madár alakja látható, az egyik nagyobb, mint a többi, szája nyitott s szárnyai ki vannak terjesztve; ezeken kívül azt még egy kutya formájú állatalak is disziti felkunkorított farkkal. A hatodik sorban nyolcz pár csöves függő van; a középső párhoz kerek vaslemez van erősítve. A hetedik sor hat pár csöves függőből áll. A vállakra egy-egy 7 cm. átmérőjű kerek, és három-három négyszögletes lemez van erősítve; az ujjakon a hátsó hosszanti varrás mentén két vas sin van, melyek egyenkint 22 cm. hosszúak. A ruha alját 1 arsin hosszú irhaszíjjak szegélyzik. Elöl a torok alatt vasivecske van kivet díszszel. A mellen két, rézlemezről kivágott emberi alak látható (az egyik fej nélkül). Ezen emberalakok alatt csak egy madáralak maradt meg, mely oldalról van ábrázolva, a többi elveszett. A köpönyeg mindegyik oldalán a samán bordáinak megfelelő helyen, egy-egy hosszú vonalzóalakú lemez van, a ruhára vízszintesen, a bordákkal párhuzamosan elhelyezve.

Dr. Jankó János.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Eljegyzési és lakodalmi szokások.

„Hát komám, mögmondom, micsoda ügybe' járok. Hát a Janesi fíjam szeretné évönni a Julit, ha a zisten egymásnak terömtötte vóna úket, mög maguk is úgy akarnák.“ Így köszönt be és beszél tovább az apa vagy helyette valamely fölkért rokon a lányos háznál. Ha a szószóló biztató választ kap, pár nap mulva megjelenik a legény szülőivel és ismét megkéri a leányt. Ha most is neki ígérik, meghatározzák a *beivás* (kézfogó, eljegyzés) napját.

Beiváskor a legény bort és ételeket vitet a lányos házhoz. Este aztán megjelennek a legény, szülői és a násznagyuk. Ismételten megkérdezik a szülőket, hogy odaadják-e lányukat és megkérdezik a leányt is, hogy van-e kedve elmenni a legényhez. Igenlő válaszra, melynek rendesen *slingütt kendő-*

adás a jele, megkötik a *zëgyességöt*, meghatározzák a *móringot*, t. i. azt, hogy a legény halála esetére mit biztosít (*móringol*) a lánynak. Ha egészen anyagiasság a házasság alapja, ilyenkor határozzák meg az átadandó birtok vagy pénz mennyiségét is. Kikötik továbbá, hogy a leány halála esetén annak minden ruhája és *ládája* (butora) visszaadandó a szülőknek. Ugyancsak akkor tűzik ki a *vendégség* (lakodalom) napját is.

Közös megegyezés után a *völlegény* a *menyasszonynak* gyűrűt és pár forintot ad *völlegény-ajándéku*, a menyasszony pedig megcsókolja a völegényt. Erre azután vacsora következik. (Ez alatt a vacsora alatt szokták a pajkos legénykéket a *násznagy ajtaját* elhozni és az eljegyzési ház ajtajába keresztbe tenni, hogy a násznagy keresztül essék rajta.)

A beivás és vendégség közti időben mindkét fél meghívja a maga vendégeit részint szóval, részint levélben. (Némely helyen *vendégghijót* fogadnak.) A menyasszony is, völegény is hi 2—3 *vőfényt* és *nyoszoló-lányt*. Lakodalom előtt egy-két nappal nagy sürgés-forgás van a konyhában. Itt a gazda vágja föl és metéli a birkát, vagy borjút, amott az egyik szakácsné dagaszt, gyúr, vagy rétest csinál stb. Mert megsütnek 3—4 kemence kalácsot és elkészítenek egy-két kemence rétest, melyet csak lakodalom napján sűtnek ki, hogy friss legyen.

Vendégség napján 8—9 óra tájban gyülekezni kezdenek a vendégek; a nyoszoló-lányok fölvarrják a bokrétát vőfényeik kalapjába. A nyoszoló-asszony és a ház megbizottja pedig minden vendég kalapjába tesz bokrétát 4—10 krért. A cigányok ingyen kapnak. 9—10 óra tájban megjelenik a völegény az ő *vendéghadával* a menyasszonyos háznál. Az *első vőfény* beköszöntő verset mond a nyomtatott vőfélykönyv jól ismert termékei közül. Midőn ezzel készen vannak, bemennének, de az ajtót zárva találják. Zörgetésükre egy hang belülről azt kérdi: „Mit kerestök?“ Erre azt kell felelniök: „Égy galambot eleresztöttünk, annak a párgyának a keresésére gyüttünk“. Míg ezt meg nem tudják mondani, addig nem eresztik be őket.

Míg bent a fiatalság tánczol, a násznagyok előkérlik a móringlevelet és kölcsönösen aláírják. Azután, ha meg van az ideje, összekészülöznek és az első vőfény sok köszöntő verse után elindulnak az esküvőre. Az úton a cigány kíséri őket, közbe-közbe nagyot kurjant egy-egy vendég, vagy ilyenfeléket kiált az őket nézőknek: „A ki minket möggyaláz, pokóba lögyön kanász“. A nyoszoló-asszonyok és leányok pedig perczeket dobálnak a nézőknek, melyeket azok kapkodva és tolongva szednek föl.

A templomhoz közel elmarad a cigány, de esküvő végén ismét utánuk áll, midőn ahhoz a helyhez érnek, a hol azok elmaradtak s rákezdí a Rákóczy indulót. Midőn a házhoz érnek, sok köszöntő vers után ismét be akarnak

menni, de az ajtó ismét zárva van. Megszólal belülről valaki és 2—3 kérdést ad fel nekik s ha azokra meg tudnak felelni, beeresztik őket. (Télen nem ritkán megesik, hogy nehéz kérdések miatt sokáig künn kell állniok és gyakran úgy megfáznak, hogy majdnem harag a vége.)

A kérdések rendszerint ezek szoktak lenni:

K.: Micsoda uton jártok?

F.: A szt. házasság utytyán.

K.: Mi között gyüttetök?

F.: Ég és föld között.

K.: Mibű van a hétszencség?

F.: Virágbű.

K.: Micsoda virágbű?

F.: Szőlő, buza, kendőr virágbű. (Bor, kenyér és kendő.)

K.: Mivel van a ház bekerítvel?

F.: Csurgással.

K.: Mikor süttött a nap legelőször a tengőr fenekére?

F.: Mikor Mózes a vizet vesszejévé szétválasztotta.

K.: Viz a lakat, fa a kujes, átű mönt a nyul, benmaratt a vadász?

F.: Mikor Mózes az izraelitákat a Vörös-tengörön átvezette, a Vörös-tengör vót a továbbmönés lakatytya, a kit Mózes botytya nyitott mög, izrael népe, mit Fáraó kergetött, kiszabadút, Fáraó katonasággya pejig benmaratt.

K.: Egy óriási tőfának (tölgy) van tizönkét ága; mindön ágán négy fészök; mindön fészökbe' hét tojás; mindön tojásba' huszonnégy fijóka; ezek mindögygyike möghal, miután hatfan lépést töz.

F.: Az a tőfa a zesztendő; a 12 ága a 12 hónap; a négy fészök a zágon a négy hét egy hónapba'; a hét tojás az a hét nap egy hétbe'; a huszonnégy fijóka az a huszonnégy óra egy napba'; a 60 lépés az a 60 perez egy órába.

K.: Mi van ezön a zuj N.-ön (valamely új épületen) olyan, a mit nem csinátak rá és mégis van rajta?

F.: Hasadás.

K.: Mikor át Jézus fé' lábon?

F.: Mikor a számárra fölűt.

K.: Mikor vót a leghosszabb nap?

F.: Mikor Józsué a zamalëkitákkal való háborúba' mögalította.

K.: Ki vót Krisztus pptya?

F.: Körösztlő szent János.

(Számatalan ilyen kérdés van még s többnyire mind a szentirásból van merítve.)

Ha tehát 2—3 ilyen kérdésre meg tudnak felelni, beeresztik őket.

Néhány táncz után a vőlegény, ha helybeli, visszatér vendéghadával szülői házához, ha pedig vidéki, akkor ott marad s nemsokára megkezdődik az ebéd, melyhez a készülődés (terítés, beülés, beköszöntgetések stb.) rendszeren egy órát vesz igénybe, az ebéd pedig két-három óráig is eltart. Az első vőfény minden tál ételt megversel s közbe-közbe valami felköszöntőt is mond az új párra. Az utóbbinak rendszeren egy pohár bor a jutalma. Ha jó pajtásra talál, rimes élezzel élveledik vele, nem hagyva ki belőlük a drasztikusokat sem.

Ebéd vége felé az egyik tál étel *ludaskása* szokott lenni. Midőn már elfogyasztották, jön az első vőfény a szakácsnéval, ki egy lepedővel be van burkolva, egyik keze be van kötözve, melyben egy levesmerő kanalat tart. A vőfény „beköszönti“, hogy a főzésnél egyik keze megégett és kéri a vendégeket, hogy adjanak szegénynek egy pár garast orvosságra. A szakácsné pedig a kanalat minden vendég előtt addig rázogatja, míg az nem tesz bele pénzt. Ez a pénz a szakácsnéké.

Ez alatt a cigány iparkodik jóllakni, hogy mire a vendégsereg az ebéd vége felé jár, fölvehesse hegedűjét.

Az első vőfény egy balkezébe fogott tányérba két poharat tesz s a jobb kezében tartott boros üvegből azokat mindig meg-megtöltve minden párhoz odaviszi, hogy *dusuljanak*. Ilyenkor mindig a *dusulók* kedvelt nótáját huzatja a cigánynyal, a miért azok pár krajczárt tesznek a tányérba. Ez a cigányé.

Ebéd után aztán folyik a táncz, közbe-közbe a legények és leányok körbe állva és topogva dalolnak.

5—8 óra közben (a szerint, hogy milyen távolságra lakik a vőlegény) összehívják a vőfényeket és *kiváltják a menyasszonyi ládát*. (A szekrényt is ládának mondják.) Ez abból áll, hogy minden vőfény egy-egy menyasszonyslingelte kendőt kap, melyért egy frtot fizet. Azok persze csupa tréfából elkezdenek rajta alkudozni és így egy óráig, sőt tovább is eltart a komédia.

Végre összekészülődnek és rettenetes sírás-rívás és bucsúzás közt elindul a vendégsereg. (A ládát előre elviszik.) A lovak föl vannak ékesítve piros kendőkkel, minden legény kezében egy borral telt pintes, melyet magasra tartva dalolnak és daluk nem szűnik meg még a 4—5. határig sem. A nyoszolók az utcákon ismét dobálják a perezceket. Természetes, hogy a cigányt leghátul viszik, az meg húzza keservesen mindaddig, míg „Laczkó a nyaka közé nem ül“.

Odaérkezéskor ismét felhangzanak a jól ismert vőfélykönyv köszöntői. Utánuk a táncz eltart vacsoráig, a mely ép úgy, mint az ebéd, óráig is.

elnyulhatik. Ugy éjfélutánban, a menyasszony és vőlegény többek kíséretében a másik szobába megy, hogy ott a menyasszony letegyje koszorúját, a vőlegény pedig bokrétáját. A menyasszony *haját kontyra kötik*, az első vőfény pedig négy ujja közé *három égő gyertyát* fog s a menyasszonyt bevezeti a táncz-szobába, a hol „beköszönti“. Ha elvégezte szavait, a cigány rákezdi a ropogóst. A vőlegény átveszi menyasszonyát, néhányat pördül vele, miközben a menyasszony *kendőjével ellegyinti a gyertyalángot*. A vőlegény azután tányért fog, melybe a legények és leányok versenyezve pénzt dobálnak. A ki többet dob bele az tánczolhat a menyasszonynyal, a kit ilyenkor ugyancsak kiforgatnak. Végre a vőlegény megelégteli a tánczot, vagy a kapott pénzt s ismét átveszi menyasszonyát. Néhányat pördül vele s ezzel a *menyasszonytáncznak* vége s a menyasszonyból *mönyecske* lett. Ennek jelétül a nyoszoló-lányok is leteszik koszorújukat.

Ezután a *menyasszony-lakomája* következik, mely a menyasszony készítette sütemények elfogyasztásából áll. (Nem ritkaság ilyenkor, hogy a *mönyecske* minden vendéget megcsókol, de természetesen a tányér mindenütt nyomában van.)

Mikor mindez megtörtént fölbomlik a mulatság, mert a cigány is csak eddig van felfogadva. Ezután eziterára tánczolnak, de még inkább dalalással és élcelődéssel töltik az időt. Ilyenkor szokták az új menyecskét és férjét *fölakasztani*. Először a menyecske derekára kötelet kötnek, fölhúzzák a gerendára és az urára mutatva kérdezik: „Mid ez neköd?“ A felelet rá: „Uram v. férjem“. Ha szégyenkedik addig le nem eresztik, míg ki nem mondja a köteles feleletet. Hasonló módon húzzák fel utána az urát is, kitől szintén kéri: „Mid ez neköd?“ A férj természetesen már hamarabb rámondja: „Feleségöm“.

Reggelre aztán eloszlik a vendégsereg; de ha gazdagabbak a házasuló felek, 2—3 napig, sőt van rá eset, hogy egy hétig is eltart a vendégség.

(Felső-Szeged, Somogy vm.)

Peterdi László.

Árvamegye lengyel ajkú lakosainak néprajzi leírása.

(Első közlemény.)

Körülbelül 500 klm. területen lakó, 17 községet¹ s mintegy 18 ezer lelket számláló nép az, melyet itt bemutatni szándékom. *Nagy Lajos* telepítette be velük felső Árvamegye akkor lakatlan területét s nekik némely kiváltságokat is biztosított. A beszármazottak azóta folyton azon szegény földterületen laknak, megtartván őseik nyelvét, vallását, szokásait és babonáit.

¹ E községek a következők: Polhora, Rabcsa, Rabcsicze, Szihelne, Alsó- és Felső-Lipnicza, Alsó- és Felső-Zubricza, Bukovina, Podsikle, Chizsne, Harkabuz, Hladovka, Jablonka, Oravka, Pekelnik, Podvilk és Szárnya.

A nép nyelve a lengyel, de a társadalmi érintkezés, az iskolai tanítási nyelv (mióta a lengyel tankönyveket és a sok lengyel tanítót kitiltották, szintén tót) lassan átalakítják, úgy, hogy azt már most is a tót és lengyel nyelv lengyel felé hajló vegyüléknek nevezhetjük. A lengyelek „*goroly*“ néven ismerik őket, a tótok pedig egyszerűen „*polyák*“-oknak (lengyel) nevezik.

Falvaik egymástól messze széjjelszórt házakból állanak, úgy, hogy pl. Pekelnik első háza az utolsótól körülbelül 7—8 km. távolságban van. A házak homlokzatukkal rendszeren dél-kelet felé néznek, fából készültek, a gerendák közötti hézagok pedig mohával vannak kitömve. A tótok falházaitól már külsőleg annyiban különböznek, hogy sem belül, sem kívül kivakolva vagy bemeszelve nincsenek, belső beosztásuk és berendezésük pedig egészen elüt a tótok házaitól. A lengyelek házai általában két minta szerint készülnek, a szerint, a mint jobbmódú (!), vagy szegényebb gazda építetté.

Az első minta szerint épült házak képe a következő: Alapja téglalakú, melynek északkeletről eső végén egy két oldalra nyíló pitvar van. Egyik ajtó dél-kelet felé nyílik (a ház elé) a másik az ellenkező oldalra. A ház előtt egy kis kőjárda van, melyről az első ajtón a pitvarba jutunk. Ott jobb felé végig egy deszka lócza van elhelyezve, faedényekkel és más gazdasági eszközökkel megrakra, balra egy ajtón a konyhába lépünk, ezen ajtón túl pedig a padlásra vezető lépcső van elhelyezve előtte egy a konyha mögötti kamrába vezető ajtó van. A konyha a ház legnagyobb, legtöbbször három ablakos helyisége és jobbfelől egy vagy két tüzhelylyel van ellátva, mindegyik mögött egy-egy kemence szája tátog, mely kemenczék egyike a másik szobában van elhelyezve, másik vele szemben a pitvarból bevezető ajtó jobb oldalán. A fal többi részein lóczák vannak, esetleg egy ágy. Ugyanezen ajtó mellett balra, az ablak előtt van az elmaradhatatlan favágó-tőke, fölötte a fejszetartó, mi fölött a fazekak polcza függ. A szemben lévő fal mellett van egy kétlábú asztal, a melyen a családtagok nyári időben szokták elkölteni taplálékukat. E fölött van a falhoz erősítve egy faragványos polcz a tálak részére s ennek alsó részében fogas a kisebb bögrék és a használatban lévő korsók számára. E szoba a háznak nemesak a legnagyobb, de a legmagasabb helyisége is, még pedig azért, mert az árvai lengyelek házain kémény egyáltalában nincs s a füstnek csupán a padlás közepén lévő négyszögletes nyíláson és a konyha pitvarba nyíló ajtaján kell kimennie. Ha a konyha alacsony, a füst azt egészen betölti és lehetetlenné teszi az ott való tartózkodást, míg ellenben a magas konyhában a nyitott ajtón betóduló levegő a füstöt felszorítja, úgy, hogy alatta még a magasabb testalkatú ember is „kényelmesen“ sétálhat. Megemlítendő még itt a pitvarajtó fölötti két, a konyha egyik falától a másikig terjedő fagerenda, mely

körülbelül a fal fél magasságában van elhelyezve. Ezen gerendákon szokták megszáritani a fát és a lent. A legtöbb konyhában van még a kis kézimalom is, melyen kevés rozsukat szokták megőrölni, hogy malomvámot ne kelljen fizetniök. A konyha, a falakra lerakodott sok koromtól, „czornó izba“ (fekete szoba) nevet visel. A konyhából egy, a pitvarból vezető ajtónak szemközt lévő ajtó a másik szobába vezet, melynek šwyetnyca (fényes) a neve. Ez onnan kapta a „fényes“ nevet, hogy régiebb időben ezen szoba belülről kigyalult falait lenmagolajjal fényesre szokták volt dörzsölni és télen-nyáron lehetőleg tisztán tartani. A fényesítés most már a legritkább esetek közé tartozik, de ily fényesített gerendákat még igen sok régiebb építményű ház falán láthatunk. E szoba az előbbinek mintegy kétharmad része és annál jóval alacsonyabb; bútorzata is a lehetőleg legegyszerűbb. Balra az ablak felé van egy ágy, ablak alatt végig egy lóca, előtte a szoba másik szögletében egy asztal, mely fölött ugyancsak egy polez van az ajtóval szemközt lévő falon, mely a konyhainál kissé csinosabb, izlésesebb s rendszeren vörös, vagy vöröses-barnára festett. Ezen vannak a család régi tányérjai, fogason korsói, melyeket apáról fiúra híven megőriznek. E fölött egészen a padlást érintve függnek a szent képek, melyek sok háznál ezen fal felső részét egészen eltakarják. Az ajtótól jobbra van a kemence, mely a szobának ötödrészét elfoglalja. A kemence teteje lapos, téli időben fekhelynek használják. Az apró gyermekeknek pedig ez az egyetlen játszóterük. Itt-ott azonban már csonka gulaalakú, magas tetejű kemenczéket is lehet látni. A kemence körül is vannak lóczák. Jobbra a kemenczén túl van a szoba másik ágya, előtte egy kisebb láda. Az ágy és kályha fölött az egész szobán végig van egy pózna, a melyre a ruháikat szokták felakasztani. E szobán túl van még egy kamra, ennek az ajtaja azonban kívülről nyílik. E házakon az utóbbi leírt szoba fölött még egy emeleti kamra is van, előtte erős, a ház egész hosszában épített erkélylyel, melybe egy ajtón a padlásról kerülhetünk. Olykor egy, az ablak előtt elhelyezett lépcsőn is kijuthatunk az erkélyre. Ez emeleti kamrában tartja a család ruháját és féltettebb tárgyait, valamint élelmiszereit is. Padláson a tyúkok tanyáznak. A legtöbb ilyen háznak pinczéje is van, különösen a krumpli számára. A házak zsindegylyel és szalmával vannak földve. Ablakai kicsinyek és kilencz-kilencz üvegtáblából állanak. A többi gazdasági épületek a ház mögött épültek.

A másik mintájú házak össze vannak építve az istállóval, pitvaruk, emeletük nincs, pinczéjük is ritkán, csupán egy kamrájuk és egy vagy két szobájuk van, melyek beosztása és bútorzata hasonló az előbb leírt szobák beosztásához és bútorzatához.

A kamrák feltűnő sokaságát az magyarázza meg, hogy az árvai len-

gyeleknek bekerített udvaruk nincs. Itt-ott, a hol 2—10 ház van együtt, közös, de szintén bekerítetlen udvaruk van, s így mindent zár alatt kell tartaniok.

A árvai lengyelek ruházata a férfiaknál esinosan kötött boeskorból, fehér posztóból, pirosan czifrázott nadrágból és fekete, felöltőszerű szűrőből (esuszka, tótul halena) áll. Fejükön lehajló, 3—4 ujjnyi széles karimájú kalapot viselnek. A nők lenvászon kékfestett szoknyát, ugyan olyan reklit hordanak, nyakukon fehér kendő van, mely mellükön keresztbe hajtvá, hátul a derekukon köttetik meg. Én még láttam boeskorban járó nőket is, de most már a boeskoros nő ritkaság számba megy. A leányok többnyire élénk színű piros ruhákat hordanak. A legények hosszú ingeiket nem kötik be ruhájuk (nadrágjuk) alá, hanem lefelé lógatják, olykor alul ki is czifráztatják; szűrük gomblyukába horgoltszélű, szélesen csipkés kendő csüng. E kendők természetesen nagy becsben tartatnak, mert a választottak ajándékai, s többnyire kézimunkái. E kendők visszaküldése megszakítást jelent.

Az árvai lengyelek táplálkozása a legrosszabb mindazok között, melyeket eddig láttam. Naponkint egyszer főznek reggel, de akkor egész, sőt néha munka időben két napra valót is. Naponkinti étlapjuk ez: reggel krumpli aprózva káposztával és az úgynevezett klyószka¹ tejjel vagy vajjal. Délben egész krumpli káposztával, és az előbbi étel tejjel, tej hiányában felforralt káposztalével. Este ugyanaz. S ez így megy napról-napra, évről-évre. Változás csupán nagybőjt hét hetének péntekén, szerdáján és szombatján esik, a mikor sem tejet, sem vajat nem esznek, csupán sült krumplit, nyers, besavanyított lenmagolajjal leöntött káposztával, vagy hajában főztet; felforralt, tészta káposztalével. Borsó vagy sárgarépa csak nagyon kevés terem s így ebből csak ünnepnap juthat kóstolóra. Húst 2—3 évben egyszer esznek s akkor is csak, ha maguknak vagy szomszédjuknak elhull valami jószáguk s rajta segitendő vesznek egy-két kiló húst. Ismerek azonban embereket, kik húst életükben még soha nem kóstoltak. Kenyeret is ritkán szoktak sütni s ha sütnek is, csak zab vagy árpa lisztből s ez is mennyire eltér a mi kenyérsütési módunktól! Ők ugyanis sem kovászt, sem élesztőt nem használnak, egyszerűen tésztát gyúrnak s azt 2—3 cm. vastagságra kinyújtva a kemenczében, vagy forró tűzhelyen parázs alatt sütik meg. Az ünnepeket a szegények családi körükben többnyire csak azzal ülik meg, hogy az ősi asztalhoz ülnek étkezni (máskor nyári időben, mint említém a konyha asztalán, télen a kemencze melletti padon étkeznek) s délután körül

¹ A klyószka egy tésztaféle étel és úgy készül, hogy forró vízbe zablisztet tesznek s azt addig keverik, míg csak tészává, péppé nem válik.

térdelik az asztalt és közösen imádkoznak. Ha csinálnak is más ételt, ez rizskása és tejben főtt metéltből áll.

E nép leginkább földmiveléssel és baromtenyésztéssel foglalkozik. Ez utóbbi jelentékeny ágát képezi gazdaságának, mert nincs év, a melyben annyi krumpli, káposzta és zab megteremne, a mennyi megélhetésükre elégséges volna. A baromtenyésztésen kívül megélhetésüket úgy iparkodnak biztosítani, hogy minden család egy-egy tagja felváltva felkeresi a nagyobb városokat és az ott szerzett pénzcsekével menti meg családját az éhhaláltól és házát az adóvégrehajtótól, a mely fogalom ott egyáltalában, daczára a nagy erheknek ismeretlen is, mert éheznek bár ő családjával, az adóját rendszeren megfizeti. A korai ősz miatt betakarított gabonájukat pajtaikban helyezik el és télen cséplik ki. Cséplésük rendszeren január közepéig tart.

Mint magába zárkózott, zord éghajlat alatt lakó szegény népnek kevés feljegyzésre méltó szokása és játéka van. Összejövetelek, népmulatságaik alig vannak. A legények közt szokásos az úgynevezett „disznóhajtás“ játék. Nyári vasárnapok délutánjain összejönnek a legelőtérre és ott ásnak a földbe egy nagyobb vermet (nagy ólat), körülötte körben pedig egygyel kevesebb apróbb lyukat (kis ólat), mint a hányan vannak. Mindegyik legénynek kezében hatalmas bunkós bot van, melynek másik végét a kis ólban tartja. Egyikük, a ki a kis ólaktól a választáskor kiszorult, a disznót (egy gömbölyű követ) a nagy ólba hajtja. A többiek botjaikkal iparkodnak őt abban megakadályozni és a disznót hátrább ütni; vigyázniok kell azonban, hogy a hajtó ez alatt üres ólba botjával előbb ne érjen, mert különben ő marad ott s a kiszorult lesz a hajtó. Ha a disznó véletlenül valaki kis óljába ugrik, úgy az forró kásával megvendégeli, a mi abból áll, hogy ráköp és botjával messze elüti. Ha a hajtó a disznót szerencsésen behajtotta, az örök változkodnak s a volt hajtónak iparkodnia kell egy ólat szerezni, mert a kiszorult lesz az új hajtó.

A születésnél követett szokások is a legegyszerűbbek. Az újszülöttet még az nap, vagy a következő napon elviszik a templomba megkereszteltetni. Minden gyermeküknek rendszeren más-más keresztszülőket keresnek. A beteg asszonyt nőrokonai és szomszédai sűrűn fölkeresik ajándékaikkal, melyek egy-egy fazék rizskásából, aszalt szilvából és két kifiből állanak, de lehetőleg vigyáznak, hogy egy napra két látogatónál több ne essék. A gyermeket anyja 8—14 hónapig szoptatja s azután bizonyos ünnepélyes aktussal elválasztja. Ez úgy történik, hogy az elválasztandó gyermeket az egész család jelenlétében lepedővel beterített asztalra ültetik, mely tele van rakva különféle tárgyakkal. Ott van egy imakönyv, szent olvasó, néhány pénzdarab, kis ostor, kanál, kés, stb. stb. És várják, hogy mihez nyúl a gyermek legelő-

szőr s ebből aztán bölcsen elhatározzák, hogy mi lesz a gyermekből. Ha pl. imakönyvhöz nyult először: okos, tanult ember s ha az fiú, esetleg pap lesz belőle; ha pénz után nyult: fősvény; ha a fiú kanálhoz: korán meghal a felesége, maga lesz kénytelen főzni stb. és nagyon csodálkoznak, ha jövendölésük be nem üt.

A házasság hajdan különös ünnepélyességgel ment végbe, maga a lakodalom két, sőt három napig is eltartott, most azonban már leginkább csak az egynapos lakodalmak vannak napirenden. A megkérés a házasulandó legény apjának két barátja által történik. Ezek a megkérendő leány házához mennek, magukkal vivén egy üveg bort és egy kenyeret. Pár bevezető szó után a kenyeret s bort előveszik s megkinálják vele a háziakat s csak azután mondják el odajövetelük czélját és megkéri a leányt apjától, igérvén, hogy leányának megbízójuknál jó dolga lesz, a kóstolóba küldött jó kenyérből lesz bő tápláléka. Az apának akkor aggodalmi támadnak a kérő vagyoni és erkölcsi helyzetére nézve, de mikor a kérők mindenre megnyugtató választ adnak, odaigéri a lányát. Mivel a megkérés rendszeren csak előzetes megbeszélés után történik, a kérők elutasító választ csak legritkább esetben kapnak. A megkérés után pár napra megtartják az eljegyzést, a mikor is úgy a legény, mint a leány legközelebbi rokonai és násznagyjai megjelennek délután a leány szüleinek házában és kölcsönös párbeszéd után mindkét szülő kijelenti, hogy gyermekét a másik szülő gyermekének szánta. Ez után az asztal két ellenkező oldalán álló házasulandók az asztalon keresztül kezet nyújtanak egymásnak, melyeket a násznagyok egyike egy fehér kendővel összeköt. Ez megtörténvén, a jegyesek letérdelnek és így fogadják szüloik áldását. E szertartások után következik a rántottából, kenyérből és pálinkából álló uzsonna, minek elköltése után kocsira ülnek és a paphoz hajtának kihirdetés eszközése végett. Az eljegyzés mindig szombati napra esik.

Maga a lakodalom a következőképen folyik le: Az esküvő reggelén a vőlegény násznépével muzsikaszó mellett kocsin elmegy a menyasszony házához, a hol annak násznépe már várakozik és elkéri menyasszonyát annak szüleitől, hogy hadd menjen templomba vele imádkozni. Ott kis reggelire marasztalják. Reggeli után ismét kocsira ülnek s a templomba mennek esküvőre. Onnan, ha majd a leány megy férje házához lakni, a menyasszony szüleinek házába térnek vissza, a hol délig mulatnak. Ebéd után, melyen a főszerep a különféle kásának jut, ha a lakodalom egy napig tart, a vőlegény házához mennek és késő éjjelig ott mulatnak, ha pedig két napig, akkor estig maradnak itt s csak másnap reggel mennek a vőlegényhez. Ennek érdekes szertartása van. Az ujdonsült férj volt két kérőjével a csukott ajtó elé áll és kopogtat. Belülről kérdezik ki az. A násznagyok mindenre megfelelnek,

de az após sehogy sem akar ráismerni vejének kérőire sem vejére és váltig állítja, hogy egyáltalában leánya sincs. Végre azonban mégis kinyitja az ajtót s akkor meggyőződhetnek róla, hogy csakugyan nincs leánya — mert elbujt, sok hercze-hurcza után végre azt is megtalálják, a két kérő kocsijára teszik és a völegény házához viszik az egész násznép kíséretében. Ugyan ezen kocsisor közepén viszik a fiatal asszony ládáját és ágyneműjét vidám ének közt új lakására. A kérők ott az ajtó elé érve leszállnak kocsijukról, lesegítik a menyasszonyt is és átadják az elősiető völegénynek. A kérők funkciója ezzel véget ér s így, miután az újpárt felköszöntötték, eltávoznak. A násznép ott marad és egész nap kedvére kimulatja magát. Este az összes jelenlevők összefogódkodva éneklük az úgynevezett Zöldkoszorút (alkalmi dalok füzére), melybe egyes menyecskék olykor eléggé pikáns részleteket is beleszőnek. E dalok éneklése alatt a völegénynek nem szabad jelen lennie. A Zöldkoszorú eléneklése után a menyasszony a szoba közepére ül és egy csipkés főkötőt helyez a térdére; az összes vendégek pedig egymás után eleibe járulnak és kifejezik előtte szerencsekívánataikat, miközben mindegyik néhány pénzdarabot tesz a főkötőbe. Végre két asszony ismerőse kiveszi kezéből az időközben kiürített főkötőt, koszorúját leveszi fejről és rendes asszonyi ruhába öltözteti. Ezzel a lakodalom véget ér. Meghívásokat a lakodalomba a vőfélyek teljesítik. Forgós felpántlikázott kalapokkal, énekelve járnak házról-házra; mindenütt elmondják a meghívó verseket s a szűrük gomblyukában lógó fehér kendőbe takarva kezüket, szives látás jeléül minden meghívottal kezét szorítanak.

Ünnepeiken, különösen újévkor szeretnek sokat főzni, mert azt hiszik, ha új év napján bővében vannak az ételnek, egész évben nem fognak szükséget szenvedni. Karácsony vigiliáján nem merné egy anya sem megütni gyermekét, mert azt hiszik, hogy akkor a gyermek elromlik s egész esztendőn át minden nap rá fog szolgálni a verésre. Almát, vagy diót ezen a napon enni nem szabad, mert a ki eszik, egész esztendőben fekélyes és pattanásos lesz. E napon csak vacsorára esznek meleg ételt s bár mindennap egy tálból eszik cselédjével az ottani gazda, ezen a napon s a többi nagy ünnepeken mégis különös tisztelettel ülteti asztalához. A karácsonyesti vacsora a következőképen megy végbe. Elsőben is egy, ez alkalomra süttött kenyeret szegnek fel s a levágott első darabba egy szem fokhagymát és egy összehajtott ostyát tesznek. Ezt elteszik, mert különféle marhabetegségek ellen igen hathatós gyógyszer. Azután mindenki szeg magának egy darab kenyeret és azzal ugyancsak egy szem fokhagymát eszik meg. Ezt egy ostya elköltése követi, miután a fekete árpa- vagy rozslisztből készített galuska, majd köleskása következik. A vacsora sorát főtt aszalt szilva rekeszti be. A vacsora

előtt és után az összes családtagok az asztal körül térden állva hangosan imádkoznak.

A majdnem egész országban szokásos májfa felállítása ott is nagyban dívik. Május elsején éjjel minden leányos ház elé egy magas fenyőfát állítanak a legények s az ott áll egész pünkösd másnapjáig, a mikor a legények zene-szóval, mulatva házról-házra járnak és a májfákat fölszedik. Ilyenkor bokrétázza föl a leány szive választottját, a ki az akkor kapott csináltvirág bokrétát egész nyáron kalapja mellett hordozza, ha csak közbe meg nem nősül. A nagy ünnepeket, karácsony napját, húsvét vasárnapját úgy ülik meg, hogy még a legjobb barátok sem keresik föl egymást ezen napokon, nehogy egyik a másikat vallásosságában háborgassa. Templomi bucsú alkalmával semmiféle mulatságot nem tartanak, de annál inkább iparkodnak meggyónni és megáldozni.

Ezen falvak földjei dülökre vannak osztva s eredetileg minden dülő egy-egy gazda birtoka volt, s kinek-kinek saját földjén volt a háza. Onnan magyarázható a falvak házainak szétszórtsága. A későbbi népesedéskor az ősi birtok feloszlott s az apai ház mellé a fiúk s unokák házai emelkedtek. Csodálatos ezen fajnak az ősi földhöz való ragaszkodása, családjuk kezéből ezt csak a legnyomasztóbb állapotban s akkor is fájó szívvel engedik át idegennek. Alsó-Lipniczán a Tomcsák dülő már a mennyire a régi okmányok belepillantást engednek a régmúlt időbe, mindig a Tomcsák-ok birtokában volt. Azoké ma is. Pekelniken a Szerwinecz dülön mindenkinek Szervinszky, a Rokiczki dülön mindenkinek Rokiczky a neve. A Tamalye dülön egyetlen egy ember van, a kinek nem Tomala a neve, ez is vagy 12 éve került oda vőnek. Felhozhatnék még száz meg száz példát, de azt hiszem, hogy ezekből is eléggé kilátszik azon szívósság, a melylyel az ősi föld birtoklása iránt viselkednek. Inkább elmegy az ottani paraszt Amerikába, vagy bárhová dolgozni, csak-hogy az ősi birtok az övé és utódaié maradjon. A leányok részét, ha csak lehet, pénzben adják ki. A régibb időben ez könnyebben ment, a mikor a lenvászón még nagyobb keletnek örvendett, mert az árvai lengyelek mindegyike takács, vagy vászón és lenfonál kereskedő volt. Most nehezebben megy, de ha csak lehet s képes rá, elmegy az apa vagy elküldi fiait messze-földre, hogy saját földjét fiaira hagyhassa és a leányt pénzzel fizesse ki. Ha azonban ez semmiképen sem volna lehetséges, az apa ajándékozási levelében, vagy végrendeletében is megjegyzi, hogy a nekik ajándékozott földet veje és leánya, ha valamikor fia tehetné és úgy akarná, neki ennyi vagy annyi áron átengedni kötelesek. A nép általában jószívű, vallásos, eléggé furfangos és babonaságra hajló. Termete közép, testszine fehér, haja szőke, szeme kék. Az igazság iránt fogékony, másnak jogait s vagyonát tiszteletben tartja. Ha

jószága másnak kárt tesz, maga állít két becsüst, hogy velük a tett kárt megállapítsa s azt megtérítse. A szegénynyel, koldússal az utolsó falatját is megosztja s az idegent, legyen az koldús, vándorló, vagy átutazó idegen, szívesen fogadja hajlékában, neki éjjeli szállást s sovány ebédjénél helyet ad. Fiúgyermekeit erejének végső megfeszítésével iskoláztatja, a mit az is bizonyít, hogy onnan számtalan tanár, tanító, pap és szerzetes kerül ki. Élvezet ott tölteni pár hetet, a mikor ezek nyáron hazakerülnek vakációra.

Marmula János.

Régi paraszt háziorvosságok jegyzéke.

(Befejező közlemény.)

A kinek lába sebes és megdagadt. Gletet végyen vagyis kománczot, azt 24 óráig áztassa meg, a minél jobb borecetet talál, azt az eczetet szűrje le és helyette töltsön reája faolajat s mindaddig keverje, míg a ruhára reá kenheti mintegy flastrom módjára. Meggyógyul.

A méheknek. Ha egy tyúkot gyengén megsütnek s eleikben teszik, a hol kosárok vagyon, úgy megeszik, hogy csak a csontját hagyják, magok pedig gazdagodnak.

Hasonlóképen ha az aszalt szilvát megfőzik, de nem felette, a mint szokták enni. Ez is igen használ a méheknek. Probatum.

A hurut ellen. Reszeld meg a tormát s keverd össze mézzel és egy késhegyen éhomra, ebéd után egy óra mulva, estve, mikor lefekszel, három-négy jó falatot egyél meg. Sokat használ.

Aréna ellen. A földi eperjet aszald meg, de úgy, hogy a napfény ne érje. Mikor fájdalmat szenvedsz az arénától, törj meg vagy három szemet benne s tedd égett borba, idd meg, használ. Láttam, a ki beszéltette, próbálta magán, nagyon segítette.

A kinek az ujjai megsugorodnak. Verjen agyon egy kutyát és azon melegen hasítsa fel és az zsugorodott kezeit tegye a gyomrára és tartsa ott vagy egy óráig, nyilván tapasztalja hasznát. Ha pedig ezt utálod, a berbécs bárány gyomra is jó, de ama hasznosabb.

A szem hájoga ellen. A bornyufark virágát napkelet előtt jó harmatoson szedd egy szoros szájú üvegben és azt az üveget kösd be jó szoroson. Csinálj tesztát és azt az üveget csináld az tesztában úgy, hogy ki ne tessék. Mikor már így elkészíted, a mikor bevetik a tesztát a sütő kemenczében, azt az elkészített üveges tesztát is tedd be, hadd süljön meg. Mikor megsült, fel ne bonts mindaddig, míg meg nem hült jól és annakutána felbont-

ván, a mely olaj ereszkedett bele, azt tölts, két-három cseppet, a minemű terjedése van, ahoz képest. megtisztítja a hájogtól szemedet.

Szemfájás ellen való próbált orvosság. A menyhálnak a máját ki kell venni és azt a májot egy tiszta üvegben betévén, a száját megkötven, mindaddig kell tartani, míg olaja ereszkedik és olaja ereszkedvén, azzal az olajjal kell a szem végiben egy cseppet bocsátani hanyattan feküve és úgy egy óráig feküdni, meggyógyul.

Sérvés ellen. A szőr- vagy tövises disznót nyúzd, süsd meg, edd meg, meggyógyulsz. Ezzel az orvossággal gyógyította meg a tatár a rabját s a mint maga is beszélte, soha azoltától fogva oldalnyilalást nem szenvedett.

Hideglelés ellen. Áss friss tormát, reszeld meg, tedd egy tálba és jó erős bort tölts reá úgy, hogy egy ujjal felyül haladja; hadd ázzék huszonegy óráig s mikor már érzed, hogy a hideg ki akar lelni, facsard ki a megázott tormát egy jó pohárral s idd meg. Noha akkor jól megoldoz, de a hideglelés elhagy.

Ha jó sert akarsz innya, így kell elkészíteni. Végy félmarok fenyőmagot, nuces lauriticet és levelet is, egy keves rosmarintot, ennyihány szekfüt, ezeket jól megtörni és egy tiszta ruhában kötven fél ejtel borban ugyan jól meg kell főzni. Mikor ez elkészül, végy annyi sót, a mennyi egy galambtojás és mindaddig tarts a tűzben, míg megtüzesedik. A megfőzött bort tölts a serbe, úgy a sót is vesd bele, zárd be jól, hadd álljon 24 óráig, kedvedre ihatol belőle. Ez pedig csak egy vederre való készület, ha pedig több lézen a ser, a materiának is többnek kell lenni.

Hideglelés ellen. Dantia. Papafü. Centauria. Fejér üröm. Borba meg kell főzni. Mikor háborgatja, igyék jól belőle melegen. Egy úri embertől hallottam, noha patika között volt, hogy ezzel az ovassággal (igy!) hadta el a hideg Ao. 1752 esztendőben.

Contra anginam. Annyi puskaport, a mennyivel egy puskát meg szoktak tölteni, nyelje el és azután egy kevést puskaport törjen meg és azzal az inyet, a nyelvet jól megsurolja. Nincs jobb az ellen, a mint hallottam.

Fulladás ellen. A büdöskövet meg kell törni és mézben elegyíteni, reggel, délbe s este abból enni, meggyógyulsz.

Más. A csiga héját megtörni s avval úgy élni hasznos.

Arena ellen. A mely fedele vagyon a csigának, porrá tévén meginnya próbált orvosság.

A kit a hideg lel. Csak jó meleg vizet igyék. Nincs az a patikabéli orvosság, a ki inkább használjon.

A kinek a háta melljéke fáj és magát nem segítheti. A patikából hozas-

son unguentum infrigidansot. A tüzzel háttal álljon és azzal kenegesse reggel s este, hogy had szihassa bé a meleg. Megszabadul a görbeségtől.

Palaczfereg (= poloska) ellen. A török borsót főzd meg jól és annak a levével mosd meg a ház falát, ágyadat és egyéb portekáidat, a hol tudod, hogy tanáltatik, elvész s megnyugszol.

Sárgaság ellen. Végy öt szem szilvát, vedd ki a magvát, de úgy, hogy megént öszvetehesd. Végy három borsszemet, egy szem szekfüt, mind a borsot, mind a szekfüt, mind a szilvماغot törd össze. Ezeket így öszvetörvén elegíts mézben jól össze, oszd ötfelé, rakjad a szilvába, a honnét kivetted vala a szilvماغot, süsd meg egy jó meleg köven, estve s reggel edd meg, a miné melegebbsen megeheted; az aranyszíntől szépen megmenekedel. A ki próbálta s neki használt, attól tanultam.

Pleuritis ellen. Végy almát és annak a két végét vágd el annyira, hogy a torzsáját kivághasd s kivágván tégy fejer tömjént mintegy két vagy három borsónyit bele és ismét az elvágott két darabocskával, melyet elvágta vala, fedd be, takard szösz közé, tedd parázsába (= parázsba) s ott tarts, míg gondolnád, hogy megsült, vedd ki és a minél melegebbsen megeheted, edd meg, meggyógyit, próbált orvosság.

A kit a kígyó megmar. A kendermagot főzd meg fejer borban, ástass ruhát bele s velle gyakran kötögzessed, meggyógyulsz.

A kinek a lába sebes. Főzzön vizet és mikor forr, hánjon tüzes paraszat bele és egy kevesse had elforjon velle, vedd ki, hadd ülepedjék meg és abból a vízből végy két kalán vizet és egy kalán faolajot, keverd jól össze, tedd meleg helyre s annak utána a seb helyét egy tolluval kenegesd napjában háromszor. A seb helyet apró pilikkel (= finom tollakkal) tölts meg, azt is kend meg tiszta ruhával közel jól be. Láttam, hogy 20 esztendőös seb meggyógyult evvel.

Köszvény ellen. A gólyát tollastól, mindenestől egy új mázos fazékban annyira meg kell főzni, míg a csontjairól a húsa lefő. A zsírját le kell szedni, a levével mosogassa a fájdalmas helyeit és a zsírjával kenje. Láttam az embert, a ki evvel meggyógyult.

Geleszta ellen. Kaneza tejet igyál. Szépen kitisztulsz.

Geleszta ellen. A szászfűvet borban főzd meg, igyál róla, meggyógyulsz.

Hogy el ne fáradj. A rutát olajban főzd meg, kend meg a talpadat. Ha üznek is, el nem érnek.

Geleszta ellen. A porcsfűvet főzd meg borban, igyál róla, kihajtja belöled.

Lábfájás ellen. Akarminémü sebes úgy, hogy a csontjai látszanak, tiz, hús vagy harmincz esztendőös lészen is, *Ez az orvossága.* Egy tiszta fekete

kutyát meg kell ölni és a fejét mindjárt el kell vágni, szőröstől bőröstől úgy meg kell égetni, hogy porrá legyen és azt a port szépen fel kell szedni és azzal a porral hinteni a sebet, szépen húst nevel és egészen meggyógyulsz. El ne hidd magadat, ha meggyógyulsz, sőt oltalmazd magadat, hogy a táncz mia (igy! — miatt) elebbi nyomorúságodra vissza ne essél, mert kétszeresen szökni kényszerítettel.

A kinek a feje szédül. Gyakran és ha lehet majd mindennap csomobordal készített étkekkel éljen, elmulik véle vagy megenyhíti a szédelgést.

A melancholia ellen. Szerezz 15 megért fenyőmagot, betonika levelet 5, zsálya 7 levelet, veronikával tedd öszve és mint a herbatejet el szokták készíteni, készítsd el, igyál belőle, jó kedvvel fogod idődet tölteni, oly hamar nem is vénülsz meg.

A kinek az orra vére foly és meg nem akar állani. Tisztességgel legyen mondva: végyen csomo meleg disznó ganéjt s kössék a nyaka vápájára s megállétja. Ha pedig meleget nem kaphat, az asszu is jó, melegitse meg és kevés eczettel elegitse fel, kösse a megmondott helyre, hasonló hasznát tapasztalja. A ki próbálta, használt annak.

Hideglelés ellen való próbált orvosság. Egy fél ejtel bort sózz meg jól, idd meg, meggyógyulsz.

Arena ellen. A fenyőfának bingyaját tavasszal, minekelötte ki nem hasad, szedd és árnyékon, nem pedig napfényen szárazd meg és herbatéj módjára készítsd el s igyad meg. Keresd a vizelő helyet. A kinek használt, szemeimmel láttam.

A sebre igen jó az uti lapu.

A bathák ellen. Szedj egérfalevelet, hints el a házban, ragad (igy!) meg az ágyodat, a sok viszkolodástól megmenekedel.

A kinek a mejje megszorult, ez az orvossága. Szedjen kerti csombort, szárassza meg, törje meg és szítálja meg, egy kevés mézbe elegyitse fel azt a port és reggel s estve vegyen a késhegyen, megszabadul.

Specificum minerale. Ebből a speciesből egy kés hegyén egy fél ejtel vizben elegitsits (igy!), hadd álljon egy kevéssé, zavard fel a port, igyál. A forrószagot megszünteti.

A sebre. Magyarófa alatt nőtt négy levelű fü vagyon, kinek a közepin egy bimbó szokott nőni. Azt meg kell megszedni és mikor valami seb esik valakinek a testén, ha száraz vagy nyers is, nyálazza meg, tégye reája megkötvén, tudja meg, hogy használ.

Ez férfunak való. Már megismervén ezen füvet, a kinek azon bimbója nincsen, akkor embernek való, úgy mondják.

A kinek a foga fáj, hogy ne fájjon. Marsriksok (így!) rágjon, megszűnik s mégis jobb, a kinek nem fáj.

Contra pediculos. A kecskerágó-magot szedd meg és a felső héjját hánd el, azon magot törd meg s ennek a nedvességével jól meg kell kenni a köntöst, a sok vakaródástól megszabadulsz.

Hurut ellen. A tiszta búzát főzd meg és annak levét igyad.

Más hurut ellen. A kék káposztát főzd meg s annak levét igyad.

Más hurut ellen. A fejer vereshagymát süsd meg jól, kösd a talpadra, megszűnik.

Ha valaki macskaszőrt elnyelne. Éhomra egyék heringet és kihozza magával.

Ha vágást ejtesz valami tagodon. Égett bort tölts bele és égett boros ruhával kösd be, napjában háromszor, reggel, délbe, estve és kevéssé megugrol, de ne gondold vele, ha hamar meg akarsz gyógyulni.

A kit a kígyó megmar vagy embert vagy barmot. Földi bodzát törjön össze és avval kösse. Próbált orvosság, mégis jobb, a kinek nem szükséges.

A ki inai miá nem nyughatik. Kenje meg borzhájjal, süttesse jól bele, tapasztalja hasznát.

A gyomorot ekképen tisztítsd meg. Szedd meg a csalyánkórot vagy ásd ki a gyökerét, mint két ujjnyi vastagságú esomót kösd össze ezérnával, főzd meg, mint a herbatejet, idd meg. A ki a gyomrát ezzel szokta kitisztítani, maga praescribála másoknak, azért soha a patikariust nem busítani, mert talán ő is avval szűrja ki szemedet s mégis meg kell nyitni erszényedet.

A nagy egereket, kiket is güzűnek neveznek, így elveszthetni s kiüríthatni. A bikfa-taplót ránts meg szalonnazsirba, elébb meg apríts falatra és azon falatokat tedd s rakjad el széllyel, a hol tanálatnak vagy járnak. Ezt hallottam egy jó uramtól, a ki egész kastély (így!) megszabadított efféle nyughatatlan állatoktól.

A nyilaslan (így! = nyilalás) ellen. A kinek jól nyilallik, végyen elő egy tubák levelet vagyis többet, a mint érzi fájdalmát vagyis nyilalását s azon tubák levelet mézzel kenje meg, ragaszsa oda, a hol érzi a nyilalást és hozzá ne nyulljon, mert magától le szokott esni. Ebéd felett 7. 7bris hallám, hogy ennél nincs hasznosabb a nyilallás ellen. Jobb, a kinek nincs szüksége reá.

A kinek valahol eltörik a csontja és bekötözik. A mint szokás, fel nem oldják, az alatt seprő égett borral kell áztatni és magát nyugtatni, hamar meggyógyul.

Lábfájás ellen, a kinek lába kifakad és majd semmi orvosság nem használ. A nyirfalevelet főzesse meg borban mázos csuporban kenyérhéj alatt.

Tégyen bele égetett timsót, faolajat. És ennek levével mosogassa a sebet és azon nyirfalevelből tégyen vagyis ragaszson a sebre, meggyógyul. Mégis jobb, a kinek nincs szüksége reá.

A kinek a lábát az orbáncz kihányja, ha szinte lyukak vannak is rajta. Szedjen marti laput, tegye borba és vessen bele egy keves timsót, mosogassa és kötözze a lapuval, de ezt előbb főzze meg. A ki velle élt és meggyógyult a lába, másnak is ezt praescribálta, sőt azt mondotta, hogy sokkal jobb az a lába, a ki ezzel meggyógyult, hogy sem a másik. Fides penes authorem.

Hurut ellen. A jó sáfrányos és büdösköves felforralt tej igen hasznos.

A kit a forró hideg lel. Az földi bodzát szedd meg levelestől és takard be erősen a hideglelőt jól, hadd izadjon meg, meglátod, hogy meggyógyul és megköszöni néked az orvoslást.

A ki megvágja vagy megserti kezét vagy más tagját. Végyen zsályát és azt aszallja meg, tegye porrá és elegitse, óhájban keverve jól öszve, kenje ruhára flastrom módjára, kösse sebet velle, meggyógyul.

Vérhas ellen. Az alabastromot porrá kell tenni és borban igya meg. A bort pedig annyira kell megmelegíteni, míg a hédsége (igy!) elvesz.

A kinek lába vagy keze megtörődik. Végyen ószalonnát és azt jól rakja meg zabbal, a mint szoktak spékelní és azt gyűjtsa meg, tégyen egy tálocskába vizet s annak zsírját, a mely kicsepeg, csepegesse a vízben s azzal kenje. Ezt hallottam Horvát uramtól, mikor a szilvási borvásárlásból hozzánk jövéen, nállunk maradván, vacsorálunk vala.

Ugyan az ürömről, jó orvosság. Tavaszszal, mikor kijő az üröm, szedd meg a czikáját, törd öszve és facsard ki azon levét, egy kalánynyal igyál meg, minden bilist (igy!) kiviszen és ha appetitusod is ninesen, utána jól ehetel. Ha más nyavalyát érzesz is a gyomrodban, meggyógyulsz. Jobb, ha szükséged nincs rea, mindazáltal ha véghez viszed, patikára nem szorulsz.

A geleszta ellen. Az üröm mikor megvirágzik, vagy papirosra vagy valami tálba rázza le, de szélben elviszi a szél, esendes időben kell rázni és azt a szedett virágot elegitse meg mézben, keverje egybe, hogy mint az írot (= vert tej, a miből vaját köpültek) úgy kenhesse ruhára; kösse a ködőre (= köldökre) és megszabadul tőle.

A mely ember megrühesedik vagy vart kap, ámbár francia nyavalyát, ez az orvossága. Tavaszszal egy mázos csuporba szedje a béka tojását és kösse be erősen, tartsa kilencz napig. Ez összerodhadván élhet velle, mártson bele egy gyenge ruhát és avval kenegesse. Ez pedig a marhának is használ. Isten őrizzen pedig kivált egytől. Tudom, ha használ, elmulik, ha pedig nem használ, nem árt.

Az ürömről. A kisdedeknek. Az ürömvirágot szedjék meg és tegyék porrá, porrá tévén mézzel elegyítsék össze, össze elegítvén kössék a gyomrára és minden gelesztát kihajt. Ezt próbálták.

Ha kinek az orra vére megindul. Vegyen kőrifát a kezében, megáll.

A kin a nátha hurut rajta vagon. Süssön meg egy vöröshagymát és kenesse meg vele a talpát.

A kit megégetnek (= megmérgeznek), ha hirtelen érik. Édes tejet forraljanak meg és sózzák meg erőssen, adják be innya jó melegen, kihánja.

A fene ellen. A kemenczébe az emberkoponyát szárazd meg, tedd porrá mozsárban megtörvén és olajjal elegíts fel, meggyógyulsz, azt mondják.

A kinek hájog ereszkedik a szemére vagyis már hájogos, ez az orvos-sága. Vegyen egy késhegyen megtört gyömbért és ugyanazon mérték szerint annyi nádmézet és kösse egy tiszta ruhácskába, a kinek gyapotosnak nem kell lenni és azt más ruhában és azt már ruhában egybenkötött gyömbértés nádmézet mártogassa vagy kömény rozsolisban vagy borból főzött kömény vízben és három cseppet abból cseppentsen reggel, délben, estve. Jól megforgassa a szemét, hadd járja meg. Ha nem használ, nem árt. Láttam, a ki beszélette.

Contra pediculos. Tölts egy ón tálacskába égett bort, verj bele két tojáshoz a fejejét és tégy bele egy magyaróni cremor tartarit. Ezeket keverd jól össze, végy akkora posztószelet, a ki általérjen, azon posztószelet mártsd meg az égett borban és egy keves kénesóval mind a két felet dörgöld meg. Azon posztószelet vard vászon közzé, kösd a derekadra úgy, hogy alá s fel járhasson, megszabadulsz a sok viszkolodástól. Mikor már vászon közzé vartad is, azon említett posztószelet akkor is márts meg, úgy kösd fel.

Szemhályog ellen való orvosság, ez is próbált. A bornyufarknak a virágát, minekelőtte a harmat fel nem szárad róla, egy szoros száju üvegben meg kell szedni és azt egy jó czipónyi tésztaiban, hogy ki ne süssék, be kell csinálni és meg kell sütni a kemenczében, mint a kenyeret és mikor megsül, ki kell venni, de fel nem bontani mindaddig, míg meg nem sül. Azután bontsd fel és a mely olajot tanálsz az üvegben, avval kell megkenni a szemén való hájogot, meggyógyítja.

Laxáló species. Rp. Foliae senae 34. Cremor tartari 31. Ezen kétféle főzöttessék meg szilvalében egy fertályban, még moród egy pohárnyi, azután egy ruhán által szürettessék és beadassék az betegnek. Ha pediglen úgy akarja, hogy nagyon laxálja, addáljon jalapát (így!) egy 31. Ha pediglen azt akarja, hogy hánytossa, addáljon tartaricus emericust is. Utána pediglen lehet ezen füveket borba főzni, úgy mint Rp. Centaurát, pápafüvet, ürmet

és egy kevés dantiát, igya minden reggel és östve egy-egy pohárral melegen. Úgy az hideglelésnek is igen használ.

Specificatio. Győrfi János és felesége orvoslásokról. 1-o. Adtam egy laxatívát Győrfi Jánosnak, úgy másodikat is, annak ára egyik egynek négy-négy sus. 2. A mellett valami port, teszen 2 susták. 3. Eret vágtam rajta 4-szer, teszen 4 susták. *Feleséginek.* Más rendben nomitoriumot, teszen két sus. Eret rajta 6-szor 6 sus. Applicáltam egy visicatoriat, teszen 4 sus. Valami izasztó port együtt téssen 6 sustákat. Lignum decoctum, melyet a várból vettem fél fontot 5 sustákkal. Summa Rf. 3 x 42.

Közli: *Dr. Balló István.*

NÉPKÖLTÉS Z E T.

Egy Rákóczikori dal.

Meg-jár-tam a ha-dak út-ját, Nem tar-tot-tam lo-vam szá-ját;

Nem tar-tot-tam lo-vam szá-ját, Most si-ra-tom ma-gam ba-ját.¹

Harcoltam én a hazáért,
Istenért és szabadságért.
Búval eszem most kenyerem,
Bujdosó lett én belőlem.

Ihol késő most bánkódni,
A harc után hadat vágni.
Megyek messze Rákóczival,
Szívem tele bajjal, búval.

Ha esne is oly esetem,
Hogy történne betegségem;
Ki gyámolítana engem,
Ismértelen idegenben?

Búval vagyok bővelkedő,
Sok nyomorúság szenvedő.
Elhagylak én áldott haza.
Nem láthatlak soha, soha.

Hol szépséges feleségem?
Hol vagy te is nemzetségem?
Kis giliczém: kiesi lányom?
Kérem istent, hogy megáldjon.

Harcoltam én a hazáért,
A haza szabadságáért.
Most bujdosás a kenyerem,
Sós a könytől, mikor eszem.

¹ A dallam második fele feltűnően hasonlít Petőfi „Fürdik a holdvilág az ég tengerében“ kezdetű költeményének régies jellegű dallamához, melynek szerzője tudtunkkal ismeretlen.

Tájékoztatóként megjegyzem, hogy e dalt hét évvel ezelőtt egy öreg *szegvári* parasztembertől hallottam, a ki azt bucsúzónak nevezte. — A dallamot nyomban lekótáztam s a szöveget is, a mennyire el tudtam menni az öreg diktálásán, leírtam. — A szöveget az 1896. évben átadtam *Sövényházy* Antal polg. isk. tanárnak, ki azt a csongrádi polg. fiúiskola 1895—96. évi értesítőjében (Adatok Csongrád monographiájához, 11—12. l.), mint a csongrádi és csongrádvármegyei nép Rákóczi-korbeli dalát közölte

Szegvár (Csongrád vm.)

Keviczky Ferencz.

Szöllősi Pál meg a róka.

— Mese.¹ —

Vót éggy embör, annak vót egy kis karikós höggye, és ott fogott lönni de mindig. Hát éccör kimögy éjjel; jó hódvilág van; viszi a puskát, hát láti, hogy a róka öszi a szöllöt. A róka láttya, hogy rá akar fogni (az úgy tött), monta neki: Engömet nē bánts; addig míg ez a szöllő lē nēm lösz szödvē, hadd ögyek rōndössen; pazallást nēm töszök, halēm urrá töszlek.

No jólvan. Nézi a szöllöt másnap rōggel, hát csakugyan nēm is tösz pazallást, csak úgy öszik, amint rōndössen. Hát had ögyék. Hiszēn nēm mind öszi lē, csak had ögyék, ű mögporóbáli.

Hát mikor mög-gyütt a szöllősödés, akkor lēsödtek a szöllöt; akkor aszondi: Nohát tudod, mosthát én elmögyök ehhol-ehhol a zurhol, annak van ész szép lánya, hát tudod, most elmönök hozzá előbb is nēm kéretni, halēm a mérőér. — De mihaszna mégy érte? Nincs neköm mit mérni. — Maj tudom én, csak énrám vigyázz.

Möggéri ott szépön, hogy aggya oda a zaranmērőjjét, mer a zū urának Szöllősi Pál urnak igön sok pénzi van, hát mög akari mérni. Jólvan, neki adták. A róka visszavitte a méröt és a csinnyából dugott oda kis arant. Aszondi: De sok pénzi van a zuradnak! — Annak van.

Am mög mögen azt hazaviszi. Akkor mög êviszi a kongóméröt. Nohát úgy mikor visszavitte, aszmondotta:

— Nohát mast a Szöllősi Pál urnak én mögkérötöm a maga léányát, ha odaaggya, ha nēm. — Szivessen. Bátran gyühetnek hozzám. (Mer má mögörüt anny sok pénznek.)

Nohát akkor mönnek ketten. Hát êkis bürin köllött átalmönni. Odvót mellette êkis pocséta. Hiszēn nēm esött bele, sē nēm csunult el, halēm

¹ Mutatvány *Vikár* Béla mesegyűjteményéből, melynek darabjait a gyűjtő részben gyorsírással jegyezte le, részben phonographba mondatta bele.

aszonta: ott lögyön aza zembör, ü bemögy a zurhol, hogy lögyenek ojjan szivessen, hogy adjanak öltönyt a zurnak, mert nem mer abba a racskos ruhába begyünni. — Lányom, (aszondi) legöslegéső legszöbb ötözetömet neki köll adni!

És mögmonta a zembörnek, hogy mikor majd ösznek, úgy tögye a ezélt, hogy ü egy kicsit csunyittsa el a ruhát; akkor majd nem hagyik levetni róla; akkor majd ur lössz éccörre.

Ugyan ugylött. Mikor évégződött a vacsorállás, beszégetés, nohát most émönnyünk haza. Mikor mönnek hazafelé: No ugyé (aszondi), jól vót mondvá, hogy hugyan jársz. Halém még utöbb majd még jobban is!

Akkor osztán elmönnen mögen, hogyhát mikor lössz a lakodalom, mindönféle beszégetés; de akkor mög aszonta: — émönt előre a róka — nem ért rá, hugyan mikép, több afféle, hát a ruhát nem vethette lë róla. — Jól van; csak hadlögyön; hiszen van itt is ölég.

Hát akkor csak ur lött, uri ruhába vót. — Most (aszongya) maj möggyüjjünk éféltájba, mer mikóra hazaérünk, a lovak ösznek éggy-más; hát möggyüjjünk éféltájba.

Éggy urnak vótak kocsisijjai, parádés mög konyhakocsijja is; hát akkor odamönt a kocsisokhol:

— Aszmondotta a zur, hogy készen lögyenek a lovak ére ennyi időre, majd ü csak kiáll a fojosóra, akkor csak oda rukkóni elejbe. A négylovas is befog-gyon, mög fog-gyon be másik két kocsis is: három kocsisval mönnek.

Hát ezök uri ruhába vótak: tötték szivessen a dógot. Akkor osztán mikor oda ált (eza Szöllösi Pál ált ott), akkor mög az(t) tutták, a zü urik. Vitték oda, akkor ott mög osztán fölútek, ugy mintha ennek a hazájába mönnének. Émöntek Márija Tërézinénak a földjeire mög mindönféle jussaira. Akkor osztán mögvéradt szépön. Kimöntek a bërösök, juhász, csordás, mindönféle kihajtott. Akkor osztán elmönt előre a róka. — Kinek a gulájja ez? — Mária Terézié. — Azt në mongyátok, hogy azé; nézzétök, hun gyünnek a zurak, ajándékot kaptok, mer azé eza birtok!

Mikor odaérnek, akkor csak kérdözik — Kié ez a gula? Aszongyák: — Szöllösi Pál uré. Hé, a zipa belenyult a zsebgyibe: Nektök, lögyön a tietök.

Mögen ölmögy a róka előre. Talákozik kanászokkal: Kié ez a sok disznó? — Márija Terézié. — Në mondjátok azt; nézzétök, gyünnek a zurak, csak aszongyátok, hogy Szöllösi Pál uré; ott sok ajándékot kaptok.

Odaérnek. — Kié ez a sok disznó? — Ez a Szöllösi Pál uré. Mingyá nekikadott egy marok pénzt. Mönnek odébb. Akkor már bërösök szántanak. — Kié ez a sok ökör? — Mária Tërézié. — Azt nem kö mondani; csak:

a Szöllősi Pál uré, mer gyünnek a zurak, ajándékot kaptok! — Kié ez a sok ökör, bérös, mindön? — Ez a Szöllősi Pál uré.

Akkor mög a zipa már nagyonn izélt, hogy ez borzasztó; a pénze is sok, hát mög ennyi birtok, jószág! Akkor osztán talákozik ispányokkal, kasznárokkal a róka. Aszondi: Nézze csak (aszondi) rémittő sok urak akarnak édegyünni bálra, halëm azt në mongya ám soha egynek së, hogy Mária Terézié, halëm: a Szöllősi Pál uré; mert nézze, magik nemis tuggyák, hogy most ajándékokat kapnak a zuraktul.

Odaérnek, mindönkép kérdözik, hugyan, mikép: — Szöllősi Pál uré! Akkor mög örömeben azoknak többet ajándékozott. Ott maradtak künn a mezőn. Mönnek be a kastéhol, kérdözik: hun van a Mária Téréziné? Aszongyák: A különös szobába van, és maga; oda nem szabad mindönkinek mönni.

A róka aszondi: de üneki be köll mönni, mert ü azzal akar beszéni. Nohát azt beeresztötték. Hát mire odaértek a zurak, annyi mestörségöt tött: abba a szobába vót egy kád méz, hát mutogatta neki, hogy minek ez, hugyan lösz ez, hát a róka beletaszintotta abba a mézbe; belefojtogatta. Nemis tudták azt küvül a zurak, hogy hugyan van. Akkor mondja nekik (a zurak odagyünnek):

— Kié ez a kastéj? — Szöllősi Pál uré.

Mindönki aszonta: Szöllősi Pál uré.

Akkor aszonta a rókának: Nohát tudod, ha megdöglö, — halëm sënki në bántson — hát üvegekoporsót csinátatok, abba löszöl étemetfe.

Hát egy darabig csak szépön vót a róka. Éccör gondolí a róka: Jó lönne neköm egy poróbát tönni. Én magamat éhagynom, mögdöglöm, hogy mi lösz Fekszik a róka, rugódik ott, nëm él. Kidobták a szemétvetöre. Gondókokodí a róka: Hát ellen hamar, ellen sok haszonér a zén uram énneköm így viseli gondomot? Maj bemögyök én hozzá, ráíjesztök. — Hát Szöllősi Pál ur, hát csak eddig van a fogadás? No (aszondi) mos csak poróba vót: de ha igaz lösz is, üvegekoporsóba löszöl étemetfe. Mos csak hagyjá béket.

Nëm szabad vót azt sënkinék bántani. Ott fekütt a kanapén. Csakugyan mikor osztán mögdöglött, üvegekoporsó vót neki csinálva, é vót takaréfta.

Igyhát a Szöllősi Pál ur máig is ur, ha él, ha pedig möghalt, odavan. Én égyüttem onnand, nem tudom hugyan vannak.

(Szent-Márton, Somogym. Farkas Ferencz után.)

Közli: *Vikár Béla.*

KISEBB KÖZLÉSEK.

Mátkáló vasárnap. A husvét után következő vasárnapot Zala és Somogy határán „mátkáló *vásárnap*“-nak nevezik. Hogy miért, arra a nép ma már nem tud pontos felvilágosítást adni. A név azt sejteti velünk, hogy régebben az ekkor tartott eljegyzésekkel (mátkálásokkal) volt összefüggésben. Bár ma már husvét másnapján minden templomban hirdetnek ki párokat, a nép felfogásában mégis benne van, hogy böjti időben (húshagyótól húsvétig) nem szabad tartani eljegyzéseket és lakodalmakat. Ezért tartom én valószínűnek, hogy a böjti ájtatosságok csendjében lángra gyuladt és husvét másnapján már ki is hirdetett sziveket régebben formászerint csak a mátkáló vasárnapon jegyezték el egymásnak.

A mit a nép élemedettebb fiai ma már nem gyakorolnak, annak némi, hihetőleg utánzasképen keletkezett nyomát a mátkáló vasárnap egy érdekes, *komálás* néven ismert szokása őrizte meg.

Ezen a napon 15—17 éves leányok a „létányo“ (litania) előtt, néha után, szép ünnepi ruhában az istenháza előtt, vagy egymás lakásában, felkeresik azokat a leányokat, a kikkel komálni akarnak. Ilyenkor szép fehér „porczolán“ tányérra egy kis palaczk bort, köréje pedig két himes tojást és egy-két perezet tesznek. Ha aztán szép fehér kendővel is letakarták, vagy maga a leány viszi el, vagy valaki mással küldi el kiszemelt barát-nőjének. Az ajándék átadásánál a következő mondókák járják:

1.

Koma, koma, komállunk.
Ha élünk, ha halunk,
Mégis komák maradunk.
(Miháld, Somogy-vm.)

2.

Koma, koma komállunk
Étig, hőtig,
Kis-karácson naptyáig,
Egymás annyát ha megszigygyuk,
Mégis komák maragygyunk.
(Rajk, Zala-vm.)

3.

Komatálot hoztam,
Fő is aranyoztam.
Koma kúdi komának,
Koma vátso magának.

Ha nem vátyo magánok,
Küggye vissza kománok.
(Nagy-Atád, Somogy-vm.)

4.

Szűv tisztöli szűvet szűvbű ;
Szűv küdi szűvnek szűvbű ;
Szűv fogaggya szűvtű szűvessen.
(Batyk. Csapo, Zala-vm-)

Az a leány, kinek a mondóka szól, ugyanoly ajándékkal kedveskedik barátnőjének. Az ajándékváltás alkalmával összecsókolóznak és ettől a perctől fogva „komámasszony“-nak hívják egymást.

Az így kötött komaságok nem egyebek baráti szövetségéknél, a melyeket a már előbb is barátságban élő hajadonok kötnek egymással. A komálással megszentésített barátság örökké tartó; nem szünteti azt meg más, csak a sir. Ha férjhez mennek, a komaviszonyt fentartják még akkor is, ha azt valóra nem válthatják.

Kertész József.

*

A népmesék feljegyzésének módjáról. Hogy a népmesék tudományos használatra is értékesíthetők legyenek, feljegyzésük módjáról egyet-mást jó lesz azoknak a gyűjtőknek szives figyelmébe ajánlani, a kiknek némelyike, a mint az Ethnographiának beküldött népnyelvi hagyományok egy része is tanúsítja, e fontos követelmény iránt nálunk még mindig nincsen kellőkép tájékoztatva. Nem is lehet, valljuk meg az igazat, mindaddig, a míg a régóta sürgetett kézikönyv, a melyre oly égető szükség van, ez iránt minden tőle kívánható útmutatást rendszeres előadásban és bármely érdeklődőnek könnyen elérhető alakban meg nem ad. Addig is, a míg e régi adósságát társaságunk szellemi vezetősége a hazai néprajzi tudomány adeptusai iránt le nem rója, nem árt talán a német folkloristák ifjabb nemzedékének egyik legjelesbjét a czimül irt kérdésről megszólaltatnunk. *Petsch* Róbertet értjük, a ki erről az „Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen“ CIV. köt. 3—4. füzetében a 387. s. k. lapon a minap a következőket írta:

„Hogyan jegyezzük fel a népmeséket? Hogy a Musäus-féle magasbó ironizáló hang és a romantikusok rontó javitgatása, a melytől még *Bechstein* sem idegenkedett, ma már szóba sem jöhet, az magától érthető. *De még a Grimm testvérek modorát sem ajánlanám senkinek.* Ez a tudatos, lassacskán való szüntelen simitgatás és csiszolás, egybeolvasztás és szoros egybefűzés. ugyan valóságos kis remekműveket alkotott, a melyek a Grimm testvérek

kezében, de csakis ő náluk. a kinnél ez másként nem is volt lehetséges, *népies* szelleműek és *népies* nyelvűek is maradtak, de mégsem azok a népmesék és mégsem egészen olyanok, mint a milyeneket és a hogyan a nép a fonóban vagy a falu hársa alatt mesélgetni szokott. A gyűjtőnek manapság a maga énjét, a saját széptani és erkölcsi felfogását egészen félre kell tennie és *szolgai hűséggel mindazt, a mit hall és teljesen úgy feljegyeznie, a hogyan hallja*. Ezzel már kimondottuk azt a követelményt is, hogy az egyes darabokat *tájszólási hűséggel* kell feljegyezni. A hol pusztá töredéket hall a gyűjtő, a világért se egészítse ki azt valamely előtte ismeres párhuzamos darabból; a hol a mesélő egyéni, személyes vonatkozású dolgokat szó közbe, a gyűjtő ezeket ne törölje le az előadásáról, mert a tudomány az ilyen részleteknek is igen jó hasznát veszi s azokat értékük szerint becsüli; de viszont ne is fújja fel kellőnél nagyobbra, hogy világosan kitűnjék a kegyelet foka és mértéke, a melylyel a nép a maga hagyományainak legszentebb kincsein csüng. A betűszerinti hűség, a mely az illető elbeszélőnek a kiejtését is megőrizve tükrözteti a nép előadásmódját, elengedhetetlen. *Kívánatos továbbá, hogy a gyűjtő lehetőleg több egyéntől igyekezzék ugyanazt a darabot elmondatni*, de nem ám azért, hogy a Grimmek módjára aztán a neki „legkitűnőbb“-nek tetsző előadást a többi közül kiválassza, vagy az egyiket a többinek segítségével kiegészítse. Mert minden, még a legteljesebb megfontolással, de mégis csak egyéni belátással tett változtatás is önkényes; a tudománynak pedig nem az ilyennek alapján „szerkesztett“, hanem a teljes anyagra van szüksége... Igaz, hogy még a legtökéletesebb írásbeli feljegyzésnél is elég megy veszendőbe: így a hangsúly, az elbeszélés tartalmához képest változó hangszínezet stb. Egy lépéssel előbbre jutunk a phonograph segítségével, a melyet ma már szélteben használnak a népnyelvi hagyományok néprajzi és nyelvtudományi czélokra való gyűjtésében.“ (Tudvalevőleg *Vikár Béla* tagtársunk, a ki eddig gyorsírással jegyezte le a somogy-vármegyei népmeséket, néhány éve a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr nemes bőkezűségéből már phonographon örökíti meg szép sikerrel és örvendetes eredménnyel a nép ajkán élő költői emlékeket.)

— a.

*

Kétes „magyar“ nyomok Oroszországban. Egy esetleges délibábos nyelvészkedésnek és ethnologiai következtetésnek akarom az elejét venni, azért írom a következő sorokat. *Grot* a maga „Moravija i Madjary“ című könyvében a mellett érvelt, hogy a magyarok (ugri) az Ugra folyó mentén (kalugiai kormányzóság, Oroszország) vonultak Kijevnek. Ennek az emléke az Ugra folyó neve. A felületes kutatók e tanítás helyessége mellett felhozhatnák a következő érdekes dolgokat: Az Ugra folyómenti szabóknak van egy titkos nyelvük, a mely az orosz

nyelvtől csakis szókincsben különbözik. Ez a nyelv afféle „tovaj nyelv”, a mely-lyel gyakran élnek a vándorló koldusok is. Erről az Ugra-menti titkos nyelvről ír *Usov*, a pétervári tud. Akadémia *Izvjestija* 3-ik kötetében. *Usov* példáján felbuzdulva, mások is közöltek adatokat az orosz titkos nyelvek szókincséhez. — Az Ugra-folyómenti szabók nyelvében már most ilyen szavakat találunk: *udvar*, *ház* = ugrai szabók nyelvén *hasz*, *ház* többes *hazy* (*Izvjestija* 3: 248, 253) | *ló* = *lavák* (u. o. 3: 248, 255; 4: 279) | *csikó* = *lavačonok* (u. o.), *kancza* = *lovačiča* (u. o.) | *zab* = akr’ej lavačinyj (= ló-kenyér) | *gazda*, or. хозяинъ = *gaz’ét*, *hazet* (u. o. 261); *gazdasszony* or. хозяйка = *gazétha* (u. o.). — Könnyű kimutatni, hogy ez a három „magyar szó” elrontott orosz szó; a *ház* a *chata*-ból, a *lavák* a *lošatj*-ből, a *gazet* a *chozjajimból*. Ezzel aztán végkép el is tűnik az Ugra-menti „magyar” délibáb.

—ch.

Hibaigazítás. Az Ethnogr. 378. l. alulról a 11. sorban a *fiát* helyett az *apját* olvasandó.

IRODALOM.

Nemes Mihály és Nagy Géza: *A Magyar Viseletek Története.* Rajzolta és festette Nemes Mihály, szövegét írta Nagy Géza. A vallás- és közoktatásügyi miniszterium támogatásával; negyven színes és hetveneg fekete tábla. — Budapest, Franklin-Társulat, 1900. Ára: 180 korona.

Aránylag vajmi kevés, néha nem is megbízható és különböző értékű előmunkálat után teljes, összefüggő történetét adni a magyar viseletnek, képen és írásban: olyan vállalkozás, a mely ezt a könyvet bizton az úttörő magyar történeti munkák sorába emeli. Mint a külföldi, nálunk is annyira elterjedt, ilyesfajta műveknek, ennek is kettős czélzata van. Egyrészt gyakorlati használatra való anyaggyűjteményt akar adni, forrásmunkának kínálkozik a művészek számára, másrészt tudományos módszerrel, oknyomozó módon, az ethnologiai és általános történeti szempontok figyelembe vételével foglalkozik nemzeti viseleteink fejlődésének a történetével. Így a képes táblák és szöveg megítélésénél más-más szempont irányadó. A művész, hogy munkája az említett czélnek megfeleljen, nem cselekedhetett másképen, mint hogy látszólag teljességgel, szakadatlan sorban adja elénk a különböző korok viseletképeit; néha erőszakosan kénytelen eljárni, a hol a sorozat megszakítása másképen nem volt elkerülhető. A könyv gondos használatánál mindenestre nélkülözhetlen a hiteles részletrajzokat tartalmazó fekete táblák, a táblamagyarázatok, az összefüggő szöveg és a jegyzetek figyelembe vétele. Az első 10—12 tábla, viseletképeink egész a XIV. század végéig, nagy-

részt mindenünnen összehordott elemekből van összeróva; az anyag olyan hézagos, néha annyira nem megbízható, hogy az említett források használata nélkül értékük vajmi kétséges volna. Egyes dolgok azonban így is nagyobb óvatosságot követeltek volna. A Trajanus oszlopáról másolt szarmata lovas (II. tábla, A. 1.) nem épen valószínű alak. A nagyszentmiklósi kincs képes ábrázolásai túlságos szerepet játszanak és nem egyszer aggasztóan fiatalabb elemekkel vannak egyesítve (III. tábla, A. 5). A VII. tábla A. 2—7. alakjai túlságos szabadon reprodukálják a pécsi domborművek elemeit (v. ö. 19. — fekete — tábla 15., 17., 3., 5., 24., 25., 20. sz.), a melyeknek, hogy egyáltalán van-e értékük a magyar viselet történetére nézve, legalább is kétséges. A VIII. tábla B. 6. és 7. képe teljesen nem ide való.

Nagy Géza összefoglaló szövege rendkívüli tudományos apparátussal készült és ebben a tekintetben becsülettel megállhat a hasonló jellegű legkiválóbb külföldi munkák mellett is. Különösen becses az a terjedelmes, 37 oldalra terjedő fejezet, mely — miután a szerző előzőleg összefoglalt mindent, a mit a szkitha-szarmata és népvándorláskori turán viseletről tudhatunk — kimerítő módon foglalkozik a honfoglaláskori magyar viselettel. Sarkalatos tételét, hogy t. i. „*a honfoglaláskori magyar viselet lényegileg nem egyéb, mint a hunn-avar viseletnek IX. századbeli alakja*“, a belső valószínűség és a külső érvek akkora száma támogatja, hogy igazán csak valami új, váratlan fölfedezés után lehetne benne jogosan kételkednünk. A régi magyar viseletből a mai népviseletben fönmaradt elemek, irott kútfők, nyelvészeti adatok, archeologiai leletek nyomán, ha nem is lehet a fokozatos fejlődést föltüntetni, az egész ruházkodásról és fegyverkezésről megtudunk annyit, hogy a fönti tételt elfogadhatjuk.

A középkori magyar viselet tárgyalásánál a főfeladat a különböző idegen áramlatok hatásának a kimutatása, illetőleg annak a megállapítása, mi marad meg az idegen divatok váltakozó uralma alatt is az ősi ruházat jellegeből. A fokozatos átalakulásra nézve a legkiválóbb források: az igaz hitre tért scythák és indusok ábrázolása a velencei Szt. Márk-templom mozaiképei között, a Képes Krónika címképe és a Miksa császár-féle Weisskunig és Triumphzug magyarjai. Az Árpád-házi királyok idejében a német és byzánczi befolyás, az Anjouk és Hunyadi Mátyás korában az olasz, általában a nyugat-európai viseletek átalakító befolyása tagadhatatlan tény, épen úgy, mint a magyaros viselet elterjedése Európa-szerte a XIII. század végén és a következő század folyamán. A nyugati viselet terjedésének bemutatására azonban a pécsi székesegyház lejáratanak ismeretes domborműveit alig lehet fölhasználni. Ezek nyilván XII. századbeli lombardiai művész munkái és így aligha van közülük a magyar viselethez. Ellenben szerencsés ötletnek látszik a Nádasy-

féle Mauzoleumnak az értékesítése a XV. század második felére vonatkozólag, hiszen a történelmi arcképsorozatok festése sohasem virágzott annyira, mint a XV. században. Hogy a Nádasdy-féle gyűjtemény épen Vitéz gyűjteményére megy-e vissza, vagy más hasonló sorozatra, a mely az olasz renaissance hatása alatt és talán olasz mestertől származott, azt egyelőre még aligha lehet megállapítani.

A XVI. és XVII. század, valamint az újabb idők viselettörténete már nem vet föl nehéz problémákat. Mind a rajzolónak, mind a szöveg írójának itt főleg az volt a feladata, hogy a tulságos gazdag anyagból a legjellemzőbb darabokat kiemelje, illetőleg a legföltünőbb jelenségekre reámutasson. A XVI. és XVII. században, a mikor a magyar díszruha mai formája kifejlődött, egyrészt a török, másrészt a tatáros elemekkel áthatott lengyel viselet módosította meg a ruházkodást. A kuruczkori viselet elválasztja a keleti és a nyugati divatok hordását. A XVII. század közepétől fogva a német divat lesz irányadóvá, a XVIII. század elejétől fogva pedig a francia viselet nálunk is úgy hódít, mint másutt. Európa-szerte. Különösen szépen emeli ki *Nagy Géza* ez utóbbinak a hatását. A régi magyar viseleteknek egy alapvető saját-sága, a tüzes, erőteljes színek alkalmazása, a mi 1667-ben még a nálunk járó angol Brown Eduárdnak is föltűnt, háttérbe szorult a barokk- és rokokó-izlés finom, tört színei mögött és az erőteljes, harezias benyomást a diszító részletek tulságos, túlfinomult kiművelése foglalja el.

A magyar viselet föleledése századunkban, egész 1867-ig a tárgya a könyv utolsó, rövid fejezetének.

Dr. Éber László.

*

Tolnai Vilmos: *Magyarító Szótár* a szükségtelen idegen szavak elkerülésére. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának megbízásából és közreműködésével szerkesztette — —. Budapest, Hornyánszky V. csász. és kir. udv. könyvnyomdája, 1900. — Ára 2 kor.

Ez a kis szótár örvendetes jelensége nemzeti érzésünk nyilvánulásának. A XIX. századot jellemző nemzeti eszme, mely intézményekben, szokásokban és nyelvben a faji hagyományok fölelevenítését és megőrzését, a nemzeti jelleg sértetlen föntartását és ápolását hangoztatta, a nyelvművelés terén az úgynevezett *nyelvtisztaság* elvében nyert kifejezést. Ez az elv egyik indító oka a század elején a nyelvújítás hatalmas, korszakalkotó mozgalmának; ez egyik vezetője a vele szembezálló, vele ellentétesnek látszó, de végcéljában mégis egyező orthologiai harcoknak is. A nyelvújítás részben természetes nemzeti visszahatásnak tekinthető azon nyelvbeli elfajulással, elidegenesedéssel szemben, melyet a XVIII. század pangó irodalmának latin szavakkal kevert nyelve mutat; az orthologia pedig alapjában nem egyéb, mint a törzsökös faji vonások ápolásának sürgetése a nyelvhasználatban, mint az idegen és idegenszerű szók és kifejezések elleni küzdelem. Sajátságos azonban, hogy irodalmi nyelvünk mai napig sem bír szabadulni a deákos

műveltségnek ama régi következményétől, hogy különösen közéleti fogalmak és gondolatok kifejezéseiben meg ne tartsa megszokott latin szavait, mert hiszen az irodalom s a művelt társalgás nyelvét legnagyobb részét e latin-görög szók tartják s veszélyeztetik tősgyökeres jellegében. E százados szokásunktól az újabb európai műveltség következtében nemhogy eltérni iparkodnánk, hanem a latin-görög szavakon kívül ma már hova-tovább szaporodó számmal francia, német, sőt angol és olasz szavakat forgatunk nyelvünkön, használunk írásainkban. Országgyűlésünk s általában közéletünk szónokainak nyelvében, közügyi czikkek és értekezésekben, műveltjeink társalgásában idegen szó idegen szó után halmozódik: valóságos nemzetközi nyelvet beszélünk. Ettől a nyelvbeli elvilágpolgárosodástól int és méltán a *Magyarító Szótár*, melynek bevezetésében a szerkesztő az idegen szók kérdését helyesen tárgyalja, kimutatván a veszedelmet és romlást, melyet mai szeretlen használatuk rejt, az okokat, melyekben e rossz szokásunk gyökerezik s az orvosságot, a melylyel a bajt gyógyíthatjuk.

Maga a könyv is ilyen orvosszer óhajt lenni s keletkezésére közvetlen alkalmat *Madarász József*nek 1897-iki képviselőházi fölszólalása szolgáltatott, a ki a szótár bevezetése szerint már tanuló éveitől fogva buzgó harciosa a nyelvtisztaságnak s fölszólalásában irodalmi nyelvünk elkorcsosodása ellen erőlesen kikelt. Szava hatott oktatásügyünk vezetőjére, ki az idegen szók elharapózdása ellen alkalmas tájékoztató szótár készítésére kérte föl az Akadémiát s e célra 1000 korona támogatást ajánlott föl.

Igy készült a *Magyarító Szótár* az Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának közreműködésével, *Tolnai Vimos* szerkesztésében. E szótár azonban csupán az általános irodalmi nyelv tisztaságát kívánja előmozdítani, nem ad tehát javaslatokat a szorosán tudományos idegen műszók s az irodalomban nem járatos köznyelvi idegen szók (*spájz, staniczli-félék*) elkerülésére. És a föladatnak e szűkebb körre szorítását csak helyeselni lehet. A tudományban a nemzetközi műszók használata nem veszélyezteti a magyar nyelv tisztaságát; a közbeszédben járatos idegen szók pedig, noha meglehetősen rútitják társalgásunkat, az irodalmi nyelv tisztaságát egyelőre nem fenyegetik veszélylyel, ámbár hova-tovább az ezek elleni küzdelem is szükségesnek fog mutatkozni.

Nem lehet czélem itt azt vizsgálni, mennyiben felelt meg a könyv ezen első alakjában föladatának — mert hisz bizton remélhető, hogy a közszükség folytán újabb és újabb kiadásokat fog érni a *Magyarító Szótár* — csupán föl akartam hívni e folyóirat olvasóinak figyelmét is a hasznos segédkönyvre, mely az irodalmi nyelvünk tisztaságára törekvőknek jó kalauza lesz s mely faji tisztaságunknak czélját is szolgálván, a magyar ethnicummal foglalkozó tudomány művelőit és pártolóit is közéről érdekli.

Zolnai Gyula.

Woermann, Karl: *Geschichte der Kunst aller Zeiten und Völker.* Erster Band: Die Kunst der vor- und ausserchristlichen Völker. Lipsze és Bécs, Bibliographisches Institut, 1900.

Új művészettörténeti munkának a megjelenése már régóta nem tartozik a német könyvpiac feltűnő eseményei közé. A folyóiratokban vagy önállóan közzétett speciális dolgozatok rengeteg száma mellett évről-évre föltűnnek új, többé-kevésbé terjedelmes, többnyire túlságos gazdagon illusztrált kézikönyvek, a melyek

a művészettörténeti ismeretek népszerűsítését vallják be czéljokul. Ebből a tömegből örömmel ragadunk ki egy könyvet, voltaképen egy három kötetre tervezett általános művészettörténet első kötetét, a mely nemcsak a fönnemlített czélnak felel meg kiváló módon, hanem egyszersmind hatalmas lökéssel előre is viszi a tudományt.

Grosse Ernőnek „Die Anfänge der Kunst” czímű munkája méltán gondolkodóba ejthetett mindenkit, a ki a művészettudomány egy vagy más ágával foglalkozik. Az ethnographia és ethnologia eredményeinek értékesítése az általános művészettörténet keretén belül — ez a fejlődésnek legújabb foka, mintegy természetzerű következménye annak a ténynek, hogy az újabb ilyenmű könyvek az őstörténeti kutatás vívmányait is belevonták a maguk körébe. Tényleg, az őskori művészet emlékein kívül a primitív népek művészi alkotásai sokszor meglepő világot vetnek a művészet fejlődésének bonyolódott kérdéseire. Nagy érdeme *Woermann*-nak, hogy a néprajz illő helyét a művészettörténetben immár végleg elfoglalhatta. Könyvének első részében az őskori művészet tárgyalása után foglalkozik a primitív és a félművelt népek művészetével is. Röviden, de a leglényegesebb vonásokat ügyesen kidomborítva jellemzi az ausztráliai primitív törzsek, a délafrikai busmanok és az eszkimók művészi tevékenységét, majd áttér Melanesiára, Mikronesiára és Polynesiára, összefoglalja az amerikai benszülöttek művészetére vonatkozó tudnivalókat, kiemeli a négerek és a malájok művészetének legkiválóbb sajátságait — *Luschan* nyomán például két oldalon át foglalkozik a híres benini bronzművekkel — vére terjedelmes képet ad Amerika őskori kulturnépeinek művészetéről is. *Woermann* könyvének ez az őstörténeti és néprajzi része összesen 96 sűrűn nyomtatott oldalra terjed és sok sikerült képpel van diszítve. Örvendetes újításnak tekinthetjük azt is, hogy könyvének utolsó részében rövid fejlődéstörténetét adja az északkeurópai művészetnek a Hallstatt-korból a vendek idejéig; foglalkozik az arsakidák és sassanidák birodalmával és az indiai gandhara-művészettel, végre olyan részletesen tárgyalja az indiai, a kínai, a japáni, és a mohamedán művészetet, mint azt hiába keresnénk az eddigi művészettörténeti kézikönyvek bármelyikében is. A kötethez mellékeit betűrendes repertorium, valamint a szövegben foglalt utalások és megjegyzések meggyőznek arról, hogy a szerző a legújabb néprajzi kutatások eredményeit dolgozta föl.

Dr. Éber László.

*

Keleti Szemle — Revue Orientale. A Magyar Néprajzi Társaság Keleti Szakosztályának és a Keleti Kereskedelmi Akadémia negyedéves folyóiratának 1—3. füzete *dr. Kúnos Ignác*z és *dr. Munkácsi Bernát* szerkesztésében a következő tartalommal jelent meg: I. füz. Törekvéseink. — *Dr. Kun* Géza gr. levele. — *A. Vámbéry*: Der Wortschatz des Alt-Osmanischen. — *W. Bacher*: Osttürkisches aus einem Hebräisch-Persischen Wörterbuche. — *C. Huu t*: Notes d'épigraphie turque. — *B. Munkácsi*: Kaukasischer Einfluss in den finnisch-magyarischen Sprachen. — *Nagy Géza*: Magyar ethnologiai kérdések. — *I. Smirnov*ff: Ура-ло-а-тайских міръ. — *P. Horn*: Zu Hodža Nasreddin's Schwänken. — *L. Katona*: Die Legende von Barlaam und Josaphat. — II. füz. *Fr. Hirth*: Attila családfája. — *N. Th. Katanoff*: Ueber die Bestattungsgebräuche bei den Türkstämmen Central- und Ostasiens. — *H. Winkler*: Die ural-altaischen Sprachen — *Mader Béla*: Elementi di grammatica turca osmanli con paradigmi. — *M. B.*: Zichy Jenő gróf

új könyve. — M. Hartmann: Zur türkischen Dialektkunde. — I. *Kúnos*: Şeyh Sulejman Efendi's Çagataj-Osmanisches Wörterbuch. — III. füz. Dr. Kuun Géza gróf levele. — S. Krauss: Zur Geschichte der Chazaren. — K. Foy: Das Aidinisch-türkische. — R. Basset: Contribution a l'histoire du sottisier de Nassreddin hodja. — G. Jacob: Zur Geschichte des Schattenspiels.

A folyóirat évi előfizetési ára társaságunk tagjai részére *hat*, másoknak *nyolcz* korona.

Herman, Otto: *Nachtrag zur Recension* über „Die Forschungsreisen des Grafen Eugen Zichy in Asien. Band I, erste und zweite Hälfte“. Mit acht Textfiguren. Budapest, 1900. 8-r. 16 l.

Néprajzi könyvészet 1899-ből.

(Vége.)

c) *Európán kívüli.*

Biró Lajos német-új-guineai (berlinhafeni) néprajzi gyűjtéseinek leíró-jegyzéke. Budapest, 1899. Kilián. (4-r. 98 l.) 3 frt. — Ism. Dr. Sebestyén Gyula. Ethn. 314—321. l.

Bleek, W. & Lloyd (Miss L.) Specimens of Bushmen folklore. London, Sonnenschein, 1899.

Csiki Ernő. A mongolokról. Magy. Salon 31. köt. 33—40. hasáb.

Csiki Ernő. Gróf Zichy Jenő expedíciójából. Vas. Ujs. 21., 23., 25., 27. sz.

Furness, W. H. Folk-Lore in Borneo. A sketch. Wallingford (Penn.) 1899. — Ism. Globus 76. köt. 24. l.

Gehring, Hans. Süd-Indien. Land und Volk der Tamulen. Gutersloh, C. Bertels. 1899. 5 Mk.

Greenough, W. P. Canadian folk live and folklore. Illus. by Walter C. Greenough. (8-r.) 7 sh. 6 d.

Grünert, Max. Der Löwe in der Literatur der Araber. Prag, 1899. (4-r. 25 l.)

— Ism. Seybold, C. F. Liter. Centr. Bl. 35. sz.

Hagen, Dr. B. Unter den Papuas. Beobachtungen und Studien über Land, Leute, Tier- und Pflanzenwelt in Kaiser Wilhelmsland. Wiesbaden, 1899. C. W. Kreidel. 30 Mk.

Hillebrandt, Alfr. Vedische Mythologie. II. Bd. Usas Agni. Rudra. Breslau, 1899. M. u. H. Mavius. (8-r. IV, 254 l.) 12 Mk. — Ism. Wi. Lit. Centr. Bl. 45. sz.

Kégl Sándor dr. A perzsa népdal. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XVII. köt. 3. sz.) Budapest, 1899. Akadémia. (8-r. 46 l.) 45 kr.

Krahmer. Russland in Ostasien, mit besonderer Berücksichtigung der Mandschurei. Leipzig, 1899. Zuckschwert. (8-r.) 6 Mk.

Littmann, Enno. Türkische Volkslieder aus Kleinasien. Zeitschr. d. morg. Ges. 53. köt. 351—363. l.

Luschan, F. v. Beiträge zur Ethnographie von Neu-Guinea. Berlin, 1899. A. Schall. (8-r.) — Ism. Andree R. Globus 22. sz.

Müller, W. Max. Die Liebespoesie der alten Ägypter. Mit 18 Taf. in autogr. etc. Leipzig, 1899. J. C. Hinrichs. (4-r. V, 46 l.) 22 Mk.

Patrubányi L. Az ársdesi örmények eredete. Arménia 233. l.

Sarre, Fr. Transkaukasien, Persien, Mesopotamien, Transkaspien. Land und Leute. Berlin, 1899. Dietrich Reimer. 18 Mk.

Starr, F. Objects illustrating the folklore of spanish Mexico. London, 1899. Nutt. (8-r.)

Török, Aurel v. Über Yézoer und Sachaliner Ainoschädel. Arch. f. Anthrop. 26. kötet.

Virchow, Rud. Die Bevölkerung der Philippinen. 2. Mitteilg. (Aus Sitzungsber. d. preuss. Akad. d. Wiss.) Berlin, 1899. G. Reimer. (8-r. 13 l.) 50 Pf.

Wéber Leó. A bibliokorbeli zsidók magán- és nyilvános élete. Zsidó Híradó 41—46. sz.

Winckler, Dr. Hugo. Die Völker Vorderasiens. (Der alte Orient I.) Leipzig, 1899. J. C. Hinrichs. (8-r. 36 l.) 2 Mk.

Zichy Jenő gr. Kaukázusi és középázsiai utazásai. — Ism. Munkácsi B. és Nagy. G. Die Donauländer 80—87. l.

Zichy Jenő gr. Oroszországi és keletázsiai expedicióm. Bud. Szemle 99 köt. 201—216., 354—374. l.

Zichy, Eugen. Die asiatischen Expeditionen des —. Selbstbericht. Die Donauländer 282., 354., 422. l.

Közli: *Hellebrant Árpád.*

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1900 október 17-én d. u. 5 órakor az Akadémia üléstermében tartott felolvasó és rendes vál. üléséről.

Jelen voltak: *Szalay Imre* min. tanácsos elnöklete alatt *Munkácsi Bernát* dr. alelnök, *Sebestyén Gyula* dr. főtitkár, *Feichtinger Győző* pénztáros, *Bátky Zsigmond* dr. könyvtáros; *Alexics György* dr., *Balassa József* dr., *Esztegar László* dr., *Huszka József*, *Katona Lajos* dr., *Krausz Sámuel* dr., *Kúnos Ignác* dr., *Mader Béla*, *Máhlér Ede* dr., *Nagy Géza*, *Patrubány Lukács* dr., *Réthy László* dr., *Semayer Vilibáld* dr., *Vikár Béla*, *Zolnai Gyula* dr. vál. tagok és a jegyző: *Kováts László*.

Elnök a felolvasó ülést megnyitja és felkéri *Kováts Lászlót*, hogy mutassa be *Patkanov* szentpétervári tudós értekezését „A szabirok nemzetiségéről”. A felolvasáshoz *Zichy Jenő* gróf szolt hozzá, kiegészítvén néhány helyen *Patkanov* megfigyelését.

Azután *Sebestyén Gyula* dr. ült a felolvasó asztalhoz s „A csodaszarvas mondájának eredete” címmel olvasott fel egy fejtegetést, a melyhez *Munkácsi Bernát* dr. fűzött néhány adalékot a nyugot-szibériai népek mondáiból.

A felolvasó ülést zárt választmányi ülés követte.

1. *Munkácsi Bernát* dr. alelnök az ülést megnyitván, a jegyzőkönyv hitelesítésére *Mader Béla* és *Zolnai Gyula* dr. vál. tagokat kéri fel.

2. Az előző ülés jegyzőkönyve hitelesítettet.

3. *Elnök* könyvtár végleges rendezése érdekében a *Herrmann Antal*-féle könyvtárra nézve kéri a választmány határozatát. *Főtitkár* szerint ezen alapítványról egy régebb határozat szerint azt kell eldönteni, hogy van-e joga a Társaságnak egy alapítványt visszaadni. Ezen értelemben főtitkár révén az elnökség fölkéretik az alapítványi ügyészség véleményének kikérésére.

4. *Főtitkár* jelenti:

a) hogy a bécsi *Anthrop. Társaságtól* annyi évfolyam folyóiratot kap a M. Néprajzi Társaság, a mennyit ez csere fejében a magáéból átengedhet. — Tudomásul szolgál.

b) Az 1899-ben választott külső tagok megválasztását a belügyminiszter jóváhagyta. — Tudomásul szolgál.

c) Az „Uránia“ folyóirat szerkesztősége csereviszonyt ajánl. — A Társaság elfogadja.

d) *Balogh Pál* megbízatást nyert a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumtól egy néprajzi vonatkozású munkának elkészítésére, a melynek előmunkálatait egy a Társaságból felkért bizottság: *György Aladár, Sebestyén Gyula* és *Jancsó Benedek* bírálta meg és róla kedvező véleményt terjesztett a miniszterhez. — Tudomásul szolgál.

e) A Vörösmarty-ünnepre meghívót kapott a Társaság. — Határozatba ment, hogy a Társaság koszorút helyez a székesfehérvári szoborra és képviselőjében *Nagy Gézát* küldi ki, a kihez a még jelentkezők csatlakoznak.

5. *Esztegár László* dr. *Tomas* angol író felszólítását közli, a ki az állatvilágnak néphitbeni szereplésére vonatkozólag kér adatokat. A felhívást az Akadémia tette át a Társasághoz. — Az Akadémia értesítettik, hogy a felhívást a Társaság folyóirata fogja közzétenni.

6. *Pénztáros a)* új tagokat jelent: *Pastinszky József*, Csáktornya; *Ósz János*, Kibéd; *Buday Árpád*, Kolozsvár; *Ghyczy Elemér*, Nagy-Igmánd; *László Gyula*, Nagy-Pestény; *Atovich Ferencz*, Nyitra-Gerencsér (mindannyit aj. *Sebestyén Gyula*). *Nécsey István*, Budapest (aj. *Semayer Vilibáld*).

b) Előfizetők: *Czeplédi főgymnasium*, *Fejérmegyei tanítóegylet*, *Nagykikindai főgymnasium*.

c) Kiléptek: *Balog István*, *Deák Antal*, *Hegybányai gyermekjáték-készítő iskola*, *Hevesy Kornél*, *Lázár Pál*, *Nagyszebeni polg. iskola*, *Szmik Antal*, *Wlislocki Henrik*.

d) Pénztári állapot 1900 szeptember 30-án: bevétel 8083.35 korona, kiadás 7976.03 korona, pénztári egyenleg 307.32 korona.

7. A Társaság pénzügyeinek részletes átvizsgálására bizottságot küld ki a választmány: Elnökség részvétele mellett *Mader Béla*, *Patrubány Lukács* dr. és *Zolnai Gyula* dr. tagokkal.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

K. m. f. *Munkácsi Bernát* dr. alelnök mint elnök, *Kováts László* jegyző. — Hitelesítik: *Mader Béla* s. k., *Zolnai Gyula* dr. s. k.

Gyűjtési felhívás. Tisztelettel kérem a folyóirat t. vidéki olvasóit, hogy a községeikben divatozó ősrégi *lucza-napi* (decz. 13-iki) *népszokásokat* (a luczázást, palazolást, luczaszék-készítést stb.) körülményesen leírni s a *lucza-napi babonákat* is lehető pontossággal összegyűjteni szíveskedjenek. A hozzám beküldött közlemények az 1901-iki évfolyam első füzeteiben fognak megfelelő díjazás mellett közzététetni. A kiadás körül felmerülhet akadályok kikerülése végett a gyűjtők a hazai nemzetiségek nyelvén behűldött verses, vagy prózai mondókák eredeti szövegéhez a szó szerinti magyar fordítást is szíveskedjenek hozzá mellékelni.

Budapest, (Nemzeti Múzeum) 1900 nov. végén.

Dr. Sebestyén Gyula,
főtktár, szerkesztő.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XI. évf.

1900. december

10. szám.

A MAGYAR VARÁZSDOB.

A dobnak az ural-altáji népcsalád samánkodásában rendkívül nagy és fontos szerep jutott. Az áldozati szertartást vezető, betegeket gyógyító, jövendőt mondó, vagy a bűvészet valamely más ágában foglalatосkodó samán ezzel idézi meg s ebbe kényszeríti bele a szellemeket, ennek dübörgésével hozza magát és hallgatóit réületbe. ha pedig a dobot zörgető samán elvégre önkivületi állapotba jut, állítólag elszálló lelkét ez hordozza meg a szellemek világában.

A samán-dob keletkezésének és elterjedésének korát még csak hozzávetőleg sem lehet megállapítanunk. A dél felől jövő keresztyén, mohamedán és buddhista áramlat északon már mindenütt megtalálja, de sehol sem tudja végleg kiirtani. A mult századi lappoknál és számjédoкnál széltére el volt terjedve, a keresztyén osztjákok és vogulok samánjai pedig még ma is ép úgy bűvölnek vele, mint az Altáji körül lakó tatárok, a Bajkal-tó vidékén élő burjátok, vagy a Kelet-Szibériában barangoló tunguzok és jakutok. A mongol és tibeti lamaiták a mindig egyfenekű samán-dobot kétfenekűvé alakították át s ugyanakkor elvetették a régi dob irhájának eget, földet és alvilágot egyaránt szimbolizáló primitív ábrázolatait is. A tőlük délebbre, már a Himalaja alján lakó nepáliaknak még vannak samánjaik, a kik az egyfenekű régi dobot üstdobba alakították át, a régi dob csörgőkkel érckarikákkal ellátott belső vázából pedig csinálták a csörgős varázsdobot. A samánnak ezt a „lovát“, melyen lelke a másvilágra jár, a dob utolsó maradványa gyanánt a közép-ázsiai törökség minden mohamedánná lett rétege ismeri. Nyugaton a keresztyén hit mögött nem ez, hanem egy más sajátságos emlék: a szita vagy rosta lapult meg. A megtérített lappok egy darabig a dob homorú favázához ragaszkodtak s a rávont írha bűvös rajzait egy kerekес (dobforma) deszka-

darabra (lapp *gobdas*, svédül *runebom* „iratos fa“) vitték át. A finn varázslók a tilos egyfenekű dob helyett a hozzá nagyon hasonló szitát alkalmazták, s bizonyára nem tévedünk, ha a Közép-Európában, főként Magyarországon nagyon elterjedt szita-pörgetést, rosta-fordítást szintén a samán-dobbal való varázsolás egyik csökevényének tekintjük.

A samán-dob tehát délen és nyugaton sokat vesztett régi területéből. Az ellene indított hadjáratban újabban az orosz térítők végeznek nagy pusztításokat. Az osztják dobokról *Pápai* Károly, *Jankó* János és *Pápay* József tapasztalatai szerint már egészen eltűntek a szimbolikus ábrázolatok; holott néhány évtizeddel ezelőtt még találhatók voltak olyan példányok is, a melyek területi kapcsolatot létesítettek az egymáshoz nagyon hasonló, tehát egy ágról is szakadt lapp-szamojed és tunguz-jakut dobok között. Az így nyert óriási, Észak-Európát és Észak-Ázsiát magába foglaló terület közös tulajdona sejteti aztán velünk, hogy itt egy olyan örökséggel van dolgunk, a melynek őstörténete a nagy népcsalád nyelvrokonságának valamivel jobban megvilágítható őstörténetét fedí. Csak így lesz aztán érthető az, hogy az ural-altáji népek samán-dobja egy előttünk ismeretlen korban titokzatos úton-módon Észak-Amerikába és Grönlandba is eljutott. Mivel a dob meglepően egyező diszítése és a vele együttjáró samán-felfogás teljesen kizárja, hogy a népek közös észjárásának véletlenül összetalálkozó eredményeivel van dolgunk, joggal gondolhatunk mi is arra az őskori, — talán a Bering-tengeren átvezető — közlekedési vonalra, a mely nélkül néhány anthropologiai jelenséget, az amerikaiak és kelet-ázsiaiak zodiákusainak azonos jegyeit, némely időszámítási, sőt nyelvi jelenségeket is megmagyarázni nem lehet.¹

¹ A finn-ugor népek samán-dobjaira vonatkozólag I. J. *Krohn* összefoglaló művét: *Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus*. Helsingissä, 1894. 90—140. l. A siberiai törökségére: G. N. *Potanin* leírásait, melyeket bő kivonatban dr. *Jankó* János az *Ethnogr. f. é. VIII—IX. füz.* „Adatok a samán vallás megismeréséhez“ 4—5. közl. ismertetett. V. ö. P. S. *Pallas*: *Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs*. III. Theil. St.-Petersburg, 1776. 345. l. stb. index szerint. H. v. *Lankennau*: *Die Schamanen und das Schamanenwesen* (Globus. 1872. XXII. köt. 278—283. l.). W. *Radloff*: *Die Schamanenthum und sein Kultus*. Leipzig, 1885. 18—19. l. (Sonderabdruck aus: „Aus Sibirien“). V. J. *Verbickij*: *Altajskije Inorodcy*. (Sbornjik etnografičeskikh statjev i izszljédovanij altajskavo missionjera protojijereja V. I. Verbickavo). Moskva, 1893. 45—46. l. M. N. *Jadrinczev* *Über die Bewohner des Altai und die tscherniwischen Tataren* (Russische Revue.

A magyarság a samán-dobot használó ural-altáji népesalád finn-ugor ágának déli csoportjához tartozik. Ebből a rokonságból tehát az is következik, hogy a magyarság keleten ép úgy a samánkodásnak hódolt, mint a hogy ennek hódoltak legközelebbi rokonai a vogulok és osztjákok is. Mivel azonban népünk az ugarságnak legdélibb ága volt, a népvándorlást megelőző idők óta az egymást folyton váltogató török népeknek állandó szomszédja lett s mint ilyen egyrészt török, másrészt pedig iráni és kaukázusi befolyás alatt állott. A többoldalú befolyásnak nyelvünkben számos nyoma egész máig megmaradt. Kölcsönszavaink közt természetesen olyan vallási fogalmak is találhatóak, a melyekből kitűnik, hogy az idegenek közé ékelt magyarság eredeti hitvilága is tetemesen megváltozott. A déli idegen fajú népektől vettük át a *manó* (rossz szellem), *iz* (fene) *bálvány* és *isten* nevét. Török szomszédjainktól valók viszont a csuvas *boszorkány* (busturgan), a kun *sárkány* (sazagan), a csangataj *tor* (tor, toj), a török *bübáj* (böjü, bögü), a kirgiz *ördög* (erteng) stb. Richard azt mondja a Julián barát útjáról szóló jelentésben, hogy az 1236 táján megtalált nagy-magyarországi rokonainknak nem voltak sem bálványaik, sem isteneik.¹ Ha ezt szószerint vehetjük, akkor belőle az következik, hogy a Volga közép-folyásánál rekedt magyarok tisztán megtartották samánkodó őseik szellemimádását és primitív, nehezen szembetűnő bálványimádását. A persa szóval megjelölt fejlettebb *bálvány* pedig csak annál a déli magyar ágnál lett ismeretessé, mely a hunok és avarok nyomása következtében a Káspi-tenger, [Kaukázus és Maeotis közé szorult s több százados ottidőzése folyamán erős persa kulturbefolyás alatt állt. Ott tanulta meg a rossz devával szembeállított jó *isten* fogalmát, a melylyel tehát a zoroasteri dualistikus felfogás ismerete is vele járt. Az arab geographusok közt *ibn Rosteh* és *Gurdezi* a déli hazából is kiszorított magyarokat már tűzimádóknak, *El-Bekri* pedig bálványimádóknak mondja.² Mivel *Theophylaktus* szerint az altáji turkok szintén tüzet imádtak, ezt aligha kellett őseinknek az assyr-babyloni nap- és tűzimádás örökébe lépő persa szomszédjaiktól eltanulni. Ha a zoro-

XXI. köt. 12. füz.). Fürst E. *Uchtomskij*: Orientreise des Kaisers von Russland Nikolaus II. (aus d. russischen von H. Braunhofer) II. köt. 454–466. l. — Az amerikai dobokra vonatkozólag I. R. *Andree*: Alte Trommel indianischer Medizinnänner. (Globus. LXXV. köt. 14. 16. l., hol az amerikai dobok irodalma is megtalálható.)

¹ A magyar honfoglalás kútfoi. 1900. 471. l.

² U. o. 1900. 169., 172. és 195. l.

aszteri tanok mellett ápolt régi persa emlékek a tűzimádást nálunk esetleg befolyásolták, akkor csak olyan továbbfejlesztésről lehet szó, a minőt már az ugor eredetre visszavihető bálványimádásnál is tapasztalhattunk.

Minden egyéb szempontot mellőzve, megállapodhatunk abban, hogy a bevándorló magyarság ugor eredetű hitvilága már török és iráni elemekkel volt telítve. Hogy a hányatás hosszú évszázadai folyamán valójából teljesen ki is vetközött volna, semmivel sem bizonyítható. I. András király 1047-ki Edictuma szigorúan kikelt a folyton ápolt szkythiai vallás ellen s egyben elrendelte a hamis istenek megtagadását és a bálványkövek lerombolását is. Szent László I. Decretuma (22, fej.) meghagyja, hogy a ki pogány szokás szerint kúta, fák, források és kövek mellett áldozik, bűnét ökörrrel váltsa meg. Mivel az utoljára üldözött áldozó helyek, melyek Árpádkori okleveleink hely-, határ- és dülöneveiben is számos nyomot hagytak maguk után, minden izükben ugor jellegűek, azt hiszszük, hogy I. András szűkebb szavú Edictumának szkytha vallása alatt is csak fejlettebb samánkodást, istenei alatt csak a samánkodók fejlettebb szellemvilágát s bálványai alatt is a Szent László decretumában felsorolt áldozó helyek szent jeleit kell értenünk. Midőn Vatha és fia, Janus, a keresztényen hit ellen fellázadt, krónikáink szerint maga köré mágusokat, bűbájós asszonyokat és varázslókat (*magos et phitonissas et aruspices*) gyűjtött. A megjelent sok szent asszony közül (*de multis autem deabus*) Béla egy *Rasdi* nevűt elfogatott és Székes-Fehérváron börtönbe záratott, a hol aztán halála előtt lábait megette.¹ Ezt az érthetetlen nevet Bonfinius *Varasolo*-ra igazította ki. Ezekből a krónikás adatokból aztán egészen nyilvánvalóvá lett, hogy a pogány magyaroknak csak büvölő mágusai, varázslói és varázsló asszonyai voltak, a kiknek ígézései által Janus annak idején igen kedves volt még az urak előtt is (*per quorum incantationes valde graciosus erat apud dominos*). Sőt a közelkorú krónika még arról is tud, hogy a rájuk hallgató nép a rossz szellemeknek (*daemoniis*) esett áldozatul. Tehát mindmennyi bizonyíték arra nézve, hogy a pogány magyarság csakis a jó és rossz szellemeket hívó s a büvölőket, varázslókat foglalkoztató ural-altáji samánkodást ismerte.

¹ Bécsi Képes Krónika. 47. fej. Az aruspex-et Szabó Károly nézőnek fordítja. Én a Schlägli Magyar Szójegyzék után indultam; itt a 2016. sz. aruspex = *varasus*, azaz varázsos, varázsló.

Ezen felbátorodva merjük hinni, hogy a honfoglaló magyarság keletéről a samánok varázs dobját is magával hozta. Az a törökség, melynek veszedelmes környezetéből kibontakozott, szintén samánkodó volt, de a dobot már aligha ismerte. A besenyők és kunok egykori földjén a kirgizek bakszái vonós *kobiz*-zal s egy vasgyűrűkkel, bádóg darabokkal beaggatott *asza* nevű bottal végzik a samánok mesterségét.¹ A kobiz, vagy koboz hozzánk is török közvetítés révén jutott el; de nálunk csak a középkori oklevelekben emlegetett kobzos énekmondók hangszere lett, és az is maradt, a míg a hozzá hasonló lant ki nem szorította. Arra, hogy varázsló szer is lett volna, nincs adat. A dobnál ennek ép az ellenkezője tapasztalható. A „Dobos“ okleveleinkben csak elvéve fordul elő hangszerjátstól sejtető név gyanánt. Szótári adataink szerint régi nyelvünk a dobnak többféle fajtát ismerte.² Nevével a történelem előtti időig visszaható összehasonlító nyelvészet eddig nem sokat törődött. *Budenz* kísérlete, mely a *domb*, *domború* szókkal kívánta viszonyba hozni, egyelőre csak arról győz meg bennünket, hogy a *dob* szónak ugor részen nincsenek rokonai.³ Dr. *Jankó* János közli velem, hogy N. N. *Pantuszov* szerint a taracsin tatárok az egyfenekű dobot *dab*, a fémcsőgöggel ellátott egyfenekű dobot pedig *sal-dab* néven ismerik.⁴ Mivel Árpádkori nyelvünk a *dob* mellett a helyneveinkben gyakran előforduló *szál-dob*-ot is ismerte,⁵ lehetségesnek tartjuk, hogy török részről ez az adat fogja majd nyomra vezetni a kutatót. Bennünket egyelőre csak az érdekel, hogy a magyar dob, méltóan keleti eredetéhez, a varázsmesterség legzajosabb emlékeiben, a boszorkány perekben is nyomot hagyott.

A szegedi boszorkányok 1728-iki perének vallató lajstromaiban

¹ *Vámbéry*: A török faj. 366. l.

² Magy. nyelvtörténeti szótár. I. köt. 514—515. l.

³ Magyar-ugor összehasonlító szótár. 256—257. l.

⁴ Taracsinszkija pjszni. (Az orosz földrajzi társ. Zapiszki-jában XVII. köt. 1. füz.) VII. l. 6. sz. és a hozzátartozó II. sz. tábla 9. rajza. A baksik samándobjának fémcsőgögi szerinte *sal-dir-lama*. vagy *dzsil-dyr-lama* nevet viselnek.

⁵ Mint helynév: *száldobos* (Udvarhely vm.), *száldobágy* (Kraszna, Szatmár-és négyszer Bihar-vm.) Az utóbbiak egyike előfordul már 1236-ban (*Fejér*: Cod. Dipl. IV: 1. köt. 65. l.). A Mátyás királynak tulajdonított 1463-iki székely ölkelési szabályzat X. pontjában pedig ez olvasható: „Dum tamen necessitas tumultum excitare cogit, Capitanei Sedium cunctarum *tympanis* et *zaldobonibus*, atque accensis struibz lignorum in sciundis locis Tűzhalom vocatis conclamationem faciant, et qui ad haec non concurrat, caput amittat. (*Szabó*: Székely Oklevéltár. I. köt. 198. l.).

többek közt az olvasható, hogy vádlottak közt volt kapitány, hadnagy zászlótartó, tizedes, babonás, varázsló, fűszedő, zsirszedő s „az *dobos* egy görbe koldus.“ A *dobos* eredetileg Dancsó János volt, a ki többek közt azt is vallotta, hogy „az *réz dob* pedig egy vastag koldus-asszonytól vagyon felső városon, azért, hogy az fiát akarja megtanítani, a ki 18 esztendő. Bé akarja iratni a kapitány Rósa Dániel és Borbola Ferencz parancsolatjából. Az vastag koldusnak olyan boszorkány, mivel a fatens már öreg, nem bírja a dobot, azért parancsolták. Mint egy pintes fazék, akkora volt.“ E vallomást Rósa oda egészítette ki, hogy Dancsó dobot is az ő parancsára vették fel a seregbe. A *dob* hasznalatáról, mivel az inquisitorok ez iránt nem érdeklődtek, nem kapunk kellő felvilágosítást. A rávonatközö kérdések nyilván azért maradtak el, mert azt hitték, hogy a *dobos* ép oly katonai tisztet töltött be, mint a tizedes, vagy a zászlótartó. A vallott felek néhány elejtett szava azonban könnyen elárulhatta volna az inquisitorok tévedését. Így Mészáros Andrásné 1737-iki tanuvallo-másában terhelő vádként említette, hogy a bűbájos Molnár Ilonával pörlekedésbe esett „és (a boszorkány fenyegetései után) *sippal dobbal* beleütköztek a fejében; azután circiter 6 esztendővel megromlott az szemeire.“ Pár évvel előbb, 1734-ben a vén Zuga Judit azzal vádolta a törvény elé idézett Károlyi Pélát, hogy egy csonka füli kutya képeben megnyomta. „Az alatt — mondá — mindjára hallám *dobait*, akkor ott lévő quártélyos német az peszterkéivel hozzája hajolt az kutyához, mondván: bizony Károlyi Péla volt itten“.¹ Ebből tehát arra lehet következtetnünk, hogy a *dob* a boszorkánykodásnak tényleg egyik hathatós varázs-eszköze volt. Ha majd vármegyei és városi levéltáraink régi periratai nyilvánosságra kerülnek, remélhetőleg a *dob* hasznalatáról részletesebb tudósításoknak is birtokába jutunk. Addig azonban a fentiekén kívül csak J. C. *Mediomontanus* 1656-ban Nagy-Váradon kiadott művére hivatkozhatunk, a melyben megemlítetik, hogy a boszorkányok állítólag dobszó és trombitaharsogás mellett táncolnak.² Szirmay szerint a felső-bányai periratok azt állítják, hogy a boszorkánytánchoz az ördög sipot fuj.³

Mivel a boszorkánykodás és ennek a gyanúja mindenhol és min-

¹ Reizner János: Szeged története. IV. köt. 1900. 388., 390., 404., 409. 500. és 514. l. Kivonatos közlésben ifj. Palugyai Imre; Magyarország. legújabb leírása. II. köt. 1853. 196—210. l. *Ipolyi*: Magyar Mythologia. 1854. 423. és 587. l.

² Disputatio theologica de lamiis et veneficis etc.

³ Szathmár vármegye. I—II. rész. 1809—1810.

den időben az illető népek pogány emlékekkel telített naiv hitében gyökerezett, nem kell feladnunk azt a reményünket sem, hogy arra, a mit az egyoldalúan vagy idegen minták szerint vezetett boszorkányvallatások jegyzőkönyveiből esetleg meg nem tudhatnánk, a ma, tehát már nagyon is elkésve megfigyelt néphit és népszokás ad váratlan felvilágosítást. Mi, a kik újabban ebben az irányban vizsgálódtunk, a további kutatásnak már is rendelkezésére bocsáthatunk néhány útbaigazító beceses adatot.

A regös-énekek egész vonalon való gyűjtésénél rájöttünk, hogy a regös-készséghez régebben az egyfenekű varázsdob is hozzátartozott. Adataink a Zala felső folyása körül, a Zala-Egerszeg és Őri-Szent-Péter közti folyószakasz mentén kerültek elő. Ebből aztán az is következik, hogy a regösök dobja utoljára ezen a területen volt divatban. A dob emlékét a regös-énekeknek az a beköszöntő része őrizte meg, a melyben a regösök régen elfeledett sajtáságos jelmezének is nyoma maradt. A *zala-szent-györgyi* változatban például ez olvasható :

Becsiszegünk-csoszogunk,
Cserfakéreg bocskorunk,
Hajdina a köntösünk,
Vasfazék a mi dobunk, stb.

Andráshidán, Zala-Egerszeg mellett, egy Tánczos István nevű öreg paraszttól, kit a regösök tanítómesterüknek neveztek, ugyanezt ilyen változatban hallottam :

Becsiszegünk-csoszogunk
Nyirfakéreg bocskorunk,
Hásfakéreg dolmányunk,
Fán vasfazék a dobunk.

További kérdegetésemre azt a felvilágosítást kaptam, hogy a „hásfa“ hársfát, a „fán vasfazék“ valami „hitván“ vasfazekat jelent. A dob használatára nem emlékezett. Megjegyzem még, hogy *Novák* Mihály községi tanító az 1898-ban házaló regösök után itt ezt a változatot jegyezte le :

Hajdinaszalma köntösünk,
Cserfakéreg bocskorunk.
Hársfakéreg topányunk.
Ha beeresztenek,
Becsuszunk a fagyon ;
Ha kieresztenek,
Kicsuszunk a fagyon.
Két vén fazék a dobunk.

A „két vén fazék“ tehát etimologizálás útján jött létre a rosszul értett, vagy félreértett „fán, vagy hitván vasfazék“ helyén.

Bonezodföldön (Andráshidától keletre) *Kende* Janka úrhölgy, *Pankaszon* (Vas-vármegye) *Németh* Elek földbirtokos e verssoroknak a következő szószerint egyező változatát jegyezte le:

Hajdina köntösünk.

Hasadt fazék a dobunk,

Cserfakéreg boeskorunk.

Ennyi az egész; de ebből a kevésből elég világosan kitetszik, hogy a regösök, utánozva elődeik elmaradhatlan hangszerét, falusi rossz vasfazekakból rögtönöztek maguknak dobot. Mivel e vidéken s a Dunántúl általában, a kis katlan rézüstjét nevezik vasfazéknak, az is nyilvánvaló, hogy a regösök a régi egyfenekű rézdobot, vagyis az ú. n. üstdobot tekintették hangszerüknek. Ámde a dob rögtönzéséhez szükséges könnyen sérülő rézüst a paraszt konyhán igen nagy értéket képvisel, s bizonyára ez az oka annak, hogy az énekek utóbb már csak hitvány, hasadt, vagyis egészen elhasznált vasfazéokra hivatkozhattak. Mivel pedig újabban az egészen elhasznált rézüstöt könnyen be lehet fémértékükre váltani, az is természetes, hogy regöseinknek az egyfenekű üstdob készítéséről elvégre egészen le kellett mondani.

Mellékesen megjegyezzük, hogy regöseinknek jelenleg is van a birtokukban egy hangszer, a melyet esetleg a régi dobbal össze lehetne téveszteni. Ez a *duda*, vagy a *szötyök*, melyet egy tejesköcsögből, vagy ritkábban egy bádogedényből akként készítenek, hogy a felhasznált edény szájára egy erősen kifeszített dísznőhólyagot kötnek. E hólyag közepére előzőleg egy rövid, iznélküli kukoricaszárat, vagy egy ugyanolyan nádcsovét erősítenek, s ha a regölésnél megnedvesített ujjjaikat ezen a dudaszáron huzogatják, azaz, ha a hangszert „szötykölik“, a köpühöz hasonló edény messze elhallatszó bűgő hangot ad. Ez a hangszer egész Közép-Európában el van terjedve, s mindenütt karácsonyi és újévi népszokások hangszere gyanánt szerepel. Az oláh kolindálók bűgő hangja után bikának (taur), vagy bivalynak (buhaiu) nevezik.¹ Ha jól tudom, a prágai és az innsbrucki néprajzi múzeumok már ki is állítottak ilyen népi hangszereket.² Schleswig-Holsteinban a kará-

¹ Moldován Gergely: Alsó-Fehér vármegye román népe. (Külön lenyomat Alsó-Fehér vm. monográfiájából.) Nagy-Enyed, 1899. 239. l. — Rajzát közölte T. T. *Burada*: Almanach Musical. Jași. III. köt.

² A *Český Lid* I. köt, 412. l. szerint a prágai példányt N. *Niederle* katalógusa (Führer durch das Čechoslawische Ethnografische Museum. 1896. 19. l.

csonyi házalók *rummelpott* (rummel-topf) néven ismerik.¹ Arra, hogy ezt a furcsa köcsögöt régebben a farsangban is búgatták, *Brueghel* (az ú. n. Bauernbrueghel) „A farsang és a bőjt küzdelme“ című humoros képét hozom fel, a melynek baloldalán egyik farsangi kezében a mi szötykünk, vagy dudánk szakasztott mása látható.² Hogy a hangszert mi melyik szomszéd néptől vettük át, nem tudjuk. Ez csak akkor volna megállapítható, ha vele együtt idegen neve is hozzánk került volna. Abból, hogy a bikát és egyéb állatokat is szerepeltető regösök használják, egyelőre csak annyit tudunk meg, hogy hozzánk ép úgy az állatszerepekkel kerülhetett, mint az oláhokhoz, a kik eredetileg az újévi eke-kolindák „ökreit“ látták el vele.

Ha a regösök üstdobjának társat akarnánk keresni, a maig is nélkülözhetetlennek tartott láncos, vagy csörgős botot kellene pontos vizsgálat alá fognunk. Ezt a sajtáságos hangszert (mert a regösök annak tekintik) nálunk ma már a betlehemesek is zörgetik, de könnyű megállapítani, hogy nem a nyugati eredetű misztériumokkal együtt, hanem a sokkal régibb regösöktől került a regösökkel egyidejűleg (dec. 25—26.) szereplő betlehemesek birtokába. A regösök szerepéből az is pontosan kivehető, hogy a botot csak az ének bűvös ígéket tartalmazó refrénjénél szokták zörgetni. Néhol a bot zörgetése alkalmával még táncolnak is. Nem lehetetlen tehát, hogy a magyar láncos és csörgős bot tulajdonkép rokona annak a közép-ázsiai aszá-nak, a mely nemesak vasgyűrűivel, bádogdarabjaival, csengőivel és csörgőivel hasonlít hozzá, hanem hasonló abban is, hogy az igéző török samán (a baksza) szintén ezt zörgeti tánc közben s ennek a zajával sietteti a szent önkivület, vagy réülés beálltát.

E merésznek tetsző sejtésre az jogosít fel bennünket, hogy a mai regösök magukat azokkal a XI. századi vándor énekmondókkal azonosítják, a kik a két augsburgi menekültnek voltak utódai, s a kiket pogány tartalmú énekeik és trufáik miatt Szent István király szigorúan megrendszabályozott. Hogy a középkori krónikákban is em-

bukač-nak (Brummkrug) nevezi. — O. Frh. v. *Reinsberg-Düringsfeld* szerint (Fest-Kalender aus Böhmen. Neue Ausg. Prag, 1864. 12. l.) a fából vagy cserépedényből készített bukač hólyagjára lószőr is lehet keresztbe kötve, a mit aztán nedves ujjakkal ép úgy meg lehet szólaltatni, mint a csővel ellátott példányokat.

¹ O. *Schade*: Klopfan. Hannover, 1855. 65. l. (Besonderer Abdruck aus dem II. Bande des Weimarischen Jahrbuchs.)

² E kép, melyre dr. *Semayer* Vilibáld hívta fel figyelmemet, a bécsi császári képtárban van kiállítva.

legetett üldözésre csakugyan rászolgálhattak, eléggé igazolható a regös-énekek azon védekezésével, hogy az üldözött regösök nem *ördögök*. Sőt a hogy ennek dacára az ördög-jelmez nyoma megmaradt, az üldözött elődök emlékét ápoló utódok mai szerepéből ép úgy kiolvasható az is, hogy nem a dec. 25–26-ki karácsonyt, hanem a vele egyidejű közép-kori újévet, azaz a december 25-ki téli napfordulót szokták pogány módra megünnepelni.¹

Mivel a regösök multja a magyar samánkodásig kétségtelenül visszanyulik, a Zala-menti falvakban 1898 végén olyan hathatós nyomozást végeztem, hogy buzgalmamat még a bérkocsisom is megsokalta. Andrásheidán azzal vetette végét a vallatásnak, hogy Zala-Egerszegen egy olyan embert állít majd elő nekem, a ki a dobra vonatkozólag okvetlenül meg tudja adni a kívánt felvilágosítást. Ez a férfiú Horvát Antal, a város elcsapott öreg dobosa volt. Mikor vallatóra fogtam, elmondta, hogy a híres husvéti határkerüléskor még most is ő veri a „sánc-regement“ indulóját.² A regösök dobjáról semmit sem tudott. De szóbeszéd közben (mert nagyon sok haszontalanságot összefecsegett) elvégre rátért penziójára, melyet a város urai sok minden egyéb közt azért is tagadnak meg tőle, mert a város dobját a vén Besenyeinének kikölcsönözte. Mikor kibökkentette, hogy ez a Besenyeiné egy istenben megboldogult derék javasasszony volt, a penziója érdekében kezdtem beszédre buzdítani Horvátot. Bevallotta, hogy ámbátor ez a babonás bolondság sohasem érdekelte, annyit mégis megtudott, hogy Besenyeiné babot ugráltatott a dobon. Erre is úgy jött rá, hogy a dob irháján a vénasszony körei rajta maradtak. Arra a kérdésemre, hogy mi köze van a babnak a körökhöz, Horvát körülményesen elmondta, hogy Besenyeiné az irha bal felére három fekete kört, a jobb felére pedig ugyanannyi fehér kört rajzolt, a körök közepére megfelelő színű babszemeket rakott, aztán elkezdte a dob alsó felét veregetni, vakargatni, hogy a babszemek ugráljanak. Ha a fehér bab a feketét ki tudta

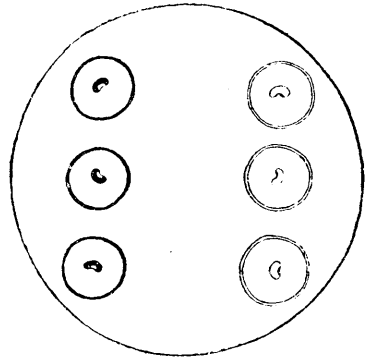
¹ L. „Gyászmagyarok“ c. cikkemet az Ethnogr. 1900. 1–3. füzetében. Bővebben pedig „Regös-énekek“ c. sajtó alá készülő művemben.

² E népszokás leírását l. a *Napkelet* 1857. évf. 401. l. s innen átvéve *Réső Ensel* Sándor: (Magyarországi Népszokások. 1865. 160–2. l. Az itt hiányzó induló szövege így hangzik:

Sánc-regemént, sánc-regemént,
Sánta kapitán,
Fére török magyar elí:
Gyün a főispán.

kerülni, jót jelentett. Ha a fekete körökbe eljutott, még jobbat jelentett. Mikor pedig a fekete szemek kerültek előbb a fehérek helyére, akkor az baj volt.

Másnap már a polgármesternél jártam a dobért, a melyről Horvát azt állította, hogy a régi városház lebontásakor meg látta a padláson s akkor a beszakított irhán még a Besenyeiné körei is rajta voltak. Botfy polgármester úr a dobot előkerestette, s mivel nagy értéket előlegeztem neki, kérésemre a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának ajándékozta. A dob beszakított irhája, a melyen a köröknek már semmi nyoma sem volt, teljesen összerongyolódott; de Horvát mint hozzáértő ember megígérte, hogy költségemen újra bevonja és körökkel, babszemekkel is ellátja. Megbizottam révén a dob tényleg rendeltetése helyére jutott, de olyan együgyűen tákolt javítással, hogy azt használható múzeumi tárgynak tekinteni nem lehet. Horvát, a ki nekem egy egész borjúbőrt felszámított, olcsó, szakadozott birkabőrt húzott rá, és azt is megfordítva, a húsfelöli oldalával kifelé. A tintával és krétával rárajzolt körök babszemei így a durva, toldott-foldott alapon annyira tehetetlenek, hogy még Besenyeiné gyakorlott keze alatt sem tudnának mondani jövőndőt.

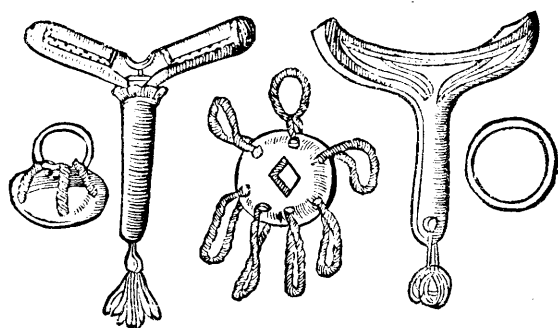

A magyar varázsdob.

Azzal, hogy a kapzsi öreg dobos egy szerfelett becses múzeumi tárgyat elrontott, a hozzáfűződő néprajzi adatok értékén mit sem változtatott. A dobbal való népi varázsolás módozatának nálunk tudtommal ez vezetett legelőször nyomára. Reményleni sem merem, hogy boszorkánypereink dobjairól ilyen beszédes adat kerüljön napvilágra. Annál többet várhatunk a hazai néprajzi kutatástól, a mely eddig a varázseszközök felkutatására és pontos megfigyelésére vajmi kevés gondot fordított. A zala-egerszegi dob útbaigazításul megmondja, hogy népünk varázsolásánál a fehér és fekete színek és tárgyak alkalmazását kell kutatnunk. És ez irányításnak már csak azért is fontosságot kell tulajdonítanunk, mert benne az ural-altáji samánkodás egyik alapeleme, a fehér és fekete, a világosság és sötétség, a jó és rossz szembeállításra jut kifejezésre. Az engesztelő ádozaltoknál ezért szerepelt őseinknél s szerepel a szibériai törökségnél még ma is a fehér ló.

Ezért lett a fehér kérgű és fehér fájú nyír a samánkodók szent fájává, s bizofnyára a samánkodás emlékeül alkalmazzák nálunk ma is ördögűzésre, mennydörgés elállítására, jégfelhők eltávolítására. A kémenybe húzott fehér vonalak a dunántúli néphit szerint a hideglelést előidéző rosszat lehetetlenné teszik. Ezután pedig más is tapasztalni fogja, hogy a jvas a gyakran alkalmazott kavicsok, babszemek színét többnyire mindig megváltoztatja. Egy 1734-ki szegedi boszorkányperben

Szibininéről már azt vallották, hogy „paszulylyal, kinek valami jószága elvész, meg tudja mondani“. Több tanú látta, hogy „hányta az asztalra a babot széjjel, ide s tova“. Az egyik még azt is rábizonyította, hogy „az hordóbul lévő darabocskát azért kérte, hogy a midőn

A lappok dobverői, fémkarikái és gyűrű-csomói.
(Schefferus : Lapponia. 125. 1.)

41 paszulylyal babonás mesterségét hányta, az deszkák közé vetette az paszulyt“.¹ Mivel ez tisztán népi babonás cselekedet volt, egy jobb megfigyelő bár mikor rájöhét, hogy e varázsolásnál a bab szemek színe is szerepet játszik és hogy a hordó, vagy ennek fenékdasz-
kája a dobot olyan for-

mán helyettesíti, mint a hogy utóbb a lappokét is a *göbda*, a kerekre faragott „iratos fa„ helyettesítette.

A babszemek köreit szintén lapp analógiák segítségével tudjuk megmagyarázni. A lappok samánkodását szerencsénkre még elég jókor megfigyelték a XVII. századi svéd kutatók. J. *Tornaeus*, O. *Petri*, *Niurenius* s főként S. *Rheen* lapp prédikátor kutatásait a maga tapasztalataival megtoldva, J. *Schefferus* 1673-ban közzétette a Lappföld becses monographiáját.² E műben a lappok pogány szokásainak, pogány isteneinek és varázsmesterségének bő leírása többek közt a dobok, dobverők különféle neveit és használatát is megismerteti. Az elliptikus és tojásdad alakú dobok rajzairól azonnal leolvasható, hogy

¹ Reizner : i. m. 504—9. l.

² Lapponia. Frankfurt, 1673. Továbbá ugyane mű német fordítása „Lapp-land“ címen. U. o. 1675.

a samán lappok pogány hitvilága eredetileg teljesen azonos volt a vele rokon ural-altáji népek ősrégi samánkodásával. A dob és fémkarikákkal ellátott verője mellett csak egy olyan varázló eszközt találunk itt, a mit tudunkkal máshol meg nem figyeltek. Értjük a dob telerajzolt irhájára szabadon ráhelyezett *fémkarikákat* és karikákra fűzött *gyűrűcsomókat*. A lappok ígézéseinél a járuléknak nagyon fontos szerep jutott. Ha ugyanis a samán meg akarta tudni, hogy az áldozatot melyik szellemnek, vagy istennek mutassák be, a dobot verőjével megzörgette és zörgette addig, míg a karika az áldozatot kívánó szellem képén állva nem maradt.¹ Ha pedig valamely vállalkozás pl. a vadászat vagy a vándorlás jó vagy rossz kimenetelét akarták megtudni, akkor a samán délnek fordult, s hogyha a gyűrűk jobbfelé indulva, a nap járását követték, jót, ellenkező esetben rosszat jelentettek. Mikor a dobon a nap képe is rajta volt, a gyűrűket a képre kellett tenni, s ha a dob rezgése a gyűrűket a nap járása iránt indította meg, akkor szerencsét, jó egészséget, bújá tenyészetet stb. jelentett. Gyógyítás esetén a felgyógyultak réz és ezüst gyűrűkkel ajándékozták meg a samánt, a ki a gyűrűket felfűzte a többi közé.²

Fémgyűrűkkel jósoló lapp samán. (Schefferus: Lapponia 139. 1.)

Ezen ígézéseknél nem szorul külön bizonyításra az, hogy a hozzá fűződő képzetek abban a sajátos samán napkultuszban gyökereznek, a mely az éltető fényt a bajok, ártalmak, rossz szellemek sötétségével szembeállítva tiszteli. Mivel ez szimbolikus úton a fehér és fekete színben jutott kifejezésre, a lapp és magyar varázs-dob közt lévő rokoni kapcsolatot sem nehéz megállapítani. Azon a gyűrűk a fényforrás útját követik, vagy ellenkező irányban a sötétség forrása felé haladnak; a magyar dobon a fémgyűrűk fehér és fekete színű körök, vagy gyűrűk képében rögzítettek meg. A bűvös erejű eszköz az utóbbi esetben már nem a dobot orientáló fehér (nyugati) és fekete (keleti) gyűrűket, hanem a beléjük helyezett fehér és fekete testecskéket hozza moz-

¹ A német kiadás 122. l. A karikák és gyűrűk, rajza a 140. leírásuk a 145. lapon található.

² U. o. 157—9. l.

gásba s velük ép úgy kifejezésre tudja juttatni a fény és sötétség gyözelmét, mint akár a lapp samán-dob.

A találkozás annyira meglepő, hogy a rokonsági kapocs történeti biztosítékait is nyomban számon kérhetné tőlem az olvasó. Szerencsére e kötelezettség alól az összehasonlító nyelvészet már *Sajnovics* kísérletei óta feloldva tartja a néprajzírót. Nekünk a lappok fajrokonaink. Bár a finn-ugor népek kiterjedt családfájának ők az északnyugati ágát képviselik, mi pedig a délkeletit képviseljük, a közös nyelvi sajátságok és a most jelzett közös néprajzi adalékok még így sem fakadhatnak oly régi érintkezésből, mint a milyen régi az a másik érintkezés, vagy közvetítés lehet, mely az északi féltekén az összes európai, ázsiai és amerikai samán-dobok közös jellegét és közös szerepét létre hozta.

Dr. Sebestyén Gyula.

ADATOK A SAMÁN VALLÁS MEGISMERÉSÉHEZ.

VI. *A samán ruha (második közlemény).*

A császári tudományos akadémiának (Szent-Pétervárott) utolsó samán ruhája irhából van, gallér nélkül. Nyaka alatt hátul négyzögletes hosszú vörös posztódarab van rávarrva s erre gyöngyből keresztet hímeztek, melynek külső konturjai ahhoz a kereszthez hasonlók, melyet *Aspelin „Antiquités du Nord Finno-Ougrien“* című művének III. kötetében, a 230. lapon, az 1121. számú rajzon mutat be. A háti részre 10 cm. hosszú négyzögletes vaslemezek vannak aggatva, melyek összes száma 70 darab. A sorok számát és elhelyezés-rendjét bajos megállapítani; a felaggatott lemezek sűrűn vannak s egyik a másikat fedi. Előfordulnak csöves függők is. Némelyik lemez közepén az andrejevi keresztre emlékeztető alakok vannak kiverve. Az ujjakon, a könyöknek megfelelő hátsó felületre gyapjuszövetből kiszabott színes háromszögek vannak rávarrva; vasfüggők itt nincsenek. A ruha alját igen vékony irhából készült keskeny szijak szegélyezik négy sorban; a szijak körülbelül 1 1/2 cm. hosszúak. Elöl a samán mellét külön mellrevaló darab fedi; ennek baloldalát magához a köpenyhez szijak erősítik, jobboldala szabad. Vasdiszítés nincsen rajta, hanem színes gyapjúval és irhazsinórokkal van kivarrrva. A mellrevaló darab alját rojtok szegélyezik.

A dobon kívül a tánczolás alatt még egy kis vasszerszámot is használnak, melyet a szájba tesznek; *Palkin* látta ezt a darkhati samánoknál, a kik azt *khur*-nak nevezik. Ez elé kis nyirfagallyat állítanak, a melyre ötszínű khadakot fűznek.

Az altáji és urjankháj samán sapkája a rénszarvas bőrének egy négyzetes vagy négyszögletes darabjából készül, melynek arcz felőli oldalát élénk színű szövettel vagy posztóval vonják be; Encsu samánánál ez az arcz felőli oldal zsinórozással volt kivarrva, mint a ruha. A konikus pitykék három sorban vannak rávarrva, mindegyik sorban kilencz pityke. A posztólemezc egyik oldalán két rézgomb, a másikon két hurok van. Encsunál a posztódarab felső széle a sárga havasi sasnak vagy fülesbagolynak tollával volt ékítve, melyet csomónként varrnak fel; alsó részét zsinórra fűzött kauri (Encsunál 19 volt) szegélyezi; mindegyik oldaltól számítva a második és harmadik kagyló közt szíjacska lóg le, a melyre szintén vannak gyöngyök és kaurik felvarrva, mindegyikre kettő-kettő, míg a szíjjak végéről a fekete mókus farka lógott le. Ezt a posztódarabot alsó szélével a homlokra teszik, oldalát befordítják a nyakszirt felé, hátul összetűzik úgy, hogy az a samán feje mögött hengert képez; ha a posztódarab keskeny és elég merev, akkor annak tollakkal díszített felső széle egyenesen áll s ilyenkor a samán egész fejdisze diadémhez hasonlít; ha a posztódarab széles, akkor a henger magas és felső széle, különösen ha a posztódarab már régi lévén, megpuhult, vissza hátra esik, a szakácskalpag esücsához hasonlóan. Ez utóbbi esetben a samán külseje nem oly fölséges, mint mikor a tollazat fölfelé áll, de azért a sapkának a táncz alatt a levegőben mozgó felső vége a képhez új hatásokat kölcsönöz.

Ehhez a samán fejtakaróhoz hasonlít általános vonásaiban a votjákok női sapkája. Ezt *ajson*-nak nevezik, nyirkéreg *türük*-ből áll, a melynek elejére az arcz felőli részt, az *irbyrtylem*-et teszik; ez az *irbyrtylem* négyszögletes fekete posztódarabból készül, a melyre felül piros szövetdarabkát varrnak s azt pénzekkel ékítik; oldala hátra van túrva s a *türük* mögött madzaggal összefűzve. A samán fejtakaró ugyanaz, mint a votják *irbyrtylem*, csak hogy nincs nyirkéreg-váza.

A burjátok a samán sapkáját *majakhabcsi* vagy *moja-khabcsi* néven nevezik (Нилъ Будд. 354.). A szamojéd samánoknak szintén van külön sapkájuk, a melynek különös jelentőséget tulajdonítanak és *szevbopecz*-nek nevezik, a mi „szemre való“-t jelent (Этногр. Сборн. IV. 60.). A kacsin samán sapka neve *bürük*. A vászjugani osztjákoknál Krasznoy P. atya közlése szerint *jel-mül*-nek nevezik.

Némely teleut samánánál — a mint azt Csivalkov Mihály atya közli velem Ulalból — a samán sapkát a fülesbagoly bőréből készítik, mikor is a szárnyakat nem vágják le, hanem meghagyják s a sapkát díszítik vele. Magam ilyen sapkát nem láttam. Csivalkov szerint ezt a fajta samán sapkát *julbrek*-nek hívják, és ez valószínűleg az *ujl-berk* hibás leírása, a mely szó-

ból az *ujl* mongolul valami éjjeli ragadozó madarat, a *berk* pedig altáji és teleut nyelven sapkát jelent.

Taran sapkája — szerkezetét tekintve — tökéletesen egyezett az Encsuéval, csak a részletekben különbözött; az arcz felőli oldalt piros szövet fedte, szélén paszománt-szegélylyel; felső részét ugyancsak paszomántból való függélyes sávok négyszögekre osztják; ezenkívül a négyszögeket egy zigzagban haladó kivarrás háromszögekre osztja, s mindegyik háromszögbe *jalamák* vannak varrva, vagyis csillagocskák; a posztódarab alsó és felső szegélye hiúzbőrrel van kiprémezve; alsó szegélyéhez fonallal *jalamá*-val végződő kék gyöngyök vannak felfűzve, míg a felső szélhez *julbrek* vagyis egy csomó fülesbagoly-toll van varrva. A homlok fölött két, egyenkint hüvelyknyi átmérőjű fényes rézlemez van, ezek a szemek. A szövetdarab két hátsó sarkához két szalag — *ucsu* — van varrva, melyek megfelelnek a közönséges sapka kötőszalagjának; az alsó gombhoz hátul selyemzsinór van fűzve, mely kilencz hosszú selyembojttal lóg le; ezeket *jalamák*, gyöngyök stb. díszítik. A szövetdarab alsószegélyéhez még tíz hermelinbőr volt hozzá varrva.

Nem minden kámnak van *julbrek*-je és *manjak*-ja, vagyis fülesbagoly-sapkája és köpenyege; nem mindenkinek szabad azt viselnie, a jogot hozzá a felső lényektől kell kapnia, kik azt igézésközben adják tudtára.

A burját samánok a fülesbagoly-bőrből való sapka helyett fejükre samánkodásaik alatt vaskoszorút tesznek; én ilyent csak a császári földrajzi társaság kelet-szibíriai osztályának múzeumában, Irkuczkban láttam; ez egy horizontális vasabroncsból áll, mely a homlokat övezi; ebből fölfelé indul két félabroncs, melyek a fejtetőn keresztezik egymást; az egyik a jobbfültől a balfülig, a másik a homlok közepétől a tarkóig megy; fent a kereszteződés pontjához két vasdíz van erősítve, melyek hátrahajló szarvakat ábrázolnak: a szarvak vége lapátszerűen kiszélesedik, mint a jávorszarvas szarva, s három ága van; úgy a szarvak lapjaiban, mint a lefelé hajlított ágakban a felületet bevéssett csavarszerű vonalak fedik. Azon a négy ponton, a melyben ez abroncsívek az alsó horizontális abroncsához vannak erősítve, egy-egy vaskarika is van; ezek közül abba, a mely a homlok fölött van, és azokba, a melyek a fülek fölött vannak, három-három vas-*kholbogó* van fűzve; a nyakszirtnél levő karikáról hosszú, négy részre tagolt láncz lóg le; mindegyik tag sodrott vasvesszőből áll s az egyes tagokat három-három *kholbogó*val fölszerelt vaskarika köti össze egymással; a láncz alul negyedik gyűrűben végződik, a melyről a három *kholbogó*n kívül még egy rövid sodrott vaspálcácska és egy ugyancsak sodrott nyelű vaslapátocska függ le.

A szent-pétervári tudományos akadémia múzeumának anthropologiai osztályában van egy samán koszorú rézlemezéből; a rajta levő följegyzés

szerint az osztjákoktól ered a Inbaczki jurtából (a tobolszki kormányzóságban). Az ainszki samánok a fejökre sapka és vaskoszorú helyett, rhododendron koszorút tesznek (I. Депредадовичъ, Этногр. оч. Сахалина, 30, въ Сборникъ г. Милютина, т. II. 6. I, Спб. 1877.). A Turukhanszk körül élő samánok fejökre az abrones módjára szíjat kötnek; a legfontosabb esetekben azonban öloból öntött vagy vasból kovácsolt sapkát is viselnek, melyet a szellemek ábrázolása ékit. A tunguz samánok a sapkához néha szarvakat erősítenek (Третьяковъ, Зап. Имп. Русск. Геогр. Обиц. по общ. геогр. II. 428.). A burját samánokról szintén mondják, hogy a Bajkálontúli részekben bikaszarvakat erősítenek sapkájokhoz.

A fekete tatárok samánjai néha álarcot is viselnek; ennek neve *kocso*, nyirkéregből készül, s a szemöldök és bajusz helyét mókus farkával díszítik. Álarcot használnak még a burját samánok, a kik azt *abagaldej*-nek nevezik (Нилъ. Будд., 354.), és az oroszok is, a mint ez a Tumanov-album 218-ik számú fénykép felvételéből látható.

Jadrincev a fekete tatároknál az álarcon kívül még két botfélével is megismertet, melyet szintén a samánok használnak: az egyik közülök egyszerű bot, a neve *taja*; a másikat *tajzsán*-nak nevezik; egyik fele vastagabb, másik fele vékonyabb s az utóbbi át van kötve; ez a kam szerint — ló. Ilyen botok alkalmazására sem az altáji, sem az urjankháj samánoknál nem találtam; az Altájiban mindössze azt közölték velem, hogy a samánok néha, hogy megtudják, milyen szellem küldte a betegséget, egy pálczára zászló módjára vagy két arsin hosszú szalagot kötnek s azt a beteg mögött lengetik; ezt a készséget *csabyt*-nak nevezik. A pálczák alkalmazása megvan azonban a burjátoknál. Az alarszki kerületben láttam olyan botot — a mit itt *kharbo* vagy *kharbyt*-nak neveznek — egy olyan amannál, a ki a nilgynszki uluszból való; ez egy pár négyélű, kissé görbülő pálcza volt, mely közepén hirtelen megvastagodott, mintegy térdet képezett; a vastagabb rész lapban, a vékonyabb azonban két kis, mintegy a fület ábrázoló rövid fogban végződött. A bot közepére khadak vagyis szalag volt kötve. Másféle kharbot láttam a csász. földrajzi társaság kelet-szibíriai osztályának múzeumában Irkuczkban; ez egyenes négyélű vaspálcza volt, melynek felső vége mankó módjára derékszög alatt behajlott; a hajlás felett két kis szarvaecka (vagy inkább fülecske) volt; magára a botra öt kapocsvas volt rákovácsolva, kettő az egyik oldalon, három a szemköztes oldalon; mindegyik kapocs egy vagy két vaskarikát tart s ezek mindegyikéről három kholbogo függ; a felülről számított harmadik vaskapocson azonban a két karikán kívül még egy kétélű késnek vagy kinzsálnak, egy kengyelnek és a csövek tisztítására való tü- vagy drótalakú szerszámnak kicsiny vasmodellje is függ. Az alarszki

burjátoknál a *kharbot* egész hosszában *zala*-val (ugyanaz, mint a *jalama*) továbbá prémeikkel és csüngőkkel díszítik. A tánczolás idején, mikor a samán önkívületi állapotba esik, e botokkal a legkülönbözőbb gyakorlatokat végzi. A kudinszki burjátok e pálczákat *khesze* néven ismerik; ugyanolyan hosszú nyírfából készítik; a bot egyik vége lófejhez hasonlít; ehhez a *kheszéhez*, melyet a samán a táncz ideje alatt jobb kezében tart, négy kis csengetyű és mindenféle selyemdarabok vannak kötve, míg a balkezébe való *kheszén* csak három csengetyűcske van a selyemrongyokon kívül. A balaganszki burjátok *kheszéje* ugyanilyen, csak hogy a szalagokon kívül prémes bőrt is kötnek reá, mint az alarszki burjátok. A balaganszki burjátoknál ennek a szerszámnak neve *morin kharbo* = ló kharbo.

E botok burját neve Nil szerint *szorbi* vagy *salelej* (Будд. 354.), Bullernél *kharbo*; Nil szerint ez a samán ló. A *karbo* szót v. ö. a finn *arpa* (= sors, bot a titok megtudására, jós) szóval; Köppen (Водъ и Ботская пятинна, Ж. М. Н. Пр. 1851. LXX., 114.) e szót a krónikák *arbu*j szavával rokonítja, a mi a votjákban jövendőmondót jelent грамм. макарія въ Древн. Внѣлюе., ч. XIV. 168; Карамзинъ, VII. 371.). A turukhanszki samánbotokra nézve lásd Tretjakov tanulmányát (Зап. И. Р. геогр. Обиц. по общ. геогр., II. 429.) A kis orosz pásztorok e botokat *gyrlyg* vagy *yrlyk*, a tatárok *irlyk*, néven hívják (Зап. И. Р. Геогр. Обиц. по этн., II. 109.), mely nevek az urjonkháj-mongol Erlik istenség nevére emlékeztetnek. E botok csodatevő erejéről az orosz babona is tud (Леои., Поэт. Возр., II. 391, 393, 422; továbbá Труды этн. эксп. въ Зап. русск. край, II. 9.).

Az alarszki samánoknál a Nilgynszk uluszban még egy készüléket találtam, a melynek neve: *zele*; ez egy zsinór, a melyről külön kiszsinórdarabokon apró fácskák — *csakta* — függnek; a *zele* végéhez különböző tárgyak vas és famodelljeiből egész nyaláb van odakötve; így van ott balta *malta*, kalapács *khukhe*, fasulyok *suguj* és szűrőkanál kilencz lyukkal, *szara*. Ezt a zelet két nyírfa közt feszítik ki, mikor a samán őseinek áldoz s ezt viszik háromszor a sátor körül, hogy az abban levő csecsemő az *anakhaj* és más szellemektől megszabaduljon; ebben az esetben a zelét — nevezik még bogolnak is — egy egész évig a jurtában tartják.

Az alarszki kerület samánjai, hogy magukat a közönséges emberektől megkülönböztessék, sapkájukon *zalát* vagyis selyem bojtot viselnek; régebben a samánok hajukat fonatban viselték, később kontyba rakták azt, még később egyszerűen fejük búbján hosszabbra növesztették hajukat; most azonban egyforma hosszú haját viselnek.

Dr. Jankó János.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Árvamegye lengyel ajkú lakosainak néprajzi leírása.

(Befejező közlemény.)

A nép nagyszámú babonás titkaira annyira feltékeny, hogy azokat a viláért sem árulná el; de nekem mégis sikerült ott tartózkodásom alatt egynehány babonás szertartást ellestem.

A babonában az első helyet az embergyógyítás foglalja el s a különféle ráolvasáson kívül úgyszólván minden bajra van külön-külön orvosságuk. Az egyes bajok okait szintén a babonára vezetik vissza. Ha az ember hirtelen rosszul lesz, vagy csömört kap, azt valaki megigézte. Gyógyítása a következő: Egy tiszta vízzel telt bögrébe annyi izzó üszköt dob a varázsló, a hány ember volt az utolsó órában a rosszullett jelenlétében, minden üszök hajtáskor hangosan mondvá egynek-egynek nevét a jelenvoltak közül. A víz fenekére merült üszök azt mutatja, hogy, hogy azon ember, vagy emberek, a kinek vagy kiknek neve az üszökdobáskor kimondatott, igézte meg a gyógyítandót. Mikor azonban a nevet, akár a bizalmas viszony, akár más ok miatt nem akarják megtudni, a névszerinti megnevezés helyett hét miatyánkot és ugyanannyi üdvözlégyet imádkozik. Az így elkészített víz háromszori keresztvetéssel megáldatik, miután a beteg abból három kortyot inni s azzal úgy arczát, mint a mellét háromszor megmosni és kifordított ingével megtörölni köteles. Akkor a rosszullet elmulik. — A sebeket a keresztség-nél használt gyapottal és a tálczára felfogott keresztvízzel gyógyítják, úgy hogy a vízzel megmossák és a gyapottal betömik. Ettől a legmérgesebb sebnek is be „kell“ hegednie.

A szagatás elleni védekezés a husvéti nagy gyertyából lopott viaszdarabokkali füstöléssel történik. A köszvény elleni orvosságért három, sőt kilencz falut is be kell futni. Áll pedig ez az orvosság három kőből, melyet három különféle határvonalon összeszednek, úgy azonban, hogy két követ ugyanazon két község határvonalának két különböző pontján felszedni nem szabad. Ha a baj súlyosabb természetű, kilencz különféle határvonalon kell egy-egy követ felszedni. Ezen köveket azután vízben kell felforraltatni s a felforralt viz felszálló gőzében a fájós testrészt hosszabb ideig tartani s a kurát mindaddig ismételni, míg a baj meg nem szűnt. Van ezeken kívül még sok más ily gyógyítási szertartás, melyek legnagyobb része azonban az egyes kuruzslók titkait képezik s azért egykönnyen meg nem tudhatók. A férfi lenyírott haját vagy az asszony kifésült haját sem elégetni, sem a szélre kidobni nem

szabad, mert ha a haját elégetik, az ember, a ki viselte megőrül, ha a szél széjjel hordja, volt birtokosának örökös fejfájása lesz. Seprűvel megütni senkit sem szabad, mert a megütött szárazbetegségbe esik. A fekvő gyermekben átlépni is tilos, mert az nem nőne többé, hanem törpe maradna.

Az emberi bajok gyógyítása után, a szegény földmivelő népnél, igen természetes, az állatok gyógyítása következik. Sok babonás szokás van erre nézve is, de ezek titkát még féltékenyebben őrizik. A marhák, különösen a borjúk betegségeinek gyógyításánál a 6—7 éves gyermekek assistálnak. Teendőjük az, hogy mezitelenre vetkőzve ingüket a beteg állatra terítik, azt háromszor megharapják felhíván a boszorkányt, a ki megrontotta, hogy a rontást vonja vissza. A marha első kihajtásakor a legelőre az istálló küszöbe alá kést, baltát és fogót kell elhelyezni, hogy a teheneknek jó tejük legyen, egészségesek legyenek s a boszorkány ne árthasson nekik. Ugyane czélból Lueza napján fokhagymát kell ennie a gazdasszonynak, azt beadnia teheneinek s fokhagymával csinálni az istálló ajtajára három keresztet. Fecskefészket senkinek, de különösen pásztorgyereknek bántania nem szabad, mert különben a tehene véres tejet fog adni. Azon ostort, melynek nyelével kigyót öltek, nyelestől el kell égetni, vagy vízbe dobni, mert különben a szarvasmarha, ha vele hajtják, vagy megütik teljesen megsoványodik.

A pásztorok között szokásos babona az állatok elvadítása. A legmelegebb nyári napokon azon erdős vidéken, igen sok szunyog lepi meg a legelő nyáját s csipéseivel azt teljesen elvadítja, úgy hogy az nem nézve gátat ellenállást rohan a vízbe, erdő sűrűjébe vagy haza. Az egymásra haragvó pásztorok ezen elvadulást babonásan idézik elő s elvadítják egymás marháit a nélkül, hogy „egy szunyog is legyen“ a határban. Az eljárás itt a következő: A varázsló pásztor az ellentábor nyájának egy tehenét valahogy megfogja s annak szarvai közül egy csipetnyi szőrt tép ki, úgy hogy azt a tehennek sem gazdája, sem pásztora észre ne vegye. E szőrt aztán odahaza két részre kell osztani, egyik felét, ha leány a varázsló gatya, ha fiú szoknya vagy kötény foszlányba becsavarni, bekötni s a másik részével befűstölni. Az így elkészített rontást (czary) déli órákban, hogy senki észre ne vegye, mezitelenül viszi el a varázsló az illető legelőre, bizonyos értelmetlen varázsszavak elmormolása közben és ott egy arasznyira a földbe ássa. Ha most már a pásztorok két héten belül bármikor odaterelik a jószágot, az szunyogcsipés nélkül is el fog vadulni. Vigyázni kell azonban, hogy azt a földben meg ne találják, mert akkor a varázsló nyája két hétig folyton vad lesz s nem lehet a legelőre kihajtani. A mint már említém, a határok dülökre vannak osztva, közös legelő nincs, hanem a dülösök földjeik felét, évről-évre mindig a másikat, legelőnek hagyják s így minden dülönek van egy kis pásztor-

soportja, mert minden gazda állít egy-egy 8—15 éves gyermeket. Ezek aztán valóságos háborúkat viselnek egymás ellen, melyeknek utolsó fegyvere a rontás.

Az idővarázslásnál leginkább a jég- és záporosók más irányba való terelésére fordítanak gondot. A vihar közeledtével egy öreg özvegy-ember egy baltát visz ki foga közt az udvarra és azt élével azon irány felé állítja, a merre az elemi csapást akarja indítani.

Az árvai lengyelek hitében kiváló helyet foglal el a boszorkány, mely mint az ördög szövetségese szerepel. Hatásköre a rontás. Ha az ember haját meg tudja kaparítani, bármely nyavalyát bocsáthat rá. Megrontja az állatokat is. Teheneket, hogy tejük ne legyen, vagy borjút ne lehessen nevelni semmi házi tehéntől: tyúkokat, hogy ne tojjanak, a kotlósok rosszul üljenek, de még a földet is, hogy azon csak gaz teremjen. Az erre való hatalmat az ördögtől kapják, előbb azonban egy szerződést kell a jobb kezük mutatóujjából kibocsátott vérral aláírniok, melyet, hogy a pokol hevében el ne égjen, „eléggetetlen papirosra“ írnak. Ha az első legelőre hajtáskor a házpadlásra fel megy az ember és onnan a háztető ablakán át egy ekekeréken keresztül nézi a kimenő teheneket, meglátja és felismeri a boszorkányokat, a kik a teheneken s azok mellett seprükön lovagolnak és szopják vagy fejik a tehenek tejét. Vigyáznia kell azonban a kíváncsiskodónak, hogy a boszorkányok öt észre ne vegyék, mert azonnal széjjel tépik. A boszorkányok évenként Szt.-György napján éfélkor a Trisztana melletti Halecskova hegyen gyűlést tartanak és jaj azon halandónak, a ki akkor Halecskova erdejében tartózkodna! Azt darabokra szakítva dobják a patakba. Halecskova oly híres találkozó helyük a boszorkányoknak, hogy egy ottani embert még „messze túl Pesten“ is kikérdezett egy öreg asszony, vajjon zöldül-e még? Igenlő válasza az asszony eltűnt. Nyilván boszorkány volt és oda röpült.

Az ördögökkel különben férfi is léphet szövetségre, ha a szabályszerűen kiállított szerződést vérével aláírja. Ilyenkor az ördög mindig szolgálatára készen áll szövetségésének, parancsait és kívánságait teljesíti, előtte fekete kutya, más állat vagy szürkeruhás úr alakjában időnkint megjelenik, neki a legnagyobb bűnök elkövetéséhez tanácsot s buzdítást ad, hogy azután, midőn a mérleg már megtelt, őt magával vihesse a pokolba. Néha elevenen teszi meg szövetségésével ezt a szivességet egész világon dülő fürgeteg közt, legtöbbször azonban bevárja halálát.

A holtak megjelenését szentül hiszik és hol a határban járó ugató kutya, hol pedig gágogó liba alakjában vélnek látni egyet-egyet, a mint a tisztító hely kínjait türi ezen a földön.

Káromkodásaik leginkább ezen kifejezésekre szorítkoznak: kutyavér!

kutyacsont! (psa krev, psa kos) zatracono bestyo! (pokolban lánczra vert lényt értenek alatta).

Regéik és mondáik leginkább a mindenféle pénzt és gazdaságot hozó tárgyakra, a nagy Lengyelország egykori fényének visszaállítására és a világteremtés egyes eseteire vonatkoznak. Ezek közül mutatok be néhányat, a mint alább következnek.

Az ördög jutalma.

Volt Orávkán egy jámbor istenfélő ember, kit azonban ezen tulajdonságai nem tartottak vissza attól, hogy esténként be ne térjen a temető melletti lakásából szemközt levő korcsmába egy porció szíverősítőre. Onnan visszatérve, a nyitvaálló fatemplomba is mindig benézett és az ott elhelyezett szentek szobrai előtt egy-egy gyertyát gyújtott és imádkozott. A templom egyik felén elijesztésül az ördög faszobra állott. Egy este, mikor többet vett be az erőtadó nedvből, arra mentve így szólt magában: A szenteknek már sokszor gyújtottam gyertyát, ez egyszer az ördögnek gyújtok“. És úgy tett, a mint igondolá. A mint a gyertya javában égett, egyszer csak megmozdul az ördög és így szól hozzá. „Mivel te vagy az egyedüli, a ki megtiszteltél, megjutalmazlak“. Azzal kivezette az embert a temetőbe és sírjából felemelt egy ott nyugvó zsugorit, a ki aranyait és tallérjait, nehogy azok másnak jussanak, halála előtt lenyeldeste. A pénzt kirázta belőle és az embernek adta, aztán eltűnt. Az ember a nagy rémülettől elájult, s csak másnap találták meg és hozták eszméletre. Aranyai ott voltak, de az ördög sehol. A templomot azóta istentisztelet után mindig becsukják.

Az ég kapuja.

Bizonyos időközönként az ég kapuja is meg szokott nyilni és szokatlan nagy fényességet árasztani. A kapu egyik oldala ilyenkor a Magas-Tátrán támaszkodik. A ki ezt látja, bármily kérést terjeszthet az egek Urához, ez meghallgatja őt. Kérnek ilyenkor pénzt, egészséget, léleküdvösséget és sok más s az irgalmas Isten teljesíti kéréseiket. Egyszer egy ember az ablakból nézett kifelé és meglátta, a mint az ég kapuja ereszkedik alá. Gondolkozni kezdett, hogy mit kérjen? Az őrangyal tótul súgta neki, hogy večnu szlavu (örök üdvösséget), de rosszul érté és kért velku hlavu (nagy fejet). Kapott is akkorát, hogy nem tudta az ablakon át behúzni a szobába, Magának kellett az ablakon kimásznia.

Planetnik (grabonciás).

Ez körülbelül a garabonciás értelmével egyező, emberek és angyalok közt álló lény, a ki a felhőket igazgatja, tehát az időjárás változásait idézi elő. E lény tulajdonképen emberből lesz 13 iskola elvégzése után. Midőn

mindezen tanulmányait elvégezte, különféle természetfölötti tulajdonsággal ruháztatik fel. Alakját tetszése szerint változtathatja, bizton bekövetkező átkokat mondhat, a falut, melyre haragszik, mindenféle elemi csapásokkal sújthatja. Sárkányon ülve ő kormányozza a felhőket. Ellenségeit úgy bünteti meg, hogy megnyergelt sárkányát lejobb röpti s ez hosszú farkával leszedi és szétszórja az illető házának fedelét; viszont kegyeltjeit társai bosszújától meg tudja menteni. A boszorkányokat mind ismeri, de náluk sokkal hatalmasabb. Az ördögök különösen nagy ellenségei, mert a nagyon szegény embereket sokszor kiségti bajukból s így kirántja az ördögök körmei közül, a kik tudvalevőleg a szegény emberrel könnyen boldogulnak. Sok olyan emberről beszélnek itt, a kik véletlenségből, vagy mint autodidacta tanulta ki ezt a tudományt. Ilyen pl. a következő eset is:

Egy szegény asszonynak volt egy fia, a ki tizenkét iskolát végzett, a mi a földön a legmagasabb iskolai képzettség, de mivel ruhája már nagyon rongyos volt, más pedig szegénységük miatt nem vehettek, semmi hozzá illő állást sem szolgálatot nem tudott kapni. A mint egyszer czéltalanul bolyongott, találkozott egy úri emberrel, a ki azt kérdezte tőle, tud-e olvasni? Ő szégyenében azt mondta, hogy nem. „Akkor, így szólt az idegen, beszegédhetnél hozzám szolgának. Semmi más dolgod nem lesz, csak a könyveimet fogod tisztán tartani. Ha jössz, mához egy hétre várlak a Babiagurán“. Ezzel forgószél keletkezett s az úr nyomtalanul eltűnt. Planetnik volt. F fiatal emberünk örömmel vállalta el a könyvek tisztítását, mert tudta mifélékkel lesz dolga. Gondolta mindjárt, hogy ezekből azután ő is eltanulja, a planéták titkait. Úgy is lett három év múlva már mindenhez úgy értett, mint a gazdája. A könyvekből olvasva ki tudta parancsolni a sárkányt barlangjából, meg tudta nyergelni és zabolázni. A felhőknek úgy parancsolhatott, alakját úgy változtathatta, mint a gazdája. Ekkora tudománnyal mihamarább kiváncskozott a szolgálatból. El is ment egyszer gazdája távollétében anyjához, kérvén őt, venné ki fiát a szolgálatból. Midőn az anya azt megigérte, azonnal magával vitte és kitanította, miképen ismerje meg majd őtt. Mert, ha gazdája megtudja, hogy tudományát kitanulta, egykönnyen nem fogja elereszteni. Megtudja pedig már abból is, hogy anyját oda juttatta, a hol még halandó ember sohasem járt. Úgy is történt. A gazda két tanítványával együtt a szolgának is megparancsolta, hogy háromféle, mindig teljesen egyenlő állati alakot vegyenek fel és jelenjenek meg előtte háromszor így. Ha anyja mind a háromszor ráismer fiára, a szolgálatból elbocsátja. Az előre kijelölt jelek szerint az anya mind a háromszor rá ismert fiára, a ki, miután megfogadta, hogy hatalmát volt gazdája ellen sohasem fogja felhasználni, el is bocsátatott.

Ezek elmondásában lengyeljeim mind megegyeztek. De a továbbiakban már se vége, se hossza azon „hőstettek“ elbeszélésének, melyeket vele véghez vitetnek. Ebből csaknem mindenki mást tud. Egyik azt mondja el, hogy miké változott gyönyörű paripává, s miként adatta el magát drága pénzen mindig azon kikötéssel, hogy a kantárt oda ne adják vele. Mások meg azzal gyönyörködtetnek, hogy milyen gazdagsághoz juttatta ily módon anyját, rokonait és barátait; mint vették meg egyszer, midőn már üzelmait megunták, az ördögök s mennyi küzdelmébe került, míg tőlük megszabadulhatott. Míg a szürkeruhás urak (az ördög mindig szürke ruhában jár, ha mint ember jelenik meg) áldomást ittak az anyjával, ő madár alakot öltve elrepült. Vevői észrevették s szintén ily alakban üldözőbe vették, de ő, midőn már elérték volna, hamar a földre esapott s vízkereszt napján szentelt krétával nagy kört vonva maga körül, odatelepedett. Hiába ijesztették, csalogatták, alku-doztak vele, ott maradt, mert tudta, hogy az ördögök hatalma fölötte három nap mulva megszűnik. Ez ideig, bár az ördögök eltávoztak, nem mozdult helyéről. Hát még azok a tettek, melyekkel a planetikok romboló terveit megsemmisítette! Egyszer egy planetnik jégesővel akarta elpusztítani falujának, Podvilknak határát. Óriási jégtömeggel rakott felhőket kormányzott a határ fölé. A volt szolga azonban ezt észrevette és előszedve könyveit olvasni kezdett. Ráolvasott a pusztítani akaróra s ez tovább volt kénytelen hurezolni terhét. Midőn már többé nem bírta a felhőkből kiáltott le, hogy mentse meg őt nyomasztó terhétől. A volt szolga erre kijelölt egy épülőfélben lévő, még fedélnélküli faházat, hogy ha nehéz a terhe, rakja le oda. A ház egy pillanat alatt tele volt jégdarabokkal. Ezen megszegényítésre azonban a planetnik újabb bosszúra gondolt s a jégnek csak egyrészét tette le, hogy terhén könnyíthessen, a többit magával vitte, hogy tovább a határban pusztíthasson. De emberünk most is átlátott a szitán s porszemmé változván forgószéllal a felhőig repült, ott a bosszúállót kidobta a sárkány nyergéből s a felhőket ő kormányozta tovább. Van még sok más tette, de azt hiszem, izleltetőül elég ennyi.

Jablonkán áll egy magányos malom, a plébánia birtokok tulajdona. A nép képzelete ebbe is teremtett egy garabonciást. Öreg emberek a legkomolyabban beszélnek, hogy élt ott gyermekkorukban egy férfi, a molnár testvére, a ki folyton könyvekkel foglalkozott s néha felöltözve, könyvvel kezében ment ki az udvarra, a mikor aztán egyszerre forgószél keletkezett s ő nyomtalanul eltűnt. Néha csak három-négy hónap mulva került ismét vissza.

„Egyszer — beszélte egy 61 éves ember — pásztorkoromban hideg őszi idő volt. Marháinkat a malomkörüli réteken hagytuk s bementünk a malomba melegedni. Voltunk vagy nyolczan 12—15 éves gyermekek, leányok és fiúk

vegyest, mindnyájan nagy lenlepedőbe burkolódzva. A molnár testvére, miután már hosszabb ideig olvasott egy könyvből, elővett egy oldalán hajtható kerékel ellátott kis fekete ládát, hasonlót ahhoz, milyennel a vásárban muzsikálnak és a kerékét hajtani kezdte. A kerék előbb szikrákat kezdett hányni, majd sűrű köd keletkezett körülöttünk, mely lassan felemelkedett és felhőkké vált, úgy hogy a padlást nem láttuk. Nemsokára mennydörögni és villámlani kezdett s az eső oly kövér cseppekben hullott alá, hogy mindnyájan, a kik a szobában voltunk teljesen átáztunk. Minderre úgy emlékszem, mintha tegnap történt volna“. Így fejezte be elbeszélését a jó bácsi s még talán ma is haragszik rám, a miért elbeszélését kétkedő mosolylyal fogadni merészelttem.

A föld kulcsa.

Ez egy természetfölötti hatalommal felruházott könyv, melynek boldog tulajdonosa a belőle felolvasott fejezetek segítségével bárhol megnyithatja a földet. Ha pedig azokra a lelkekre, kik a föld belsejében lévő kincseket őrzik, rá tudja olvasni a rájuk illő fejezetet, akkor a föld kincseit is kiszedheti. De vigyáznia kell, hogy akkor semmi más szót ki ne ejtsen, mert ez által könnyen ott hagyhatná fogát.

Egy hladvokai ember Mihály fiával a föld kulcsának segítségével kinyitotta a Magas-Tátrát, a hol ember nem látta kincsek rejtőznie. Az apa nyugodtan olvasott tovább könyvében, hogy a lelkekre is ráolvasson, a fia pedig mellette állt. A mint az apa ezzel is készen lett, körül kezdett járni, hogy a kincseket megvizsgálja. A fiú az ellenkező oldalra nézett és látva a sok szemkápráztató ragyogást, visszatekintve felkiáltott az épen egy aranyrúdert nyuló apjára: „Apám ne azt, hanem ezt itt vigye!“ A sziklák erre mennydörgésszerű robajjal összeestek s őket is maguk alá temették volna, ha szerencsájukre egy repedés nyitva nem marad, a melyen sietve kimene-
kültek. Többször azonban hiába próbálták megnyitni a földet.

A kigyókirály.

A kigyókirálynak szép aranyos taraj (és nem korona) van a fején. A ki elfogja, a kinesszerzés különféle módjaihoz jut, de még természetfölötti tulajdonságokkal is felruháztatik. Ha a fejét levágja, megfőzi és e levesből bevesz egy kanálnyit s asztalának lábait átköti kocsinál használt kötéllel, aztán az asztalt felborítja, akkor az asztallábak közötti hely pénzzel telik meg; ha pedig levágott fejét kilencz évig magánál hordja, akkor a föld minden titka láthatóvá lesz előtte s így minden kincse fölött rendelkezhetik, sőt még a puskagolyó sem fog rajta. Lehetséges az is, hogy mielőtt fejét levágná, három hónapig élve hordja magánál s akkor a három hónap után nemesak azt nyeri el, hogy ő mindent láthat, de azt is, hogy bármikor lát-

hatatlanná teheti magát. Csakhogy az ilyen kígyókirály elfogása nem megy könnyen, mert egy füttyentésére, mint azt Versényi dr. is megírta, ezrével tódulnak a élő kígyók, hogy megmentsek; a feje pedig levágatása után is tud füttyenteni sokáig, de akkor már csak parancsszóra.

Egy erős rabsziczei béres legény, midőn szántás közben ott hagyta lovait, hogy a közeli forráshoz vizet menjen inni, elfogta az ott sütkérező kígyókirályt, fejét levágta és menekült lovaihoz. A kígyókirály első füttyentésére tengernyi kígyó vette üldözőbe a királygyilkos bérest, de az, felkapván egyik lovára, elmenekült s ott hagyta ekéjét, eledelét s a másik lovát. Csupán szüre és az új ekekerék volt vele. A kígyók azt hitték, hogy a ló taposott királyuk fejére, azért azt, valamint a mellette lévő ekét teljesen agyonrágták, időt engedvén a béresnek a menekülésre. A béres az erdőbe futtatott. A kígyók még sokáig szimatolták királyuk gyilkosát, de mivel nem találták meg, oszladozni kezdtek. A béres ez alatt nézegette a szép jószágot (!) és egyszer csak ráparancsolta, hogy füttyentsen egyet. A parancsszóra elhangzott a fütty és — uram bocsásd! — még nagyobb csoportokban rohantak a kígyók. A béres erre hirtelen leugrott lováról és az ekekerékkel egy fára mászott fel. A kerék majdnem végveszedelembé döntötte. A kígyók ugyanis a másik lovát is megették. Ekkor a kerék megcsúszott az ágról sa zörrenés odaterelte a kígyók figyelmét. Ezek azután a fát egészen lerágták s a tövéről is ledöntötték. A béresnek csak az volt a szerencséje, hogy a lfa esése közben egy másiknak az ágába kapaszkodott, az eke kerekét pedig leejtette. A kígyók a kereket hitték királyuk gyilkosának és annak megrágása után szétozlottak. A béres pedig haza ment, a fejet megfőzte, a levesből egy kanálnyival elfogyasztott s lett belőle oly gazdag ember, kihez fogható egész vidéken nem volt. De ez nem is csoda, mert nagyon nagy volt az asztal, melyet annak idején fölfordított.

Egy rablólovag, kiről az árvai lengyelek sokat tudnak beszélni, egyszer vadászat közben szintén rábukkant a kígyók királyára s mikor elfogta, nyílsebesen ellovagolt vele. Útközben egy-egy lelőtt vadat ejtett le, min az elősiető kígyók egy darabig elidőztek. Majd egy kápolnába menekült, ott bezárkóztott úgy, hogy a kígyók nem tudtak hozzáférni. A kígyók három napig állották körül a kápolnát, de mivel a lovag még akkor sem jött elő, azt hitték, hogy nincs is ott s elhagyták a kápolna környékét. A lovag onnan kikerülve, ezer veszély között még három hónapig hordta magánál a kígyókirályt. Ekkor végre lehullott a fátyol szemeiről, mindent látott, hol mi van elhelyezve. Látott a föld alá olyan kastélyokba, a melyekben a föld hatalmasainak kincsei rejtőznek. Ha pedig egy-egy támadása alkalmával túlnyomó erővel veték üldözőbe, látatlanul eltűnt üldözőinek szemei elől.

A szabadítók.

Babiagura keletkezéséről, mint már Jablonszky is megírta az a hit van elterjedve, hogy az óriás-korban egy óriás asszony kisöpörte szobáját és a szemetet oda kidobta. E szemét olyan hegy lett, a minőnek ma is láthatjuk Babiagurát. Babiagura úgy, mint a többi hegyek, kincsekkel van tele. De vna ott ezen kívül egy üreg, melyben régi lengyel katonák Koszciuszkoval várják az alkalmas pillanatot, melyben ismét sikra szállhatnak hazájuk védelmére s melyben azt régi fényébe visszahelyezhetik. Van egy más üreg, a hol annyi víz van, hogy a világot pár nap alatt elpusztíthatja. Ennek mondája a következő.

Egy polhorai ember a föld kulcsának segítségével kinyitotta a Babiagurát s szerencsésen bejutott belsejébe. A mint ott bolyongott a töméntelen kincs között, egyszerre észrevette, hogy egy nagy üregben egy végtelen hosszú asztal körül számtalan katona ül és az asztalra könyökölve alszik. Az asztal tele volt rakva mindenféle jobbnál is jobb étellel és itallal, de a katonák semmihez hozzá nem nyultak. A sarokban beláthatatlan mennyiségű fegyver volt egymásra halmozva. A mint ezt emberünk meglátta, elállt szeme-szája, önkénytelenül megállt és merően oda bámult. Hogy meddig nézett úgy, nem tudja, — beszélt el később: — de hogy nagyon sokáig nézhetett, azt biztosan állíthatja. Nagysokára egy aranyruhás szép úr emelte fel a fejét, széttekintett, majd felállt és a kijárat felé tartott, a hol észrevette a bámoló embert. Azonnal megszólította a reszkető kincskeresőt, kérdezvén tőle, mit akar a halottak feltámadásra váró birodalmában? A hangja lágy és barátságos vala, mire emberünk is felbátorodott s panaszló hangon előadta, hogy nehéz, tűrhetetlen élet van most odakint, ő maga nagy családjával nem tud megélni, hát azért jött, hogy kincseket vigyen onnan s családját a nyomortól megmentse. Majd midőn látta, mily sajnálkozó arezczal nézi őt a jóságos úr, megkérdezte, mit csinálnak ők ott? „Mi a feltámadás óráját várjuk. Nem azt a föltámadást, melyre majd az Úr angyalának harsonája fogja szólítani az emberiséget, de azt, melyet Lengyelország fog tőlünk követelni a legnagyobb válság pillanatában. Ha majd egyszer megindul a nagy háború, a nép és a fejedelmek vesztére, egymás ellen fognak törni, előjövünk rejtett helyünkből s megsemmisítjük a nemzeteket és királyokat. Visszaállítjuk Lengyelországot régi fényébe, hatalmába s dicsőségébe. Menj haza mondd el polgártársaidnak is. A kincsek helyett, melyeket keresni jöttél, vedd e néhány pénzdarabot s ezeket a holmikát.“ Azzal néhány pénzdarabot és több nagy koczka sót adott át neki s elbocsátotta. A kincskereső, jól-lehet télen ment el, nyáron jött onnan ki (oly sokáig bámult ott) s elhozta az emlegetett föltámadásba helyezett bizalmát ajándékaival együtt.

A világ teremtése.

A világ teremtését a biblia szerint, mint minden népek, ők is az Istennek tulajdonítják, de már a hegyek és völgyek megalkotását a vízözön s egyes más események műveinek vallják. A föld forgását, kivált az idősebb emberek, a világért sem hinnék el. Érdekesekek erre nézve egy zubriczai paraszt ember fejtegetései. „Uram, úgymond, nektek okosaknak (az öreg lengyel mindenkit tegez, a fiatalok kezdik már az önözést), ha sokat hiszek is, ezt az egyet nem hiszem el (hogy t, i. a föld forog). Már én csak vagy 60 esztendeje járok Trsztenára s azóta mindig szörnyű nagyon vigyázok az útamra, de oda még mindig Jablonkának és Chizsnének kellett mennem, nem pedig Rabcsának vagy Pekelniknek. Már pedig, ha ez a föld lassan forog is, 60 esztendő nagy idő, ez alatt annyit csak fordulhatott volna, hogy Trsztena most Dunajeczen vagy Polhorán legyen. Házam pedig ugyancsak 70 év óta, mióta eszemet bírom, mindig keletnek nézett, soha nyugatnak. A gyermeknek fejébe beszélhetik az iskolában, de nekem hiába mondanád úrfi, úgysem hinném el.“

Az állatok egynémelyikének teremtését is fentartották mondáikban. A szamár hosszú fülének keletkezése ez: Az Isten, midőn az állatokat megteremtette, azokat maga körül gyűjté és kikérdezte kívanságaikat. A szamárhoz ezen kérdéssel fordult: „Mi legyen a neved?“ De a szamár (igen csinos állat volt akkor) kaczerkodva másfelé bámult s nem érté az Úr szavát. Azt hitte, hogy az az állatok királyi székét akarja betölteni s azt kérdi, hogy ki akar lenni király- Felkiáltott tehát: Já (én)! Az Úr, ki a teremtés munkájától úgy is ki volt fáradva, türelmét veszve meghúzta fülét s rámondult, hogy: szamár! Füle megnyult, neve pedig örökké szamár maradt.¹ — A rák hátán lévő fejtor és előpotroh közötti barázdát a következőképen magyarázzák meg: A szemek kiosztásakor az Úr megkérde minden állattól, hogy hol legyen a szeme? A rák azt felelte, hogy hátul. Ez a bolond kívánság annyira megbosszantotta az Urát, hogy ostorával úgy odacsapott a visszafelé menekülő rák hátára, hogy a bőre is meghasadt. A bőr összefort, de a jele most is ott van. Ki nem hiszi, nézze meg!

A szorgalmas méh egyenesen Jézus Krisztus verejtekéből lett. A mint összekötözött kezeivel nem tudta verejtekét letörölni, az egyszerre méhrajjá változott és elrepült. Azért van aztán, hogy az oltári szentség mellett legközelebb égő két gyertya csak viaszból lehet.

A légy és pók ellenségeskede ezen történetre vezetendő vissza: Egyszer a Teremtő így szólt az apró állatokhoz: „A ki a tenger mélyéből

¹ V. ö. Arany-Gyulai: Népkölt. Gyűj. I. köt. 495. 1.

hamarább hoz egy porszemet, az emberrel egy tából az fog táplálkozni. A pók a vízre leereszkedett és kihozta a kívánt porszemet, de a nagy útban elfáradva pihenni akart és a porszemet letette. Akkor a légy odaugrott, a porszemet elkapta a pihenő póktól s vitte a mindenek Urának. Azért gyűlöli a pók a legyet azért asztaltársunk a légy.

Marmula János.

Balázs-járó.

Falunkban, Dőrön Sopronmegyében, egy jóízű tréfás ember fölelevenítette a már kiveszöben lévő Balázs-jarást. Az újévi és karácsonyi szép énekmondásoknak, betlehem-járásoknak, mintegy folytatása s eltart február derekáig, szent Balázs napjának oktaváját belevéve. Iskolás gyerekek járnak. Egy közülök papirból tákolt misemondó ruhába öltözve, fején papirból püspöksüveggel szent Balázs püspököt ábrázolja. A többi gyerekek (Bandi, Peti, Tamás, Gergely az ő vitéz katonái, fakardokkal, papírsákokkal vannak felszerelve. Közöttük egy tréfás alak is szerepel: Janó, a tót legény, kinek nyakába drót tekereset akasztanak. Faluról-falura járva, szép mondásaikért füstölt húst, kalbászt, sonkát s egyebet kapnak s ezt egy bizonyos házhoz összehordják s farsang végén dáridót csapnak belőle. Az alább írt verses mondókákat egy *Dóczy* Imre nevű, régi nemes embertől szereztem meg, a ki annak idején az öregek útmutatása szerint járta gyerekpajtásaival a falu sorát. De hogy a régi szöveg változatlan-e — nem merem eldönteni. *Dóczy* Imre alighanem vett el és tett hozzá; mert neki a népies verselésre nagy hajlandósága van.

Imhol a Balázs-járó vers egész mivoltában:

(Az előjáró vitéz katoná kopogva belép és köszönt:)

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Aggyon Isten jó napot ez ház gazdájának,

Asszonyávó együtt egész csalággjának.

Én magam bent vagyok háló az Istennek!

A kint lévők peig fáztukba remégnék.

Kik hát a kint lévők? Szen' Balázs-köszöntők,

A legényt, a léányt figyelmeztetik ök.

Jó gazdák, asszonyok! minden jót mondanak,

Csakhogy azér' ök maj' jutalmat isz várnok.

Ugyhiszém, nem bányák, hogyha ajtót nyitnok,

Ha szivesen láttják a kubinyi tótot.

Mer' az izs van velék. Tariszyna nyakábo

Két szál dorót az ő egész hozományó.

Nos há mongyák: écsém! azt az ajtót sarkig

Tárd ki há' előttük egészen a falig!

(Kinyitja az ajtót.)

Gyűjjetek minnyájon, mienk a hatalom;

Az asszony, a gazda, megfüzet, jó' tudom.

(Az egyik vitéz széket tesz a püspöknek a szoba közepére. A püspök leül és kezdi.)

Ájj elő katonám, prezéntájj előttem!

Húzd ki a kardodat, ájj most egyenössen.

Mutaszd még, hogy huszár vót a nagyapád izz,

Ha a' nem lett vóna, most tē sē vóná itt.

(A huszár a püspök elé lép, szalutál és mondja:)

Méltóságos parancsáro, elő átom kardot rántvo.

Ugy állok itt prezéntávo, mint a gyértya tartójabo.

De most arra engedelmet kérök, hogy én émehessek.

Bandi vitéz mosologgya, a kargyát má kirántotta

Főszólyttya a Janókát, az ő kedves tót pajtását.

(Szól a Bandi vitéz:)

Tē zaplatyē Janóka, mér nem szerecc Kubinbá?

Mond meg nekünk valóba, hattuggya meg a gazda.

(Szól a Janó:)

Mégmondom én Bandi vitiz, csak figyejj a szavamra:

Mer ott nincsen szalonna, zab-klēba a vacsora;

Früstök, ebéd, uzsonna, kukorica polēnta.

(Közbeszól Peti vitéz:)

Látod, egész vagyona, ott fityeg a nyakábo.

Két szá' dorót a tanyiszra, az is má azt mutattya,

Hogy szēginy a hazájo.

(Tamás vitéz kardot ránt:)

Engēm Isten hát oda, nē segijjēn, de soha

Zab-klēba még polēnta még sorvadásbo hozna.

Lēssz itt kóbász, szalonna, disznófülő még órgya,

Sódér, sunka és nyula még ē' nattál kocsonnya.

Ezt mind az asszony aggya. Ugyē most hát Janóka

Jobb lessz itt, mind Kubinba.

(Szól a Gergely vitéz:)

Láttjátok itt a gazda, mit nyomott a markomba!

Égy piculát tudom ád, hogy ēvgyem a lányát --

Hát, valami kimaratt, pedig az ē' nem marad.

Jó asszonyunk aszongya, hogy ētojott hús tiktya.

Hallod-ē ezt Janóka, vigyázz rá, ha óvassa,

Mer azt mind odaaggya.

(A püspök közbe vág:)

Legyen vége mindēnek! Kezgyük el inekünket!

(Énekelnek:)

Áldassék minnyájunktul az nagy egeknek ura,

A ki minket fővirrasztott ez mai szen' napra.

Ugy mint szen' Balázsnak dicső szen' napyáro,

Mer' ma jutunk, hajjátok-ē énnagy mulacséságro.

Ti leginyék nem tuggyátok ez a farsang mit hoz.
 Mëgmongyuk, ha mindëgyitëk ëcsesutora bort hoz.
 Mit këljessék tenni, kit keljen ëvënni
 A falubul në mënnyetëk, itthon köll lányt niznyi.
 Ê në vëgyed, özvegy asszony, ha ütet szerete,
 Mer' a nélkül, a dologtul ütet megkimite ;
 Mer' az kinyesen nyött, a dologba nem fött
 Fihecc bátron, amid vagyon, hogy az mindent ëkött. —
 Ti lëányok nem tuggyátok, hogy a farsang mit hoz,
 Mëgmongyuk, ha mindegyitëk ëkkis szalonnat hoz.
 Mit këljessik tenni, kihöz këljljen mënnyi,
 A leginyék fortëljárul mit këljessék tenni. —
 Gazdaembër mostan gyorsan hozz minëkünk jó bort,
 Valamid van a házadná, mindënt csak elő horgy.
 Tuggyuk, hogy kimilöd, de azt nëm is vëlöd,
 Hogy mahónap másra marad mindën keresmínyöd. —
 Asszony, csád mëg az uradat, köcsd ë keresmínyit,
 Në sajnájad mëgödani a pizës erszinyit
 Nézd nyársunk mily üres, a hasunk izs éhes
 Ne sajnájad keresményit, minëkünk jól fizess.
 Hát öregëk, ti szëginyék, miër szomorkottok ?
 Talán, hogy ily szërëncësetlen magányos sorsotok.
 Má' nëm firhöz mënnyi, galibát szërëzni,
 Inkább világot mëgvetni, óvasót pörgetnyi.
 Immá többet nëm tréfálunk, ajándékot várunk,
 Hogy a háznak asszonyátú bö adományt kapjunk.
 Mëllyel virágozzuk mi kít rövid nyársunk
 És azután bennetëket Istennek ajánlunk.

(Dör, Sopronmegye.)

Közli: *Domonkos István.*

IRODALOM.

Robert Petsch: *Neue Beiträge zur Kenntnis des Volkrätsels.* (Palaestra. Untersuchungen und Texte aus der deutschen und englischen Philologie. Herausgegeben von Alois Brandl und Erich Schmidt. IV. Berlin, Mayer u. Müller. 1899.) 152 l. 8°; 3 márka 60.

E nagy körütekintéssel és éles elemző képességgel megírt dolgozatot a találós mese stílusztikájának nevezhetnök. A szerző ugyan kiválóképen a germán népek, első sorban a németek népköltészetéből vett példákkal világítja meg a kategoriákat, a melyek szerint az anyagot osztályozza, de a

román népek folklorejából is idéz jellemző mutatókat. Minthogy pedig a nép ez elmejátékai a földkerekség minden részén s a legrégebb időktől fogva napjainkig nagyjában ugyanazon keretekben mozognak és ugyanazon elemekből épülnek föl, a mi népünk hasonló alkotásainak csoportosításánál és elemzésénél is jó hasznát vehetni Petsch fejtegetéseinek. Fő érdemük az ilyen kategoriáknak, ha nem túlságosan szűkek és elég rugalmasak arra, hogy a beléjük sorolandó termékek végtelen változatosságában bizonyos rendszert lehessen ugyan a segítségükkel alkotni, de e rendszer kedvéért még se kelljen magukon a jelenségeken semmi erőszakot sem elkövetni. E részben Petsch józan mérséklettel jár el, mikor osztályozásában mindig számba veszi az átmeneti és hybrid alakulatokat is, a melyek sohasem sorozhatók csakis egy csoportba, hanem majd ebbe, majd abba az osztályba tartoznak, még az osztályozás szempontjának egysége mellett is épen azért, mivel már alkatiilag elegyes természetűek. Az ilyenekkel szemben a túlságosan merev rendszerezés igazán csak árt az ügynek a helyett, hogy használna; már pedig a folklóre legtöbb terméke ilyen. A típusok felállítása azonban, mint egyéb téren, úgy a találós mesék rendezgetésénél is, azért mégsem fölösleges, sőt szükséges, mert e nélkül a gyűjtemények még bajosabban lennének áttekinthetők s még nehezebb belőlük a magasabb általános szempontok nyeresége érdekében kívánatos tanulságokat levonni.

Petsch először is *nem valódi* és *valódi* néptalálmányokat különböztet meg. Amazok közé sorozza 1. az ú. n. *tudáspróbákat*, a melyek nem annyira az elme találékonyságára, mint valami tanult ismeretre hivatkoznak. Ép ezért nem is a nép szélesebb rétegeiben, hanem az iskolás műveltség birtokában lévő, kiváltságos körökben van a termő talajuk s a mennyiben a népnél is találkozunk elvéve velük, mindig meglátszik rajtuk, hogy uraságok asztaláról lehullott morzsák s közülök a nép csak azokat szedegeti föl, a melyek élvezésére legalább az elemi iskolában, vagy ennek híján is a templomban elsajátított bibliai tudás némi szerény mértéke képessé teszi. Ilyen, hogy a nálunk is ismeretesek közül idézzek egy példát, ez a kérdés: *Ki vágott az anyján fát?* (Ádám, a ki a földből vétetett.) Kálmány L., Szeged népe I. 161. 4. V. ö. Magyar. Népk. Gyűjt. III. 298. 33.

A 2. csoport csak kevésbé különbözik az előbbtől s legfőlegbb annyiban mondható amazok egy még szűkebb körének, hogy itt már nem csupán bizonyos műveltség, vagy iskolai tudás a megfejtés föltétele, hanem az tulajdonképen csakis a rejtvény föladója előtt lehet ismeretes, a mennyiben az e fajta találós mese rendszeren csak valami olyannak a körülírása, a mit csupán a kérdés feladója tudhat, mert vele történt. Jellemző példája e csoportnak (melyet Petsch „Halslösungsrätsel“ néven különböztet meg) Sámson fogós

kérdése a Birák könyvének 14. fejezetében: „Az evőállatból étek jöve ki és az erősből édesség jöve ki“. (Károli Gáspár ford.) A megfejtés természetesen csak úgy sikerül a filiszteusoknak, hogy Sámson felesége előbb kicsalja az urától a rejtett szó értelmét. Ide tartoznak azok a mesék is, a melyekben valamely démoni lény a hatalmába került embernek ad fel valami kitalálni valót (néha csak a maga furcsa hangzású nevét) s azt úgy tudja meg az illető, hogy a feladó maga árulja el neki. (*Pánczinanczi* stb.)

Harmadik fajtája e „nem valódi“ néptalányoknak a *tréfás kérdések* nagyon népes és kedvelt családja. Ezeknek az a jellemző vonásuk, hogy a valódiakkal ellentétben nem a megfejtésre való rávezetés, hanem éppen a tőle való félrevezetés a burkolatuk célja. A megtévesztés eszközeinek különfélesége szerint e csoporton belül több alosztály lehetséges. Ez eszközök részint nyelvtani, részint logikai természetűek. Amazok egyes nyelvek több vagy kevesebb félreértést megengedő szerkezeti sajáttságaihoz képest nagyobb vagy kisebb számúak. A magyar nyelv pl. éppen a találós kérdések ezen fajtájában szegényebb a többiekénél, a mi azonban csak kifejezőmódjainak nagyobb világosságát bizonyítja. Ellenben már nálunk is nagy keletnek örvendenek azok a tréfás kérdések, a melyek homo- vagy synonym szók egybevetésén, helyes vagy helytelen etymológiákon, igazi vagy álösszetételek felbonthatásán stb. alapulnak. (Az utóbbinak példája: *Milyen fának bűdös a bele?*)

Átmeneti alaknak tekinti a nem valóditól a valódi találós meséhez Petsch a *kétértelműséget*, e szón nem csupán azt értvén, a mit vele a műveltebbek jelölnek. Igaz, hogy a nép drasztikus találásai is ép ebbe a csoportba tartoznak s ennek érintkezésénél Petsch megjegyzi, hogy ilyenekben a német is eléggé bővelkedik, de hogy másutt, kivált a szlávoknál szintén nagyon gyakoriak. Hozzá tehetjük, hogy nálunk magyaroknál is. Nem látom Petsch-nél a találósok e fajtájának azt az osztályozását, a mely pedig szinte önként kínálkozik a stílárius szempont szerinti különböztetésnél. Erre már utaltam egy ízben, a Munkácsi Bernát vogul népköltési gyűjteménye e részének ismeretetésénél. (Ethnographia VIII. 181.) Az egyik fajtánál az allegorikus köntös az ártatlan s az alatta rejlő értelem az obscoen, a másiknál pedig fordítva.

Könyvének jóval terjedelmesebb második részében a szerinte „valódi“ találós mese stilisztikai elemzésével foglalkozik a szerző, helyesen hangsúlyozván bevezetésképen azt, mennyire kell a gyűjtőnek kivált itt a valóban népiest a műirodalmi terméktől jól megkülönböztetve, emezt lehetőleg mellőznie.

Petsch szerint a teljesen tipikus találós mese, a melyet ő „Normalrätself“-nek nevez, a következő öt részből áll:

1. Bevezető keret. 2. Megnevező rész. 3. Leíró rész. 4. Megakasztó (v. félrevezető) rész. 5. Záró keret.

E részek közül sokszor az egész, vagy legalább a fél keret, néha a 4. rész is hiányzik. A három középső rész együttvéve, vagy egynek a híján is a *mag*, a találós mese lényegesebb fele. Magyar példát, a melynek népies-ségéhez kétség ne férne, a Petsch-féle teljes típusra alig idézhetünk. Legalább a mennyire a közkézen forgó gyűjteményekből (Arany-Gyulai, Merényi, Kálmány L., Nyelvőr) látom, kivéve a Merényi-féle, nagyon kétes értékű közléseket, a teljes szerkezetre, a melyben a keret bevezető és záró része is megvan, alig akad példa. Különben Petsch is bevallja, hogy az ilyen „normalis“ találósak nagyon ritkák. Maga is csak egyet tud idézni s ennek is csak némi erőszakolással lehet az első sorát a kerethez számítani:

1. In meines Vaters Garten
2. Seh' ichsiebern Kameraden, stb.

Ilyenformán a Merényi Ered. népmesék I. 215. l. XXXIV. sz. találósa is a teljesekek közé számítható, csakhogy ennek a népiességéhez még több kétség fér, mint a Petsch idézte német példához, a mely nekem szintén nagyon irodalmi ízűnek tetszik. Lássuk különben a Merényi-félét:

1. Világszép éltembe
2. Lyuk volt én palotám,
3. Míg ágaskodhattam,
Fekete volt ruhám;
4. De már holtom után
Veres az én ruhám.
5. Ha te kitanárod:
Úgy leszesz jó komám. (Rák.)

E példában, az igaz, de a legtöbb másban is a 3. rész nem válik eléggé külön a másodiktól és a negyedik is csak annyiban tekinthető megakasztónak, hogy rendesen nem a vörös a halál színe és „ruhája“, hanem a fekete. Voltaképen azonban itt a 3. és 4. rész is csak a leírás kiegészítője. Így van ez különben a legtöbb találósnál, a miért is mi elégnek tartanók, ha Petsch nagyon is mesterkéltséggel tagolása helyett csupán a következő tipológiai felosztást vennék az osztályozásnál irányadónak:

1. Keret. < (többnyire hiányzik).
2. Mag (leíró, rávezető v. megakasztó rész).
3. Keret. >

Érdekesekek és igen tanulságosak a szerzőnek a magot boncolgató fejtegetései, a melyek kivált a sok, eddig figyelemre alig méltatott részletlet ügyesen kidomborító példa miatt igen jó szolgálatot tehetnek azoknak, a kik a mi találósainknak az említett gyűjteményekben immár elég szép számát ily szempontokból óhajtják elemezni és osztályozni.

Erre való buzdítás a főcélja ez ismertetésnek, a melyet alig fejezhetnék be hasznosabb ajánlással, mint azzal, hogy gyűjtőinket még figyelemzettem Petsch derék munkájának a második függelékére (az első a „Rocken-Büchlein“ című régi német ponyvairodalmi talánygyűjtemény lenyomata), a hol igen megszívlelendő utasítások vannak a találosak közlésére vonatkozólag. Ezek közül kiemeljük a közetkezőket:

1. Minden nagyobb gyűjtemény lehetőleg pontos és részletes *mutató*-val kísérendő, a melyben egyetlen változat sem mellőzendő. 2. Az efféle gyűjtemények egyszerre két cél szolgálatában állanak, midőn egyrészt a tájzólások és nyelvjárások elemzésének, másfelől a néprajz lélektani részének vannak hivatva anyagot nyújtani. Ez anyag hasznavehetősége a lehetőleg pontos, még a hangtani finomabb árnyalatokat is hiven feltüntető közlésen fordul meg. A mi tárgyilag mellőzhetőnek látszik, a változatok nagy számánál fogva, az legalább nyelvi szempontból értékesíthető és így nem selejtezendő ki még akkor sem, ha még oly csonkán vagy elferdítve tünteti is fel az egyebűnnen már ismert tipikus alakot. Ennek a többi közül való kiválogatása nagy körültekintést, szerencsés tapintatot és éles szemet követel, a mit csak hosszabb gyakorlatból lehet megszerezni. Persze, hogy az ilyesmire való rátermettségnek kell megelőznie a gyakorlatot is. Szóval a folkloristáról is elmondhatjuk, hogy *et nascitur, et fit*. Tanulmány, jeles példák ismerete és követése nélkül a legszebb rátermettség sem elegendő.

Katona Lajos.

*

Herrmann Antal dr.: *Iparos és nemzet*. Külön lenyomat a „Máramarosi Lapok“ 1900. évi 43. és 44. számából. Máramaros-Sziget, 1900. 15 l.

E kis dolgozat alkalmi tárgyú felolvasás volt, melyet szerzője a máramarosszigeti iparosok 1900 okt. 21-iki felolvasó ülésén adott elő. *Herrmann Antal* hallgatói társadalmi helyzetéhez, ismeretköréhez alkalmazkodva, nemzetközi úton befolyásolt téves irányelveivel szembeszállva, mint ethnographus igen szellemesen magyarázta meg azt a kapesot, mely az iparost nemzetéhez, sőt szülőföldjéhez is szorosan hozzáfűzi. Szerinte a városi, különösen a kisvárosi iparos csak akkor tudja a régi városalapító és fentartó iparos jólétét és társadalmi tekintélyét visszavarázsolni, ha a nemzetietlen gyári termelés világversenyével szemben munkájának nemzeti jelleget ad. Hazai iparunk történetében, házi s általában vidéki iparunk még mindig élő hagyományában „van sok becses eredeti, tősgyökeres nemzeti motívum, vonás, részlet, melyet ha nem is szerkezetre, de díszítésre nagyon jól fel lehet használni. Népéletünk sok használati tárgyának van eredeti érdekes alakja. A modern művészi és műipari irányok, az újabb divatok kedveznek az ilyen nemzeti sajátságoknak, naiv realizmusnak. Okkal-móddal mindezeket sikeresen lehet alkalmazni, kombinálni, fejleszteni, nemesíteni, a magasabb műalkotás igényeivel összhangba hozni. Így aztán lassanként kifejlődhetik a magyar nemzeti stíl“. A maga képére teremtő naiv néplélek, mint mindenhol, úgy nálunk is mindig ébren volt és ébren van. Ha tehát a magasabb fejlettségű nemzeti ipar tőle el nem

szakad, hanem belőle táplálkozik, akkor nemcsak nemzeti jellegét őrzi meg, hanem ennek révén magának még piacot is biztosít. E piacról egy idő óta a nemzetközi gyári termelés már minden hazait kiszorít. Újabbban pedig a külföldi iparmunkások nemzetközi ölelkezése még a hazai munkás erők hazafiasságát is el akarja hódítani. Holott Herrmann lelkes tanítása szerint az iparos és a nemzet szellemi és anyagi tekintetben tényleg a legszorosabban összetartozik.

*

Váli Dezső dr.: *Előítételek, népszokások és babonák a szüléset körében Szabadkán.* Budapest, 1899. 8 l. (Különnyomat az Orvosi Hetilap 1899. 44—45. sz.)

A Temesváry Rezső által megindított medico-ethnographiai kutatások hívei szaporodnak. A szóban forgó kis füzet is ilyen adatokkal gazdagítja a szüléset körében megfigyelhető és feljegyezhető népszokásokat és babonákat, melyeknek gyűjtését és összeállítását Temesváry Rezső dr. oly szép sikerrel kezdte meg. Váli füzete a Temesváry által megállapított keretekben csoportosítja a Szabadkán gyűjtött adatokat. Ilyen módon lehetne a gyűjtést folytatni mindazokon a helyeken, a melyekről Temesváry annak idején nem kaphatott adatokat. — A szabadkai állapotok rajza nem enyhíti csöppel sem a Temesváry által megrajzolt képnek elszomorító hatását. A babonával szövetkező bűn itt is nagy romlásokat visz végbe erkölcsökben s emberéletben egyaránt. A kérdés ethnographiai oldalának megvilágítása kétség nélkül hozzájárulhat, hogy orvosi és közgazgatási tényezők több eredménynyel végezhesék ellenőrző és a veszedelmek elhárítására irányuló munkájukat. Ismét egy eset, midőn az ethnographia tudományának fontos gyakorlati hasznát lehet látni.

— g. —

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1900 november 21-én d. u. 5 órakor az Akadémia üléstermében tartott felolvasó és rendes vál. üléséről.

Jelen voltak: *György* Aladár és *Munkácsi* Bernát dr. alelnökök, *Sebestyén* Gyula dr. főtitkár, *Feichtinger* Győző pénztáros, *Bátly* Zsigmond dr. könyvtáros; *Alexics* György dr., *Balogh* Pál. *Huszka* József, *Jankó* János dr., *Katona* Lajos dr., *Kúnos* Ignác dr., *Mader* Béla, *Melich* János dr., *Nagy* Géza, *Patrubány* Lukács dr., *Réthy* László dr., *Zolnai* Gyula dr. vál. tagok és *Pápay* József vál. tag mint jegyző.

Elnök a felolvasó ülést megnyitja és felkéri *Balogh* Pált, hogy mutassa be: „A népfajok Magyarországon“ cz. értekezését. A felolvasáshoz *Sebestyén* Gyula dr. és *Jankó* János dr. fűztek megjegyzéseket.

A felolvasó ülés után zárt választmányi ülés.

1. *György* Aladár alelnök az ülést megnyitja és a jegyzőkönyv hitelesítésére *Balogh* Pál és *Jankó* János dr. vál. tagokat kéri fel.

2. Az előző ülés jegyzőkönyve hitelesített.

3. *Főtitkár*: a) Jelenti, hogy a Hermann-könyvtár ügyében az elnök véleményét kér a közalapítványi ügyészségnél. Tud. szolgál. — b) Jelenti, hogy a párisi néprajzi, embertani és régészeti kongresszusokon *Jankó* János dr., a vallástörténeti és folklóre-kongresszusokon pedig főtitkár és *Krausz* Sámuel dr. képviselték a

Társaságot Jankó János előadást tartott a *magyar typusról*, főtítkár a *hún-avar-magyar kapcsolat mondáiról*. A folklóre-kongresszuson Vikár Béla jelentését is bemutatták a magyarországi fonográf-gyűjtések eredményeiről. Tud. szolgál. — c) A székes-fejérvári Vörösmarty-ünnepen a társaságot az ott lakó valamelyik tag képviseli, mivel Nagy Géza családi körülményei miatt elmaradását jelentette be. Tud. szolgál. — d) Jelenti, hogy Baloghy Dezső két néprajzi tárgyat ajándékozott a társaságnak. Minthogy a Társaságnak ilyen gyűjteménye nincs, kéri a vál. határozatát. Választmány kimondja, hogy a míg külön gyűjteménnyel nem rendelkezik, minden ilyen ajándékot letét gyanánt a M. Nemz. Múzeum Néprajzi Osztályánál helyez el. — e) Felolvassa Munkácsi Bernát levelét, melyben jelenti, hogy szerkesztői megbízatása 1901 szeptember havában lejár. Eleve bejelenti tehát lemondását, hogy a Társaság elkerülje a szerkesztésben beállható zavarokat. Főtítkár kéri, hogy a választmány Munkácsi elévülhetlen érdemeinek megfelelő figyelemmel tárgyalja e levelet. Zolnai Gyula dr. kérde, mikép intézkednek az alapszabályok ilyen esetben? Az alapszabályok 5 éves megbízatást adnak a szerkesztőnek, a mely 1901. szeptemberben Munkácsira nézve lejár. Jankó János dr. szerint az év végéig ki kellene a mandatumot terjeszteni, hogy így 1901. év végével járna le a szóban forgó mandatum is. Elnök arra kéri a választmányt, hogy a szerkesztői megbízást ezentúl mindig év végéig adja meg és Jankó javaslatát elfogadásra ajánlja. Választmány ezen értelemben határoz.

5. Pénztáros bejelenti az 1900 október 31-én volt pénztári állapotot: Bevétel 10,632.74 korona, kiadás 7.840.17 korona, pénztári állapot 2.792.57 korona. A bevételhez hozzá van számítva a müncheni ismeretlen ajándékozó 2000 koronája is.

5. Könyvtáros jelenti, hogy az „Ethnographia” füzeteit rendbeszedte. Teljes példányok az I., II., VII., VIII., IX., X. évfolyamokból állnak rendelkezésre, a többi évfolyamok többé-kevésbbé hiányosak. Teljes alatt érti az olyan évfolyamokat, a melyekben mindegyik füzetből legalább 20 példány van meg. — Tudomásul szolgál.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést berekeszti.

K. m. f. a György Aladár s. k. alelnök; Pápay József s. k. mint jegyző. Hitelesítik: Balogh Pál s. k., Jankó János dr. s. k.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG TAGJEGYZÉKE AZ 1900. ÉV VÉGÉN.

A társaság védnöke:

József kir. herczeg Ö fensége.

Tiszteletbeli tagok:

Andrian Wehrburg báró, Bécs.	Keller Ottó, Prága.
Bastian Adolf, Berlin.	Lenz Oszkár, Prága.
Csáky Albin gróf, v. b. t. t., Bpest, VI.,
Andrássy-út 114.	Radloff Vilmos, Pétervárad.
Gyulai Pál, főrendiházi tag, egy. tanár,
Bpest, VIII., Szentkirályi-u 22.	Tomaschek Vilmos, Gráz.
5 Jókai Mór dr., főrendiházi tag, Bpest.,
VII., Erzsébet-körút 44.	10 Virchow Rudolf, egyet. tanár, Berlin.
	Wlassics Gyula dr., v. b. t. t., vallás-
és oktatásügyi miniszter, Bpest.
	Zichy Jenő gróf, v. b. t. t., Bpest.

Külső tagok:

- Aspelin J. Reinhold, Helsingfors.
 Katanoff Miklós, Kazan.
 Krohn Károly, Helsingfors.
 Krausz Fr. S. dr. író, Bécs VII.,
 Neustiftgasse 12.
 5 Miletič Ljubomir, Sophia.
 Paasonen Henrik Helsingfors.
 Schuhardt H. Grác.
 Schwindt Tivadar, Helsingfors.
 Setälä Emil, Helsingfors.
 10 Šišmanov Iván, Sophia.
 Smirnoff Iván, Kazan.
 Ujfalvy Károly, Páris.

Alapító tagok, rendes tagok és előfizetők:¹

- Abel Janka, polg. isk. tanítónő, Fogaras.
 Abrudbányai áll. el. isk., Alsófehér m.
 Ágai Adolf dr., szerkesztő, Bp. Atheneum.
 Alberti község u. p. Pitvaros Csanádm.
 5 Áldásy Antal dr., egyet. magántanár, Bp., J. Krisztina-u. 10.
 Alexander Bernát dr., egyetemi tanár, Bp., VII. Erzsébet-körút 9.
 Alexics György dr., tanár, Bp., V., Keleti Kereskedelmi Akadémia. Vál. t.
 Almási Balogh Pál, hírlapíró, Bp., VII., Royal sz. Vál. t.
 Alsó-kubini áll. el. isk., Árva m.
 10 Alsó-szováti áll. el. isk., Kolos m.
 Andrásy Károly, tanár, Marosvásárhely. Maros-Torda m.
 Angyal Dezső, igazgató, Bp., I., Gellérthegy, Ménesi-u. 45.
 Apátfalva község, Csanádm.
 Apponyi Sándor gr., Lengyel Tolna m.
 15 Aradi gimnáziumi tanári könyvtár.
 Aradi Kölcsey-Egyesület.
Arad szab. kir. város közönsége a. t. (100 kor.)
 Aradvidéki Tanítóegylet.
 Aranyosmaróthi állami elemi iskola, Bars m.
 20 Ardelean János József, plébános, Kétegyháza, Békés m.
 Asbóth János, képviselő, Bp. „Angol királynő”. Vál. t.
 Ásbóth Oszkár dr., egy. tanár, Bp., VI. Eprekert-u. 25.
Árvaiközönségi uradalom. Árva-Váralja a. t. (100 kor.)
 Atovich Ferencz, tanító, Ny.-Gerenesér, u. p. Nyitra.
 25 **Auer Róbert** Bp. V., Eötvös-tér 2. a. t. (100 kor.)
 Babics József, urad. igazgató, Zsombolya, Torontál m.
 Bachát Dániel, ev. esperes, Bp., VIII., Kerepesi-út, Luther-udvar.
 Bácsfalvi állami elemi iskola, Bács m.
 Badies Ferencz dr., főgimn. igazgató, Bp., VIII., Trefort-u. 8.
 30 Bajai áll. tanítóképző, Bács-Bodrog m.
 Baksay Sándor, ev. ref. esperes, Kunszt.-Miklós, Pest. m.
 Balassa József dr., tanár, Bp., VIII. ker. gimnázium. Vál. t.
 Balásy Dénes, polg. isk. tanár, Bp., VII., Felsőerdősor 1. Vál. t.
Balla Sándor, Bp., V., Külső váci-út 14. a. t. (100 kor.)
 35 Ballagi Aladár dr., egyet. tanár, Bp., IX., Kínizsy-u. 29.
 Balogh István, néptanító, Dozmat, u. p. Torony, Vas m.
 Bándi áll. el. isk., Veszprém m.
 Balogh Dezső, B.-Gyarmat, Nógrád m.
 Bánóczy József dr., igazgató, Bp., VIII., Rabbiképző.
 40 Baranyasellyei Kaszínó. Baranya m.
 Baróti Lajos dr., főreálisk. tanár, Bp., I. Fortuna-u. 7. Vál. t.
Barta Sándor dr., Bp., IV., Reáltanoda-u. 5. a. t. (200 kor.). Vál. t.
 Bartal Antal, igazg., Haraszti. Pest m.
 Bartha József dr., főgimn. tanár, Bp. VIII. ker. főgimnázium.
 45 Bátky Zsigm., Bp., IX., Csillag-u. 15 II. e. Vál. t.
 Békefi Remig dr., egyet. tanár, Bp., VIII., József-u. 16.
 Bellosies Bálint, tanár, Baja, Bács-Bodrog m. Vál. t.
 Benedek Elek, szerk., Bp., VII., Rottenbiller-u. 5/a.
 Beney Antal, tanító, Kis-Királyhegyes, u. p. Apátfalva, Csanád m.
 50 Beniczky Attila, Bp., VII., Erzsébet-körút 22.
 Beöthy Zsolt dr., min. tanácsos, egyet. tanár, Bp., VII., Erzsébet-körút 9.

¹ Az alapító tagok nevei kövér betűkkel jelöltettek meg.

- Berezeller Imre dr., orvos, Bp., IV., Deák-tér 1.
 Beregszászi áll. el. isk., Bereg. m.
 Beregszászi áll. gym.
- 55 Beretzky Endre dr., orvos, X., Kőbánya.
 Berzevicsy Albert dr., val. belső titk. tan., Bp., VII., Erzsébet-körút 9.
 Besztercei áll. el. isk., B.-Naszód m.
 Besztercei polg. fiúisk., B.-Naszód m.
 Besztercezenaszód-vármegyei Általános Tanítóegyesület, Beszterce.
- 60 Bilkei áll. el. isk., Bereg m.
 Binder Jenő, reálisk. tanár, Brassó.
 Birkás Géza, tanárjelölt, Bp., IX., Lónyai-u. 18.
 Bodola Sándor, tanár, Seps-Szent-György, Háromszék m.
 Bogisich Mihály, püspök, Esztergom.
- 65 Boncz Ödön dr., min. osztálytanácsos, Bp., V., Közokt. Minisztérium.
 Borbély Sándor, igazg., Vác, Pest m.
Borovszky Samu dr., akadémiai irodagazgató, Bp., a. t. (*) Vál. t.
 Borsodmegyei Általános Tanítóegylet.
 Borszéki áll. el. isk., Csik m.
- 70 Bozóky János, plébános, Jász-Dósa.
 Brádi g.-kel. román gimn., Hunyad m.
Brankovics György, szerb metropolita, Karlócza, Szerém m. a. t. (100 kor.).
 Brassói áll. el. isk.
 Brassói áll. főreálisk. ifj. önképzőkör.
- 75 Brassói áll. keresk. Akadémia.
 Brassói Magyar Kaszinó.
 Brassói román kath. főgimnázium.
Brázay Zoltán, nagykereskedő, Bp. IV., Múzeum-körút 23. a. t. (100 kor.).
 Breznóbányai áll. el. isk., Zólyom m.
- 80 Brozik Károly, tanár, Bp., II. ker. reálisk.
 Brüll Alfréd, Bp., VI., Andrássy-út 9.
 Budai Paedagogium, I.
 Budai Paedagogium Ifj. Könyvtára, I.
Budapest székesfőváros könyvtára a. t. (100 kor.).
- 85 Budapesti I. ker. főgymn., Várfoke-u. 14.
 Budapesti I. ker. fels. leányisk.
 Budapesti II. ker. áll. tanítónő-képző, Csalogány-u. 43.
 Budapesti IV., belvárosi községi felsőbb leányiskola.
 Budapesti VIII. ker. áll. főgymn.
- 90 Budapesti Egyetemi Könyvtár, IV.
 Budapesti kegyesrendi főgymn. IV.
 Budapesti V. ker. áll. főgymn. tanári könyvtára.
 Budapesti V. ker. áll. főreálisk.
- Budapesti VI. ker. áll. gymn. Lovag-u. 18.
 95 Budapesti VI. ker. felső keresk. isk.
 Budapesti VI. ker. áll. főreálisk.
 Budapesti VI. ker. áll. tanítónő-képző, Andrássy-út 65.
 Budapesti tanárképző-intézeti gyakorló főgymn. VIII. Trefort-u. 3.
 Budapesti VIII. ker. polg. fiúisk.
- 100 Budapesti m. kir. áll. óras ipari szakiskola, VIII., Kisfaludy-u. 26.
 Budapesti orsz. rabbiképző-int. VIII., Bérkocsis-utca.
 Budapesti orsz. izr. tanítóképző, VIII., Rökk Szilárd-u. 26.
 Budapesti Tisztviselő-telepi Casinó, X.
 Buday Árpád, tanárj., Kolozsvár. ev. ref. koll.
- 105 Burián Pál, főszolgabíró, Szempez, Pozsony m.
 Buxbaum Jakab, tanító, Kismarton, Sopron m.
 Bünker Rajmund, tanító, Sopron.
 Christian Antal, ügyvéd, Panesova, Torontál m.
 Costa János, tanár, Zombor. B.-Bodrog m.
- 110 Csaczei áll. el. isk., Trencsén m.
 Csabrendeki áll. el. isk., Zala m.
 Csanádmegyei tanító-egyesület, Makó.
 Csánki Dezső dr., Bp. Orsz. Levéltár.
 Csányi Andor, közjegyző, Nagy-Szalonta.
- 115 **Császka György**, érsek, Kalocsa, Pest-megye a. t. (100 kor.).
 Csathó Imre, tanár, Bp., IX., Lónyai-u. 16. III. 41.
 Cselingarian Jakab, író, Bp., VI., Erzsébet-körút 26., I., 1/a.
 Csitáry Béla, uradalmi kasznár, Szárszó, Somogy m.
- Csongrád vármegye törvényhatósága**, a. t. (200 kor.).
- 120 Csongrádi áll. el. isk.
 Csongrád-vármegyei Tanítóegyesület Szege.
 Csöpey László, tanár, Bp. V. ker. főgimnázium.
 Csurgói ev. ref. főgymn. tanári kara, Somogy m.
 Czambel Samu dr., Bp., VII., Izabella-u. 61.
- 125 Czimmermann Pál, k. r. tanár, Kis-Szeben, Sáros m.
 Czegléd-berczeli áll. el. isk. Pest m.
 Czeglédi áll. gymn., Pest m.
 Czirbusz Géza dr., tanár, N.-Kanizsa, Zala m.

- Deák Antal, káplán, Dunaszerdahely, Pozsony m.
- 130 Deák Jenő dr., orvos, Badacsony, Zala m.
- Debreczen szab. kir. város**, Hajdu m. a. t. (100 kor.).
- Debreczeni keresk ak. Hajdú m.
- Debreczeni ref. főgymn. Hajdú m.
- Demkó Endre, Nagy-Beeskerek, Torontál m.
- 135 Déry Ernő, ügyvéd, Bp., V., Zrinyi-u. 9.
- Deutsch Tibor, Bp., V., Akadémia-u.
- Dévai áll. főreálisk., Hunyad m.
- Dévai áll. tanítóképző, Hunyad m.
- Dévai tanítóképző ifj. önképzőkör, Hunyad m.
- 140 Dicső-szent-mártoni áll. el. isk. Kis-Küküllő. m.
- Dirner Gusztáv dr., orvos, Bp., IV., Kossuth-u. 9.
- Dobay János, könyvkereskedő, Gyula, Békés m.
- Dobsinai polg. fiúisk. Gömör m.
- Donáth Imre, tanfelügyelő, Fiume.
- 145 Dorozsmai áll. el. isk. Csongrád m.
- Duda János dr., tanár, Lugos, Krassó-Szörény m.
- Dudás István, takarékp. igazgató, Zenta, B.-Bodrog m.
- Dugovich Imre, szerkesztő, Bp., VIII., József-körút 20., III. 13.
- Dunkel V. K.**, gyártulajdonosnő, Kassa, Abauj m., a. t. (100 kor.).
- 150 Ebspanger János, tanár, Felső-Lövő, Vas m.
- Éber László dr., Bp., VIII., M. N. Múzeum.
- Ebner Lajos, képiró, Bp., I., Várkert-bazár.
- Egri áll. főreálisk. Heves m.
- Egri növendékpapság irod. isk., Heves m.
- 155 Elek Zoltán, Rimaszombat, Gömör m.
- Eötvös Károly ügyvéd, Bp., V., Fürdő-u. 4.
- Eötvös Károly Lajos, tanfelügyelő, Szolnok, Jász-N-K.-Szolnok m.
- Eperjesi ág. h. ev. kollégium, Sáros m.
- Eperjesi áll. tanítónőképző, Sáros m.
- 160 Eperjesi «Széchenyi-Kör», Sáros m.
- Erdélyi Lajos, tanár, Bp., IX., Lónyai-u. ref. főgymn.
- Erdélyi Pál dr.**, könyvtár-ig., Kolozsvár, a. t. (100 kor.). Vál. t.
- Erdőszentgyörgyi áll. el. isk. Maros-Torda m.
- Erődi Béla dr., főigazgató, Bp., VI., Király-u. 76.
- 165 Erzsébetvárosi áll. el. isk., Kis-Küküllő m.
- Esztegar László dr. Bp., VIII., M. N. Múzeum.
- Esztergom szab. kir. város könyvtára.
- Fabro Henrik dr., ügyvéd, Bp., IX., Soroksári-u. 19.
- Faragó Ödön, Bp., VI., Kemnitzer-u. 30.
- 170 Farkas Imre igazgató tanító. Mezőtúr, Jász-N-K.-Szolnok m.
- Farkas Sándor, gyógyszerész, Szentes, Csongrád m.
- Fehérmegyei Tanító Testület, Székes-Fehérvár.
- Fehér Sándor, körjegyző, Köves-Kálla, Zala m.
- Fehértemplomi áll. el. isk. Temes m.
- 175 Feichtinger Győző, tanár, Bp., VIII., Baross-u. 92. Pénztáros.
- H. Fejér Ignác, r. k. lelk., Kopocs-Apahi, Szaboles m., u. p. Gyüre.
- Fejér Jenő**, zeneszerző, Bp., V., Mária-Valéria-u. 17. a. t. (100 kor.)
- Fejérpataky László dr., egyet. tanár, Bp., VIII., M. N. Múzeum.
- Fekete József**, író, Bp. VIII., József-körút 36., a. t. (100 kor.). Ellenőr.
- 180 Felbermann Lajos, London, Clifford Street, Bond Street W.
- Felvinczi áll. el. isk., Torda-Aranyos m.
- Felsővisői áll. el. isk., Mármaros m.
- Felvinczi Takács Zoltán, Márm.-Sziget.
- Ferenecz Gyula, akad. tanár, Debreczen, Hajdú m.
- 185 Feszy Árpád, képiró, Firenze, Olaszország.
- Fialowski Lajos dr., tanár, Bp. V. ker. gimnázium.
- Fiók Károly dr., tanár, Bp., IX., ker. ref. főgimn. Vál. t.
- Firozák Gyula** püspök, Ungvár, a. t. (100 kor.).
- Fischer Károly Antal, vasúti tisztviselő, Rákospalota-Ujfalu, Pest m.
- 190 Fogarasi áll. el. isk.
- Földes János, törvényszéki bíró, Arad.
- Fraknói Vilmos dr., püspök, Róma, Quartiere Villa Patrici.
- Fráter Sámuel dr., ügyvéd, Bp., IV., Nemzeti szálló.
- Frecskay János, Bp., I., Lovas-út 16.
- 195 Fürst Mór, Bp., V., Kohári-u. 4.
- Gálffy Ignác, igazgató, Miskolcz, Borsod m.
- Galgóczy János, Bp., IV., Szerb-u. 2.
- Garda Samu dr., tanár, Fehértemplom, Temes m.

- Gárdonyi Géza, író, Eger. Heves m.
 200 Géczy István, író, Bp., VIII., Tömő-u. 16., II. 28.
 Geöcze Sarolta, igazgatónő, Tokaj, Zemlém m.
 Gerecze Péter dr., tanár, Bp. VI. ker. reáliskola.
 Gerő Ödön, mérnök, Bp., VII., Rottenbiller-u. 64.
 Ghyczy Elemér, gazdálkodó, Nagy-Igmánd, Komárom m.
 205 Giesswein Sándor dr., kanonok, Győr. Vál. t.
 Glosz Miksa, tanár. Csiksomlyó Csik m.
 Gohl Ödön, Bp., VIII., M. N. Múzeum.
 Goldziher Ignác dr., egyet. tanár, Bp., VII., Holló-u. 4. Váll. t.
 Gusztony László, káplán, Somogy-Karád, Somogy m.
 210 Gönczi Ferencz, tanító, Bp., II., Battyáni-u. 31., II. Vál. t.
 Gyárfás I. Tihamér dr., tanár. Brassó.
 Gyarmathy Zsigáné, Bánffy-Hunyad.
 Gyertyánffy István, kir. tanácsos, igazgató, Bp., I., Gellérthegy.
 Gyöngyösi áll. el. isk.
 215 Gyönki ev. ref. gimn.
 György Aladár, Bp., II., Zsigmond-u. 1., II., 15. Alelnök.
 György Lajos gimn. tanár, Losonez, Nógrád m.
 Győri áll. polg. leányisk.
 Győrszigeti áll. el. isk., Győr m.
 220 Gyulafehérvári r. kath. főgimn., Alsó-Fehér m.
 Gyulai Belvárosi r. k. Tanítótestület, Békés m.
 Gyulai László, tanár, Budai Paedagogium, I.
Gyulai Pál, főrendiházi tag, egyet. tanár. Bp. VIII., Sándor-u. 13., a. t. (100 kor.).
 Gyulai Rudolf, r. k. lelkész, Komárom-Füß.
 225 Hadzsics Antal, író, Ujvidék, B.-Bodrog m.
 Hagara Viktor, főispán, Beregszász, Bereg m.
 Hajdunánási ev. ref. gimn. Hajdu m.
 Hajduszoboszlói közs. polg. isk., Hajdu megye.
 Halász Gyula főreálisk. tanár, Brassó.
 230 Halász Ignác dr., egyet. tanár, Kolozsvár.
 Hampel József dr., egyet. tanár, Bp., VIII., N. Múzeum.
 Harmath Lujza, Moson, u. p. Nyárad-Szereda, Maros-Torda m.
 Hatvani áll. el. isk., Heves m.
 Haydu Károly, honvéd főhadnagy, Pécs, Baranya m.
 235 Hegedeős Miklós, Zombor, Bács-Bodrog m.
Ifj. Heidelberg Mór, Bp. V., Nagykorona-u. 4., a. t. (100 kor.).
 Hellebrant Árpád, Bp., V., Akadémia-palota.
 Herendi áll. el. isk., Veszprém m.
 Heinrich Gusztáv dr., min. tanácsos, egyet. tanár, VIII., Baross-u. 3.
 240 **Herrmann Antal dr.**, igazgató, egyet. magántanár, Bp., I., Szent-György-utca 2., a. t. (*). Titkár.
Herrmann Antalné Bp., I., Szent-György-utca 2., a. t. (*).
 Hermély Győző, tanár, Kőrmöczbánya, Bars m.
 Hild Viktor, szerkesztő, Jászberény, Jász-Nagy-Kún-Szolnok m.
 Hirsch Béla, szolgabíró, Bálincz, Krassó-Szörény m.
 245 Hodinka Antal dr., Bécs., Ungarg. 47.
 Hódmezővásárhelyi ev. ref. főgimnáziumi könyvtár. Csongrád m.
 Hódmezővásárhelyi polg. isk. Csongrád m.
 Hoitsy Pál, képviselő, Bp., IV., Kossuth Lajos-u. 9.
 Hontmegyei Múzeum Társaság.
 250 Horger Antal, tanár, Brassó.
Hornig Károly br., püspök, Veszprém, a. t. (100 kor.).
 Hornyánszky Gyula dr., tanár, Kaposvár. Somogy m.
 Hornyánszky Viktor. Bp. V., Akadémia-u. 4.
 Horgosi áll. el. isk., Csongrád m.
 255 Hubert Emil dr., Bp., VIII., Nemzeti Múzeum.
 † **Hunfalvy Pál**, főrendiházi tag, a. t. (100 kor.).
Hunyad vármegye törvényhatósága, Déva, a. t. (100 kor.).
 Horváth Czirill dr., főgimn. tanár, egyet. magántanár, Bp., IX., Református főgimn.
 Huszka József, tanár, Bp., IX., Soroksári-u. 19. Vál. t.
 260 Iparművészeti Múzeum. Bp., Üllői-út.
 Istvánffy Gyula, tanár, Liptó-Szent-Miklós. Liptó m. Vál. t.
 Jakab József, polg. isk. tanár, Dobsina, Gömör m.
 Jancsó Benedek dr., tanár, Bp. II., Zsigmond-u. 1. Vál. t.

- Jankó János dr., Bp., XI., Csillag-u. 15. Vál. t.
- 265 Jászberényi főgimnázium. Jász-Nagy-Kún-Szolnok m.
- Jász-Nagy-Kún-Szolnok vármegye törvényhatósága** a. t. (100 kor.). Jászó-mindszenti áll. el. isk. Abauj-Torda m.
- Joannovics György**, nyug. államtitkár, Bp., VII., Király-u. 57., a. t. (100 kor.).
- Joanovich Pál, min. titkár, Bp. VII. Erzsébet-körút 26.
- 270 Józsa Antal, tanfelügyelő, Rimaszombat, Gömör m.
- József királyi herceg**, Alesuth, Fehérmegye. a. t. (100 kor.).
- Juhász István, postahivatalnok, Bp., V., Lipót-u. 28.
- Kaas Ivor br., képviselő, Bp., VIII., Rökk Szilárd-u. 4.
- Kabdebo Gergely, alispán, Temesvár.
- 275 Kada Elek, polgármester, Kecskemét, Pest m. Vál. t.
- Kály Gyula, zeneszerző, Bp., VII., Rottenbiller-u. 21., I.
- Kálmány Lajos, lelkész, Csanád-Palota, Csanád m. Vál. t.
- Kalotaszentmihályi áll. el. isk., Kolozs m.
- Kandra Kabos, káptalani levéltáros Eger, Heves m.
- 280 Kanyaró Ferencz, főgimn. tanár, Kolozsvár.
- Kaposvári áll. el. isk., Somogy m.
- Kaposvári áll. főgimn.
- Karácsonyi János dr., plébános, Biharpüspöki, Bihar m. Vál. t.
- Karánsebesi áll. el. isk., Krassó-Szörény m.
- 285 Kardos Albert dr., tanár, Debreczen, Hajdu m.
- Kardos Árpád szerkesztő, Bp. VII., István-u. 17. III, 29.
- Kármán Mór dr., kir. tanácsos, egyet. magántan., Bp. VIII., Mintagimn.
- Gr. Károlyi Gyuláné, Károlyi Melinda grófnő** Arad-Mácsa, a. t. (100 kor.).
- Kassa szab. kir. város**, Abauj m, a. t. (100 kor.).
- 290 Kassai áll. iparisk., Abauj m.
- Kassai kath. főgimn.,
- Kassai kir. jogakadémia, Abauj m.
- Katona Lajos dr., tanár, Bp. Csalogány-u. 43. Vál. t.
- Kecskemét th. város közönsége**, Pest megye, a. t. (100 kor.).
- 295 Kégl Sándor dr., földbirtokos, egyet. magántanár, Pusztá-Szentkirály. u. p. Laczháza, Pest m.
- Keglevich Gábor gr., Egres-Káta, u. p. Nagy-Káta, Pest m.
- Keleti Kereskedelmi akadémia, Bp., V., Alkotmány-u. 12.
- Képviselőházi Könyvtár. Bp. VIII., Kereskedelmi Minisztérium, Bp., VI.
- 300 Keszthelyi premontrei társház. Zala m. Kézdivásárhelyi áll. el. isk., Háromszék m.
- Kézdivásárhelyi polgári fiúisk. Háromszék m.
- Késmárki áll. polg. fiú- és fels. keresk. isk., Szepes m.
- Kézsmárki ev. lyceum. Szepes m.
- 305 Kilián Frigyes, könyvkereskedő, Bp. IV., Váci-u. 28.
- Király Pál**, tanítóképző tanár, Bp. I., Naphegy. a. t. (100 kor.). Vál. t. Kisujszállási ev. ref. főgimn. könyvtára. Jász-Nagy-Kún-Szolnok m.
- Kis-várdai áll. el. isk., Szaboles m.
- Kispesti áll. el. isk., Pest m.
- 310 Klein Samu, polg. isk. tanár, Dobsina, Gömör m.
- Kmetykó József, főjegyző, Hódmező-Vásárhely. Csongrád m.
- Kohlbach Bertalan tanár Kaposvár, Somogy m.
- Kohn Sámuel dr., főrabbi, Bp., VII., Holló-u. 4.
- Kolba Lajos, irodafőnök, X., Kőbánya.
- 315 **Kolozsvár szab. kir. város közönsége**, a. t. (100 kor.).
- Kolozsvári áll. ipari szakiskola.
- Kolozsvári Egyetemi Orvosi Kar.
- Kolozsvári r. k. főgimnázium.
- Kolumbán Samu, tanár, Déva, Hunyad m. Vál. t.
- 320 Kónyi Manó, Bp. II., Szalag-u. 9.
- Korponai áll. el. isk., Hont m.
- Kovács Gyula dr., kir. tanácsos, keresk. múzeumi igazgató, Bp. IX., Ferenczkörút 17.
- Kovács János, Szeged, Csongrád m. Török-u. 8.
- Kovács Sándor, tanár, Somogy-Csurgó, Somogy m.
- 325 Körmeözbányai áll. főreálisk., Bars m.
- Kovácsnai állami elemi iskola. Háromszék m.
- Kováts László, könyvtárnok, Bpest, VII., Nemzeti Múzeum.
- Köpeséni áll. el. isk., Moson m.
- Kőrösi József dr.**, statiszt. int. igazg., Bp., V., Vigadó, a. t. (100 kor.).

- 330 Kőrösi Sándor, tanár, Fiume.
Kőrösszeg-Apáti község, u. p. Szakál,
Bihar m.
Köváry László, Kolozsvár.
Krasznai áll. el. isk., Szilágy m.
Krausz Sámuel dr., tanár, Bp., VI.,
Király-u. 88., II., 24.
- 335 Ifj. Kubinyi Miklós, uradalmi jogigaz-
gató, Arva-Váralja, Árvá m.
Kúnos Ignác dr., Bp., V., Alkormány-u.
82., a. t. (100 kor.) Vál. t.
Künszentmiklósi ev. ref. főgimnásium,
Pest m. a. t. (100 kor.).
Kurz Sámuel, ev. tanító, Bp. Deák-
Ferenz-u. 14., III., 9. Vál. t.
Kuun Géza gr. dr., Maros-Németi, a. t.
(100 kor.) Tiszteletbeli elnök.
- 340 Lähne Vilmos, főgimn. igazgató,
Sopron.
Lajtaujfalui áll. el. isk. Sopron m.
Lázár Béla dr., tanár, Bp., VII., ker.
Barcsay-u. 5.
Lehoczky Tivadar, urad. főügyész,
Munkács, Bereg m. Vál. t.
Lengyel Lajos p. ü. fogalmazó Szom-
bathely, Vas m.
- 345 Lenkei Henrik, reálisk. tanár, Bp., V.
ker. reáliskola.
Leszik Károly, könyvszövő, Bp., VIII.,
Szent-királyi-u. 13.
Lévay József, nyug. alispán, Miskolcz.
Borsod m.
Libertiny Gusztáv, tanfelügy., Galgóc.
Nyitra m.
Lill Tivadar. Bp. III., Lajos-u. 19.
- 350 Lindenbaum Mór, Bp., VI., Andrassy-út
27., a. t. (100 kor.).
Lindner Ernő, Bp., V., Akad. Könyvtár.
Lippai áll. polg. és fels. keresk. isk.,
Temes m.
Liptószentmiklósi Magyar Társalgókör.
Liptóújvári állami elemi iskola.
- 355 Lóczy Lajos dr., egyet. tanár, Bp.,
VI., Felső-erdősor 1.
Losonczy főgimn. tanári könyvtár.
Nógrád m.
Lovesányi Gyula, tanár, Bp. I., Budai
Paedagogium.
Lotz Károly, festő, Bp., IV., Bajza-u. 19.
Lőcsei áll. főreálisk., Szepes m.
- 360 Lőcsei áll. főreálisk. ifj. könyvtára.
Lőcsei kir. főgimn.
Lugosi áll. el. isk., Krassó-Szörény m.
Luppa Péter, orsz. képvis., Pomáz,
Pest m.
Mádi áll. el. isk., Zemplén m.
- 365 Mader Béla, Bp. Földmívelési Minisz-
térium. V. Vál. t.
- Magyar-Csanád községe, u. p. Apát
falva, Csanád m.
Magyarláposi áll. el. isk., Szolnok-
Doboka m.
Magyar-óvári áll. el. isk., Moson m.
Magyar-világosi áll. el. isk., Arad m.
- 370 Magy. Kir. Technológiai Iparmúzeum,
Bp., VIII., József-körút 6.
Mahler Ede dr., egyet. magántanár,
Bpest, I., Vár, Országház-u. 12.
Majovszky Pál dr., min. fog., IV.,
Zöldfa-u. 28.
Makói áll. főgimn., Csanád m.
Mangu Béla, megyei aljegyző, Nagy-
Károly, Szatnár m.
- 375 Marczali Henrik dr., egyet. tanár, Bp.,
VIII., József-körút 57.
Margalits Ede dr. egyet. tanár, Bp.,
VIII., Vas-u. 15/a. Vál. t.
Margitai József, igazgató, Csáktornya,
Zala m.
Marienescu Athanáz dr., kir. táblai
bíró, Nagy-Szeben, Szeben m.
Márki Sándor dr., egyet. tanár, Ko-
lozsvár.
- 380 Marosújvári áll. el. isk., A.-fehér m.
Máramarosszigeti áll. el. isk.
Marosvásárhelyi ev. ref. kollégium
Maros-Torda m.
Marton Adolf dr., orvos, Bp., VI, Teréz-
körút 39.
Matuska Lászlóné dr., grófnő, Liptó-
Szt-Miklós.
- 385 Medgyesi áll. el. isk., Bihar m.
Medvánszky Dénes br., Bécs, VII.,
Schottenfeldg. 83., a. t. (120 kor.).
Melich János dr., Bp., VIII., N. Múzeum.
Vál. t.
Mező-Bándi áll. el. isk., Maros-Torda
megye.
Mezőtelegi áll. el. isk., Bihar m.
- 390 Mezőtúri ref. főgimn. J.-N.-K.-Sz. m.
Miavai áll. el. isk., Nyitra.
Mikszáth Kálmán, orsz. képviselő, Bp.,
IX., Lónyai-u. 13.
Milhoffer Sándor, Ecséd, Heves m.
Milkó Dezső dr., ügyvéd, Bp., V., Tho-
net-udvar.
- 395 Miskolczi Nemzeti Kaszinó, Borsod m.
Modern Filológiai Szeminárium, Bp.,
IV., Központi egyetem.
Mohl Adolf plébános, Loretó, u. p.
Pordány, Sopron m.
Molesz Béla, tanár, Szentes. Csongrád m.
Molnár Viktor, minisz. tanácsos, Bp.,
V., Közoktatási Minisztérium.
- 400 Moravcsik Ernő Emil dr. egyet. tanár,
Bp., IV., Zöldfa-u. 11.

- Morelli Gusztáv, tanár, Bp., X., Kinizsi-
uteza 31.
- Mosoni áll. el. isk., Moson m.
- Munkácsi áll. el. isk., Bereg m.
- Munkácsi áll. főgimn. Bereg m.
- 405 Munkácsi Bernát dr., tanfelügyelő,
Bp., VI., Síp-u. 12. Alelnök.
Nagyági áll. el. isk., Baranya m.
- Nagybereznai áll. el. isk., Üng m.
- Nagyenyedi áll. polg. leányisk., Alsó-
Fehér m.
- Nagyenyedi Bethlen-főiskola.
- 410 Nagy Géza, Bp., VIII., M. N. Múzeum.
Vál. t.
Nagy József, tanító. Bezdán, Bács m.
- Nagykallói áll. gimn. Szaboles m.
- Nagykárolyi áll. polg. leányisk., Szat-
már m.
- Nagykikindai áll. gymn., Torontál m.
- 415 Nagylaki áll. el. isk., Csanád m.
- Nagymihályi áll. el. isk., Zemplén m.
- Nagy Miklós, szerkesztő. Bp., IV.,
Egyetem-tér 6.
- Nagysomkúti áll. el. isk., Szatmár m.
- Nagyszombati érseki főgimn., Po-
zsony m.
- 420 Nagyszombati közs. polg. fiúisk. könyv-
tára.
Nagyszöllösi áll. el. isk., Ugoesa m.
- Nagyvárad áll. főrealisk., Bihar m.
- Nagyvárad kir. jogakadémia, Bihar m.
- Nagyvárad közs. iskolai könyvtár,
Bihar m.
- 425 N. Naláci Ödön, Dézs, Szolnok-Do-
boka m.
- Nécesey István, Bp., IX., Csillag-u. 15.
- Négvesy László dr., főgymn. tanár,
egyet. magántanár, Bp., VII., Rotten-
billér-u. 42.
- Nemes Mihály, tanító, Uglya, u. p.
Talabor, Mármaros m.
- Németszentmihályi áll. el. isk., Te-
mes m.
- 430 Németh Zoltán, Bp., Keresk. Múzeum
Tud. iroda.
Nyáry Jenő br., Piliny, Nógrád m.
- Nyári Sándor dr., orsz. képtári ör,
Bp., V., Akadémia.
- Nikolics Fodor br. orsz. képviselő**
Bp., VII., Wesselényi-u. 66, a. t.
(100 kor.), Vál. t.
- Nyíregyházi ág. h. ev. főgimn., Sza-
boles m.
- 435 Nyitrai püspöki nagyobb papnevelő
intézet.
Nyitrai kath. főgimnázium.
Odescalchi Artur hg., Szekiczó, Bars m.
- Ópaulisi áll. el. isk., Arad m.
- Orbán Nándor, polg. isk. tanár. Liptó-
Szt.-Miklós.
- 440 Orosházi polg. isk., Békés m.
- Orlay Antal dr., min. titkár, Bp., IV.,
Havas-u. 2.
- Orosz Endre. áll. tanító, Apahida,
Kolos m.
- Oroszvégi áll. el. isk., Bereg m.
- Országos Iparegyesület, Bp., VI., Új-
u. 4.
- 445 Óvári Ferencz dr., ügyvéd orsz. kép-
viselő, Veszprém, a. t. (100 kor.).
Órkényi áll. el. isk., Pest m.
- Ósz János, igazgató, Kibéd, u. p. Mak-
falva.
- Paikert Alajos, mezőgazd. múz. ör,
Bp., VI., Bajza-u. 32.
- Pálffy Márton, tanár, Kolozsvár.
- 450 Pancsovai áll. el. isk., Torontál m.
- Pancsovai áll. főgimn.
Pancsovai közs. ném. leányisk.
- Pápai ev. ref. főisk., Veszprém m.
- Pápay József, Bp., IX., Üllői-út 5. Vál. t.
- 455 Papi Balogh Péter. földbirtokos, Ha-
raszti, a. t. (100 kor.).
Parajdi áll. el. isk., Udvarhely m.
- Pastinszky József, tanár, Csáktornya,
Zala m.
- Pásztor Bertalan dr., ügyvéd, Eger,
Heves m.
- Patrubány Lukács, tanár, Bp., I. ker.,
Karacsony-u. 6. Vál. t.
- 460 Pauler Gyula dr. min. tanácsos, Bp.
Országos Levéltár.
- Petz Gedeon dr., egyet. tanár Bp.,
I., Uri-u. 42.
- Perényi Zsigmond br., Nagy-Szöllös
Ugoesa m.
- Perlaki áll. el. isk., Zala m.
- Péter János, igazgató, Bp., II. ker.
fels. keresk. iskola.
- 465 Petrovics Arzén, kir. főmérnök, Bp.,
V., Akad. orsz. képtár.
Petrozsényi Kaszinó, Hunyad m.
- Pikler Gyula dr., egyetemi tanár, Bp.,
VIII., Szentkirályi-u. 22.
- Pintér Sándor**, ügyvéd, Szécsény. Nóg-
rád m., a. t. (100 kor.).
- Podhradszky Lajos, tanár, Besztercze-
bánya, Zólyom m.
- 470 Podolini kath. gimn., Szepes m.
- Pongrácz Sándor dr. ügyvéd, Bp.,
IV., Váci-u. 67.
- Popovics V. István, igazgató, Bp.
Zöldfa-u. 25.
- Pór Antal, kanonok, pápai prelatus,
Esztergom.

- Posta Béla**, egy. tanár, Kolozsvár, a. t. (100 kor.).
- 475 **Potsa József**, főispán, Sepsiszent-György, Háromszék m. Pozsonyi keresk. akad. ifj. önképző-köre.
- Pozsonyi kir. akadémia.
Privigyei gimn., Nyitra m.
Prukker Károly ırgalmasrendi gyógy-szerész, Zágráb.
- 480 **Radó Antal dr.**, Bp. Károly-körút 15. Radvánszky Béla br., koronaőr, Sajó-Kaza, Borsod m.
- Rajner Ferencz, igazgató, Bp., VI., Bulyovszky-u. 22.
- Rákosi Jenő, szerkesztő, Bp., VIII., Rökk Szilárd-u. 4.
- Rakovszky István, áll. számvevőszéki elnök, Bp., VIII., Eszterházy-u. 10.
- 485 **Reiner Zsigmond dr.**, Bp., IV., Eskü-út 6., a. t. (100 kor.).
- Reinhardt József, gyógyszerész, Köves-källa, Zala m.
- Reöthy Vladimir, tanár, Turócz-Szt.-Márton, Turócz m.
- Réthi Árpád, p. és t. tisz. t., Hatvan, Heves m.
- Réthy László dr., Bp., VIII., M. N. Múzeum. Vál. t.
- 490 **Resiczabányai polg. isk.**, Krassó-Sző-rény m.
- Retegi áll. el. isk., Szolnok-Doboka m.
- Rhousopoulos A. Rhousos, keleti keres. aladémiai tanár, Bp., V. ker. Alkotmány-u. 12.
- Richter Mátyás, főgimn. tanár, Székes-fehérvár, Fehér m.
- Riedl Frigyes dr., tanár, Bp., VI. Andrassy-út 82.
- 495 **Roboz Andor**, főreálisk. tanár, Bp., VII., Kerepesi-út 57.
- Rodosavljevics Károly, főszołgábiró, Panesova, Torontál m.
- Rombauer Emil, igazgató, Brassó.
- Rózsahegyi kath. főgimn., Liptó m.
- Rozsnyói áll. el. isk., Gömör m.
- 500 **Rozsnyói kath. főgimn.**, Gömör m.
- Sármai József dr., ügyvéd, Bp., VI., Teréz-körút 20.
- Sárosmegyei Általános Tanítóegylet, Eperjes.
- Sárospataki főiskolai könyvtár, Zemplén m.
- Schneller István**, egyet. tanár, Kolozsvár, a t. (100 kor.).
- 505 **Schönherr Gyula dr.**, múzeumi levéltáros, Bp., VIII. Rökk Szilárd-u. 18.
- Schullerus A. dr., N-Szeben, Haller-u.
- Schwicker J. H. dr., orsz. képviselő, Bp., V. József-tér 11.
- Sebestyén Gyula, tanár, Bp., VI., Bulyovszky-u.
- Sebestyén Gyula dr., Bp., VIII., M. N. Múzeum. Főtitkár.
- 510 **Sebestyén Gábor**, Köves-Källa, Zala m.
- Sebestyén Károly dr., tanár, Bp., VI., Szív-uteza 18.
- Szegesvár szab. kir. város**, N.-Küküllő m., a. t. (100 kor.).
- Szegesvári áll. el. isk., N.-Küküllő m.
- Selmeeczabányai kir. kath. gymn., Hont m.
- 515 **Semayer Vilibáld dr.**, Bp., IX., Csillag-u. 15.
- Sepsiszentgyörgyi áll. el. isk., Háromszék m.
- Sepsiszentgyörgyi Kaszinó, Háromszék m.
- Siegescu József dr., tanár, Bp., VIII., Mária Terézia-tér 2, II, 8.
- Simonyi Jenő dr., tanár, Bp., V., Keresk. Akadémia.
- 520 **Simonyi Zsigmond dr.**, egyet. tanár, Bp., VII., Erzsébet-körút 9.
- Singer és Wolfner könyvkereskedése, Bp., VI., Andrassy-út 10.
- Skonyár Gusztáv, polg. isk. tanár, Liptó-Szentmiklós.
- Sochán Pál, akad. festő, Turócz-Szentmárton.
- Solymossy Sándor dr., Bp., VIII., Kisfaludy-u. 7. Vál. t.
- 525 **Somogy vármegye törvényhatósága**, a. t. (100 kor.).
- Somogyi-Könyvtár, Szeged, Csongrád m.
- Somorjai polg. isk., Pozsony m.
- Soproni áll. főreálisk.
- Soproni evang. lyceum.
- 530 **Soproni szentbenedekrendi főgimnázium** tanári könyvtára.
- Sopronvidéki r. k. Néptanító-egyesület.
- Spicer Mavró, hadbíró-százados, Bp., I., Logody-u. 29. Vál. t.
- Spitzer Gyula, Bp. Lendvay-u. 18.
- Spitzer Sándor, könyvkeresk., Komárom.
- 535 **Spitzer Mór**, földbirtokos, Pozsony-Széleskút.
- Stern Abrahám, igazgató, Bp., VII., Wesselényi-u.
- Strausz Adolf, tanár, Bp., VII., Rákóczi-tér 1.
- Strobl Alajos, szobrász, Bp., VI., Epreskert-u. 20.

- Strohoffer Béla, ip. isk. tanár, Sz.-Udvarhely, Udvarhely m.
- 540 Sümegei reálisk., Zala m.
- Szabadka szab. kir. város**, Bács-Bodrog m. (100 kor.). Szabadkai főgimn. B.-Bodrog m. Szabadkay Ignác, jegyző, Hertelendifalva, Torontál m.
- Szabolcs vármegye törvényhatósága**, a. t. (100 kor.)
- 545 Szabolcska Mihály, ev. ref. lelkész, Temesvár.
- Szakolezai kir. kath. gym., Nyitra m. Szamosujvári kir. kath. főgymn., Szolnok-Doboka m.
- Szalay Imre**, min. tanácsos, a Nemz. Múzeum igazgatója, Bp., a. t. (100 kor.). Elnök.
- Szalay Károly, tanár, Bp., IV., Ref. főgimnázium.
- 550 Szalay László dr., min. osztálytanácsos, Bécs, IV., Karlsgasse 16.
- Szász Károly, ref. püspök, Bp., IX., Kálvin-tér 7.
- Legifj. Szász Károly, min. titkár, IX., Szabóky-u. 30.
- Szászsebesi áll. el. isk., Szeben m. Szászvárosi ev. ref. Kún-koll., Hunyad m.
- 555 **Szatmár vármegye törvényhatósága**, a. t. (200 kor.). Szatmári kir. kath. főgimn. Széchenyi Béla gr., v. b. t. t., Bp., II., Lánchíd-u. 10. Szegedi áll. főreálisk. tanári könyvtára, Csongrád m. Szegzárdi főgymn., Tolna m.
- 560 Szegzárdi Kaszinó, Tolna m. Székely Bertalan, festő, Bp., VI., Andrássy-út 71. Székely Dezső dr., főorvos, Hátszeg, Hunyad m. Székelykeresztúri áll. el. isk., Udvarhely m. Székelykeresztúri unit. gimnázium.
- 565 Székelykevei áll. el. isk., Temes m. Székely (Singer) Leó, tanárjelölt Bp. Székely Mikó-kollégium, Sepsi-Szent-György, Háromszék m. Székelyudvarhelyi áll. főreáliskola, Udvarhely m. Székelyudvarhelyi ev. ref. kollégium, Udvarhely m.
- 570 Székelyudvarhelyi róm. kath. főgimn., Udvarhely m. Székesfehérvári Tóvárosi Olvasókör, Fehér m.
- Szell Farkas, kir. táblai tanácselnök, Debreczen, Hajdú m.
- Szende Gyula, Bp. I., Krisztina-körút 49.
- Szendy Árpád, zeneakad. tanár, Bp., VII., Erzsébet-körút 23.
- 575 Szendrei János dr., min. titkár, Bp., VIII., József-körút 9. Szeniezi áll. polg. isk., Nyitra m. Szentbenedekrendi Központi Könyvtár, Győr-Szentmárton. Szentgotthárdi áll. gimn., Vas m. **Szentmártoni Darnay Kajetán**. Kaposvár, Somogy m., a. t. (100 kor.).
- 580 **Szentmártoni Darnay Kálmán**, Sümege, Zala m. a. t. (100 kor.) Szente Arnold, polg. isk. tanár, Veszprém. Szepesi Tanítóegyesület. Szigetvári Iván dr., főgimn. tanár, Bp., VII., István-tér 1., II. Sziklay János dr., Bp., I., Krisztina-körút 91.
- 585 Szilasi Móricz, tanár, Bp., VIII., Józsefu. 31. **Szily Kálmán dr.**, min. tan., akad. főtítkár, a. t. (100 kor.). Vál. t. Szinyérváraljai áll. el. isk. Szatmár m. Szinnyeai József dr., egyet. tanár, Bp., VIII., József-körút 17. Szinte Gábor, főgymn. tanár, Bp., VIII., Tavaszmező-u.
- 590 Szmik Antal, kir. szakaszmérnök, Pécs, Baranya m. Szombathelyi főgymn. tanári kar, Vas m. Szongott Kristóf, tanár, Szamosujvár, Szolnok-Doboka m. Sztankó Béla, tanár, Bp., I., Budai Paedagogium. Sztáresovai áll. el. isk. Torontál m.
- 595 Tagányi Károly, Bp., I., Orsz. Levéltár. Tattay Irén, polg. isk. igazgatónő, N.-Károly, Szatmár m. Téglás Gábor, főreáliskolai igazgató, Déva, Hunyad m. Teleki Pál gr., Bp., V., József-tér 7. **Temesvár szab. kir. város**, a. t. (100 kor.).
- 600 Temesvári áll. főgimnázium. Temesvári áll. főreáliskola. Temesvári Rezső dr., orvos, Bp., VII., Erzsébet-körút 12. Téry Ödön dr., közegészségügyi felügyelő, Bp., I., Belügyminisztérium. Thallóczy Lajos dr., cs. és kir. kormánytanácsos, Bécs, III., Traungasse 1.

- 605 P. Thewrewk Emil dr., egyet. tanár, Bp., I., Tárnok-u. 12.
Thirring Gusztáv dr., egyet. magántanár, Bp., V., Bálvány-u. 26.
Thúry Etele, ev. ref. lelkész, Vámos, u. p. Veszprém.
Thúry József, tanár, Halas, Pest m.
Timár Pál, főgimn. tanár, Bp., IX., Lónyai-u. 11.
- 610 Tiszafüredi Múzeum és Könyvtár Egyesület, Heves m.
Titeli áll. el. isk., B.-Bodrog m.
Tiszolezi áll. el. isk., Gömör m.
Tiszajláki áll. el. isk., Ugocea m.
Tolnai Vilmos dr., evang. főgimnázium, tanár, Bp., IX., Ferencz-körút 13.
- 615 Tordai áll. polg. isk., Torontál m.
† **Torma Zsófia**, tudósnő, Szászváros, Hunyad m., a. t. (100 kor.).
Tornai áll. el. isk., Csanád m.
Tóth György dr., főgimn. igazgató, Keeskenét, Pest m.
Tótmegyeri Uradalmi Könyvtár, Nyitra megye.
- 620 Tökölyi áll. el. isk., Pest m.
Tóprónai áll. el. isk., Túrócz m.
Töketeremesi áll. el. isk., Zemplén m.
Török Andor, ügyvédjelölt, Kézdi-Vásárhely, Háromszék m.
Török Ferencz, tanár, Sepsiszt-György, Háromszék m.
- 625 Trausch József, földbirtokos, Brassó.
Trsztenai kir. kath. gimn., Árva m.
Turócszentmártoni áll. el. isk.
Turócszentmártoni Tót Múzeum.
Udvarhelymegyei Tanító-egyesület, Székely-Keresztur
- 630 Ugoceai Tanító-Egyesület, N.-szöllős. Ugocea m.
Újpesti áll. el. isk., Attila-u., Pest m.
Újpesti áll. el. isk., Baross-tér, Pest m.
Újpesti áll. el. isk., Gyár-u., Pest m.
Újpesti áll. el. isk., Virág-u., Pest m.
- 635 Újpesti áll. el. isk., Templom-tér, Pest m.
Újvidéki kir. kath. magyar főgimn. B.-Bodrog m.
Újvidéki szerb felső leányisk.
Újtordai áll. el. isk. Torda-Aranyos m.
Ungvári áll. el. isk., Ung m.
- 640 Váczi kegyesrendi főgimn.
Váczy János dr., tanár, Bp., VII. ker. főgimnázium.
Vágó Aladár, polg. isk. tanár, Bp. VIII., Garai-tér 10.
Vajda Ödön, apát, Zircz, Veszprém m.
Vajdahunyadi áll. el. isk., Hunyad m.
- 645 Való Simon, p. kamarás, kanonok, Pozsony.
Varju Elemér, Bp., VIII., N.-Múzeum.
Varga Bálint dr., tanár, Bp., Ref. főgimnázium.
Vasváry Béla, gyógyszerész, Bp., II., Zárda-u. 40.
Vasverő Rajmund, tanár, Székesfehérvár, Fehér m.
- 650 Végh Lajos, táviró-főtiszt, Pécs, Baranya m.
Verbói áll. el. isk., Nyitra m.
Vető Zsigmond, földbirt., Felesuth, Fehér m.
Veress Endre dr., tanár, Déva, Hunyad m.
- 655 Versényi György dr., tanár, Kolozsvár.
Vésztői Kaszinó, Békés m.
Vikár Béla, szerkesztő, Bp., I., Gellért-hegy. Vál. t.
Villám Arnold, ny. honvédezeres, Szentendre, Pest m.
Vitalis István, lyceumitanár, Selmeczbánya, Hont m.
Volekmar F. könyvkereskedése, Lipese.
- 660 Wagner Lajos dr., tanár, Pozsony.
Wagner Manó, igazgató, R.-palota, Pest m.
Waldapfel János dr., tanár, Bp., VII., Aréna-út 58.
Weber Samu evang. lelkész, Szepes-Béla, Szepes m.
Wosinszky Mór, esperes, Szegzárd, Tolna m.
- 665 Zalaegerszegi áll. el. isk., Zala m.
Zayugróczy áll. el. isk., Trencsén m.
Zborói áll. el. isk., Sáros m.
Zeller Árpád, könyvtártiszt, Bp., VIII., Képviselőház.
Zentai gimnázium, B.-Bodrog m.
- 670 Zichyfalvai áll. el. isk., Torontái m.
Zilahi áll. el. isk., Szilágy m.
Zilahi ev. ref. gimn.
Zloczky Theodoz, lelkész, Eötvösfalva, u. p. Kövesliget, Máramaros m.
Zolnai Gyula dr., főgimn. tanár, egyet. magántanár, Bp., II., Margitrakpart. 56. Vál. t.
- 675 Zólyomi áll. el. isk.
Zólyom megyei áll. Tanítóegyesület.
Zsilinszky Mihály, államtitkár, Bp., Vas-u. 6.
ifj. Zsoldos Benő, törv. joggyakornok, Sátoralja-Újhely.
Zsolnai gimn., Trencsén m.

Tiszteletpéldányban részesülnek :

- Alekszejevics Nikola, Kasan.
 Almberg A., Helsingfors.
 Donner Otto, tanár, Helsingfors.
 Forström O., Sortavala.
 5 Genetz Arvid, tanár, Helsingfors.
 Leland G. Charles, London. M. Baring
 Brs. S. Bishopsgat-Wilhim.
 Magyar Sándor, gépész, Nagy-Csen-
 göd, Pest m.
 Mikkola J. J. dr., Helsingfors.
 10 Szalay Péter, min. tan., Bpest.
 Teller Miksa dr., ügyvéd, Bpest, VI.,
 Nagymező-u. 58.
 Wichmann G. Helsingfors.
 A böleselethallgatók segítő egylete
 Bp., Közp. Egylet.
 Budapesti Hirlap.
- Budapesti Napló.
 20 Bpesti Ujságírók Egyesülete, IV., Ká-
 roly-körút 2.
 Egyetértés.
 Hazánk.
 Magyar Hirlap.
 Magyar Nemzet.
 25 Magyar Nemzeti Múzeum.
 » » » népr. oszt.
 Magyar Tudományos Akadémia.
 «Otthon».
 Pesti Hazai Takarékpénzt. Egyesület.
 Pesti Hirlap.
 25 Pesti Napló.
 Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsing-
 fors.

Csereviszonyban állanak :

- Berliner «Anthropologische Gesellsch.»
 Berliner «Zeitschrift des Vereins für
 Volkskunde».
 Bosn.-Herz Landes-Museum, Serajevo.
 «Cesky Lied», Prag.
 5 «Erdély», Kolozsvár.
 «Földrajzi Közlemények» Budapest.
 «Hunyadvármegyei Történelmi és Ré-
 gészeti Társulat».
 Kazáni tudóstársaság.
 «Kwartalnik historyczny», Lemberg.
 10 «Magyar Gazdaság Történelmi Szemle»
 Budapest.
 «Magyar Könyvszemle», Budapest.
- «Magyar Zsidó Szemle» Budapest.
 «Marosvásárhelyi füzetek».
 «Narodopisněmu Museum», Prag.
 15 Patzner István a «Történelmi és Ré-
 gészeti Értesítő» szerk., Temesvár.
 Román irodalmi és közművelődési
 egylet, Nagy-Szeben.
 «Sevčenko Gesellschaft», Lemberg.
 «Slovenské Pohlady» Turóc-Szent-
 Márton.
 «Towarzystwo ludpznawze», Lemberg.
 20 «Turista Közlöny».
 «Ungaria» Kolozsvár.
 Wiener Anthropologische Gesellschaft.

Tiszteleti tag	12
Külső tag	12
Alapító tag	56
Rendes tag és előfizető	623

Összes létszám . 703

Emelkedés 1900-ban	—
Emelkedés 1900-ban	2
Emelkedés 1900-ban	1
Emelkedés 1900-ban	13

Összes emelkedés . 16